

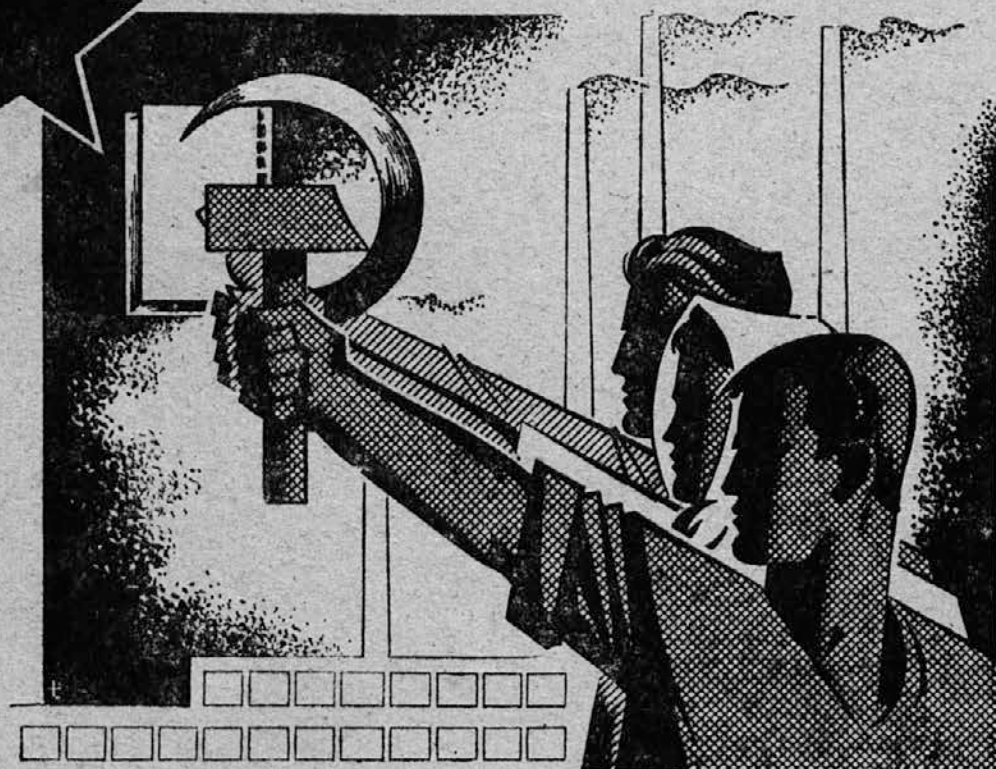
KOLEDAR
OSVOBODILNE
FRONTE
SLOVENIJE

1947

LETO
GOSPODARSKIH
ZMAG

SMRT FAŠIZMU - SVOBODO NARODU!

Glasilo
Komunistične Partije Slovenije

Ljudska
PRAVICA

prinaša dnevno aktualne članke
politične, kulturne in gospodarske vsebine.

Nedeljska priloga

„Vprašanja naših dni“

Uredništvo in uprava: Ljubljana, Kopitarjeva ulica 6.

Telefon uredništva in uprave: 23-61 do 65.

Telefon za naročnino: 30-30.

Telefon oglasnega oddelka: 36-85.

Številka čekovnega računa: 16.690.

Naročajte „LJUDSKO PRAVICO“ in oglašujte v njej!

Lagay Jacobs

**KOLEDAR
OSVOBODILNE
FRONTE
SLOVENIJE**

1947

UREDIL IGNAC KOPRIVEC

+ II 72300

III 72300

Koledarska zaglavja je
napravil
slikar Slavko Pengov

Koledar je opremil
arh. Edo Ravnikar

Izdal in založil
Slovenski knjižni zavod
v Ljubljani

Tisk in klišeji
tiskarne Ljudske pravice
v Ljubljani

9 585/1960

G. Jankočič, Slap

24/6/58

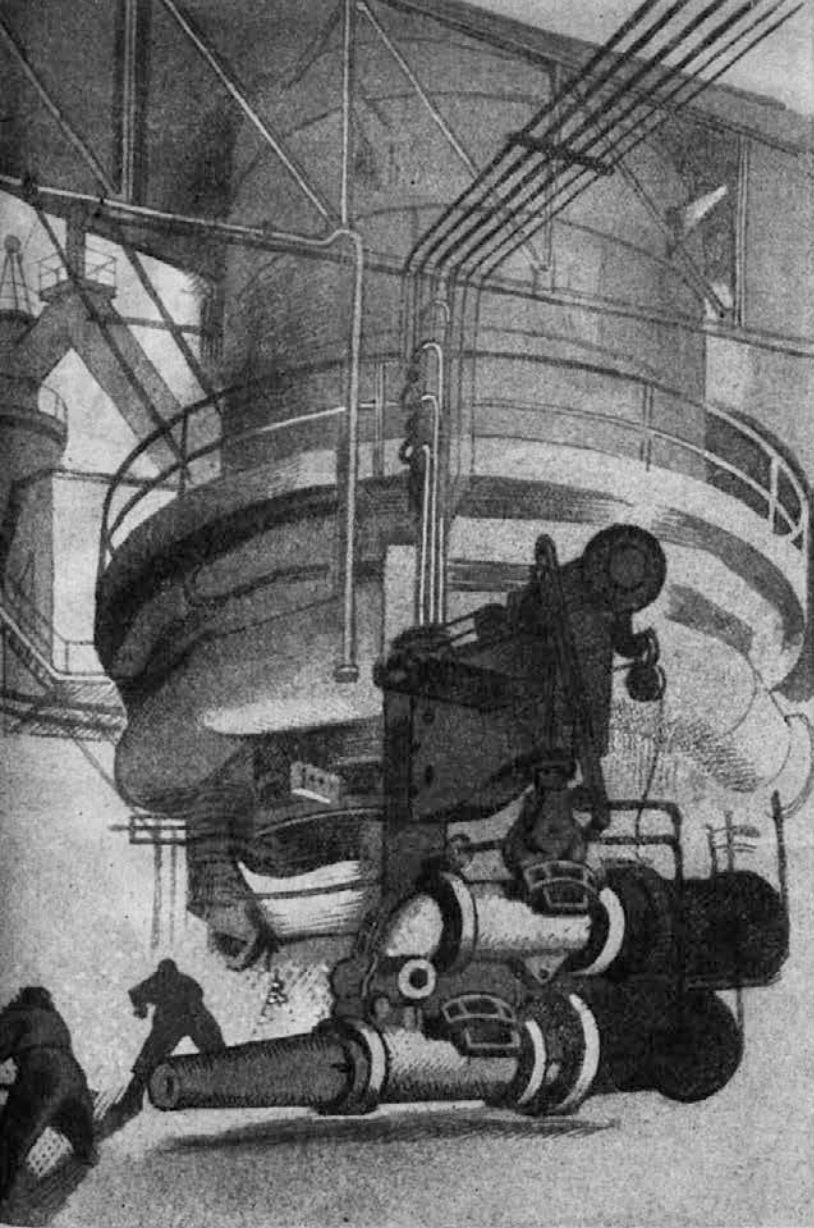
PRESEDNIK VLADE LJUDSKE REPUBLIKE SLOVENIJE
MIHA MARINKO

Ustava FLRJ, ki je bila sprejeta dne 30. jan. 1946
v Ljudski skupščini Jugoslavije, je poleg ustave
ZSSR najnaprednejša ustava na svetu.

JANUAR ROSINEC

*Skoz mraz in sneg in skoz viharj
smo si utrli belo gaz.
Nič več za tuje gospodarje
ne teče delo nam in čas.
Zdaj v plavžih ogenj vroč gori,
veseli plamen novih dni.*

Gorenjska zibka s peterokrako zvezdo.

DNEVI

1 SREDA	NOVO LETO
2 ČETRTEK	MAKARIJ
3 PETEK	GENOVEFA
4 SOBOTA	ANGELA
5 NEDELJA	EMILIJANA
6 PONEDELJEK	SV. TRIJE KR.
7 TOREK	VALENTIN
8 SREDA	SEVERIN
9 ČETRTEK	JULIJAN
10 PETEK	AGATON
11 SOBOTA	BOŽIDAR
12 NEDELJA	MODEST
13 PONEDELJEK	VERONIKA
14 TOREK	NADA
15 SREDA	PAVEL
16 ČETRTEK	MARCEL
17 PÉTEK	ANTON P.
18 SOBOTA	VERA
19 NEDELJA	KANUT
20 PONEDELJEK	FAB. IN SEB.
21 TOREK	NEŽA
22 SREDA	VINCENC
23 ČETRTEK	RAJMUND
24 PETEK	TIMOTEJ
25 SOBOTA	PAVEL
26 NEDELJA	POLIKARP
27 PONEDELJEK	JANEZ ZLAT.
28 TOREK	VALERIJ
29 SREDA	FRANČIŠEK S.
30 ČETRTEK	MARTINA
31 PETEK	LUDOVICA

SPOMINSKI DNEVI

5. 1943 so brigade Toneta Tomšiča, Ivana Cankarja in Matije Gubca napadle italijansko-belogardistične postojanke v Temeniški dolini, jih osvojile, posadke pa deloma uničile, deloma pa pregnale.
7. 1943. Veliki nemški napad na Pohorski bataljon, ki je dal do poslednjega moža življenje za svobodo.
17. 1944. XIV. divizija je na svoji poti na štajersko vkorakala v Čazmo.
21. 1924. Umrli Vladimir Ilič Uljanov-Lenin.
23. 1878. Rojen Oton Župančič.
30. 1946 je Ustavodajna skupščina sprejela Ustavo FLR Jugoslavije.
31. 1944. Briško-beneški odred je napadel nemško poveljstvo v Nemah pri Tarčentu v Slovenski Benečiji ter pregnal vso posadko.

GIBANJE LUNE

Polna luna:	7. ob 5. uri 47 minut
Zadnji krajec:	14. " 3. " 56 "
Mlai:	22. " 9. " 34 "

PREGOVORI

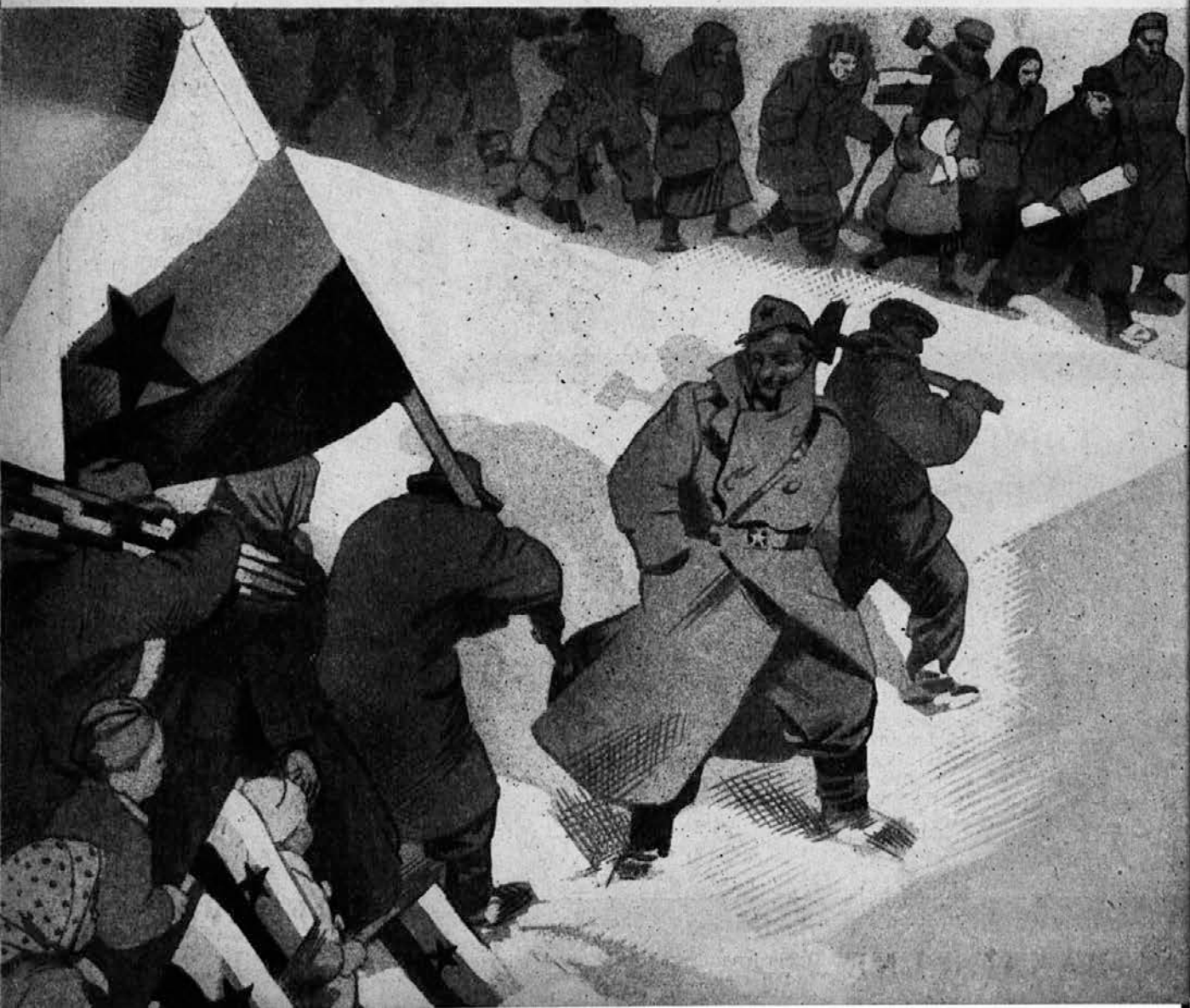
Reži čas!
Razvaline — življenja novine.
Vredno novo leto dá nam dobro

Vojvodski stol na Gosposvetskem polju, znak slovenske državnosti v zgodnjem srednjem veku.

FEBRUAR VEČAN

*Kaj nam je mar grofovska volja!
 Naš kmet znojil je to zemljo,
 pojil jo partizan s krvjo:
 naš gozd, naš travnik, naša polja!
 Prebuja zemlja se iz sna
 v dvojno pomlad — izpod snega!*

SPOMINSKI DNEVI

3. 1758 je bil rojen v Zgornji šiški pri Ljubljani Valentin Vodnik, slovenski preroditelj, prvi slovenski pesnik in utemeljitelj slovenskega časnikarstva.
6. 1945. Patulja 6 partizanov minersko-sabotažnega voda je vdrla v Gorico, da bi rešila jetnike iz zapora.
8. 1849 je umrl v Kranju največji slovenski pesnik dr. Francè Prešeren.
10. 1847 je umrl največji ruski narodni pesnik A. S. Puškin, ki je bil rojen l. 1799.
12. 1944. 800 Nemcev je začelo ofenzivo proti Zapadnokoroškemu odredu.
13. 1944. Enote partizanov so napadle med operacijami XXX. divizije močno utrjeno postojanko Fojdo nad Čedadom v Slovenski Benečiji.

DNEVI

1 SOBOTA	IGNACIJ
2 NEDELJA	SVEČNICA
3 PONEDELJEK	BLAŽ
4 TOREK	ANDREJ
5 SREDA	AGATA
6 ČETRTEK	DOROTEJA
7 PETEK	ROMUALD
8 SOBOTA	JANEZ
9 NEDELJA	APOLONIJA
10 PONEDELJEK	SILVAN
11 TOREK	DEZIDERIJ
12 SREDA	EVLALIJA
13 ČETRTEK	KATARINA
14 PETEK	VALENTIN
15 SOBOTA	AGAPA
16 NEDELJA	JULIJANA
17 PONEDELJEK	SILVIN
18 TOREK	PUST
19 SREDA	PEPELNICA
20 ČETRTEK	LEON
21 PETEK	IRENA
22 SOBOTA	MARJETA
23 NEDELJA	MARTA
24 PONEDELJEK	MATIJA
25 TOREK	VALBURGA
26 SREDA	MATILDA
27 ČETRTEK	GABRIEL
28 PETEK	RAJKO

PREGOVORI

Kdor resnico gode, njega z go-
dalom tepo.
 Kdor se z volkom druží, mora
tudi z njim tuliti.
 Bolje je svečana videti na polju
volka, kakor v srajci moža.

Zličnik iz srede 19. stoletja.
(Velika Loka pri Višnji gori.)

I azte. haglagolo
 Zlodeiu. lu zem iego
 delom. lu zem iego.
 lepocam. Tose uuc
 ruu ubog uze mo
 goka. lu iega zin,

Bržijski jezikovni spomeniki, najstarejši ohranjeni zapisi slovenščine. Nastali so okoli 1. 1000.

MAREC UŠEC

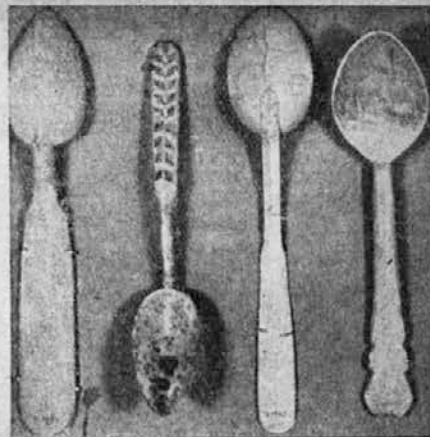
Čez hribe Vesna mlada gre,
 brhka kot naše so žene.
 Če mnogo pretrpele so,
 če v borbi krvavele so —
 naj njihov delež bo posej
 še čast in moč v državi tej!

GIBANJE SONCA

1. Vzhod ob 6. uri 40 min., zahod ob 17. uri 46 min., dan je dolg 11 ur 06 min.,
 15. " " 6. " 12 " " " 18. " 07 " " " 11 " 55 "
 31. " " 5. " 41 " " " 18. " 29 " " " 12 " 48 "

Lesene žlice iz Rateč in Podkorena pri Kranjski gori

SPOMINSKI DNEVI

- 4. 1844 se je na Muljavi pri Stični rodil pisatelj Josip Jurčič.
- 12. 1943. Brigada Ivana Cankarja je pognala pri Čatežu na Dolenjskem 2000 Italijanov v beg.
- 14. 1883 je umrl ustanovitelj znanstvenega komunizma, genialni voditelj in učitelj svetovnega proletariata Karl Marx.
- 14. 1945. XV. divizija je popolnoma razbila sovražno ofenzivo v Suhi krajini ter pognala sovražnika v Kočevje, Žužemberk in Dobropolje.
- 17. 1944 so štajerski partizani težko poškodovali rudnik na Lokah in na Kisovcu pri Zagorju.
- 19. 1945. Sovražne sile so začele z ofenzivo na osvobojeno ozemlje na Primorskem.
- 30. 1942 je izšla prva napisana odredba, da se formirajo iz manjših partizanskih enot odredi in grupe odredov.

DNEVI

- 1 SOBOTA ALBIN
- 2 NEDELJA SIMPLICIJ
- 3 PONEDELJEK KUNIGUNDA
- 4 TOREK KAZIMIR
- 5 SREDA EVZEBIJ
- 6 ČETRTEK MIROSLAV
- 7 PETEK TOMAŽ AKV.
- 8 SOBOTA FILEMON
- 9 NEDELJA FRANČIŠKA
- 10 PONEDELJEK 40 MUČENCEV
- 11 TOREK KRIŠTOF
- 12 SREDA GREGOR
- 13 ČETRTEK KRISTINA
- 14 PETEK AFRODIZIJ
- 15 SOBOTA KLEMEN
- 16 NEDELJA HILARIJ
- 17 PONEDELJEK JEDERT
- 18 TOREK EDVARD
- 19 SREDA JOŽEF
- 20 ČETRTEK ALEKSANDRA
- 21 PETEK BENEDIKT
- 22 SOBOTA LEA
- 23 NEDELJA VIKTORIJAN
- 24 PONEDELJEK GABRIEL
- 25 TOREK MARIJ. OZN.
- 26 SREDA EMANUEL
- 27 ČETRTEK LIDIJA
- 28 PETEK JANEZ KAP.
- 29 SOBOTA CIRIL
- 30 NEDELJA CVETNA NED.
- 31 PONEDELJEK BENJAMIN

GIBANJE LUNE

Polna luna: 7. ob 4. uri 15 minut
 Zadnji krajec: 14. " 19. " 28 "
 11. " 22. " 17. " 34 "

PREGOVORI

Dobro orodje delo skrajša.
 Vinograd noče molitve, hoče motike.

Kar že sušča zeleni, rado se

GIBANJE SONCA

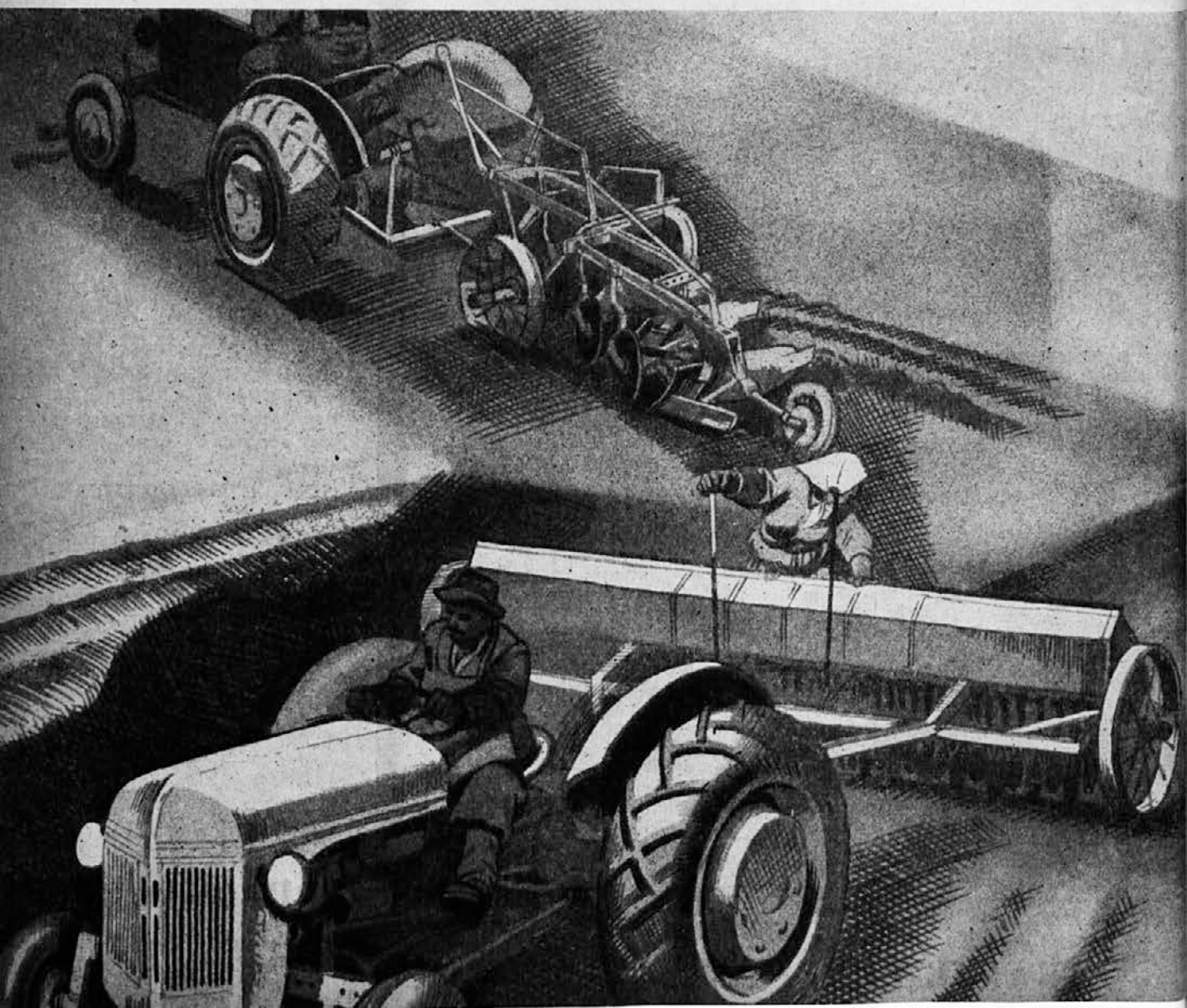
1. Vzhod ob 5. uri 40 min., zahod ob 18. uri 29 min., dan je dolg 12 ur 49 min.
15. " " 5. " 14 " " " 18. " 48 " " " 13 " 34 "
30. " " 4. " 47 " " " 19. " 09 " " " 14 " 22 "

Geslo slovenskih kmečkih puntov v XVI. stoletju
je bilo: Boj za staro pravdo

APRIL I. TRAVEN

*Traven zemljo bo razmočil,
dosti bo dežja natočil.
Vendar sonce naj posije,
da nam seme ne segnije:
Ker smo letos — da bo red —
zasejali zadnjo ped!*

SPOMINSKI DNEVI

- 1. 1943. Franc Rozman - Stane je prišel na Koroško, kjer je reorganiziral koroške partizanske čete.
- 3. 1945 je Rdeča armada stopila v Prekmurju na slovenska tla.
- 11. 1945 je bila podpisana pogodba o prijateljstvu, medsebojni pomoči in povojnem sodelovanju med ZSSR in Jugoslavijo.
- 22. 1870 je bil rojen Vladimir Iljič-Lenin, veliki borec za pravice delovnega ljudstva.
- 23. 1945 je IX. korpus med pripravljanjem svojih akcij na Trst zavzel na Trnovski planoti sovražnikove postojanke-Lokovec, Puštale, Zavrh, Podlake in Kal.
- 27. 1941 je bila ustanovljena OF slovenskega naroda.
- 29. 1945 so vdrle enote IX. korpusa ponoči v Trst, zavzele Opčine in nadaljevale 30. aprila srdite poulične boje.

DNEVI

1 TOREK	MAKARIJ
2 SREDA	FRANČIŠEK
3 ČETRTEK	PANKRACIJ
4 PETEK	IZIDOR
5 SOBOTA	VEL. SOBOTA
6 NEDELJA	VELIKA NOČ
7 PONEDELJEK	VEL. PONED.
8 TOREK	ALBERT
9 SREDA	AKACIJ
10 ČETRTEK	APOLONIJ
11 PETEK	IZAK
12 SOBOTA	ZENON
13 NEDELJA	IDA
14 PONEDELJEK	JUSTIN
15 TOREK	HELENA
16 SREDA	JULIJA
17 ČETRTEK	RUDOLF
18 PETEK	KONRAD
19 SOBOTA	TIMON
20 NEDELJA	MARCELIN
21 PONEDELJEK	SIMEON
22 TOREK	LEONIDA
23 SREDA	VOJTEH
24 ČETRTEK	JURIJ
25 PETEK	MARKO
26 SOBOTA	CIRIN
27 NEDELJA	USTANOV. OF
28 PONEDELJEK	VALERIJA
29 TOREK	ROBERT
30 SREDA	ZOFIJA

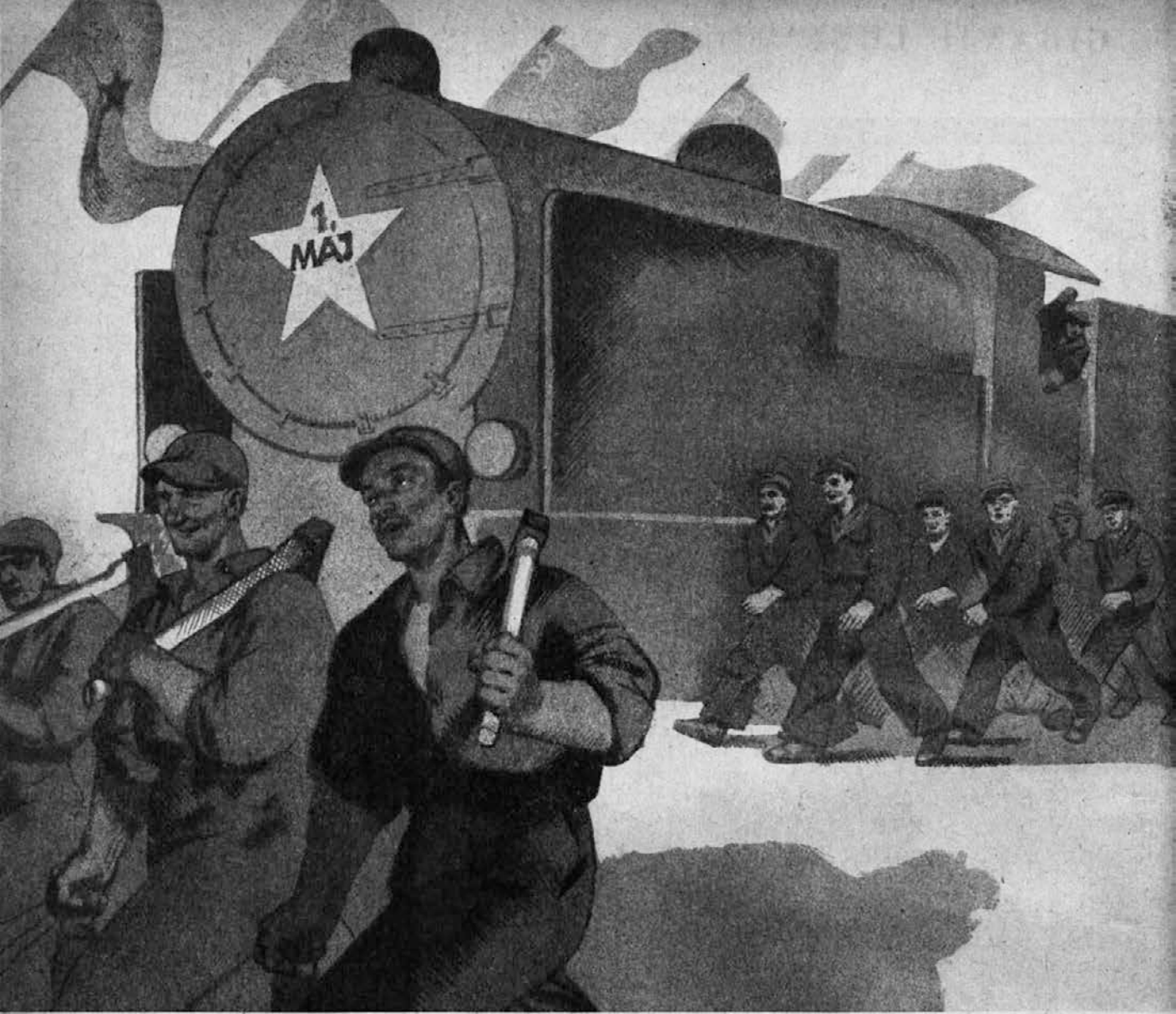

PREGOVORI

Domača gora najbolj zeleni.
 Boljša domača gruda, ko na tujem zlata ruda.

Strešna skrinja iz Prekmurja, ki spominja na antični sarkofag ter služi za shranjevanje žita.

Primož Trubar je ustvaril slovenski knjižni jezik, ko je leta 1551 izdal prvo tiskano knjigo v slovenščini.

1. MAJ V. TRAVEN

*Zuljava in težka pest
je orodje popustila.
S cvetjem prvim okrasila
ulice je sredi mest:
prvi maj praznuje vsa
armada delavcev sveta!*

GIBANJE SONCA

	1. Vzhod ob	4. uri	47 min.,	zahod ob	19. uri	09 min.,	dan je dolg	14 ur	22 min.
15.	"	"	4. " 27 "	"	"	19. " 26 "	"	14 "	59 "
31.	"	"	4. " 13 "	"	"	19. " 43 "	"	15 "	30 "

SPOMINSKI DNEVI

- 1. 1944 je XIV. divizija uničila premogovnik Velenje.
- 5. 1818 je bil rojen Karl Marx.
- 7. 1942 je v skalni zaseki pri Kočičinem pet partizanov zaustavilo kolono 2000 Italijanov, ki so prodirali iz Čabra proti Brodu na Kolpi ter jih prisililo k umiku.
- 9. 1945 je bila v prvih jutranjih urah osvobojena Ljubljana.
- 10. 1876 se je na Vrhniku rodil pisatelj Ivan Cankar.
- 28. 1651 je bil rojen v Ljubljani zgodovinar Ivan Vajkard Valvazor.
- 30. 1944 je četa Gradnikove brigade napadla s težkim pehotnim orožjem tovarno na Jesenicah.

GIBANJE LUNE

Polna luna: 5. ob 5. uri 53 minut
 Zadnji krajec: 13. " 9. " 08 "
 Mlaj: 20. " 14. " 44 "

Gorenjska arba z zlatim formom

DNEVI

1 ČETRTEK	PRAZN. DELA
2 PETEK	ATANAZIJ
3 SOBOTA	ALEKSANDER
4 NEDELJA	FLORIJAN
5 PONEDELJEK	MAKSIM
6 TOREK	JANEZ
7 SREDA	STANISLAV
8 ČETRTEK	DIONIZIJ
9 PETEK	DAN ZMAGE
10 SOBOTA	BLANDA
11 NEDELJA	SIGISMUND
12 PONEDELJEK	PANKRACIJ
13 TOREK	SERVACIJ
14 SREDA	BONIFACIJ
15 ČETRTEK	VNEBOHOD
16 PETEK	JANEZ
17 SOBOTA	JOŠT
18 NEDELJA	FELIKS
19 PONEDELJEK	CELESTIN
20 TOREK	BERNARD
21 SREDA	SREČKO
22 ČETRTEK	HELENA
23 PETEK	DEZIDERIJ
24 SOBOTA	SUZANA
25 NEDELJA	R. D. M. TITA
26 PONEDELJEK	FILIP
27 TOREK	VOJSLAVA
28 SREDA	AVGUSTIN
29 ČETRTEK	TEODOZIJA
30 PETEK	FERDINAND
31 SOBOTA	ANGELA

PREGOVORI

Ako se kmet z gospodo brati, ne bo imel s čim orati.
 Kdor z gospodo češnje zoblje, ostanejo mu repi.
 Če je majniká lepo, je dobro za

Benečani oblegajo Trst.

Imperialistično poseganje po naši morskimi obali ni novo.

JUNIJ KOŽNIK

*Lica rdeča kakor cvet,
roke krepke, bister um,
v srcu zdravje in pogum —
čist in miren pogled v svet:
če je takšen mladi rod —
jasna je v prihodnost pot!*

Polna luna: 3. ob 20. uri 27 minut
 Zadnji krajec: 11. " 23. " 58 "
 Mlaj: 18. " 22. " 26 "
 Prvi krajec: 25. " 13. " 25 "

SPOMINSKI DNEVI

- 1941. V začetku junija so bili prvi boji partizanov z Nemci na Jelovci. Nemci so pričeli s preseljevanjem Gorenjcev.
- 8. 1508 Je bil rojen na Raščici pri Turjaku Primož Trubar, slovenski protestant in utemeljitelj slovenske književnosti.
- 12. 1944 so enote VII. korpusa porušile Štampetov most.
- 14. 1941 so bile izvedene prve napisne akcije ter razbijanje prometnih znakov in kašipotov na cestnih križiščih v Savinjski dolini.
- 23. 1944 so enote gorenjskega odreda porušile del Karavanškega predora med Jesenicami in Koroško.
- 24. 1943 so primorski partizani uničili železniški most v Baški grapi. Most je na progi Trst—Jesenice.

DNEVI

1 NEDELJA	FORTUNAT
2 PONEDELJEK	ERAZEM
3 TOREK	ZDISLAVA
4 SREDA	FRANČIŠEK
5 ČETRTEK	TELOVO
6 PETEK	AMANCIJ
7 SOBOTA	BOGOMIL
8 NEDELJA	MEDARD
9 PONEDELJEK	PRIM. IN FEL.
10 TOREK	MARJETA
11 SREDA	BARNABA
12 ČETRTEK	FLORA
13 PETEK	ANTON
14 SOBOTA	METOD
15 NEDELJA	VID
16 PONEDELJEK	BENO
17 TOREK	NIKANDER
18 SREDA	BOGDAN
19 ČETRTEK	GERVAZIJ
20 PETEK	TIMOTEJ
21 SOBOTA	ALOZIJ
22 NEDELJA	AHACIJ
23 PONEDELJEK	AGRIPINA
24 TOREK	FAVST
25 SREDA	HINKO
26 ČETRTEK	RUDOLF
27 PETEK	LADISLAV
28 SOBOTA	IRENEJ
29 NEDELJA	PETER IN PAV.
30 PONEDELJEK	LUCINA

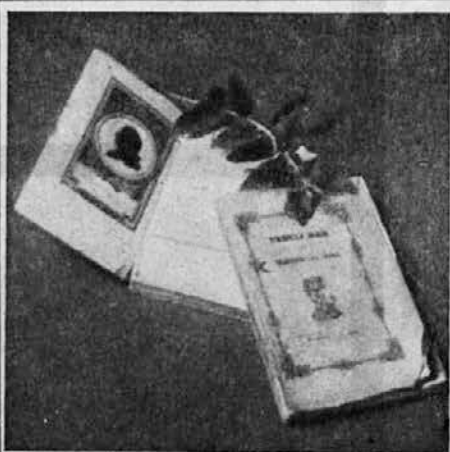

PREGOVORI

Bolje dober glas kot srebrn pas.
 Blizu cerkve — daleč od boga.
 O kresi se dan pobesi.

Stara čutara iz gline za vodo.
 Izdelana v Smartnem pod Smartno goro

Proti koncu XVIII. stoletja se je z delom slovenskih prepovediteljev silno razširil naš tisk. Ant. Tomaž Linhart in njegova komedija »Matiček se ženi«.

JULIJ I, SRPAN

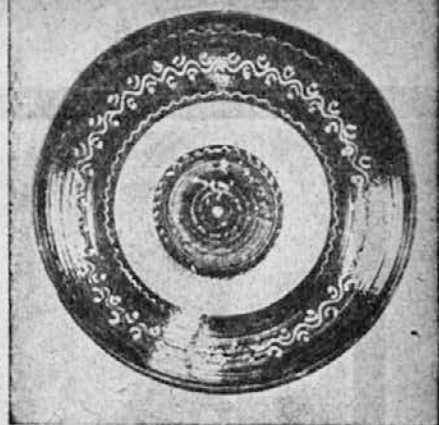
*Sonce žarko z vrha sije,
v njem živoli zagoré;
hladna sapa znoj izpije —
zopet gibljejo roke:
izpod rok armade dela
nov gre tir in cesta bela!*

GIBANJE SONCA

1. Vzhod ob	4. uri 13 min.,	zahod ob	19. uri 54 min.,	dan je dolg	15 ur 41 min.
15. " " 4. " 24 " "	" " 19. " 47 " "	" " 15 " 23 " "			
31 " " 4. " 40 " "	" " 19. " 31 " "	" " 14 " 51 " "			

Latvica, izdelana v Grobljah
pri St. Jerneju na Dolenjskem.

DNEVI

1 TOREK	TEOBALD
2 SREDA	SVITUN
3 ČETRTEK	HIJACINT
4 PETEK	URH
5 SOBOTA	CIRIL IN MET.
6 NEDELJA	BOGOMILA
7 PONEDELJEK	VILIBALD
8 TOREK	ELIZABETA
9 SREDA	VERONIKA
10 ČETRTEK	AMALIJA
11 PETEK	OLGA
12 SOBOTA	MOHOR IN F.
13 NEDELJA	MARJETA
14 PONEDELJEK	GROZNATA
15 TOREK	VLADIMIR
16 SREDA	VALENTIN
17 ČETRTEK	ALES
18 PETEK	KAMIL
19 SOBOTA	VINCENC
20 NEDELJA	ČASLAV
21 PONEDELJEK	DANIEL
22 TOREK	MARIJA MAG.
23 SREDA	PASJI DNEVI
24 ČETRTEK	VIKTOR
25 PETEK	JAKOB
26 SOBOTA	ANA
27 NEDELJA	NATALIJA
28 PONEDELJEK	PEREGRIN
29 TOREK	MARTA
30 SREDA	MAKSIMA
31 ČETRTEK	IGNACIJ

SPOMINSKI DNEVI

- 2. 1944 je Vzhodnokoroški odred izvršil vojaško akcijo na Mežico.
- 8. 1944 so enote južnoprimorskega odreda uničile protiletalsko baterijo na Proseku pri Trstu.
- 9. 1944 je SNOUB Toneta Tomšiča vdrla v Vitanje.
- 15. 1943. Po odloku vrhovnega komandanta NOV in POJ sta se na slovenskem ozemlju formirali XIV. in XV. divizija.
- 16. 1942. Začetek velike italijanske ofenzive na osvobojeno slovensko ozemlje. Istočasno se je začela nemška ofenziva na Gorenjskem in Štajerskem.
- 24. 1943. Brigade Matije Gubca, Toneta Tomšiča, Ivana Cankarja in Ljube Šerčerja so pričele napad na Žužemberk.

GIBANJE LUNE

Polna luna: 3. ob 11. uri 38 minut
Zadnji krajec: 11. " 11. " 54 "
Mlaj: 18. " 5. " 15 "

PREGOVORI

Kdor se na tujo pomoč zanaša,
v situ vodo prenaša.
Zlata veriga ne dá svobode.
O sv. Jakobu pšenica zori ali

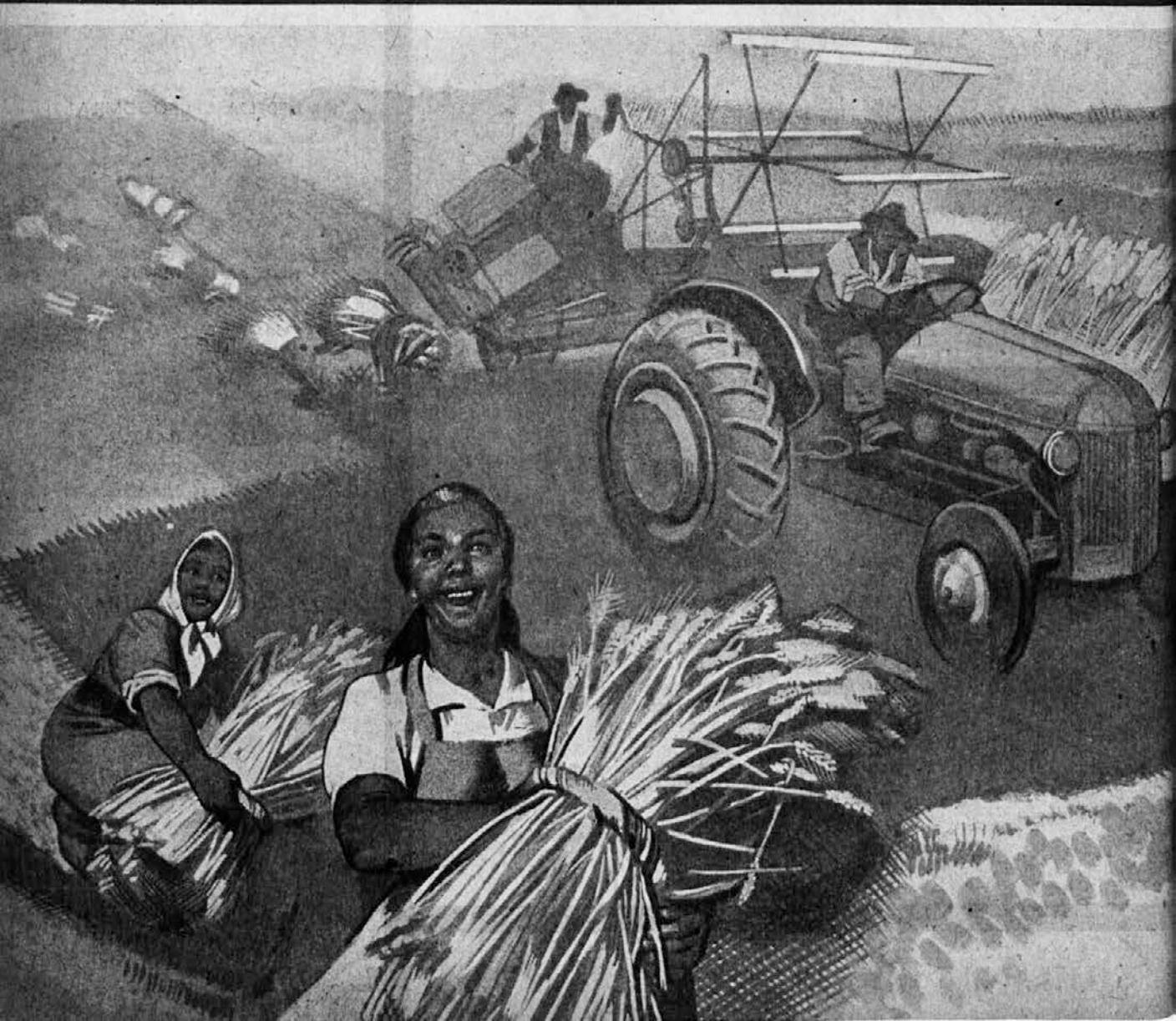

Pesnik France Prešeren, prvi veliki slovenski umetnik, naš najnaprednejši človek v prvi polovici XIX. stoletja.

1. AVGUST

V SRPAN

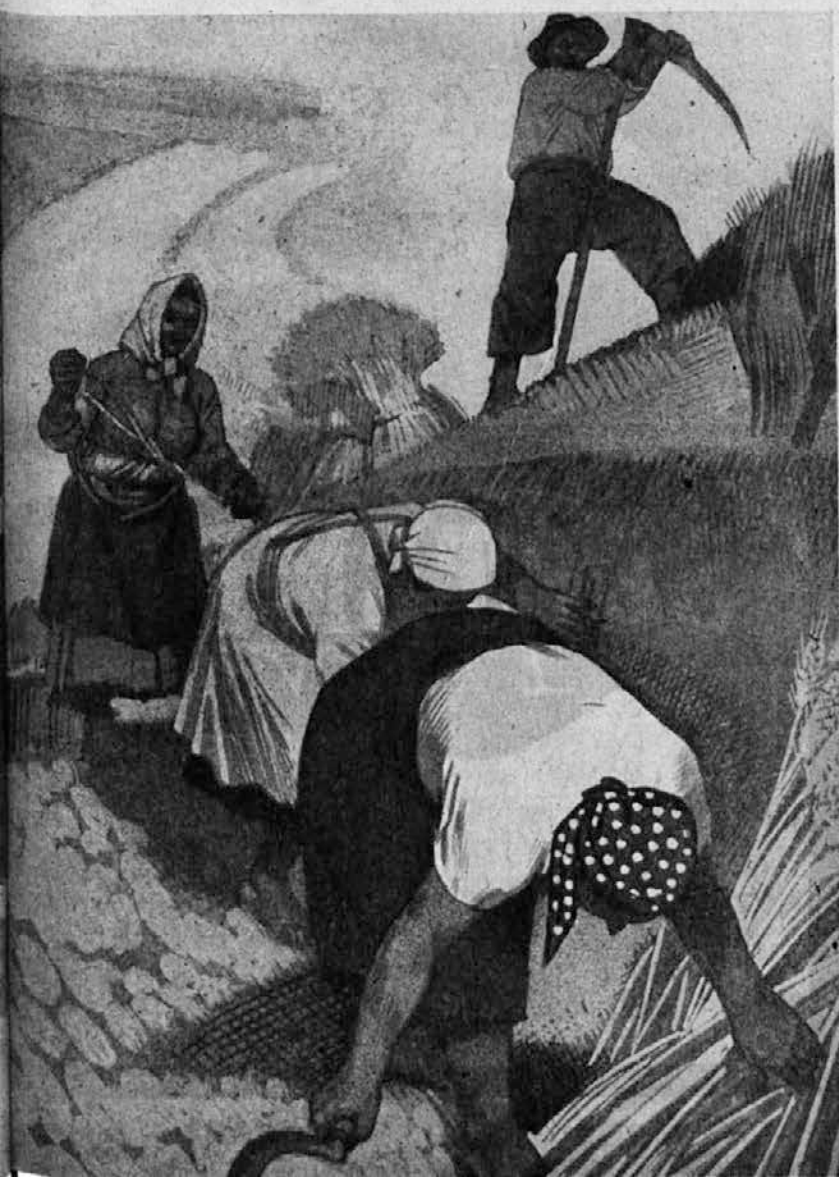
*Snop na snop smo položili,
v soncu žito se blešči.
Nismo se zaman trudili,
zrno k zrnu — kruh rodi!
Ker bila je skrbna selev,
spravljamo bogato žetev!*

Polna luna: 2. ob 2. uri 50 minut
 Zadnji krajec: 9. " 21. " 22 "
 Mlaj: 16. " 12. " 12 "
 Prvi krajec: 23. " 13. " 40 "
 Polna luna: 31. " 17. " 34 "

SPOMINSKI DNEVI

- 1. 1943 so bile v Ljubljani velike demonstracije za izpustitev političnih jetnikov.
- 5. 1895 je umrl tovariš in sodelavec Karla Marxa Friedrich Engels, eden izmed ustanoviteljev znanstvenega komunizma.
- 10. 1944. Tomšičeva brigada je zavzela sovražnikovo postojanko Šmarje pri Jelšah.
- 11. 1844 je umrl na Dunaju Jernej Kopitar, slovenski preporoditelj in znameniti jezikoslovec. Rodil se je 21. avgusta 1780 v Repnjah pri Smedniku.
- 18. 1943 je brigada Toneta Tomšiča uničila nemški transportni vlak.
- 29. 1942 so partizani ponoči napadli sovražnikove posadke ob ljubljanski žični mreži. Obstreljevali so dolenski kolodvor ter kolodvor v Zalogu in karabinjersko postajo v Vevčah.

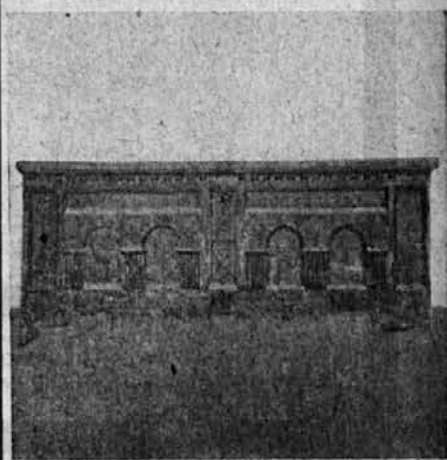

DNEVI

- 1 PETEK FIDES
- 2 SOBOTA PORCIJUNK.
- 3 NEDELJA LIDIJA
- 4 PONEDELJEK DOMINIK
- 5 TOREK MARIJA SN.
- 6 SREDA SIKST
- 7 ČETRTEK DONAT
- 8 PETEK AVGUŠTIN
- 9 SOBOTA ROMAN
- 10 NEDELJA LOVRENC
- 11 PONEDELJEK SUZANA
- 12 TOREK KLARA
- 13 SREDA KASIJAN
- 14 ČETRTEK DEMETRIJ
- 15 PETEK VEL. ŠMAREN
- 16 SOBOTA ROK
- 17 NEDELJA HIACINT
- 18 PONEDELJEK HELENA
- 19 TOREK LUDOVIK
- 20 SREDA BERNARD
- 21 ČETRTEK IVAN
- 22 PETEK HIPOLIT
- 23 SOBOTA FILIP
- 24 NEDELJA JERNEJ
- 25 PONEDELJEK GENEZIJ
- 26 TOREK SIMPLICIJ
- 27 SREDA EVTALIJA
- 28 ČETRTEK HERMES
- 29 PETEK SABINA
- 30 SOBOTA BRONISLAVA
- 31 NEDELJA RAJKO

PREGOVORI

Višji je grad, večji v njem prebiva tat.
 Slabše je biti pijan od kruha, kakor od vina.
 Sv. Lovrenc vrže led v vodo.

Stara kmečka skrinja iz leta 1667

V revolucijskem letu 1848 je bil postavljen program Zdržene Slovenije. V krogu dunajskih študentov je pripravil Peter Kozler zemljevid slov. ozemlja.

SEPTEMBER KIMOVEC

*Iz belih in železnih cest,
od zlatih polj, zelenih trat,
študent, se pojdi vojskovať
z modrostjo zopet v sredo mest!
Če še zdaj hrabro greš v napad,
potem si res — modrosti zvest!*

GIBANJE SONCA

1. Vzhod ob 5. uri 21 min.,	zahod ob 18. uri 38 min.,	dan je dolg 13 ur 17 min
15. " " 5. " 39 "	" " 18. " 10 "	" " 12 " 31 "
30. " " 5. " 57 "	" " 17. " 42 "	" " 11 " 45 "

Sodček za vodo (putrih) iz Sorice.

SPOMINSKI DNEVI

- 1. 1944. Borci IX. korpusa so zavzeli sovražnikovo postojanko Črni vrh nad Idrijo.
- 3. 1941 je vod pohorske čete napadel nemško postojanko na Klopnem vrhu. V Mariboru je okupator proglašil obsedno stanje, ker je pričakoval napad na Maribor.
- 4. 1834 se je rodil v Ljubljani pisatelj in prirodoslovec Fran Erjavec.
- 8. 1943 je Italija položila orožje. Naše enote so razorožile več italijanskih divizij.
- 10. 1943 je bila ustanovljena jugoslovanska NO vojna mornarica.
- 23. 1942 so partizani sestrelili prvi nemški bombnik.
- 28. 1831 je bil v Sp. Retjah rojen Fran Levstik, slovenski pisatelj in pesnik.

GIBANJE LUNE

Zadnji krajec: 8. ob 4. uri 57 minut
 Mlaj: 14. " 20. " 28 "
 Prvi krajec: 22. " 6. " 42 "
 Polna luna: 30. " 7. " 41 "

DNEVI

- 1 PONEDELJEK VERENA
- 2 TOREK KALISTA
- 3 SREDA DOROTEJA
- 4 ČETRTEK ROZALIJA
- 5 PETEK LOVRENC J.
- 6 SOBOTA CAHARIJA
- 7 NEDELJA MELHIJOR
- 8 PONEDELJEK MALI ŠMAREN
- 9 TOREK SERGIJ
- 10 SREDA NIKOLA J
- 11 ČETRTEK MILAN
- 12 PETEK SILVIN
- 13 SOBOTA MAVRILIJ
- 14 NEDELJA ROZULA
- 15 PONEDELJEK ALBIN
- 16 TOREK LJUDMILA
- 17 SREDA LAMBERT
- 18 ČETRTEK IRENA
- 19 PETEK JANUARIJ
- 20 SOBOTA EVSTAHIJ
- 21 NEDELJA MATEJ
- 22 PONEDELJEK MAVRICIJ
- 23 TOREK TEKLA
- 24 SREDA GERARD
- 25 ČETRTEK AVRELIJA
- 26 PETEK JUSTINA
- 27 SOBOTA HILTRUDA
- 28 NEDELJA VENCESLAV
- 29 PONEDELJEK MIHAEL
- 30 TOREK ZOFIJA

PREGOVORI

Najboljši prijatelj je jasna pogodba.

France Levstik, po Prešarnu drugi veliki borec za slovenske narodne pravice.

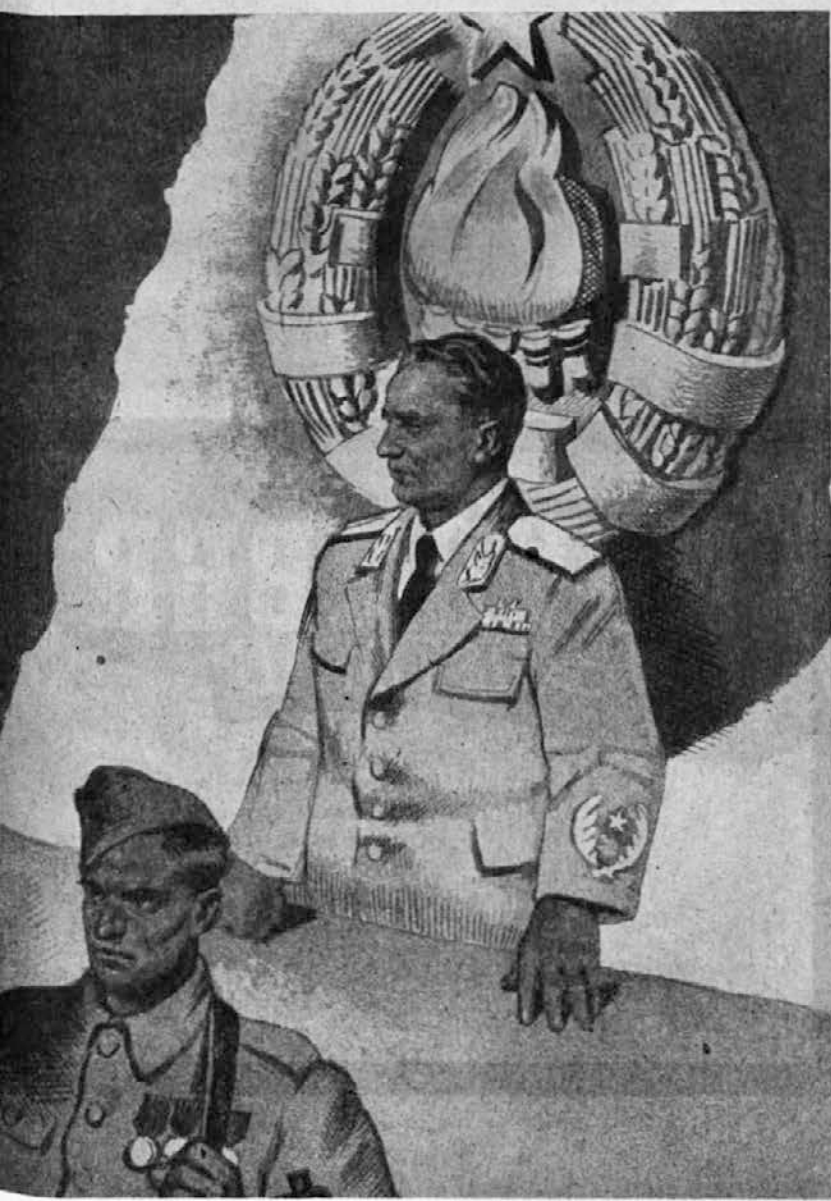
V OKTOBER VINOTOK

*Skoz vihre se je kakor plaz
prebila naša vojska v lepše dni.
Sovražnikom zadala je poraz.
Svoboda vzklila nam je iz krvi.
In dalje vodi vojsko zmagovito
naš vodja in maršal, veliki Tito.*

SPOMINSKI DNEVI

13. 1942 je bil slovenski izdajalec dr. Marko Natlačen kaznovan s smrtjo. Italijani so zanj ustrelili 24 talcev.
15. 1943. Začetek velike nemške ofenzive iz Hrvaške čez Kolpo.
16. 1944 so čete Lackovega odreda likvidirale orožniško postajo Št. Janž na Dravskem polju.
18. 1944 je patrolja rezijskih partizanov porušila 40 m železniške proge Videm—Trst.
19. 1942 je bilo v Mariboru ustreljenih 174 talcev.
25. 1943 je bil podeljen naslov narodnega heroja tovarišem, ki so padli za domovino: Tonetu Tomšiču, Ljubi Šerčerju, Slavku Šlandru, Ivanu Kavčiču, Milovanu Šaranoviču in Draganu Jevtiču.

DNEVI

1 SREDA	MAKSIMA
2 ČETRTEK	TEOFIL
3 PETEK	TEREZIJA
4 SOBOTA	EDVIN
5 NEDELJA	PLACID
6 PONEDELJEK	BRUNON
7 TOREK	JUSTINA
8 SREDA	BRIGITA
9 ČETRTEK	LUDOVIK
10 PETEK	FRANČIŠEK
11 SOBOTA	FILONIDA
12 NEDELJA	MAKSIMILJAN
13 PONEDELJEK	EDVARD
14 TOREK	KALIST
15 SREDA	SEVER
16 ČETRTEK	GAL
17 PETEK	FLORENCIJ
18 SOBOTA	LUKA
19 NEDELJA	LUCIJ
20 PONEDELJEK	SAVLA
21 TOREK	URSULA
22 SREDA	KORDULA
23 ČETRTEK	DOMICIJ
24 PETEK	RAFAEL
25 SOBOTA	KRIZANT
26 NEDELJA	EVARIST
27 PONEDELJEK	ANTONIJA
28 TOREK	CIRILA
29 SREDA	IDA
30 ČETRTEK	KLAVDIJ
31 PETEK	BOLFENK

PREGOVORI

Česar ljudstvo ne graja, to nikomur ne leži na vesti.
 Dober premislek je boljši kakor uro hodá.
 Oktober malo dober.

Kranjska majolika.

Naša vojska se je razvila iz malih partizanskih enot v mogočno silo, ki je jamstvo naše državne nezavisnosti.

NOVEMBER LISTOPAD

*V novembrske velike dni
za puške delavci so vsi prijeli.
Krepko so stisnili pesti
in stroji so v tovarnah obnemeli.
Pod Leninom so dvignili zastavo rdečo
pod Stalinom ustvarili si srečo.*

GIBANJE SONCA

1.	Vzhod ob	6. uri	41 min.,	zahod ob	16. uri	45 min.,	dan je dolg	10 ur	04 min.,
15.	" "	7. "	03 "	" "	16. "	26 "	" "	9 "	23 "
30.	" "	7. "	20 "	" "	16. "	17 "	" "	8 "	57 "

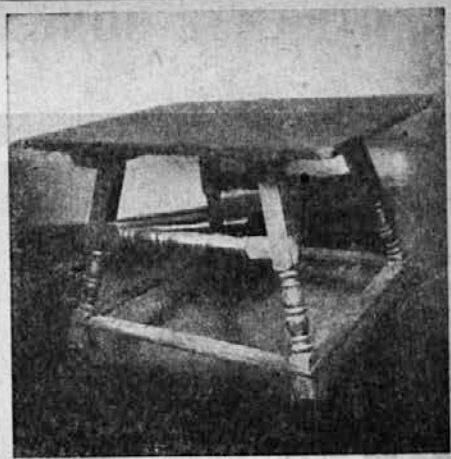

SPOMINSKI DNEVI

- 4. 1943 sta V. SNOUB Ivana Cankarja in X SNOUB Ljubljanska vodili težke borbe na Ilovi gori.
- 5. 1944 je bila v Starem trgu pri Cerknici odprta nižja realna gimnazija.
- 7. 1917 začetek Velike oktobrske socialistične revolucije v Rusiji.
- 7. 1944 se je smrtno ponesrečil komandant glavnega štaba NOV in POS general Stane-Franc Rozman.
- 16. 1887 je v Ljubljani umrl pisatelj Fran Levstik, najbolj demokratičen duh svojega časa.
- 19. 1943 je minerski vod XIX. SNOB S. Kosovela iztiril sovražni vlak med Sežano in Opčinami.
- 29. 1943 je bilo zgodovinsko II. zasedanje AVNOJ-a v Jajcu.

GIBANJE LUNE

Zadnji krajec: 5. ob 18. uri 03 minut
 Mlaj: 12. " 21. " 01 "
 Prvi krajec: 20. " 22. " 44 "

Gorenjska kmečka miza iz leta 1774.

DNEVI

1 SOBOTA	VSI SVETI
2 NEDELJA	TOBIJA
3 PONEDELJEK	SILVA
4 TOREK	KAREL
5 SREDA	MIRKO
6 ČETRTEK	LENART
7 PETEK	ENGELBERT
8 SOBOTA	BOGOMIR
9 NEDELJA	BOŽIDAR
10 PONEDELJEK	TRIFON
11 TOREK	MARTIN
12 SREDA	EMILIJAN
13 ČETRTEK	STANISLAV
14 PETEK	JOZAFAT
15 SOBOTA	LEOPOLD
16 NEDELJA	JERICA
17 PONEDELJEK	GREGOR
18 TOREK	ODON
19 SREDA	ELIZABETA
20 ČETRTEK	SREČKO
21 PETEK	ALBERT
22 SOBOTA	CECILIJA
23 NEDELJA	KLEMEN
24 PONEDELJEK	FLORA
25 TOREK	KATARINA
26 SREDA	KONRAD
27 ČETRTEK	AHAC
28 PETEK	BAZILIJ
29 SOBOTA	UST. JUGOSL.
30 NEDELJA	ANDRAŽ

PREGOVORI

Kadar denar poide, pamet pride.
 Več ko ima, manj dá.

Ivan Cankar, prvi glasnik delovnega ljudstva slovenski literaturi.

DECEMBER TRUDEN

*Če zunaj mrzla burja brije
in sveti luč ledenih sveč,
pa nam sred nove domačije
toploto daje lepa peč.
Če ste popravili razbito —
počijte! — se smeji naš Tito!*

Zadnji krajec: 5. ob 1. uri 55 minut
 Mlaj: 12. " 13. " 53 "
 Prvi krajec: 20. " 18. " 43 "
 Polna luna: 27. " 21. " 27 "

SPOMINSKI DNEVI

- 9. 1943 so enote XIV. divizije napadle Kočevje.
- 11. 1918 je umrl v Ljubljani slovenski pisatelj Ivan Cankar.
- 12. 1944 je začel sovražnik svojo ofenzivo proti enotam naše vojske v Reziji in Slovenski Benečiji.
- 15. 1944. V noči od 15. na 16. so partizani osvobodili iz nemških zaporov v Celju nad 300 jetnikov.
- 21. 1879 je bil rojen Josif Visarionovič Stalin, veliki organizator zmag nad fašizmom in vodja Sovjetske zveze.
- 25. 1944 je sovražnik začel z ofenzivo proti našim enotam med Sotlo in Šavinjo.
- 31. 1941 so partizani vdrl v škofjo Loko, kjer so osvobodili iz zaporov politične jetnike.

DNEVI

- 1 PONEDELJEK NATALIJA
- 2 TOREK BLANKA
- 3 SREDA FRANČIŠEK
- 4 ČETRTEK BARBARA
- 5 PETEK DALMACIJ
- 6 SOBOTA MIKLAVŽ
- 7 NEDELJA URBAN
- 8 PONEDELJEK BREZM. SP. M.
- 9 TOREK GORGONIJA
- 10 SREDA JULIJA
- 11 ČETRTEK HUGOLIN
- 12 PETEK DIONIZIJA
- 13 SOBOTA LUCIJA
- 14 NEDELJA DUŠAN
- 15 PONEDELJEK KRISTINA
- 16 TOREK ALBINA
- 17 SREDA LAZAR
- 18 ČETRTEK GRACIJAN
- 19 PETEK TEA
- 20 SOBOTA EVGENIJ
- 21 NEDELJA SEVERIN
- 22 PONEDELJEK DEMETRIJ
- 23 TOREK VIKTORIJA
- 24 SREDA HERMINA
- 25 ČETRTEK BOŽIČ
- 26 PETEK ŠTEFAN
- 27 SOBOTA JANEZ
- 28 NEDELJA NED. OTROCI
- 29 PONEDELJEK TOMAŽ
- 30 TOREK DAVID
- 31 SREDA SILVESTER

PREGOVORI

Pravico vsak hvali, a vsak je ne brani.

Zima in graščina ne prizaneseta.
 O božiču zeleno, o veliki noči sneženo.

Kmečki kolovrat iz Zabnic v Kanalski dolini.

Oton Župančič:

KOLEDNICA MLADINSKIH BRIGAD

Maj, maj — zelene veje,
plapolajoče zastave.
Ljubljana na ulice vreje:
zdrave, zdrave,
vrste mladinskih brigad,
z vami prišla je pomlad.

Brčko—Banovići!
Glas so poslali:
z oblaki se kósajo ptiči,
z vetrovi vali;
riba zlatoluska
z repom po vodi pljuska. —

Deklica sloni ob podboju,
pod zvezdami sanja — kam?
Pal je v boju,
oh, in zdaj leži tako sam;
njo pa kliče,
tja, za njimi jo miče.

Tiho vstal je iz jame,
tiho pristopil odzad,
dlan ji del na rame:
»Pojdi, draga, za klicem brigad;
vlak mora steči; jaz mirno ležim
in vso, vso, vso ti srečo želim.

Grob prekrije nam trava,
zagrne naš spomin;
sladkó se spava
sredi kali in kosenin:
ko nič več nočeš zase,
iz srca ti roža izrase.«

Goro in vodo napadaj
živa mladost,
koplji, vrtaj, skladaj
zaseko, predor in most;
reka ukročena teče,
koder brigada ji reče.

Nič nas ne zmaliči;
Trst je na naši obali.
Nihče nam pisma ne uniči,
ki smo s krvjo ga pisali:
svobôda in pravica
jutri bo resnica.

Šumno dere čas,
šumno ljudstya drami;
Afrika gleda nas,
Indija je z nami!
Ob naši progi se spleta
tovarištvo vsega sveta. —

Na kres smo pesem zložili,
za novo leto zapeli;
pšenice smo navozili,
premoga priskrbeli;
zdaj natočite nam vina:
zdrava vsa domovina!

LJUDSKI ODBORI SO OSNOVNA PRIDOBITEV NARODNO-OSVOBODILNE BORBE

Načrt splošnega zakona o ljudskih odborih pomeni nedvomno najosnovnejši in najpomembnejši zakon, ki ga naj sprejme Ljudska skupščina FLRJ po sprejetju ustave. Osnutek tega zakona, ki podrobno obdeluje osnovne določbe ustave, predstavlja sredstvo za nadaljnjo utrditev in popolni razvoj ljudskih odborov, ki so politična osnova državne oblasti v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji.

Osnovani po ustavi so ljudski odbori, ki so se razvili od krajevnih ljudskih odborov do skupščine ljudskih republik in Ljudske skupščine FLRJ, osnovna pridobitev narodno osvobodilne borbe. Ljudski odbori kot organi državne oblasti so se razvili iz množičnih borbenih organov najširših ljudskih množic, iz narodno osvobodilnih odborov. Široke ljudske množice, organizirane v narodno osvobodilnih odborih, so že v prvih dneh vstaje zrušili stari protiljudski in izdajalski aparat državne oblasti stare Jugoslavije, ki je povsem prešel na stran okupatorja. Na razvalinah tega starega birokratskega aparata se je gradila nova ljudska oblast z organizacijo narodno osvobodilnih odborov. Narodno osvobodilni odbori so bili torej tiste ljudske organizacije, s katerimi so osnovne ljudske množice iztrgale oblast iz rok izkoriščevalskih klik in zasnovale resnično ljudsko in demokratično oblast. Na razvalinah starega aparata oblasti in na podlagi dejstva, da so nove ljudske oblasti v obliki narodno osvobodilnih odborov bile sposobne izpolniti svoje zgodovinske naloge, so bili sprejeti tudi sklepi II. zasedanja AVNOJ-a, prvi naši ljudski ustavni sklepi, s katerimi je bila ustanovljena nova Jugoslavija ter položen temelj Federativni ljudski republiki Jugoslaviji.

Že med vojno se je pod vodstvom AVNOJ-a gradil sistem ljudske oblasti na podlagi narodno osvobodilnih odborov. Narodno osvobodilni odbori so gradili tudi svoj upravni aparat, v katerega so vključevali najširše ljudske množice. Pod vodstvom AVNOJ-a in na podlagi velikih zmag naše Narodno osvobodilne vojske se je mreža naše ljudske oblasti med vojno tako razvila, da smo imeli ob osvoboditvi že položene temelje novega aparata ljudske oblasti, ki je bil trdno v rokah novega državnega vodstva, odnosno v rokah ljudskih množic. Na tej podlagi je vlada Demokratične federativne Jugoslavije od osvoboditve do ustave FLRJ vodila graditev aparata, državne oblasti in državne uprave. Narodno osvobodilni odbori, ki so se v zvezi s spremenjenimi odnosi po osvoboditvi preimenovali v ljudske odbore, so stopili pred nove in zamotane naloge. Izpopolniti je bilo treba sistem državne uprave pod vodstvom ljudskih odborov. Organizacija državne uprave, ki je nastala med vojno, ni mogla v polni meri ustrezati danim razmeram. Treba je bilo reorganizirati ljudske odbore. V enem letu po osvoboditvi je bil aparat

državne uprave pri naših ljudskih odborih v precejšnji meri zgrajen. Razumljivo je, da so pridobljene izkušnje pogosto kazale pot naprej.

Po sprejetju ustave, ki je določila ljudske odbore kot osnovo in kot organe državne oblasti ter položila temelje celotnega sistema naše državne oblasti in državne uprave, je neobhodno potrebno čimprej sprejeti zakon o ljudskih odborih, ki bo uzakonil sistem in organizacijo ljudskih odborov, in nadalje razviti vse tiste organizacijske oblike, ki so se med vojno in po osvoboditvi izkazale dobre. Bilo je treba prav tako končno rešiti številna vprašanja, ki so dozorela, in precizirati mnoge procese in odnose, zlasti odnose med posameznimi organi državne oblasti in državne uprave. Treba je bilo ustvariti trdno pravno podlago za medsebojne odnose ljudskih odborov, kakor tudi med ljudskimi odbori in vrhovnimi organi državne oblasti in državne uprave ljudskih republik. Brez trdne pravne ureditve teh osnovnih vprašanj bi bil razvoj naše organizacije oviran. Iz tega izhaja, da splošni zakon o ljudskih odborih ni potreben le zaradi nadaljnega razvijanja ustave, temveč tudi, da ustvari polne osnove in pogoje za razvoj organizacije državne oblasti in državne uprave sploh, a zlasti ljudskih odborov kot lokalnih organov državne oblasti.

Ureditev organizacije in dela ljudskih odborov spada brez dvoma predvsem v pristojnost naše ljudske republike. To izhaja iz načela naše federacije in naše ustave. Toda enotnost demokratičnih načel in utrditev oblasti delovnega ljudstva zahteva, da bodo osnovne oblike organizacije ljudskih odborov kot lokalnih organov demokratične oblasti delovnih množic v načelu urejeni enotno v vsej Federativni ljudski republiki Jugoslaviji. Zato je potrebno sprejeti za vso Jugoslavijo splošni zakon, ki bo vseboval osnovna skupna načela o organizaciji in delu ljudskih odborov. Zato je ta predlog zakona izdelan kot splošen zakon v smislu tč. 24 čl. 44 ustave FLRJ. To pomeni, da bo vsaka ljudska republika na podlagi splošnih načel, določenih v tem zakonu, sprejela svoj zakon o ljudskih odborih, ki bo obsegal celotno organizacijo in delo ljudskih odborov in ki bodo na njegovi podlagi delovali naši organi državne oblasti in državne uprave. Po sprejetju teh zakonov bo služil splošni zakon kot osnovni kriterij za ustavnost in zakonitost zakonov ljudskih republik, kakor tudi kot regulator enotnosti demokratičnega reda v vsej naši državi. Toda povsem razumljivo je, kakor je določeno v zaključnih določbah tega zakona, da je treba pred sprejetjem zakonov posameznih ljudskih republik uporabljati predpise tega splošnega zakona neposredno. Na ta način smo s tem zakonskim predlogom dali prvi konkretni primer novega tipa, ki je določen z ustavo. To je tako imenovani splošni zakon, ki bo usmerjal enotni demo-

kratični razvoj v vsej državi, zagotovil enotnost novega ljudskega in demokratičnega reda vse države, hkrati pa bo omogočal polno zakonodajno iniciativo ljudskih skupščin republike, ki bodo sprejemale zakone po potrebah in posebnostih svojih ljudskih republik. Zato je osnutek tega zakona v mnogih primerih samo naznačil nekatera vprašanja, odredil osnove in načela ter naglasil potrebo njihovega reševanja v zakonih ljudskih republik kot n. pr. vprašanje teritorialne razdelitve republike, vprašanje organizacije ljudskih odborov v mestih, določanje volivnih predpisov in predpisov o odpoklicu itd.

Po svojem sistemu se zakon deli na šest delov. Prvi del vsebuje osnovna načela. Tu so v prvi vrsti širše pojasnjeni osnovni pojmi, ki so določeni v ustavi. V osnovnih načelih je zlasti poudarjeno, da so ljudski odbori v stvareh lokalnega značaja najvišji organi državne oblasti na svojem področju. S tem je naglašen demokratični in samoupravni značaj ljudskih odborov. Pri postavljanju take določbe zakon izhaja iz načela, da mora sleherni ljudski odbor samostojno urejevati odnose, ki so krajevnega pomena za skupnost, ki jo zastopa. Toda vsak ljudski odbor ni le samoupravni organ za reševanje svojih vprašanj, temveč je hkrati organ državne oblasti sploh in zaradi tega izvršuje na svojem področju tudi naloge splošnega pomena. Dosledno po načelu demokratičnega centralizma, na katerem je zgrajena naša država, se ljudski odbori pri reševanju svojih lokalnih vprašanj ravna po ustavi FLRJ in ustavah ljudskih republik, po zakonih FLRJ, zakonih ljudskih republik in po vseh splošnih predpisih organov državne oblasti in državne uprave. V tem pogledu so pod splošnim nadzorstvom višjih organov državne oblasti. Toda ta odnos ni birokratski, ampak demokratičen, kar pomeni, da odnosi med organi državne oblasti, kakor določa čl. 6 osnutka, slonijo na medsebojnih pravicah in dolžnostih. Nadalje so v prvem delu osnutka začrtane glavne smernice za administrativno-teritorialno razdelitev, kakor tudi za tipe ljudskih odborov, izven katerih drugih lokalnih organov državne oblasti in uprave ni. Ti so: krajevni, mestni, okrajni, okrožni in oblastni ljudski odbori. V zvezi s potrditvijo osnovnih demokratičnih načel volivnega sistema za volitve ljudskih odborov osnutek določa pojem prebivalca administrativno-teritorialnih enot. Uvedba tega pojma je bila nujna, da bi se točno določilo, kdo ima predvsem pravice in dolžnosti v posameznih administrativno-teritorialnih enotah, in sicer tiste pravice, ki jih ustava jamči državljanom. Pojem prebivalca ni togi pojem starega »domačina« ali člana občine, temveč je vezan s stalnim bivanjem in delom v nekem kraju. V osnovnih načelih so določene tudi osnovne imovinske pravice ljudskih odborov. Tako ima vsak ljudski odbor svoj proračun, ker bi bil samoupravni značaj ljudskih odborov brez proračuna prazna fraza. To je omogočeno tudi s pravico ljudskih odborov, da upravljajo občeljudsko imetje, ki je potrebno za izpolnjevanje njihovih gospodarskih in komunalnih nalog. Čeprav je torej s tem zakonom odpravljena razlika med stari »samoupravnim« in »državnim« imetjem, ker

je po ustavi vse imetje last države kot občeljudsko imetje, vendar ljudski odbori upravljajo imetje, ki jim je dano v upravo, samostojno v okviru zakonov in splošnih predpisov. Zato je razumljivo, da morajo organi oblasti, ki imajo pomembne pravice samoupravljanja, imeti tudi pravni akt, ki jim te pravice potrjuje in jamči. V tem pogledu osnutek zakona določa, da ima vsak ljudski odbor svoj statut, ki ga sam sprejme na podlagi ustave in zakona in ki določa pristojnost, notranji ustroj in slovanje ljudskega odbora.

V drugem delu, ki je posvečen nalogam in pristojnosti ljudskih odborov, si osnutek zakona prizadeva rešiti eno izmed pomembnih in zamotanih vprašanj v organizaciji naše države, to je vprašanje pristojnosti, odnosno bolje rečeno medsebojnih pravic in dolžnosti ljudskih odborov. Glede na njihov značaj samoupravne demokratične državne oblasti pristojnost ljudskih odborov ni birokratski pojem, ki bi slonel na dejstvu, da nadrejeni organ lahko vsak čas nalaga in odvzema podrejenemu organu posamezne posle. V naših ljudskih odborih je vsaka pristojnost hkrati tudi pravica in dolžnost, določena in zajamčena z zakoni in z drugimi splošnimi pravnimi predpisi. Upoštevajoč to, osnutek zakona določa v čl. 24 najprej naloge ljudskih odborov. Iz teh nalog je razvidno, da je osnovna dolžnost ljudskih odborov uresničevati na svojem področju vsa tista osnovna načela naše državne in družbene ureditve, ki so določene v ustavi. Pri določanju pristojnosti je osnutek zakona upošteval dejstvo, da je nemogoče, da bi ta zakon točno določil pristojnost na vseh področjih našega državnega življenja. Toda bilo je nujno, da se z naštetvanjem pristojnosti na posameznih področjih določi tip vsakega ljudskega odbora in da se dá indikacija za določanje pristojnosti v posebnih zakonih. Da bi bilo to čim bolj jasno, je osnutek zakona pri vsakem tipu ljudskega odbora dal njegovo glavno fizionomijo in karakteristiko in na podlagi te fizionomije razvrstil posamezne pristojnosti. Toda te pristojnosti je mogoče spreminjati tako s posameznimi zakoni FLRJ, kakor tudi z zakoni posameznih ljudskih republik. Razen tega je bilo treba nujno določiti, da se pristojnost lahko menja samo na podlagi zakona, a ne morda na podlagi posameznih odredb in pravilnikov. Razumljivo je, da bomo samo tako zgradili pravilen demokratični odnos med višjimi in nižjimi ljudskimj odbori ter uvedli sistem in red v funkcioniranje našega državnega aparata.

Tretji del, ki govori o ustroju ljudskih odborov, ureja osnovno vprašanje organizacije ljudskih odborov. To sta predvsem sestav in volivni red za volitve ljudskih odborov. Zakon daje samo glavni okvir za sestavo ljudskih odborov, a določanje konkretnega števila odbornikov prepušča zakonom republik. Za izvedbo volitev določa zakon načelo volitev po volivnih enotah, to je, da bo vsak odbornik po pravilu izvoljen v eni volivni enoti, razen za krajevne odbore. To načelo je bilo potrebno zaradi omogočanja in pravilnega izvrševanja sistema odpoklica. Brez tega bi bilo nemogoče ljudstvu, ki je izvolilo nekega odbornika, da ga odpokliče zaradi njegovega nepravilnega dela. Za-

koni republike bodo nadalje izgradili ta načela o volitvah in odpoklicu, ker so najosnovnejše jamstvo za demokratičnost ljudske oblasti. Toda predlog vendarle postavlja osnovna načela za izvrševanje odpoklica.

Drugo osnovno vprašanje se nanaša na sam ustroj in delo ljudskega odbora in njegovega izvršnega odbora. Tu izvaja zakon dosledno ustavno načelo, po katerem so ljudski odbori na skupščinah vseh odborov edini organi državne oblasti na svojem področju. V njih so združene vse funkcije državne oblasti. Zaradi opravljanja izvršnih in sodnih funkcij volijo ljudski odbori svoj izvršni odbor in sodišča, kakor tudi vse ostale organe državne uprave. Glede tega načela osnutek zakona določa, za katere posle je izključno pristojen ljudski odbor in za katere njegov izvršni odbor. Pri določanju teh poslov daje predlog vse splošne predpise kakor tudi glavne sklepe iz življenja in dela ljudskih odborov v pristojnost ljudskih odborov. Ljudski odbori sprejemajo svoje sklepe na svojih skupščinah, ki jih morajo redno sklicevati. Na skupščinah ljudskih odborov izvršni odbori, kakor tudi vsi drugi upravni organi polagajo račune o svojem delu. V pristojnost ljudskih odborov spada n. pr. proračun, gospodarski načrt, najmanjše posojil, sprejem statuta, volitve sodnikov, določanje davščin itd. Ker v krajih, odnosno v vaseh in manjših mestih ni velikih ljudskih odborov, a je potreben neposreden stik s širokimi ljudskimi plastmi, so določeni v skladu z ustavo tudi zbori volivcev. Ti zbori volivcev nimajo sicer odločujočega pomena, toda ljudski odbori morajo obravnavati vse sklepe zbora volivcev, če se pa z njimi ne strinjajo, jih morajo poslati višjim ljudskim odborom, da ti izdajo končni sklep o njih. Na ta način je v polni meri zajamčen vpliv ljudskih množic na ljudske odbore in hkrati se utrjuje vodstvo ljudskega odbora. S tem osnutkom zakona se določa v smislu zastopniškega značaja ljudskih odborov tudi pravni položaj odbornika, ki so mu dane imunitetne pravice na področju odbora, čigar član je. S tem se znatno dvigata pravica in čast odbornikov kot ljudskih zastopnikov. Pri urejanju odnosov in organizacije izvršnih odborov osnutek zakona zlasti naglašja, da so izvršni odbori kolektivni organi uprave. Potemtakem osnutek zakona stremi, da popravi napačno prakso, ki se je razvila v nekaterih krajih pri nas in po katerem so oddelki izvršnih odborov posebni in samostojni organi uprave, ki odgovarjajo samo višjim oddelkom iste vrste, odnosno ministrstvom. Osnutek zakona je obdržal vertikalno odgovornost po strokovni liniji ter zlasti naglašja vodstvo in odgovornost izvršnega odbora kot kolektiva, ker sodi, da je to edino jamstvo za demokratični značaj naše državne uprave. Oddelki delajo predvsem po navodilih izvršnega odbora. Za vodstvo posameznih

oddelkov določa izvršni odbor svoje člane, ki kot poverjeniki vodijo posamezne panoge državne uprave in so odgovorni izvršnemu odboru. Da bi se to vodstvo izvršnega odbora kot kolektivnega organa uprave čim bolj utrdilo, osnutek zakona določa nekatere posle, ki jih izvršni odbor ne more prenesti na svoje oddelke, ne glede na panogo uprave. Ta načela bo treba upoštevati tako v naši zvezni zakonodaji, kakor tudi v zakonodaji republik pri določanju posameznih pristojnosti. Osnutek zakona nadalje določa oddelke in odseke ljudskih odborov. Toda tega določanja ni treba pojmovati togo, ampak kot indikacijo za organizacijo ljudskih odborov. Treba je naglasiti zlasti, da ustanovitev odsekov ni obvezna za krajevne in okrajne ljudske odbore. V manjših okrajih in krajih vodita celotno administracijo redno predsednik in tajnik, posamezni člani ljudskih odborov so samo odgovorni za pravilno izvajanje sklepov izvršnega odbora v posameznih panogah uprave.

V četrtem delu osnutka so povsem v skladu s sistemom ustave obdelani in precizirani medsebojni odnosi ljudskih odborov, nadalje izvršnih odborov, kakor tudi ljudskih odborov do najvišjih organov državnih oblasti in državne uprave. Iz vseh teh določb, ki urejajo te odnose, je razvidna dosledna izvedba odgovornosti po načelu demokratičnega centralizma. Tu so hkrati rešena tudi nekatera vprašanja, ki bodo podrobno obdelana v zakonu o upravnem postopku, kakor n. pr. vprašanje o reševanju pritožb proti posameznim organom državne uprave. Kot novost uvaja osnutek, da bo moral pritožbi odnosno ugovoru proti odredbi oddelka in odseka sklepati izvršni odbor. To je bilo potrebno določiti, da bi se odredila pravilna pot za reševanje pritožb, dokler ne bo sprejet zakon o splošnem upravnem postopku in da bi se omogočilo izvršnemu odboru, da popravlja nepravilno delo svojih oddelkov.

V petem delu osnutek zakona določa najosnovnejša načela za administrativno delo in predpisuje uradne naslove in pečate ljudskih odborov.

Osnutek tega zakona pomeni velik korak naprej tako v izvrševanju naše ustave kakor tudi v izgrajevanju našega državnega aparata in utrditvi nove resnične demokratične oblasti naše mlade Federativne ljudske republike. Pomeni polno uzakonitev po obliki in vsebini nove demokratične oblasti na vseh stopnjah naše državne organizacije, oblasti, ki je hkrati tudi uresničenje stoletnih stremeljenj in borbe ljudskih množic naših narodov, da ustvarijo demokracijo in samopravo.

Prepričan, da ta osnutek zakona o ljudskih odborih ustreza koristim in volji naših ljudskih množic, kakor tudi potrebam stabilizacije in razvoja celotne naše državne organizacije in državne uprave, predlagam Ljudski skupščini FLRJ, naj o tem osnutku zakona razpravlja in ga sprejme.

Obrazložitev zakona o Ljudskih odborih, ki ga je podal maršal Jugoslavije Josip Broz-Tito v Ljudski skupščini 17. aprila 1946.

NAŠI NARODI NE MOREJO PRISTATI NA VSILJENI MIR

Tovariši poslanci! Iz izjav, ki so jih dali predsednik vlade tov. Tito in drugi uradni predstavniki naše dežele, ste videli, da jugoslovanska vlada ni pristala in ne bo pristala na neke sklepe, ki so bili sprejeti na pariški konferenci in ki se tičejo življenjskih interesov narodov Jugoslavije. To je predvsem vprašanje razmejitve med Italijo in Jugoslavijo in vprašanje položaja samega Trsta. Vi veste, kje gredo predlagane meje med Jugoslavijo in Italijo, oziroma predlagane meje med Jugoslavijo in Trstom. Vi tudi veste, kako nepravilni so ti predlogi za narode Jugoslavije. V pojasnilo bom navedel samo nekaj najznačilnejših dejstev.

S temi sklepi je n. pr. odvzeta Jugoslaviji Gorica. Gorica je upravno središče goriške pokrajine, kateri je dalo mesto svoje ime in ki ostane po francoskem predlogu pod Italijo. Gorica je hkrati staro kulturno središče primorskih Slovencev, ki ni samo po imenu, ampak tudi po etnični sestavi slovensko mesto. Z izločitvijo Gorice ne ostane tej pokrajini, ki ima 100.000 prebivalcev, niti eno središče, večje od 3000 prebivalcev. Na ta način je zrušen ves gospodarski sistem goriške pokrajine, prebivalstvo pa bo moralo živeti v izredno težkem ekonomskem položaju.

Edini argument, ki ga navajajo za to, da mora Gorica pripasti Italiji, je dejstvo, da živi v njej 14.812 Italijanov in 10.868 Slovencev in to po štetju iz leta 1910. To torej pomeni, da je v Gorici po štetju iz leta 1910 kakih 4000 Italijanov več nego Slovencev. Da bi lahko priključili to italijansko manjšino v Gorici k Italiji, so morali avtorji francoske linije priključiti Italiji tudi popolnoma slovenske okoliške občine Podgoro, Števerjan, Štandraž, Sovodnje in vas Vipolže, v katerih živi 9741 Slovencev in vsega 280 Italijanov. »Pravičnost« in »objektivnost« avtorjev francoske linije obstaja torej v tem, da dajejo Italiji 20.609 Slovencev zato, da bi se zadostilo »etničnemu načelu« in priključilo k Italiji 14.812 Italijanov iz središča Gorice. Ponavljam, da so Slovenci celo po štetju iz leta 1910 v večini.

Poglejmo nadalje Kanalsko dolino, ki je v geografskem pogledu podaljšek Savske doline in ki veže slovenski dolini Zilice in Soče s prelazom, ki vodi v slovensko Rezijo. Njen vzhodni del (Bela peč) je zgodovinski sestavni del Kranjske, ostala Kanalska dolina pa setavni del Koroške. V londonskem paktu so zahtevali Italijani Kanalsko dolino samo do razvodnice pri Babnici. Še danes smatrajo njihovi geografi, da je italijansko ozemlje Kanalske doline samo do te razvodnice. Do leta 1918 ni bilo v vsej Kanalski dolini niti enega Italijana. Danes je tam poleg priseljenih Italijanov in ostankov Nemcev (kakih 700) še najmanj 3000 Slovencev, ki so edini prvotno naseljeni prebivalci. Edino opravičilo italijanske suverenosti nad Kanalsko dolino je ustvarjanje ofenzivnih položajev

proti Jugoslaviji in možnosti napada preko slovenske Koroške v Dravsko dolino. Leta 1941 so pričeli Italijani napad na Jugoslavijo prav s teh položajev.

Popolnoma je tudi nerazumljivo, iz kakih etničnih razlogov odvzema francoski predlog Jugoslaviji obalo med Trstom in Tržičem. Po štetju iz leta 1920 imajo Slovenci tu več kakor 95% večino v prebivalstvu. Italijani imajo torej samo 5% prebivalstva. Ta del tudi nima zgodovinskih in drugih posebnih ekonomskih zvez s Trstom. Edini razlog za koridor je ustvarjanje zveze med Italijo in Trstom na račun čisto slovenskega ozemlja. Koridor odvzema slovenskemu narodu edino možnost pristopa k morju severno od Trsta, nima pa pristopa tudi južno od Trsta. Francoski predlog loči tako vso Ljudsko republiko Slovenijo od njenega morja in to na nekoliko kilometrov pred obalo.

Sam Tržič je ekonomsko povezan z Julijsko krajino. V Tržiču dela več tisoč delavcev, ki prihajajo s Krasa in iz Vipavske doline. Povprečno število tega delavstva lahko vidimo iz statistike iz leta 1921. Takrat je imel Tržič 11.838 prebivalcev. V samih ladjedelnicah pa je istočasno delalo 9 do 10 tisoč delavcev in nameščencev. To so bili delavci iz goriške in furlanske nižine. Zato je danes težko točno določiti etnično strukturo Tržiča, toda dejstvo je, da je ogromna večina prebivalstva za priključitev k Jugoslaviji. Poleg tega je Tržič središče trgovine za sosedni Kras, življenjske potreščine pa dobiva iz Vipavske doline.

Predel med Morganovo in francosko linijo na jugu v Istri je po svojem etničnem sestavu jugoslovanski. Po štetju iz leta 1945 je od 75.588 prebivalcev 40.000 Jugoslovancev in kakih 34.000 Italijanov. To razmerje je še bolj poudarjeno, če ne upoštevamo mestnega prebivalstva. V mestnih občinah Koper, Milje, Izola, Piran, Umag in Novi grad je leta 1945 živelo od zgoraj omenjenih Italijanov 29.504, kar pomeni štiri petine. Ta mesta so ostanek beneške oblasti nad Jadranom in Sredozemskim morjem. Benečija in ostale italijanske mestne republike so imele po vsem Sredozemlju svoje kolonije, v katere so priseljevale italijansko prebivalstvo, kljub temu pa ne misli nihče, da bi proglasil te pokrajine v Sredozemlju kot etnično italijanske.

Če pogledamo ozemlje zapadno od francoske linije samo do najstrožje etnične meje in brez Trsta, vidimo, da živi na tem ozemlju po štetju iz leta 1910 in s korekturami štetja iz leta 1945, 99.126 Jugoslovancev in 55.724 Italijanov. Od Jugoslavije torej režejo predel, v katerem imajo Jugoslovani skoraj dvetretjinsko večino. Če potem še upoštevamo po štetju iz leta 1910 Jugoslovane v Trstu, katerih je bilo 51.108, kar pa je očitno prenizko ocenjeno, potem vidimo, da ostane izven jugoslovanskih mej zapadno od francoske linije

150.234 Jugoslovanov. K temu je treba še prišteti Slovence, ki živijo zapadno od najstrožje etnične meje. Teh so naštetih leta 1910 odnosno leta 1911, 14.740. Dejansko pa je njihovo število najmanj 30.000. Tako bi ostalo izven Jugoslavije na njeni zapadni meji 180.000 Jugoslovanov. Na drugi strani pa bi ostalo pod jugoslovansko oblastjo v številni Reko po štetju iz leta 1945, 80.000 Italijanov, od katerih živi 53.000 v obalnih mestih Poreč, Rovinj, Pulj in Reka.

V vsakem primeru pa ostane pod Italijo mnogo več Jugoslovanov, kakor pa Italijanov pod Jugoslavijo. In temu pravijo »etnična meja«
odnosno »etnično ravnotežje«.

Pariški sklepi odvezemajo Jugoslaviji njen prirodni in najvažnejši izhod na morje — Trst, istočasno pa ga izolirajo od zaledja in obsodijo tako na gospodarski propad. Jasno je, da taka rešitev nima opravičila niti iz gospodarskega niti iz političnega odnosno etničnega stališča.

Če upoštevamo vsa ta dejstva, potem nam šele postane popolnoma jasno, kakšno krivico delajo narodom Jugoslavije pariški sklepi. Nismo zahtevali ničesar, kar ni naše, pristali pa smo celo na to, da odstopimo v nekaterih točkah od našega prvotnega predloga italijansko-jugoslovanske meje z ozirom na mesta, kjer smo iz lokalnih ekonomskih in prometnih razlogov zahtevali nekatere manjše dele italijanskega teritorija. Nismo zahtevali, da nam dajo strateške položaje na etnično italijanskem ozemlju, čeprav bi to moralno lahko zahtevali, če upoštevamo, kako zahrbtno nas je napadla Italija. Tega nismo zahtevali, ker je zgrajena nova Jugoslavija na resničnih demokratičnih načelih samoodločbe in enakopravnosti narodov. Tega nismo zahtevali zato, ker želimo, da živijo naši narodi svobodno na svojem ozemlju in ker ne želimo odvzeti tujega ozemlja. Zato smo postavili naše mejne zahteve premišljeno in s polno moralno odgovornostjo. Postavili smo jih tako, da nam zgodovina ne bo mogla nikoli očitati, da smo izkoriščali položaj zmagovalca v vojni in zahtevali nekaj, na kar nimamo moralne pravice in nekaj, kar ni v popolnem skladu z načeli resnične demokracije, nacionalne svobode in načela samoodločbe. Tudi nismo zahtevali več z namenom, da bi dobili manj. Pošteno in ne kot imperialistični trgovci smo postavili svojo zahtevo in naše ljudstvo ima na vsako ped zemlje stokratno pravico. Nam so v Parizu rekli: »Kaj se pritožujete, dajemo vam tri četrtine Julijske krajine.« Mi pa smo jim odgovorili in jim danes iznova odgovarjamo: Jugoslaviji nihče ničesar ne daje. Julijska krajina je bila 13 stoletij naša zemlja in samo 25 let pod jarmom italijanskih imperialistov. V kolikor so naša mesta Ljubljana, Zagreb in Beograd, ki so bila prav tako stoletja pod tujo oblastjo, toliko je naša tudi Julijska krajina, ki je prav tako bila pod oblastjo zatiralcev. Najosnovnejša načela pravice so prekršena, če hočejo opravičevati tako zaslužjevanje našega ljudstva z izgovorom, da je bilo to ljudstvo tudi v preteklosti zatirano in da je tako rekoč na to že »navajeno«. Ni dvoma, da je s tem razkrito ono imperialistično in kolonialno pojmo-

vanje, s katerim gledajo na druge narode kot na blago, s katerim je mogoče trgovati.

Da bi opravičili tako podjarmljenje našega etničnega strnjeno naseljenega ozemlja, nam zapadni zavezniki pravijo: Pod vašo oblastjo so ostali Italijani v Zadru, Reki, Pulju in zato morate dati zapadne slovenske kmete Italiji, da bo nekako »etnično ravnotežje«
in da bo enako število Italijanov in Jugoslovanov pod tujo oblastjo. Mi pa lahko odgovorimo našim zaveznikom, ki tako postavljajo vprašanje, naslednje: Zakaj je potrebno, gospodje, kaznovati in zaslužniti zapadne slovenske kmete, ki so stoletja strnjeno živeli na tem ozemlju? Ali morda zato, ker so se naseljevali v preteklosti v naših mestih benečanski trgovci? Zakaj pa ne uporabljate potem tega načela tudi za one Italijane, ki živijo v mnogih drugih mestih po vsej obali Sredozemskega morja? Pri tem pa moram takoj pripomniti, da ne obtožujem italijanskega naroda in mu tudi ne odrekam pravice, da živi svobodno v naših mestih. Nasprotno, prepričan sem, da italijanski delovni ljudje v teh mestih sami najbolje razumejo, da je njihova srečna bodočnost samo v bratstvu z ljudstvom, sredi katerega žive, in ki jim bratsko sega v roko in spoštuje njihove nacionalne pravice. Toda nihče nima pravice odvzeti nacionalne svobode Slovincem in Hrvatom v imenu ustvarjanja nekakega »etničnega ravnotežja«
z ozirom na to, ker so bile zgodovinske prilike take, da so se naseljevali Italijani po nekaterih naših mestih. Pojem etnične meje je samo eden — to je meja med strnjeno naseljenim italijanskim in strnjeno naseljenim jugoslovanskim ozemljem. Ta meja pa gre ob robu furlanske nižine proti severu. To mejo tudi označujejo več ali manj točno vsi objektivni zemljevidi Evrope. Tudi iz tega razloga zahtevamo, da se določi taka meja med Jugoslavijo in Italijo.

Prav iz teh razlogov je tudi Sovjetska zveza odločno in jasno podprla zahteve Jugoslavije. Sovjetska zveza je imela pri tem samo namen pomagati svojemu zavezniku, ki se je častno in hrabro boril za splošno zavezniško stvar in ki postavlja upravičeno zahtevo, da združi svoje narode pod enim krovom. Sovjetska zveza se je odločno zavzemala za očitno pravično stvar Jugoslavije. Sovjetska zveza je s tem iznova pokazala, da ji je tuja vsaka imperialistična tendenca in da lahko pričakujejo mali narodi z zaupanjem njeno podporo pri zavarovanju svoje svobode in neodvisnosti. Na žalost pa niso zavzeli vsi naši zavezniki tega stališča. Do izraza so prišle take težnje, ki nimajo ničesar skupnega z demokracijo, niti z interesi samega prebivalstva Julijske krajine, niti z željo, da se ustvarijo v tem delu Evrope trdni temelji miru. Ni potrebno analizirati teh tendenc. Moram pa kljub temu obrazložiti svoj vtis: Ali gre pri takih tendencah za popolno neobveščenost glede dejanskega položaja v Julijski krajini, česar ne izključujem, ker sem se sam prepričal, da je igral ta činitelj na pariški konferenci še vedno veliko in vplivno vlogo, ali pa se vmešavajo sile, ki ne želijo utrditve miru v tem delu Evrope in ki imajo svoje ekspanzivne namene, o katerih se sicer ne govori, na katere pa se toliko bolj misli.

Jasno je, da taka politika ne more biti osnova za zdrave odnose med narodi in državami.

Pustimo ob strani upravičenost jugoslovanskih zahtev. Taka politika že v pogledu metode in kot instrument v mednarodnih odnosih ne more imeti drugih posledic kakor ojačanje napadalnih sil in oslavljenje sil, ki so za mir. To je politika, ki je zasejala dvom in nezaupanje v dušah vseh onih, ki so se borili v tej zadnji vojni za splošno zavezniško stvar v prepričanju, da pomeni ta skupna zavezniška stvar tudi uničenje napadalnosti, izvora fašizma, da pomeni resnično demokracijo, ne pa samo demokratične fraze, svobodo, samoodločbo narodov ter zjamčenje trdnega miru. Če pa stvar ni taka, potem pa se postavlja vprašanje, kaj je prav za prav pomenila »splošna zavezniška stvar« za one, ki danes odrekajo Jugoslaviji pravico, da živijo njeni narodi svobodno na svoji zemlji, ki odrekajo Jugoslaviji, da si zagotovi mir na svojih mejah in ki hočejo vsiliti z grobim pritiskom Jugoslaviji mirovne pogoje, ki so težji, kakor pa oni za včerašnje napadalce. Te iste sile tudi odrekajo Jugoslaviji pravico do italijanskih reparacij. Z drugimi besedami: vojne reparacije naj bi plačala Jugoslavija namesto Italije. Pa ne samo to, Jugoslavija bi morala po nekih predlogih plačati del italijanskega državnega dolga pobeglim fašističnim fabrikantom in odškodnino za tovarne, ki so jih po prvi svetovni vojni odvzeli prejšnjim lastnikom. Nekateri naši zavezniki se zares ponašajo napram Jugoslaviji tako, kakor napram včerašnjemu sovražniku, ne pa zavezniku.

V Italiji organizirajo fašistični ostanki in imperialistični šovinsti histerične akcije, da bi prepričali svet o tem, da se bodo zgodile v Italiji strašne stvari, če Trst in Pulj ne bosta pripadla Italiji. To pa so delali italijanski imperialisti in fašisti fudi na koncu prve svetovne vojne, ker so hoteli zadušiti s svojo šovinistično gonjo demokratične sile v italijanskem narodu in vsej Evropi. To delajo tudi sedaj, samo v malo drugačni obliki. Lahko jim pač povemo, da njihova gonja ne bo preplašila ne nas, niti ne italijanskega delovnega ljudstva v Julijski krajini. — Italijanski narod je lahko gotov, da je nam vsekakor več za srečo in blagostanje italijanskega delovnega ljudstva v Julijski krajini, kakor pa tem hujskačem, ki se za to sploh ne brigajo in ki kričijo v svojem jeziku zatiralcev in izkoriščevalcev. Pri vsej tej gonji pa je važno samo dejstvo, da je tak razvoj mogoč samo

zaradi politike, o kateri sem prej govoril in ki hrabri ostanke napadalnosti in fašizma v Italiji in v vsej Evropi.

To so torej oni razlogi, ki vzbujajo v duši vsakega poštenega državljana naše dežele globoko nezadovoljstvo in užaljenost zaradi stališča, ki ga vzemajo naši zapadni zavezniki do upravičenih zahtev Jugoslavije.

Vlada FLRJ je mnenja, da naši narodi ne morejo pristati na tak vsiljeni »mir«. Zato tudi odklanja vlada pariške sklepe, v kolikor se nanašajo na Jugoslavijo.

Ne sme se pozabiti, da je Jugoslavija dežela, kateri je prizadejala fašistična Italija največ gorja. Proti italijanskemu narodu nimamo maščevalnih namenov, toda po vsem, kar so morali pretrpeti naši narodi od italijanske imperialistične napadalnosti, imamo vsaj polno pravico zahtevati, da bodo ti narodi osvobojeni jarma italijanskega imperia- lizma in da bodo lahko svobodno živeli na svoji zemlji.

Na tem temelju se je Jugoslavija odločila, da sodeluje na konferenci 21 držav, pri čemer iskreno želi, da bi se našla sporazumna rešitev. Vlada Jugoslavije je mnenja, da bi taka mirovna pogodba, ki bi bila sprejeta proti njeni volji, ne bila demokratična niti pravična in da ne bi ustvarila pogojev za izgradnjo miru v tem delu Evrope. Iz tega razloga se vlada FLRJ nadeja, da se bo našla na mirovni konferenci sporazumna rešitev tudi v vprašanju Julijske krajine s Trstom, če bo obstajal le deseti del one zavezniške solidarnosti in volje po uničenju napadalnosti, kakršna je obstajala za časa vojne. Če smo bili zavezniki v vojni, moramo biti zavezniki tudi pri izgradnji miru. Čas je, da preidemo od zavezniških besed na zavezniška dela. To pa ne govorimo z namenom, da bi izvajali pritisk na naše zaveznike, da nas podpirajo v nekakšnih osvajalnih zahtevah. Ne, zahtevamo samo to, da bi bili vsi zavezniki dosledni v tem, kar so proglašali v času vonje kot svoj vojni cilj, ki naj bi bil uničenje fašizma in napadalnosti, izgradnja trdnega miru, pridobitev svobode in demokratičnih pravic za vse narode.

Tovariši poslanci!

Prepričan sem, da bo podprla tako stališče vlade tudi Ljudska skupščina, kakor ga je podprlo tudi vse naše ljudstvo.

Odgovor tov. Edvarda Kardelja v Ljudski skupščini dne 17. julija na vprašanje o Trstu in Julijski krajini.

Čas je, da preidemo od zavezniških besed k zavezniškim dejanjem.

O TRADICIJAH SLOVENSKEGA NARODNO-OSVOBODILNEGA SVETA

Preden se oglasim k razpravi, mi dovolite, da sporočim II. zasedanju SNOS-a tople pozdrave voditelja nove Jugoslavije in njenih enakopravnih, svobodnih narodov — maršala Josipa-Broza Tita.

Ne bom razpravljajal o zakonu. Mislim, da je dober in da je o njem bilo povedano že vse, kar je treba. Posvetiti želim nekaj besed temi, ki tudi sodi na današnje zasedanje. II. zasedanje SNOS-a je namreč njegovo poslednje zasedanje. Vsekakor je prav, če ob tej priliki spregovorimo o zgodovinski vlogi, o zgodovinskem mestu, ki ga ima SNOS, ter o njegovih tradicijah, ki jih mora po našem mnenju gojiti tudi naš bodoči parlamentarizem.

Redko kateri narod ima v svoji zgodovini tak parlament, tak njegov nastanek, tako njegovo rast kot naši jugoslovanski narodi in v njihovi družbi tudi slovenski narod. Če hočemo nastanek, če hočemo zgodovinsko vlogo in zgodovinsko mesto SNOS-a pravilno oceniti, si je treba biti na jasnem o dveh stvareh: o svetovno-političnih okoliščinah, v katerih je SNOS nastal, in o notranje-političnih okoliščinah njegove rasti.

Za svetovno-politične okoliščine je brez dvoma značilna druga svetovna vojna. Vsi vemo, da se je druga svetovna vojna bistveno razlikovala od prve svetovne vojne. Medtem ko je treba prvo svetovno vojno označiti za imperialistično vojno, imperialistično na obeh straneh, velja za drugo svetovno vojno označba osvobodilne vojne proti nemškemu fašizmu in njegovim satelitom. Dejstvo, da je bila druga svetovna vojna v svoji celoti osvobodilna, seveda ne pomeni, da v protihitlerjevski koaliciji niso obstajali imperialistični elementi, da niso delovale imperialistične klike in da te klike niso ponovno poskušale z zavlačevanjem druge fronte in z raznimi znanimi manevri pomagati nemškemu fašizmu zaradi svoje mržnje do progresivnega sveta. Toda obstoj takih elementov ni mogel bistveno spremeniti splošnega značaja druge svetovne vojne. Hkrati moramo poudariti, da pa sta osvobodilni značaj druge svetovne vojne še prav posebno stopnjevala dva činitelja: predvsem vstop Sovjetske zveze v drugo svetovno vojno, a tudi čisto osvobodilno gibanje naših jugoslovanskih narodov pod Titovim vodstvom. Iz take čisto osvobodilne, v njenem najglobljem bistvu protimperialistične udeležbe jugoslovanskih narodov in tudi našega slovenskega naroda, iz take udeležbe, tovariši in tovarišice, je zrasel prvi parlament v slovenski nacionalni zgodovini, je zrasel SNOS.

Mislim, da je naš narod na tako rast svojega prvega parlamenta lahko samo ponosen, da je to dejstvo našemu narodu v veliko čast.

Notranje-politične okoliščine, v katerih je rasel naš prvi parlament, označimo, če povemo, da se je vsa bivša protiljudska oblast sesedla, ko je prišel okupator. Ta oblast je sramotno kapitulirala

pred okupatorjem. Še huje, ta oblast je iz strahu pred ljudstvom storila vse, da se bivša država zlomi, kar je dokazalo, da vsa bivša vladajoča oblast v Jugoslaviji absolutno ni bila več sposobna odgovarjati za nacionalno usodo narodov. Pokazalo se je, da je bivšim vladajočim krogom ostala samo še ena vloga — vloga izdajalcev. Ne gre tu le za posameznike, samo za Dražo Mihailovića, zgolj za Rupnika, Rožmana, Kreka itd. Gre za dejstvo, da so vsi ti posamezniki odraz splošne družbene zakonitosti. Gre za ugotovitev, da vladajoča plast ni bila samo nesposobna rešiti narod pred okupatorjem, temveč da se je po logiki družbene zakonitosti tudi podala v okupatorjev objem. Nujno se je potemtakem morala pojaviti nova družbena osnova za rešitev naše nacionalne usode. Nujno je moralo vzeti v roke usodo naših narodov njihovo delovno ljudstvo. Vzelo jo je pod Titovim vodstvom v vsej Jugoslaviji, vzelo jo je v okviru Osvobodilne fronte tudi v Sloveniji. Prav to dejstvo, da je usodo našega naroda vzelo v svoje roke naše delovno ljudstvo, prav to dejstvo je notranje-politično značilno za nastanek in rast prvega slovenskega parlamenta. Čeprav ima njegov zarodek 1941 formalno še obeležje koalicije, sta njegova družbena osnova in množično jamstvo za njegov uspeh — globoko ljudski.

SNOS je torej zrasel iz gibanja, ki je bilo navzven dosledno protimperialistično, znotraj pa dosledno demokratično, ljudsko demokratično.

Nekoliko besed o tradiciji SNOS-a, ki nam mora biti danes še posebno pri srcu. Spominjate se, da se je ob kapitulaciji Italije, septembra 1943, SNOS odnosno njegov predhodnik Plenum osvobodilne fronte slovesno izjavil glede Julijske krajine. Poudaril je, da so se v borbi združile vse slovenske pokrajine in da te pokrajine za vse večne čase pripadajo slovenskemu narodu, pripadajo Jugoslaviji. II. zasedanje AVNOJ-a v Jajcu je to izjavo prav tako slovesno potrdilo. Ne glede na trenutno taktično vrednost in oceno te izjave drži naslednje: nastala je v teku naše borbe, v teku tiste borbe, ki je dejansko, pod partizanskim orožjem in pod velikim Titovim vodstvom združila vse slovenske pokrajine, ki je dejansko združila ves slovenski narod. To dejstvo naglašamo zlasti danes, ko jugoslovanska delegacija v Parлізу izjavlja, da Jugoslavija ne bo priznala nezaslišanih krivic, ki bi jih radi storili našemu narodu iz imperialističnih razlogov, da ne bo priznala nobenih meja in podpisala nobenih pogodb, ki bi elementarno pravico našega naroda kakor koli okrnile.

Slovenski narodno osvobodilni svet si lahko šteje danes v čast, da je že ob samem svojem rojstvu, ko se je 1941 prvič sestal njen zarodek, tedanji Vrhovni plenum OF (SNOO), poudaril bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov, da je naglasil novo Jugoslavijo, ki se poraja in za katero

se bori naše gibanje. Bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov sta pod velikim Titovim vodstvom postali neuničljivo dejstvo. Bratstvo in enotnost, kakršni izpovedujemo mi, nimata seveda prav ničesar skupnega s kakršno koli reakcionarno, na primer bivšo jeenesarsko koncepcijo »jugoslovanstva«. Stara Jugoslavija, ki jo je njena lastna reakcija v vsakem pogledu sama razdejala in razbijala, je bila sposobna le ene vrste enotnosti: enotnosti reakcionarnih vladajočih krogov takrat, ko je veljalo udariti po jugoslovanskem delovnem ljudstvu. Bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov, skovani pod Titovim vodstvom v narodno osvobodilni borbi, imata popolnoma novo družbeno osnovo. Družbena osnova našega bratstva in enotnosti je enotnost delovnega ljudstva Jugoslavije. Prav zaradi tega, ker je enotnost delovnega ljudstva podlaga bratstvu in enotnosti vseh narodov, prav zato je njihovo bratstvo tako trdno, prav zato je njihova enotnost neporušljiva, prav zato je nova Jugoslavija tako enotna in tako močna država. Reakcionarji vseh barv, tudi tisti, ki so se nekoč penili od lažno »jugoslovenskih« fraz, bi danes v tuji službi radi razbijali najvišjo pridobitev narodno osvobodilnega boja, naše bratstvo in našo enotnost. Zaman! Ljudske množice stoje trdno na njenem braniku, svobodni in enakopravni jugoslovanski narodi se zavedajo, da jih skupni naporji za srečo in blagostanje pod Titovim vodstvom — iz dneva v dan še trdneje družijo!

SNOS lahko s ponosom zapiše v svojo zgodovino, da je vprašanje bratstva in enotnosti naših narodov že ob svojem rojstvu pravilno zastavil. Naša sveta dolžnost je, tovariši in tovarišice, da tudi to svetlo tradicijo našega narodno osvobodilnega gibanja iz dneva v dan poglobljamo, da jo iz dneva v dan uveljavljamo v besedah in v dejanjih kot vodilno načelo vse naše tvornosti.

Nastanek, rast in razvoj SNOS-a si je nemogoče misliti brez oborožene partizanske borbe jugoslovanskih narodov. Naši prvi parlamenti so zrastle prav iz te oborožene borbe, ki jim je bila edina sposobna nuditi realno podlago in jamstvo za njihov obstanek. SNOS danes ponovno izraža svojo globoko hvaležnost Jugoslovanski armadi, njenim padlim borcem in komandirjem, njenemu tvorcu, organizatorju in vrhovnemu komandantu.

Naša najgloblja povezanost z Jugoslovansko armado, čuvarem vseh naših pridobitev, je svetla tradicija našega narodno osvobodilnega gibanja, ki jo bomo varovali ko punčico svojega očesa.

Nadaljnja tradicija SNOS-a je tradicija enotnosti slovenskega ljudstva. Razume se, da enotnost slovenskega ljudstva, ki ji je dala iniciativo in jo je organizirala KP, premagani reakciji ni všeč, za nas pa je enotnost slovenskega ljudstva, utelešena v Osvobodilni fronti, pridobitev, ki je našemu narodu omogočila zmago, ki danes pomaga tudi vsem še neosvobojenim Slovencem, da vzdrže v težki borbi, in ki je jamstvo za nove zmage našega ljudstva, za njegovo srečo in njegovo bodočnost. Naše ljudstvo bo znalo nagnati vsakogar, ki bi se drznil pod kakršno koli pretvezo znotraj ali izven OF v dejanski službi reakcionarnih sovražnikov razbijati njegovo enotnost!

Prehajam k zadnji tradiciji, ki jo želim omeniti. Kakor pri vseh jugoslovanskih narodih tako se je tudi pri slovenskem narodu v teku narodno osvobodilne borbe začel oblikovati nov kov parlamentarizma. Parlamentarizem našega kova je zrasel iz borbe, v kateri je vzelo usodo svojih narodov v roke ljudstvo, iz borbe, ki po svojem družbenem bistvu pomeni revolucionarni prelom v naši zgodovini in ki je dovedla do temeljitih sprememb v družbeno politični strukturi naše države. Nobelega dvoma ni, da so prav ta dejstva najvišja odlika našega parlamentarizma in njegovega resničnega ljudskega demokratizma, ki ga moramo poglobljati in ga bomo poglobljali. Naša ljudska demokracija je jamstvo, da politična oblast našega ljudstva hkrati pomeni tak razvoj, ki bo odstranil eksploatacijo človeka po človeku.

Slovensko ljudstvo se lahko s ponosom zaveda, da je z II. zasedanjem SNOS-a zaključena velika in pomembna doba v zgodovini našega naroda. Ljudstvo, ki je na oblasti, bo tudi v bodočem našem parlamentu nadaljevalo svojo začrtano pot. Njegova pot bo vsebovala vse svetle tradicije, ki so se porodile v narodno osvobodilnem gibanju in ki so se odražale tudi v SNOS-u. Naše ljudstvo bo nadaljevalo pot, za katero so dali svoje življenje njegovi najboljši ljudje. Naše ljudstvo bo pod velikim Titovim vodstvom izbojevalo nove in nove zmage.

Govor na II. zasedanju SNOS-a, dne 12. sept. 1946.

Generacije naših narodov so vedno vodile nepomirljivo borbo za svojo svobodo. Ena generacija je izročala drugi ljubezen do svobode in ji zadajala zgodovinske naloge za doseg končne osvoboditve.

E. Kardelj.

NAŠA ARMADA - KOVAČNICA NOVIH LJUDI

Nobena druga vojska, razen Rdeče armade, ni med zadnjo vojno v tolikšni meri razvila množičnega heroizma. V našo vojsko so med vojno pri-tekali stotisoči delavcev, kmetov in intelektualcev, v nji rasli, se razvijali in prerajali v zavedne, disciplinirane borce, organizatorje in voditelje, v nove ljudi, v graditelje novega življenja.

Kako je bilo to mogoče v takšnem obsegu in s takšno hitrostjo v armadi?

Zato, ker je naša armada nova armada, nova po svojem duhu, po idejah, ki je z njimi prežeta, ki so jo vodile med vojno in ki se je na njihovi podlagi gradila, borila in zmagovala.

To so najdoslednejše demokratične ideje našega časa: borba za svobodo narodov, za pravice delovnih ljudi, za bratstvo in enakopravnost narodov. To so prav za prav ideje, ki sta jih dala svetu Lenin in Stalin in ki jih je v naših razmerah mojstrsko uresničil tovariš Tito z vstajo ljudskih množic in z borbo za zgraditev države. Te ideje so napravile iz naših navadnih, malih ljudi, od katerih vladajoči razredi niso pričakovali ničesar, razen, da bi jim bili sužnji, največje junake v zgodovini naših narodov, sposobne, da premagajo vse težave, zdrobijo vse trdnjave — sposobne da ustvarijo novo in srečnejše življenje.

Naša armada se je gradila in se gradi prav na podlagi teh idej.

Prav tako, kakor so se med vstajo v armadi prerajali naši ljudje, zdaj rastejo v nji, se vzgajajo in preobrazujejo v nove ljudi. Prav tako, kakor je delala velike korake v svojem razvoju med vojno, ko je rasla iz partizanskih odredov v sodobno armado, tako tudi zdaj v razdobju miru koraka naprej ter se izpopolnjuje tudi v notranjem življenju in v svoji organizaciji. V naši armadi živijo in delajo najboljši ljudje naše države, v njej se vzgajajo zavedni borci, pripravljeni, da žrtvujejo vse, tudi, kar je najbolj dragoceno človeku — in človeštvu — svoje življenje za ljudstvo, za ljudsko oblast, za domovino. V nji se v razdobju miru vzgajajo in nastajajo bodoči heroji in hkrati se usposablajo stotine, tisoči, desetisoči najboljših sinov naše države, da se bodo laže, hitreje in z večjim znanjem ter spretnostjo po odhodu iz vojske lotili dela za povzdigo države, za ustvaritev boljšega življenja zase in svoj narod.

Podlaga, na kateri se gradi naša armada ter vzgajajo borci, omogoča, da iz armade izhajajo povsem drugi — novi ljudje, ljudje, ki so znatno više po splošni kulturni ravni, politični zavednosti, strokovni usposobljenosti, vsestranski organiziranosti in discipliniranosti pri delu.

V naši armadi je na povsem drugih načelih določeno razmerje med starešino in podrejenim, med oficirji in vojaki. V naši armadi ni bilo nikdar — kakor v stari kraljevski vojski — psovka in pre-

tepanja, zakaj smoter naše armade je, da vzgoji zavedne in disciplinirane borce, ki je njihova dolžnost braniti domovino in pridobitve ljudske vstaje. Zato rastejo iz naše armade najboljši organizatorji našega zaledja, najboljši delavci v naših tovarnah in na njivah.

Zato ni naključje, da se sleherni naš človek ponaša, da je služil v armadi ter s posebnim zanosom in radostjo pripoveduje o dneh, ki jih je prebil v nji.

Zato ni naključje, da je našo armado med vojno obdajala ljubezen ljudstva, da si je naš kmet odtrgoval od ust svojih otrok, da je dajal armadi.

Naša armada je ljubljenec naših narodov. Sad je njihovih najplemenitejših in največjih naporov. Za njeno zmago so dali življenje največji junaki naše domovine, za njeno zgraditev so delali najboljši duhovi naše dežele, nad njo bdi oko njenega ustvarjalca in voditelja tovariša Tita.

Borila se je za osvoboditev izpod tujega jarma, s svojo krvjo je umivala in umila sramoto ter madež, ki so ga na našo slavo, na naše tradicije, na orožje naših narodov vrgli izdajalci in izrodki. Borila se je za neodvisnost naše države in je izvojevala to neodvisnost.

Borila se je za nove odnose v Jugoslaviji — za ljudsko oblast, za oblast delovnih množic, delavcev in kmetov in izvojevala je to oblast.

V nji in z njeno pomočjo sta se kovala in sta bila skovana bratstvo in enotnost naših narodov. Borila se je za pravice delovnega ljudstva in jih je izvojevala; tisti, ki so jo sestavljali in v nji umirali — delavci, kmetje in ljudska inteligenca, so ustvarili prav to, kar ustreza njihovim željam in njihovim interesom.

Armada še nadalje varuje te pridobitve, straži meje naše države in vliva strah ter spoštovanje vsem našim sovražnikom.

Naša armada, čeprav nova v vsakem pogledu, hkrati nadaljuje vse slavne vojaške tradicije naših narodov. Uresničila je sanje naših pradedov, povzdignila še bolj njihova junaštva, obdala z novim sijajem njihovo slavo in mogočnost, pokazala, da med našimi narodi ne more nikdar umreti duh svobode, ampak da raste čedalje močnejše iz dobe v dobo.

Zdaj pa, v razdobju mirne graditve, ko naša armada daje vse nove borce za zgraditev države, ko prevzgaja tisoče navadnih ljudi v zavedne borce in graditelje in omogoča uresničenje velikega Titovega dela — zgraditev srečnega življenja ljudstva — morajo biti obveznosti ljudstva in ljudskih oblasti do armade še večje in ljubezen ljudstva še globlja in še bolj vroča.

V naši ljudski armadi je cvet našega ljudstva; armada je hrbtenica vsega našega življenja, stražar naše neodvisnosti, ki nam omogoča, da zgradimo

boljše življenje naših narodov, da iz zaostale dežele ustvarimo cvetoč vrt srečnih in za vedno svobodnih ljudi.

Zato ni večje časti in sreče kakor služiti v tej armadi, biti del srca vsega ljudskega življenja, biti tam, kjer dan za dnem nastaja novi — pogumnejši,

Dušan Pirjevec:

VOJNI NAPORI KOROŠKIH SLOVENCEV V DRUGI SVETOVNI VOJNI

Pogoji za razvoj oborožene borbe, za nastanek in rast partizanskih čet na Slovenskem Koroškem so bili prav gotovo težji kakor pa v marsikateri drugi slovenski pokrajini. Že germanizatorsko nasilje Avstro-ogrske in Saintgermanske Avstrije, nasilje, ki je po svoji osnovni vsebini, po svoji objektivni vlogi služilo ciljem velikonemške ekspanzije in po svoje pripravljalo Anshluß, je zadalo težke udarce slovenskemu življu na Koroškem. Oslabilo ga je gospodarsko in politično, uničilo je skoraj popolnoma njegovo lastno inteligenco. Najbrutalnejše nasilje pa je nad koroškimi Slovenci izvajal nacizem že takoj po Anshluß-u. Nacistični okupatorji so gledali v koroških Slovencih in v njihovi nacionalni zavesti stalno nevarnost za pangermanske namene sploh in za nacistično oblast v Avstriji še posebej. Zato je doba od Anshluß-a naprej najtemnejša doba v zgodovini koroških Slovencev. Če so »demokratične« oblasti avstrijske republike izganjale in zapirale samo posamezne najzvednejše Slovence na Koroškem, so začeli nacisti že takoj po marcu 1938 z masovnim izseljevanjem, aretacijami itd. Takoj po nemškem napadu na Jugoslavijo so prepovedali uporabo slovenskega jezika v vsem zasebnem in javnem življenju, izgnali so dobesedno vso slovensko inteligenco, prepovedali in zaplenili imovino vseh slovenskih političnih, gospodarskih in kulturnih organizacij. Položaj, ki ga je ustvarilo načrtno germanizacijsko nasilje treh Avstrij, je bil prva ovira za nastanek in razvoj partizanskega gibanja na Slovenskem Koroškem.

Znano je, da je bilo na Koroškem nacistično gibanje in nacistična ilegalna organizacija že pred Anshluß-om prav močno razširjeno. Na Koroškem so nacisti v marčnih dneh 1938 prevzeli oblast prej, preden je vkorakala nemška vojska. To ni slučajno. Germanizacijsko nasilje avstrijske republike se je skladalo s pangermanističnimi težnjami nacionalsocializma. Za izvajanje svoje germanizatorske politike so avstrijske oblasti potrebovale prav »posebni« kadrov. Skladnost germanizatorske politike demokratične Avstrije z nacionalsocialističnim velikonemškim programom je povzročila, da se je v upravni aparat na Koroškem utihotapilo izredno mnogo nacističnih tako imenovanih »ilegalcev« in da so se avstrijski nacisti sami — pač po vsebini svojega dela — vzgajali v nacistične. Hkrati je treba opozoriti, da vse izjave vodilnih nacističnih »osebnosti« pričajo o tem, da so nacisti že pred Anshluß-om posvečali prav posebno »pažnjo« Slovenski Koroški. Prav nič čudnega torej ni, če si je nacizem spričo takih pogojev na Slovenskem Koroškem še pred Anshluß-om zgradil široko razpredeno mrežo, po Anshluß-u pa si lahko v sorazmerno kratkem času postavil trden aparat oblasti, gestapa in špijonov. Vse to pa je bila druga ovira za nastanek in razvoj partizanskega gibanja na Slovenskem Koroškem.

Znano je, da je do leta 1941 bilo v vsem tretjem Rajhu izvedenih več mobilizacij za Wehrmacht. Te mobilizacije, ki so jih Hitlerjevi oblastniki zlasti na Koroškem še posebej striktno izvajali, so pobrale skoraj večino za borbo sposobnih Koroških Slovencev. Industrijske, kakor tudi poljske delavce, so nadomestili z vojnimi ujetniki. Tako je bilo ob začetku na-

odločnejši, bolj kulturni in razumnejši človek. Zato ni večje in častnejše obveznosti, kakor obveznost do armade, pomagati armadi, da se povzdigne ter da postane čim boljše orožje, čim bolj strašna sila za vse sovražnike naših narodov, miru in demokracije.

rodno osvobodilnega gibanja na Slovenskem Koroškem izredno majhno število za orožje sposobnih moških. Ostali so samo tisti, ki so jih nacisti zaradi njihovega demokratičnega ali narodnega delovanja v predmarčni Avstriji proglasili, da so za »častno« službo v nemški vojski »unwürdig«. To je bila tretja resna ovira za nastanek in razvoj narodno osvobodilnega boja na Slovenskem Koroškem.

* Nevarnost, ki jo je za nacistično predstavljal oborožen boj koroških Slovencev, ni določalo samo dejstvo, da je Koroška sestaven del Reicha, pač pa tudi dejstvo, da se je iz Slovenske Koroške antifašistično gibanje moglo širiti tudi naprej proti severu, med avstrijsko ljudstvo. Zaradi tega so nacisti na vsak pojav odpora na Slovenskem Koroškem takoj in energično reagirali ter so bili v borbi proti partizanom in narodno osvobodilnemu gibanju še prav posebno »porni in »odločni«. To je bila nedvomno resna težava za razvoj partizanskega gibanja na Slovenskem Koroškem.

Kljub vsem tem objektivnim težavam in težkim pogojem se je na Slovenskem Koroškem v letih druge svetovne vojne borilo preko 3500 partizanov, ki so bili po svojem nacionalnem sestavu: 80% Slovencev iz Koroške, 8% Rusov, Poljakov in Francozov in 12% Slovencev iz ostalih delov Slovenije. Koroški slovenski partizani so izvedli preko 600 akcij, napadov in borb. Pri tem so uničili med drugim:

67 kamionov in ostalih motornih vozil,
54 železniških in cestnih mostov,
26 vlakov,
53 lokomotiv,
219 vagonov,
3 železniške postaje,
3 žične železnice,
7 žag,
7 električnih central in transformatorjev,
3 rudnike,
4 kamione orožja in municije,
1 avion,
na desetine kilometrov železniške proge, telefon-
ske žice in električnih vodov itd.

Poškodovali pa so:

4 lokomotive,
6 električnih central,
1 tovarno akumulatorjev,
20 železniških vagonov,
1 železniško postajo.

mrtvih 3855
ujetih in razoroženih 5355
ranjenih 1931
skupno vrženih iz stroja 9141 nemških vojakov.

V teh borbenih akcijah so partizani zadali sovražni vojski tele izgube na moštvo:

Vsi ti podatki nedvomno govore o velikih borbenih uspehih, ki so jih dosegli koroški slovenski partizani v težki in neenaki borbi, pri čemer so sami imeli tele izgube:

mrtvih 1080
ranjenih 710
ujetih in pogrešanih 317
skupno vrženih iz stroja 2107.

Sajovic: Kalinovik

Kakor so vsi ti podatki dokaz visoke borbene aktivnosti slovenskih koroških partizanov, aktivnosti, ki je izvirala iz njihove globoke in demokratične zavesti, tako pa je zgodovina njihovih borb, nastajanja in organiziranja partizanskih edinic veličastna epopeja o izredno naporni, trdovratni in žrtev polni borbi slovenskih partizanov na Koroškem zoper daleč močnejšega sovražnika, o borbi, ki so jo partizani vodili v zelo težkih pogojih, v globokem snegu, lačni, brez municije in s slabo opremo in orožjem.

Prve oborožene skupine koroških Slovencev so nastale že v letih 1938-1939. V tem času je namreč pred mobilizacijo za v nemško vojsko pobegnulo v Jugoslavijo okrog 400 koroških fantov in mož, okrog 100 pa se jih je z orožjem v roki zateklo v domače gozdove. Proti tem skupinam so nacisti že v letu 1940 poslali več kazenskih ekspedicij, pri čemer je prišlo tudi do manjših spopadov. Formiranje teh prvih oboroženih skupin, ki so nastale iz odpora proti nacizmu in iz težnje po priključitvi k matičnemu narodu, priča o nacionalni zavesti in o borbeni sposobnosti koroških Slovencev in sicer ne glede na to, ali so bile te skupine že sposobne izvajati uspešne vojaške akcije proti sovražniku.

Začetek borbe proti fašizmu je za koroške Slovence pomenil začetek obračuna s Hitlerjevo Nemčijo in jim vtil veru v svojo lastno osvoboditev. Poraz fašistične Nemčije, ki so ga pripravljali veliki zavezniki, je za koroške Slovence pomenil nacionalno osvoboditev in priključitev k matičnemu narodu. Vse to je določilo borbene napore Slovenske Koroške na strani svobodoljubnih narodov in proti nacistični Nemčiji. Če ne bi bilo tako, kako si moremo potem razlagati, da je vse od začetka druge svetovne vojne naprej vedno več slovenskih fantov dezertiralo iz nemške vojske, kljub temu, da ni bilo na Slovenskem Koroškem še nobene

antifašistične organizacije in še nobenih zvez z narodnoosvobodilnim gibanjem v Jugoslaviji.

V to dobo spadajo tudi prvi popolnoma spontani poskusi, postaviti spet svojo lastno politično organizacijo. Kakor smo že ugotovili, so hitlerjevski oblastniki razselili in pregnali slovensko inteligenco, privlekli na Koroško nemške župnike in učitelje in razpustili ter prepovedali vse slovenske organizacije. Vendar so se začeli posamezni, najbolj zavedni ljudje med seboj nenadoma sami od sebe združevati in iskati zvez z onimi, ki so bili v pregnanstvu. To ni bila sicer še nikakršna politična organizacija, pa vendar dokazuje, kako so koroški Slovenci odločno čutili potrebo antifašistične organizacije.

Vse to nacističnim oblastnikom in njihovim ova-duhom ni ostalo prikrito. Sklepali so, da njihova najvažnejša postojanka na jugu ni trdna. Koroški Slovenci so za Hitlerjevo oblast v Avstriji stalno predstavljali neko določeno nevarnost, ki se je ob prvem ugodnem trenutku tudi manifestirala v njihovih borbah nastopih. Vsaka manifestacija slovenske nacionalne zavesti je predstavljala napad na fašistično oblast, zato so fašistični oblastniki hoteli koroške Slovence popolnoma uničiti, če pa to ne, jih pa vsaj onesposobiti za borbo. Zato so februarja meseca 1942 izgnali preko 200 slovenskih družin, nad 500 Slovencev pa poslali v koncentracijska taborišča. Odnali so po večini tiste slovenske delovne ljudi, delavce in kmete, ki so v predmarčni Avstriji stali v prvih vrstah borbe za nacionalne pravice koroških Slovencev, in ki so se po začetku protifašistične vojne začeli sami od sebe med seboj povezovati. Kartoteke, ki so jih bili prihranili Schuschniggovi uradniki in izročili Hitlerjevemu okupatorjem, so jim olajšale delo.

Po tej preselitvi so nacisti nadaljevali z mobilizacijo, s tako imenovano totalno mobilizacijo, ki jo

je bil proglašil Göbbels po nemškem porazu pred Moskvo. To mobilizacijo je koroški Gauleiter Rainer na Slovenskem Koroškem še posebno striktno izvrševal, kajti preprečiti je bilo treba to, da se latentni odpor koroških Slovencev ne bi opremil v konstantno, v organizirano borbo. Ta mobilizacija je bila tako temeljito izvedena, da je ostalo le izredno majhno število za oboroženo borbo sposobnih ljudi na terenu. Skoraj edini vir ljudi za oborožen boj proti nacizmu so predstavljali dezertarji iz nemške vojske.

Nastanek partizanov na Slovenskem Koroškem so pripravile politične organizacije Osvobodilne fronte, ki so se začele razvijati najprej v okolici Jezerskega in se od tam prenesle na Obirsko in Sela. Jezersko, enega izmed tistih delov Slovenske Koroške, ki je pripadel leta 1918 Jugoslaviji, je partizansko gibanje zajelo že leta 1941, zlasti pa v zimi 1941/42 ob veliki vstaji na Gorenjskem. Razumljivo je, da se je tu utrdila tudi organizacija OF, ki je od tu prodirala preko bivše avstrijsko-jugoslovanske meje. Organizacije OF so se začele na avstrijskem delu Slovenske Koroške presenelljivo naglo razvijati. Avgusta meseca leta 1942 segajo njihove zveze že od Železne Kaple do Celovca in še dalje proti zapadu. Takrat začnejo že prvi koroški fantje stopati v partizane.

Prve partizanske puške so na Slovenskem Koroškem počile septembra meseca 1942. leta, ko je neka partizanska skupina napadla mobilizirano nemško kolono pri Kortah. V tem napadu so partizani pobili 80 sovražnikov in jim uničili 5 kamione. Vzhodno od Železne Kaple se je pojavila druga partizanska skupina, ki se je na sektorju Raduhe, Koprivne in Pece borila proti enotam SA.

Septembra 1942 so partizani prodrli že vse do Drave. Sredi tega meseca je bila borba v Apačah, t. j. 30 km južno od Celovca. Tu je padlo preko 25 sovražnih vojakov, partizani pa so zaplenili večje število pušk. Borbe s to partizansko edinico so se nadaljevale v okolici Železne Kaple.

Tako so slovenski partizani zaneli plamen obo-rožene borbe proti nacifašizmu tudi na teritorij predvojnega nemškega rajha. Nobenega dvoma ne more biti, da so bili torej v jeseni 1942 ustvarjeni na Slovenskem Koroškem že vsi pogoji za hiter in uspešen razvoj narodno osvobodilne borbe koroških Slovencev in to kljub temu, da je bila situacija tam težja kakor marsikje drugje v Sloveniji. — Ves nadaljnji razvoj narodno osvobodilne borbe na Slovenskem Koroškem, zgodovina Avstrije in Nemčije v času vojne pa še posebej, pričajo, da je bila Slovenska Koroška edini del predvojnega tretjega rajha, kjer je ljudstvo, in sicer slovensko ljudstvo vodilo oboroženo borbo proti Hitlerjevi Nemčiji. V zvezi s tem je treba zlasti poudariti dvoje dejstev:

Prvič je treba jasno pibiti, da je v tem procesu odigralo odločilno vlogo prodiranje narodno osvobodilnega gibanja iz ostalih krajev Slovenije. In drugič je treba ob tem poudariti, da je prav to prodiranje prebudilo zatrite in zatirane borbene sile koroških Slovencev. Njihova borba proti nacizmu je bila torej že od vsega početka sestavni del slovenskega in jugoslovanskega narodno osvobodilnega boja. Koroški Slovenci so bili edini nosilci borbe proti nacizmu na vsem teritoriju predmarčne Avstrije. Slovensko narodno osvobodilno gibanje pa edina organizirana protifašistična sila.

Vse to nacističnim oblastnikom ni ostalo prikrto, saj so na lastni koži občutili udarce partizanskih pesti. Poskusili so partizansko gibanje v kali zadušiti. Proti partizanom, ki so operirali v okolici Železne Kaple, so poslali v septembru 1942. leta 15. dele SS Regiment 137, 138 in 139, Gebirgsjägerregimenta ter še druge neregistrirane enote, ki so se v tem času na področju Celovca in Velikovca obnavljale in izpopolnjevale. Hkrati s kazensko ekspedicijo pa so gestapovci v Selah na Obirskem in v vsej okolici Železne Kaple aretirali 57 Slovencev. Od teh so jih 15 (med njimi eno žensko) obglavili, ostale pa »obsodili« na dolgoletno ječo.

Pri tem sovražnem protiukrepu je značilno najprej to, daje v tej kazenski ekspediciji sodelovalo

prav za prav izredno veliko število vojaštva. Drugič pa so značilni »energični« policijski ukrepi, to se pravi zločini, ki jih je okupator hotel zakriti z rednim postopkom pred sodiščem ter tako dati vsej stvari videz sicer izrednega a pravno upravičenega ukrepa proti nekaterim izjemnim »subverzivnim« elementom. Hitra reakcija na vsak partizanski nastop ali uspeh, preprečiti takoj v kali vsak večji partizanski napredek in z najkrucejšimi policijskimi ukrepi, zločini, preplašiti civilno prebivalstvo, to je bila taktika boja hitlerjevskih oblastnikov proti slovenskim partizanom na Koroškem.

15 najbolj zavednih slovenskih kmetov iz okolice Železne Kaple, med njimi ena ženska, je bilo na Dunaju obglavljenih! Ostale sta čakala trpljenje in smrt v ječah in koncentracijskih taboriščih. Globoko je odjeknila vest o tem zločinu po vsej Koroški. V Celovcu so se pojavili na ciklostil razmnoženi letaki, na katerih je bila narisana obešena ženska, pod to strahotno sliko pa je bilo napisano: »Tudi ženske morijo, takšna je pravica v tretjem rajhu. Tovariši, v boj proti nacizmu!«

Kljub težkim posledicam aretacij in zločina v Selah, kljub »energičnemu« in »ekemplaričnemu« postopku fašističnih zločincev, so se v zimi 1942/1943 začele organizacije OF močno in v hitrem tempu razvijati. Najprej je uspelo ustvariti zvezo med organizacijami na skrajnem vzhodu in med OF organizacijami, ki so po aretacijah ostale v Selih in na Obirskem in ki so se na novo porajale okoli Apač in Šmarjete. Uspelo je ustvariti nove zveze s Celovcem. Hkrati pa je bilo ustvarjeno prvo večje vodstvo OF na Slovenskem Koroškem: okrožni odbor OF za Podjunsko dolino.

Vztrajno delo političnih aktivistov in okrožnega odbora OF kakor tudi vojaška aktivnost partizanov je rodilo uspehe: partizanske čete so preko zime znatno narasle. Sestavljene so bile v glavnem iz slovenskih fantov, ki so morali ob največjih nevarnostih in zaprekah tvegati beg iz nemških kasarn globoko iz Nemčije. Ti so bili vsi sami neizkušeni partizani, povrh tega pa še slabo oboroženi. Razumljivo je, da niso bili takoj sposobni za večje vojaške akcije. Uspešno jih je izvežbal šele tovariš Stane-France Rozman, takrat komandant II. grupe odredov, ki je v marcu 1943 prispel na Koroško in popeljal čete v napad na Mežico ter hkrati formiral iz partizanskih edinic na Koroškem prvi slovenski koroški partizanski bataljon. Uspeh tega napada je borce navdušil, jim dal borbenega poleta, tako da so po vrnitvi na Koroško začeli s splošnim napadom na fašiste. To so bile v glavnem zasede, napadi na patrolje nemških vojakov in slično. Posledica vojaške aktivnosti je bila na eni strani, da so Nemci vedno manj pogosto kontrolirali teren, da drugi strani pa je bataljon vedno bolj na široko zajemal teren, tako da je bila razdelitev operacijskih področij čet taka, da so obsegale ves teren južno od Drave, in sicer od Mežice do Pliberka, do Sinče vasi in do Apač ter Šmarjete.

Kot prvo in osnovno vprašanje se je pred bataljon postavljala naloga, da si v akcijah pribori orožje. Sicer je marsikdo prinesel iz nemške vojske orožje s seboj, a še več jih je prihajalo brez orožja. Zato so čete šle predvsem v take akcije, kjer so mogle dobiti orožje. Sredi največje aktivnosti in uspehov je bil bataljon konec julija 1943 odpoklican na Štajersko; vključili so ga v sestav Šlandrove brigade, ki je takrat po povelju Glavnega štaba NOV in POS odšla na Dolenjsko in se vključila v divizijo. Ta ukrep je sicer za nekaj časa oslabil partizansko gibanje na Koroškem, vendar dokazuje, da so se koroški partizani pokoravali poveljem slovenskega Glavnega štaba, kar pomeni, da so se vedno šteli za sestavni del slovenske in jugoslovanske partizanske vojske.

Na Koroškem je ostala četa 20 mož, ki je po enem mesecu spet narasla na bataljon. Ta bataljon je imel isto formacijo kakor bataljon pred njim in so se predenj postavljale iste začetne naloge kakor pred prejšnji bataljon. Vendar se je situacija začela bistveno spreminjati. Organizacije OF so se med tem časom neprestano širile. Prodrle so preko Drave. Že

v poletju 1945 so prve OF organizacije v okolici Tinj. Pod vplivom tega borbenega razvoja so se začeli v nekaterih krajih zbirati tudi antifašistični in demokratični Avstrijci. Kar pa je najvažnejše: OF in partizansko gibanje se je razvijalo tudi na zapadu, v Rožni dolini, to se pravi prav pred vrati Celovca, v neposredni bližini najpomembnejšega prometnega centra tega dela Avstrije: Beljaka. Že aprila 1945 so partizani napadli Bistrico v Rožni dolini. V tem napadu so partizani težko poškodovali tovarno avionskih delov, uničili žago in nekaj drugih važnejših gospodarskih in prometnih naprav. Pri tem so osvobodili 50 ruskih ujetnikov.

V tem delu Koroške so se pojavile prve organizacije OF že februarja meseca 1945. Vodil jih je Matija Verdnik-Tomaž, doma iz Bistrice v Rožni dolini. Njemu se je takoj spočetka pridružilo nekaj fantov iz okolice Bistrice. V maju mesecu je bilo v Rožni dolini že 20–30 vaških odborov OF. Po uspelem napadu na Bistrico se je začelo gibanje še hitreje razvijati. V juliju in avgustu so bile vzpostavljene trdne zveze s Celovcem, kjer je uspelo že junija ustvariti prve početke ilegalnih OF odborov, ki so zajemali tudi nekaj avstrijskih antifašistov in demokratov. Te organizacije so v poletju 1945, ob prvih večjih gestapovskih aretacijah doživele težke udarec. Te aretacije so sicer zavrle razvoj organizacij med avstrijskim prebivalstvom v Celovcu in Beljaku, ne pa med Slovenci, še manj pa na deželi, med kompaktno naseljenim slovenskim prebivalstvom, ki ni bilo tako dostopno Göbbelsovim lažem. Bilo je bolj v kontaktu s partizani in njihova borbeno zavest je bila že neprimerno višja.

Ob takim razvoju organizacij v zapadnem delu Koroške je postalo jasno dvoje: prvič, da se je treba povezati z gibanjem na vzhodu, drugič, da je treba ustvariti čvrsto politično in organizacijsko vodstvo, in da je treba še bolj razplameti partizansko borbo. Zato je vodstvo osvobodilnega boja Slovenije poslalo v ta del nekaj političnih organizatorjev in manjšo partizansko skupino, ki je prišla na Koroško oktobra 1943. Tu je bil oktobra 1945 formiran okrožni odbor OF za Rožno dolino in Celovec, hkrati pa so se vse partizanske edinice na tem sektorju podredile štabu III. op. cone NOV in POS in ta del Koroške je bil priključen operacijskemu področju III. cone, kasneje IX. korpusu. Dvigala se je tudi aktivnost partizanov, ki so začeli s pogostimi napadi na sovražnika.

Okrožnemu odboru OF za Rožno dolino in Celovec je uspelo spet okrepiti zveze in ilegalne organizacije v Celovcu in Beljaku. Hkrati pa so se začele organizacije OF širiti tudi na severno stran Drave, na področje med Dravo in Vrbskim jezerom. Domačini iz Bistrice, Sveč in Št. Jakoba so nosili na ono stran Drave literaturo OF in postavljali nove ilegalne odbore OF. Te organizacije OF so vršile mnogo bolj neposreden in odločen vpliv tudi na Celovec in Beljak v Celovcu so se v tem času OF organizacije razvile do take višine, da so bile sposobne pošiljati partizanom ves mogoči material in tudi že prve protovojke.

Oktobra 1945 je Glavni štab NOV in POS s posebno odredbo formiral za Slovensko Koroško dva partizanska odreda, in sicer Vzhodnokoroški in Zapadnokoroški odred. Vzhodnokoroški je operiral v sestavi IV. op. cone, Zapadnokoroški pa v sestavi IX. korpusa NOV in POS.

Ves ta bujni razvoj je za fašistične oblastnike pomenil veliko nevarnost. Kljub izseljevanju l. 1942, kljub zločinskemu početju nad aretiranci iz Sel in Obirskega, kljub aretacijam v poletju 1945 se OF ni ustavila. Protopno. OF se je neprestano širila, borbeni napor koroških Slovencev pa je dajal vzpodbudo tudi avstrijskemu prebivalstvu, še posebej pa avstrijskemu delavstvu. Naraščanje partizanske aktivnosti je predstavljalo resno nevarnost za vse komunikacije na Koroškem, ki so bile najvažnejše zveze rajha z Balkanom in Italijo. Na to nevarnost jih je zlasti opozoril napad vzhodnega bataljona na postajo Otič pri Dravogradu. V tem napadu je bataljon uničil 6

Ive Šubic: Počitek. Marec 1945.

lokomotiv, 2 magacina elektromotorjev, vse prometne naprave, tako da je bila proga Dravograd–Celovec za en mesec neuporabna. To se je zgodilo v času, ko zavezniki še niso vršili množičnih bombnih napadov na južno operacijsko področje nemškega rajha.

Na vse to so se nemški oblastniki pripravljali odgovoriti. Najprej so poskušali z vtihotapljanjem vojunov, s provokacijami in podobnim, da bi izsledili organizacije OF. Kasneje so začeli z importiranjem belo- in plavogardističnih agitatorjev, ki so jih pošiljali med ljudi, da bi zavajali in omajali ljudstvo, širili paniko in krhali enotnost OF. Hkrati so pripravljali ofenzivo na partizane. Ojačili so najprej postojanke in postavili nove garnizije, ki so tudi po ofenzivi ostale. Zlasti velike sile so uporabili na zavarovanju komunikacij. Samo ob cesti Ljubelj–Celovec je bilo v tem času dislociranih okrog 5000 elitnih SS-trup. Hkrati so prispeli v tem času v Celovec še ostali deli 13. SS-Polizeiregimentu, ki je bil specialno izvežban za boj proti partizanom. Ta regiment je ostal odslej vedno na Koroškem in je sodeloval prav v vseh napadih na partizane kakor tudi pri vseh zločinih nad civilnim prebivalstvom. Ofenziva je zavzela večji obseg le na vzhodu, kjer je bila tudi moč partizanstva večja kakor na zapadu. Vendar je bila brez uspeha. Že po prvih dneh so se naše edinice pretolke skozi nemške obroče v dolino k Dravi in v bližino postojank. Napadle so železniški most pri Dravogradu. Temu je sledil napad na Belo pri železni Kapli, pri čemer je bila uničena vsa posadka, zaplenjen prvi težki mitraljez in večje količine orožja ter municije. Istega dne se je vršil tudi napad na Pliberk. V okolici Železne Kaple so napadle carinarnico in jo požgale ter vdrle v samo železno Kaplo.

S tem je ofenziva popolnoma propadla. Partizanske edinice so izšle iz borb brez večjih izgub in nadaljevale protiofenzivo. Napadle so Šela, uničile postojanko na Obirju, pregnale patrolje, ki so se gibale po oddaljenějšíh terenih in tako potisnile okupatorja v globoko defenzivo.

Švabsko ofenzivo je spremljal gestapovski teror. Do tega časa so se Nemci na Slovenskem Koroškem »korektno« obnašali. Vsem svojim zločinom so hoteli

dati »zakonit« videz. Vsako smrtno obsodbo so skušali juridično utemeljevati in opravičiti. V tej ofenzivi, ki je bila prvi večji nastop proti partizanom na Koroškem, pa so nacisti v onemoglem besu odložili svojo masko in se pokazali v svoji pravi podobi. Začeli so požigati slovenske hiše. Nekega sedemdesetletnega starčka, ki se je upiral zapustiti svoj rodni dom, so živega vrgli v ogenj. Pobijali so popolnoma nedolžne ljudi ali pa jih odgnali v internacijo. Hkrati pa so začeli pripravljati načrt za izselitev vseh Slovencev v Ukrajino, o čemer pričajo v Ukrajini najdene barake, ki so nosile imena krajev iz Slovenske Koroške.

Kljub vsem strahotam terorja ta ofenziva ni mogla več zatreti poleta osvobodilnega gibanja na Koroškem. Partizanske edinice so nadaljevale s svojim bojem. Vso zimo 1943-44 so bili Nemci v popolni defenzivi, tako da je nastalo v vzhodnem delu Koroške pravo osvobojeno ozemlje. Na to osvobojeno ozemlje so se prebili kurirji iz Zapadnokoroškega odreda, ki so v oktobru odšli iz Roža iskat zvez z vzhodom. Zveza med vzhodom in zapadom je bila vzpostavljena. Organizirana je bila stalna kurirska linija, ki je tekla od Železne Kaple preko Obirja, Apač, mimo Borovelj tik ob Dravi in do pod Golico, kjer je imel sedež okrožni odbor OF za Rož in Celovec. Zdaj je bila ena izmed najvažnejših nalog rešena. Osvobodilno gibanje na Koroškem ni bilo več razbito na dva kroga, bilo je enotno, povezano in obsegalo je večji del Slovenske Koroške. Zdaj se je formiral tudi Pokrajinski odbor OF za Koroško. To je bil nedvomno velik uspeh. Slovenska Koroška je zmagala v prvi nemški ofenzivi, zmagala politično in vojaško. V ta čas pa spada tudi AVNOJ-ska kampanja na Slovenskem Koroškem. V političnem življenju Slovenske Koroške je bil v času okupacije to nedvomno največji dogodek. Po vsej Koroški so se vršile ilegalne konference, v oddaljenejših krajih pa tudi javni mitingi, kjer se je ljudstvo seznanjalo s sklepi II. zasedanja AVNOJ-a, ki so položili temelje novi Jugoslaviji. Samo v Rožu se je vršilo okrog 20 takih konferenc. Ta uspešna kampanja ni koroških Slovencev samo seznanila z novo Jugoslavijo, ampak jih je tudi po dolgih letih popolne odtrganosti od njihove domovine spet vključila v politično dogajanje na oni strani Karavank.

Eden izmed prvih ukrepov fašističnih oblastnikov po teh porazih, ki so jih doživeli v borbi proti slovenskemu osvobodilnemu boju, je bil ta, da so področje južno od Drave proglasili za operacijsko področje, da so še povečali in pomnožili postojanke in dajali slovenskim dopustnikom iz nemške vojske dovoljenje za potovanje samo do Celovca.

Kljub vsem uspehom pa seveda OF in partizani še zdavnaj niso opravili vseh svojih najvažnejših nalog. Vsakdanja praksa je dokazala, da je zlasti področje južno od Drave sila neugodno za partizanske edinice. Še posebej je to veljalo za zapadni del Koroške. Tu je med strmo steno Karavank in Dravo samo še ozka dolina, po kateri tečeta železnica in cesta, ki ju je sovražnik skrbno varoval s tem, da je ob njej postavil celo vrsto novih postojank in stare ojačil. Na vzhodu je sicer med Dravo in Karavankami dosti velik gorski kompleks, vendar je njegova konfiguracija taka, da so se morale koroške partizanske edinice spričo ostre nemške kontrole v dolini vse preveč naslanjati na štajersko, kar jim je jemalo potrebno upornost za prodiranje v globino Koroške. Pokazalo se je, da je na tem terenu med Dravo in Karavankami zelo težko vzdrževati zvezo med vzhodom in zapadom, tako da Pokrajinski odbor ni mogel v celoti izpolnjevati svojih nalog kot osrednje vodstvo koroških Slovencev. V zapadnih predelih je bila partizanska aktivnost še vse premajhna in je segala še vse premalo na zapad. Zveze s Celovcem in Beljakom so bile še vedno preslabotne in niso vzdrževale, da bi stalno služile za pošiljanje prostovoljcev v partizane. Osvobodilno gibanje v Celovcu in Beljaku je bilo še vse premalo razvito. Potrebno je bilo posvetiti več pažnje avstrijskim antifašistom in jim pomagati na noge. Zaradi tega položaja je Pokrajinski

odbor sklenil, da je treba čimbolj ojačiti partizanske edinice v Rožu, čimprej priti preko Drave in ustvariti tam dobro bazo za partizanske edinice, ki bi bile sposobne sprejemati rekrute iz Celovca in Beljaka.

Prvi pomembnejši uspeh v tej smeri je pomenilo formiranje mestnega odbora OF v Celovcu. Drugi uspeh pa prehod ene čete Zapadnokoroškega odreda preko Drave. To se je zgodilo marca 1944 v bližini Borovelj. Že 27. marca je ta četa napadla postojanko v Bilčevju in jo tudi likvidirala. Naslednji dan so prišle večje edinice nemškega vojaštva in pregledale teren. Do spopada ni prišlo in sovražnik je odšel nazaj v Celovec. In tako se je nadaljevalo: četa je izvršila napad in prihodnji dan je sovražnik pripeljal že svoje bataljone in skušal ujeti partizane, ki so se pa na sicer ozkem in skrajno neugodnem terenu med Dravo in Vrbskim jezerom vendarle znali spretno umakniti, tako da je četa srčno vzdrževala vse prizkušnje in napade.

Uspehi partizanske čete na severni strani Drave so dali novega elana tudi vsem organizacijam na tem terenu in še posebej v Celovcu in Beljaku. Zato je pokrajinski odbor konec februarja 1944 poslal dva svoja člana, da se pretihotapita v Celovec. Šla sta preko Vrbskega jezera, se dalj časa zadrževala v okolici Možberga in aprila prišla tudi v Celovec, kjer sta ostala ves mesec.

Medtem so zelo hitro naraščale partizanske edinice na vzhodu in na skrajnem zapadu v Zilji, kjer je bil formiran že aprila meseca odbor OF za Ziljo in Beljak.

Popolnoma v skladu z razvojem, z močjo in udarnostjo partizanskih edinic na Slovenskem Koroškem je bilo, ko je Glavni štab NOV in POS formiral z odredbo dne 24. aprila enotno vojaško poveljstvo za vso Slovensko Koroško: štab koroške grupe odredov.

Sovražnik je hotel formiranje te večje partizanske edinice takoj preprečiti z ofenzivo v maju 1944. Zlasti je hotel uničiti vse partizane na severni strani Drave. Obkolili so četo, ki je bila med tem časom že narasla v močno edinicu med Vrbskim jezerom in Dravo.

Ive Šubic: Pohod. Lesorez.

Po manjših spopadih se je četa prebila na vzhod preko železnice Celovec—Borovlje. Zastržil je vse prehode preko Drave in jo tako prav za prav hermetično zaprl. Na južni strani Drave so zasedli skoraj vse vasi, da bi tako partizanom onemogočili dohod do vasi in bi jih s tem izstradali. Vse vrhove in prehode v Karavankah so zasedli in začeli prodirati iz doline v gore. Hoteli so jim pretrgati zvezo med vzhodom in zapadom. Presekali so zvezo preko Drave, ki je tekla mimo Bistrice v Rožu do želuč in Biljčeva. Ofenziva je torej potekala v smeri sever-jug. Izhodišča so bila Beljak, Celovec in Velikovec. Iz Beljaka so prodirale edinice 18. Landeschutzregimenta ter 112. Ersatzartillerieregimenta, iz Celovca enota 154. Gebirgsjägerregimenta, 15. SS-Polizeiregimenta ter 157. in 159. Ersatzgebirgsjägerregimenta, iz Velikovca pa deli 15. SS-Polizeiregimenta in 158. Ersatzgebirgsjägerregimenta. Poleg teh edinic so sodelovale še vse enote SA, vse žandarmerijske postaje in šolske edinice, kakor n. pr. SS-Junkerschule-Scharfschützenlehrgang.

Partizanske edinice so imele minimalne izgube. Pač pa je sovražnik zadal težke udarce političnim organizacijam in civilnemu prebivalstvu. Podivjane SS-tolpe so streljale in odganjale nedolžne ljudi ter požigale domove. Tako so sredi dneva v tovarni ubili Aleksandra Einslerja iz Bistrice, Schwarza Pavla iz Sveč in še nekaj drugih najboljših aktivistov OF. V Borovljah so odgnali 10 družin. V Celovcu, Beljaku in okolici so gestapovci pozaprli preko 2000 ljudi. Sovražnik se po končani ofenzivi iz Roža ni umaknil, ampak je nadaljeval s terorjem nad civilnim prebivalstvom.

Zaradi vsega tega se je Zapadnokoroški odred začel prebijati proti vzhodu, ker tam niso organizacije tako močno trpele, ker je bil tam neprimerno ugodnejši teren za manevriranje in ker Drava še ni bila tako zastražena. Postalo je namreč jasno, da je treba poizkusiti na vzhodu s pohodom preko Drave. Od tam poiskati zvezo s četo pod Vrbskim jezerom in ustvariti središča za partizane na Svinški planini, ki je edini večji gorski kompleks v severnem delu Slovenske Koroške. Bilo je jasno, da je treba vse sile koncentrirati na vzhod in od tu pripraviti udarec proti severu in hkrati tudi proti zapadu.

Vse te težavne vojaške naloge je prevzela Grupa koroških odredov, ki jih je tudi v celoti izvršila.

Doba Grupe koroških odredov, to se pravi doba od maja 1944 do oktobra 1944, ko je velika večina borcev spet odšla v brigade IV. operacijske cone na Štajersko in ko je na Koroškem ostal le odred, sestojec iz treh bataljonov, je najslavnejša doba slovenskih partizanov na Koroškem. V tej dobi so koroške slovenske partizanske edinice zajele vse slovensko etnično ozemlje in prodrle daleč na zapad. Na Svinško planino severno od Celovca, v severne predele Labudske doline in celo na avstrijsko ozemlje. V to dobo sodijo največji borbeni poivigi in uspehi koroških partizanov in hkrati seveda tudi največji razmah organizacij OF. Ta razvoj je šel tako daleč, da so v nekaterih vaseh v neposredni bližini Borovelj bile izvedene celo volitve v narodno osvobodilne odbore.

KGO se je formirala v času, ko je še trajala sovražna ofenziva, ki se je začela maja meseca 1944. Osnovna naloga je bila iztrgati Nemcem zlasti v vseh zapadnejših predelih iniciativo iz rok, zoperstaviti se jim. To nalogo je odločno izvršil ZKO. Ofenziva se je sicer že bližala svojemu zaključku, toda večje nemške kolone so še vedno iskale za partizani. En bataljon ZKO je takrat taboril na Obirskem. Skozi globok sneg, v neprestanih spopadih in neprestano zasledovan se je prebil z zapada. Pred nekaj dnevi so Nemci pobili celo njegovo 11 mož močno patroljo, ki je zaostala za glavnino. Tu na Obirskem je bil bataljon konec maja zopet napaden. Razvila se je ostra borba. Po enournem boju so se Nemci spustili v paničen beg. Ljudje, ki so delali na bližnjih poljih, so od navdušenja ploskali in vzklikali partizanom. V prvih dneh junija je isti bataljon napadel nemško postojanko v Selah. Kljub temu, da postojanke ni uspelo likvidi-

rati, pa je v tej akciji padlo 18 švabov, medtem ko so imeli partizani le enega ranjenca. Isti bataljon je dobojeval uspešno borbo v Št. Lipšu z RAD, pri čemer je imel sovražnik 25 mrtvih.

Prav tako je postal aktiven tudi VKO. Prva večja borba se je vršila v začetku junija na vrhu Pece, kjer so sovražniki en bataljon VKO obkolili. V tej borbi so partizani pretolkli nemške obroče in pobili okrog 50 sovražnikov. Kmalu nato se je II. bataljon ZKO spopadel s švabi pod Peco nad Mežiško dolino. V tej borbi je padlo 25 sovražnikov. Tako je VKO v teh in drugih borbah samo v mesecu juniju potolkel preko 150 sovražnikov in zaplenil večje količine orožja. Po teh uspehih je sovražnik začel pripravljati manjšo, lokalno ofenzivo na sektor VKO. Ofenzivo je sovražnik pripravil tako, da je prodiral iz Dravograda in iz Štajerske, medtem ko je dolino Drave zasedel, tako da bi VKO odrezal od zaledja, ki ga je imel v Štajerski operativni coni, in ga pogнал proti Dravi v naročje zased. Toda to ofenzivo so partizani pričakali pripravljeno. Najprej je II. bataljon napadel kamione v Koprivni, ki so dovažali sovražnikovo vojsko. Pri tem je imel sovražnik okrog 70 mrtvih in mnogo ranjenih, partizani pa so ostali brez izgub. Takoj nato so se razvile težke borbe med I. in III. bataljonom VKO in med nemškimi edinicami, ki so prodirale iz Dravograda, Črne in Mežice proti zapadu. Cel teden so trajale borbe na sektorju Bistrica—Koprivna. V teh bojih so imeli partizani 2 mrtva. Sovražnik je imel 400 mrtvih in 300 ranjenih. Naša bataljona sta uničila 2 nemška tanka. Tako je bila ofenziva popolnoma uničena, toda zdaj je bilo treba misliti na nove naloge: Kako prodreti na zapad in kako prodreti preko Drave.

Na skrajnem zapadu Slovenske Koroške, to se pravi v Ziljski dolini, je po umiku partizanov iz Rožu ostala manjša partizanska skupina, ki je likvidirala najnevarnejše gestapovske agente in narodne izdajalce. Ta skupina je odšla v Ziljsko dolino konec aprila 1944 in je po ofenzivi meseca maja ostala brez vsakršnih zvez s svojim vojaškim in političnim vodstvom. Kljub temu so tudi organizacije OF naraščale in konec maja 1944 je bil formiran okrožni odbor OF za Ziljsko dolino in Beljak. Okrožni odbor je vzpostavil preko Podkloštra trdne in solidne zveze z Beljakom. Zato se je tudi v Beljaku začela razvijati organizacija OF. V Beljaku je bil formiran mestni odbor s 7 kvartnimi odbori OF. Te organizacije so organizirale prihod prostovoljcev v partizane, formirale svoje udarne skupine, ki so razoroževale švabske vojake in minirale železniški most na progi Področci ter železniški most na progi Beljak—Gumern, pri čemer je bil uničen cel vlak s 50 nemškimi vojaki.

V Rožu je med tem časom splahnel strah, ki so ga povzročile aretacije in zločini okupatorja v maju mesecu. Aretacije so sicer odnesle skoraj celotno organizacijo OF, zasejale so sicer nezaupanje, toda volja do borbe je ostala. Ustvarjen je bil spet okrožni odbor s tremi okrajnimi odbori. Uspelo je ustvariti spet zvezo preko Drave, to se pravi z aktivisti in četo, ki je tam ostala. Da se je četa na severni strani Drave kljub švabski ofenzivi, kljub aretacijam in terorju nad civilnim prebivalstvom ohranila, zato se je v prvi vrsti zahvaliti narodni zavesti tamkajšnjih Slovencev.

Ko se je četa sredi maja prebila preko proge Celovec—Borovlje na vzhod, so ji bili Nemci stalno za petami. Teren na tej strani je bil za partizane skrajno neugoden, ker ni nobenih večjih gozdov in nobenih večjih gora. Četa sama pa zaradi pomanjkanja municije ni smela sprejemati večjih borb. Morala se je skriti. Toda kako? Terena ni nihče poznal, nihče od partizanov ni še tod hodil. Zatekli so se v prvo slovensko vas. Ljudje so četo poskrili po senikih. Ko so sovražniki izvohalo četo, so se partizani umaknili v sosedno vas. Tako se je omikala iz vasi v vas vse dokler ni ofenziva prenehala. V tem času so v neki vasi izdelali četi zastavo, s katero je potem ob belem dnevu vkorakala v Radiše.

Na zapadnem sektorju, to se pravi pod Vrbskim jezerom, je ostala le manjša partizanska skupina. So-

Omerza: Pogorišča.

vražnik je ta teren temeljito pregledal. Uporabljal je celo avione. Za njim je ostal preplah in globoka rana v organizacijah OF. Vse zveze s Celovcem so bile pretrgane. Začele pa so se takoj po ofenzivi zopet obnovljati. V juniju in juliju so bile že zaceljene vse težje rane. Če se je OF organizacija v Celovcu hitro obnovila, pa to nikakor ni veljalo za avstrijske protifašistične organizacije, ki se po majskih aretacijah niso mogle nikakor več obnoviti. V kolikor so posamezni Avstrijci sodelovali, so sodelovali samo tako, da so bili povezani neposredno z OF organizacijami. Te organizacije so bile že konec julija spet sposobne, da so začele pošiljati rekrute v partizane. Ker niso imele zvez s partizani v okolici Celovca, so rekrute opremile z legitimacijami in jih pošiljale na Gorenjsko, ali pa preko Železne Kaple v VKO. Težave, ki so se pri tem pojavile, so bile seveda resna ovira za mobilizacijo. Nujno je bilo potrebno, da se četa vrne z vzhoda. Četa se je vrnila konec julija na področje južno od Vrbskega jezera. Toda po ofenzivi je na terenu ostalo nešteto majhnih postojank in oboroženih oddelkov Landwache. Ker je bila četa pred odhodom s tega terena zakopala večino orožja, ki ga je pridobila v akcijah, je bila takoj sposobna sprejemati rekrute. Samo v mesecu avgustu je prišlo v četo preko 50 novih prostovoljcev. To je večalo tudi udarnost čete, ki je v juniju in avgustu na vsem terenu med železnico Celovec—Borovlje in Vrbo pregnala in razorožila vse postojanke Landwache. Sovražniki so sicer vedno obnavljali pregnane postojanke, toda četa jih je vedno znova rušila. Konec septembra so iz ene čete nastale tri. Prva četa je krenila na sever od Vrbskega jezera, druga je ostala na terenu pod Vrbskim jezerom, tretja pa je krenila proti Svinški planini. Na Svinški planini so namreč že operirale edinice VKO.

Že junija 1944 je štab KGO poslal preko Drave manjšo skupino pod poveljstvom komandirja Boja. Četa je breg težav prešla preko Drave in krenila proti vrhu Svinške planine. Bojeva četa je izvedla več sabotažnih akcij, rezala je telefonske drogove in napadla Klimawerk nad Knežo. Sovražnik je seveda, kakor povsod, kjer so se partizani prvič pojavili, takoj

reagiral. Toda uspeha ni imel. Bojeva četa je imela seveda predvsem politične naloge. Z nekaj akcijami se je ljudstvu predstavila in zdaj je bilo treba začeti s podrobnim političnim delom.

Prve dni septembra 1944 je Dravo prekoračil s svojo četo tov. Belin, ki je imel nalogo, da najde zvezo z Bojem. Vendar mu je to uspelo šele po enem mesecu. V tem času pa je njegova četa odbojevala nekaj odličnih spopadov. Sovražnik se je dobro zavedal nevarnosti, ki jo predstavljajo partizani na severni strani Drave. Kljub stalnim pohodom na področje, kjer so taborili partizani, je Belin 21. septembra 1944 napadel nad Djekšami nemško patroljo, zaplenil nekaj pušk, pobil 5 sovražnikov in jih 10 ranil. 20. septembra je na Brajtriglu potolkla četa 6 sovražnikov. Nekaj dni zatem je pri Pollingu potolkla 11 sovražnikov, 20 jih je ranila, zaplenila 3 puške in cel voz municije. S svojimi akcijami je segla do Kneže, Vrbe. Skratka, obsegla je ves kompleks Svinške planine in segla globoko v dolino. V kratkem času enega meseca je pobila 40 sovražnikov in jih 60 ranila. Ti vojaški uspehi so nedvomno dokazali, da se je četa, ki se ji je bil priključil tudi Boj, na Svinji usidrala. Tako so bile na severni strani Drave torej štiri čete. Vojaška aktivnost teh čet je bila kljub temu, da terena niso poznale, zelo visoka. Samo ena četa je v dveh mesecih izvedla 27 napadov, pri tem pobila 60 vojakov, skupno z ujetimi in ranjenimi vrgla iz stroja 200 sovražnikov, pri tem zaplenila 120 pušk. Druga četa je n. pr. v enem samem tednu vzhodno od Mostiča izvedla štiri akcije in pri tem zaplenila 50 pušk in ujela 50 sovražnikov, uničila 1 kasarno in pobila 15 fašističnih vojakov.

Neormalno pa je bilo, da so okoli Celovca na ozkem terenu med Osojami in Dravo operirale tri čete, na vsem velikem ozemlju Svinške planine pa samo ena. Osnovna naloga je bila vse te čete med seboj povezati, jim dati enotno komando in jih hitro povezati s štabom KGO. Toda zveza preko Drave je bila skorajda popolnoma prekinjena. Preko 10 kurirjev je padlo, ko so skušali ustvariti zvezo. Sovražnik je stalno stražil Dravo. Poleg tega je pripravil pohod proti partizanom na Svinški planini. Jasno je torej bilo, da ni mogoče poslati samo kurirja, pač pa da je treba poslati tudi večjo edinico, ki bo sposobna prebiti se tudi do Belina.

Prve dni oktobra je tov. Mirko Ulčar krenil z dvema četama preko Drave. Preko manjših patroljnih prask je srečno prispel do Belinove čete. V tem času je prispela na teren tudi četa izpod Vrbskega jezera, ki je krenila od tam po formaciji treh čet. Ta četa se je po nepravem terenu za akcijami prebijala na Svinško planino. V oktobru je napadla postojanko v št. Lipsu in Mostiču in pri Slov. Šmihelu. V teh dveh napadih je zaplenila 40 pušk in pobila 10 sovražnikov. Prihodnje dni je pregnala patrolje, ki so se gibale nad Djekšami in potem z uspehom napadla tudi postojanko v samih Djekšah.

V začetku novembra so se vse čete, razen onih dveh, ki so ostale okoli Vrbskega jezera, sešle na Brajtriglu, kjer je bil formiran bataljon iz treh čet. To je bila velika zmaga partizanstva na severnem delu Koroške. Čete so po svojih operacijskih sektorjih segle do najskrajnejših točk Slovenske Koroške v tem delu.

Skoraj ob istem času, ko je bil na Svinški planini formiran slovenski partizanski bataljon na severni strani Drave, je prispela v Ziljsko dolino prva večja partizanska četa. Zilja je sama zahtevala, naj pridejo partizani tudi k njim. Ljudstvo jim je obljubljalo vso pomoč. Ko se je četa prvič pojavila v vaseh, so ljudje borce objemali in jim dali vse, kar so potrebovali.

Prav tako so se čete vrnile tudi v Rožno dolino, kjer se je bil položaj od majskih aretacij vidno zboljšal. V tem času so bile vzpostavljene spet nove močne organizacije po vsej Rožni dolini. Rožna dolina je spet postala središče OF na Koroškem.

Na jesen 1944 in pred zimo je torej slovenska partizanska vojska na Ko-

Ive Šubic: Borci v Hercegovini. Julija 1946.

roškem kot sestavni del NOV in POJ obsegala s svojimi vojaškimi formacijami vso Slovensko Koroško. Isto velja tudi za politično organizacijo OF. Sovražniku ni uspelo, da bi pregnal partizane s Koroškega. Partizani so vztrajali kljub temu, da so morali prav do kapitulacije Nemčije še vedno uporabljati zgolj partizansko taktiko. Koroška ni poznala brigad, poznala je le partizanske odrede. Teren je bil na Koroškem popolnoma neprikladen za brigade. Zato je bilo treba imeti le manjše in gibčne edinice. Ker je Slovenska Koroška izrazito tranzitno ozemlje in ker sta tekli po tem ozemlju dve glavni zvezi z Italijo in Balkanom, so partizani mnogo naporov vložili v sabotažne akcije. Zaradi sabotažnih akcij se je kapaciteta proge Celovec—Dravograd znižala za 25%. Ceste preko Ljubelja in preko Jezerskega so bile stalno pod partizanskim ognjem. Za čuvanje teh komunikacij so morali Nemci uporabiti ogromno število vojaštva. Partizanske sabotažne akcije so segle celo na progo Beljak—Špital, visoko na sever od Celovca do Gradca.

Sovražniku ni uspelo, da bi s provokacijami in importiranci, belo- in plavogardističnimi agitatorji, zmedel koroške Slovence in razbil OF. Trdnost OF na Slovenskem Koroškem je še posebej utrdila izjava maršala Tita o naših nacionalnih mejah. Vest o tej izjavi se je prenesla na Koroško v začetku jeseni 1944 in je šla od vasi do vasi, od človeka do človeka. Po vseh koncih in krajih so se vršila ilegalna zborovanja, ki so z njih pošiljali koroški Slovenci resolucije maršalu Titu. Na resolucije so se ljudje podpisovali s praviimi imeni kljub temu, da je bila nevarnost, da padejo te resolucije v roke sovražniku, ki bi se lahko potem kruto maščeval nad njimi. Ko je šlo za pripadnost Slovenske Koroške, so ljudje pozabili na strah. Velika zborovanja so se vršila v neposredni bližini — pol ure vstran od najnevarnejših švabskih postojank. Val zborovanj in konferenc je sedaj slično kakor ob

AVNOJ-evski kampanji zajel vsi predele Slovenske Koroške.

Izjava maršala Tita je najprej do kraja onemogočila vse tiste spekulante, ki so koroškemu ljudstvu govorili, naj se ne udeležuje borbe, ker bo preveč žrtev in da se slovenski partizani ne bore iskreno za priključitev Slovenske Koroške k Jugoslaviji. Izjava in val navdušenja sta povzročila, da je v vrstah tistih, ki so doslej med koroškimi Slovenci zastopali politiko čakanja in vztrajali na sredini, nastala ostra ločitev. Vsi poštene koroški Slovenci so se zdaj odločili za Tita. Vse dogajanje na terenu v tem času, hitra rast organizacij OF, vse številnejši prostovoljci v partizansko vojsko, navdušena pomoč ljudstva partizanskim četam, popoln razkroj v vrstah spekulantov, vse to je dokaz, da je v tem času koroško slovensko ljudstvo odvzelo pravico, da ga predstavljajo v njegovem imenu in nastopilo proti vsem onim, ki se niso priključili osvobodilni borbi jugoslovanskih narodov.

Tak je bil približno vojaški in politični položaj na Slovenskem Koroškem pred zimo 1944/45. Zima 1944/45 pa je bila najtrša preizkušnja za slovenske partizane na Koroškem. Sneg je zapadel v začetku decembra do pol metra visoko, v vseh nekoliko višjih krajih pa poldrugi do dva metra. Prva posledica tega izredno visokega snega je bila, da partizani niso mogli več do svojih zakopanih rezerv orožja, municije in druge vojaške opreme. Druga posledica je bila, da so bile kurirské zveze izredno slabe. Ob gazeh, ki so jih napravili kurirji, so Nemci stalno postavljali zasede. V tej zimi je zaradi tega padlo 50 kurirjev na kurirski liniji Sela—Železna Kapla—Podklošter. Tretja posledica je bila, da so se ilegalni politični delavci zelo težko gibali. V tej zimi je popadalo preko 40 političnih aktivistov na Koroškem, skoraj sami najstarejši partizani. Ostali so se obdržali s tem, da so jih ljudje skrivali po svojih hišah in skednjih, brisali sledove za njimi in jim sploh nudili največjo pomoč. Brez te

vsestranske pomoči bi padlo še več našega najboljšega političnega kadra na Slovenskem Koroskem.

Največje težave pa so morali premagati partizani na severni strani Drave. Doba od formiranja bataljona na Svinjski planini pa do pomladi 1945 je doba najhujše preizkušnje za slovenske partizane severno od Drave. Takoj po formiranju bataljonov je tovariš Belin odšel s svojo četo proti zapadu iskat zveze z onima dvema četama, ki sta ostali v okolici Vrbskega jezera in od katerih je ena operirala v bližini Osoj, druga pa jugozapadno od Vrbe. Nekje nad Mostičem je Belin prestopil progo Celovec—Št. Vid ob Glini. Med potjo so se ustavljali pri ljudeh, ki so jih vse z odprtimi rokami sprejeli. Četa se je lahko popolnoma neopazno premikala proti zapadu. Toda pri Gallinbergu, t. j. jugovzhodno od Feldkirchena, je sovražnik četo popolnoma obkolil. V težkih bojih, ki so trajali ves dan, je četa izgubila skoraj vse borce, ostala sta živa samo dva lahko ranjena; eden od njiju je bil Belin sam. Ta dva sta se zavlekla k nekemu slovenskemu kmetu, ki ju je skrival pri sebi vso zimo.

Med tem časom je sovražnik pripravljal splošno ofenzivo na partizane. Vse priprave za ofenzivo, kakor tudi potek ofenzive dokazujejo, da je sovražnik hotel v tej zimi partizane popolnoma uničiti, ne pa morda samo zaječiti njihovo aktivnost. Da bi se tej ofenzivi izmaknila, se je četa, ki je ostala pod Vrbskim jezerom, odločila, da krene na Svinjsko planino, kjer je vsekakor prostor za manevriranje in kjer so bile tudi ostale edinice. Četa je krenila in prišla na Svinjsko planino prav v času, ko se je tudi tam začela ofenziva in ko je zapadel najgloblji sneg. Četa je morala ves januar prečepeti skrita v nekem globoko zasneženem jarku in prebiti popolnoma brez šotorov. Hranila se je tako, da so ji okoliški kmetje nosili hrano v taborišče ter pri tem na vse mogoče načine brisali sledove. Konec januarja se je, ker ni našla zveze z bataljonom, obrnila spet nazaj proti Vrbskemu jezeru. Šla je vso pot v globokem snegu. Vprašanje je bilo, kako bo zabrisala sled za seboj. Spustila se je na gladko cesto, ki pelje v Celovec, šla nekaj časa po cesti in na nekem gozdnatem mestu krenila s ceste v gozd. Nato pa so morali na to mesto nanašati tri ure sneg v vrečah, da so zabrisali sled.

Četa je rešila pred propadom ljubezen ljudstva do partizanov in partizanska iznajdljivost. Tudi četa, ki je operirala v okolici Osoj in se pred snegom razbila sovražnikovo postojanko v Kostanju, so ljudje sprejeli pod streho. Toda bili so izdani: Obkolilo jih je okoli 500 SS-ovcev. V celodnevni borbi je četa pobila preko 70 sovražnikov, toda od nje so ostali samo še štirje borci. Tem štirim borcem so se preko zime pridružili še novi in četa je spomladi leta 1945 štela že zopet 30 mož.

Ofenziva proti dvema četama severnega bataljona, ki sta ostali v Svinjski planini, se je začela 19. januarja 1945. Do tega časa pa od prvih dni novembra 1944 je bataljon vodil 30 borb, pobil v teh bojih 180 sovražnikov in jih 250 težko ranil. Zapleal je 20 pušk, uničil dve vojašnici, eno železniško postajo in en sovražnikovo avion. V teh borbah sta četi segli do Št. Ožbolta, Vitinga, Mesela in Ebersteina. Pred ofenzivo sta se pa četi znašli v težkem položaju, ker sta ostali skoraj popolnoma brez municije, na borca je prišlo komaj po 10 do 15 nabojev. Jasno je bilo, da ne bosta mogli sprejemati večjih borb, ampak da se bosta morali predvsem izmikati. Zato sta se četi ločili. Ena je odšla preko Labudske doline v Korico k Lackovemu odredu, druga pod poveljstvom bataljonskega komandanta pa je ostala na Svinji. Prva se je s pomočjo domačinov, ki so ji kazali pot, srečno prebila preko Labudske doline do Lackovega odreda. Medtem pa je morala četa, ki je ostala na Svinji, že 20. januarja sprejeti borbo s sovražnikom in sicer s kolono 800 SS-ovcev nekje nad Št. Pavlom. Partizani so ostali brez izgub in pobili 15 sovražnikov. Toda to je bil šele začetek. Sovražnik je ofenzivo skrbno pripravil.

Svinjska planina je velik gorski kompleks, ki ima v tlorisu obliko elipse. Nekako v sredini planine se začne gozdni pas, ki se nekaj sto metrov pred vrhom

neha. Tako torej ves ta ogromni kompleks obdaja ozek gozdni pas, iznad katerega štrli goli vrh Svinjske planine. Na vrhu so bili Nemci že spomladi 1944 postavili svojo postojanko, ki pa so jo bili partizani kmalu razgnali.

Partizani so lahko taborili samo v tem gozdnem pasu, zlasti je to veljalo še pozimi, ko je sneg zapadel in pokril vse grmovje na planjavah in izravnal grape. Nemci so najprej zasedli skoraj vse kmetije pod spodnjim robom gozda, nato pa so poslali na vrh večje skupine smučarjev, ki so se potem spuščali v vseh smereh navzdol skozi gozd. Partizanska četa se je znašla pred celo vrsto najtežjih vprašanj, ki pa so se vsa slednjič zlivala v eno samo vprašanje, veliko in težko, a vsem razumljivo: kako se obdržati? Municije je primanjkovalo, torej borb niso mogli sprejemati. Kmetije pred njimi so sovražniki zasedli skoraj vse, torej niso mogli do hrane.

Po prvi borbi nad Št. Pavlom so jim bili Nemci stalno za petami. Četa je morala gaziti v globok sneg, za en kilometer je potrebovala eno uro. Sovražnik pa je lepo zložno šel po njihovi sledi in jih kaj hitro lahko došel. Tako prav gotovo ne gre. Prej ali slej jih bodo ujeli. Poskusili so s trikom. Z eksplozivom, ki so ga imeli še s seboj, so minirali gaz. Ko je nemška izvidnica prišla na mino, jo je odneslo v zrak. Od tega časa najprej si sovražnik ni nikdar več upal po sledi, ampak je gazil na obeh straneh sledi v razdalji treh metrov in napredoval prav tako počasi kakor četa.

Toda borci so bili lačni. Treba je bilo hrane. Ugotovili so, katere hiše vendarle niso zasedene. Priplazili so se do njih, dobili tam mesa in odšli. Toda kaj zdaj. Mar naj bi nosili s seboj ves ta tovor? Popolnoma nemogoče. Sled jih izdaja, zaradi tovara pa nikamor ne pridejo. Edina rešitev je bila, da so ob poti metali cele kose mesa daleč stran od gazi v sneg. Meso se je tako ohranilo in kadar je bilo treba, so se priplazili do njega.

Četa je morala biti stalno na pohodu. Komaj se je ustavila, že so bili sovražniki za njo, sled jih je izdajala. Treba se je odpočiti, vsaj za dan ali dva. Najprej so krenili iz gozda na plano. V temni noči so bredli nekaj časa nad gozdom in se proti jutru spet spustili v les. Tam, kjer so s planega krenili med smreke, so pustili trojko s puškomitraljezom. Če bi jih sovražnik sledil, bi jih morala straža že od daleč zapaziti.

Globoko v gozdu je četa izbrala kraj za taborišče. Toda preden se je vlegla k počitku, so v velikem krogu, ki mu je bilo taborišče center, zgazili sled in potem znotraj in zunaj tega kroga napravili nešteto gazi. Če je sovražnik prišel za njimi, so ga te sledi zmešale in res so Nemci vedno prej odnehali, ne da bi sploh začeli stikati po vseh neštetih gazeh.

Sredi globokega snega, brez municije, izčrpana, premočena in premražena, brez prave opreme, bosa in raztrgana je četa brez upanja na kakršno koli pomoč bojevala boj proti stokrat močnejšemu sovražniku, proti lakoti, mrazu in proti snegu.

Kljub vsemu pa je morala četa vendarle sprejeti v teh dveh mesecih neprestane nemške ofenzive sedem borb. Četa se je poskušala tudi prebijati in je izvedla napad na sovražne zasede pri Preidlingu, vendar ni uspela.

Ofenzivni pritisk sovražnika je polagoma popuščal. Toda preden je bila ofenziva popolnoma končana, je prišlo nad Št. Ožboltom do težke borbe proti 800 SS-ovcem. V tej borbi, ki je trajala cel dan, je padlo 30 sovražnikov in jih je bilo 50 ranjenih. Četa pa je imela 11 mrtvih.

To je bil konec ofenzive, konec najtežje preizkušnje partizanstva na severni strani Drave.

V Ziljski dolini se je začela ofenziva tako, da je četa napadla skupina belogardistov, ki so prišli preko Karavank in Mojstrane. Ofenziva se je tu začela že konec novembra. V tem prvem spopadu v sredi Karavank je četa napad odbila. Vendar so jo večje skupine sovražne kolone obkolile. Po večurni borbi se je

četa razdelila na majhne skupine, ki so se srečno prebile iz obroča, kjer je divjala švabska ofenziva.

Na vzvodu je sovražna ofenziva proti koroškim partizanskim edinicam bila združena z ofenzivo proti edinicam IV. operativne cone NOV in POJ. Tu je sovražnik utrpel največ izgub, naše edince pa najmanj. V borbah nad Železno Kaplo in dalje proti Selam, na Obirju in nad Apačami sta dva bataljona koroškega odreda v času te ofenzive pobila preko 180 sovražnikov, sama pa sta imela le minimalne izgube.

Sovražnik je torej v tej ofenzivi sicer zadal osvobodilnemu gibanju zlasti na severni strani Drave dokaj občutne udarce, vendar je imel sam neprimerno večje izgube tako na ljudeh, kakor tudi na materialu. Glavnega cilja svoje ofenzive pa ni dosegel. Partizani so na Koroškem vztrajali in ostali povsod, kjer so bili že pred ofenzivo. Partizanske edince so v tej svoji najtežji preizkušnji pokazale izredne primere junaštva in partizanske iznajdljivosti.

Nov polet partizanskega gibanja se je začel spet na spomlad 1945. Partizanske edince, ki so v ofenzivi utrpeli izgube na moštvo, so se hitro spet izpopolnile s prostovoljci. V tem času so Nemci začeli organizirati enote Volkssturm. Toda ta zadnji poizkus je na Slovenskem Koroškem popolnoma propadel. Skoraj vse čete Volkssturma na Slovenskem Koroškem so z orožjem vred prešle k partizanom.

Koroška je med tem časom postala središče za zbiranje in obnavljanje na velikih svetovnih bojiščih razbitih nemških trup. Tako so bile v tem času razporejene po Slovenskem Koroškem neštete sovražne edince. Samo na sektorju Železna Kapla—Sinča ves —Dobrla ves je v tem času taborila ena cela Vlasovljeva divizija. Te formacije so se sicer obnavljale, toda hkrati so vršile stalne napade na partizane, nad civilnim prebivalstvom pa zločine.

Vendar nič več ne more zaustaviti partizanskega poleta. Partizanske čete so v teh mesecih pred kapitulacijo Nemčije zelo hitro naraščale. Četa je čez noč narasla v bataljon. Kljub svoji številni moči pa vse te čete niso mogle izvesti obširnejših akcij, to pa zato, ker je bila vsa Koroška posejana z nemškimi edinicami, ki so še okrog 1. maja 1945 vršile večji, koncentriran napad proti partizanom v okolici Sel.

Šele ko je začela proti Koroški prodirati s Štajerskega glavnina IV. operativne cone, so šle v ofenzivo tudi koroške partizanske edince, ki so nekaj dni prej pred prihodom zaveznikov s pomočjo koroškega odreda očistile skoraj vse ozemlje južno od Drave.

Na severni strani pa so edince, ki so operirale na Svinški planini in ki so bile takrat popolnoma brez zveze s svojim odrednim štabom, zasedle Velikovec, Grebinj in prodirale proti Celovcu.

Pod Vrbskim jezerom so v dneh pred kapitulacijo Nemčije nastale iz majhne čete, ki je tam operirala, trije veliki bataljoni, ki so krenili proti severu in zasedli 7. maja Gospo Sveto in št. Vid na Glini.

Vse naše edince, ki so prodirale proti Celovcu, so naletele na ogorčen odpor nekih SS-edinic, ki so na svojih položajih vztrajale še dan po kapitulaciji. Ko so jih partizani pozvali na predajo, je njihov štab odgovoril, da se ne bodo predali vse dotlej, dokler jim ne bo dala takega povelja začasna deželna vlada v Celovcu. Začasna deželna vlada v Celovcu pa ni smatrala za potrebno, da bi dala povelje za predajo tem edinicam SS-banditov, ko so se borile proti partizanom.

Ta koroška deželna vlada je oblast sprejela iz rok proslulega vojnega zločinca, koroškega Gauleiterja Rainerja, ki je vedel, da si je slovensko koroško ljudstvo priborilo pravico do priključitve k matičnemu narodu, kar bi pa za naciste prineslo čas težke, a pravične kazni. To je hotel Gauleiter Rainer preprečiti na ta način, da je izročil oblast v roke nekim tako imenovanim »demokratskim elementom«. O značaju in nastanku te vlade najboljše govore dokumenti sami.

8. maja 1945. to se pravi dan pred kapitulacijo Nemčije, je časopis »Kärntnerzeitung« izšel s podna-

slovom: »Uradni organ koroške deželne vlade«, tisk in založba: »Carinthia«, Celovec, Bismarckring No. 113. Samo podnaslov se je spremenil, drugo je ostalo kakor prej. Ta številka je prinesla tudi poročilo o formiranju »demokratske deželne vlade za Koroško«. V poročilu stoji: »Nach mehrtägigen Verhandlungen seitens der von den demokratischen Parteien Kärntens zur Verfügung gestellten Mitglieder der provisorischen Landesregierung mit dem gewesenen Gauleiter Rainer war es am Montag abends endlich dazu gekommen, daß sich Rainer, wenn auch zögernd und schweren Herzens, entschloß von seinem Amte zu scheiden.«

Dalje poroča list, da je Rainer govoril po radiu in je med drugim dejal: »Mene kot nacionalsocialista sovražnika, sovražniki ne bodo priznali in me ne poslušali kot tolmača koroških interesov. Zaradi tega se kot Reichsstatthalter umikam, da bi tistim silam, ki bolj odgovarjajo nazorom naših sovražnikov, dal možnost za formiranje nove politične platforme.

Nacionalsocialisti in nacionalsocialistkinje! Zahvaljujem se vam za vašo zvestobo führeru. Njegova ideja živi v nas. Nastopite zdaj vsi združeni z vsemi svojimi silami za svobodno in nedeljivo Koroško.«

Po Rainerjevem odstopu je člane deželne vlade sprejel Rainerjev pooblaščenec Meinhard Natmessnig, ki je med drugim dejal: »Že od 4. maja sem se v sporazumu z Gauleiterjem in Reichsstatthalterjem dogovarjal z ljudmi tistih političnih strank, ki so v letu 1935 predstavljale politično predstavništvo koroškega ljudstva, zaradi prevzema uprave na Koroškem.« Nato je Natmessnig še poudaril, da čuti posebno potrebo, da se gospodom iz provizorne deželne vlade zahvali zaradi tega, ker so v pregovorih z njim kakor tudi z Rainerjem sami od sebe izrazili svojo neomajno voljo, da ne sme biti preganjan noben »Volksgenosse« samo zaradi svoje strankarske pripadnosti.

Slednjic še deklaracija nove provizorične in »demokratske« koroške deželne vlade: »Za svojo glavno nalogo bo nova deželna vlada smatrala to, da obdrži svobodno in nedeljivo Koroško.«

To so suhi podatki iz časopisa, ki nam pa v celoti razkrivajo pravi značaj nove deželne vlade. Sam Rainer je poudaril, da odstopa zaradi tega, da bi dal možnost za formiranje nove »politične platforme«. Rainer torej ni končal, kot marsikateri njegov »kolega« s samomorom, ampak s tem, da je pripravil novo politično platformo, in sicer nacionalsocialistično platformo, ki jo je dejansko sam tudi formuliral: »Nedeljiva Koroška« in »nikogar se ne sme preganjati zaradi njegove strankarske pripadnosti«. Če je zgodovinska vloga nacionalsocializma v tem, da stoji vedno v prvih vrstah boja zoper demokracijo, potem je Rainer ravnal popolnoma zavestno v tem spoznanju, ker je ustvaril tudi za čas po vojaškem porazu fašistične Nemčije možnost za zbiranje nacionalsocialistov, za njihovo nadaljnjo in uspešno eksistenco ter aktivnost v boju zoper resnično demokracijo.

Rainerjeva zadnja direktiva nacionalsocialistom je: »nedeljivi Koroška«. V položaju, kakršen je v tem delu Evrope nastal z nemško kapitulacijo, je bila to edina realna reakcionarna parola. To direktivo pa je za svoje geslo vzela tudi deželna vlada na Koroškem. Ne samo torej, da je prevzela oblast iz rok največjega zločinca, ampak je hkrati tudi njegov otrok in njegovo orožje. Kar koli so si pri vsem tem mislili gospodje deželne vlade, toda njihova objektivna vrednost je vsem očitna: omogočili so izvajanje nacionalsocialistične politike na Koroškem tudi po porazu fašistične Nemčije. Koroška vlada je torej ne samo otrok nacionalsocializma, ampak tudi njegov dedič. Koroška deželna vlada je ena izmed konkretnih oblik füstega, čemur v političnem jeziku pravimo: ostanki fašizma in bo to ostala toliko časa, dokler bo v svoji politiki vztrajala na tem, »da se ne sme nikogar preganjati samo zaradi strankarske pripadnosti« in dokler bo izpolnjevala Rainerjevo direktivo: »nedeljiva Koroška« ter s tem omogočala nadaljevanje nacionalsocialistične politike.

**Tov. Edvard Kardelj, ne-
uklonljivi borec za svobodo
Julijske krajine in Trsta.**

Bojan Stih:

NEKAJ DEJSTEV IZ ZGODOVINE TRSTA IN JULIJSKE KRAJINE

I.

Pred nami je razgrnjena zgodovina slovenstva od njega prvih dni pa do danes, ko še vedno vodimo z vsemi silami borbo za združitev vsega slovenskega naroda in njegovega ozemlja v okviru Jugoslavije. V vsej naši zgodovini pred in po letu 1848, zlasti pa v času pred prvo svetovno vojno, v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno ter naposled najsilneje po zaključku protihitlerjevske vojne, se zrcali težka krivica, ki je menda noben evropski narod ni v toliki meri okusil. Ta krivica je odrekanje in preprečevanje naše združitve v ljudski republiki Sloveniji v okviru Jugoslavije. Zato zmagovito in ponosno slovensko ljudstvo v teh dneh z gnusom in studom zre na osvajalce vseh tipov in vrst, ki so si v njegovi zgodovini podajali roke v zatiranju in iztrebljanju, zre ohole Germane in pretkane Romane in njih podivjane potomce, klavce in zločince nemških in italijanskih armad, zato slovensko ljudstvo mirno opazuje cinično igro predstavnikov velikih imperijev, ki so zgodovinsko krivico prevlekli s tančico »demokracije« in »samoodločbe« ter s pomočjo te prevare skušajo zopet odkrhniti dobršen del slovenske zemlje za tujca in zatiralca.

Večina evropskih narodov je vzpostavila svojo narodno neodvisnost že v preteklem stoletju. Na za-

četku tega stoletja je stala še vedno ječa narodov — avstro-ogrška monarhija in v njej uklenjeni slovanski narodi. No, niti razpad avstro-ogrške monarhije ni pomenil popolne osvoboditve in združitve Slovencev. Interesi imperializmov niso dovolili malemu slovenskemu narodu, da bi stresel dokončno s svojih ramen osvajalca in se posvetil zgolj reševanju svojih notranjepolitičnih problemov, zgolj ustvarjanju svoje boljše bodočnosti. Londonski, versailleski in rapallski diktat so z vso natančnostjo in brezobzirnostjo odkrhnili od Slovenije Julijsko krajino s Trstom in tako predali Italiji skoraj tretji del vsega slovenskega naroda. Po svoji relativni in absolutni plati je bila to največja amputacija, ki se je zgodila po prvi svetovni vojni nad katerim koli evropskim narodom. In prav s to krivico se je pariška mirovna konferenca v veliki meri poigrala in skušala iti molče preko nje.

V vseh obdobjih svoje zgodovine, najsi je to doba naselitve ali doba fevdalizma, ki se je na slovenskih tleh vlekla v obliki avstrijske cesarske oblasti preko zmagovite francoske revolucije 1789 in preko njenih poslednjih odmevov v pomladi narodov l. 1848 tja do zloma avstro-ogrške monarhije l. 1918, najsi je to doba stare Jugoslavije in vdora nemško-italijanskega imperializma, v vseh teh različnih zgodovinskih obdobjih

se je slovensko ljudstvo moralo trdo in vztrajno boriti za svoj fizični obstoj. Obstalo je. Osvajalci ga niso mogli izbrisati iz dežele, ki leži na enem izmed najusodnejših evropskih križišč, na ozemlju, kjer je med zgodovinskim razvojem zrastle veliko okno v svet — Trst. In vsa zgodovina Trsta je neločljivo povezana z zgodovino Slovenije tako po nacionalni, kakor po ekonomski in politični plati. Še več, zgodovina je jasno dokazala, da je ekonomska funkcija slovenskega ozemlja v veliki meri odjeknila in našla svojo afirmacijo v Trstu in da je Trst prav zaradi tega rasel, dokler ni bil leta 1918 ločen od svojega naravnega ozemlja, kakor se ni mogel razviti vse dotlej, dokler ni leta 1382 zaživel s svojim zaledjem.

No, naša zgodovina pa tudi v sijajni meri dokazuje, da je slovenski narod pod vodstvom svojih ljudskih in demokratičnih sil v svojem boju za obstanek in nacionalno osvoboditev izvojeval zmage, ki so ga usposobile, da je postal eden najnaprednejših evropskih narodov; danes po zmagi osvobodilnega gibanja in vzpostavitvi ljudsko-demokratične oblasti pa je postal po svoji splošni funkciji močna opora družbenega napredka. Z zmago v osvobodilni vojni in z vzpostavitvijo revolucionarne ljudsko-demokratične oblasti pa je slovensko ljudstvo doseglo še en pomemben uspeh. Za vselej je bila očiščena naša dežela tistih domačih reakcionarnih klik, ki so se od vsezaverodomcesarjevskih prednikov stalno vezale s tujimi silami in prodajale nacionalne interese za svoje dobičke in za pomoč pri utrjevanju svoje reakcionarne oblasti. S tem, da je slovenski narod očistil svojo deželo, se trdno in nepreklicno povezal z ostalimi narodi Jugoslavije ter hkrati doživel, prvič v svoji zgodovini, svojo državnost v mejah FLRJ, so podane vse perspektive za popolno združitve slovenskega naroda mimo vseh in proti vsem reakcionarnim silam v svetu, ki skušajo to združitve preprečiti. Zato tudi ni pariška konferenca dokončna odločitev, s katero bi se sprijaznili pred obličjem naše zgodovine in pred žrtvami vseh narodov Jugoslavije, ki so padle v boju proti fašizmu. Pariška konferenca pomeni zgolj etapo krivice in ignoriranja samoodločbe v boju za našo združitve, ker obstajajo v svetu dovolj resne sile, ki uničujejo in brišejo krivice. Na pariški konferenci je prišlo do izraza, zlasti v diskusiji o bodočem statutu »svobodnega« Trsta, težnja nekaterih sil, da si v Trstu ustvarijo svoj gospodarski in vojaški place d'arme proti vzhodu. V ta namen so zapadne sile izdelale osnutek za statut, ki je po svoji vsebini sličen onim v kolonijah pod upravo britanskega cesarstva. Ti osnutki na široko omogočajo vladajočim silam vse ekonomske in vojaške akcije, hkrati pa drže belo in črno prebivalstvo v trdih sponah. Kadar pa le-to dvigne svoj glas, sledijo represalije indijskega vzorca — streljanje v množico, tisto streljanje, ki smo ga videli že v Trstu, streljanje v množico, zaradi katerega je znani angleški zgodovinar Wells upravičeno pripomnil tole: »Navada streljanja v množico bo navsezadnje popolnoma razdeljala britanski imperij.«

Osrledna črka statuta kolonialnega tipa je vse-mogočni guverner, katerega prav tako predvideva predlog za tržaški statut, ki so ga predložile nekatere zapadne dežele. Tak vsemogočni guverner, ki bi se smel in moral posluževati vseh pravic, od veta do brezobzirne uporabe policije, bi bil pač sijajno orodje v rokah onih sil, ki imajo svoje posebne namene s Trstom. Take nakane pa jasno nimajo ničesar skupnega z demokratičnimi težnjami Trsta, one so nasprotno na vsej črti prav tem demokratičnim težnjam in naporom ljudstva Trsta, ki se bori z vsemi silami proti temu, da bi se Trst razvil v novo kolonialno oporišče. Na vsak način je bilo prijetneje in lažje leta 1921 na tak način podeliti Irski svobodo in ji hkrati odščipniti njen severni del Ulster in mu diktirati statut, vso svobodo Irske pa spraviti pod klavzulo priznavanja nadoblasti britanske krone, kot pa danes pred svetovno javnostjo spravljati v življenje kolonialni statut za Trst. Vsi tisti, ki danes dvigajo svoj glas za ureditev bodočega položaja Trsta, morajo dobro pomisliti, da vsaka rešitev mimo ali pa proti interesom Trsta ne pomeni korak naprej, marveč trden

**Generallajtnant Franc Rozman-Stane,
komandant NOV in PO Slovenije.**

korak nazaj v žalostne čase predvojne Evrope. Zgodovinska dejstva razkrinkavajo kot nesmiselnost delovanje vseh tistih, ki danes s svojimi predlogi za rešitev tržaškega problema povzročajo malemu narodu nacionalno in ekonomsko silo. Predvsem je treba ostro naglasiti in poudariti, da je vprašanje Trsta in Julijske krajine, gledano v luči resnične zgodovine, izrazit problem osvoboditve in združitve malega naroda, nikakor pa ne problem mednarodnega karakterja, kakor je n. pr. vprašanje svobode morja ali morskih ožin, kjer je zainteresirano večje število različnih držav.

V zgodovini, zlasti od l. 1848 dalje, se suče boj za Julijsko krajino in Trst samo med osvajalcem in zatiralcem ter za svobodo in združitve se borečim narodom. Po zlomu poslednjega zatiralca Trsta, italijanskega imperializma, pa so nekatere tuje sile proglasile Trst za tako področje, katerega usodo je mogoče rešiti samo z nekakšno internacionalizacijo, da ne bi stalno povzročalo mednarodnih sporov in neredov. No, dogodki so pokazali kaj jasno in brez vsake maske in z vso ostrino, da je internacionalizacija v svoji realni vsebini samo dediščina in nadaljevanje politike zatiranja prejšnjega in premaganega osvajalca, ki pa je danes postal politična in ekonomska kolonija onih sil, ki predlagajo internacionalizacijo Trsta in kolonialni statut kot obliko vladavine. Vsa politična morala internacionalizacije obstaja torej le v tem, da skušajo rešiti zaradi osvobodilnega boja narodov Jugoslavije izgubljeno osvajalčevu pozicijo, po neki čudni »demokratični« poti in na »demokratičen« način, a Damoklejev meč nad Trstom naj bi prišla druga roka istega telesa. Objektivno, napredno in znanstveno gledanje na nastanek in razvoj Trsta, na njegove vzpone in padce, pa nam pritrđi, da je zgodovina Trsta hkrati zgodovina Julijske krajine in Slovenije, da je zgodovinski obraz teh krajev enoten in enovit v razvoju, logičen po svojih zaključkih prav tako kot

dalnega kroga Italije. Proučevanje ekonomskega razvoja Trsta, ki je najbistvenejši del tržaške zgodovine, nam kaže in potrjuje njegovo neločljivo povezanost z zaledjem, brez katerega bi ostal Trst to, kar je bil na začetku, vojaška postojanka za pohode proti vzhodu in bi kot tak že zdavnaj zginit v zgodovini morda celo brez sledu, če ga ne bi ekonomski pogoji zaledja, njegova geopolitična lega in pozneje slovanska kri dvignila do enega največjih pristanišč Evrope in de facto največjega pristanišča Jugoslavije.

II.

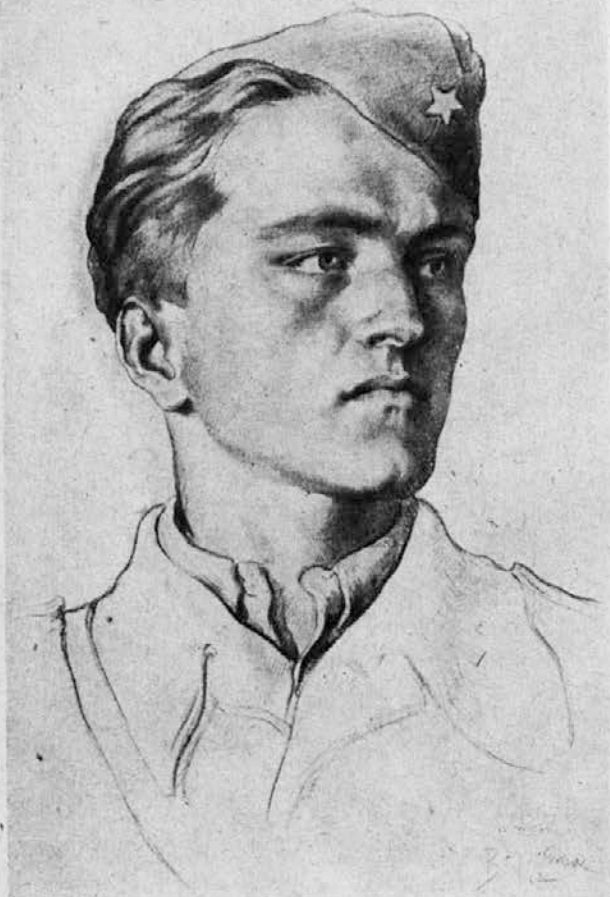
Trst (Tergeste), ki so ga sezidali stari Iliri, postane v dobi cesarja Avgusta tipična rimljanska vojaška postojanka, katere nadaljnji obstoj so diktirali predvsem faktorji vojaškega značaja. V tem času je Trst ena izmed obrambnih a tudi izhodiščnih točk starega rimskega imperija na vzhodu Julijskih Alp. Z razdelitvijo rimskega imperija leta 364, po našem štetju, pripade Trst, tedaj še vedno neznatno vojaško in ribiško naselje, zahodnemu rimskemu cesarstvu. Po razpadu tega cesarstva priključi rugijski kralj Odoakar Trst kakor tudi vso Julijsko krajino, k svoji italjski državi tja do leta 495. Med vdorom vzhodnih Gotov je Trst priključen njihovi državi, dokler se ga ne polasti Bizanc, ko popolnoma zlomi gotško moč leta 555. Toda že leta 568 vzplamtijo novi boji na tem področju, pojavijo se germanski Langobardi. Borba za to prehodno ozemlje se razplamt z vso silo. Trst je v tej vojni razrušen ter kasneje obnovljen z bizantinsko pomočjo.

Do kraja 6. stoletja, v času prihoda Slovanov, je prebivalstvo Julijske krajine v glavnem romanskega porekla. S prihodom Slovanov pa se etnični obraz Julijske krajine definitivno menja in kot slovanski ostaja vse do danes. Romanski živelj je že v tisti dobi potisnjen ob morje za zidove mest. Značilno je dejstvo, da etnična črta, ki loči slovanski in romanski živelj, ki se v tem času formira, ostaja v glavnem nespremenjena ter ostaja danes skoraj nespremenjena, kot pred trinajstimi stoletji. Zginili so zgolj slovanski jeziki in penetracije globoko v Furlanijo, kjer še danes imena krajev z vso verodostojnostjo pričajo, do kam so prodrli Slovani. Etnična meja se je pokrila v glavnem z geomorfološko in geološko črto. Slovani so se naselili do obronkov hribov, ki leže na vzhodni in severovzhodni strani romanske Furlanije. Taka meja, ki je nosila najprirodnejši karakter, sama po sebi ni dovoljevala velikih sprememb, ki so se izvršile samo na njenih ravninskih odsekih pri Krminu, Čedadu, Tržiču in Gradiški.

Vse sedmo in osmo stoletje je izpolnjeno z boji med Slovani, Avari ter langobardskimi furlanskimi vojvodi, ki so napejali vse sile, da bi preprečili nadaljnjo slovansko-avarsko penetracijo. V tem času nastane sloviti langobardski limes, ki je tekkel na črti: Pušja vas, Humin, Rtinj, Nimis, Ipllips, Krmin, verjetno Solkan, Farra do Devina.

Z zmago Karla Velikega nad bizantinskim cesarjem Deziderijem je kopni del Julijske krajine pripadal državi Frankov, dočim je Istra še nekaj časa ostala pod oblastjo Bizantincev. Achenski mir leta 810 je to razdelitev potrdil in Bizantincem je ostala Dalmacija in Benetke, a Frankom zaledje Dalmacije in Istra.

Do leta 1202, ko se polastijo Trsta Benetke, lagoma prihaja Julijska krajina v last različnih nemških fevdalcev. Vzrok vzporednega pohoda Benečanov proti Trstu pa je bil predvsem v tem, da je Trst obetal rast kot trgovinsko središče, ki bi moglo v zvezi z ostalimi istrskimi mesti postati nevaren tekmeč gospodarici morja, Benetkam. Štirje razlogi govorijo za tako rast: prvič, ugodna lega na važnem prehodnem ozemlju, drugič, veliko prirodno bogato zaledje, v katerem so slovanski prebivalci že pričeli z dokaj intenzivno obdelavo zemlje, tretjič, do neke mere interes fevdalnih gospodarjev v zaledju za trgovino in četrtič, vse zaledje je bilo bogato na takrat zelo iskanem predmetu, ki so ga Benetke, a tudi dežele Orienta potrebovale — les. aZradi teh razlogov se je odpravil be-

B. Jakac: Partizan Branko. 1944.

so neenotni, neenoviti in nelogični ukrepi in zaključki osvajalcev skozi vse družbene epohe vse do danes vključno pariške mirovne konference in do predlogov o razkosanju Julijske krajine.

Jasno je kot beli dan, da zgodnji srednji vek, srednji vek in novi vek nimajo ničesar opraviti z narodno osvobodilnim bojem za priključitev Trsta in Julijske krajine k eni ali drugi narodnostno zaokroženi državi. Vsa ta obdobja so obdobja fevdalizma ter njegovih centralističnih a tudi partikularističnih teženj, ki niso nikakor težaje po združitvi ali odceplitvi narodov. Prvič, v vsem tem obdobju nimamo nikakor opravka ne na slovenski ne na italijanski ali avstrijski strani z docela razvito zgodovinsko kategorijo naroda in drugič, ne na eni ne na drugi strani nimamo opravka z revolucionarnim meščanskim razredom, ki bi bil že sposoben pod revolucionarno zastavo buržoazno-demokratskih revolucij voditi svoje ljudstvo po poti k nacionalni osvoboditvi in združitvi.

Šele po prvih probajih meščanstva in kapitalizma v času Marije Terezije in Jožefa II., se pravi, po višku avstrijskega absolutizma in merkantilizma, v Italiji, ki je sicer že zgodaj stopila na pot kapitalističnega razvoja, pa šele po zmagovitem vkorakanju revolucionarne Napoleonove vojske, imamo opraviti s temeljito afirmacijo narodno-osvobodilnega gesla, ki na naših tleh zaživi šele v revolucionarnem letu 1848. In prav slovanski narod in njegov demokratični vrh sta prva, ki kot geslo narodnega osvobojenja postavita Združeno Slovenijo — to se pravi, vse slovenske pokrajine vključno Julijska krajina s Trstom, medtem ko italijansko demokratično gibanje deklarira mejo svoje bodoče enotne nacionalne države na — Soči!

Samo v tej luči je mogoče proučevati zgodovino Trsta in zgodovino bojev za Trst. Izreki o priključitvi Trsta k Italiji v srednjem veku pa so zgolj izraz in to redek izraz centralističnih teženj takratnega fev-

Moč naše vojske: Parada naše vojske na Kongresnem trgu v Ljubljani 1. 1946.

neški dož Enrico Dandolo na pohod proti v bodočnosti nevarnemu konkurentu, da bi zaščitil oblast, moč in privilegije beneške republike. Trst je odprl vrata in sprejel beneško oblast.

V času benečanske okupacije Trsta pa je slovanski element že zdavnaj prešel mestne zidove in se utrdil v mestu samem. Z gotovostjo se da trditi, da je bilo v tem času večje število slovanskih mestnih prebivalcev, o čemer pričajo ohranjeni dokumenti. Toda definitivna slovanska naselitev od Trsta do Devina pa je v tem času dejstvo, tako da je Trst v resnici postal otok na slovenskem ozemlju.

Benečanska okupacija pomeni popolno stagnacijo v razvoju Trsta. Ni morda pretirana trditev, da se v tej dobi pričanja prvič formirati zavest tržaškega prebivalstva o usodnosti benečanske okupacije in o koristnosti zveze mesta z zaledjem. To sodbo potrjujejo tržaški upori proti Benetkam. Povsem na dlani je, da ti upori, štirje po številu, niso rastle predvsem iz nekega meglenege politično-državnega antagonizma, kakor to skušajo prikazati zlasti italijanski zgodovinarji, temveč so rastle predvsem iz ekonomskega antagonizma. Ni dvoma, da je velikansko, bogato in naseljeno zaledje že pričelo določevati v zgodnjem srednjem veku vlogo Trsta, katero mu je pozneje poveril v polni meri merkantilizem, najmočneje pa kapitalizem. Toda na drugi strani skladno z razvojem te težnje Trsta, pa se v času benečanske okupacije vedno bolj približujejo preko osrednjih slovenskih pokrajin tudi Habsburžani v povsem prirodni težnji k izhodu na morje. Pod oblast Habsburžanov preide Devin 1366, Postojna 1371, Pazinska grofija 1374 in končno se sam Trst poda pod zaščito Avstrije leta 1378. S tem prehodom je bila končana pogubna dominacija Benetk. Trstu pa se v zvezi z njegovim slovanskim zaledjem, kakor tudi podonavskimi deželami in južno Nemčijo, pričanjajo odpirati velikanske možnosti za ekonomski

razvoj, ki se v kasnejših obdobjih, zlasti v devetnajstem stoletju, dejansko uresničuje. Vojaška strateška funkcija Trsta s tem preneha, obnovi jo šele italijanski imperializem in fašizem nekaj stoletij pozneje.

Zgodovina Trsta do njegovega prehoda pod nadoblast Avstrije, se pravi, do pričetka vršenja njegove prave funkcije gospodarskega središča in luke, prepričljivo dokazuje, da je bil Trst dotlej zgolj vojaško strateška točka v prodiranju iz Italije proti vzhodu. V tej dobi zato Trst ne igra nikakršne pomembne gospodarske vloge. Posest in oblast nad njim se stalno menja, zlasti v času preseljevanja narodov, ko roma Trst iz gotskih v langobardske in končno v bizantinske roke, dokler se končno za nekaj časa ne ustali frankovska oblast. Ko prične prvi rahli, komaj vidni vzpon v gospodarski smeri, sledi benečanska okupacija in Trstu je zopet namenjena podrejena vloga.

III.

Zvezan s svojim prirodnim zaledjem leta 1378 prične Trst rasti. V Trstu samem pa se pričanja razvijati novo dejanje. Povsem jasno je, da je romansko mesto v jeku svojega razvoja moralo slej ko prej odpreti vrata Slovanom iz njegove okolice že zaradi dejstva, ker je potrebovalo delovno silo, ki mu jo je lahko nudilo samo zaledje in ker mu je osnovne civilske potrebščine lahko nudila v isti meri zopet samo slovanska okolica. Odprla so se vrata Trsta in ponosni patriciji so morali sprejeti medse »nižje plemo«, ki je pozneje v veliki meri s svojimi žulji in znanjem premaknilo Trst med prva evropska pristanišča do leta 1914. Že v času prihoda Benečanov v Trst je bilo okoli tretjine mestnih prebivalcev Slovanov. Ta prvotni slovanski element se je pozneje sicer romaniziral, toda dotok Slovencev in Hrvatov v Trst je bil tako stalen in tako močan, da od onih časov Trst nikdar

več ni nosil zgolj romanski karakter, marveč karakter romansko-slovenskega mesta na strnjemem slovenskem ozemlju, brez kopne romanske zveze do strnjenege furlansko-italijanskega ozemlja.

Trst je kot tak že zgodaj postal torišče slovenske kulturne dejavnosti. V zvezi s tem je treba v prvi vrsti omeniti delo Primoža Trubarja, ki je v 16. stoletju, kot pomočnik škofa Bonoma, pridigal v tržaških cerkvah slovensko, kar nesporno dokazuje prisotnost večjega števila Slovencev v mestu samem. V 16. stoletju, v polnem jeku renesanse, ustvarjajo umetnine v Julijski krajini Slovenci, med njimi: arh. Andrej iz Loke in njegov pomočnik Jakob ter slikarji Janez, tudi iz Loke. Slikarska umetnost se pojavlja dalje v čisto slovenskih krajih, tako slike v cerkvah: na Kontovelju pri Trstu, št. Vidu pri Vipavi in v Svinem pri Kobaridu. To priča nedvomno o dokaj močni kulturni afirmaciji slovenske Julijske krajine, ki se v nadaljnjih dobah razvije do silnega razmaha.

Romanski vpliv nikakor ni mogel spremeniti slovenskega profila Julijske krajine, ki je v tesni povezani z ostalimi slovenskimi pokrajinami začela ustvarjati, zlasti po Trubarju in prvi slovenski tiskani knjigi, močno slovensko kulturno tradicijo, ki je bila v poznejših obdobjih dovolj vitalna, da je odklonila in preprečila vsak potujčevalni poizkus.

Istočasno pa pretresajo Julijsko krajino slovenski kmečki puniti; med njimi zlasti tolminski punt pod vodstvom Laharnarja in Gradnika.

Vse do l. 1717, t. j. do proklamacije svobode morja in do 1719, ko postane Trst svobodna luka, Trst še zdaleka ni enak Benetkam. Velike Benetke še nadalje čuvajo pomorski monopol. Ob smrti Karla VI. pa šteje že šest tisoč prebivalcev, kar je v primeri z Benetkami, ki imajo okoli sto štirideset tisoč prebivalcev, še zelo malo. Toda v Avstriji doživlja merkantilizem pod Marijo Terezijo velik razmah, avstrijske dežele počasi stopajo v obdobje prvih faz kapitalističnega razvoja. Vse to pa v veliki meri pospešuje nagli razvoj Trsta, ki že leta 1780 šteje čez 17.000 prebivalcev, a v prvih letih 19. stoletja že 30.000 prebivalcev. Ta skokovit razvoj Trsta je v polni meri odraz ekonomske funkcije mesta z velikim in bogatim zaledjem. V zvezi z naglim in številčnim dvigom se postavlja vprašanje, od kod dotok prebivalstva v mesto? Poleg dejstva, da je nosil Trst v tistem času značaj izrazitega narodnostno mešanega mesta, je glavni prilič njegovega prebivalstva prihajal iz slovenskih in hrvatskih dežel. Prvi avstrijski uradni popis, Czoernigova etnografska statistika za 1846. leto, daje sledečo sliko: 43.940 Italijanov (55%), 25.300 Slovencev (31,5%), 8000 Nemcev (10%) in 3060 Židov (3,5%). A znani tržaški zgodovinar Pietro Kandler, propagator italijanstva Trsta, navaja za 1842. leto sledeče številke: Italijanov 53.000, Slovencev 21.000, Nemcev 8000, Grkov 1000, skupno torej 83.000. Obe ti dve statistiki, ki sta jih sestavljala človeka, ki sta proti Slovanom gojila vse prej kot prijazna čustva, dokazujeta jakost slovenskega življenja v Trstu.

Napoleon je v svojih pohodih leta 1809 ustanovil ilirske province, katerim pripada tudi Trst poleg Koroške, Kranjske, Goriške, avstrijskega dela Istre, Beneške Istre, Dalmacije in dubrovnike republike. Tedanji podkralj Italije, Evgenio Bornais, in nekateri benečanski plemiči so zahtevali od Napoleona, da naj teče meja med Italijo in ilirskimi provincami vzhodno od Soče. No, Napoleon je po svojem mišljenju potegnil mejo zahodno od Soče. Po porazu Napoleona se je Trst znova vrnil pod okrilje Avstrije in ostal tam do njenege zloma leta 1918.

IV.

Revolucionarno leto 1848 se dotakne tudi Trsta. Meščansko demokratične revolucije pomladi narodov ne izpeljeje svojih ciljev, marveč v strahu, zlasti v Nemčiji, pred delavskim razredom pristanejo v kompromis s fevdalno in cerkveno hierarhijo. Frankfurt-ski parlament ena in petdesetih ali predparlament obstane na pol poti, medtem ko proletarijat potolče

na berlinskih ulicah elitne pruske čete. V tem času obstaja v Trstu frankfurtska linija Bručka, ki zagovarja priključitev Trsta k Nemčiji, ki jo predstavlja v glavnem borzni krogi in pa druga Kandlerjeva stranka, ki zagovarja italijanstvo Trsta, ki pa se zavzema ne za priključitev Trsta k Nemčiji ali Italiji, marveč zgolj za nekakšno modernizacijo avtonomije Trsta in za zavarovanje pravic italijanskega jezika. Na volitvah za frankfurtski parlament, kakor tudi za avstrijski parlament in občino, zmagajo pristaši Bručka.

Tako se je revolucionarno leto 1848 in parola nacionalne združbene dotaknila zgolj s slovenske strani z zahtevo Zdržene Slovenije, dočim se z italijanske strani Trstu deklarativno odpovedo. Zgodovinsko dejstvo, program združene Slovenije l. 1848 vključuje Trst, medtem ko manifest italijanske federativne unije, v katerem se zahteva ustanovitev federativne Italije, zahteva: »Italija ne bo srečna, niti mirna, dokler ne doseže obali Soče.«

Za nas je to dejstvo neprecenljive važnosti, predvsem zaradi tega, ker se tako jasno kaže, kako so meščansko demokratične revolucije določevale meje svojih nacionalnih držav. To se pravi v času, ko meščansko demokratične skupine dvigajo glas proti zatiranju, to je v času, ko pogleda italijanskih ljudi ni še zastirala koprena imperialističnih pohleпов in nacionalistično-šovinističnih tendenc. Za nas je torej to dejstvo tem bolj važno, da smo ob rojstvu slovenskega demokratičnega političnega programa Zdržene Slovenije, prvi postavili vprašanje Julijske krajine in Trsta, kot dela Zdržene Slovenije. To je zgodovinsko dejstvo, to je dejstvo krvi in boja slovenskega ljudstva in od tega nas nihče nikdar in nikoli ne bo prisilil odstopiti.

Leta 1848 je postavila Italija napredni maksimum svojih nacionalnih demokratičnih teženj v isti meri, kakor so slovenske demokratične sile postavile maksimum naših teženj. Obadva maksimuma pa rišeta kot mejo današnje in prejšnje etnično črto med slovenskim in italijanskim narodom. Toda italijanska buržoazija je v teku razvoja spremenila svoj maksimum v minimum in tako tudi izdala glas in zahtevo svojih najboljših ljudi.

Z letom 1848 postane Julijska krajina vogelni kamen programa bodoče slovenske državnosti. Ta program je ostal nespremenjen, ostal je tak, kakršnega so formulirali najnaprednejši duhovi našega ljudstva v letu 1848. Italijanska buržoazija pa prične razvijati v Trstu iredentistični pokret, katerega prva javna manifestacija je nastop leta 1867 proti izjavam italijanskega ministrskega predsednika Alfonsa Lamermora, češ da je Soča prirodna meja Italije. Tržaški iredentizem je že od vsega početka nosil oznako prenapetega nacionalnega čustva onih buržoaznih krogov, ki so želeli raztegniti svoje zveze daleč proti vzhodu in postati resni konkurent svojim dunajskim bratom po družbenem poreklu. Razvijajoči se italijanski imperilizem je kajpak pravilno ocenil to tržaško avanturo za pomoč pri realizaciji svojih ciljev, ki so se pokrivali s cilji tržaških iredentistov. Spočetka so bili poborniki tržaškega iredentizma predvsem bolni intelektualci, ki so nenehno sanjali o obnovi rimskega imperija in ki so se za svoje politične špekulacije poslužili tudi Dantejevega genija. Te njihove organizacije so bile majhne in neznaae. V kolikor bolj pa je naraščala italijanska imperialistična politika, toliko bolj je iredentistično prodiranje v italijansko liberalno partijo v Trstu naraščalo, ki je pa vendar, tudi do poloma Avstrije, ni nikdar zavzelo kot celoto.

Tržaškemu iredentizmu sta preprečevali velik razmah predvsem dve sili — delavski razred Trsta in slovenska manjšina, ki je ob pričetku prve svetovne vojne štela okoli 80.000 ljudi z močnimi kulturnimi in političnimi organizacijami. Razmerje med iredentisti ter Slovenci in socialisti najbolj dokazujejo uradni izidi volitev za dunajski parlament leta 1911, ki dajejo naslednjo sliko: Slovenci 13.487 glasov, socialisti 10.979 in Italijani 15.752 glasov. Italijanskim 15.752 glasov nikakor ne moremo istovetiti z iredentističnimi glasovi, le-ti predstavljajo v tem številu morda le nekaj

B. Jakac: Prvi prevoz slovenske avtokolone IV. armije čez Kolpo 15. aprila 1945.

nad polovico. To pa dovolj prepričljivo kaže iredentično slabost in popolno odvisnost od italijanske uradne politike.

V.

Pregledali smo na kratko dve obdobji tržaške zgodovine od nastanka Trsta pa do priključitve k Avstriji in od priključitve od leta 1848. Ugotovili smo, da je v prvem obdobju Trst nosil zgolj pečat strateške točke, dočim se je v drugem obdobju, zvezan s svojim naravnim zaledjem, začel razvijati v prvovrstno gospodarsko središče in pristanišče. Šele leto 1848 pa postavi dokončno vprašanje pripadnosti Trsta k eni ali drugi narodnosti, ki na robu Julijske krajine mejita. Okoli Trsta se grupirata v nacionalnem okviru na eni strani slovenski narod in na drugi strani italijanski imperializem, ki nujno potrebuje Trst kot svojo točko za izvedbo njegovega programa na Balkanu. Vprašanje osvoboditve se torej dotakne Trsta v dobi, ko mesto sijajno gospodarsko napreduje in postane v letu 1918 za Hamburgom eno največjih evropskih luk. Tržaško ladjevje igra prvenstveno vlogo, medtem ko prevozne tvrdke ter zavarovalni zavodi postanejo velika sila, ki zlasti v zavarovalnem pogledu celo tekmuje in le malo zaostaja za Londonom. Trst postane v resnici luka vseh v zaledju ležečih slovenskih in drugih dežel.

Prva svetovna vojna, ki je bila po svoji vsebini imperialistična vojna za novo razdelitev sveta, pa spravi v mednarodne razgovore tudi vprašanje bodoče pripadnosti Trsta. Medtem ko centralne sile niso hotele ničesar slišati o italijanskih pravicah na Trst, pa so bile zapadne sile pripravljene prepustiti Trst Italiji. To je bila kupna cena za pristop Italije k zapadnim silam, ki je sicer do svojega napada na Avstrijo koketirala s centralnimi silami. Torej, za udeležbo imperialistične Italije v vojni proti centralnim silam je bila določena nagrada — Trst in Julijska krajina, ceno je torej moral plačati slovenski narod. Nemoralna igra italijanskega imperializma in njegovih zaveznikov je tako prišla do svojega logičnega viška. Italija pričinja igrati vlogo pomembnega zatiralca v Evropi in Afriki.

Po zmagi antante, po neslavnem triletnem bežanju, vendarle uspe Italiji konec konca, za ceno veljanskega premagovanja strahu, zasesti Julijsko krajino in Trst ter ju anektirati k italijanskemu cesarstvu proti suvereni volji slovenskega naroda.

Toda italijanski imperializem se ni zadovoljil s to aneksijo. Pozneje so njegovi predstavniki na versailleski konferenci zahtevali še Bohinjski kot, dobršen del Gorenjske, Notranjske in Sušak, nato pa še Jesenice in Bled. Mirovni diktati so potrdili večino italijanskih zahtev navkljub dejstvu, da je po zlomu Avstro-Ogrske nastala Jugoslavija, ki je edina imela pravico do Julijske krajine in Trsta. Pravice malih narodov so ostale pregažene in nepriznane. Stara Jugoslavija ni mogla in tudi ni hotela v Rapallu doseči spremembe meja ter je podpisala po slabotnem upiranju rapalsko pogodbo, katere pa narodi Jugoslavije in ljudstvo Julijske krajine niso nikdar priznali.

Pogubne posledice priključitve Trsta Italiji so se kaj kmalu pokazale. Trst je pričel nevzdržno ekonomsko propadati. Italija ga je vzdrževala pri življenju z ogromnimi milijardnimi subvencijami, Jugoslavija in srednja Evropa pa so izgubile svojo največjo luko, kajti Italija je namenila Trstu zopet ono vlogo, katero je Trst vedno imel, kadar je bil nasilno odtrgan od svojega zaledja — vojaško oporišče za nadaljnje italijanske pustolovščine. Druga svetovna vojna je dovolj jasno razgalila to vlogo italijanskega Trsta.

Pet in dvajset let strašnega terorja in brezpravnosti ter težkih gospodarskih kriz je preživelo ljudstvo Julijske krajine in Trsta pod okupacijo cesaropastične in fašistične Italije. Ko je Italija pričela vojno na strani fašistične osi, je to ponosno in neuklonljivo ljudstvo razplamtelo boj z orožjem v rokah, napovedalo je stokrat prekletemu italijanskemu fašizmu neizprosno vojno na življenje in smrt. Tisto, kar ni nikdar mogla uresničiti stara Jugoslavija, tisto, kar so bile plemenite težnje in sanje, je uresničila nova Jugoslavija pod vodstvom maršala Tita, njena armada je skupno z borci Julijske krajine osvobodila vso deželo in njeno mesto Trst.

Petindvajsetletna italijanska okupacija bo ostala v zgodovini kot klavrna in strahotna epizoda — je

upravičeno mislilo ljudstvo Julijske krajine. Prepričano je bilo, da je konec stoletnih muk in poniževanj in da pričinja nova doba svobodnega življenja ter gospodarskega in kulturnega procvita v novi Jugoslaviji. Toda zapadni zavezniki so pripravili ljudstvu Julijske krajine in narodom Jugoslavije tako razočaranje, kakršnega niso pripravili menda še nikomur. Zakleli so se, da bodo naredili vse, da temu ljudstvu odvzamejo pravice do svobodnega življenja. Tako je pričelo novo poglavje za Trst in Julijsko krajino. Videli smo v zgodovini razvoj Trsta, potegnili smo iz te zgodovine zaključke, ki niso ničesar drugega kakor pravična in resnična argumentacija naših narodov v boju za svoje ozemlje. Menda še ni noben narod na svetu nagrmadil doslej tolikšne argumentacije krvi in dejstev, da bi dokazal poslednjemu človeku na svetu, kako upravičene so težnje in zahteve po dokončni osvoboditvi in združitvi vsega slovenskega naroda v Jugoslaviji. No, naša argumentacija je naša zgodovina, odbijati tako argumentacijo se pravi ne priznavati obstoj slovenskega naroda. Da nismo daleč od tega, je dovolj pripomniti samo to, da so tisti, ki nasprotujejo našim zahtevam, uvedli v cono A med osvobodilnim bojem zrušeno in uničeno fašistično smrtno obsodbo slovenskega in hrvaškega ljudstva — fašistične zakone izpred leta 1943. Ali je treba še kakšnega dokaza za gornjo trditve?

Na jesen 1941 so se oglasile prve puške na Primorskem. 18. aprila 1942 so bile prve velike borbe na Nanosu, na jesen istega leta je spregovorilo orožje na tržaških ulicah. Poraz Italije pomeni osvoboditev dobršnega dela Julijske krajine in epopeje primorskega partizanstva, pohod in obleganje Gorice. Na jesen 1943 je bil ustanovljen IX. korpus NOV in POJ, Trst, Tržič in Gorica so se spremenili v bojišča in končno maja 1945 osvobodita IX. korpus in IV. armija Trst in vso Julijsko krajino. Evo, to so dejstva krvi in boja, to je plebiscit in najsuverenejši izraz samoodločbe. Naposled, ko mora junija preteklega leta naša vojska zapustiti Trst, zavlada v Julijski krajini ono žalostno stanje, ki se z vso upravičenostjo ime-

nuje regeneracija fašizma. Samo ljudstvo Julijske krajine pa je moralo na ulicah in po vaseh cone A znova prelivati kri za svoje krivice.

V diplomatskem svetu pa so se vrstile konference za konferenco, na katerih je Jugoslavija preko svoje delegacije pod vodstvom tov. Kardelja brez oddiha branila pravice Jugoslavije, pravice ljudstva Julijske krajine, pravice slovenskega naroda, geslo Združene Slovenije, branila demokracijo, mir in samoodločbo. Londonska konferenca septembra 1945, zasedanje Združenih narodov januarja 1946 v Londonu, troje pariških konferenc Sveta zunanjih ministrov in končno mirovna konferenca v Palais de Luxembourg to so velike etape političnih bojov in narodov za uresničevanje naših pravic.

Zapadne sile so objavile kot mejo francosko linijo in sklep, ki ustvarja iz Trsta kolonijo in svetovnega štipendista nekaterih imperialističnih krogov. Toda naj vedo vsi tisti, da Trst ne bo nikdar postal poslušni štipendist, ki bo zaradi nekaj denarja od tujca in zaradi njegovih groženj prodal svojo dušo, kajti njegova duša je preveč jugoslovanska, da bi mogla napraviti tak greh.

Jugoslavija je ob vseh teh naklepih trdo in ostro izjavila, da ne sprejema nikakršnih sklepov in odločitev, ki bi bile naperjene proti interesom narodov Jugoslavije. Narodi Jugoslavije trdo stojijo na stališču — tujega nečemo, svojega ne damo! Zato vprašanje Trsta še zdavnaj ni rešeno in zgodovina bi morala o njem zapisati novo poglavje, ki se bo končalo in začelo — in v to mi verujemo — s tistim velikim dnem, ko bo Julijska krajina definitivno priključena k Jugoslaviji. O tem pač dovolj jasno govorijo velike Titove besede, govornice graditeljem Mladinske proge: «Naša dolžnost je, da storimo vse, da pridejo ti predeli, ki so bili stoletja naši, spet v našo skupnost, ki jo nazivamo FLRJ. Delali bomo in se borili, da bi se to uresničilo v čim krajšem času. V kolikor bi nam nenaklonjene dežele onemogočile, da to uresničimo do konca, ne bomo nikoli pozabili naše dolžnosti, da to vendarle uresničimo nekega dne.»

B. Jakac: Prihod sovjetske vojne misije v Glavni štab Slovenije 1944.

Državni grb Federativne ljudske republike Jugoslavije.

Anton Melik:

O NOVI JUGOSLAVIJI

Z zmago narodno osvobodilne borbe je stopila v življenje nova Jugoslavija, ki se od stare v mnogočem razlikuje. Predvsem je važno, da je dosledno izvedeno načelo ljudske demokracije privedlo do zmage resnično ljudsko samoupravo, ki je dala podlago za osvoboditev narodov, za federativno uredbo odnošajev med njimi. skratka: za federativno demokratično Jugoslavijo.

Preden si ogledamo nekatera značilna svojstva posameznih federalnih enot nove Jugoslavije, se ustavimo za nekoliko ob podatkih za zvezno skupnost, ob podatkih, ki nam bodo olajševali primerjavo med federalnimi republikami.

Zadnje ljudsko štetje, ki se je še vršilo v stari Jugoslaviji, je bilo v letu 1931 na dan 31. marca. Skoraj petnajst let je potemtakem minilo, odkar ni bilo popisano prebivalstvo pri nas v enotnem: kar so tu, tam šteli okupatorji, je poglavje zase, ki ga ne bomo jemali v poštev. Po tradiciji bi se moralo izvesti ljudsko štetje v letu 1941, pozimi ali vsaj še v marecu, pa se ni vršilo; preveč se je že uveljavljajl vojni nemir. Danes smo spričo tega v takem položaju, da moremo število prebivalstva samo ocenjevati, in samo po teh podatkih, kakor so jih za predvojne razmere ugotovili popisi prebivalstva na splošno in statistični uradi še posebej. V glavnem se cenitve ravnajo po podatkih glede prirodnega prirastka: to je, koliko več se ljudi rodi, nego jih umrje. Prebivalstvo Jugoslavije se je odlikovalo po tem, da je imelo zelo velik prirodni prirastek, znatno večjega nego države in narodi srednje in zapadne Evrope, pa obenem nekako tako velikega kakor narodj vzhodne Evrope. V razdobju pred vojno se je gibal prirodni prirastek nekako na 14% to je, na vsakih tisoč ljudi se je vsako leto 14 ljudi več rodilo, nego jih je umrlo. Toda to razmerje ni bilo v vseh predelih države enako, marveč je bilo na splošno v balkanskih področjih ugodnejše nego tostran Save in Donave; v Sloveniji in Vojvodini je naravni prirastek najmanjši.

Na osnovi teh in takšnih statističnih podatkov so izračunali v državnem statističnem uradu v Beogradu, za koliko se je pomnožilo prebivalstvo po posameznih federalnih edinicah in v vsem zveznem

ozemlju skupno v razdobju od 31. marca 1931 do 31. marca 1941. (Ker se naravni prirastek nekoliko spreminja po posameznih letih, so pri računanju vzeli za osnovo petletje 1934—1938.) Ti računi so pokazali, da je moralo prebivalstvo stare Jugoslavije do leta 1941 narasti na skupno število 15.859.364 ljudi. Ker je bil datum 31. marca 1941 še tik pred napadom fašističnih in nacističnih sil na Jugoslavijo, smemo smatrati, da je približno toliko ljudi res živelo pri nas pred izbruhom vojne. Tudi ako upoštevamo, da se je nekaj naših ljudi izselilo, nekaj pa se jih doselilo, smemo soditi, da se bistvena razlika s tem ni ustvarila. Z blizu 16 milijoni ljudi je tedaj Jugoslavija prešla v vojne čase.

Drugi del preračunavanj se nanaša na vojno dobo. Na isti način izvedeni preračun je pokazal, da bi se bilo v normalnih razmerah prebivalstvo Jugoslavije do dne 31. marca 1945 pomnožilo na 16.601.493 ljudi. To se pravi, ako ne bi bilo vojne in njenih nečloveških strahot, silnih krvavih žrtev, bi živelo v marcu leta 1945, ko se je končno velika vojna tudi pri nas bližala kraju, dobrih 16,5 milijona ljudi.

Koliko manj od tega nas je sploh ljudi danes v Jugoslaviji, to je seveda še veliko vprašanje. Razjasniti ga bo moglo šele novo ljudsko štetje, ki bo dokončno razkrilo, koliko znašajo v celoti vojne žrtve v ljudeh. Dosedanje navedbe iz naših vladnih virov navajajo število 1.700.000 ljudi, ki smo jih izgubili za časa osvobodilne borbe ter v vojnih dogodkih pred njo. To bi se reklo, da nas je v Jugoslaviji sedaj vseh prebivalcev okroglo 15 milijonov, prav za prav še nekaj manj; 14.900.000. To število sicer ni bilo ugotovljeno na tako natančen način, kakor se šteje pri normalnem popisu prebivalstva, vendar se je bati, da ne bo le še preveč točno.

Nekoliko moremo namreč sklepati o tem na osnovi podatkov o številu volivcev za ustavodajno skupščino. Po najnovejših podatkih, sestavljenih po končnih sodnih odločbah, je bilo v smislu poročila zvezne volivne komisije z dne 9. novembra 1945 (objavljenega na primer v beograjski »Politiki« z dne 10. novembra 1945) vseh vpisanih volivcev skupno 8.235.968. Med volivce so nvrščeni moški in ženske, ki

so stari nad 18 let. Število volivcev iz l. 1945 moremo potemtakem primerjati s statističnimi podatki iz leta 1931. Takrat je znašalo skupno število vseh onih, ki so bili stari nad 18 let, 8,052.000, kar je predstavljalo 57.7% vsega takratnega prebivalstva. Toda pri primerjavi moramo upoštevati še dejstvo, da je ljudstvo zvrгло nekaj volivcev in jim ni priznalo volivne pravice za konstituanto. Po uradnih podatkih zvezne volivne komisije znaša skupno število takšnih zvrženih volivcev 194.158. Te je treba prišteti k številu resničnih volivcev, da dobimo skupno število nad 18 let starih prebivalcev nove Jugoslavije, to je 8,450.000 oseb. Toda hkrati moramo upoštevati dejstvo, da je bila aktivnim borcev iz narodno osvobodilne borbe priznana volivna pravica tudi, ako so bili mlajši od 18 let. Koliko je bilo takih volivcev, se ni objavilo posebej. Ako poskusimo njihovo število samo oceniti, seveda z vsem pridržkom, in sicer na 150.000, bi dobili s tem število 8,500.000 kot skupno vsoto vseh nad 18 let starih prebivalcev zvezne Jugoslavije. Vzemimo sedaj od skupne vsote prebivalstva, preračunane za konec marca 1945 na 16,600.000, teh 57.7%, pa se nam pokaže vsota 9,579.000. Toliko bi potemtakem moralo znašati skupno število vseh naših volivcev, vseh nad 18 let starih, ako ne bi manjkali ljudje, ki jih je vzela velika vojna. Po naših zgornjih računih bi znašala razlika 1,279.000. Med prebivalstvom, stari nad 18 let, bi bilo potemtakem izgub okroglo 1,500.000. Ostale izgube, to je okrog 400.000 ljudi, bi odpadle na mlajše letnike in na otroke.

Poglejmo si sedaj posamezne federalne edinice, ki so združene v zvezno ljudsko republiko Jugoslavijo. Pa začnimo na najbolj oddaljenem koncu, pri Makedoniji, ki leži nedaleč od Egejskega morja, podobno kot leži Slovenija v zaledju Tržaškega zaliva.

Na Slovenijo spominja Makedonija še v marsikaterem pogledu. Predvsem še po jezikovni in narodni poziciji. Med Makedonijo in Slovenijo se razprostirajo ostale federalne edinice, v katerih se govori srbsko-hrvatska govornica, z majhnimi ali celo docela neznatnimi medsebojnimi razločki. Kakor prehaja v severozapadnem delu zvezne republike Jugoslavije ljudska govornica v poseben slovenski jezik, podobno prehaja v skrajnem južnem delu v makedonski jezik, ki so ga poprej uporabljali samo doma, ki pa so se mu z zmago narodno osvobodilne borbe in z osnovanjem federalne ljudske republike Makedonije odprla na široko vrata v kulturno območje, ko je postal tudi jezik kulture in knjige, pa časopisa, radijske oddaje ter uradne uporabe.

Ob takšnem temeljno važnem preokretu v narodnem življenju Makedoncev čujemo pogosto vprašanje, kolika je Makedonija in koliko ima prebivalcev.

Federalna republika Makedonija obsega vse ozemlje na jug od velikih pogorij Šar planine ter Skopske Črne gore tja do meja z Bolgarijo, z Grčijo in z Albanijo. V tem obsegu meri njena površina 26.494 km² (medtem ko je merila površina Slovenije v obsegu starih političnih meja 16.229 km²) in šteje po stanju v letu 1931 949.958 prebivalcev (medtem ko je štela stara Slovenija 1,144.298 ljudi). Dasi je potemtakem Makedonija znatno večja od stare Slovenije je imela vendarle nekaj manj prebivalcev, kar pomeni, da je znatno redkeje naseljena; medtem ko je prišlo v letu 1931 pri nas 70.5 ljudi na 1 km², jih je bilo v Makedoniji na povprek samo 55.9 na 1 km², torej skoraj natanko za polovico manj. Stara Slovenija je po številu prebivalstva predstavljala 8.2% celotnega števila v Jugoslaviji, a Makedonija samo 6.8%, vse to po stanju v letu 1931.

Pač pa se prebivalstvo Makedonije znatno hitreje množi. Poprej označena statistična preračunavanja so pokazala, da bi znašalo brez vojnih izgub skupno število vseh prebivalcev Makedonije v letu 1945 1 milijon 93.912, medtem ko bi izkazalo v obsegu stare Slovenije 1,285.788 ljudi. Razlika se je ta čas že prav občutno zmanjšala; seveda natančno za koliko so nas Makedonci ta čas dohiteli, bo pokazalo šele novo splošno štetje.

Ako računamo, da so vojne izgube enakomerno razporejene na vso zvezno celoto, bi smeli število prebivalstva Makedonije oceniti z 1,071.500.

Toda s temi številkami samimi še nimamo prave slike o narodni moči Makedoncev. Zakaj Makedonija je po narodnosti, po materinskem jeziku svojega prebivalstva zelo pestra federalna edinica. Na razpolago imamo podatke o stanju v letu 1931. Takrat je živel v vsej Makedoniji današnjega obsega poleg slovanskega prebivalstva obilo Arnavtov ali Škipetarov, in sicer v severozapadnih in zapadnih področjih, skupno 150.000. Po mestih pa tudi po kmetih* v vzhodnem delu dežele je živel približno enako število Turkov, to je takšnih ki niso bili samo muslimanske vere, marveč so tudi govorili zares turški jezik. Vrh tega je bilo še nekaj arumunskih Vlahov in Cincarov raztresenih po deželi, kakor tudi Ciganov razne vere in govornice, po mestih pa še sferadičnih Židov, ki jim je po čudnih naključjih zgodovine ostal stari španski žargon — družinska in materinska govornica. Torej ostane slovanskih Makedoncev spričo tega primeroma malo; iz statističnih podatkov jih moremo zajeti s tem, da računamo vse one, ki so se šteli k pravoslavni veri. In teh je bilo v letu 1931 649.989, to je 68.3% celotnega prebivalstva, medtem ko so tvorili vsi muslimani 30%. Nekaj več se jih izkaže, ako vzamemo za osnovo materinski jezik, namreč 680.443, t. j. 71.6%, toda pripomniti moramo, da so v statistiki tu šteti zraven tudi doseljenci iz severnih srbskih in hrvatskih ozemelj kakor tudi Slovenci. Vsekakor se zdi najverjetneje, da je znašalo v letu 1931 skupno število vseh slovanskih Makedoncev okroglo 665.000 ali 70% celotnega prebivalstva Makedonije. V letu 1945 bi znašalo njihovo število okroglo 836.000, seveda, ako ne bi bilo vojnih izgub. Ako si mislimo te enakomerno razporejene na vso zvezno celoto, bi znašalo število slovanskih Makedoncev danes 750.000.

Zamudili smo se malo dlje pri tem vprašanju, domnevajoč, da je dobro vedeti, kakšno vlogo bo imelo število narodnih rojakov pri izgradnji makedonskega kulturnega in književnega življenja. Vrh tega je za nas posebej zanimiva primerjava s Slovenci, ki se tudi ne odlikujemo po velikem številu.

Kakor smo bili Slovenci v bližnji preteklosti primorani, da smo živeli ločeno od velikega števila svojih rojakov v Primorju Julijske krajine ter na Slovenskem Koroškem, da o drugih rojakih v Porabju in drugod ne govorimo, podobno je z Makedonci. Velik del slovanskih Makedoncev je ostal izven meja svobodne federalne republike Makedonije. In sicer je manjši del tega, okroglo 200.000, v vzhodnem delu Makedonije, ki je od leta 1912 priključena Bolgariji, obsegajoč v glavnem dolino in porečje Strume ter Meste. Zelo velik del Makedonije pa pripada Grčiji v državopolitičnem smislu, in sicer od leta 1912. To je Egejska Makedonija, ki predstavlja primorski del celotne dežele. Zopet se moramo spomniti Slovenije in primerjati njen stari obseg; tudi tu je bil primorski del, ki odpira prehod na morje, v rokah tujega okupatorja s Trstom kot velikim gospodarskim središčem. Podobno je z Egejsko Makedonijo, kjer predstavlja prav tako Solun veliko primorsko in pomorsko, pa podobno narodno mešano središče. In tudi v Egejski Makedoniji je slovanski živelj izpostavljen silnemu preganjanju in vsakovrstnim tegobam; tisoči in tisoči beguncev, ki so morali iskati zatočišča in zavetja na našem državnem ozemlju, pričajo o žalostni usodi, ki visi še vedno nad makedonskimi rojaki onstran meja federalne ljudske republike Makedonije. Število makedonskih rojakov v Egejskem primorju se je cenilo na 300.000 ljudi; kolikšno je danes, je težko reči. V mestih, zlasti v Solunu, žive pomešano z drugimi narodnostmi, predvsem z Grki; tudi v tem pogledu spominjajo na narodno pomešanost v mestih Slovenskega Primorja. Posebej je opozoriti, da je Grčija v Egejski Makedoniji naselila mnogo Grkov-beguncev iz Male Azije, in sicer jih je namestila posebno na onih zemljiščih, od koder so se Turki odselili v Turčijo.

Kako velike važnosti je Egejsko primorje za Makedonije, se more razvideti že iz naslednjega. Iz ce-

lotnega ozemlja zvezne Jugoslavije južno od Donave držijo v inozemstvo samo tri železnice. A dve od teh treh sta ravno v Makedoniji in vodita obe k morju v Solun, eno iz Skoplja ob Vardarju čez Gjevgelijo, a druga iz Bitolja skozi Lerin in Voden.

Makedonija spominja na Slovenijo tudi po tem, da je najbolj gorata in da ima zelo visoke gore. Korab, najvišja gora v zvezni republiki Jugoslaviji za Triglavom, se nahaja v zahodnem delu Makedonije, ob meji z Albanijo. Toda tudi velike razlike so tu v primerjavi s Slovenijo. Predvsem ni gozda. Statistika ga sicer izkazuje še dokaj, toda po kakovosti je zares lep gozd samo po višjih področjih v gorah, v srednjih legah pa je največ redka ali vsaj slaba hosta ali celo le grmovje. Po nizkih legah pa je sploh le goljava ali pa samo redko nizko grmičje, kolikor ga pusti živina. Nižja brda, kakor enako ravnine so popolnoma brez gozda, po večini pa tudi popolnoma brez drevja. Makedonija je vsekakor tista naša federalna edinica, ki najbolj trpi ob pomanjkanju gozda in lesa in kjer je marsikje velika stiska za kurjavo. Zelo velika razlika je tu v podnebju v primeri s Slovenijo. Našim ljudem, ki so bivali daljšo dobo v Makedoniji, je ostala posebno v hudem spominu silna poletna suša pa vročina; trava ovne čez poletje ali se celo docela posuši, s pašo ni nič, če ne gre živina visoko gor na planine. Obdelovanje se pomakne bolj na pomlad in na zgodnje poletje, a kjer le morejo, si pomagajo z umetnim namakanjem. Zato pa imajo tu nekaj posebnih sadežev, ki jih slovenska polja sploh ne poznajo, kakor so tobak, mak ali afijon, riž itd. Poletje je posebno neprijetno ponekod, kjer veter dviga mnogo najdrobnejšega peska in prahu pa ga prenaša na daleč. Posebno je žalostno poglavje o malariji, znano zlasti našim moškim, ki so služili vojake v garnizijah po Makedoniji. Šele s sistematičnim izsuševanjem bi zatrli leglo mrzlice, obenem pa pridobili obilico rodovitne ravne površine do polja. Že sedaj se naglaša, da bo federalna Makedonija smatrala asanacijo malaričnih področij za eno svojih poglobitvinih, pač najnujnejših nalog.

Makedonija je gospodarsko najmanj razvita federalna edinica, kmetijstvo je tu najbolj daleč od racionalne stopnje, prometne prilike so še zaostale, industrija se je komaj šele jela razvijati. Makedonsko ljudstvo bo imelo ogromno dela, da bo dohitelo ostale federalne edinice v gospodarskih področjih. Treba pa je podčrtati, da ne nosi samo krivde za to stanje, marveč da gre pri tem tako rekoč za serijo nesrečnih zgodovinskih dogajanj. Saj je tu še pred 35 leti gospodoval zaostali, v marsičem še docela fevdalni turški politični ter gospodarski sistem, ki je zares pomenil nekaj takega kot konserviranje srednjeveških razmer.

Toda Makedonija ima v marsičem ugodne pogoje za boljši gospodarski razvoj. Predvsem naj opozorimo na rudne zaloge, ki jih krije v sebi makedonska zemlja. Obilne so in dragocene, pa tudi mnogovrstne; nekaj so jih začeli v teku zadnjega desetletja kopati v rudnikih. Toda vse to je šlo po starem sistemu, ki je bolj spominjal na kolonialne razmere: rude so kopali za potrebe in načrte tujega kapitala, jih vozili v tujino in tamkaj predelavali ter izkoriščali. Z ljudsko osvoboditvijo se bo to razmerje bistveno spremenilo in makedonsko rudarstvo bo moralo postati organični del celotnega domačega narodnega gospodarstva. Tudi premogovnih zalog premore Makedonija.

Vsekakor pa bo morala Makedonija prav posebno napeti svoje sile, da razvije svoje gospodarstvo, kakor si želi. In druge federalne edinice bodo imele mnogo hvaležne prilike in potrebe, da ji pri tem pomagajo.

Srbija z Vojvodino in Kosovsko-metohijsko pokrajino je federalna edinica, ki je sosedna Makedoniji na severni strani. Sedanja federalna ureditev razlikuje pravo federalno edinico-republiko Srbijo ter dvoje avtonomnih pokrajin posebej. Vojvodino na severu ter Kosovo z Metohijo na jugu. Srbija sama meri 55.724 km² ter šteje po stanju v letu 1931 3.503.925 prebivalcev kar je predstavljalo 25,1% vsega prebivalstva v celotni zvezni republiki Jugoslaviji. Srbija v tem obsegu pomeni v glavnem tako imenovano predkumansko Srbijo, vendar s priključenim Novopazarskim

Sandžakom, katerega manjši del, sreza Plevlje in Bjelo polje, je vključen v Črno goro.

Toda kot avtonomna pokrajina je naslonjen na Srbijo na jugu predel Kosova in Metohije, imenovan okrajšano »Kosmet«. Ta pokrajina meri 10.351 km² in šteje 552.064 prebivalcev, kar pomeni za naše razmere dokaj znatno gostoto 53,3 na km². Kosmet je namreč po večini ravnina in zmerno razgiban gričevnat ter hribovit svet, ki se samo na robih vzpenja v znatnejše višine, pa celo v visoka gorovja. Podobno Makedoniji je Kosmet po svojem gospodarstvu dokaj zaostala pokrajina, saj je do leta 1912 tu gospodovala Turčija. Možnosti so za lep gospodarski razmah, zakaj dežela ima boljše podnebje nego Makedonija, obilo ravne površine, pa ne manj dragocenih rud. Kar pa deželo razlikuje od prave Srbije, je različna etnografska struktura. Kosovo-Metohija ima namreč v večini arnavtsko prebivalstvo muslimanske vere; po stanju v letu 1931 je namreč tu 60,1% Arnavtov, a muslimanov so našli celo 68,9%. Ostalo prebivalstvo pa se šteje k srbski, ne k makedonski narodnosti.

Na severu je na Srbijo naslonjena avtonomna pokrajina Vojvodina. Sestoji iz Banata, Bačke, Baranje in Srema ter predstavlja brez dvoma daleč najbogatejši predel v vsej zvezni republiki Jugoslaviji. Saj je tu samo neizmerno polje z najrodovitnejšo prstjo, z ogromnim pridelkom, v prvi vrsti pšenico, koruzo itd. To je res žitnica Jugoslavije, pa tudi živinoreja tu mnogo pomeni in za industrijo potrebne sadeže, kakor je postavimo sladkorna pesa, konoplja itd., pridelujejo obilo. Samo lesa in gozda je malo, a rudarstvo se omejuje na nekaj premoga ob Fruški gori. Vojvodina v naznačenem sedanjem obsegu meri 23.702 km² ter šteje 1.739.735 prebivalcev, kar pomeni 12,5% celotnega ljudstva zvezne Jugoslavije (vse to seveda po stanju v letu 1931).

Prav posebno se Vojvodina odlikuje od drugih področij po svoji izredni narodnostni pomešanosti. Po predvojnem stanju, ki ga nam s številkami razodevajo rezultati ljudskega tetja iz leta 1931, je bilo tu 20,6% Nemcev, 22,5% Madžarov pa 46,8%, torej nekaj malega manj od polovice, Srbov in Hrvatov s Slovenci in Makedonci, vrh tega še 5,6% drugih Slovanov, t. j. največ Slovakov ter rusijskih Ukrajincev in končno še 4,4% ostalih, t. j. največ Romunov. More se le reči, da imajo tu pravoslavni Srbi relativno večino, pravoslavnim pripada tu 41,8% celotnega prebivalstva.

Vojvodina je ena onih dežel, kjer se je narodnostna sestava v toku vojne nemara najbolj spremenila. Nemara se je znatno predugačila že v desetletju 1931—1941, ker so se Nemci in Madžari bolj izseljevali nego druge narodnosti. Strahote velike vojne se niso enako obračale zoper vse narodnosti, saj so dovolj znane grozote velikega pokolja Srbov v Novem Sadu itd. Končno je prišel veliki beg onih, ki so se čutili krive spričo sovražniku prijaznega zadržanja ali celo aktivne pomoči okupatorju. Zlasti so se izselili Nemci iz Vojvodine. Na njihovo mesto so se jeli naseljevati zaslužni naši borci iz narodno osvobodilne borbe. Končne rezultate vseh teh sprememb, vseh ljudskih premikanj in preselitev bo moglo dati šele novo ljudsko štetje.

Ljudska republika Srbija z nanjo naslonjenima avtonomnima pokrajinama Kosmetom in Vojvodino je obsegala po stanju leta 1931 skupaj 89.777 km², to je 36,1% skupnega zveznega ozemlja, ter imela na njem skupno 3.795.724 ljudi, kar je predstavljalo nič manj ko 41,6% vsega prebivalstva zvezne celote.

Po preračunavanju je znašalo skupno število prebivalstva federalne edinice Srbije z Vojvodino ter Kosmetom dne 31. marca l. 1941 6.485.745, a v letu 1943 bi znašalo, ako ne bi bilo vojnih izgub ter selitev, 6.762.055.

V celem je Srbija skupaj s svojima avtonomnima enotama gospodarsko dobro obdarjen predel. Proizvaja mnogo v poljedelstvu, v sadjarstvu, v živinoreji, ima obilo rud, dosti premoga, bodi dobre kot slabe kakovosti, možnosti za elektrifikacijo v obilni vodni sili in zemetke industrije. Z gozdom in lesom ni dobro založena, toda pri racionalnem gospodarstvu se bodo mogle zaloge v prirodi bolje uporabiti. Zelo

pomembna je prometna lega; njen učinek je nastanek glavnega mesta Beograda.

Črna gora je najmanjša federalna edinica Jugoslavije. Saj meri njena površina samo 15.839 km² (5,5% zveznega državnega ozemlja) in šteje le 360.044 prebivalcev, t. j. 2,6% celotnega zveznega ljudstva. Črna gora obsega v svoji sedanjih obliki federalne republike teritorij stare zgodovinske Črne gore, priključen ji je le manjši zahodni del nekdanjega Sandžak imenovanega ozemlja. Njena gospodarska osnova bo bržkone vedno nekoliko težavna. Saj je ozemlje Črne gore siromašne po naravnih pogojih. To je kras, po veliki večini visoko kraško gorovje s planotami, obsežnimi, visoko ležečimi planjavami. Za polje je tu malo pogojev. Zato prevladuje v ogromni večini pašnik, po velikem delu celo zelo siromašen gorski pašnik z obilico skalovja in kamenja ali celo docela gole skale. V ugodnih legah je sicer tudi precej gozda, toda velik del tega, kar se označuje kot uma, je le slaba kraška hosta. Z rudnimi zalogami je v Črni gori slabo. Za izrabo vodnih sil bi bilo spričo obilice padavin in velikih višinskih razlik dokaj dobro, toda celotno gospodarstvo še ni bilo dozorelo do stopnje, kjer bi se mogla s pridom uveljaviti elektrifikacija. Zato je v celem obljudenost zelo pičila, saj znaša gostota samo 26,0 ljudi na km².

Pripomniti je, da imamo podobne siromašne predele tudi drugod v Jugoslaviji, postavimo v Hercegovini in v Dalmaciji, pa ponekod v zahodni Bosni in zahodni Hrvatski kakor tudi v delih Julijske krajine. Toda na zunaj prihaja siromašnost manj do veljave, ker so ti kraški predeli združeni v enoto z drugimi bogatejšimi področji, kar jim v znatni meri pomaga v borbi za boljše življenje. Črna gora pa ima domala sam kras Neznaten delež ugodno ležečega ravnega dolinskega in obmorskega področja, kjer je mogoče polje v znatnejšem obsegu in kjer je bolj zgoščena naseljenost, ne more bistveno predruščiti splošne slike. Zato se ne bo čuditi, če bodo morali v Črni gori prav posebno napeti svoje energije, da bodo vzdržali v splošnem gospodarskem in socialnem razmahu svoje federalne edinice v vzporednem koraku z drugimi federalnimi republikami.

Prebivalstvo je v Črni gori le prav malo mešano, zakaj samo 18.098 je Arnavtov, to je 5,6%, domala vse ostalo, to je 94,4% je srbsko-pravoslavnega prebivalstva.

Po računih se je prebivalstvo Črne gore do leta 1941 namnožilo na 425.964, a do leta 1945 na 450.964 ljudi, seveda brez upoštevanja vojnih izgub.

Bosna-Hercegovina je federalna enota znatne velikosti. Saj meri 51.564 km² površine, kar pomeni 20,7% celotnega zveznega ozemlja, a prebivalstva ima 2.323.555, t. j. 16,7% celotnega števila v vsej Jugoslaviji, vse to seveda zopet po stanju v letu 1931. Kakor je razvidno že iz teh pičlih števil, se Bosna ne odlikuje po gosti obljudenosti. Zlasti je tu obilo gozda, ki nudi osnovo za silno razvito industrijsko ali vsaj na pol industrijsko izkoriščanje. Brez pretiravanja se more reči, da lesna industrija pri nas ni nikjer tako na veliko razvita kakor v Bosni. Saj se je tu razvilo celo posebno omrežje ozkih gozdnih železnic, ki so deloma prevažale tudi ljudi. Razen tega hranijo tla Bosne v sebi jako močne zaloge rud, posebno imenitne železne rude. Bosna je s tem kakor nalašč ustvarjena, da se v njej razvije naša težka industrija, tem bolj, ko je dežela po Savi naslonjena na plovno rečno omrežje. Resnica pa je, da sta obe področji železnega rudarstva, v Varešu ter pri Ljubiji, zelo odmaknjeni od Save, enako pa tudi dosedanje glavne železarnice v Zenici. Ugodnost Bosne je tudi v dejstvu, da premore obilo rvjavega premoga, in sicer po raznih krajih. Tudi z vodnimi silami je Bosna zelo dobro založena, izkoriščati se bodo mogle še v mnogo večji meri nego doslej. V celem so tedaj v Bosni za industrializacijo prav dobri naravni pogoji. Končno tudi za kmetijstvo v Bosni ni ravno slabo, racionalizacija bo mogla tu še zelo izboljšati razmere. V severnem delu premore Bosna celo prav obsežne in rodovitne ravnine, ki se ob rekah vlečejo precej daleč v notranjost proti jugu. Srednji deli Bosne so preveč hriboviti in gorati, pa

porasli z gozdom. Tu pa so ljudje krepko krčili gozde ter se naseljevali v izkrčenih jasah, in sicer celo še prav v zadnjih letih pred zadnjo veliko vojno. V južnem in južnozahodnem delu Bosne, posebno pa v Hercegovini, vidimo jako široko kraško površje, ki je zelo malo rodno, preveč skalovito, golo, siromašno ter redko obljudeno. Prirodni pogoji za človekov obstanek niso tu nič boljši ko v sosedni Črni gori.

Federalna edinica Bosne-Hercegovine se je odlikovala po največjem prirodnem prirastku v vsej stari Jugoslaviji. Po preračunavanju je znašalo njeno prebivalstvo v letu 1941 2.850.596, v letu 1945 celo že 3.061.954, seveda brez upoštevanja vojnih izgub. Kako močno se množi prebivalstvo Bosne-Hercegovine, se najlepše vidi že iz podanih števil. Zakaj povedo nam, da je prebivalstvo Bosne v letu 1931 tvorilo 16,7%, a da bi brez vojnih izgub v letu 1945 tvorilo 18,4% celotnega prebivalstva Jugoslavije.

Podoba je, da so vojne izgube Bosno-Hercegovino prav posebno prizadele. Ko nam jih bo v podrobnem razodelo novo ljudsko štetje, bomo mogli tudi razvideti, če se je in kako se je z njimi premaknilo razmerje med tremi konfesijami. Saj so bile marsikater nesreče v Bosni-Hercegovini krive razprtije med pripadniki treh ver in ravno gibanje, kakor je narodno osvobodilni pokret, je bilo po svojih vodilnih načelih poklicano, da je napravilo tem razdorom konec. Razmerje med tremi glavnimi verami v Bosni-Hercegovini je bilo v letu 1931 naslednje: pravoslavnim je pripadalo 44,2% celotnega prebivalstva dežele, muslimanom 30,9%, a katoličanom 25,6%. Vsi pa so bili srbsko-hrvatskega jezika.

Ljudska republika Hrvatska obsega 51.325 km² in šteje (v letu 1931) 3.360.459 prebivalcev, kar pomeni 20,6% celotnega zveznega ozemlja in 24,1% celotnega zveznega prebivalstva. Iz tega razmerja se že razvidi, da je Hrvatska primeroma gosto obljudena federalna enota, gostota znaša tu 65,5.

Hrvatska obrača nase pozornost na zunaj po svoji zelo nenavadni zemljepisni obliki. Če pogledamo na zemljevid, se nam pokaže Hrvatska ko nekakšna dolga kljuka ali rogovi. Eno krilo se vleče med Dravo in Savo od Vukovarja in od izza Vinkovcev do Slovenije, a drugo krilo, še ožje toda daljše, sega do južnega konca Dalmacije pri Erceguovem — Kotor z vso Boko Kotorsko tvori enoto s federalno Črno goro pa do Slovenije. Hrvatska s Slavonijo (a brez Srema) pa Dalmacija (brez Kotora) — to je teritorialna vsebina ljudske republike Hrvatske. Njeno ozemlje je tedaj zelo ugodno raznovrstno, saj obsega rodovitne ravnine med Dravo in Savo tja do Vojvodine, kjer je poleg polja izredno mnogo imenitnih hrastovih šum, ki prihajajo v poštev za lesno izkoriščanje, pa celo za pašo prašičem. Tudi na primorski strani je obilo gozda, medtem ko so v Dalmaciji južnaške kulture, z oljko, smokvami in vinsko trto. Rud sicer ni kaj prida in tudi premog je na razpolago le v slabši kakovosti. Podobno so za izrabo vodnih sil le srednje dobri prirodni pogoji. Vendar za gospodarski procvit je Hrvatska na splošno na dobrem in že sedaj so se tu razvile znatne industrije. Severni deli Hrvatske se odlikujejo po izredno veliki obljudenosti. Zagorje s sosednim Medjimurjem spada med najbolj gosto obljudene predele v vsej zvezni celoti. Tu vlada že velika preobljudenost, podobno kot v sosednih področjih Slovenije, in kmetijsko gospodarstvo ne more več preživljati ljudi; potreben je ali prehod v drugačno gospodarsko udejstvovanje, na primer v industrializacijo, ali pa izseljevanje. Drugačne vrste kritične so gospodarske osnove v Dalmaciji, kjer bornost kraške površine kriči po izboljšanju existenčnih pogojev v tej ali oni obliki.

Spričo strahotnega uničevalnega nasilja, ki so ga uprizorili ustaši v Hrvatski nad srbskim življenjem za časa nemške okupacije in spričo izredno hudih borb, ki so se bile tu v narodno osvobodilni vojni, moramo računati, da so se v Hrvatski izvršile znatne spremembe tako v sestavi, kakor v številu prebivalstva. Po statističnih računih je znašalo število prebivalstva v Hrvatski v letu 1941 3.709.289, a v letu 1945 bi se bilo dvignilo, ako bi ne bilo vojnih izgub, na 3.848.820. Podoba

je, da odpada od skupnega števila vojnih žrtev na Hrvaško nič manj kot pol milijona, a nemara še več. Morebiti šteje Hrvaška danes približno toliko ljudi kot pred petnajstimi leti ali pa še manj.

Končno se ustavimo še ob ljudski republiki Sloveniji. Pri njej bodo spremembe v celoti največje, ko ji bo priključeno Slovensko Primoreje ter Slovensko Koroško. V starih mejah je merila Slovenija leta 1951 16.229 km² in imela 1.144.298 prebivalcev. Po izmeri površja je pomenila 6,5% celotnega zveznega ozemlja, a po ljudeh 8,2% zveznega prebivalstva. Že iz tega razmerja se razvidi, da je Slovenija zelo gosto obljudena dežela, najbolj goste od vseh naših federalnih republik. Gostota v stari Sloveniji je znašala 70,5 na kvadratni kilometer v letu 1951, samo Vojvodina, ako jo vzamemo zase, ločeno od Srbije, je imela še večjo obljudenost, namreč 73,4% ljudi na kvadr. kilometer. A če si predstavljamo, iz kako rodovitnih, skoraj do cela ravnih, po narodi bogatih predelov sestoji Vojvodina, moremo na prvi pogled razvideti, kako mnogo težji so eksistenčni pogoji v gorati in hriboviti, pa gričevnati, v znatnem delu celo kraški Sloveniji. A tudi Slovenija je zelo raznovrstna dežela, že v obsegu starih meja, kaj šele, ako pogledamo nanjo v vsem etnografskem območju tja do Jadranskega morja ob Tržaškem zalivu in do Furlanske ravnine. Nekaj njiv, še več travnikov, precej živinoreje s perutninarstvom, zelo mnogo gozda, nekaj visokih planin, obilo rjavega premoga, nekaj drugih rud, zlasti svinca, obilo vodnih sil, pa lega ob morju, pa celo oljčni nasadi z lepim sadjarstvom in dobrim vinogradništvom, bodisi na primorski kot na notranji strani, to je v glavnem prirodni inventar Slovenije. Pestrosti naših naravnih go-

spodarskih osnov je naš človek že zgodaj posvetil mnogostransko delavnost, in zlasti je pri tem mogel lepo razviti obrtnost in industrijo. Vse kaže, da tudi za bodoče ne more biti naš gospodarski program drugačen, kakor da teži k intenzivni izrabi vsakovrstnih možnosti, da izkoristi tudi vse majhne in najmanjše možnosti, ki mu jih je ponudila narava in kakor jih je tako rekoč sproti ustvarjala gospodarska kombinacija in na političnogeografski legi, na primerih sosedsstva sloneča in menjajoča se priložnost.

Slovenija je poleg Vojvodine tista edinica, ki z ostaja s svojim skromnejšim prirodnim prirastkom za ostalimi federalnimi enotami. Tudi odkar je precej odjenjalo silno izseljevanje, spričo tega naša prebivalstvena bilanca ni nič kaj ugodna. Izračunali so, da se je prebivalstvo stare Slovenije do leta 1941 namnožilo le do števila 1.243.934, pa da bi se bilo do leta 1945 pomnožilo na 1.283.788 ljudi, ako ne bi bilo vojnih izgub. To pomeni, ker se je prebivalstvo ta čas v ostalih federalnih edinicah bolj naglo množilo, da bi prebivalstvo stare Slovenije, ki je leta 1951 tvorilo še 8,2% celotnega prebivalstva Jugoslavije, v letu 1945 predstavljalo samo še 7,7%.

Če računamo, da je Slovenija izgubila sorazmerno ravno toliko svojih ljudi v osvobodilni borbi pod okupacijo kakor ostale federalne enote, bi smeli smatrati, da znašajo te izgube okroglo 150.000 življenj. To bi se reklo, da je naše število zdrknilo nazaj nekako na stanje v letu 1951.

Toda pozicija Slovenije, bodi po sebi kot v razmerju do ostalih federalnih enot, se temeljito spremeni z osvoboditvijo Primorja in Koroške. O tem pa je treba razpravljati posebej.

PARTIZANSKE KRONIKE

(Iz arhiva Instituta narodne osvoboditve, izbral Janko Jarc.)

Obdobje narodno osvobodilnih bojev s svojo raznoliko pestrostjo vedno popolnejše vojaške, politične, gospodarske in kulturne organizacije uporniškega gibanja in njegove, do sedaj pri Slovencih nepoznane globine in obsežnosti, je tako do dna razgibalo našega človeka in v ognju in krvi izoblikovalo njegovo podobo, da bo to obdobje resnično pomenilo največjo prelomnico v zgodovini Slovencev.

Vsako pričevanje iz te herojske dobe slovenskega naroda je zato dragocen dokument in naša dolžnost je, da ga ohranimo. Poleg uradnih spisov naših vojaških poveljstev in organov ljudske oblasti, ki so nastali v času med 1941—1945, je treba prišteti sem tudi vse zapiske, ki so jih v oporo lastnemu spominu zapisovali posamezniki, prišteti pa treba k temu tudi vse, kar posamezni hranijo le v svojem spominu in kar z vso silo ponovno zaživi le, ko se v prijateljskem razgovoru srečavajo tovariši nekdanjih skupnih borb, težav in radosti.

Zato je nujno zapisovanje takih spominov in pričitev teh odlomkov iz svežnja kronik in spominov, ki jih hrani inštitut narodne osvoboditve, naj bi poleg drugega bila tudi pobuda za vsakega, ki morda hrani svoje ali tuje zapiske ali morda celo uradne spise, da te dokumente iz časov naše svete domovinske vojne izročeni v last in čuvanje ali pa vsaj pošlje v prepis omenjenemu Institutu, ki je edini upravičen za zbiranje in hranjenje takega zgodovinskega izredno važnega gradiva.

Med tako gradivo je treba torej prišteti vse, kar zadeva dobo okupacije in borbo za osvobojenje. Zato so važni zapiski in spomini na okupatorje ali njih pomagače in domače izdajalce, zapiski in spomini internirancev, konfinirancev ali onih, ki so bili obsojeni po fašističnem okupatorju na zapor ali ječo, spomini na talce, zapiski in spomini izseljenih in pregnanih, zapiski in spomini partizanov in seveda vsi uradni spisi naših vojaških enot in organov ljudske oblasti. Zato je vsak, ki morda ve še za tako in podobno gradivo, bodisi da ga hrani posameznik, usta-

nova ali pa je morda celo še skrito kjer koli še iz časov narodno osvobodilnih borb, dolžan, da o tem takoj obvesti inštitut narodne osvoboditve ali najbližje oblasti, ki o tem v smislu okrožnic Predsedstva vlade LRS obveščajo omenjeni inštitut.

Čim več bo tudi zbranec takega gradiva, tem popolnejša bo tudi znanecem ohranjena podoba velikega časa, ki ga sodoživljamo.

Taka, kar najpopolnejša zbirka bo prekoristen in nujno potreben vir za vse one, ki bodo bodisi v znanstveni obliki prikazovali dobo narodno osvobodilnih borb ali pa leposlovno oblikovali tisočero usod posameznika in vse naše ljudski skupnosti.

Spodaj priobčeni izbor odlomkov iz naših partizanskih kronik in spominov naj bi z živo besedo neposrednih sodoživljancev osvetlil posamezna krajša obdobja velikega, vso Slovenijo obsegajočega viharnega valovanja narodnega upora in kot v prerezu prikazal odlomke iz življenja naših vojaških enot ali po gozdovih skritih baz.

Vsem bralcem pa naj bodo ti odlomki, to ponovno podčrtavamo, pobuda za zbiranje vsega takega spominskega gradiva ali za zapisovanje spominov na čas Velike vojne za pravdo in svobodo.

DOLENJSKA V LETU 1941

Po pripovedovanju tovarišev zapisal Nedeljko.

Na Dolenjskem so se že v poletju in v začetku jeseni 1941 organizirale manjše skupine partizanov, katerih glavna naloga je bila politična propaganda, oboroževanje in mobilizacija. Med prvimi izmed teh skupin je bila gotovo Belokranjska, druge pa so bile: četa na Pugledu z domačini iz okolice Polja in Zaloge in deloma Ježice, Stiška četa pod vodstvom tovariša Maksa, v kateri je bil tudi tovariš Milan Majcen, ki je v jeseni odšel iz Krimskega bataljona na Dolenjsko, Mokronoška četa in Novomeška skupina, ka-

Ive Šubic: Borba. Lesorez.

teri je bila pridruženo tudi skupina iz Bele krajine. V Novomeški skupini so bili: Slak Jože iz Dobrnica, padel pri Dolenji Straži 1943, Henigman Maks iz Toplic, ki je padel kmalu po napadu na Bučko na Moravski gori, Bartolj Ivan, padel verjetno že 1941 in drugi. Iz Belokranjske skupine je prišel v Novomeško Stariha Janko, dijak iz Črnomlja, pozneje komandant I. bataljona II. grupe odredov, padel 7. novembra 1942 na Dobrovljah, organiziral pa je Novomeško skupino med drugimi tov. Boris Nikič. Ta skupina je patroljirala na cesti Žužemberk—Soteska—Dolenja Straža. Pri Straži je prišlo do spopada z italijansko konjeniško patroljo. Ko je zapadel sneg, je skupina odšla v vas Brezova reber. Tam je ostala, dokler ni prišlo povelje Glavnega štaba za koncentracijo vseh partizanskih enot v bližini Šmarjete. Nekje na Šumberku je bila enota, ki jo je organiziral tov. Polh, poznejši intendant Glavnega štaba.

Oktobra 1941 so pričeli Nemci z izseljevanjem ob Savi. Da bi to preprečili, bi moral po povelju Glavnega štaba v bližini meje biti formiran bataljon, ki naj bi udaril preko nemško-italijanske razmejivne črte in mobiliziral moške. V ta namen je bila mobilizirana vaška zaščita. Novomeška enota je krenila čez progo proti Šmarjeti, kjer bi se morala sestati z Belokranjsko skupino in z zaščito iz Novega mesta. V Novomeški enoti sta se takrat nahajala tudi že tovariš Picelj iz Polja, tovariš Franta iz Ljubljane (poznejši politikomisar Pohorske brigade), tov. Čokan in drugi. Belokranjska skupina je prišla do Krke, pa se zaradi globokega snega in utrujenosti vrnila ter prenočevala v Lazah pri Uršnih selih. Tam so bili izdani. Italijani so jih proti jutru 2. novembra 1941 napadli, jih 18 pobili, 2 ujeli, nekaterim pa je uspel proboj. Ujet je

bil tovariš Mihelčič, ki je bil v Ljubljani, prvi od slovenskih partizanov ustreljen. Pri Škocjanu so se sestale Novomeška, Notranjska in Mokronoška skupina in pri formiranju nove enote sta bila navzoča tudi tovariša Miha Marinko in dr. Baebler Aleš-Primož.

2. novembra 1941 je bil izvršen napad na nemško obmejno postojanko na Bučki. Enota je bila razdeljena na tri desetine, od teh je bila ena desetina prostovoljcev-bombašev. Kmalu po kosilu so z zastavo in pesmijo krenili prek meje. Do večera so* prispeli v bližino Bučke, si ogledali položaj, obšli vas, prekinili telefonsko zvezo in vdrli od nasprotne strani v vas samo. V postojanki so Nemci ravno praznovali odhod komandanta na rusko bojišče. Desetine so se razdelile po vasi. Vsaka od njih je bila oborožena z enim puškomitraljezom. Približevanje k postojanki se je izvršilo v redu. Nemška straža je bila samo pred župniščem, v katerem je bila nemška postojanka. Stražarju so se približali na deset metrov. Na stražarjev: »Stoj!« so užgali vsi partizanski mitraljezi in istočasno z vseh oken nemški mitraljezi in brzostrelke. Istočasno so metali v okna tudi bombe. Ogenj je trajal približno eno uro z nezmanjšano silo, nato pa je nenadoma vse utihnilo. Komandant je dal nalog za umik. Pri tej akciji je padel tov. Devi, dva pa sta bila ranjena pri jurišu na postojanko. Po tej akciji smo se umaknili na italijansko stran, kjer so Italijani takoj napravili ofenzivo, zaradi katere se je enota premaknila proti Sv. Križu, kjer je ponovno šla preko meje proti Litiji.

Četa na Pugledu, Stiška četa in Mokronoška četa so se združile decembra v Štajerski bataljon, II. bataljon pod vodstvom tov. Staneta in tov. Tomaža. 24. decembra je ta bataljon vodil borbo z Nemci na

položajih Litija—Liberga. Prisotni so bili tov. Stane, Skala, Tomaž in Marok. Nemci so imeli okrog 40 mrtvih in 17 ranjenih. Naši so bili 4 mrtvi. 26. decembra je bataljon vodil borbe na Primskovem. Po bitih je bilo 17 Italijanov in 15 ranjenih.

Vse te Dolenjske enote so uspešno prezimile.

1941 — ŠKOFJA LOKA

Prvi fantje, ki so se v Škofji Loki organizirali, so bili bratje Kavčič Franc, Kavčič Peter in Kavčič Jože, potem brata Vraničar Ivan in Drago in Kobavec Cveto, Maček Franc ter tovariš Fajfar. Teh osem tovarišev se je pri Kavčičevih sestajalo na sestanke.

Vraničar Drago, ki je bil takrat uslužben pri nemški bazi za orožje, je preskrbel 32 pušk s potrebnim strelivom, 4 mitraljeze in popolno opremo za 16 mož. Vse to je bilo shranjeno pri Kavčičevih.

Kmalu za tem sta se odpravila Vraničar Drago in Maček Franc kot prva Ločana v partizane. Nemci, ki so morali opaziti zbiranje vseh teh tovarišev, so po odhodu obeh omenjenih zaprli brata Kavčiča, Franceta in Jožeta. Ostala brata, Kavčič Peter in Pavle, sta odšla v partizane. Vsi ti tovariši so prišli v I. Cankarjev bataljon, ki je bil takrat v okolici Škofje Loke. Premikal se je okoli Kovskega vrha in Košnjave. Združil se je s Poljansko četo. Za komandanta bataljona je bil imenovan tov. Gregorčič Jože, španski borec, za politkomisarja pa tov. Žagar. Mobilizacijo po Poljanski dolini je opravljval tov. Matija — Krmelj Maks. Ta je organiziral močno skupino, ki se je zadrževala v okolici Poljan.

24. decembra 1941 je prišlo do prve borbe z Nemci. Cankarjev bataljon je napadal Poljane. Hude tridnevne borbe so bile okoli Bukovega in Kovskega vrha ter Muhove senožeti. Nemcem so bile prizadene težke izgube. Bataljon je bil oborožen z avstrijskimi in nemškimi puškami in nekaj zbrojevok, nekaj ročnih bomb ter 240 kosov municije. Po tridnih borbah so Nemci sklenili obroč okoli bataljona, vendar se je vodstvu posrečilo bataljon izpeljati iz obroča. Ubežnike, ki so prebegnili k Nemcem, so Nemci preselili v koncentracijska taborišča. To je bila milost, ki so jo jim Švabi obljubljali.

Bataljon se je umaknil v Kropo. Tu je bil razdeljen na dve polovici. Ena je ostala v okolišju Kroepe, druga pa se je premaknila v Dražgoše. Ostali so tam 11 dni. Ta čas so uporabili za kulturne prireditve, na katerih je govoril komisar tov. Žagar. Iz vseh strani doline so hodili zavedni Slovenci na obisk k partizanom v Dražgoše. Zlasti iz Kroepe in Železnikov. Zato pa so izvedeli Nemci in pričeli pripravljati hajko.

9. januarja 1942 so se začele v dolini pod vasjo zbirati nemške enote, oborožene z najboljšim orožjem, in pošiljale patrolje v okolico Dražgoš. Partizanske enote so te izvidnice zavrnilo, nakar se je začela bitka. Nemci so v vznožju postavili topove in začeli obstreljevati Dražgoše in okolico. Po izjavi nekega ujetnika je bilo zbrano pod vasjo in sosednih dolinah okoli 10000 SS-ovcev in gestapovcev. Čeprav so bile to najboljše nemške udarne sile, so vendar napadali zelo nepredvidno kar v celih kolonah, zgneteni na kup. Naši mitraljezi, ki so takoj ob pričetku boja zasedli važne položaje, so seveda ob takim napadu imeli polne roke dela. Tako je n. pr. Biček Franc iz Tržiča sam požel 120 Nemcev naenkrat, a tudi drugi niso zaostajali. Bitka je bila divja in krvava posebej za Nemce. Samo 260 partizanov se je hrabro in brez strahu upiralo navalu tisočev Švabov, ki so poleg tega bili podpirani še po topništvu. V teh bojih je bil ranjen tudi tov. Perko Franc, ki je pozneje podlegel.

Tovariš Vraničar Drago je s še tremi drugimi opazil, kako si Nemci prizadevajo, da bi postavili v dolini metalec min. Hitro so odšli na primeren položaj, nastavili mitraljez in začeli obstreljevati Nemce. Tako so držali Švabe cel dan v šahu in metalec min je tisti dan miroval.

Zaradi hudega mraza in snega so zamrznili mitraljezi, da so morali kuriti pod njimi, če so hoteli, da so delovali. Tretji dan po napadu so Nemci za-

Ive Šubic: Požgani dom. Linorez.

pazili, da se kadi iz hiš. Niso pustili, da bi si naši borci pregreli premle ude in začeli so s topovi obstreljevati vas. Hišo, v kateri se je nahajal štab, so razrušili. Ko so bili naši borci že tri dni na položaju v hudi borbi s premočnim sovražnikom, je neka podla ženska z izdajo pripeljala čez Jelovico Nemce našim hrabrim borcem za hrbet. Hude borbe so se pričele. V njih se je izkazal posebno I. vod pod vodstvom vodnika Krajca.

Ko so Nemci vdrli v vas Dražgoše, so začeli s svojimi grozodejstvi. Tako je gestapovec Feifer, službujoč v Škofji Loki, zalučal malega otroka ob zid, da se je zmaličil in ga nato ustrelil.

Ko so Nemci zasedli polovico vasi, je bil ob pol deseti uri zvečer dan znak za umik. Bataljon se je umaknil na Jelovico. Rešili smo vso opremo in živež.

Zaradi junaškega odpora v borbah tega časa je bil Cankarjev bataljon odklikovan s partizansko zastavo.

Po umiku iz Dražgoš je odšel I. vod na Mošenjsko planino. Komandir je bil tovariš Pečnik-Bernard Jaka. Še istega dne okoli 10. ure so vod obkolili Nemci in ga imeli v obroču do polnoči. Zaradi velike sovražne premoči se je moral vod prebiti v visokem snegu iz obroča, pri čemer je obležalo 18 partizanov.

Iz Mošenj se je bataljon umaknil ob 2. uri ponoči v snegu, ki je segal preko pasu, v gozdček nad Mošenjsko dolino. Tam je bil brez vsega. Moštvo je jedlo le enkrat na dan in še to samo zajemalko polente.

Ker je bilo preveč moštva skupaj na enem mestu, je štab zaradi varnosti in lažjega premikanja sklenil, da se bataljon razdeli v tri čete: v Loško, Poljansko in Selško četo. Pod noč so čete krenile na svoja pota. Loška četa je naletela na nemško zasedo, vendar se je brez žrtev umaknila čez cesto, čeprav je bila močno zastražena po Nemcih. Poljanska četa je krenila proti Muhu na Hotavljce, Selška pa proti sv. Mohorju. Loška četa se je ustavila v Sopotnici in se tam zadrževala pol dneva. Od tam je odšla na Gabrško goro in tam okoli polnoči doživela napad zaradi izdaje. Prišlo je do manjše bitke, v kateri pa četa ni imela izgub. Iz Sopotnice se je morala umak-

nit na Sv. Ožbolt. Od tam je pošljala patruje v okolico. Ker so Nemci prebogosto pošljali izvidnice, se je umaknila na sv. Barbaro k Jamniku. Tu je bil za komandirja čete postavljen tov. Bernard Jaka, za intendanta pa tov. Demšar Tone. Pri vdoru Nemcev v vas sta oba po trdi borbi podlegla.

Prav takrat pa je prišlo v našo četo nekaj Ljubljancev in moštvo je izvolilo za novega komandirja tov. Bernika, za komisarja pa nekega Naceta, ki je pri moštvo imel vse zaupanje. Četa je še nadalje ostala na Jamniku. Neki domačin je to vedel in hodil v Škofjo Loko, da bi pripeljal orožništvo. Toda to se ni zmenilo za ovadbo, nakar je ovadah odšel h gestapu. Po treh tednih so v marcu 1942 odšli gestapovci pod vodstvom domačega izdajalca Krajnerja, bivšega jugoslovanskega orožnika, proti Sv. Barbari z namenom, da bi Loško četo pregnali.

KRONIKA XIV. DIVIZIJE

Od 1. januarja 1944 do 30. maja 1944 pisal France Kosmač.

6. februarja 1944.

Zvečer je divizija krenila proti Štajerski. Terenci so medtem s pomočjo II. bataljona Tomšičeve brigade zgradili most čez Sotlo.

Prvi je stopil čez most tovariš Mičo s komandantom bataljona Badovincem. Treba je bilo odstraniti visoko žično oviro. Tovariši Ježek, Mlakar in Znidaršič so ta posel hitro in ročno opravili.

Kolona je prečkala cesto Prelasko-Kozje. V tem pa zapelje skozi kolono avto z nekaj nemškimi oficirji. Avto se zaleti v mulo. Nekdo stopi iz avtomobila, odrine mulo in avto zdrsi naprej. Vse se je zgodilo tako hitro, da so nekateri komaj utegnili oddati nekaj rafalov na avto. Menda sta bila dva oficirja ranjena. Medtem je zaseda pod vodstvom podporočnika Prodnika razorožila 7 Wehrmannov. Medtem so imeli Wehrmanni v Bučah alarm in so napadli zaščitnico Tomšičeve brigade, ki je pod vodstvom majorja Efenke takoj izvedla na nje juriš. Tomšičevi so v tej prvi borbi na štajerskih tleh zaplenili brzostrelko, nekaj pušk in pištol. Od onih sedmih ujetih sta bila dva gestapovca ustreljena, drugi pa izpuščeni. Kočevarji, ki so bili naseljeni v teh vaseh, so bili proti našim borcem skrajno sovražno razpoloženi. Pa je bil takoj napravljen red.

7. februarja 1944 je bil štab divizije na Krvici, poleg njih Tomšičeva, v Hrastju Šercerjeva, blizu Glazute 13. brigada. Tomšičeva je imela zmagovito borbo na cesti Planina—Pilštajn. Šercerjeva se je cel dan tolkla z Wehrmanni. Ljudje so hoteli naznanjat partizane, takoj ko so prišli v kako vas. V Hrastju se je posebno izkazal 'blokführer'.

8. februarja 1944.

Opoldne je začelo snežiti. To je bil začetek velikega trpljenja, ki so ga brigade prestale na štajerskem. Šercerjeva brigada ima borbe v Lokah. Divizija je krenila na Fledermaus. Divjale so borbe na Pohorju, kjer je 11. brigada potolkla kakih 150 Nemcev, med njimi nekaj oficirjev, uničila dva tanka in tri poškodovala s protitankovsko puško, uničila tri motocikle in zaplenila okoli 100 pušk. Tu je padel 19 letni komandant III. bataljona tov. Tiger.

9. februarja 1944 je bila divizija na Plešivcu. Zvedelo se je za sovražne koncentracije.

1. in 2. brigada sta napadli Senovo in Reštajn. Šercerjeva je uničila rudnik, zaplenila mitraljez, 12 pušk in precej oblek. Tomšičeva je pobila okoli 50 Švabov, razbila 2 tanka in uničila rudniški konzum. Sneži neprestano...

15. februarja 1944.

Premik čez cesto proti Lindeku. Ogorčene borbe z Wehrmanni, ki so dobili v okrepitev vojsko in policijo. Izkazala se je Tomšičeva brigada. Ranjen je bil kapetan Ris, namestnik komandanta I. brigade. Naše položaje tolče tank. Mula, ki je nosila radijsko postajo, je zdrknila kakih 100 m globoko, pa je sama

prišla nazaj. Položaj je bil zelo kritičen. Vsa divizija je bila na enem hribu, okrog nje pa stalno grmenje in zasede. To je bil eden najstrašnejših dni. Polno ranjencev, ne moreš ne naprej ne nazaj, ves dan sneg in vihar.

16. februarja 1944.

Tomšičeva in Bračičeva brigada sta se zjutraj prebijali skozi Hudinjo, medtem ko je Šercerjeva prevzela ranjence. V dolini so bile hude borbe z zasedami. V nekem mlinu se je borba tako zaostrila, da je neki borec iz 13. brigade z roko zagrabil za švabski mitraljez, ki je moel skozi okno. Zaplenjena je bila municija in okvirji. Pri tem proboju sta padla samo dva iz 13. brigade. Divizija je zadnjič jedla na Slemenih in še to le enkrat. Borci so postali trudni do skrajnosti. Tega dne je štab divizije pod vodstvom namestnika komisarja glavnega štaba tov. Rudija sklenil, da se Šercerjeva brigada prebije na Pohorje, ostali pa na Graško goro. Na Graško goro ni bilo mogoče priti. Toda Šercerjevi so Tomšičevi pri proboju odločilno pripomogli, da je dosegla pogorje. Vsa ostala divizija pa se je zbrala na Sedanisu. Medtem pa so vseskozi divjale borbe. Bolničarka 13. brigade je ostala pri ranjencu, ki se ni mogel umakniti.

17., 18. februarja 1944.

Dva bataljona Šercerjeve brigade, bataljon Tomšičeve in bataljon Bračičeve brigade so dosegli Pohorje. Ostali so krenili na Basališče. Propadel je velik del komore. Popoldne je bil ta del — vsi utrujeni na smrt — na vrhu Paškega Kozjaka. Dve koloni Švabov sta šli proti našim položajem in se jim približali na pet metrov. Tedaj so rešili situacijo poročnik Silni, kapetan Kotar in komisar Šlajpah...

21. februarja 1944 zjutraj sta Šercerjeva in Tomšičeva brigada vodili pri Velunji težke borbe. Padlo je ogromno Švabov. Topovski izstrelki so ubili kapetana Ronka iz Šercerjeve brigade, komandirja Lima iz Tomšičeve in propagandista kiparja Janeza Belača ter še tri druge tovariše. Razneslo je divizijski arhiv.

Po končanih borbah proti večeru je divizija krenila iz Plešivca proti Sv. Duhu pri Zavodnah, in nato

22. februarja 1944 pri Ravnah čez cesto. Divizija je potrebovala do prvega bunkerja ob cesti iz Plešivce sedem ur, normalno pa porabiš za to pot dve uri. Švabi so imeli tri vrste zased, vse povezane med seboj s telefonom in sproti so prihajala nova ojačenja.

Tu je bil ranjen namestnik politikomisarja glavnega štaba tov. Rudi, komisar 13. brigade tov. Šlajpah-Aki, ki je za poškodbami umrl, padel pa propagandist-glasbenik Marolt-Špik... Proboj se je končal ob 11. uri dopoldne 23. februarja 1944. Divizija nadaljuje premik proti Belim vodam. Na Razpotniku, prav nad svojim rojstnim krajem, je padel propagandist pesnik Kajuh, ko so Švabi nameravali napasti štab divizije. Padla sta dva Nemca. Zaplenjen je bil puškomitraljez. Jurišal je ves štab divizije. V celodnevni borbi Tomšičeve brigade se je izkazal komisar Miha (Vlado Mišica).

24. februarja 1944.

Zjutraj premik čez Bele vode na Zaloko...

25. februarja 1944.

... Dva bataljona Šercerjeve pod vodstvom namestnika komandanta divizije Luke odideta proti Ljubnem... ostali pa so šli iz Zaloke na Ramšak in nato preko Laha na Smrekovec. Del 13. brigade, del 1. brigade in štab divizije so krenili skozi globok sneg na Smrekovec. Hrib je visok 1500 m in hodilo so 11 ur... Prišla je vest, da prihajajo Švabi. Razdelili so se na tri skupine. Prvo je vodil poročnik Silni, drugo komisar Miha, tretjo zastavnik Majetič. Vse tri skupine so krenile proti Moravški, štab divizije pa na Zaloko in od tam na Sv. Radegundo...

27. februarja 1944 se je vnela borba med bataljonom Tomšičeve brigade in Nemci pri Legnu. Takrat so Tomšiči pod vodstvom tovarišev Efenke in Milenka napodili Švabe, da so bežali čez progo. Proti koncu jih je podila le mitraljezka trojka... Pohorci so takrat mislili, da je konec vojne, ko Švabi tako beže s Pohorja pred partizani.

28. februarja 1944

je bila vzpostavljena zveza z divizijo. Formiral se je operativni štab za štiri bataljone: komandant major Efenka, komisar Brkin. V zadnjem delu štaba divizije, ki je potoval na Pohorje, so bili tovariši Matvez, namestnik komisarja Aleš, sekretar političnega oddelka, Brkin, član političnega oddelka, major Gedžo, administratorja Mira in Franček, zdravnik Žiga, ranjena bolničarka Gerba in nekaj borcev. Vsega skupaj kakih 30 ljudi. Administrator Franček je bil kuhar te skupine. Istega dne so Švabi prodirali proti Legnu, a so jo brez strela popihali.

Začetek aprila 1944.

Divizija je zbrala moči. Nemci so pripravljali ofenzivo na Pohorju, Šercerjeva in 13. brigada sta se umaknili na Koroško nad Mežico.

3. aprila 1944.

13. brigada v težkih bojih pri Sv. Danijelu in

4. aprila 1944 Šercerjeva brigada pri Sv. Duhu.

13. aprila 1944 je štab divizije z drugo brigado krenil iz Šmihela na Mozirske planine na Sv. Primoža. Za njo je drugi dan prišla 13. brigada, ki se je ustavila pri Visočniku...

19. aprila 1944.

Prišlo je povelje za ofenzivo na vseh sektorjih.

23. maja 1944.

Zjutraj so se že pomikale prve nemške predhodnice proti Zajčjemu gradu in zasledovale našo kolono. S temi predhodnicami se je naša zaščitnica spopadla in vodila borbo do 2. ure popoldne. Tedaj sta začeli proti našim položajem prodirati dve koloni, ena iz Slovenske Bistrice, druga pa iz Oplotnice; koloni sta prodrli skoraj do Kota. Položaje je držala 11. brigada, 13. brigada pa je v jurišu utrla pot 11. brigadi, katere borci so videli v borbi polno svetlih zglodov dobrega in uspešnega bojevanja. Po dvehurni borbi so bile nemške kolone razbite in začele bežati...

Na ljudi je odločni juriš na bežeče Nemce silno vplival. Počasi so začeli uvidevati, da znajo tudi Nemci krasno teči...

28. maja 1944.

Premik v Brda nad Dolžami. 13. brigada odide na mobilizacijo v Šmartno. 11. brigada, ki je bila takrat v sestavi XIV. divizije, je napadla postojanko Dolže, kjer se je posadka predala, iz Turške vasi pa je pobegnila pred 13. brigado...

30. maja 1944.

Štab divizije je z brigadama na istih položajih. Brez vsake spremembe. Naš šef za kadre tov. Franček bi dejal: »Kaj praviš!« Pa bi ga vprašal, kaj misli, in bi odgovoril: »Si kaj rekel?« Spet bi ga hotel nekaj vprašati, ker ga res nisi razumel, a dobiš odgovor: »Se nič ne sliši...« Pomiga z rdečimi brki in se od daleč drobno nasmeje.

Ignac Ferfila:

KRONIKA X. SNOB »LJUBLJANSKE«

od ustanovitve do 23. decembra 1943.

Ljubljanska brigada je bila ustanovljena po kapitulaciji Italije, ko so iz Ljubljane prihiteli vsi oni, ki so že ves čas, kar so bili Italijani v Sloveniji, delovali za Osvobodilno fronto in so z akcijami po ljubljanskih ulicah ves čas italijanske okupacije dokazovali, da naša zemlja ni bila in ne bo nikoli nikogar drugega kot naša. Pohiteli so iz Ljubljane, katero so fašisti spremenili v koncentracijsko taborišče, obdano z žico in bunkerji. Formirale so se nove brigade, med njimi tudi »Ljubljanska«. Da bomo lahko zasledovali njen razvoj, njene borbe in podvige, naj nam bo v pomoč kronika, sestavljena na podlagi ustnih in pisanih spominov njenih borcev.

11. septembra 1943 je bil formiran II. bataljon Šercerjeve brigade, iz katerega se je nekaj dni nato ustanovila »Ljubljanska« brigada. Za komandanta je bil imenovan tov. Jaka-Rojšek Franci, za komisarja

pa tov. Janko Rudolf. Namestnik komandanta je bil tov. Lado, ki je padel 4. oktobra 1943, namestnik komisarja pa tov. Kolumb.

Ena četa je takoj odšla na Zavrh po topove, ki smo jih rabili za razbitje postojanke plavogardistov na Kureščku. Ostali bataljoni so držali položaje okoli Kureščka. Med vsemi tovariši vlada veselje: stari partizani so veseli, da je propadel njihov dveletni sovražnik, novodošli iz Ljubljane pa se veselijo svobode, ki je v Ljubljani niso uživali.

Kakor že omenjeno, je brigada doživela ognjeni krst na Kureščku. Sem so se zatekli po razpadu Italije večinoma bivši jugoslovanski oficirji-plavogardisti, misleč tu počakati pomoči iz Ljubljane. Toda njihov oči so se zaman upirale proti Ljubljani, pač pa se je krog njih zgrnila naša mlada brigada. Gotovo niso v postojanki imeli prijetnih občutkov ob grmenju topov, s katerimi so partizani rušili Turjak, zatočišče belogardistov iz Suhe krajine. Na Kureščku so se utrdili v cerkvi, v zvoniku in okrog cerkve. Branili so se dobro, toda ko so jim naši topovi poslali nekaj granat, je bilo konec njihove morale, posadka pa se je predala. Prva zmaga naše brigade. Ne da se popisati navdušenje naših borcev, posebno še onih, ki so prišli iz Ljubljane in so bili sedaj prvič v borbi. Vsak je hotel biti junak! To je bilo 15. septembra 1943.

Ko so bile zadeve s plenom in ujetniki rešene, je brigada dobila nalogo, da krene na Ig in v bližnje vasi. Morala je zavarovati ceste proti Ljubljani, poleg tega pa izvrševati mobilizacijo. Za mobilizacijo so bili določeni moški od 17.—45. leta, zbrati pa je bilo treba opremo in podobno. Mobiliziranje je bilo mnogokrat zelo težavno, zbiranje opreme pa včasih naravnost zabavno. Saj so bile stvari skrite na vseh mogočih in nemogočih krajih v hišah, skednjih in drugje. Mnogo dela so dali tudi belogardisti, ki jih je bilo treba zasliševati in imeti pod stražo.

Brigada, ki je doslej imela samo dva bataljona, je po zavzetju Kureščka dobila tretji bataljon in nekaj dni nato še četrtega. Na Igu je II. bataljon ostal samo en dan, nakar je odšel nazaj na Golo, ker ga je zamenjal I. bataljon. Čez štiri dni se je vsa brigada premaknila. II. bataljon je bil v Ponikvah, ostali trije pa v Velikih in Malih Laščah.

Brigada je na počitku. 14 dni počitka in miru! Kdo bi ne bil vesel! Tudi naši borci so. Povsod vidiš nasmejane obraze. V razvedrilo in zabavi čas hitro poteka in zopet je treba na pot. I. bataljon je krenil na Rakitno, od koder je tamkajšnja posadka hitro pobegnila in varneje zavetje, v Borovnico. II. bataljon se je nastanil v Želmljah in tam ostal en teden. III. bataljon je odšel v Kočevje, kjer je vršil službo pri procesu proti voditeljem belogardistov, IV. bataljon pa je v tem času imel položaje na Dobcu in okrog njega ter imel glavno nalogo rušiti progo Postojna—Rakek in ovirati s tem promet po tej za Nemce velevažni prometni žili. Na položaje so prišle čete vse premočene in trudne. Proti večeru, preden je sonce zašlo, je za kratek čas zopet posijalo na nas, kot bi se nam hotelo oddolžiti za dopoldansko neugodje. Po kasni večerji smo vsi trudni polegli in sladko zaspali.

Na teh položajih so čete ostale približno teden dni. V tem času so Nemci, ki so prišli za Italijani, že dobobra pregledali položaj, ki je nastal pri nas po kapitulaciji Italije. Tudi belogardisti so si že nekoliko opomogli od prestanega strahu in sklenili zvezo z Nemci. Tako so nad nami začeli poletavati nemški avioni.

30. septembra okrog poldneva so nad Cerknico, Grahovo in Bezuljak prileteli nemški avioni in bombardirali omenjene vasi.

1. oktober je potekel v miru. Čete so lovile belogardiste, ki so se skrivali okrog Kožljeka, poleg tega pa iskale municijo, ki so jo ob razpadu Italije poskrili belogardisti.

3. oktobra je bilo na Dobcu žeganje, na katerega je prišlo tudi mnogo naših tovarišev. Bilo je precej »lušno«, po domače povedano. Popoldne pa smo dobili nepričakovano obisk Nemcev, katerim se je posrečilo izriniti IV. bataljon iz Kožljeka in se tam

utrditi. Od tedaj naprej so bili spopadi z Nemci na dnevnem redu. Drugi dan se nam je juriš na Kožljek ponosrečil in ker nam je grozila obkolitev, smo se prebili skozi nemške položaje in prišli zvečer k Sv. Vidu, kjer smo prespali. Zveza z brigado je bila vzpostavljena šele 6. oktobra, nakar smo se vrnili k njej.

Iz Želimelj je II. bataljon krenil na Brod ob Kolpi, I. in IV. bataljon pa iz Dobca preko Gornjih Otav, kjer sta ostala tri dni, Rakitne, Iga, Škofljice, Grosuplja in Stične na Metnaj. Tu so se takoj izvršile priprave za napad na nemško obmejno postojanko Osrednek. Nalogo uničiti jo, sta dobila naša I. in IV. bataljon. V postojanki je bilo okrog 120 Nemcev, graničarjev, ki so čuvali nasilno ustvarjeno »nemško mejo«, s katero so naš slovenski narod razdelili na dvoje, misleč, da ga bodo tako lahko čimprej potujčili. A ni jim uspela nakana. Narod je vztrajal; njegovih sinovi pa so zgrabili za orožje, da maščujejo vse storjene krivice in nasilja. Borba je trajala le nekaj ur. Mnogo sovražnikov je padlo, le malokomu je uspelo pobegniti preko meje. Naši borci pa so se gostili z dobrotami, ki so jih našli v bunkerjih. Na Osredku in v okolici sta I. in IV. bataljon imela položaje do konca oktobra, ko je brigada dobila nalogo za premik na nove položaje. III. bataljon je bil v rezervi in v zaščito brigade, ki se je nahajala v Temenici. Nemci so 27. oktobra ponovno začeli z napadi proti našim položajem. Tudi s tanki so začeli prodirati. Tako se jim je 28. oktobra posrečilo vdreti v Čatež, kjer je bil del Cankarjeve brigade, ki je nato zasedel nove položaje nad Temenico oziroma Mišjim dolom. Naslednji dan je minil mirno. 30. oktobra pa so Nemci napadli Temenico. Ker je bila nevarnost obkolitve, se je III. bataljon moral umakniti v Mekinje. Naslednji dan so se brigadne edinice premaknile skozi Stično v Randol. Na poti v vas je bil I. bataljon napaden iz aviona. Vzporedno z letalskim napadom se je izvršil napad nemških tankov in pešadije. III. bataljon ni imel borb, pač pa je imel hude boje II. bataljon na Ilovi gori. Tudi štab brigade je moral zapustiti svoje mesto. Ker so Nemci prodirali iz vseh strani z nadmočnimi silami, se je štab brigade odločil za manever izmikanja. Tako so se 1. novembra brigadne edinice premaknile iz Randola, ki je bil takoj po njenem odhodu napaden in požgan. Brigada se je pomikala proti cesti Krka—Zdenska vas in jo srečno prešla ter prišla k diviziji, ki se je nahajala v gozdu pod Korinjem. Ker je tu ponovno grozila obkolitev, se je brigada vrnila preko Ilove gore v Gaberje, kjer je zavel položaje II. bataljon. To vas so Nemci napadli in požgali 4. novembra zjutraj. II. bataljon je štirikrat jurišal in jih pregnal iz vasi, vendar se jim je posrečilo, da so nas razdvojili in so bataljoni prišli zopet skupaj 6. novembra v vasi Usmane. Medtem je začelo močno snežiti, kar je močno oviralo naše pokrete. Tukaj so napadli Nemci brigado 8. novembra zjutraj. Brigada se je umaknila v Mačkovec, kjer je bila že Levstikova brigada. Borba je trajala ves dan. Poskus, da bi se zvečer prebili čez Mokre mimo Turjaka v Suho krajino, ni uspel. Pa tudi na Mokre so prišli Nemci za nami. Zopet smo imeli ves dan borbo. Prizadejali smo Nemcem hude izgube, pa tudi naše so bile precejšnje. Ker se preko Krvave peči nismo mogli umakniti, smo se umaknili na Krim, kamor smo prišli 10. novembra zjutraj. Naša brigada se je nastanila pri Ustju, Levstikova pa na drugi strani ceste in je pri tem padla v zasedo. Zaradi velike premoči in naše utrujenosti smo se morali umakniti. Umik naši in Levstikovi brigadi je kril naš III. bataljon, ki je bil pri tem razdvojen. Okrog polnoči so se enote zopet zbrale na Pikovniku. Naslednji dan smo počivali v gozdovih okrog Zale, od koder smo se prebijali proti Travnji gori.

Medtem je nemška ofenziva že pojenjavala in z njo tudi borba. Tako prijetno nam je bilo ob misli, da smo srečno prešli skozi toliko nevarnosti. Spominjali pa smo se tudi tovarišev, ki so se za vedno ločili od nas in darovali svoja mlada življenja na

oltar svobode. Na Travnji gori smo zvedeli, da se v Ribnici ne nahaja več sovražnik in da nam je pot v Ravni dol prosta. Tako smo po dolgem času zopet spali v hišah. Drugi dan, 15. novembra, je bil miting pri Novi Stifiti. Trajal je dve uri in je uspel v zadovoljstvo vseh. Zaradi slabega vremena je bil premik preložen. Vsem se godi dobro, hrana je odlična in sadja tudi ne manjka.

Tu smo počivali tri dni, nato pa smo krenili na Veliki Korinj, kjer so prišli v svoje edinice še zadnji tovariši, ki so se porazgubili med ofenzivo. Tu smo zopet nekaj dni počivali, medtem pa so se že pričele priprave za potovanje na Hrvatsko. Začelo se je to potovanje s premikom brigade v Polom, istočasno pa so bile izvršene rekvizicije pri hišah belogardistov, ki so se šli udinjat Nemcem v Ljubljano. Marsikdo se je pozneje na Hrvaškem nešteto krat spomnil na to vas. Vsa pot proti Kolpi in še pozneje je bila strašno slaba. Saj je ves čas deževalo ali pa je padal sneg, da smo bili vsi premočeni. Šli smo preko Livolda pri Kočevju, Kočevske reke, Smreke do Hrvaške, ki je že onkraj Čabranke. Tu smo prespali, drugo jutro pa smo po lepi vojaški cesti krenili proti Gerovu, kjer nas je prebivalstvo navdušeno sprejelo. Nastanili smo se po hišah; zvečer je bil v Sokolskem domu miting. V tem kraju so se vse enote tudi pošteno oprale in umile, kar je bilo do sedaj med samimi premiki nemogoče.

28. novembra je bil premik iz Gerova v Crni Lug, drugi dan pa v Mrzle Vodice, kjer nam je bilo naročeno zavzeti položaje. Že drugi dan je prišlo do borbe z Nemci. Borba je trajala od 9. ure dopoldne do 3. ure popoldne, ko je III. bataljon moral premenjati položaje. Premaknil se je na desno stran ceste proti Delnicam. Naslednji dan je minil mirno. 2. decembra pa so Nemci ponovno napadli pri Mrzlih Vodicah, a so se morali vrniti, na cesti pa so pustili avto-blindo, ki je niso mogli odpeljati. V njej so bile same praktične in potrebne stvari, poleg tega pa še 1 brzo-strelka, 9 pušk in druga vojaška oprema. Ko je bila borba končana, so šle čete v Crni Lug. Tu so se odpočile, očistile orožje in 4. decembra priredile v slovo miting s plesom in zabavo. Drugi dan zjutraj smo krenili iz Črnege Luga preko Delnic na Brod, kamor smo prišli po enajsturni hoji zvečer ob osmih. Drugi dan pa smo šli proti Fari. Ko smo prišli tja, je ena četa takoj odšla na položaj v smeri Kočevja. Obenem so druge čete skupno s civilisti celo noč prekopavale cesto. Zvečer 6. decembra sta bila na smrt obsojena Likar Jože in Kragelj. Zakrivila sta, da sta neki stari ženi ukradla oziroma izsilila 8 kg moke in nekaj sira ter jajc. Oba sta sodbo mirno sprejela. 7. decembra smo še ves dan prekopavali cesto in delali prepreke. Po kosilu smo se po nalogu divizije premaknili v Osilnico. Naslednji dan smo mobilizirali civiliste za prekopavanje ceste Osilnica—Gerovo. Prekopavala so večinoma hrvaška dekleta, ki so se pozivu na delo rada odzvala in s tem pokazala svojo zavednost. Mobilizaciji za vojsko se je odzvalo le kakih 30 domačinov. — Po treh dnevih počitka v Osilnici smo 14. decembra po kosilu krenili skozi Delnice v Lokve. Patrulje odhajajo na vse strani, da ne bi prišlo do kakega presenečenja s strani sovražnika.

V Sloveniji so bile medtem hude borbe v Kočevju, ki so ga oblegale naše enote. Mesto je bilo tik pred padcem, ko je Nemcem uspelo dobiti pomoč in so se naši morali umakniti. Posadka se je držala le še v gradu, ki je pa tudi že gorel. Dosegli smo kljub temu ogromen uspeh, saj smo osvojili skoraj vse mesto, ki je bilo izredno močno utrjeno in branjeno. Ker se je zaradi tega situacija spremenila, je naše poveljstvo usmerilo napade naših enot proti ustaško-nemški postojanki Vrbovsko. Naša brigada se je premaknila na sektor Mrkopalj—Ravna gora—Vrbovsko. Borba za postojanko je bila težka in dolga. Nihče ni hotel odnehati ne naši ne sovražnik. Po petih dnevih borbe je sovražnik nepričakovano izpraznil postojanko, v katero so 23. decembra 1945 vkorakale naše čete.

KRISTINA

1.

V gori so odkrili partizane in Nemci so zatrobili velik alarm. Do takrat še to stran planin ni bilo kdo ve kaj slišati o teh stvarih, medtem ko je na južni strani planin bila to že stara navada. Zato je med ljudstvom nastalo veliko zanimanje, dasiravno se prebivalci severne strani planin še niso popolnoma znašli, kako bi se obnašali do vsega tega. Le eno so že občutili vsi: Nemci menda le ne bodo rešili te dežele vseh težav, čeprav so se skraja hvalili, da bodo. Ker policija, ki je bila v trgu, sama ni mogla, ali si ni upala očistiti gore, so Nemci mobilizirali prebivalce na hajko. Nabrali so veliko število prostovoljcev. Ko so se možje in fantje priglášali, nobeden ni mislil na kaj hudega in najmanj na to, da bi znala teči tudi kri. Dobili so puške, neka sprememba je nastala in vojna je bila tako daleč.

Ko so Nemci prišli k Rojenku, se je sin Francuh takoj javil, da gre zraven. Od Rojenka so šli k sosedu Sojenku, kjer so imeli tudi sina pri hiši. Temu je bilo ime Blažuh.

»Če greš ti, Francuh, grem tudi jaz!« je vzkliknil ta in se brez premisleka pridružil.

Potem so šli k Vojenku. Vojenkov sin Mihun je bil nekoliko mlajši od obeh prvih, a je takoj hotel biti zraven. Preden pa so odgnali tega fanta od hiše, ga je mati še poklicala v hišo. Tam ga je pokrižala in mu rekla:

»Mihun, pojdi, ali glej da ne boš napravil ničesar hudega. Oni drugi so tudi ljudje!«

Te besede so se fantu tako vlegle na srce, da bi se bil najrajši umaknil, toda tega mu sramota pred onima dvema ni dopustila. Zato je vseeno šel zraven.

Tisto prvo noč so vse skupaj, ki so jih nabrali, zaprli v šolo v bližnjem trgu. Ker so nekateri prinesli seboj mesa in pijače, je vladalo spočetka židano razpoloženje. Nemci so delili tudi cigarete. Nekateri so hoteli prepevati, toda Nemci jim tega niso dovolili. Tistega drvarja, ki je Nemcem naznanil, da so v gori partizani, so imeli v posebni sobi in ga niso pustili med druge ljudi. Zgodaj so ugasnili luči in možje so morali poleči po golih tleh. Drugo jutro so jih zgodaj poklicali, ker so morali še pred svitom priti do gore.

Še pred prvim svitom je korakala dolga vrsta Nemecev in prostovoljcev proti gori, kakih dve sto ljudi mogoče. Po dolini so šli zapovrstjo. Dokler so hodili med polji in med njivami, so bili še vsi dobre volje, ko pa so prišli do gore in jih je obdal črni les s svojimi sencami, s šumom svojih večnih globač in prepadorov, je procesiji postalo nekoliko tesnejše pri srcu. Gori na vrhovih planin se je že svetlikal dan, medtem ko je po dolinah še ležala gosta tema.

Rojenkov, Sojenkov in Vojenkov so se držali skupaj. Že med potjo skozi dolino je dejal Rojenkov na glas:

»Mi bomo držali skupaj, pa naj pride kar koli hoče!«

Sojenkov Blažuh je pripomnil k temu:

»Jaz ne zastopim teh partizanov ali hostnikov. Kak smisel ima uganjati zdaj te stvari. Če smo edeninštiridesetega leta izgubili vojsko, smo jo pač izgubili. Bog pomagaj!«

Rojenkov in Sojenkov sta bila edeninštiridesetega leta mobilizirana in ujeta od nemške vojske, toda kmalu izpuščena, ker so ju smatrali za sinova zapeljanega ljudstva. Zdaj je govoril s takim glasom, ko da bi se opravičeval, ali pa opravičeval one, ki se klatijo po hosti.

Vojenkov Mihun pa je dejal, ko da bi ne slišal, kaj govorita ona dva:

»Trobejev Fika je imel prav, ker se je skrila.«

Pred njimi je korakal neki delavec iz trga, ki je bil znan zaradi tega, ker je navdušeno trdil, da bo še dobro, ko bo Nemčija zmagala, ta se je tedaj obregnil ob svojega soseda:

»Zadaj ima eden že polne hlače. Lepo bomo izgledali, ti rečem!«

»Kake polne hlače!« je tedaj skoraj zarjul Rojenkov, ki se je takoj potegnil za svojega tovariša. »Taka figa kakor si ti, smo mi še zmerom.«

Nekdo v prednji vrsti je skušal pomirjevati:

»Komandant je rekel, da dobimo pivo in salame, ko se vrnemo.«

»Jaz nisem nič radoveden na tiste salame,« je pripomnil neznan glas istotako spredaj.

Sojenkov pa je dejal:

»Molčimo, da ne bo kdo mislil, da se bojimo.«

Cela skupina, ki so ji pripadali naši trije tovariši, se je nato pogreznila v molk. Nekaj časa so napadalci še šli v vrsti dalje v goro. Med drevje je silil jutranji svit, ki je osvetljeval gozdno pot. Kadar se je videlo na čelo kolone, so ljudje videli tam korakati samega komandanta, ki je šel tesno ob tistem drvarju, ki je vedel za pot, na drugi strani je šel nemški vojak. Zadaj za njim je korakal drugi nemški vojak, ki je imel vedno na strel pripravljeno pištolo. Zato se je kažipot zdel kakor jetnik.

»Ali se je tej revi bilo treba mešati v te stvari,« je menil naenkrat Vojenkov, ki je moral vedno misliti na materine besede pred odhodom k prostovoljcem.

Tisti delavec, ki se je že prej spotikal, je zdaj dejal:

»Če ne boš nehal, te bom moral javiti komandantu. Zakaj pa si šel zraven nas, teslo!«

Medtem je kolona dospela na položno, slemenu podobno sedlo, od koder se je videl velik del pobočja široke, zarasle planine.

»Tam so!« je tedaj šinilo po celi koloni.

Hostniki!

Sedaj je bilo že skoraj svetlo. Naši trije fantje so stisnili puške krepkeje v rokah. Kako lep kraj so si izbrali lesni ljudje za svoje taborišče. Pred njimi se je vzpenjalo kvišku z bukovjem poraslo hrbitišče, ki se je končavalo v globoki, beli drči na

vsaki strani. Tam gori, kjer se je bukovje nehalo, se je začela širokopleča skala, ki je bila od spodaj podobna velikim stopnicam, na katerih so rasli ravnokar ozeleneli macesni. Skalovje se je končavalo v strmem, čelu podobnem vrhu, ki je bil tudi obrasel z macesni. Po obeh drčah je šumela voda. V čistem jutranjem zraku so se zdaleč videli celo lepi in čisti vodni curki. Kažipot je kazal proti belim skalam pod vrhom. Kolona se je razvila v bojno črto in začela prodirati proti tistemu mestu v obliki klešč.

Naši trije sosede so prišli v desni konec čeljusti. Komandant je hotel hostnike obkoliti. Sredina z njim samim in s kažipotom je ostala zadaj. Bukov gozd, po katerem so prodirali proti vrhu, je bil visok in zato čistih tal, da se je videlo daleč navkreber. Najprej so napadalci pregnali nekaj divjačine, ki se je pasla na obronkih pobočja, kjer je rasla trava. Bile so gotovo divje koze. Malo je manjkalo, da se Rojenkov ni spozabil in ustrelil v čredo divjačine, ki je le počasi odskakala proti vrhu. Ker je šlo v strmino, so se kmalu zagreli.

»Ali ne gremo preveč na desno?« je vprašal Sojenkov, ki je počival pod široko bukvo, delj kakor bi ob taki priložnosti smel počivati.

»Upam, da bodo oni tako pametni, da bodo pobegnili, ko bodo zapazili tako premoč,« se je tolažil Rojenkov, ko je telebnil poleg svojega tovariša na gola tla.

Vojenkov pa ni rekel nič, ko je došel do obeh, ampak je potegnil iz notranjega žepa trebuchasto čutaro in začel požirati. Ko je odstavil, je šele dejal:

»Črničevac.«

»Daj no sem!« sta vzkliknila oba hkrati in ko sta se polastila posode, sta jo drug za drugim navezala. Nista pa še utegnila vrniti čutare Vojenkovemu, ko je v sredini pobočja, kjer so se začele delati klešče, zaropotala strojica. Kolona je zadelala na stražo taborišča, ki je takoj začela streljati na napadalce. Desna čeljust odprtih klešč, ki je bila podobna vozlu pod bukovim drevesom, se je takoj razvozlala, toda le toliko, da se je izravnala in se stisnila na zemljo. Nemeč, ki je ležal levo in delal zvezo, je začel streljati kakor besen. Sedaj so začeli streljati tudi naši fantje, akoravno niso videli nobenega cilja. Tista čustva, ki so jim še malo prej vzbujala razne nezanesljive misli, so na mah prenehala in zamrla in prevzel jih je bojni vihar. Okrog bukovih debel se je kadila skorja in vejevje je padalo po tleh.

Naenkrat je Rojenkov, ki je ležal sredi gruče, zapazil, da beži neka svetla podoba visoko gori nad njimi preko pobočja proti drči.

»Ali vidita?« je siknil med zobmi onima dvema.

»Vidiva!« sta odgovorila tovariša, ki nista prenehala streljati.

Tista podoba gori v bregu je skakala dalje. Od daleč ni bilo mogoče razločiti, ali je moški ali je ženska ali kaka divja koza, ker je bilo vse skupaj rjavo in ker je bilo tudi bukovje napoti. Fantje so streljali iz nekega čudnega nagona, brez premisleka in brez sovraštva. Ker je streljalo celo pobočje, se jim je zdelo, da streljajo tudi od zgoraj doli nanje. Bežeča podoba je preskakala že skoraj

celo pobočje, ko je omahnila v grmičevje, ki je obdajalo drčo od obeh strani. Nobeden ni mogel razločiti ali je bila zadeta ali pa je ušla v zavetje tega grmovja. Podoba je izginila izpred oči. Vojenkovemu se je zdelo, da je tam gori, kjer je podoba izginila, začul tudi kratek vzkrík, ki mu je prerezal srce. Vendar se ta krič ni hotel več ponoviti.

Nemci partizanskega taborišča niso mogli obkoliti, kakor so nameravali, ker so jih ti pravčasno zapazili. Ko so spoznali nemško premoč, so se umaknili, vendar z bojem, ki je trajal celo uro. Nemci so ta uspeh drago plačali. Padel je komandant in z njim vred tudi kažipot. Padlo je še nekaj drugih voljakov, nekaj pa je bilo ranjenih. Domači prostovoljci so imeli srečo, ker je bil le eden ranjen in ta je bil tisti navdušeni delavec, ki so ga obstrelili kakor zajca. Hostniki so pustili samo enega ranjenca na bojišču. Mogoče so imeli večje število ranjencev, toda potemtakem so vzeli vse seboj, ker je bilo taborišče prazno. Preiskali so vso bližnjo okolico in niso našli ničesar, razen par praznih konzervnih škatel in nekaj strganih vreč.

Zmagovalci so se po končanem boju zbrali na opustošenem taborišču in niso mogli biti dobre volje. Nemški vojaki so bili potrti zaradi izgub, domačini pa so bili naravnost prepadeni. Mislili so si, da bo cela zadeva drugače in gladko potekla, da bodo hostnike enostavno žive polovili kakor ovce, ki jih bodo potem odgnali v dolino, kjer bo nato velik dirindaj. Namesto tega so bili celo uro zapleteni v boj z nevidnim sovražnikom, ki se je dobro branil in je potem izginil. Izteklo je veliko krvi in tega ni nihče hotel.

Naši trije fantje so med zadnjimi dospeli na mesto taborišča. Gredeč so naglo pregledali še svet, kjer so videli tisto bežečo podobo, vendar niso ničesar našli. Ko so prišli na tisto mesto, so videli, kako so trije nemški vojaki prebadali z bajoneti ranjenega hostnika, ki je ležal sredi tratine. Pri tem so izlili ves srd za izgubljene tovariše na tega reveža, ki je bil že itak nezavesten. Ko so ga ubili, so pljuvali nanj in ga še suvali z nogami kakor mrho. Domačini so s čudnimi občutki v želodcih gledali na to stvar od daleč in niso vedeli, kako naj bi se obnašali.

Rojenkov, ki je s svojima tovarišema stal v ozadju, je rekel Vojenkovemu:

»Ali imaš še črničevca?«

In ko mu je ta dal steklenico, jo je izpraznil na dušek, še preden jo je utegnil prestreči Sojenkov.

Nato so Nemci pobrali svoje mrtve in ranjene tovariše in domačini so jih morali naložiti na zasilna nosila, ki so si jih napravili iz vejevja in jih oprtati. Pri tem so Nemci vpili nad njimi ko da bi ne bili njihovi bojni tovariši, ampak partizanski zavezniki. Tisti, ki je prevzel komando, je vpil nad njimi:

»Kaka svinjska banda!«

Nato so nastopili pot proti dolini. Spredej, zadaj in ob straneh so šli Nemci, domačini pa so nosili trupla v sredi kakor ujetniki. Rojenkov in Sojenkov sta nosila ubitega kažipota. Ko sta si ga hotela naložiti na ramena, je priskočil nemški vojak, sunil mrliča z nogo in zaklel:

»Peš, zdaj pa imaš, kar si hotel!«

Vojenkov je še z enim moral nositi tistega obstreljenega delavca, ki je vpil kakor obseden. Vojenkov ni mogel kaj, da bi mu ne bil oponesel:

»Ali boš zdaj sit?«

Obstreljenec pa ni slišal ničesar in je dalje vpil:

»Moja noga, moja noga!«

Prenehal je le za nekoliko časa, ko je pristopil nemški vojak in ga osorno nahrulil:

»Nehaj že, kdo te bo poslušal!«

Ko je kolona prišla v dolino do prvih hiš, so nosači položili bremena na cesto in šli z Nemci iskat vozov po bližnjih hišah. Kmetje so morali napregati konje in vole. Razen tega so morali odpirati kleti in shrambe, ker so bili vojaki lačni in žejni.

Naložili so pet vozov; na prvi voz so naložili komandanta in ga prekrili z zelenjem, na dva voza so naložili mrliča, na zadnja dva pa ranjence. Ljudje so gledali to čudno procesijo in se umikali za hiše. Nemci so se zopet znašli in postali oholi.

»Banditov ne bo več nazaj, smo jim dali vetra,« so se hvalili po cesti.

Ko so peljali vozovi skozi vas Podgoro, so vpili nad prebivalci:

»Odkrijte se, lopovi, odkrijte se!« Kmetje so se odkrivali dolgih obrazov, ženske so se križale za ogli.

Sredi vasi je gledal spreved postaren kmet. Ko se je približal voz s komandantom, je nemški vojak zavpil nad njim:

»Joči se! Ali boš jokal, hudič?«

Ker kmet ni vedel, zakaj naj joka, je vojak priskočil k njemu in ga udaril v obraz, da je omahnil. Ko se je mož spet dvignil, so njegove oči postale rdeče in ko je odšel za hišo, je jokal kakor otrok.

Cesta do trga je bila zdaj veliko daljša, kakor pa zjutraj. Bila je spomlad in sonce je pripekalo že s poletno vročino. Zemlja je bila razkošna. Sadej je komaj odcvetelo in zelenje je v kitah viselo nad cesto. Ljudje pa so šli po cesti, ko da bi vstopali v zimo, z mrzlimi srči in mrtvimi dušami, kakor gluhi in slepi. Kolona ni bila podobna ne zmagovalcem ne premagancem, ampak beguncem. Potok, ki je z bučnim šumom spremljal vso cesto, se je nemo pogreznil v globoko korito.

Ko so prišli v trg, je bilo vse na nogah. Največ prostovoljcev za hajko je bilo iz trga. Njihove žene in otroci so se zdaj v strahu zgrinjali okrog kolone. Boj v gori je odmeval do trga in vse se je balo, kaj bo. Nekateri so pričakovali, da bodo videli ukleknjene partizane, ki jih v tem kraju še nihče ni videl, namesto tega pa je bilo pet vozov mrličev in ranjencev pred njimi. Prebivalci niso mogli zakriti tihega zadovoljstva, da so ubiti in ranjeni le Nemci in žene so kakor blazne objemale svoje moža kar pred očmi nemških vojakov. Ko je naval prvih čustev prešel, so se ljudje šele streznili in tedaj jih je prvi hip postalo sram, nato pa skoraj strah, da so se hoteli takoj razkropiti. Toda tega niso smeli, ker je okupator hotel ta prvi pohod proti gori izkoristiti za propagando. Domačini, ki

so se pohoda udeležili, niso smeli na svoje domove, ampak so morali biti zraven do kraja vseh ceremonij.

Komandanta in vse nemške vojake so položili na mrtvaški oder v občinski hiši sredi trga. Po dolgem prerekanju so položili zraven še drvjarja, ki je izdal partizane. Navdušena trška dekleta so prinesla toliko zelenja in rož, da so se odri šibili. Vse so zagrnil z zastavami kljukastega križa. Potem so postavili stražo in šele nato so izpustili domače udeležnike hajke domov. Cigaret in salam ni bilo od nikoder.

Domači hajkači so se tiho porazgubili po domovih. Sojenkov, Rojenkov in Vojenkov so odšli domov tihi kakor grob in vsi pokropani. Ljudje, ki so jih srečavali, jih niso ogovarjali in so šli dalje, ko da bi se jih bali.

Ko je Vojenkov prišel domov, ga je mati sklenila v roke in se zjokala na sinovih prsih. Hotela je nekaj govoriti, toda beseda ji ni mogla iz ust, zato je sina le gledala z vprašujočimi očmi. Sin se je materi izvil iz objema in zbežal v samoto, zakaj v teh očeh je bral eno samo vprašanje:

»Sin, ali nisi kaj hudega napravil...?«

Kako rad bi bil sin zakričal:

»Mati, nisem!«

Toda krik mu je zastal v grlu.

2.

Vojenk tisto noč po napadu na partizane ni mogel najti miru. Bil je tako zbit, da se je komaj vlekel po nogah, toda ko je legel na svoje ležišče na parni, ni mogel zaspati. Kakor hitro je zatisnil utrujene oči, je zagledal pred seboj tisto svetlo, bežečo podobo v gozdu, ki se je zgrudila v goščavo in ki je potem niso našli. Zdelo se mu je, da je njegova puška zadnja ustrelila nanjo. Bal se je tega priznanja, toda vedno znova mu je ta podoba vstajala pred očmi. Mogoče pa ni streljal on, mogoče sta bila Rojenkov in Sojenkov tista, ki sta streljala. Včasih si je skušal dopovedati, da tista podoba ni bila živa, ampak da je bila le kaka čudna prikazen, toda koj nato je še bolj živo verjel, da je bil to le človek, ki je izginil v goščavo. Tudi to mu ni pomagalo, ko si je skušal dopovedovati, da je bežeča podoba zbežala dalje v goro, da se je rešila, kakor so se rešili drugi, ki so jih lovili. Nazadnje tega ni verjel. Bil je ves moker od samega tuhtanja in ko je bila ura blizu polnoči, je vstal, si nataknil čevlje in klobuk in odšel v noč. Nevidna moč ga je vlekla proti gori, da se prepriča, ali je njegov strah upravičen ali ne.

Noč je bila mesečna, daš so tenke meglice zakrivale nebo. Gora je stala vsa veličastna in svetla v ozadju, po njenih pobočjih so neprestano migale ozke sence oblakov, ki so zagrinjali luno. Dolina je bila temnejša od gore. Tisti pragovi, kjer so bili zakopani partizani, so se zdeli čisto blizu, da bi jih človek skoraj z roko dosegel.

Vojenkov sin je potegnil preko čela in zamrmral:

»Gori bom šel in pogledal v tisto drčo, da bom vedel pri čem da sem.«

In je šel proti gori.

Do tistih pragov je bilo podnevi dve uri hoda, toda Vojenkov je rabil do tja polovico manj. Našel je tisto mesto, kjer je s tovariši ležal prejšnji dan med napadom. Gora je bila tiha, ali njega ni bilo strah.

»Malo si oddahnem in potem grem pogledat,« si je dejal in se položil na mehka, listnata tla.

Ležal je tako komaj par hipov, ko je zagledal spodaj med drevjem, v somraku mesečine in senc, blede, nejasno podobo, ki je korakala gori proti njemu. Najprej ga je ob tej prikazni nekaj stisnilo, ko pa je podoba prišla bliže, je skoraj vzkliknil:

»Francuh!«

Bil je Rojenkov sin. Tudi ta se je zganil, ko je spoznal na tleh svojega mlajšega tovariša.

»Kaj pa delaš tukaj?« ga je vprašal skoraj z nekakim očitkom.

»Kaj pa ti delaš tukaj?« mu je odvrnil Vojenkov.

Rojenkov se je vlegel zraven njega in šele čez nekaj časa je odgovoril:

»Hotel sem pogledati tja gori, če se ni kaj zgodilo. Človek je človek.«

»Tudi jaz sem zato prišel,« je dejal Vojenkov potem.

Nista se še utegnila dvigniti in nadaljevati poti navkreber, ko ju je zmotilo pokanje hoste v bregu pod njima. Ravno takrat je bil breg poln trepetajočih senc, ker so se na nebu oblaki razgrnili in se je polna luna uprla v goro ter prodirala skozi gozd, kjer je mogla. Med visokimi debli sta zagledala temno postavo, ki se je hitro pomikala proti njima. Preden je postava prišla do njiju, sta oba hkrati vzkliknila:

»Blažuh!«

Bil je Sojenkov sin, ki je prišel po gozdu. Ko je ta začul svoje ime, ju je spoznal in se glasno začudil:

»Ali sta vidva tukaj...?«

Tretji je legel k prvima dvema. Nekaj minut so ostali tako in molčali, njihove oči so nemo strmele po listnatih tleh, ki so migotale, kakor voda pod mesečino. Potem je prvi spregovoril Rojenkov:

»Ali gremo pogledat?«

»Pa gremo,« sta odgovorila ona dva, ko da bi se bili nekaj domenili.

Dvignili so se in odšli v breg, kjer se je gozd nehal in kjer se je pričela goščava. Tam so včeraj med bojem videli tisto podobo utoniti proti drči. Dokler je bil gozd visok, so lahko iskali. Pogledali so za vsako drevo in se sklanjali nad vsako udrtino, toda našli niso ničesar. Nobeden ni govoril o tem, kaj iščejo.

»Meni se pa le zdi, da je tukaj šlo,« je menil čez nekoliko časa Rojenkov.

»Jaz se natančno spominjam,« je dejal Sojenkov preudarno.

»To sem tudi jaz videl. Mogoče pa je šlo dalje proti drči?«

Med bukovim gozdom in med drčo se je razprostirala precej široka goščava, na gosto zaraščena z bukovim grmovjem, malinovjem in drugo drmo.

Tu je bilo teže iskati, ker so bila tudi tla poraščena in so razen strmega pobočja še padala proti drči, od koder so slišali šumeti vodo. Tudi zdaj ni nihče rekel, kaj iščejo, preiskali pa so ves svet precej podrobno, a brez uspeha. Potem so se nočni iskalci lotili same drče. Tu doli so nekaj spuščali hlode z višave, pozneje pa je pričela po njej dreti voda ob nalivih in si izgledala globoko, skalnato strugo. Skale, višje od človeka, so ležale v strugi; okoli njih se je vila voda. Tu je bilo svetlo kakor podnevi, vendar zaradi skal zelo nepregledno.

Pregledali so velik kos drče vsak zase. Pod neko skalo čisto ob vodi je Vojenkov odkril človeka, ki je ležal teman kakor senca na tleh. Imel je bel obraz, ki je strmel proti nebu. Vojenkov je pokleknil na tla, da bi videl, kdo leži tam.

»Ali si človek?« je rekel in se sklonil čisto k njemu.

»Ali si možki, ali ženska?« je spraševal nadalje, ker ni razložil, kdo da leži na tleh.

Toda človek, ki je ležal za skalo, ni odgovoril na njegova vprašanja, temveč je rekel:

»Ali si prišel, da me boš izdal?«

Tedaj je Vojenkov spoznal ženski glas. Ta ga je tako presunil, da je pozabil na svoja dva tovariša, ki sta še preiskovala niže v drči in ju ni poklical k odkritju.

»Ali si prišel, da me boš ubil?« je rekla oseba na tleh.

Vojenkov je skozi senco spoznal, da je obraz mlad in lep. Sklonil se je k zemlji in rekel:

»Nisem prišel zato, da bi te izdal ali ubil, ampak zato sem prišel, da te rešim.«

»Ali je res, kar govoriš?« je vprašala oseba na tleh.

»Resnično, kakor resnično sem tukaj pri tebi,« se je pridušil Vojenkov.

»Kako si vedel, da ležim tukaj?«

Vojenkov naenkrat ni imel poguma, da bi odgovoril. Medtem sta Rojenkov in Sojenkov pritipala navzgor do njega, in ko sta videla, kako se sklanja za skalo, sta glasno vprašala:

»Ali si našel?«

Ker Vojenkov niti njima ni odgovoril, sta pristopila.

Tedaj je ženska na tleh vprašala:

»Ali ste bili včeraj zraven?«

»Bili smo in zato smo prišli,« so zdaj odgovorili vsi trije.

»Zločinci!« je tedaj siknila ženska na tleh in se zganila. Vojenkovemu, ki je bil sklonjen nad njo, se je zazdelo, da so njene oči sovražno zagoarele. Ta kletev je vse tri globoko zadela, zato dolgo niso našli besede. Potem jo je Rojenkov pobaral:

»Ali si ranjena?« Tedaj je že vedel, da je ženska.

Toda ženska na tleh ni slišala tega vprašanja.

»Ali ste naše pobili?« je vprašala.

»Vsi so se umaknili, samo enega so dobili, ker je bil ranjen,« je dejal Sojenkov. Tega ni povedal, kaj se je ž njim zgodilo.

»Nemcev je bilo pa kakih dvajset ubitih in ranjenih,« je še hitro dodal Rojenkov.

Ženski na tleh se je tedaj izvil srečen vzdih iz prsi, podoben vzdihu otroka, ki dobi pomarančo.

»Nas so potegnili kar tako zraven,« je hitro rekel Vojenkov. Nočna senca je preprečila, da se ni spoznala rdečica na njegovem obrazu, ker je lagal.

»Odkod si pa?« jo je pobaral Rojenkov.

»Iz Kranjskega,« je odgovorila tista na tleh.

»Mi smo Korošci,« je pristavil eden.

»Vem!« je pritrčila ženska in šele zdaj pristavila: »Ranjena sem.«

»Ranjena!« so se začudili vsi trije hkrati, ko da bi tega ne bili slutili.

»Kaj pa nameravate zdaj z menoj?« Ranjena partizanka je skušala dvigniti svojo glavo.

Na to vprašanje nihče ni vedel odgovora. Prišli so na goro ponoči, na skrivaj, kakor tatovi, ali na to vprašanje ni nobeden znal odgovoriti. Zato je odgovorila ženska sama:

»Ubijte me, ubijte me hitro!«

Fantje so občepeli negibno na mestu, kakor ukopani in so nečemu prisluškovali. Gora je bila globoko tiha in svetla, le vodica je šumela daleč doli med skalami. Po dolini so se tedaj zapazile tenke megle, ki so se svetile kakor preproge. Skozi nje so se risale posamezne samine z belimi zidovi. Prvi je napravil konec premišljevanju najmlajši, Vojenkov in dejal:

»Ali si hudo ranjena?«

»Hoditi ne morem, če bi mogla hoditi, bi me ne dobili.«

»Te bomo pa nesli, saj smo trije,« je rekel Rojenkov.

»Da, nesli te bomo, zato smo prišli. Skrili te bomo, dokler ne ozdraviš popolnoma.« Vojenkov se je zdaj dvignil in še dalje govoril, ko da bi se šele zdaj zavedel, po kaj ga je prav za prav ponoči gnalo na goro.

Rojenkov in Sojenkov sta odšla v goščavo, da napravita zasilna nosila, tretji pa je ostal pri ranjenki in ji venomer govoril. Potem je zvedel, da je bila ranjena ravno ko se je hotela potopiti v goščavo. Zadeta je bila v obe nogi. Ves dan je potrebovala, da se je zavlekla do drčee, kjer je slišala teči vodo. Fant se je ves tresel med njenim pripovedovanjem. Na koncu ji ni mogel reči drugega kakor to, da jo bodo skrili in ozdravili in da se ji ni treba ničesar bati.

»Jaz imam dobro mater, ki bo lepo skrbela zate,« ji je venomer zatrjeval mladenič.

Medtem sta se tovariša vrnila z nosili, ki sta jih spletla iz vejevja in trt in jih dobro postlala. Potem so začeli polagati ranjenko na nosila. Bila je vitka in nežna ter bledega obraza, ki je bil zaradi izgube krvi skoraj snežno bel. Tudi njene roke so bile take. Nog ni mogla premakniti, ker so bile prestreljene in boleče. Vendar so jo položili tako oprezno na nosila, da ni čutila nobenih bolečin.

Nato so jo začeli nositi z gore v dolino. Nosila sta jo najprej Rojenkov in Sojenkov tako oprezno in previdno, da skozi celo pobočje nista zadela z njo nikamor. Vojenkov jima je trebil pot. Odkril je najboljše prelihe skozi goščavo in našel vsak ka-

men, na katerega bi se bila nosača lahko zadela. Ko so prišli z gore na položnejši svet, se je na vzhodu zazoril prvi svit pozno vignetnega jutra. Na obronku gozda so jo položili na tla. Moker somrak jih je obdajal. Z drevja je kapala bogata rosa in jih močila. Dosihmal so bili tako zaposleni s prenosom, da se še zmenili niso, kam bodo ranjenko skrili. Njihove domačije niso bile več daleč. Bile so vse tri planinske samine.

Tedaj je spregovoril Rojenkov:

»Pri nas imamo skrito kamro pod streho.«

Za njim je dejal Sojenkov:

»Naša bajta je kakor nalašč za to.«

Vojenkov pa je vstal in rekel:

»Jaz vem, da ji bo naša mati najbolje stregla.«

In napotili so se dalje. Vojenkov je vzel nosila spredaj na svoje rame. Rojenkov in Sojenkov pa, ki sta bila že utrujena, ker sta tovor prinesla sama s planine, sta se ustavila zadaj in dvignila vsak po en ročaj na ramena. Brez kakih besed je Vojenkov nameril korake proti Vojenkovi domačiji, ki je bila tretja samina pod goro. Do tja je bilo še dobre četrte ure ter so morali zdaj hiteti, ako so hoteli spraviti ranjenko še pred svetlim dnevom v skrivališče. Ko so prišli do plota, ki je obdajal domačijo, je pes pri hlevu razburjeno stresal verigo, zalajal pa še ni. Ko ga je domači sin poklical, je žival takoj izginila v svojo skrev in se ni več oglasila.

Pri Vojenku so imeli par sto let staro kaščo, ki je imela pri vrhu nizek, skrit prostor, kamor so včasih obešali suho meso. Ranjenko so spravili nosači v ta prostor in domači sin je prinesel iz spodnjega prostora, kjer je sam spal, mehko slamnjačo in odejo. Komaj so položili ranjeno žensko na mehko ležišče, je takoj zaspala. Ko so trije planinski sinovi bili spet na dvorišču, je vrh gore ravnokar zažarel v zlatih žarkih vzhajajočega sonca.

Domači sin je takoj odšel v shrambo v hiši, da bi našel mleka za ranjenko. Ko je ravno hotel odnesti lonec iz shrambe, ga je srečala mati, ki je v hiši zmerom prva vstajala.

»Kam pa neseš mleko, Miha?« ga je pobarala.

»Mati, vi ga nesite,« ji je odgovoril sin.

Mati je molče vzela lonec in ga nesla za sinom.

3.

Drugi dan je rekla Vojenca svojemu možu:

»Ti, zdravnika bo treba. Ne gre drugače.«

Vojenk ni rekel drugega kakor:

»Ali res ne gre drugače?«

Ranjenka je bila že več kakor štiriindvajset ur skrita pri hiši in očetu še ni nihče povedal, kaj se je zgodilo. Tóda oče je vedel, da se je nekaj zgodilo, ker je opazil, da je mati šla čez dan parkrat v samotno kaščo. Zvečer je dolgo ni bilo od nikoder. Spraševal pa ni za vzrok in si je svoje mislil. Pred par dnevi je slišal boj na gori in takrat ga je zaskrbelo za sinom. Ko se mu je ta vrnil zdrav v hišo, je bil spet pomirjen. Toda stvar z zdravnikom ga je spekla. Nikdo ni poznal zdravnika, ki bi ga za tak primer lahko poklical v hišo.

V trgu je bil sicer zdravnik, ki ga je poznal in ki ga Nemci ob prihodu niso pregnali ali izselili, ker je imel Nemko za ženo. O njem ni vedel kaj drugega kakor to, da je velik pijanec in da ordinira največ v gostilni. Ko mu je mati razodela nalogo, se je počohal za tilnikom, malo pomislil, potem pa mirno rekel:

»Mati, vlezi se v posteljo!«

Potem je odšel v shrambo in snel s kljuke veliko, povojeno pleče in vzel iz stelaže dvolitrsko steklenico črničevca, nato je šel v hišo, kjer se je žena ravnokar pripravljala v posteljo in je vprašal kar skozi vrata:

»Kako pa ji je ime?«

»Kristina,« je odgovorila mati in legla.

Oče je zaprl vrata in odšel v trg. Trg je bil ta dan ves pokonci. Vojenk, kakor večina kmetov, brez velike sile ni zahajal v trg, odkar so ga okupirali Nemci. Iz trga ni prihajalo ničesar dobrega za ljudstvo in zato se ga je izogibal tudi on. Danes pa se je pripravljajal trg na pogreb žrtev boja v gori. Vse hiše so bile okrašene s kljukastimi zastavami in celimi stogi zelenja, ko da bi se imela vršiti kaka parada ne pa pogreb desetih ljudi. Po trgu so se sprehajali tuji vojaki v črnih in rjavih srjcah, kakor bi bil ves svet njihov. Ker so ljudje iz okolice, ki jih je videl v trgu, vstopali v hišo, kjer so bili padli vojaki na odru, je vstopil tja tudi Vojenk. Postal je pred krsto, v kateri je ležal tisti drvar, ki je bil za kažipota, in ki ga je poznal od mladosti. Pred njegovo krsto je samo pokimal, nato pa je odšel iskat zdravnika, katerega pa ni našel v gostilni, ker so bile gostilne prazne, odkar so prišli Nemci v deželo.

»Žena mi je zbolela,« je rekel zdravniku in mu dal na mizo, kar je prinesel s seboj.

»Kaj pa je?« je vprašal ta.

»Rano ima, ker se je vsekala,« je dejal Vojenk mirno.

Zdravnik je napolnil torbo z obvezilnim materialom in potem sta moža odšla.

Hodila sta celo uro po samotnih poteh do Vojenkove domačije. Oba moža sta bila redkobesedna, danes pa sta bila še bolj. Vojenk je poznal zdravnika, da je bil zmerom dober Slovenec, čeprav je imel Nemko za ženo. Kadar je bil malo natrkan, je zmerom vpil »Živio« po gostilnah. Odkar je bil okupator v deželi, je to opustil, ali kaj slabega ni bilo slišati o njem. Zdravnik je poznal starega Vojenka kot starokopitnega, bogu vdanega kmeta, ki se je potuhnil, odkar je gospodaril okupator. Vojenk je razmišljal, kako bi zdravniku povedal resnico, toda odlašal je tako dolgo, da sta oba prej prišla domov, preden je spraval kako besedo iz sebe. Nekako bo že, si je mislil kmet. Nekako bo že, si je mislil tudi zdravnik, ki je slutil, da gre za neko drugo stvar.

Doma je zdravnik našel kmetico v postelji. Ko jo je videl, je že tudi vedel, da ji ničesar ne manjka. Vendar jo je pregledal in ji dejal:

»Vi ste bolni na ledvicah in morate imeti počitek. Ostati morate v postelji vsaj en teden, potem bomo pa videli. Ali imate pri hiši zanesljive ljudi?«

»Popolnoma zanesljive, ker smo sami domači. Lahko ste brez skrbi,« je dejal Vojenk.

»Potem pa na dan s tisto drugo stvarjo!«

Zdravnikov glas se je nekoliko tresel.

»Mati, boš ti šla zraven,« je dejal stari Vojenk.

Vojenca se je dvignila iz postelje in odšla z zdravnikom v kaščo, kjer je bilo skrivališče. Ko je zdravnik lezel po lestvi do luknje, je na ves glas klet Nemce in partizane in vso to hudičevo vojno, ki ni drugega, kakor ena sama velika neumnost. Potem se je lotil ranjenke, ki je imela hudo vročino. Rane so bile sicer enostavne, toda vnete, in ko jih je pregledal, mu je znoj pokril plešo. Kar se je ta dan dalo napraviti, je opravil, potem sta se z materjo vrnila v hišo, kjer se je ta spet vlegla v posteljo, zdravnik pa je sedel k mizi, kjer ga je čakala malica, in klet še hujše kakor pred prihodom.

»Tista luknja je dobra, to moram reči, toda ti stara se mi nimaš premakniti iz postelje.«

»Kdaj boste spet prišli?« je vprašala mati in ga prosila, da ranjenke ne pozabi.

»Da se mi ne premakneš iz gnezda, to ti rečem,« je dalje klet zdravnik in ni dal odgovora. Zapustil je hišo brez vsake obljube, da bi se še kdaj vrnil.

Ko je zdravnik zapustil hišo, se je šele prikazal Vojenkov sin in vprašal mater, kako stoji. Mati mu ni mogla povedati ničesar takega, kar si je sin želel, in ko je sin zapustil sobo, se mu je vrtelo v glavi. Sam bi najrajši takoj splezal v skrivališče, toda bal se je videti tisti suhi, blede in lepi obraz ranjenega dekleta, ki je ležalo brez moči tam gori, kajti vest mu je vedno močnejše očitala, da je on kriv vsega tega. Na to, da se zdaj na hišo lahko zruši največja nesreča, pri tem ni mislil. Tudi sam nase ni mislil.

Zvečer je ležal na travi za plotom in si grizel ustnice. Lune še ni bilo na nebu in zato je bilo temno, čeprav se je na milijone zvezdic trudilo, da bi toplo noč kolikor mogoče razsvetlilo. Edino široka rimska cesta je s svojim sijajem šla od severa proti jugu, kjer se je dotikala gore v ozadju. Stari jeseni, ki so obdajali gonje* proti gozdovom, so šelesteli v nočni mir s svojo sanjavo melodijo. Vojenkov sin se je moral zagrabit za travo pod seboj, da se ni dvignil in splezal v skrivališče. Toda tega ni smel, ker mu je prepovedala mati. Rekla je, da ima skrita partizanka veliko vročino in da jo je treba pustiti pri miru. Rekla mu je to s takim glasom, da se je mladeniča pollašal obup.

Naenkrat sta legli k njemu dve temni senci, ki sta se medtem izkopali iz temnih gonj. Ena senca je bil Rojenkov Francuh, druga pa je bila Sojenkov Blažuh.

»Kako je?« ... stu ga vprašala s tako tihimi glasovi, ko da bi vprašal veter, ki je vlekel skozi gonje.

»Menda bo že, ne ve se pa še nič,« je odgovoril domači sin z razbitim glasom.

»Potem bo slabo,« je odvrnil Rojenkov.

* Pot do pašnika za živino.

»Potem bo slabo za nas,« je dodal še Sojenkov.

Nato sta se dvignila in sta odšla, od koder sta prišla.

Naslednji dan je prišel zdravnik že navsezgodaj k hiši. Mater Vojenco je našel v postelji, a razen nje je našel v hiši še veliko patroljo nemške policije iz trga. Pet mož je sedelo v hiši za mizo, drugi so bili zunaj pred hišo.

»Kaj se to pravi?« je začel vpiti zdravnik nad gospodinjo. »Danes je slabše, kakor je bilo včeraj. Gotovo nisi ubogala in si hodila pokonci. Potem se kar sami zdravite. To se pravi sabotaza, zretj zdravila, ki jih danes tako rabimo za vojsko. Jaz ne prevzamem nobene odgovornosti. Izberite si kaknega drugega osla!«

»No, tako hudo pa spet ni,« je skušal pomirjevati komandant patrolje. »Če je človek bolan, je pač bolan. Šla je samo v shrambo po žganje. Takega žganja še nismo pokusili, kakršno je pri tej hiši.« Nalil je kozarec in ga ponudil zdravniku, ki ga je takoj izpraznil. Nato je vprašal zdravnika, če ni kaj zapazil, ko je hodil iz trga.

»Jaz nisem ničesar zapazil. Mene naposled tudi nič ne briga, jaz sem zdravnik, ki opravljam svoje dolžnosti. Preklete babe!«

Nemcev dolgo ni bilo mogoče spraviti iz hiše. Pili so kakor žolne in mešali sadjevec in žganje, dokler niso bili popolnoma pijani. Zraven so obračali dvoje velikih svinjskih plečet, ki so jih grizli h kruhu.

Ura je bila že skoraj poldne, preden so jih spravili iz hiše. Gospodar je nosil velikanski vrč še po gorici za njimi, samo da bi se jih zlepa iznebil. Ko so naposled izginili proti gozdu pod njivami, se je gospodar oddahnil:

»Pol polovnjaka sadjevca je šlo in pol praseta. Bili so že navsezgodaj tukaj. Hoteli so vedeti, če nismo zapazili kakih hostnikov. To ni prijetna stvar, če človek malo pomisli.«

Potem se je zdravnik sam skobacal v skrivališče nad kaščo in se dolgo ni vrnil. Ko pa je prišel nazaj, je imel vesel obraz.

»Kaj pa je?« je pobarala gospodinja v postelji.

»Nič, jutri me ne bo. Dajte mi črničevca.« Zdravnik je zvrnil kozarec na dušek in odšel.

Mati je šla šele zvečer, ko se je zmračilo, v skrivališče in našla ranjenko v dobrem stanju. Ta večer sta prvič dalje časa ostali skupaj in stara Vojenca je hotela od dekleta vse zvedeti. Če ima starše, brate in sestre, kaj je delala, preden je odšla v hribe. Pobarala jo je tudi, zakaj je dekle šlo v hribe tako mlado.

»Pri nas je šlo vse v hribe. Kdor ni šel v gore, je šel v zapore. Boljše je iti v hribe. Pri vas bo še tudi tako prišlo,« je odgovarjalo dekle.

»Vem, tudi pri nas bo moralo tako priti. Bog pomagaj,« je menila gospodinja. Preden je zapustila skrivališče, je še enkrat povprašala:

»Ali ti je res boljše?«

»Nič več mi ni, le rane imam. Vaš zdravnik je dober zdravnik,« je odgovorilo dekle.

Na dvorišču je mater čakal sin.

»Kako je?...« je dahnil vanjo.

»Dobro. Bodi miren,« mu je rekla mati.

»Ali nocoj že lahko grem gori k njej?« je spraševal sin dalje.

»Nocoj še ne, jutri pa že lahko.«

Vojenkov Mihun je bil naslednji dan ves nestrpen, dasi sam ni prav vedel zakaj. Toliko je bil miren, da je partizanka v skrivališču na dobrem in izven nevarnosti. Zdelo se mu je, da ji mora razodeti tajnost, da jo je najbrž on sam ranil, ker je tako divje streljal nanjo. Potem pa mu naj reče, kar hoče, če ga tudi zapodi od sebe. Pri hiši jo bodo imeli, dokler ne ozdravi popolnoma. Doma o skrivnem gostu sploh niso govorili. Oče se je držal, kakor da bi ne bilo ničesar novega pri hiši. Nikdar ni spregovoril besedice o tem. Skrb za kaščo je bila prepuščena materi, ki je hodila tja ponoči, ko se je že dobro stemnilo.

Zdravnika ni bilo k hiši tri dni in ko je spet prišel, je dejal gospodinji:

»Sedaj že lahko vstaneš za kako uro.«

Potem ga ni bilo spet štiri dni in tedaj je rekel:

»Sedaj pa že lahko vstaneš, ali paziti moraš nase.«

Na tihem je naročil gospodinji, da naj sedaj ona prevezuje ranjenko in ji je dal zato potreben material. Potem je prišel šele čez dober teden. Rane so se zelo dobro zacelile in bolnica se je hitro popravljala.

Neke večeri je domači sin zlezal v skrivališče, kjer je ponoči gorela majhna leščerba. Tedaj sta dolgo govorila in nazadnje, ko je bilo že vse zgovorjeno, jo je Mihun prijel za roko in ji rekel:

»Nekaj ti moram povedati, pa mi zameri ali ne: Jaz sem bil najbrž tisti, ki sem te ranil. Toda nisem vedel, da si to ti. Ali si zato huda name?«

»Kaj bom huda nate, je bila pač borba in ti si bil naš sovražnik. Lahko bi me bil tudi ubil.«

Takrat se je začela dvigati lina v kotu. Fant je okamenel še bolj zaradi tega, ker je videl, da je bolnica zgrabila za revolver, ki ga je imela v zglavju ter je v njenih očeh bral, da je pripravljena ubiti raje sama sebe, kakor pa pasti v ujetništvo, ko pa iz strahu za sebe. Toda prihodnji hip je pokukala skozi lino kuštrava glava Rojenkovega. Komaj je ta splezal skozi lino, se je prikazala za njim tudi glava Sojenkovega sinu. Ta dva sta že pred dobro uro prišla in čakala domačega sina za plotom, ker ga pa ni hotelo biti iz kašče, sta šla sama tja. Skrivališče jima je bilo dobro znano.

»Kaj pa delata?« je vzkliknil Vojenkov kakor ljubosumen.

»Kaj pa delaš ti?« sta rekla z istotakim naglasom ona dva.

Nato so se vsi trije zarezali in partizanka Kristina je videla tri usta polna belih, močnih zob. Potem so vsi govorili še dolgo v noč. Postali so prijatelji.

Rojenkov je rekel samozavestno:

»Lejte in to bi bil jaz skoraj ubil.«

»Ne, jaz sem streljal vanjo, dobro vem,« se je zaklinjal Sojenkov.

»Če bi bila mrtva, bi bila od mene,« se je vroče branil najmlajši, Vojenkov.

Fantje bi se bili skoraj sprli, ker je vsak hotel biti kriv njenih ran.

Kristina se je smejala in jih pomirila:

»Prihodnjič ne boste več šli?«

»To pa gotovo ne, kaj drugega se jim lahko zgodi!«

Fantje so pri teh besedah postali resni. Pred odhodom je dejal Vojenkov:

»Ko ozdraviš, lahko ostaneš pri nas. Pri hiši potrebujemo dekle.«

»Pri nas jo tudi potrebujemo, so še večja posestva, kakor pri vas,« sta hkrati rekla ona dva.

Potem so se smejali vsi štirje kakor otroci in ko so se razšli pozno po polnoči, so bili vsi štirje srečni.

Partizanka Kristina je še tri tedne ostala v skrivališču pri Vojenku in je že skoraj popolnoma ozdravela. Zadnje čase se je učila hoditi in pri teh vajah so jo vsi trije fantje stražili prav po vojaško. Nekje so si dobili puške. Ko jih je partizanka vprašala, kje so jih dobili, so se ji skrivnostno režali. Potem je dekle neke noči izginilo neznano kam. Dasiravno je s tem hiši zelo odleglo, so bili domačini vendar vsi žalostni. Mati Vojenca je jokala, stari Vojenk je postal še redkobesednejši, kakor je sicer bil, a sin je taval okrog kakor izgubljen.

Mesec dni po njenem odhodu so pri Rojenku napravili domačo veselico. To se pravi: prišel je eden, ki je igral na mehe, stari Rojenk je dal na pipo dober polovnjak mošta, iz velike hiše so odstranili omare in postelje, komandant žandarmerije v trgu je dobil tolstega ovna in cel puč črničevca in veselica je bila v redu. Iz soseske so prišli fantje in dekleta, iz trga pa niso nikogar vabili. Kljub temu je prišlo na mošt tudi še par tržanov in celo par vojakov je bilo zraven, ki so ravnokar prišli na dopust. Ti so prišli z orožjem. Rojenkov, Sojenkov in Vojenkov, ki so veselico organizirali, so jih po strani gledali, vendar tega niso smeli očitno pokazati. Domači sin je rekel onima dvema:

»Nič bati, bomo že nekako napravili!«

Veselica se je vršila ob tako pristrčnem razpoloženju, da so celo starejši ljudje postali razposajeni, in rekali:

»Tako lepo je, ko da bi ne bila vojska.«

Tržani in dopustniki so se napili, da niso več mogli plesati. Zato je skrbel stari Rojenk.

Ura je šla čez polnoč in veselje je trajalo še kar naprej.

Domači sin, Rojenkov Francuh je v veži pristopil k Sojenkovemu in mu pošepetal:

»Ena ura po polnoči je že...«

Sojenkov je dejal zaskrbljeno:

»To je pa za hudika!«

Oba sta šla iskat Vojenkovega Mihuna, ki je bil najbolj židane volje.

»Kaj pa je?« ... sta ga vprašala bolj z očmi, kakor z ustmi.

Toda ta je bil kakor obseden. Pomigal je njima z očmi in zavpil:

»Rajajte, ljudje. Vojska je vojska!«

Začeli so zopet plesati. Niso še končali tega plesa, ko so planili v hišo temni ljudje s puškami, pripravljenimi na ogenj:

»Roke kvišku!« je zavpil odločen, lep glas. Bil je ženski glas. Med vratmi se je pokazala kot prva, vitka postava mlade partizanke v vojaški obleki s pištolo v iztegnjeni roki. Izza njenega hrbta je molelo skozi duri še najmanj pet pušk. Tisti, ki so bili toliko prisebni, da so se lahko še ozrli v okna, so opazili, da molita tudi skozi okno najmanj po dve puškini cevi.

Soba je prvi hip okamenela. Nekatere plesalke so začele padati v nezavest, nekatere so kričale, moški pa so obstali, kakor pribiti. Najhuje so bili udarjeni tržani, ki so bili popolnoma pijani. Ti so najprej izpolnili povelje in začeli dvigati roke kvišku. Tudi dopustniki v uniformi so bili močno pijani. Nekateri sploh niso mogli dvigniti rok pod strop in so sproti lezli na kup. Le dva dopustnika iz trga sta se še hotela postaviti po robu.

»Banditi! Kje je moja puška?« je zakričal eden in se zagnal proti durim, ki so šle v sosednjo sobo, kjer je odložil svojo puško. Toda do duri ni niti prišel, ker se je še prej zavalil po tleh, kakor je bil dolg in širok. V sobi je nastal velik hrušč, ki ga je šele presekala tisti lepi, odločni ženski glas:

»Ženske v drugo sobo!«

Nekaj oboroženih mož je iz veže prodrlo v sobo. Kakor bi trenil, so se ženske začele tiščati proti sosednji sobi. Le nekatere tega niso bile zmožne in so se oklenile svojih moških. Te pa so moški začeli riniti proti durim.

»Mojmuš, kaj pa je to za en hudir?« se je začel dušiti Sojenkov. »Jaz se ne vdam.«

Začel se je na videz ruvati s partizanom, ki je stal najbliže od njega. Toda ta ga je kmalu pritisnil ob steno, da je bil mir. Potem je partizanka, ki je bila očitno komandant vsega tega, stopila v sredo sobe, še vedno z naperjeno pištolo in zavpila:

»Mobilizacija! Partizani mobilizirajo!«

Vsi moški so zdaj stali z dvignjenimi rokami, tudi Rojenkov, Sojenkov in Vojenkov.

Partizanska poveljnica je bila Kristina.

Ko je bilo v sobi že čisto tiho, je rekla:

»Zunaj je vse zasedeno od partizanov. Kdor se ne bo pokoril, bo ustreljen. Nihče naj se ne premakne. Zenskam se ne bo nič zgodilo.«

Partizani so začeli hitro delati in izbirati sposobne moške zase. Izbrali so samo mlade in zdrave ljudi. Kristina je izbirala na glas.

»Ti greš z nami!« je pokazala z roko na Rojenkovega.

Rojenkov je stopil prvi na stran s klavnim obrazom.

»Ti greš z nami!« Sojenkov se je pridružil prvemu s podobnim licem.

»In ti tudi!« Pokazala je na Vojenkovega. Ta je tiho stopil na odkazano stran, vendar se je njegovemu obrazu poznalo, da žari od tihe sreče.

Potem je Kristina na ta način odbrala še sedem fantov. Tri ženske so takrat planile iz sosednje sobe in zakričale:

»Če gredo ti, gremo tudi me zraven.«

»Kakor hočete,« je odgovorila Kristina odločno.

Ko so prišli na vrsto tržani in dopustniki, je partizanka ukazala:

»Slecite uniforme!«

Dopustniki, ki so se od strahu nekoliko iztreznili, so se začeli na mestu slačiti. V spodnjih oblekah so bili njihovi obrazi še obupnejši kakor pa prej v uniformah.

Puške so še vedno molele skozi okna. Nekateri partizani so hitro pobrali obleke in jih stlačili v svoje nahrbtnike.

»Ali smo gotovi?« je vprašala tedaj Kristina.

»Smo!« je odgovoril Rojenkov in še vprašal:

»Ali lahko vzamemo svoje stvari s seboj?«

»Lahko.«

Nekaj odbranih fantov je odšlo v vežo, kjer so iz shrambe pobrali nahrbtnike, ki so si jih že prej pripravili. Tega tisti, ki so ostali v sobi, niso zapazili. Nato so partizani pobrali še puške dopustnikov in potem so odšli z vsemi mobiliziranci. Pred njihovim odhodom je partizanska poveljnica še ukazala:

»Petnajst minut nihče ne sme zapustiti hiše. Vsak bo ustreljen, kdor se pokaže iz hiše!«

Potem jih je pobrala noč.

Ne le petnajst minut, ampak gotovo pol ure ni nihče izmed ostalih stopil iz hiše, razen starega Rojenka, ki je stopil na prag in poslušal, kdaj bodo koraki odhajajočih utihnili na koncu gonj. Še potem je bilo ljudi težko spraviti iz hiše in tržani ter dopustniki so ostali do svita. Ko so že nekoliko prišli do sape, so se pričeli rotiti in kleti. Gole dopustnike so morali medtem domačini obleči, kakor so vedeli in znali. Ko je bil dan, so izginili kakor poparjeni.

To je bila prva partizanska mobilizacija tostran gore.

4.

Dežela tostran gorovja se je odela v vigradni plašč. Cvetje in zelenje je spremljalo vsak njen korak. Letos je postala spomlad še bolj razkošna, zakaj ni ji bilo le dovolj cvetja in zelenja in svežih trač ter pesmi pijanih ptic in črvičkov, letos se je ta pomlad sprehajala po deželi še z zastavami, venci in rožami. Njen prihod je bil veličasten kakor še nikdar v zgodovini te dežele. Po mestih, trgih in po vaseh so vihrale zastave, ceste so bile okinčane s slavaloki in z napisi in vse hiše so bile skrite v rože. Čez deželo je šla velika in svetla nevesta, ki se je imenovala: Svoboda.

Ljudje so hodili s svatovskimi obrazi naokoli, tudi tisti niso mogli zakriti svojih obrazov, ki so nosili trpljenje v svojih srcih. Tudi njihove bolečine so bile lepe in sončne, kakor so bili sončni dnevi tega preroda.

Teden dni pozneje, ko je bil okupator pregan iz dežele, je prišla k Vojenku partizanka Kristina čisto sama. Od tistega dne, ko se je pri Rojenku izvršila prva mobilizacija v kraju, nihče ni več slišal o usodi treh sinov: Vojenkovega, Sojenkovega in Rojenkovega. Pozneje je odšlo še veliko sinov in hčera iz tistega kraja k partizanom. O mnogih se je zvedelo, da so padli po gorah širom naše dežele, o mnogih se je vedelo, da so živi in da so se borili tu in tam, o sinovih teh treh domačij pa se ni zvedelo ničesar. Tudi je mnogo ljudi iz tega kraja izginilo v nemških taboriščih, ker jih je okupator odgnal v tuje kraje kot svoje nasprotnike, kjer jih je uničil. Vojenkovi, Sojenkovi in Rojenkovi, trije sosedje pod goro pa so se držali do kraja. Očetov in mater okupator ni odgnal, ker so bili sinovi in še drugi nasilno mobilizirani. Tisti komandant žandarmerije, ki je požrl ovna in puč črničevca, je bil zato prestavljen neznano kam.

Tudi tisti dan je bil lep in sončen, ko je prišla Kristina. Hodila je počasi iz trga in je gredoč veliko počivala. Najdalj je sedela na zarah pod hišo, tam, kjer se pride iz gozda. Potem se je dvignila in se počasi bližala hiši na hribu. Ko je stopala vanjo, je bilo, ko da bi stopala skozi slavalok. Stara hiša je imela vhod okrašen z velikim vencem hojeve stelje in bršljana. Le par rdečih rož je samevalo nad vhom, ki so bile kakor rdeče rane krvi.

Mati Vojenca je stala pred ognjiščem. Mlada partizanka je stopila k nji in ji rekla:

»Mati, jaz sem prišla.«

Mati se je ozrla in ko jo je zagledala, jo je poljubila na oči in rekla:

»Kristina, ti si prišla.«

Dekle v uniformi se je vsedlo na klop pri ognjišču in molčalo. Nastal je kratek, mučen molk, ki ga je presekala mati z votlim glasom:

»Kje je Miha?« ...

Dekle se je streslo, nato pa reklo:

»Njega ni, ostal je v Rožu, tam pri Dravi.«

Ta odgovor je mater tako zbolel, da jo je stisnilo v grlu. Toda solze ni bilo nobene v njenem očesu. Šele čez nekaj časa je spet pobarala:

»Kje je Rojenkov?«

»Ta je ostal na Svinji ...«

»In kje je Sojenkov?«

»Ta je ostal na Kranjskem ...«

»In ti si prišla sama ...«

»Mati, jaz nisem sama ...«

Tedaj jo je Vojenca pogledala z globokim pogledom. Ko so njene žalostne oči že vso objele, je na njenem obraz zabliskal truden, srečen nasmehljaj, nato je stopila k dekletu, ga objela s svojimi raskavimi, trpečimi rokami in ga poljubila še enkrat ter rekla:

»Kristina, domov si prišla. Moj sin ni nič hudega napravil.«

SONJIN POVRATEK

Kot bi se čudo zgodilo, v nekaj dneh je skopnel sneg po vseh dolinah naokoli, le vrhovi Roga in manjše dolinice med njimi so se še belile v polnem snegu. To se je zgodilo sredi zime, ko bi moral biti najhujši mraz. Kurirji so se vračali v našo samotno barako s telohom in trobenticami na litovkah. Nas vseh gori na sanitetnem oddelku glavnega štaba se je polastil rahel nemir. Odšli bi radi s te točke, polne samote, kamor koli. Sonce je vsak dan prijazno jadralo nad vrhovi smrek. Na smrekah se je podnevi rahlo topil sneg in se spreminjal v ledene svečke. Milijarde je bilo teh svečk in vse smreke so bile kot božična drevesa, na katerih je vztrepetavalo, ko je veter lahno zibal veje, milijarde lučk. Še lepše je bilo v nočeh, ko so se te lučke svetlikale v mesečini. Kot bi bile iz krvi se je zdelo in tudi po snegu je bil videti nek rdečkasti sij, tak, ki ga človek včasih vidi v sanjah.

Pa je tudi streljanje po dolinah postajalo živahnije. Naši kurirji so morali vsak dan malo pogledati tja proti Koprivniku in Rajhenavu ali še bliže tja proti Kočevju. Bili smo v stalni pripravljenosti, kar dela človeka nervoznega. Nikoli ne veš, kaj bo čez par ur. Kurirji so postajali zlovoljni. Radi bi odšli v borbene edinice. Tam so bitke, tudi varnega se čutiš. Pa tudi dolgčas ni. Tu pa ždiš, poslušajš klepet pisalnega stroja in čakaš, kdaj se bo kako krdelo skrivaj priplazilo do koč. da ne boš niti vedel, ko ti bo planilo za vrat. Zvečer smo prepevali, najraje: Čuje se odmev korakov po kamenju hercegovskem... prikrita želja za brigado. Sredi takega petja je stopila zopet Sonja s kurirjem Matevžem v barako. Šef oddelka, zdravnik Luka, je kar onemel od nevolje, a nam so se razlezli obrazi na veselo. Imeli smo Milko, imeli smo Vido med seboj, toda teh se sčasoma privadiš, Sonja pa je bila kot pozdrav iz globokih dolin in pa visoka, vitka, polna živahnosti, rekel bi: lepa je bila.

»Balej potiho bi peli. Vsaj petdeset korakov se sliši dolje od koč. to petje,« je rekla s smehom ter odmetala pas, bombo in pištolo na ležišče na pogradu. »Hop, pa če ima bomba garje, šuriti bi jo morala prej,« je vzkliknil veterinar Rok. Zarežali smo se na ves glas. Luka pa je šele sedaj prišel do sape in vzkliknil jezno: »Kaj pa te je zopet prineslo sem. Zakaj nisi pri Marjanu v korpusu?«

»Imam dovoljenje od njega, da pridem k tebi, ti pa mi boš dal dovoljenje, da pojdem na Primorsko. Dvakrat sem že bila pri tebi zaradi tega zaman. Osem let že ne smem domov zaradi tistih prekletih črnih fašističnih kurbirjev. Nič ne vem za svoje. Nobenega poročila od doma. Naveličala sem se poditi vsak dan krog Novega mesta in po Suhi krajini. Tudi na Primorskem so borbe, še hujše borbe kot tu. Tudi na Primorskem potrebujejo bolničark, zlasti sposobnih in izvežbanih bolničark, si razumel!«

»Misliš, da imam jaz tukaj dobrih in izvežbanih bolničark kar cele brigade,« je vzkliknil Luka. »Vem, kaj te vleče tja: tvoj fant Tine Kovač, ki je odšel tja pred dvema mesecema, te vleče tja. Če ti morda to ni znano, ti povem jaz.«

Sedaj je hotela vzkipeti Sonja, pa je naenkrat sedla na pograd in zajokala s polnimi solzami v dlani. Luki je bilo nerodno, nam tudi. Na vse mile viže smo jo tolažili, dolgo časa brez uspeha. Končno se je umirila. Obrnila se je k meni: »Vsaj ti, ki si Primorec in ki veš, kaj je domotožje, bi se potegnil zame. Kranjci ne bodo nikoli razumeli ljudi od morja. Tu me dušijo te hoste: hoste, hoste, kamor pogledaš, same hoste. Nепrestano se mi zdi, da nosi veter med njimi jok očeta in matere in sestrice Marije, neprestano, neprestano. Vsakega, ki pride od tam, vprašam: Kako je z njimi. Nič ne ve povedati ničesar. Veš, kaj se pravi, toliko let ne biti doma?«

»Vem, vem,« sem rekel, jaz ves v zadregi, »toda Luka te ne pošlje zato, ker dobro ve, kako težka in nevarna je pot do tja; ker ve, da je polno sovražnih posadk po vseh dolinah; ker ve, kako težak je prehod tja mimo Snežnika. Saj ti je obljubil, da pojdeš spomladi, če ne bo prej konec vojne. In če bi končno prišla na Primorsko, bi itak morala na korpus, kjer bi se morala prav tako klatiti po Trnovskih gozdovih, prav tako velikih, kot so tukaj ti. Kako moreš tja do Sežane, ko je tam vse polno Nemcev.«

»Polno Nemcev? Ali nista tam po Krasu in Brkinih dve naši brigadi? Ali moram biti ravno v korpusu? In bo konec vojne, praviš, spomladi. Govoriš kot dojenček, ki je včeraj prilezel na svet. Še dve leti se boš klatil tu okoli, če ti prej ne bo zrasel teloh iz lobanje. Ali naj jaz poginem tu, ne da bi še enkrat videla očeta, mater, sestro, pa tudi Tineta, če ti je mar za to. Tudi tam lahko poginem, veliko verjetnejše kot tukaj, toda jaz hočem ležati na Krasu, da boš vedel.«

»In kdo naj te spremi? Ali pojdeš sama po karavlah,« je vprašal Luka tiho.

»Jutri pojde kurir s korpusa prav do Čepovana. Pojdem z njim. Do Podstenic me bo spremil eden vaših, ali pa pojdem sama. Nahrbtnik sem prinesla s seboj. Tam leži, onkraj kuhinje.«

Tako se je Luka vdal in Tomo je bil določen, da jo spremi do Podstenic.

Sonja se je sedaj toliko razveselila, da nekaj časa ni mogla nič od veselja. Sem in tja je hodila po sobi, narejeni iz smrekovih brun. Stisnila se je k bencinskemu sodu, ki nam je služil za peč, kot bi se hotela pogreti, čeprav ni bilo preveč mraz. Zapela je od časa do časa in silila tudi nas, naj pojemo, pa smo zapeli tudi mi. Obljubljala nam je veliko slavje na svojem domu takrat, ko bomo naskočili sam Trst. Tudi mi smo se nalezli njenega smeha. Vida in Milka sta hiteli v kuhinji kuhati čaj. Mi smo se poželjivo ozirali proti nahrbtniku doktorja Bogdana. Bogdan se

je pred nekaj urami vrnil s postojanke osvobodilnega sveta. V začetku se je delal, da ni v nahrbtniku nič posebnega. Sedaj pa so se mu usta razlezla v nasmeh in vsi smo vedeli, da mora biti nekaj notri: cigareta. Morda celo več cigaret. »Čakajte, da bo kuhan čaj,« je rekel Bogdan in sedaj smo bili čisto gotovi, da je cigareta tam in morebiti še kaj drugega. Vzel sem oglje in začel risati Sonjo na bencinski sod. Posrečilo se je. Vsi so zaploskali. »Da te bomo imeli za spomin,« sem rekel. Vida in Milka sta prinesli čaj. Nalili smo ga v porcije. Sedaj je Bogdan slovesno vstal in razvezal nahrbtnik. S počasno gesto je privlekel iz njega veliko steklenko: »Vino,« smo vzklikli vsi. »Žganje,« je odgovoril Bogdan z zamolklim glasom. Kar besedo nam je vzelo. Že mesec dni niti kapljice alkohola, sedaj pa naenkrat žganje. Cela steklenka. »In cigareta,« sem vzklilil jaz. Bogdan je zopet stopil k nahrbtniku: »Vsakemu dvajset cigaret,« je rekel slovesno. »Raje bi dajal vsakemu po eno na dan, pa moram zopet na pot.« Že teden dni smo kadili samo bukovo listje, ki smo ga izpraskali izpod snega ter ga sušili na bencinskem sodu, sedaj pa kar dvajset cigaret. Rok, ki ni bil kadilec, se je krohotal samega veselja, ko je videl naše obraze. Sedaj smo pili čaj in žganje in kadili in peli in peli. Pa je dr. Bogdan zahteval, naj govorim Sonji na čast in o Primorski in sem govoril približno takole:

»To je Sonjina zemlja, zemlja med Kvarnerom, Snežnikom, Triglavom, zemlja kontrastov, alpskih ledenikov in istrskih vinogradov, kraških samot in vipavsko-goriškega paradiža, zemlja reke Soče, ki je sinja kot pesem, in zemlja zelenih, včasih divjebesnih hudournikov Reke, ki drvi in pada skozi orjaške podzemeljske dvorane Škocijanskih jam ter se izroči pri Devinu tiha in vdana v naročje Adriji. Ta zemlja je kot okamenela fantazija v Postojnskih jamah, kakor da je nekdo za večno uklesal naše pravljice v orjaške kristale. Neizmerna je samotnost mračnih smrekovih gozdov Trnovske planote, a svetli in veseli so trepeti sonca in ozračja nad Istro. Morje je objelo to zemljo v svoje naročje: levico je iztegnilo tja mimo Miramara do izliva Soče, desnico tja mimo vrhov Velebita do mesta Reke. To morje, kot da je večno zaljubljeno v zemljo in je nikdar ne izpusti iz svojega naročja. Ali ste kdaj stali na vrhu Učke gore, kraljice Istre? Ali ste kdaj gledali svet, ki je lepši kot svet Kalifornije, Havajev, Celebesa? Ali ste gledali z Učke silne otoke: Krk, Cres, Lošinj — kako beži morje med njimi kot orjaške sinje reke? Ali ste gledali z Učke Velebit? Velebit, naša velebit. Ali ste gledali z nje proti Krasu: kot ogromno okamenelo morje, kot da je pravkar otrpnila zemlja v silne kamnite valove, najvišji val pa se je pognal tja v Snežnik in okamenel. To je zemlja žarkega sonca in kot noč črnih oblakov, neizmerne tišine in besnih viharjev... In barve, barve, barve, neprestano se izpreminjajoče, hip za hipom. Zemlja planinskega in južnega cvetja, zlatolasih in črnolasih deklet, polnih težke resnobnosti in razžranega smeha, zemlja gozdarjev, pastirjev, kmetov, delavcev in mornarjev, dihajočih s svojo dušo v široki svet, zemlja Lepe Vide in

tisočerih pesmi, zemlja slikarjev, pesnikov. To zemljo so nam ugrabili fašisti, sinovi pasjega kapitalizma, po tej zemlji teče kri, kri, ne samo sedaj, teče že dvajset let. Prav na tej zemlji se je poosebilo nasilje, kakor se ni poosebilo še nikoli. S te zemlje bomo spodili drhal mi, partizani, da bo Sonjin dom svoboden, kot ni bil svoboden še nikoli.«

Bogdan je planil kvišku in nalil še žganja v mojo porcijo: »Prokleti vrag, tudi jaz pojdem kmalu tja dol, kaj kmalu, čez nekaj dni pojdem.« (In res je šel.) Še smo peli. Zamenjale so se straže, približala se je polnoč. Treba je bilo iti spat.

Sonja je vrgla samo čevlje z nog in legla potem poleg mene oblečena na pograd. Mraz se je le večal. Pokril sem jo z odejami. Takoj je zaspala. Ni bilo dolgo tega, kar sem delal isto pot, kot jo bo delala te dni ona. Težka je bila tista pot. Stopetdeset kilometrov bo koračila po snegu čez gore, gore, same gore. Strmel sem v njeno lice, razsvetljeno skozi okence od mesečine. Lepo je bilo njeno lice. Zdelo se mi je belo, belo kot brez krvi. Dolge črne trepalnice so visele dol čez oči, tiho, tiho. Dihala je počasi, enakomerno, tiho. Na polodprtih ustih ji je ležal rahel, rahel nasmeh, kot da se smehlja dete, ki je zaspalo in kateremu so obljubili, da pojde k materi domov. V moji duši se je porajala bridkost. Od ure do ure je naraščala. Kako rad bi šel s Sonjo! Tudi jaz ne vem nič o svojih. Kako rad bi šel s Sonjo!

Prišla je ura pet. Treba je bilo vstati. Nisem zaspal niti za hip. Tam za Rajhenavom so v enakomernih presledkih treskale mine. »Sonja,« sem vzklilil in jo potresel za ramo. »Sonja, vstati bo treba in se pripraviti na pot.« Sonja je odprla oči in se zasmejala vsa radostna.

* * *

Vendar je bilo Sonji v duši težko, ko je stopila s Tomom na Červanovo cesto. Tam nad Travnikom in Ribnikom, vasicami, v katerih so bile vse hiše požgane se je še enkrat razžrnil pogled v dolino tja proti Črmošnjicam in Straži. Ob tem pogledu se je Sonja spomnila na stotero doživetij, na mnoge bitke, na mnoge ranjence, ki jim je pomagala, na tisoč in tisoč partizanov. Kamor koli se je prikazala, so ji vzklikali od vseh strani: »Zdravo, Sonja! Kako se počutiš, Sonja!« Tam doli blizu Soteske je tudi spozna'la Tineta. Bil je hraber in drzen fant, a pred ženskami je bil plah. Ni bil Primorec, tam pri Ljubljani je bil doma in napol študirani. Takoj je spoznala da se je na prvi pogled zaljubil vanjo in je čakala, kdaj ji bo to povedal. Čakala je nekaj tednov zaman, nato mu je sama z jezo povedala, da ga ima rada. Preživela sta nekaj tednov prave in žive ljubezni, potem pa je moral on na Primorsko, ona pa h korpusu. Ni bil čas še goden za ljubezenske stvari. Preveč je bilo skrbi, preveč dolžnosti. Osebnosti niso smele igrati prevelike vloge. Vendar se ji je od slej njegova zlatokodrasta glava prikazovala skoraj v vsakih sanjah. Mučile so jo težke slutnje. Na korpusu bi morali vedeti za njegovo usodo, pa ji

vendar ni vedel nihče ničesar povedati. Komanda je vedela, da je padel blizu Čepovana, pa kdo naj bi ji to razodel? Preveč so jo imeli radi. Vsak se je bal povsem ji razbiti upanje in sanje. Ne bi bilo izključeno, da bi silila potem v bitki preveč v prve vrste. Škoda bi bilo take bolničarke. Tudi na sanitetnem oddelku so se s toliko prisrčnostjo poslovili od nje in ji naložili v nahrbtnik toliko stvari, da ji je bilo potem kar težko ob slovesu.

Kot da bi se hotela ta pokrajina posloviti od nje, ta pokrajina, za katero je Sonja prestala toliko težkih ur. Sonce se je dvigalo izza Gorjancev v polnem jutranjem lesku. Kristali po snežnih goličavah so pobliskavali v mavričnih barvah s toliko žarkostjo, da jih skoraj ni bilo mogoče gledati, in ko sta onkraj Ribnika zavila v globoki gozd, se je zdelo, kot da so se ogromne smreke in bukve spajale v obok katedrale, na katerem visi prižganih tisočero lestencev. Lahen veter je vel in pozibaval te lestence, da se je lesket izpreminjal vsak hip.

Nekaj ur sta hodila pod temi krasnimi oboki, preden sta dospela do Podstenic. Neizmerna samotata ju je obdajala. Skoraj nič nista govorila. Tomo je bil redkobeseden fant in še težko mu je bilo, da Sonja odhaja, čeprav je sicer imel Milko rad. Ko sta dospela do travniških Podstenic, naenkrat ni bilo več snega. Tu in tam so silile trobentice iz trave.

»Še nikoli nisem v tem času videl cveteti trobentic,« je rekel Tomo. Sonja pa je rekla: »Na Primorskem cveto gotovo že tudi vojile in vetrnice.« — »To bo Tine vesel, ko mu jih boš natrgala,« je rekel Tomo. »Ko mu jih bom natrgala,« je ponovila Sonja. »Milki jih bom nabral šopek, preden se vrnem na postojanko,« je rekel Tomo. »In jaz jih bom utrgala po eno za mamó, očeta, sestrico in Tineta,« je rekla Sonja ter res utrgala štiri cvete ter jih spravila v žepek nad srcem. Nekaj jih je utrgal Tomo nazaj grede. Ostale je par dni pozneje prekril sneg poldrugí meter visoko. Na Podstenicah, čisto porušeni, jima je izza vrat cerkve, ki pa ni bila porušena, zadonel nasproti partizanski: stoj. Povedala sta geslo: Fabrov križ — Soteska — in nato se je prikazala izza vrat orjaška postava kurirja s postojanke na Pogorelcu. Pol ure pozneje se je kot iz nevidnega prikazal korpusov kurir Janez, s katerim naj bi šla Sonja na Primorsko. Tomo se je poslovil. Nekaj ur pozneje so bili na Pogorelcu. Komandir je bil zaskrbljen. Rekel je, da bi bilo bolj pametno, če bi šla Sonja in Janez raje mimo Starega trga na Kolpi proti Prezidu, kajti preveč živahno je križarjenje Nemcev po teh dolinah tja proti Ribnici. Po karavlah so v skrbeh. Najbrž se bo treba premakniti drugam. Sklenili so, da pojdejo takoj naprej, da bi ponoči prečkali Malo goro. Spremljal ju bo kurir, ki je z Male gore prišel sem.

Kmalu so dospeli iz gozdov na večje goličave. Pred Starim logom, v katerem zopet ni bila niti ena hiša cela, jih je zajela ostra ledena burja, ki je vlekla tam od Alp. Skrili so se v razvaline in si potešili glad. Tam od onkraj Hinj se je slišalo zelo pogosto streljanje in sklenili so, da ne

pojdejo skozi Polom, ampak da ga bodo obšli z leve strani. Mala gora je bila brez snega. Izognili so se običajni poti in se z velikim trudom vlekli skozi grmičje više in više, dokler niso dospeli do karavle. Tam so bili v hudi zadregi zaradi Sonje in Janeza. Pripravljali so se na umik. Ogenj je bil pogašen. Svetovali so jima, naj bi se z njimi umaknila nazaj proti Poljanam. Janez in Sonja sta odklonila. Pojdeta sama naprej pred jutrom. Če bo še čas. Da, če bo še čas. Ali kdo ve, kako je s Tinetom na Primorskem? — Nihče ni vedel ničesar. Sonja je vzela iz žepa par cigaret izmed tistih, ki jih je dobila od Bogdana. Zelo so se razveselili. Odšli so kadit v karavlo. Nad Malo goro je krožilo letalo. Vendar se ni do jutra ničesar pripetilo. Janez in Sonja sta proti nasvetu odšla sama naprej.

Nista se upala z Male gore navzdol v vasi, ki ležijo po ravninah proti Ribnici. Plazila sta se počasi korak za korakom skozi grmičje po pobočju. Sklenila sta prečkati dolino severno od Ribnice, tam, kjer se širijo kadunjice in grmičje prav do železnice in ceste. Na cesti je bilo videti več kamionov, ki so drveli polni vojaštva proti Kočevju, drugi pa od Kočevja nazaj. Morala sta počakati noči.

Zdela sta v grmičju dvanajst ur. Nebo se je vedno bolj oblačilo. Počasi je nad dolino padala noč, vedno bolj temna, bolj globoka. Vedno bolj gosto so drveli oblaki nad njima. Tu in tam je mesečina slabotno prodrla skozi črne mase. »Imej pištolo pripravljeno na strel,« je rekel Janez, ko sta se začela plaziti proti železnici. Korak za korakom sta se prestavljala in prisluškovala. Kot senca sta šinila čez železnico in cesto in hušknila naprej mimo mlina. Nič se ni pripetilo. Janez je riskiral, da tik Ribnice ne bo straž, dočim so gotovo malo višje proti severu, kjer se dolina zoži. Plazila sta se za hišami vasi in kar naenkrat sta bila že v strmem pobočju Velike gore. Ves čas nista spregovorila besedite.

Ko sta bila že kakih sto metrov v bregu, je iz teme pod njima zarjavelo v nemščini na ves glas: Stoj! in hip nato je zadržalo nekaj rafalov. Krogle sta slišala kakih sto metrov od sebe. Janez je krčevito zagrabil Sonjo za roko: »Ne streljaj, ne meči bombe,« je vzkliknil polglasno in jo urno vlekli za seboj na levo in navzgor. »Ne streljaj, bi videli bliske,« je zašepetal. »V noč ne pojdejo za nama!« Izredno urno sta se vzpenjala navzgor. Še nekaj rafalov so spustili Nemci, a krogle so vselej žvižgale daleč stran. Potem je streljanje prenehalo. Čisto preznajena sta dospela na vrh gore. V nekaj urah sta dospela do karavle. Karavla je bila prazna. Ni jima kazalo prenočiti na gori. Nemci bi le utegnili zjutraj poslati patrolo navzgor. Treba je torej naprej in naprej proti Loškemu potoku. Tam skoraj gotovo ni Nemcev. Janez je čutil, da Sonja omaguje in jo je prijel pod pazduho. Toda izmaknila se mu je. »Saj ni nič hudega, saj lahko hodim,« je rekla.

Na tisti goli strmini nad Loškim potokom je ukazal Janez Sonji, naj počaka in se plazil počasi proti Retju. Bila je še tema. V prvi hiši na rebri

so mu povedali, da ni Nemcev, niti belih. Vrnil se je in pripeljal Sonjo naravnost v vas. Retje so še spale, a Janez je šel po lesenih stopnicah neke hiše naravnost navzgor in potrkal. Odprlo je čudovito lepo dekle. Janezu se je razlezel ves obraz v nasmeh: »Samo da si še živ, otrok moj,« je rekel vedro in krepko stisnil Mariji roko. Poklicel je Sonjo gor. Marija je veselo prinesla žganja in ponudila obema. Sonja je nagnila steklenico in globoko potegnila vase, Janez še bolj.

»Sedaj vem, zakaj se vedno javiš za kurirja na Primorsko,« je rekla Sonja veselo, potem ko si je ogledala Marijo. »Kaj misliš, da si samo ti lepa na svetu,« je odvrnil Janez in zopet nagnil steklenko. Medtem je Marija že hitela kuriti v ognjišču. Janez ji je pomagal: »Retje so zame najlepša vas na svetu,« je rekel. »Nikjer bi ne pomagal kuhati žgancev z mlekom tako rad kot tu, Marija!«

Marija je pihala v ogenj in ga od časa do časa pogledovala zvesto navzgor: »Kaj neseš zelo važno stvar v korpus?« ga je vprašala. »Zelo važno,« je odgovoril resno, čeprav se mu je zdelo, da to pot ni toliko važna. Poslan je bil bolj zato, da bi spremljal Sonjo. Marija ga je gledala občudovaje. »Sedaj greš že šestič?« — »Sedmič, Marija! Tam nad Ribnico so treskali za nama, pa sva jo le porisala s Sonjo.« — »Ali poznaš morda, Marija, Tineta Kovača? Ali si kaj slišala o njem?« je vprašala Sonja. Marija je nemo odkimala.

Sonja je sezula čevlje in odvila onuče z nog. Janez je pogledal. Noge so bile čisto okrvavljene. Sonja se je smejala in rekla: »Saj to ni nič. Namazala bom z vazelinom čez in čez pa bo dobro.« Janeza je na tihem zaskrbelo. »Še kakih sto kilometrov; kako bo le hodila?« je pomislil. Zajtrk je bil obilen in topel. Veselo so čebljali vsi trije. Potem je Marija ponudila Sonji svoje ležišče, da se odpočije par ur. Sonja je ubogala in zaspala kot ubita.

»Pazi, Janez, da te ne ubijejo,« je prosila Marija ob slovesu in solze so ji silile v oči. »Čez teden bom nazaj,« je obljubil Janez in potem sta se napotila s Sonjo navzgor na novo gorovje. Najmanj sedem ur ju je čakalo do prve karavle. Prihajala sta v mrzlejšje pokrajine in sneg je zopet ležal vsepovsod. Povsod sta še našla sledove zadnjih bitk in hajk. Tu in tam so ležali napol zagrebeni v sneg crknjeni konji z velikimi, napihnenimi trebuhu in s čisto kalnimi širokimi očmi. Tu in tam so bili kosi cap z že očrnelo krvjo. »Tam zadaj leži tudi nekaj mrtvakov. Kar nič prijazno jih ni gledati,« je rekel Janez. »Pozimi ti te stvari zlepa ne sprhnijo. Še lisice se jih ne lotijo, toliko so srite teh stvari.« Začelo je snežiti, najprej na redko, potem vedno v večjih in gostejših kosmih. Janez je bil močan, vendar se je vlekel zadnje kilometre pred karavlo kot senca, za seboj pa je vlekel Sonjo za desnico. Karavla je bila prazna, vendar sta se zatekla vanjo in sedela tam nepremično par ur, stisnjena drug k drugemu. Šele potem sta se spomnila, da bi bilo dobro kaj jesti. Nista vedela, ali bi prenočila tukaj, ali bi šla naprej v Babno polje. Tedaj se je pri odprtini pri-

kazal Rafl: »Prišel sem le pogledat, če je hudič koga prignal sem,« je vzkljknil veselo, »pa ti hudič prižene Sonjo in Janeza.« »Rafl!« sta zaklicala Sonja in Janez naenkrat. In nato: »Ali so Nemci v Babnem polju?«

»Ni jih, kurb prekletih, a pred par dnevi smo se bili z njimi. Pa saj bosta crknula tu v mrazu. 'Ruknita' enkrat vsak, a ne pregloboko, da tudi meni kaj ostane,« je rekel in jima ponudil malo steklenko. Rada sta ubogala, Rafl pa je potem posrkal do dna. »Se težko dobi ta roba sedaj.« — »Ali veš, kaj je s Tinetom,« je vprašala Sonja in zastrmela v njegov obraz. Rafl je vedel, da je Tine padel. Kmalu bi se izdal, a je odgovoril resno: »Ne preplasi se! Nič hudega ni. Slišal sem, da je bil ranjen v levico in da je na odmoru v bolnišnici.« — Sonja je planila k njemu, ga zagrabila za roko in mu zastrmela v oči: »Ne lažeš, Rafl, povej, mi daš partizansko besedo, da ni padel?« — »Dam ti jo,« je odgovoril Rafl odločno. Zasklelo ga je, da se je zlagal, a če bi ji povedal, bi se zgrudila tu in kaj bi potem z njo. Bolje, da zve tam, kjer jih bo dosti, ki jo bodo tolažili. Rafl je bil lep fant, poznan po vseh partizanskih pokrajinah med Gorjanci in Snežnikom. V najhujših urah ni izgubil dobre volje. Vrsto junaških stvari je izvršil, pa se ni nikoli bahal z njimi, saj so mu bile same po sebi umljive. Sedaj je čuval s svojim malim kadrom bolnišnice na Snežniku. Tam se je tudi sedaj zaljubil v eno izmed postrežnic. Lep človek je bil, pa se je sedaj menda prvič zares zaljubil. Zato je znal sočustvovati s Sonjo, a ni pokazal tega sočutja navzven. Težko mu je bilo zelo, pa se je pri tem smejal. Da bi se ne izdal, je rekel: »Opustili smo to karavlo. Kak smisel ima karavla, če vedo Nemci zanjo.« — »Iz tebe, Rafl, bo še nekaj, kamor koli človek pride, vselej naleti pravočasno nate,« je govoril veselo Janez. Takrat ni vedel, da bo moral Rafl izvršiti še vrsto težkih nalog in da bo postal, čeprav priprost kmečki fant, še kapetan partizanske vojske. Pa tudi Rafl takrat še ni tega vedel. Naložil si je kljub proevstom Sonjin nahrbtnik na rame in rinili so potem skozi že globoki sneg proti Babnemu polju. Odšli so prav na drugi konec na pol porušene vasi: za vsak primer, če bi bil potreben hitri umik.

Kmečka kuhinja jih je prijazno sprejela vase in kmalu so bili žganci na mizi. Sonja je postala vsa razposajena. Prevzela jo je vest, da je Tine še živ. Čebljala je vesele zgodbe in se veselo norčevala iz Janeza in Rafla. Še gospodinja se ji je kljub svojem težkim skrbem smejala. Sonja je jemala otroke, ki so jim Italijani ustrelili očeta, v naročje, jih vlekla za ušesa in lase in se jim pacila, da niso mogli nič od smeha. »Vsaj šest takih bova imela nekoč s Tinetom,« je vzkljknila razposajeno. Zunaj pa je padal sneg, padal neprestano.

Končno je Rafl zaokrenil razgovor na resno stran in vprašal Janeza, ali je nujno, da morata drugo jutro že naprej. Janez je odgovoril, da tako zelo nujno ni, vendar bi rada s Sonjo čimprej odpotovala. »Vidva počakajta kurirjev glavnega štaba in pojdita z njimi naprej,« je svetoval Rafl. »Ali so ti kurirji nekaj tako junaškega?« je vprašala Sonja, toda Rafl je nadaljeval resno: »Junaški so

tako kot vsak pravi partizan, toda običajno jih gre več skupaj in so oboroženi do zob z brzostrelkami, bombami in dobrimi pištolami. Vidva pa imata po eno bombo in tisti beretki. Vidva se bosta morala plaziti bosa kot sence čez železnico in cesto in kmalu potem zopet čez železnico in prav to je nevarno. Štabni kurirji gredo čez obuti, da se jih sliši petdeset metrov na okoli. V začetku so nemške patrolje vedno navalile nanje, toda vselej jih je mnogo padlo. Sedaj se nemške patrolje raje potuhnejo, vsaj v večini primerov. Lahko bi streljale na naše iz daljave, toda dobro vesta, da v noči ne zadeneš zlepa. Potem bi morale nemške patrolje odgovarjati svoji komandi, zakaj niso navalili zblizu. Zgodilo se je, da so se srečali naši in Nemci na par korakov, pa se naredili, da se ne vidijo. Opozarjam vaju, da je železnica močno zastražena na vsej progi od Logateca do Bistrice in še naprej. Ne prideš kar tako lahko skozi. Računala sta na sonce in tople dni, toda naletela sta na vreme, ki obeta sprevreči se v vihere in burjo. Ti, Janez, ne veš, kaj to pomeni. Od tu do Koritnice ali Bača imaš trideset kilometrov in to čez gorovje Snežnika. Poprej nimaš nobenega zavetišča. V Koritnici in Baču sicer ni posadk, toda zelo pogosto prihajajo močne nemške patrolje tja. Povsod drugod pa so posadke: na Knežaku, v Zagorju, v Šembijah. In če se srečno priplazita skozi, bosta šele v Košanski dolini morda našla počitek. Potem pa morata čez Vremščico in Lozo. Malo jih je, ki bi v burji prešli čez Vremščico.«

»In kdaj pridejo tisti štabni kurirji?« je vprašala Sonja. »Čez pet dni morda, ali čez deset. Eno uro prej tega še nihče ne ve. Jaz bi vaju tačas skril; kam, je moja stvar.«

Šli so spat. Zjutraj je snežilo le neznatno in sonce je tu in tam skušalo preriniti oblake. Janez in Sonja sta se odločila, da pojdetata naprej. Rafi je skomizgnil z rameni. Rad bi ju spremil vsaj do Mašuna, toda dolžnost ga je klicala navzgor v bolnišnice.

Z dosti večjim naporom kot sta si predstavljala sta dospela do razvalin Leskove doline in potem sta začela lezti kar po cesti navzgor. Izkazalo se je, da je postala kurirska steza zaradi zametov čisto neprehodna. Toda tudi po cesti je bila pot zelo naporna in le počasi sta napredovala kilometer za kilometrom. Ponekod sta se ugrezala do pasu. Tu in tam so ceste križali široki sledovi volkov. Janez je miril Sonjo, da niso snežniški volkovi nevarni ljudem, ker imajo dovolj srnjadi in celo jelenov, le omagati ne smeta, toda Sonja je vendar od časa do časa plašno zastrmela v goščavje. Volkov pa ni bilo od nikoder. Pač pa je prišel piš. Zaoral je besno med vrhovi smrek in jima naganjal cele oblake snežnega prahu v obraz. S skrajno muko sta se privlekla opoldne med razvaline Mašuna. Stisnila sta se v zavetje med dva višja zidova in počenila v sneg. Ni bilo misliti, da bi lahko pripravila ogenj, čeprav je naenkrat nastal neznošen mraz, saj sta bila v višini nad tisoč metrov. Sedaj ni bil piš več piš, ampak tuleča burja, ki je strahotno pozibavala smreke okoli mrtve naselbine. Molče sta požirala svoj skromni

obed. Janezu je šinilo v glavo, da bi se vrnila v Babno polje, pa se ni upal izreči te misli.

Vstala sta končno in se napotila naprej. Kljub temu, da je bila Sonja dobro oblečena, je drgetala v mrazu, kajti pot sedaj ni šla več navzgor. Kmalu sta morala kreniti s ceste na levo. Preveč predrzno bi bilo iti še naprej po cesti. Kmalu je zmanjkalo gozda in znašla sta se na goličavah, po katerih zaradi silne burje ni bilo mogoče hoditi pokoncu. Plazila ali drsala sta se po snegu, ki jima je butal v ostrih prašinah v obraz. Ob skalovju, kjer sta počivala, je burja tulila s strašnim, vriskajočim tuljenjem in jokom. Vendar se je Sonja nasmihala. Tam v daljavi pred njima je bila Vremšica, tam med Vremšico in Brkini je bilo nebo jasno, sinje, globoko sinje in čisto. Le beli oblaki so tu in tam drveli nad dolino. Tam nad tistimi oblaki je plavalo veliko zlato sonce. Tam pod tistim soncem je bil Kras. Tam je bila Sežana in onkraj Sežane njena rojstna vas. Tam sta bila njen oče in mati in sestra Marija, ki jo je zadnjič videla še kot majhno, majhno punčko. In še bolj tam daleč je bil Nanos, tam za Nanosom njen Tine... To je tista dežela, po kateri je sanjarila toliko let. To je njen dom, svetišče tisočernih misli in koprnenj. Ob vsakem skalovju je hotela Sonja počivati, samo da bi lažje gledala, gledala. Nепrestano bi gledala. Toda Janez je silil naprej. Vedel je, da bosta zmrznila, če do noči ne prideta iz tega pekla burje in snega. Silno naporna je bila pot. Sedaj je bilo treba navzdol, potem zopet navzgor, če sta se hotela izogniti Koritnici. Sklenil je, da pojdetata čez progo med Knežakom in Ilirsko Bistrico, tam ob cesti, da, najprej čez cesto, kjer pride borov gozd prav do ceste, potem skozi tisti gozd in čez progo. Kje v Šmihelu bi našla prvo prenočišče. Ni vedel, da ju Nemci opazujejo z daljnogledi iz Koritnice. V zabavo je bilo Nemcem, ko so videli, kako se burja tam visoko poigrava z dvema človekoma; kako ta dva človeka vstajata in zopet padata po strmih pobočjih.

Sonce pa je hitro, hitro jadrало proti morju in utonilo. Z nepopisnim koprnenjem je strmela Sonja za njim in potem na tisto krvavkasto zarjo nad morjem, ki je hitro gasnila. Nastala pa je svetla noč in tisočero zvezd je zažarelo na nebu. Onadva pa sta bila še uro od ceste. Gotovo je bilo sedaj dvajset stopinj pod ničlo. Burja se je stopnjevala v pravo besnenje. Čisto nemogoče je bilo iti po dveh. Samo po vseh štirih sta se še plazila naprej. Ko sta se priplazila do tistega pošastnega skalovja v bližini Koritnice, je Sonja naenkrat krčevito objela Janeza krog vratu in začela kričati, kazaje z licem proti skalovju: »Tine je tam, moj Tine. Tine je tam.« — Janez je strmел proti skalovju, pa ni videl ničesar, razen oblakov snega, ki so se, medlo razsvetljeni od mesečine, zaletavali v skalovje. Sonja pa je videla. Na visoki skali je sedel Tine s sklonjeno glavo in iz čela mu je tekla dol po obrazu kri. — »Sonja je znorela,« je z grozo pomislil Janez. Objel jo je okrog pasu, da bi jo nesel naprej. Opotekel se je v burji in padel z njo v sneg. »Sonja, pojdi naprej,« je vzklikal proseče. »Samo sanja se ti. Sonja, pojdi naprej!« Ubo-gala je kot otrok. Skušal je, da bi šla v reber. Ni

bilo mogoče. Treba je bilo po dolu bliže Koritnici. Sedaj je šlo počasi, počasi. Saj morda ni Nemečev v Koritnici. Kje naj bi bili tam v takem neurju. Saj je mesečina, pa ni videti nikjer človeka.

Nista prišla sto metrov daleč, ko so z raznih strani zadoneli rafali. Vmes se je slišal pošasten krohot. Zvrnila sta se oba takoj. Janezova in Sonjina roka sta segli po bombah, pa sta obe prej

omahnili. Še silna svetloba tam nekje v bližini in Janeza ni bilo več. Sonja se je plazila še pol metra do njega in mu naslonila lice na lice. Iz oči so se ji udrle solze. Nekaj hipov pozneje je ugasnila tudi ona. Roka se ji je v zadnjem trenutku stisnila nad srce, nad tisti žep, v katerem so bile štiri trobentice: za mammo ena, za očeta ena, za sestrico ena in za Tineta ena.

Karel Grabeljšek-Gaber:

STARI MLIN

Skrival se je v hudourniški dolini med Velikim in Malim Jelovcem, daleč od ljudi. Okrog in okrog se je razprostiral gozd, le na vrhu hribov so bili lazi in njive. To je bila edina rodovitna zemlja osamelih, gorjanskih kmetij, ki so bile raztresene visoko nad senčnimi grapaai gorskih hudournikov.

Prav za prav se tudi najstarejši ljudje niso spominjali, kdaj se je v tem mlinu mlelo. Morda pred sto, morda pred dve sto leti. Takrat so gorjanski kmetje na plečih nosili žito po kozjih stezicah na dno grape, danes ga vozijo v vas, ki čepi v začetku doline na precejšnji ravnini in se smehlja v soncu.

Samotnemu mlinu manjka sonca. Samo za kake tri ure posije nanj, pozimi niti toliko ne. Potem je ves dan v senci. Razpada. O jezcu, ki je nekdanj zaustavljal vodo, ni sledu. Voda se prosto razliva po ozki dolini in si išče strugo med kamenjem in protjem, ki ga je nanosila ob času nalivov s pobočij hribov. Niže mlina, kjer je za kako uro več sonca, je bil pred leti majhen laz, v katerem se je stiskalo nekaj njivic. Pozneje so svet zarasli jelševi grmi, robidovje in lapuh, ki rije skozi nanešeni prod in razpadajoče vejevje. Le mlin še priča, da so nekdanj tu živeli ljudje. Prav za prav je tudi od tega ostalo le še podirajoče se zidovje in mlinski kamen, ki leži v vodi. Strehe ni več in stropov tudi ne. Vse, kar je bilo lesenega, je uničil čas. Le na enem mestu je ostalo še nekaj stropa, ki daje streho onim, ki jih je v gozdu zajela nevihta.

Nekega dne pa je dobil stari mlin stanovalca. Berač Miha se je naselil v tistem kotu, kjer je bilo še nekaj stropa. Kdaj je prišel? Bog ve. V samotno grapo je ljudi le redko zaneslo. Nekoč je Poljančev Cene, ki je v bližini grape napravljaval drva, zagledal, ko se je iz mlina kadilo. Ker se je bal, da bi otroci uničili edino streho, kamor so se lahko zatekli ljudje ob deževju, si je urezal palico, da jih nažene. Toda ni naletel na otroke, temveč na berača, ki si je v okruženem loncu nekaj kuhal.

»Sem mislil, da so otroci,« je dejal Cene in se v zadregi nasmehnil. Neodločeno je obstal v odprtini, ki je nekdanj služila za vrata.

Berač se ni dosti zmenil za Ceneta. Samo ozrl se je, potem pa si je spet dal opravka s kuho.

»Kaj pa delate?« Cene še vedno ni vedel, kaj bi storil.

»Kuham,« je oni odgovoril.

»Tukaj?«

»Da, tukaj stanujem. To je namreč moja hiša,« je pojasnil. »Ker se ni nihče zmenil zanjo, sem si jo kar prilastil in se naselil vanjo.«

Cene ga je pozorno opazoval. Zdel se mu je znan, pa se ni mogel spomniti, kje ga je bil videl. Napenjaval je možgane. Toda spomin mu ni bil uslužen. Šele v gozdu se je spomnil.

»Seveda je, Miha je...« Naslonil se je na sekiro in se zamislil. Še vedno se ni zanesel na svoj spomin. Ali je, ali ni? Zdelo se mu je, da ne more biti drug. Pri Jerinčku je še pred dobrimi petimi leti služil za hlapca. Ker ni bil več za trdo delo, mu je Jerinček odpovedal. Od takrat Mihe ni bilo več v vas. Slabě je pravil, da ga je videl na Brezjah, ko je prosil.

Cene je spet prijel za sekiro. Toda ni mu več pela tako kot prej. Roka mu je kar sama od sebe zastajala, zamišljeno je strmel v sekiro. Prav nič mu ni bilo všeč, da se je Miha naselil v starem mlinu. Čemu tako daleč od ljudi, se je spraševal. Da nihče ne bo mogel nadzirati njegovih korakov. Nikoli ga ni bilo nič prida. Če bo potreboval drv, ne bo pobiral suhljadi, temveč se bo lotil mladih bukev. Kadar ne bo imel kaj za v lonec, bo stopil na tujo njivo in si nakopal krompirja. Šel bo na najbližje njive. Najbližje pa so Cenetove.

Zvečer je stopil k Milavcu in povedal: »V tvojem mlinu se je naselil berač Miha. Saj ga poznaš? Pri Jerinčku je služil za hlapca.« Čakal je, kaj bo ta odgovoril.

Milavec je vzel pipo iz ust. »V mojem mlinu?« se je sprašujoče ozrl v Ceneta.

»No,« se je odkašljaval, »zdaj še ni tvoj, pa bo. Bratranec se ne bo vrnil iz Amerike. In če bi se, sam je, brez otrok. Ti si mu najbližji sorodnik. Gotovo bo tebi zapisal zemljo.«

Milavcu ni bilo nerodno, da je to slišal. Na obraz mu je lezel smehljaj. Toda ni maral, da bi Cene opazil, kako so mu godile njegove besede. »Tak se je Miha naselil v starem mlinu,« je dejal. »Od kod neki se je vzel? Že več let ga ni bilo v vasi.« Zamišljeno je vlekel vase dim.

»Moral boš stopiti v mlin in ga nagnati.«

»Nagnati?« se je začudil Milavec. »Kakšno škodo pa imam, če živi v mlinu? Vseeno je, ali se skrivajo v njem sove, ali pa nudi streho ljudem. Dolgo ne bo ne to ne ono.«

«Ceneta so Milavčeve besede dražile. »Kako se dela,« je premišljeval. »Če bi imel v bližini gozd ali njive, bi govoril drugače.« Povedal je, zakaj ne mara, da bi Miha živel v mlinu.

Milavec je obljubil, da stopi ob priliko v mlin. Toda ostalo je pri obljubi. Potem so jeli prihajati k njemu tudi drugi in mu prigovarjali, naj spodi Miho. »Bom, bom,« se jih je otresal Milavec. Ni mu bilo do tega, da bi šel naganjat berača. Čemu bi drezal v žerjavico, ki ga ne peče? Tudi če bi se kdaj zgodilo, da bi podedoval bratrančovo zemljo, mu Miha v starem mlinu ne bi bil v napotje. Kaj pa bi z na pol razpadlim zidovjem? Ali naj ga popravi? Krokarnjem in sovam v zavetišče? Ne, mlin bo razpadel. V dobrih desetih letih ne bo sledu, da je kdaj tamkaj stala stavba. Dokler pa še more nuditi zavetišče ubogemu človeku, naj ga nudi. Vsak človek je potreben strehe.

Ne, Milavec ni hotel nagnati Mihe. »Da mi zažge streho nad glavo,« je premišljeval sam pri sebi. »Kaj pa je to beraču? Gre in vrže goreč ogorek v seno. Nihče mu tega ne more dokazati. Naj gredo drugi in ga naženejo. Naj pošljejo orožnike nad njega.«

Ljudje so zaman čakali, kdaj bo Miha zapustil mlin. Lotili so se njega samega.

»Ali ti je Milavec dovolil, da stanuješ v mlinu?« so silili vanj.

Miha se je začudil njihovi neumnosti. »Ali je dovolil sovam?« jih je vprašal posmehljivo.

»Sove vendar ne moreš primerjati s človekom,« so se branili.

»Ne? Po vašem sem še manj ko sova,« jim je zabrusil v obraz. Postalo jih je sram. Toda odnehali niso. Po vsej sili bi se Mihe radi znebili.

Končno je Miha le stopil do Milavca, da ga povpraša zaradi stanovanja. Ni se sicer bal, da bi ga spodil iz mlina (kdo, vruga, me more spoditi, si je prigovarjal), toda gnala ga je neka skrivna misel.

Milavec ga je opazoval skozi dim. »Tak v starem mlinu si se naselil?« je zabrundal, ko mu je Miha povedal, čemu je prišel.

»Naselil.«

V Mihovem glasu ni bilo ne strahu ne prošnje. Oprt na palico je opazoval kmeta. »Ta mi zažge,« je spreletelo Milavca in ni mu bilo ugodno pri srcu. »Le čemu je sploh prišel,« je vrtal v možganih. »Saj ne prosi. Naselil sem se v starem mlinu, zato sem prišel k vam.« Ali je to prošnja za dovoljenje?«

»Ja, mlin ni moj,« je končno Milavec našel pravi odgovor. S tem ni Mihe odbil, niti mu ni dovolil, da živi v mlinu. To se mu je zdelo najboljše. Na nobeno stran se ni hotel zameriti.

»Ni vaš,« mu je segel Miha v besedo. »Pa bo vaš. Pravijo, da bo bratranec vam zapisal svojo zemljo. Komu pa naj jo zapiše, če ne vam?« je še dodal kot vabo.

Milavcu so te besede dobro dele. »Veš kaj,« je bobnal s prsti po mizi, »jaz te ne bom podil iz mlina, ne zdaj ne pozneje.«

»Ne boste,« se je Miha nasmehnil, sam Bog vedi zakaj. Morda je hotel reči, da se ne dá spo-

diti... Potem je obraz spet nabral v resne gube in dejal: »Mlin bi malce popravil.«

Milavec se je zakrohotal. »Če misliš, da se dá popraviti, kar popravljaš. Še grad lahko narediš iz njega.«

Miha pa še ni bil pri kraju. »Laz pod mlinom bi potrebil in vodo bi speljal v strugo. Nekaj krp rodovitne prsti bi si pridobil za fižol in krompir.«

»Laz?« Milavec ga je opazoval skozi smeh. Potem ga je spet zagrabilo. »Kar trebi, kar spelji. Če napraviš iz laza vrt, ti ga ne bom jemal. Ne verjamem pa, da bi v kamenju rastel krompir.«

Miha je zvedel vse, kar je hotel. Poslovil se je, ne da bi se zahvalil. Milavec se je kar oddahnil, ko ga ni več bilo. »Ta je res zmožen, da mi zažge,« je razmišljal sam pri sebi.

Za nekaj časa so ljudje na Miho pozabili. Ni se kazal v vasi, sami pa poleti niso utegnili hoditi v grapo. Toliko bolj so se razburili v jeseni.

Spet je bil Cene prvi, ki je raznesel novico po vasi. »Miha je popravil mlin. Pokril ga je z deskami, da mu voda ne teče na glavo, vstavil je vrata in pode, okna pa je zabil.«

Z deskami? Kje je dobil deske? Ljudje so se razburjali kot že dolgo ne. Vsem je manjkalo desk. Jurjevcu jih je bilo ukradenih pet. Slabetu sedem, Ivanšku prav toliko. Vsi so stikali po kozolecih, skednjih, dvoriščih in podstrešjih. Preklinjali so tatu in se pridušali, da bodo temu napravili konec.

Napotili so se v mlin. Jezno so se jim bliskale oči, krčevito so stiskali palice. »Naženemo ga ko psa,« so si prigovarjali.

Miha se jih ni ustrašil. Kupal si je kosilo in se delal, kot bi jih ne opazil.

»Koliko časa pa še misliš živeti v mlinu?« ga je prvi nadrl Cene.

Miha se je ozrl. »Ne vem,« je rekel. »Toliko časa ne, kot sem služil pri Jerinčku. Pošteno sem se zgaral in mislim, da ne bom dolgo živel.«

Kmetom je bilo nekam nerodno. Nič več niso tako strahovito stiskali palic.

»Milavec mi je dovolil, da živim tukaj, je rekel Miha.

»Pa ti mi nismo dovolili,« je bruhalo iz Ceneta.

»Spodite me.« Ozrl se je po palicah. »Prostovoljno ne pojdem od tod. Če me boste pa s silo tirali... no, mislim, da se bo tudi za Miho našla pravica.« Spet se je sklonil h kuhi.

»Tat ne bo govoril o pravici.«

Miho je vrglo kvišku: »Kdo je tat?«

»Ti,« so zavpili nad njim. »Kje pa si dobil deske? Všem v vasi jih manjka.«

Miha je šel s pogledom od moža do moža. Potem pa je prijel Ceneta za roko in ga vodil za mlin. Kmetje so šli za njima. Miha jim je molče pokazal žig na robu desk: Ivan Tomšič, Ljubija.

»Pojdite v trg in ga vprašajte, koliko desk sem kupil. Krajnike mi je dal zastonj.«

Kmete je postalo sram. V zadregi so se ozirali drug v drugega. Miha je deske kupil? Toda, kako neki jih je spravil sem? Trg je daleč. Kdo mu jih je vozil?

Miha je slekel srajco. »Na teh ramah sem jih nosil. Tri ure daleč.« Kazal je na kraste, ki so se bile napravile na ramah in plečih.

Kmetje so se porazgubili kakor tepeni psi.

Odslej je imel Miha mir. Še nekaj tednov je krpal mlin. Potem se je lotil laza. Najprej je napeljal vodo v strugo, nato je začel trebiti grmovje. Požgal je robidovje, izkopal korenine in zmetal kamenje iz laza. Pod kamenjem je bila prst: rodovitna, črna prst. Miha jo je vzel v dlan in jo mastil s prsti. Bo rodila, bo. Spočita je in mastna. Od zadovoljstva so mu žarele oči.

Zima je bila mila. Samo o svetih Treh kraljih je malce zamedlo, pa ni sneg držal niti do svečnice. Miha je imel vso zimo opravke z lazom. Delo se je vleklo še v pomlad in v poletje. Šele poleti je bila zemlja toliko prekopana, da bi lahko sprejela seme. Miha se je zadovoljno oziral po svojem delu. Od trdega garanja so ga bolele stare kosti in kite. Pa se ni menil za to. Da je le narejeno. S tako vnemo še nikdar ni delal ko to leto. Vstajal je z zoro in legal pozno v noč, čeprav mu je bilo že šestdeset let. Tudi v prejšnjih časih je garal iz noči v noč, toda tistega dela ni mogel primerjati s sedanjim. Delal je na tuji zemlji, sadove njegovega dela so uživali drugi, zato mu delo ni sprostito duha, ni mu dvigalo duše. Delal je, ker je moral delati. Bal se je jutranje zarje, ki ga je metala s postelje, težko je čakal noči, ki ga je rešila garanja. Ves dan so viseli nad njim gospodarjevi ukazi: stori to, napravi ono, zato je težko čakal noči. Sedaj mu je bil dan prekratek, zakaj delal je zase, nihče mu ni ukazoval, nihče razen zemlje. Toda to ni bil ukaz, bilo je vabilo: skloni se in delaj. Kolikokrat si je prej želel, da bi imel košček zemlje, ki bi mu vračala njegovo delo s sadovi. Vračala njemu in ne drugim. Zdelo se mu je, da bi jo obdeloval z večjo ljubeznijo kot vzgaja mati svojega otroka.

Miha je pustil čez zimo njivice v prahi. Spomladi jih je na novo prekopal in je nasadil krompirja in fižola. Potem je čakal, da ozeleni. Vsako jutro mu je bil prvi korak v laz, da pogleda setev. Nemirno je čakal, da ozeleni. Počasi so jele mlade kali siliti iz rahle prsti. Miho je prijelo, da bi se sklonil in pomagal nežnim rastlinam iz zemlje, kakor pomaga koklja piščancem iz jajčne lupine. »Bo rastlo, bo,« je neprestano brundal sam pri sebi. Oči so mu sijale. Tako srečnega se ni počutil še nikdar v življenju. Imel je zemljo. Majhen košček sicer, ali vendar pravo zemljo, njivo, laz. Spet se je sklonil k tlom po prst. Vzel jo je v roko, nežno in ljubeznivo, kot vzame mati svoje dete. »Bo rodila, bo.«

Prvo leto je pobral sadove svojega dela (dve vreči krompirja in deset litrov fižola), drugo leto ne več. Ljudje so neprestano silili v Milavca: »Ali boš pustil, da si bo priposestvoval zemljo? Ni je veliko, toda vsakega koščka je škoda.«

Milavec se je smejal. Računal je z Mihovimi leti in je vedel, da si ne bo več utegnil priposestvovati. Toda ko je prvič zagledal obdelan laz, ga je minil smeh. Robidovja in jelše nikjer, njive pa so zelenele, ko da bi se jim mudilo nadomestiti to, kar so v prejšnjih letih zamudile. Preskočil je

potok in obhodil laz okrog in okrog. Potem je pobral prst in jo mastil kot Miha. Črna zemlja se mu je drobila med prsti. Če bi jo bil dobro pognojil...

Misli so mu zastale. Za trenutek. Potem je spet zavalovalo v njem. Tako dobre zemlje ne bi nihče zametaval. Še Tomc ne, ki ima zemlje, da še sam ne ve koliko, nikar on, ki ima samo pol grunta. Manjka mu je za krompir, za žito. Kar bi nasadil, vse bi mu prav prišlo.

Poiskal je Miho: »V laz u bom posejal ajdo. Še letos. Krompir, ki si ga posadil, ti vrnem.«

Miha ga je začudeno pogledal. Če bi prišel kdo in mu rekel: daj mi suknjič, ki ga imaš na sebi, bi se mu toliko ne čudil. Kaj je suknjič v primeri z zemljo, ki jo je moral skopati izpod kamenja? Nekaj trenutkov je vladala tišina. Miha je še vedno zrl v Milavca. Z oči mu je čital, da ne govori za šalo. Toda tudi Mihi ni bilo do šale. »Dokler bom jaz tukaj, ne bo nihče drug sejal ko jaz,« je rekel trdo.

»Dokler boš tukaj,« je Milavec pomenljivo poudaril. Pomolčal je in zrl v Miho. Potem je dejal: »Treba se bo izseliti, kmetje se pritožujejo zaradi tebe.«

Miha je stopil bliže. »Ali veste, kaj ste mi rekli, ko sem prišel k vam? ‚Jaz te ne bom podil, ne sedaj ne pozneje.‘ Le spomnite se svojih besed.«

Z očmi je prebadal nasprotnika. Milavca je obšlo ko takrat: zažge mi. Podzavestno se je umaknil proti vratom. Iskal je odgovora.

»Saj veš, da mlin ni moj,« je dejal. »Kmetje so pisali bratrancu v Ameriko. Ta zahteva, da te spodim iz mlina.«

»Kje imate pismo?«

Pismo? Milavec se je izgovarjal, da ga je pustil doma. »Ti ga že prinesem,« je dejal in se obrnil proti domu. Jezilo ga je, da ne more Mihe vreči iz mlina. Pa bo že prišel čas tudi za to. Samo da dobi pismo. Brez pisma seveda ne pojde. Samo na besedo se Miha ne bo umaknil. V trenutku se mu je porodil v glavi ves načrt. S pogledom je še enkrat pobožal laz, računal je, koliko pridelka mu bo vrgel, če dobro pognoji. »Za fižol ne bo,« je premišljeval, »zajci bi ga uničili. Krompir pa bo dobro uspeval. Tudi nekaj krme se bo dalo nakositi.« Bil je vznemirjen. Z naglimi koraki je hitel proti domu, da bi čimprej pisal bratrancu zaradi pisma. Gnalo ga je, kakor bi bil od sleherne minute odvisen uspeh njegovega načrta.

Bratrancu se ni tako mudilo z odgovorom. Poletje se je nagibalo h koncu, ko je šele dospel odgovor iz Amerike. Da naj kar spodi berača iz mlina, je odgovoril. Da so mu tudi drugi pisali o Mihi in da se noče sosedom zameriti. Milavcu je lezlo lice na smeh, ko je čital te besede. Zdaj je laz njegov. S pismom je šel k orožniku.

»Ali je Miha iz naše občine?« je hotel vedeti stražmojster, ko mu je Milavec razložil, po kaj je bil prišel.

Milavec je skomizgnil z rameni. Da se je rodil v sosedni občini, je povedal, toda dolga leta je služil pri Jerinčku za hlapca. Sprašujoče se je oziral v orožnika.

Stanovanje bi mu morali sodnijsko odpovedati,« se je nasmehnil oni.

Milavec se je ujezil. »Kakšno stanovanje? Komu plačuje stanarino? Koga je vprašal, ali se sme naseliti v mlinu? Kar naselil se je, meni nič tebi nič.«

»No, berača se bomo že iznebili,« ga je pomiril stražmojster. Milavec se je zahvalil. Bil je že na pragu, pa mu je noga zastala. »Najboljše bo, da vse povem,« se mu je porođila misel.

»Če se bo name zgovarjal, veste...« Milavec ni vedel, kako bi povedal. V zadregi je sukal klobuk. »Ja, pred dobrim letom je prišel k meni zaradi mlina. Da ga jaz ne bom podil ven, sem rekel. Kaj bi jaz, saj mlin ni moj. Bratranec mi piše, da ga moram spoditi.« Spet je pokazal pismo.

»Dobro, dobro, bomo že naredili, da bo prav.«

Drugi dan sta se napotila orožnika k staremu mlinu. Ko ju je Miha zagledal, se mu je pomračilo čelo. Nekaj težkega mu je leglo v srce. Toda imel je čisto vest. Nikomur ni ničesar ukradel, zato se mu ni bilo treba skrivati. Delal se je, kot bi orožnika ne opazil.

»Hej, vi,« ga je poklical starejši.

Miha je stopil na prag.

»Vzemite svojo culo, gremo.«

»Kam?« je zašepetal Miha.

»Iz mlina. Tu ne smete več stanovati.«

Ne smem? To je zvenelo tako neverjetno, kakor bi nekdo velel: zapri usta, ne smeš vdihavati zraka, ki te obdaja. Če bi mu to rekel kdo drug, bi mislil, da se norčuje iz njega. Toda orožniki se nikoli ne norčujejo. To je Miha spoznal po svetlih bajonetih, ki sta se bliskala na puškah. Ostro rezilo je grozilo. Mihi so se zašibila kolena.

»Poglejte te deske,« je skušal pregovoriti orožnika. »Na lastnih ramah sem jih nosil tri ure daleč. S pristradanim denarjem sem jih kupil.« Kazal je na svoje roke. »S temi rokami sem jih pribijal. Vele so in zgarane, saj mi je že čez šestdeset let. Kite mi niso več prožne, pa sem se starec plazil po teh zidovih in pribijal deske.«

Še je iskal besed, da bi ganil orožnikova srca. Toda ta dva ga nista hotela poslušati. Da naj to pripoveduje drugje, ne njima, ga je starejši zavrnil.

»Kje?« je vprašal Miha.

Orožnika sta skomizgnila z rameni.

Tajijo pravico, skrivajo jo, je spreletelo Miho. Molče je šel po culo. Škornje, dve srajci, odejo in dežnik je vzel s sabo, posodo in orodje je pustil. Še se vrnem, si je prigovarjal.

Orožnika sta ga vzela v sredo. Molče sta ubirala dolge korake, ko da bi ju bilo sram naloge, ki sta jo morala izvršiti. Miha ju je težko dohajal. Spotikal se je ob kamenje, lovil sapo, a da bi jima rekel, naj zaradi njegovih let stopata počasneje, ni hotel. Ljudje v vasi so stikali glave in se nasmihali: »Miho ženo.«

Voljno je stopal zraven orožnikov. Zaradi svetlih bajonetov je tlačil v sebi upor zoper krivico, ki so mu jo prizadeli. Naj ga le ženejo. Do konca sveta ga ne morejo gnati. In če bi ga gnali, se bo vrnil in si poiskal pravico.

Res se je vrnil. Že drugi dan je poiskal sodnijo v trgu.

Ljudje, ki so čakali na razprave, so se spogledali. Kaj neki je berač prišel sem? Miha se ni zmenil zanje. Usedel se je in čakal. Ko so vsi opravili svoj posel, je vstal še on in stopil v razpravno sobo, ne da bi potrkal. Zaradi vznemirjenosti, ki ga je mahoma obšla, je začel drhteti po vsem telesu. Z očmi je iskal sodnika, ki ga je poznal že iz prejšnjih let. Ko ga je zagledal, se je nepotil v tisto smer.

Sodnik je zakričal nad njim, toda upognjeno starčevo telo mu je zadržalo zmerjanje. »Očka, tu se ne sme beračiti,« je rekel.

Mihi je stopila kri v glavo. V zadregi je mežikal z očmi, ki so bile uderte in vlažne. Potem je dvignil glavo. Z malce drhtečim glasom je povedal: »Nisem prišel prosit, prišel sem tožiti.«

»Koga?« je vprašal sodnik, ki ni bil nič manj začuden ko prej ljudje v čakalnici.

Miho je zmedlo sodnikovo vprašanje, ker ni vedel, koga naj toži. »Koga,« se je lovil z besedami. »Saj poznate stari mlin. Samcat je stal v grapi in razpadal. Nihče se ni zmenil zanj, zato sem se jaz naselil v njem. Popravil sem ga, s temile rokami sem ga popravil. S pristradanim denarjem sem kupil deske, pri Tomšiču, ki je vaš prijatelj, krajnike mi je podaril. Nosil sem jih tri ure daleč. Potem sem potrebil laz, prst izkopal izpod kamenja in nasadil krompir. In zdaj me podi proč! Orožnike je poslal, da so me gnali ko zločinca.«

»Kdo?«

»Milavec. Zahotelo se mu je zemlje, ki sem jo izkopal izpod kamenja.«

»Ali ste se naselili v mlinu brez njegovega dovoljenja?«

»Šel sem k njemu. Rekel je, jaz te ne bom podil. Povedal sem mu, da mislim mlin popraviti; popravljaj, je rekel. Vprašal sem ga, če smem potrebiti laz, rekel je: trebi, če napraviš iz laza vrt, ti ga ne bom jemal.«

»Milavca torej tožite,« je dejal sodnik.

Miha je premišljeval. »Ne vem, če morem njega tožiti. Mlin namreč ni njegov, temveč Milavčevega bratranca. Milavec trdi, da mu je bratranec, ki je v Ameriki, pisal, naj me naženo iz mlina.«

Sodnik ga je pazljivo poslušal. »Zdi se mi, da ne morete nikogar tožiti,« je dejal po kratkem molku.

Miha ni mogel verjeti, da je prav slišal. Prestrašeno je strmel v sodnikov obraz.

»Če bi vam pravi lastnik dovolil, da smete popravljati mlin in trebiti laz, bi lahko zahtevali od njega odškodnino, tako pa ne.«

Odškodnina? Mihi se je zdelo, da ga sodnik ni razumel. Ni prišel zaradi odškodnine, temveč po potrdilo, da je zemlja, ki jo je izkopal izpod kamenja, njegova. Še enkrat je hotel razložiti svoje misli. Toda ko se je ponovno ozrl v sodnikov obraz, je spoznal, da bi bila vsaka beseda zaman. Obrnil se je in odšel.

Po skrivnih poteh se je vrnil v mlin. Vse je še ostalo tako, kot je pustil. Na mizi, ki jo je sam napravil, je bila še nepomita posoda. V kotu je ležalo orodje: lopata, kramp, motika, žaga in sekira. Vzel je v roko drugo za drugim. Lopate se

je še držala zemlja, sekira je imela velik zob. Že večkrat si je rekel, da ga mora izbrusiti, pa ni nikoli prišel do tega. S palcem je šel prek rezila, ko bi se hotel prepričati o ostrini. Potem je položil sekiro nazaj na njeno mesto.

Nenadoma je začutil v sebi strašno željo po uničevanju. Ničesar jim noče pustiti. Tri ure daleč je nosil deske, pa naj se sedaj drugi okoristijo z njimi? Pograbil je sekiro. Obšlo ga je kot mrzlica. Plezal je po razpadajočem zidovju in odbijal deske.

»Znosim jih na kup in zažgem.« je šepetal sam pri sebi. Potem ga je nenadoma obšla nova misel. Splezal je na tla, nabral drv in na štirih krajih zažgal. Sprva so bili plameni slabotni, ker jim je v vlažnem mlinu primanjkovalo zraka in netiva, počasi pa so lezli vse više, dokler se niso združili v en sam mogočen plamen, ki je bušnil pod nebo.

Miha je zrl v žareče zublje in se smehljaj. Nihče se ne bo okoristil z njegovimi deskami. Tudi z njegovo zemljo se ne bo. Pograbil je kramp. Hotel je razdreti jez, ki ga je napravil, da je vodo speljal v strugo.

Tedaj so mu begnile oči v laz. V ozadju se je gubil v temo, spredaj pa je razločno videl obe lesniki, ki sta bili razsvetljeni od požara. Roka, ki se je pripravljala, da izpodbije jezu oporo, mu je zastala. Zamišljeno je zrl v lesniki. Trebil in čistil ju je bolj kakor čisti najbolj priden kmet svoj sadovnjak. Lansko leto je nabral za pol vreče sadov. Sad je bil sicer kisel in mu je vlekel usta skupaj, toda bil je njegov sad. Dal jih je mediti in medena so se mu zdela boljša ko najzlahtnejša

jabolka. Tudi letos sta lesniki polni, da se kar šibita od teže sadu. Zaradi teh dveh lesnik Miha ni podrl jeza. »Naj raseta, naj uspevata,« so mu šepetale ustne. »Vzeli so mi zemljo, jaz jima je ne smem vzeti. Če bom kdaj tod mimo hodil, me bo sta pogostili s svojim sadom.«

Poslovil se je od mlina, laza in lesnik. Zdaj mu v srcu ni bilo več tako težko ko prej. Čakala ga je spet pot, pa saj je bil vajen poti. Nekoč bo že prišel do konca. Mislil je, da je bil mlin njegova zadnja postaja, pa mu je bil le počivališče.

Jutro ga je našlo v sosednem trgu. Na hrbtu je imel culo, v rokah palico, ki je trkala na srca dobrih ljudi. Obraz mu je bil spet miren, ko da bi nikdar ne imel zemlje in mlina.

Sredi poti sta ga ustavila orožnika.

»Zakaj,« se je branil Miha, ki ni čutil na sebi nobene krivice. »Saj samo prosim. Ali je tudi to prepovedano? Kako pa naj živim, ko sem star, pa so me zgaranega vrgli na cesto, zemljo, ki sem jo izkopal izpod kamenja, pa so mi ukradli.«

»Osumljeni ste, da ste zažgali.«

»Zažgal,« se je začudil Miha. »Samo svoje deske sem zažgal. Tri ure daleč sem jih nosil, s pristradanim denarjem sem jih kupil, nočem, da bi se drugi okoristili z njimi. Mlin pa sem pustil tak, kot sem ga dobil.«

Orožnika sta ga uklenila.

»Samo svoje deske sem zažgal,« je vpil Miha. »Pri Tomšiču sem jih kupil. Njega vprašajte. Mlin pa sem pustil tak, kakršnega sem našel.«

Njegov krik je bil edini protest zoper novo krivico, ki so mu jo prizadeli.

Cene Vipotnik:

NOČ V TABORIŠČU

*Pepelnato mračino
mesec prežari.
naglodan ves. krvav,
kot bi odsev zemlje
čez strmi nebes pal,
pod njim — razbiti splav —
zgubljen oblak leti
skoz temni, gosti zrak.*

*Po taboru je gluha noč razsuta ...
Le veter, smeli svobodnjak,
neugnano ponočuje,
ob stražne stolpe buta,
zid speči preskakuje
in žive dram, dram ...*

*Pod strehami ljudi hropeči skladi
se zganejo, zorvra med pograde tišina,
težké oči jim vzplamenijo v nadi;
že gledajo vihar pomladi nove
in tisoč src udari, z vetrom rjove:
Domov, domov, nas ne zgoljšaj, tujina!*

Cene Vipotnik:

PESEM ŠIMNA SIROTNIKA

*Spoznaj me brat! Jaz sem. Sirotnik.
V laseh spi sapa pohorskih gozdov,
noge so utrudili kamni Krasa,
prebredel sem, še bredem vse do pasa
trpljenje osivelo — tisoč let!
Čez Triglav preko Sotle sem razpet,
doma sem, a le iščem pot domov.*

*Skozmé poglej in se načudi;
ogromna kaplja, skrepeneli slap
krovi in solz in slutenj vseh vekov
v težaške prsi mi visi — srce.
In kol sinice po zorani grudi
nemirno hrepenenje čezenj gre.*

*Brat, me poznaš? Jaz sem! Sirotnik.
Ded vsemu, kar je temnega bilo,
otrok vsega, kar svetlega prepno
čez zemljo našo veličastni časi.*

Padova 1942.

DVA BORCA

Močan sunek ga je prebudil. Še omamljen od trdnega sna se je dvignil in segel proti stolu ob ležišču, kamor je zvečer prislonek svojo brzostrelko. Tisti trenutek je dobil še močnejši udarec po roki. Odprl je oči. Kot da bi pogledal v samo sonce. Vzelo mu je vid in padel je nazaj na ležišče. Naslednji hip pa ga je vrgla pokonci strašna slutnja. Z vsemi močmi se je trudil, da je pogledal v luč, ki mu je gorela tik pred očmi. Na vsaki strani žarečega snopa je opazil dva visoka nemška vojaka v čeladah in z brzostrelkami v rokah. Potegnil je z roko preko čela, kakor da ne verjame svojim očem. Tretji udarec ga je popolnoma zdramil.

Skočil je z ležišča. Zdaj je spoznal položaj: na podstrežje, kjer mu je oče sinoči postlal, sta vdrla dva okupatorska vojaka in ga na lepem ujela.

»Kako se je zgodilo?« je preblisnilo njegove misli. Vežna vrata je zvečer sam zaklenil in skrbno zapahnil, spodaj spita stric in teta. Za primer nevarnosti so si določili posebne znake. Kako da sta prišla Nemca neovirano do njega? Preden si je odgovoril, se je domislil važnih pisem in okrožnic, ki jih je imel v suknji. »Suknjjo je treba skriti!« je šinilo skozi njegove misli. Naglo se je ozrl po ležišču: suknja je bila pokrita z odejo, ki jo je bil vrgel s sebe, ko se je dvignil. Nagnil se je nad ležišče in začel premetavati odejo, kakor da išče suknjo. Pri tem jo je spretno potlačil med ležišče in zid. Ko ga je vojak spet potegnil k sebi, je bila suknja že skrita. S hipnim olajšanjem je vzjel čevlje in se začel obuvati. Tedaj se je domislil očeta, ki je spal v podstrešni sobi nekaj metrov od njega. Gotovo ničesar ne ve, pozno v noč sta bedela, zdaj pa trdno spi. Treba ga je zbuditi in opozoriti. Za omaro ima skriven izhod na podstrežje, od koder mu ne bo težko priti v stiskalnico. Od tam pa je samo nekaj korakov do stopnišča v klet. Odmakne drugo stopnico in že je varen v bunkerju, ki si ga je bil zgradil pred nekaj meseci.

Začel je ropotati s čevlji po podu; zdaj je zadel ob stol, pa spet preobrnil nekaj lončenih loncev, ki so stali ob vznožju nizkega ležišča. Vojaka sta postajala bolj in bolj nestrpna, silila sta vanj, da se čimprej obuže. Z brcami sta ga naglo spravila po ozkih stopnicah v vežo.

Že sredi stopnic je zagledal pod seboj v motni luči petrolejke, ki je gorela na mizi sredi veže, kakih deset nemških vojakov v čeladah in orožju. Ko so ga zagledali, so se obrnili proti njemu in naperili nanj vsak svojo brzostrelko.

»A, das ist der Hauptbandit aus Kolos!« je vzkliknil eden od njih in stopil prav do stopnic, da bi bolje videl prihajajočega partizana.

Tine je bil srednje velik, plečat fant, svetlih las in oči ter bledega obraza, ki pa je pričal o trdni odločnosti in neustrašenosti. Nikodar ni pogledal, a videl je vse. Stopal je vzravnano skozi

špalir, ki so mu ga napravili, in se molče spustil na klop za mizo, kamor so ga potisnili.

»Endlich haben wir ihn! Schauen wir noch nach seinen Kameraden! Sicherlich ist er nicht allein.«

Večina vojakov se je razkropila po hiši. Dva sta sedla na vsako stran Tineta, eden pa se je postavil s pripravljeno brzostrelko k vežnim vratom, ki so bila odprta na stežaj. Zunaj je še ležala trda tema. Glasu ni bilo od nikoder. Tine je sedel nepremično na svojem mestu. Komaj vidno je obračal glavo in prodorno gledal okoli sebe.

Čez čas sta dva vojaka pripeljala iz prve sobe postaranega haloškega kmetiča in njegovo ženo, Tinetovega strica in teto. Za hip se je srečal z njunima pogledoma. Samo začudenje je bilo v njuju silno, presilno začudenje. Tudi v Tinetu je zaživelo podobno čustvo. Kako se je vendar zgodilo, da so zvedeli zanj in prišli v hišo, ki leži daleč od vasi in je vsa skrita sredi vinogradov in gozdov? Pozorno je pogledal strica. Ta je z očmi pokazal nazaj v sobo. Čez trenutek je stopil iz nje človek, oblečen v partizansko uniformo. Tine ga ni takoj spoznal. Ko ga je pogledal natančneje, pa je prepoznal v njem znanega izdajalca iz mesta.

Tine se je potegnil v kot.

Torej zdaj, ko je nemška vojska v zadnjih izdihljajih, je šlo skozi njegove misli, zdaj, ko je potrebno le še nekaj sunkov, pa se bo zdrobil v prah nemški vojni stroj, zdaj — 20. aprila 1945 — so ujeli njega, ki so ga iskali od aprila enainštiridesetega, njega, ki je pomagal organizirati prve partizanske čete v Halozah, Slovenskih goricah in na Pohorju; ki je s tovariši izvedel na stotine večjih in manjših sabotaž in v številnih bitkah pobil na desetine okupatorskih vojakov in častnikov; njega, ki se je neštokrat pritihoval v Ptuj in Maribor in izpeljal tako drzna dejanja, da so mu tovariši komaj verjeli. Tinetu so se pred očmi pokazali težki trenutki, ki jih je doživel zadnja leta, šlo je mimo trpljenje, šle so mimo ostre, neenake borbe zadnjih mesecev. Zavedal se je tudi sadov svojega dela in dela svojih tovarišev. Slike so se vrstile z bliskovito naglico. Trdno v njem pa je živelo prepričanje — kakor že ves čas — da ne bo trajalo dolgo do zloma fašistične vojske. Tedaj se bo začelo novo življenje, za katero se je boril zadnja leta z orožjem, prej pa z besedo. Mar ga niso zaradi tega že pred leti izključili iz gimnazije in zaprli? Toda nič ni moglo zlomiti v njem vere v novo, veliko življenje, ki ga bo pomagal priboriti.

Zdaj, tik pred uresničenjem vseh velikih zamisli, pa so ga tako na lepem ujeli. Tu sredi do zob oboroženih Nemcev sedi in natančno ve, kaj ga čaka: sovražnikova krogla. Na koncu vsega trpljenja in na koncu vseh zmag: krogla.

Tine se je nekoliko vznemirjen okrenil proti vežnim vratom. Dolgo je gledal v ozko črno plo-

skev odprtih vrat, kakor da bi pričakoval rešitve. Ko bi njegovi tovariši vedeli, kako je z njim, bi mu prišli na pomoč. Iz haloških zidanic in kleti, od skritih rokavov Drave in Dravinje, s slovenjgoriških vrhov in iz pohorskih gozdov bi prišli. Vedel je, da je nevarno, toda moral je skozi vse vasi med Pohorjem in Halozami, da obišče aktiviste, da jim dá navodila za te usodne dni in da pripravi vse potrebno za končni napad in za prve dni svobode. Obenem je prišel še sem k očetu.

Njegov oče, majhen mizar v mestu, je šel z njim prvi dan v gozdove. Šel je, ker so mu Nemci že pred vojno grozili, da bodo njega — komunista — prvega obesili, šel pa je predvsem, da s sinom Tineto organizira odpor proti okupatorju. Neustrašeno je delal, hodil v borbe, čeprav mu je bilo več kakor petdeset let, dokler ga niso pred dvema letoma prinesli iz večje bitke ranjenega v roko in nogo. Desno roko je izgubil, leva noga pa je bila od tedaj pohabljenjena. Za borbo ni bil več sposoben, zato so ga poslali se mk bratu. Toda tudi tu je delal: pisal je okrožnice in učil najzanesljivejše. Tine je moral priti k njemu; povedati mu je moral, da bo kmalu iz svojega okrevališča nastopil pot, na katero se pripravlja že leta in leta.

»Saj sem rekel,« je dejal, ko mu je sin podrobno opisal položaj na frontah, »gre, gre h koncu. Še malo in zapustil bom to ječo. Eh, ni prijetno, če se leto dni ne smeš in ne moreš ganiti iz hiše, če se vlačiš samo po podstrešju, stiskalnici in bunkerju. Hudo je, če nisi zdrav!« Z levico si je popravil prazni desni rokav, ki mu je mahedral ob telesu, si segel v skoraj belo brado in nadaljeval vedro: »Naj bo. Dal sem jo za veliko stvar. Omar in postelj ne bom več delal, tudi vrat in oken ne, toda gledal bom, kako si bomo urejali novo življenje, in tudi kako besedo bom rekel.«

Tako sta se pogovarjala pozno v noč. Teta je oprezovala okoli hiše, stric je poslušal z enim ušesom njun pogovor, z drugim pa prisluškoval glasovom od zunaj.

Tine se je zganil. Zunaj je votlo zabobnelo. Še enkrat; dolgo in zateglo.

V partizanovih očeh se je vžgalo.

Sovjetski topovi! Tam z roba Slovenskih gorik že nekaj tednov oznanjajo véliki dan. Ali se ne slišijo bliže kot sinoči?

In spet so v sinu oživele očetove preroške besede: »Fant, pravim ti, da bom dočakal ta véliki dan! Samo da začno zares, pa bodo tu. Nemci bodo zbježali kot zajci, kolikor jih seveda Rusi ne bodo pobili. Ej, Rusi, to so ti junaki!« In tedaj se je vsipalo iz njegovih ust. Govoril je o njih, med katerimi je preživel tri leta ujetništva v prvi svetovni vojni in s katerimi se je več kot pol leta boril proti belim četam. »Kmalu pojdem dol v mesto in jih pozdravim. Na trgu jih bom dočakal z našo in sovjetsko zastavo in jih pozdravil v imenu ubogih haloških viničarjev, v imenu Ptujkega polja in v imenu vse Slovenije. Tovariši krasnoarmejski, pozdravljeni!« jim bom zaklical, čakali smo vas deset, dvajset in še več let, vse težave smo prebrodili, brez orožja smo začeli borbo, ker smo vedeli, da nam pridete kmalu na pomoč in da

bomo skupno pobili Nemce in vse druge sovražnike in si priborili svobodo. Tu v našem po Nemcih in nemčurjih zastrupljenem mestu ni bilo že stoletja in stoletja sreče za našega človeka. Vi jo naposled prinašate, zato pozdravljeni in zahvaljeni!« Tako jih bom pozdravil, jim stisnil roke in jih poljubil — po rusko. Pomolčal je. A spet se je vsulo iz njega. Govoril je ruski in slovenski in za trenutek pozabil, da živi sredi slovenske dežele, ki so jo okupatorji skušali napraviti bolj nemško, kot je Prusija.

Tine je prisluhnil ropotu s podstrešja. Njegovo lice je spreletel smehljaj. Nimajo ga! Posrečilo se mu je pobegniti. Srečen oče, on bo doživel ta trenutek! Še malo in pojde dol v mesto; pozdravil bo junaško Rdečo armado in jo vodil od vasi do vasi, od mesta do mesta, se boril ob njeni strani vse dotlej, dokler ne bo svobodna poslednja slovenska vas tam visoko na Koroškem in dokler ne bo zavihrala naša zastava s peterokrako zvezdo v zadnjem slovenskem naselju v Benečiji.

Tineta je zajelo nekaj silnega. Ozrl se je po vojaki ob sebi.

Še hip je molčal, potem pa pokazal z roko proti vežnim vratom in spregovoril naglo, odsekano, v slabi nemščini: »Ali ne slišita? Sovjeti se že približujejo! Še malo pa bodo tu! Hitlerjeva vojska je na kraju. Ne sedita tu, pojdita rajši z menoj, da vaju odpeljem na pravo mesto in v pravo borbo! Zakaj se še borita za vojsko, ki je bitko že izgubila?«

Levi vojak bi ga bil poslušal še dalje, desni pa je udaril z roko po mizi in zarjovel: »Kuš!«

Tine je obmolknil. Toda ne zaradi vojakove zapovedi, marveč ker je s stopnic zaslišal korake. Napeto je prisluhnil. Ozrl se je navzgor. Po stopnicah je prihajal njegov oče. Velik, suh mož. Brada mu je bila razmršena, poznalo se je, da so tudi njega suvali in topli. Privedli so ga do klopi in potisnili nanjo.

»Noch ein Bandit! Sein Vater! Auch den haben wir schon lange gesucht! Hier sind sicherlich noch andere versteckt! An die Arbeit!«

Dva sta ostala pri očetu, ostali so se spet razkropili.

Tine je nepremično gledal očeta, ki je sedel na koncu klopi in ni nikamor pogledal. Sedel je tam, ko da ničesar ne vidi in ne sliši.

Spet je zabobnelo, oddaljeno in zamolklo.

Tisti hip je oče dvignil oči, ki so v trenutku zaživele. Ozrl se je proti vežnim vratom, pogledal sina in nenadoma spregovoril glasno, silno: »Ali jih slišiš, Tine, kako so že blizu? Še malo, pa pridejo dol v mesto in potem bo konec s temi zelenci.

Moral je obmolkniti, ker ga je sunil vojak. Toda čez hip je nadaljeval še silneje:

»Tine, prihajajo. Povem ti, da jih bom kljub vsemu videl in pozdravil spodaj v mestu. V imenu Haloz, v imenu vse Slovenije, v imenu...«

Močan udarec po ustih mu je vzel besedo. Vendar ognja v očeh ni mogel pogasiti, ne vzeti vere v srcu. S široko odprtimi očmi je strmel v črno ploskev odprtih vežnih vrat, od koder je še nadalje prihajalo daljno topovsko bobnenje, ki je bilo zanj edina stvarnost. Vse ostalo je bilo le

slepilo. Slepilo so bili celo oboroženi nemški vojaki, ki so sedeli okoli njega, slepilo udarci, ki jih je dobil, slepilo zastraženi Tine; resnica je bila tam onkraj Haloz. In ta resnica se je bližala naglo, svečano in mogočno.

Tine je videl očetove oči in bral v njegovem srcu, vedel je, da oče že gleda osvoboditelje in jih pozdravlja. Pogovarja se z njimi. Morda je našel krasnoarmejsca iz mesta, kjer je živel kot ujetnik, morda celo svojega bojnega tovariša. Ves je v Rusiji, ves je pri svojih bratih. Sin se je ob pogledu na očeta še ostreje zavedel stvarnosti: ujeta sta. Kmalu ju odpeljejo in morda že spodaj v vasi ustrelje, ustrelje med bobnenjem osvobodilnih ruskih topov.

Misel, ki je tlela že ves čas v Tinetu, se je nenadoma mogočno razgorela: mora rešiti očeta. Očetova trdna vera, ki jo nosi v sebi že več kakor dvajset let, se mora uresničiti. Tudi sebe mora rešiti. Mora uresničiti svoje in svojih tovarišev načrte. Ne sme se dati ustreliti kakor nebogljeno jagnje, ne sme dopustiti, da bi ubili očeta, ki mu je že kot otroku odprl oči.

Toda kaj naj stori?

Da udari po svetilki, ki brli sredi mize, potegne za seboj očeta in plane z njim proti vratom? Zunaj so vojaki, ki stražijo strica in teto. Ne prišla bi daleč; poleg tega oče močno šepa. Da skočita v kuhinjo in se skozi skrivna vratca spustita v stiskalnico in od tam v bunker? Premalo je časa. Toda nekaj mora storiti. Nekaj bo storil. Da, bo storil! Tovariši ga poznajo kot borca nepričakovanih, drznih dejanj, pa bi zdaj sedel križem rok in čakal, da ga zvežejo, odpeljejo in ustrelje. Ne, ne! Storil bo nekaj takega, da bo rešil očeta in sebe! Da bo rešil veliko vero, ki jo nosita v sebi.

Oprezno se je ozrl na vse strani. Štirje mrki vojaki so ju stražili. Brzostrelke so imeli pripravljene. Posebno nanj so ostro pazili. Iz sobe in s podstrešja so se slišali glasovi; še vedno so iskali po hiši in stikali za partizani, ki jih ni bilo, in za orožjem, ki ga je bilo precej zakopanega v drvarnici. Tine je sprevidel, da brez orožja ne bo mogel ničesar. Vedel pa je tudi, da vsak ponesrečen in nepremišljen gib upihne v trenutku življenje njemu in očetu.

Tedaj se je spomnil na majhno očetovo pištolo. Na pištolo, ki jo je bil oče prinesel iz Rusije. Še sinoči mu jo je kazal. »Dobil sem jo za spomin od komandanta naše čete, sijajnega dečka. Dal mi jo je ob slovesu. Že nekaj Nemcev je podrla in jih še bo. Ko pa pride Rdeča armada, jo dam v muzej. Dragocena stvar!« Ali je ni po teh besedah položil v miznico? je grebel Tine v spominu. Da, da, pogledal je, če je nabasana, in spet jo je položil na staro mesto. Toda, mar ni dejal stric, da bi jo bilo bolje skriti nekam na skrivno mesto? Ali je ni oče po stričevih besedah odnesel na podstrešje? Ne, oče je dejal, da je tu pri roki in da je prav na tem očitem mestu nihče ne bo iskal.

Pogledal je vojaka na desni in se za spoznanje pomaknil proti miznici. Še malo. Minute so potekale silno počasi, tudi tiho je bilo v veži,

preveč tiho. Zdaj je bil že dovolj blizu. Treba je stegniti roko, odpreti miznico, seči vanjo, poiskati pištolo in, če je v miznici, jo je treba zgrabit in naperiti na najbližjega vojaka, sprožiti, potem pa streljati še na ostale. V zmedu, ki bo nastala, se bosta z očetom lahko rešila, ali skozi vežna vrata, ali še bolje, v kuhinjo in od tam v stiskalnico.

Tine je dvignil roko. Tedaj je vojak na koncu klopi zakričal: »Was suchst du? Rühr' dich nicht!«

Tine je vedel, da ni več poti nazaj. Odprl je miznico, segel vanjo, zgrabil za pištolo, jo naperil na vojaka in sprožil. Votlo je odjeknilo, vojak je zajčkal, petrolejka je ugasnila. Tine je skočil od mize in oddal še nekaj strelcev v smer, kjer so sedeli vojaki. Nastalo je prerivanje in kričanje. Vojaki so se gnetli skozi vežna vrata; zdaj, ko je bilo v veži temno, so se na vežnih vratih pokazali njihovi obrisi. Tine je zaklical očetu, naj gre v kuhinjo in dalje, sam pa je planil k vežnim vratom. Nekaj metrov pred hišo je zagledal v polmraku vojake, ki so takoj dvignili puške nadenj. Ustrelil je nekajkrat vanje in si poiskal kritja. Vojaki so začeli divje streljati skozi vežna vrata. Ko je Tine slišal, da je oče odprl kuhinjska vrata, se je še sam pognal proti kuhinji. Še nekaj trenutkov in bil je v kleti pri očetu. Za hip sta obstala pred vhodom v bunker, potem je Tine dvignil stopnico. Toda oče ga je zgrabil za ramena in dejal naglo, vroče: »Tine, ti pobegni, tu za hišo ni nikogar! Jaz, ki ne morem teči, stopim v bunker. Tako bo eden od naju ostal gotovo živ. Mora živeti, da jih sprejme! Skočil!«

Tine je samo trenutek tehtal očetove besede, potem pa odprl vrata, ki so vodila iz stiskalnice za hišo. Iz teme se je pokazal vinograd, nad njim sadno drevje, še više črn gozd. Samo dobrih sto metrov, pa je v gozdu! Stisnil je očetovo roko in planil na prosto.

Zajel ga je sveži zrak zgodnjepomladanske noči. Dva, tri skoke, in že je bil v sadovnjaku. Tedaj je od vzhoda zabobnelo. Tineta je obšlo svetlo in veliko čustvo. Zavedal se je, da teče v svobodo. Tisti hip so se spodaj od hiše razlegli streli. Tine se je še hitreje poganjal od drevesa do drevesa. Strelji so se množili. Že so zadevali ob drevje prav blizu njega, vrgel se je na tla, čez čas pa spet skočil. Kroglice so vse gosteje švigale okoli njega. Ali so ga opazili in hitijo za njim? Tine je videl samo črn gozd pred seboj. Še hitreje je tekel v njegovo okrilje.

Zaskelelo ga je v nogi. Opotekel se je. Toda spet je zbral moči in se pognal navkreber. Zale taval se je v drevesa, ni videl pred seboj, samo slišal je, kako je udarjalo ob drevesa, ob veje, v zemljo. Še malo, še malo, pa bo v gozdu. Ostro ga je oplazilo po licu in nekaj toplega se mu je vtilo po vratu. Desna noga je zaostajala. Padel je. A spet se je pognal sredi krogel kvišku. Slednjič se je povzpел v temo, v gozd. Zadel je ob drevo in se zgrudil ob njem. Slišal je, kako so kroglice sekale v debla ob njem in nad njim. Za trenutek si je odpočil in že se je vlekel še više, čez čas pa zdrknil v plitko globel. Kroglice so švigale nekje visoko nad njim. Slednjič je vse utihnilo. Naokoli je legla čudna tišina. Tine je počasi utonil v njej.

Nekaj ur je ležal v nezavesti. Zdramila ga je šele močna svetloba. Odprl je oči. Okoli njega je bilo vse svetlo. Ali je spet v rokah nemških vojakov? se je zgrozil. Dvignil se je. Namesto luči v rokah oboroženih Nemcev je zagledal skozi drevje pod seboj gorečo stričevo hišo.

Vrglo ga je pokonci; nikakih bolečin ni čutil. Spodaj pod njim je bila hiša v plamenu. Na poti pod hišo je zagledal skupino Nemcev, ki so odhajali v dolino.

Tine se je kljub prestreljeni nogi pognal proti goreči hiši. Bolj vlekel se je ko šel. Opirjal se je posameznih jablan. Z zadnjimi močmi se je privlekel do vinograda. Ni se mogel več obdržati na nogah. Po štirih se je plazil navzdol po vinogradu. Od kola do kola, od trsa do trsa. Padal je z okrvavljenim in krvavečim obrazom na zemljo in se spet dvignil ter se plazil dalje. Že je čutil vročino ognja, že ga je žgalo v odprto rano.

»Oče!« je kriknil v prasketajoči požar.

Ni mogel več. Samo na rokah se je še držal pokonci in strmел v ogenj, ki je že objemal stiskalnico in hleve.

Tedaj se je pojavila v gorečem okviru lesenih vrat visoka očetova postava.

»Oče!«

Oče je zagledal sina. Pognal se je močno šepajoč proti njemu. Strah z obraza mu je izginil. Še nekaj sunkovitih skokov in zgrudil se je ob sinu. Dušilo ga je in težko je sodel. Trgal si je srajco na prsih, iz na pol odprtih ust so mu prihajali čudni, nerazumljivi kriki. Tine mu je položil roko na čelo. Tedaj je videl, da mu je bela brada vsa osmojena, tudi obrvi in lasje so mu ožgani. Čeprav je bil sam slab, je položil očeta vznak, da je imel glavo višje. Sčasoma je oče začel enakomerno dihati, čez čas pa je spregovoril s pretrganim in zasopljim glasom, vendar smehljaje: »Hudiči so zakurili nad menoj. Pa nič ne pomaga. Določeno je, da pojdem dol v mesto in pozdravim tovariše krasnoarmeje. Vedel sem: pojdem in jih pozdravim v imenu nas vseh, ki čakamo nanje že skoraj trideset let. Oba pojdeva, ti in jaz.«

Tine mu je polglasno potrdil, potem pa položil glavo na očetov prazni rokav in z glavo padel v nezavest.

Pod njima je gorela hiša, s sosednjega griča sta prihajala gospodar in gospodinja, ki se jima je posrečilo med bitko pobegniti po sadovnjaku v grapo, onkraj Drave pa se je nad Slovenskimi goricami porajal ob mogočnem grmenju sovjetskih topov nov dan.

Valentin Katajev:

OČE NAŠ

— Zaspan sem. Zebe me.

— Križ božji! Saj sem tudi jaz zaspala. Obleci se. In nehaj že sitnariti. Dovolj bo tega. Ogrni si šal. Vzemi kučmo. Obuj klobučevinaste škornje. Kje so tople rokavice? Stoj mirno. Ne menčaj.

Ko je bil deček oblečen, ga je prijela za roko in odšla sta iz hiše. Deček se še ni bil povsem prebudil. Star je bil štiri leta. Drgetal je in se zibal med potjo. Pravkar se je bilo začelo daniti. Zunaj je ležala sinja, mrzla megla. Mati je trdneje ovila otroku šal okrog vratu, popravila mu je ovratnik in poljubila sinčka na zaspala, nergasta lica.

Z ivjem pokrita suha divja trta, viseča na leseni verandi z razbitimi okni, je bila kakor da je narejena iz sladkorja. Bilo je pet in dvajset stopinj mraza. Iz ust se je valila gosta para. Dvorišče je bilo polito z zamrznjenimi pomijami.

— Mama, kam pa greva?

— Saj sem ti rekla, da greva na izprehod.

— Čemu si pa vzela kovčeg?

— Zato, ker je to potrebno. In molči. Ne govori. Zapri usta. Še prehladiš se mi. Viš, kako je mrzlo. Rajši glej pod noge, da ti ne spodrsne.

Pri vratih je stal hišnik v dolgem kožuhu, v belem predpasniku, z bakreno tablico na prsih. Šla sta mimo hišnika, ne da bi se ozrla nanj. Molče je zaprl vrata za njima in jih zapahnil z debelo železno kljuko. Krenila sta po ulici, snega ni bilo. Povsod samo ivje in led. A tam, kjer ni bilo ivja ne ledu, je bilo gladko kamenje ali zemlja, trda in gladka kakor kamenje. Hodila sta pod

golimi črnimi akacijami, ki so zveneče prasketale v mrazu.

Mati in sinček sta bila oblečena malone enako. Na sebi sta imela dokaj čedna kožuha iz imitirane opice, klobučevinaste škornje in pisane volnene rokavice. Le mati je imela na glavi pisano ruto, sinko pa okroglo opičjo kučmico, ki se je zavezovala čez ušesa. Na ulici je bilo pusto. Ko sta prispela na križišče, je v zvočniku nad cesto tako rezko zaškrtalo, da je žena zadržala. Toda takoj je uganila, da se začinja jutranja radijska oddaja. Začela se je kakor navadno s petelinjim petjem. Prehreščeči petelinji glas se je razlegel po vsej ulici, oznanjujoč začetek novega dne. Deček je dvignil oči in se ozrl na zabojček zvočnika.

— Mama, ali je to petelinček?

— Da, sinko moj.

— Pa ga ne zebe?

— Ne. Ne zebe ga. In nikar se ne obračaj, glej pod noge.

V zvočniku je znova škrtnilo in zabrnelo, potlej je pa izgovoril otroški glas trikrat z angelskimi inlonacijami:

»Dobro jutro! Dobro jutro! Dobro jutro!«

Potem je začel isti glas počasi, zelo pobožno moliti po romunsko:

»Oče naš, ki si v nebesih, posvečeno bodi tvoje ime, pridi k nam tvoje kraljestvo, zgodi se tvoja volja...«

Na vogalu se je žena obrnila od vetra, potegnila za seboj otročička in malone odhitela po prečni ulici, kakor da jo preganja ta preglasni

in prenežni glas. Glas je kmalu utihnil. Molitev je bila končana. Z morja je pihal po hodnikih ulic ledeno mrzel veter. Tam spredaj je gorel v megli bakrene barve ogenj, ki se je pri njem grela nemška straža. Žena se je obrnila in krenila na drugo stran. Otročiček je stopical kraj nje v majčkenih klobučevinastih škorenjčkih. Lica mu je bila zalila rdečica, da je bil rdeč ko kuhan rak. Pod nosom mu je visela ledena kapljica.

— Mama, ali se že izprehajava? — je vprašal.

— Da, zdaj se pa že izprehajava.

— Ne izprehajam se rad tako hitro.

— Potrpi.

Čez vmesno dvorišče sta prišla v drugo ulico. Ta čas se je bilo že zdanilo. Skozi modrikaste in sinje oblake megle in ivja se je rahlo svetlikala rdečkasta zarja. Bila je tako mrzla, da so se od njene rdečkaste barve stiskale čeljusti kakor od skomine. Na ulici se je pojavilo nekaj ljudi. Vsi so šli v eno stran, skoraj vsi so nosili s seboj svoje stvari. Nekateri so jih peljali na vozičkih ali pa vlekli na sankah, ki so škripale po golem tlaku.

Tistega jutra so se iz vseh koncev in krajev mesta počasi pomikali liki mravlje ljudje s svojo ropotijo. Bili so Židje, ki so odhajali v geto. Geto je bil urejen na Peresiku, v tistem dolgočasnem, zapuščenem delu mesta, kjer so stale v višini morja obžgane petrolejske cisterne, podobne šotorom potujočih cirkusov. Nekaj umazanih okrajev so bili zgradili z dvema vrstama rjaste bodeče žice in pustili en sam vhod kakor v mišelovko. Židje so prihajali po ulicah, vodečih na Peresik. Hodili so pod železniškimi mostovi, drsali so po zaledenelih hodnikih. Med njimi so bili starčki, ki niso mogli hoditi. Bili so za pegavcem oboleli. Te so nosili na nosilnicah. Nekateri so že med potjo popadali in obležali, naslonjeni s hrbtom na stene ali objemajoč z rokami kandelabre. Nihče jih ni spremljal. Šli so sami, brez vsake straže. Vedeli so, da bo tisti, ki bo ostal doma, ustreljen. Zato so šli sami. Tudi za skrivanje Žida je bila določena smrtna kazen. Za enega skritega Žida bi ustrelili na mestu vse prebivalce okraja brez izjeme. Židje so prihajali v geto iz vsega mesta po strmih stezah, pod železniškimi mostovi, potiskajoč pred seboj vozičke in vodeč za roke v zimska oblačila zavite otroke. Med hišami in drevjem, pokritim z ivjem, so stopali drug za drugim kakor mravlje. Šli so mimo zaprtih vrat, mimo kadečih se ognjev, pri katerih so se greli nemški in romunski vojaki. Vojaki se niso zmenili za Žide, greli so se, stopicali in si drgnili z rokavicami ušesa.

Pritiskal je strupen mraz. Celó za severno mesto je bil to hud mraz. Za Odeso pa je bil naravnost strašen. Tak mraz pritisne v Odesi enkrat v tridesetih letih. Skozi oblake goste, sinjemodrikaste in zelene megle se je komaj videl sončni kolobarček. Na tlaku so ležali mrtvi vrabci, ki so bili zmrznili med poletom. Morje je bilo zamrznilo tja do obzorja. Bilo je belo. Od onod je pihal veter.

Žena je bila podobna Rusinji. Tudi otročiček je bil podoben Rusu. Njegov oče je bil Rus. Toda

to je bilo brezpomembno. Mati je bila Židinja. Morala sta v geto. Otročičkov oče je bil oficir Rdeče armade. Žena je raztrgala svoj potni list in ga vrgla zjutraj v zaledenelo školjko stranišča. Odšla je z doma s sinkom, da bi hodila po mestu tako dolgo, dokler bi se vse to ne poglelo. Mislila je, da se bo že kako prebila. Odití v geto bi bilo blazno. To bi pomenilo neizogibno smrt. In tako je jela hoditi z otročičkom po mestu, izogibajoč se najbolj živahnih ulic. V začetku je otročiček molčal, misleč, da se izprehajata.

Kmalu pa je jel sitnariti.

— Mama, zakaj pa venomer hodiva?

— Izprehajava se.

— Tako hitro se ljudje nikoli ne izprehajajo. Truden sem.

— Potrpi, sinko. Saj sem tudi jaz trudna, pa ne sitnarim.

Opazila je, da hodi res prehitro, da malone teče kakor da bi jo preganjali. Jela je hoditi počasneje. Otročiček se je ozrl na njo in ni je spoznal. V grozi je zagledal zabuhle, razgrizene ustnice, šop od ivja osivelih las, ki ji je nelepo molel izpod rute in negibne steklene oči s srepimi zenicami. Take oči je videl pri živalih — igračkih. Gledala je sinka in ni ga videla. Stiskala je drobno ročico in vlekla otročička za seboj. Otročičku je postalo strašno. Zaplakal je:

— Domov bi rad. Lulati hočem.

Brž ga je potegnila za kiosk, pokrit z lepaki, ki so bili na njih razglašeni nemški ukazi. Ta čas, ko mu je odpenjala in zapenjala hlačke in ga varovala vetra, je otročiček venomer jokal in drhtel od mraza. Ko sta krenila naprej, je rekel, da je lačen. Odšla je z njim v mlekarino. Tam pa sta zajtrkovala dva romunska policaja v širokih kožuhih s pasjimi ovratniki in ker ni imela dokumentov, se je bala, da bi ju ne aretirala in odgnala v geto. Zato se je potuhnila, kakor da je pomotoma vstopila v nepravo trgovino. Opravičila se je in naglo zaloputnila vrata, da je zapel zvonček na njih. Otročiček je tekkel za njo, ničesar ni razumel, zaplakal je. V drugi mlekarini ni bilo nikogar. Olajšano sta prestopila prag s pribito podkvi. Tam je kupila otročičku skodelico kefirja in rogljiček. Ta čas, ko je zamotani deček sedel na visokem stolu in pil kefir, ki ga je imel zelo rad, ter jedel rogljiček, je napeto razmišljala, kaj bi storila. Nič pametnega ji ni prišlo na misel. Toda v mlekarini je bila zakurjena železna pečka in tu bi se lahko pogrela. Ženi se je zdelo, da jo lastnica mlekarne preveč napeto opazuje. Brž je poravnala račun. Gospodinja je plaho pogledala skozi okno in povabila ženo, naj še malo posedi pri peči. Pečica je bila razbeljena, bila je malone višnjeve barve, le za spoznanje temnejša. Po nji so švigale iskre. Vročina je prevzela otročička. Spanec mu je lezel na oči. Toda žena je bila že nestrpná. Zahvalila se je gospodnji, češ da se ji mudi. In vendar sta sedela v mlekarini malone celo uro. Zaspani in siti otročiček se je komaj držal na nogah. Stresla ga je za ramo, mu popravila ovratnik in ga rahlo potisnila k vratom. Spotaknil se je ob podkev, pribito na prag. Otro-

čiček ji je podal ročico in zopet ga je vodila po ulici. Tu so rasle stare platane. Šla sta mimo lisastih platan z nežno, z ivjem pokrito skorjo.

— Zaspan sem, — je rekel otročiček drhteč od ledenega vetra.

Naredila se je kakor da ne sliši. Spoznala je, da je njen položaj obupen. Znancev v mestu skoraj nista imela. V mesto je bila prispela dva meseca pred začetkom vojne in obtičala v njem. Bila je čisto sama.

— V kolena me zebe, — je rekel otročiček in obrazek mu je kazal na jok.

Stopila je z njim v stran in mu jela drgniti kolenčke. Potolažil se je. Kar se je spomnila, da vendarle ima v mestu znano družino. Seznanili so se bili na parniku »Gruzija« med vožnjo iz Novorosijska v Odeso. Pozneje so se tu pa tam srečali. Bila sta mlada zakonca Pavlovska. On je bil doцент na univerzi, ona je bila pravkar dovršila gradbeni tehnikum. Ime ji je bilo Vera. Obe ženi sta bili zelo všeč druga drugi in ta čas, ko je plul parnik iz Novorosijska v Odeso, sta se sprijateljili. Dvakrat sta bili potem na obisku druga pri drugi. Tudi moža sta se bila spoprijateljila. Nekoč sta se celo napila skupaj. Nekoč so bili vsi skupaj, tudi moža, na nogometni tekmi Harkov : Odesa. Pavlovska sta navijala za Odeso, ona z možem je navijala za Harkov. Zmagala je Odesa. Križ božji, kaj se je godilo na tistem velikanskem novem stadionu nad morjem! Klici, kriki, prerivanje, pretepanje, oblaki prahu. Malo je manjkalo, da se še sami takrat niso sporekli. Toda zdaj je bilo prijetno obujati spomine na to. Pavlovskega ni bilo v mestu. Pavlovski je bil v Rdeči armadi. Vera je pa obtičala v mestu, ker ni utegnila odpotovati. Nedavno je videla Vero na Aleksandrovskega trgu, kjer sta celo malo pokramljali. Toda na trgu ni bilo varno muditi se. Skoraj vsak dan so prirejali Nemci blokade. Niti pet minut nista kra njali, potem se nista srečali več. Toda Vera je najbrž še v mestu. Kam pa naj bi se zatekla? Pavlovska sta bila Rusa. Kaj če bi poskusila zateči se k Veri in počakati, da bi se to poleglo. V skrajnem primeru bi pustila vsaj otročička pri nji. Pavlovska sta stanovala dokaj daleč — v Pirogovski ulici, na vogalu Francoske ceste. Žena se je obrnila.

— Kam pa greva, mama? Domov?

— Ne, sinko. V goste greva.

— H komu pa?

— Ali se spominjaš tete Vere Pavlovske? K teti Veri Pavlovski greva v goste.

— Dobro, — je rekel otročiček pomirjeno. Rad je hodil v goste. Postal je veselejši.

Šla sta čez Stroganovski most nad ulico, vodečo v пристanišče. Ulica se je imenovala Karantenska reber. Spodaj so stale enolične pravokotne hiše iz peščena. Nekatere so bile spremenjene v kupe ruševin. Druge so bile obžgane. Na koncu ulice so se videli okrogli oporniki drugega mostu. Za oporniki so se videle razvaline pristanišča. Še dalje nad ožganimi podrtimi strehami se je razprostiralo belo morje, zamrznjeno tja do obzorja. Prav na obzorju se je videl sinji pas nezamrznjene vode. V ledu, okrog belih razvalin slovečega ode-

škega morskega svetilnika je stalo nekaj romunskih tovornih ladij, prepleskanih s svinčenosivo barvo. Tam daleč na levi strani, na hribu se je videla skozi oblake rdečkasto in svetlosinje negle nad mestom kupola mestnega gledališča, podobna račjemu košu. Rešetka Stroganovskega mostu je bila sestavljena iz dolge vrste visokih železnih stebrov. Bili so črno pobarvani. Spodaj, po Karantenski rebri, so prihajali ljudje z vedri. Voda je pljuskala iz veder in zamrzovala na tlaku, svetlikajoč se pod motnimi žarki rdečkastega sonca liki steklo. Vse skupaj je bilo lepo. Konec koncev bi lahko počakala malo pri Pavlovski, potem bo pa že kako.

Hodila sta zelo dolgo. Deček je bil utrujen, toda sitnaril ni. Naglo je stopical v klobučevinastih škorenjčkih in komaj je dohiteval mamico. Rad bi bil čimprej v gosteh. Rad je hodil v goste. Med potjo mu je mati večkrat podrgnila prebledela lička. Kraj hiše, kjer sta stanovala Pavlovska, je gorel na hodniku ogenj in vojaki so se greti pri njem. Hiša je bila velika, obsegala je več poslopij. Vrata so bila zaprta na verigo. Tu je bila blokada. Vsi prihajajoči in odhajajoči so se morali legitimirati. Žena se je naredila, da se ji mudi in tako je smuknila mimo vrat. Nihče se ni zmenil za njo. Otročiček je jel znova sitnariti. Tedaj ga je vzela v naročje in stekla, cepetajoč z nogami po sinjih ploščicah lave, iz katerih je bil zložen hodnik. Otročiček se je pomiril in znova je jela hoditi po mestu. Zdelo se ji je, da se prepogosto kaže v enem in istem kraju in da so postali pozorni na njo. Tedaj ji je šinila v glavo misel, da bi lahko presedela nekaj ur v kinu. Predstave so se pričele že zgodaj, ker je bilo pod smrtno kaznijo prepovedano hoditi po osmi uri po mestu.

V zatohli, zasmrajeni dvorani jo je dušilo in v glavi se ji je vrtelo. Dvorana je bila polna soldaščine in vlačug, ki jih je bil priignal z ulice sem mraz prav tako kakor njo. Toda tu je bilo vsaj toplo. In otročiček se je takoj oklenil z obema ročicama njene roke nad komolcem in zaspal. Tako je presedela v kinu dve predstavi in le težko je razumela, kaj se godi na platnu. Morala je biti vojna kronika, potem pa komedija ali nekaj podobnega, česar ni mogla ujeti. Vse se je prepletalo. Zdaj je zavzemala vse platno glava lepega dekleta kostanjevih las, ki se je tiščala z licem ploščatih prsi moškega visoke postave brez glave in v dva glasova sta pela ob spremljevanju godbe popevko, zdaj zopet je sedalo isto deklet v nizek športni avto, potem so se dvignili pod nebo črni vodometi eksplozij, — ena, dve, tri, štiri zapovrstjo — zabobnelo je kakor da razdirajo s pločevino pokrito streho — en, dva, trije, štirje pasovi — in liki toča so padali črni koščki zemlje na pločevinasti in po zemlji, preorani z granatami, so se plazili tanki s črnimi križi, škripali so in škrtali ter metali iz dolgih topov še daljše ognjene jezike in krožeče struje belega dima.

Nemški vojak v obšitih klobučevinastih škornjih in ruski kučmi se je težko naslonil na ženinovo ramo ter jel z velikim, umazanim prstom žrečkati otročička po vratu, da bi ga zbudil. Smrdel je po

česnu in špirtu. Venomer se je prijateljsko krohotal in ponavljal nesmiselno:

— Ne spi, Bube, ne spi, Bube.

Bube je pomenilo po nemško deček. Deček se ni prebudil. Le glavo je obračal in se cmeril v spanju. Tedaj je položil Nemeec težko glavo ženi na ramo, z eno roko jo je objel, z drugo pa jel stiskati otročičkovo lice. Žena je molčala, bala se je razjeziti vojaka. Bala se je, da bi jo utegnili vprašati po dokumentih. Nemeec je poleg tega smrdel še po prekajenih ribah. Dušilo jo je. Napenjala je vse sile, da bi se ne razburila. Prepričevala se je, da mora ostati mirna. Konec koncev ni počel Nemeec nič posebno hudega, je pač surovina. Sicer se pa ni mogla pritoževati. Potrpeti se je že dalo. Nemeec je na njeni rami kmalu zaspal. Negibno je sedela. Nemeec je bil zelo težak. Še dobro, da je spal.

Dekle kostanjevih las je znova hodilo po platnu, skupaj z njo pa je hodil po vsej dvorani dolg šop belih in črnih žarkov. In z železnim truščem so se dvigali kvišku črni vodometi, plazili so se tanki, nemški bataljoni so marširali po puščavskem pesku, na Eifflovem stolpu je vihrala velikanska fašistična zastava. Hitler s koničastim nosom in ženskim podbradkom je lajal s filmskega platna. Svoj ženski zadek je molel daleč nazaj, oči je bil izbuljil, zelo hitro je zapiral in odpiral usta. Tako hitro je zapiral in odpiral usta, da je zvok močno zaostajal: »av, av, av, av...«

Vojaki so v temi žgečkali dekleta, dekleta so cvilila. Bilo je prevroče, soparno. Smrdelo je po česnu, po prekajenih ribah, po špirtu, romunskih parfumih »Chat noir«. Vendar pa je bilo tu boljše, nego na mrazu. Žena si je bila nekoliko oddahnula. Otročiček se je bil naspal. Toda zadnja predstava je bila končana in zopet je bilo treba oditi na ulico. Prijela je otročička za roko in odšla sta. V mestu je bilo tema. Med zatemnelimi hišami se je vlačila le gosta zimska megla. Bila je tako gosta, da so se trepalnice kar sprijemale. Po ulicah so tleli ognji, ki jih je mraz sproti dušil. Tu pa tam je počil strel. Po mestu so hodile patrolje. Ura se je bližala deveti. Otročička, ki je bil postal od spanja težji, je vzela v naročje in stekla po ulici. Strašna ji je bila že sama misel, da bi ju utegnili ustaviti patrolja. Tekla je po najbolj skritih prečnih ulicah. Z ivjem pokrite platane in akacije so stale vzdolž ulice liki prikazni. Mesto je bilo pusto in temno. Tu pa tam so se odprla vrata in skupaj z bleščečim svetlobnim pramenom, ki je nenadoma osvetlil pred večnimi vrati zamrznjene avtomobile, se je za hip iztrgal iz beznice strasten glas gosli. Žena je srečno pritekla do parka kulture in oddiha Ševčenkovega imena. Velikanski park se je razprostiral vzdolž morja. Tu je bilo vse tiho. Posebno tiho je bilo tam spodaj nad prepadom nad

morjem, zamrznjenim do obzorja. Nad morjem je ležala kakor stena gosta tišina. Nekaj velikih zvezd je migljalo nad belimi vejami dreves. Po zvezdah je drsel modrikasti stožec žarometa.

Krenila je po široki asfaltirani cesti. Na levi strani je bil stadion, kjer so skupno gledali nogometno tekmo Odesa : Harkov. Za razvalinami stadiona je bilo morje. V temi se ni videlo, toda po tišini si ga lahko takoj zaslutil. Na desni strani se je razprostiral park. Široka asfaltirana cesta se je lesketala v svitu zvezd. Žena je hodila in spoznavala vrste dreves. Tu so rasle katalpe z dolgimi, skoraj do tal visečimi, vrvicam podobnimi stroki. Tu so stale piramidalne akacije, platane, kleki in drugo drevje; z gostim ivjem pokrita so se drevesa prepletala in visela liki oblaki do tal. Globoko je dihnila in krenila že počasneje vzdolž neskončno dolge vrste praznih klopi. Pač, na eni je sedel nekdo. Močno utripajočega srca je šla mimo. Temna postava je imela glavo naslonjeno na naslanjalo klopi in sedela je negibno. Žena je opazila, da je neznanec do polovice pokrit z ivjem kakor drevo. Nad črno kupolo zvezdarne, ki se je dvigala sredi belih oblakov parka, so migljale zvezde Velike Medvedice. Tu je bilo zelo tiho in prav nič strašno. Morda zato ni bilo strašno, ker je bila žena že preveč utrujena. Drugo jutro, ko se še ni bilo povsem zdanilo, so pa vozili po mestu kamioni in pobirali ljudi, ki so bili ponoči zmrznili. En tovorni avto je počasi privozil po široki asfaltirani cesti v park kulture in oddiha Ševčenkovega imena.

Kamion se je ustavil dvakrat. Prvič se je ustavil pri klopi, kjer je sedel zmrznjen starček. Drugič se je ustavil pri klopi, kjer je sedela žena z otročičkom. Držala ga je za ročico. Sedela sta skupaj. Oblečena sta bila skoraj enako. Na sebi sta imela dokaj čedna kožuha iz opičje imitacije, klobučevinaste škornje in pestre volnene rokavice. Sedela sta kakor živa. Le njuna obraza, ki sta se bila čez noč pokrila z ivjem, sta bila čisto bela in puhljasta, na obrvih se je bilo pa nabralo ivje. Ko so ju vojaki dvignili, se nista iztegnila. Vojaki so zavihteli in vrgli v kamion ženo s skrčenimi nogami. Kakor da je lesena je zadela ob tarca. Potem so vojaki zavihteli in lahko vrgli v kamion otročička skrčenih nog. Zadel je kakor lesen ob ženo in celo nekoliko poskočil je.

Ko je kamion odhajal, je v zvočniku na ulici zapel petelin in naznanil začetek novega dne. Potem pa je nežen, otroški glas trikrat izgovoril z angelskimi intonacijami:

»Dobro jutro! Dobro jutro! Dobro jutro!«

Potem je začel isti glas počasi, zelo pobožno moliti po romunsko:

»Oče naš, ki si v nebesih, posvečeno Lodi tvoje ime, pridi k nam tvoje kraljestvo...«

Privezali so ga na senik, tako da je imel lice obrnjeno proti dolini. Od Nemcev sta ostala samo dva, drugi so se v treh kolonah porazgubili v gozd.

Potlej je bilo čisto tiho. Nebo nad njim je bilo brez oblaka, svetlo in žgoče, da ga je zaskalelo v oči, če je dvignil glavo. Sonce se je upiralo naravnost vanj in vedel je, da bo minilo še nekaj ur, preden ga bo dosegla senca. Svet spodaj je bil na široko odprt in ves obsijan od sonca. Reka je bila negibna, kot bleščoč pas med temnim zelenjem smrekovih gozdov, rumeno barvo dozorelih polj in nežnim, žametnim zelenilom pokošenih travnikov. Proti vzhodu se je dolina izmotala iz objema dveh gorskih grebenov in se na široko razlila do zamegljenih planin, ki so z nazobčanimi vrhovi prebadale sinjino brezmadežnega neba. Tam spodaj so bila mesta, reka je tekla tja in ceste so vodile v tisto smer. Mati mu je pravila, da je oče poznal vsa ta mesta, prehodil vse te ceste od Jesenic pa do Ljubljane. Prav tu sta sedela, kjer je zdaj on, le da tistikrat ni bilo ne vojske, ne Nemcev in da mu ni nihče grozil s smrtjo. Dan pa je bil prav tak kot današnji. Očeta so te ceste pogubile. Tedne in tedne dolgo se je potikal po njih, hodil od vasi do vasi, od hiše do hiše, popival in godel na harmoniko. Le če je onemogel, potem se je ves neboljen, ušiv in raztrgan vrnil domov, se zavlekel na seno kot garjev pes, jokal in preklinjal mesta v dolini, ceste po njej ter samega sebe. Ko pa se je izlizal, ga je vzela noč. Tako je bilo leta in leta. Petra Skrivnika so imeli v vasi za potepuha in če so govorili o njem, so govorili s prezirom in nejevoljo. Boštjan očeta ni poznal in je vedel o njem samo to, kar je slišal od matere in tisto, kar so mu pripovedovali sosedovi.

V gozdu je zalajal lisjak. Fant je dvignil glavo in prisluhnil. Lajež je prihajal iz smeri, koder je pred tremi leti našel brlog z dvema mladičema. Čez noč ju je imel pri sebi v seniku in stara je do svita bevskala po jasi. Drugo jutro ju je nesel nazaj.

Sonce mu je obsevalo samo še levo rame. Če bi mogel za trenutek sestiti. Nemca sta polegla po travi in se naglo zalagala s kruhom ter pečenim mesom. Čutaro z vodo sta si postavila ob kamen. Boštjan je zamižal. Pogled na kosmati, cmokajoči čeljusti mu je stresal otrplo, izmučeno telo. V želedeu je občutil pekočo praznino.

Doma sta mati in stari sama. Poldne je, mati je pomolzla in njene gole roke diše po toplem mleku, ki se še vedno drži prstov in dlani. Na tnalu pred hišo ima pripravljen čeber z vodo in ko se umiva, se okoli njenega krila prerivata mački. Pred hišo pa bo obstala. Ne joče več, toda oči so ji rdeče in motne od solz. Pogled ji tipa po poti, kamor so ji odvedli sina. Ni še izgubila upanja.

Boštjanu je bilo, da bi se vrgel z obrazom v travo in zajokal kot otrok, divje, neugnano.

II.

Boštjan ni svojega očeta nikoli videl. Peter Skrivnek je bil tistega dne pred sedemnajstimi leti, ko mu je žena rodila, v eni izmed nižinskih

vasi. Bilo je vroče, viharno poletje. Fant, ki ga je iskal že od zgodnjega jutra, ga je našel samega v temnem kotu občestne krčme. Ko je slišal, da ima sina, se je znanil, kakor da bi ga pičilo. Pograbil je harmoniko in odštorkljal na cestjo, po nekaj korakih pa se je ustavil in se brez besede opotekel nazaj v gostilno. Fant je bil poslednji iz domače vasi, ki ga je videl živega. Čez osem dni so ga našli pod previsom, koder je bila steza tesno prilepljena ob skalo; ležal je z razbito lobanjo. Leva roka se je krčevito oklepala harmonike. Na lovski stezi je že marsikomu spodrsnilo, celo takemu, ki se je je lotil s trezno glavo in preudarnim korakom, zato je Skrivnekova smrt vzbudila le malo besedovanja in še manj sočutja z objokano vdovo. Za vas in tudi za Skrivnekovo Ano je bila ta smrt samo olajšanje.

Drugače pa je bilo z malim Boštjanom. Očetova nenavadna smrt ni pomenila zanj nič dobrega, ljudje so si bili edini v tem, da kri ni voda in da bo otrok nekoč prav tak kot oče, če ne slabši. Bil je črnolas, kilav otrok. Posedal je pred hišo v travi, komaj tak, da je zmogel preko kamenitega praga v temno, od dima in saj počrnelo kuhinjo. Ob večerih ga je vzela mati v naročje. Njene roke so imele isti duh kot kuhinjske stene in če so ga pobožale, mu je zadišalo po ognju, po kotlu, ki je visel nad njim, po starih, premletih deskah in hlovnatem podu. V vasi je imela samo še njihova kuhinja odprto ognjišče.

Ko mu je bilo deset let, si je poiskal zatočišče v zapuščenem seniku na jasi, zadelal špranje z mahom in si na debelo nastlal s senom, ki ga je ponoči zvelkel iz bližnjih kopic. Tistikrat je prvič slišal o smrti svojega očeta. Povedali so mu sosedovi otroci. Boštjan je ostrmel in ne da bi sam vedel čemu, legel za hišo v travo, si zakril z njo obraz in se razjokal, divje, brez glasu.

Potem se je nekega dne na spomlad odločil, stopil k sosedovim in se jim ponudil za pastirja. Stari Bošte ga je premenil od nog do glave. Bil je širok, obilen starec. Na sebi je imel do pasu odpeto srajco in hlače iz modrega platna, spuščene do srede bokov.

»Skrivneku ni, da bi človek zaupal, pa čeprav živino,« je dejal in se obrnil od fanta v hišo.

Tisto noč Boštjana ni bilo domov. Žaril se je v seno in si do krvi razgrizel ustnico. Naslednje jutro je odstopical v zgornji del vasi in povprašal pri Torkarjevih, kjer so imeli sedem krav. Sedeli so pri zajtrku.

»Doma nimaš kaj, da paseš, ne?« je zagodel Torkarjev najstarejši, močan kot medved, se zarežal in z ropotom odvrget žlico.

Fant je zardel. Ker ni bilo nobenega odgovora več, se je tiho izmuznil iz hiše in stekel po bregu navzdol. K materi ga tudi to noč ni bilo. Izlakotnen, da se mu je meglilo pred očmi, umazan in rdečih oči je tretjega dne molče obstal pred materjo. Nič ni rekla. Prinesla mu je krožnik žgancev in rezino kozjega sira. Ko je zmetal vase, je sedla k njemu na klop. Bila je suha, tršata ženska. Obraz ji je bil koščen, ožgan od sonca in svetli, redki lasje so se ostro odražali na temni barvi visokega, zgubančenega čela. Rekla je:

»Pri Dijaku nimajo pastirja, stopi tja in se zmeni.«

Fant se je zganil in se ozrl po materi, naglo, sovražno. »Ne pojdem,« je dejal. »Skrivneku ne bo nihče zaupal živine.«

Vstal je, odrinil mizo in stopil k očetovi fotografiji, ki je visela nad vrati v čumnatu. Pogosto je stal pred njo, če ni mogel drugače, je primaknil stol in z umazanimi prsti tical po steklu. Mati mu je rekla, da je ta široki obraz s krčevito stisnjenimi ustnicami in oglato, dvignjeno brado obraz njegovega očeta. Toda otroka ta obraz ni zanimal. Videl je samo uniformo, tesno zapet ovratnik z zvezdo in vrsto svetlih gumbov. Ni opazil drobnih, samozavest in ponos razodevajočih oči, ne trmasto upognjenih obrvi. Govoril je sicer o očetu, o njegovi harmoniki, ki je bila v hiši na omari, o očetovi lovski puški, toda vse to ni pomenilo zanj več kot željo, da bi bil tudi on tak kot oče, da bi imel uniformo z zvezdo in gumbi, da bi smel vzeti z omare harmoniko in puško iz čumnate. Oče je pomenilo zanj biti velik, močan in brez materinega nadzorstva.

Danes pa je obstal pred očetovo fotografijo z novim, vznemirljivim občutjem. Očetova podoba se je razrasla, oživela. Ko se je obrnil k materi, so bile njegove oči vlažne od solz. »Očeta niso marali, ne?« je vprašal.

»Niso,« je pritrčila.

»In zato nočejo tudi mene. Toda jaz nisem tak kot oče.« Skozi solze se je utrgal odločen, srdit pogled.

Boštjan Skrivnik je tisto poletje preživel v gozdu in pa v svojem seniku na jasi. Domov se je vračal za južino in pa zvečer. Bil je tenak, slaboten fant. Ob jasnih dneh je poležaval na robu jase — z obrazom proti dolini. Včasih ga je obšlo divje veselje nad tem, da se je po rokah splazil do poslednjega grmiča pred previsom, se oprijel njegovih vej in se z nogami spustil preko skalnatega roba. Noge so mu nekaj časa prosto obvisile v zraku. Potem je zopet legel, tresoč se od napa, brez moči v rokah in z okrvavljeno kožo na kolenih. Nekega dne ga je presenetila mati. Brez diha je obstala ob stezi in strmela v fanta, ki se je s temnimi, vročičnimi očmi spuščal po strmini navzdol. Čutila je, da ne sme krikniti, da ne sme niti z najmanjšim gibom izdati svoje prisotnosti. Nekaj sekund se ji je zdelo cela večnost. Ko se je fant dvignil in jo zagledal, so njene prestrašene oči spoznale v zmedeni, sunkoviti kretnji otrokovi rok kretnjo njegovega očeta. V tej kretnji je bil izražen ves bes in zavest sramu obenem, ker so ga zalotili pri stvari, ki je bila neumna in sramotna zanj — tak je bil Peter Skrivnek, ko se je na skrivoma pritihtopil domov in se ves zbit ter umazan zavlekel na seno, da 'bi neopažen prespal svojo pijanost. V Ani se je zganilo staro, že pozabljeno čustvo. Pred leti je zmogla samo jok, tokrat pa jo je zgrabilo, da bi zatulila od bolečine, stekla k sinu in ga pretepla.

Boštjan ji je obrnil hrbet.

»Nisem ti še povedala,« je rekla in v njenem zadržanem, hripavem glasu je bilo nekaj mrzlega ter krutega, »da je tvoj oče poginil prav tu, na

poti spodaj. Toda on je bil pijan, ko mu je izpodletelo. Ti boš pa obležal z razbito glavo trezen in ljudje te bodo našli prav tam, kjer so našli tvojega očeta.« Ko pa je utihnila in je videla, da so fantu vztrepotala ramena, ji je bilo izgovorjenih besed nenadoma žal. Prijela ga je za roko. Potlej sta sedla in mu je do večera pripovedovala o tem, kakšen je bil njegov oče in čemu je postal tak.

»Ni prenesel revščine, v kateri smo živeli. Zemlja še danes ni naša. Bil je slab, neodporen in ker je vedel, da ne more biti nikoli bolje, je skušal pred to revščino pobegniti.« Njene roke so se ga tesno oklenile. »Zdaj veš vse,« je končala. »Ni bil sam vsega kriv.«

»In bo tako zmerom?«

Pogledala ga je in odvrnila: »Najbž ne bo res nikoli drugače.«

Minilo je pet let. Pri Skrivnekovih bi tega nihče niti ne opazil, če ne bi Boštjan iz otroka postal visok, temnolas fant, ki je lazil s puško za divjačino po gozdu in ni nekega jutra prinesel domov ustreljenega srnjaka. Odložil ga je pred materjo sredi kuhinje in se zravnal, da mu je škrtnilo v sklepkih. Bil je za glavo večji od nje. Nad drobnimi, gospodovalnimi očmi so se mu bočile trmasto dvignjene obrvi. Iz njega je vel vroč, po zemlji in gozdu dišeč vonj.

Vse drugo pa se je le malo spremenilo. Stari Skrivnek je posedal pred hišo, mežikal v spomladansko sonce in žulil čedro. Ana je opravljala prva dela na polju, hodila že navsezgodaj v gozdi po gobe in jih po enkrat na teden nosila v dolino naprodaj. Na nogah so ji nabrekli žile in ko je zvečer legla v posteljo, jo je dolgo v noč mučila ostra, žgoča bolečina v pasu. Aprila tistega leta je sonce že močno pripekalo. Sosedova dva so poklicali k vojakom, toda fanta sta se vrnila še čez nekaj dni. Ljudje so govorili o vojni z Nemci, o tem, da so jih na Jesenicah in v Kranju sprejeli z zastavami in da se Nemcev ni treba prav nič bati. Meseca maja je prišlo v spodnji del vasi pet v zelene uniforme oblečenih vojakov, vlomili so v šolo in iz nje pometali na kup pred vrata vse knjige, ki so jih našli v njej. Gorelo je do večera. Upravnika so vzeli s seboj. Nekaj dni kasneje so pritrčili na šolska vrata list, da morajo še pred nočjo izročiti vse orožje in uničiti knjige, ki jih imajo po hišah.

Boštjan je puško odnesel v senik in jo zakopal. Potem je bil dalj časa mir in Nemci so le po redko prihajali v vas. K Skrivnekovim pa jih ni bilo do božiča. Dva dni pred prazniki jih je prišlo deset. Najprej so pregledali gozd okoli hiše, nato so poklicali starega in Boštjana.

So videli v bližini koga, ki bi bil oborožen? Odkimala sta. Razen njih, nikogar.

Rekli so: Če bodo koga videli, naj pride fant takoj povedat. Dobil bo tobak in denar. Potem so odšli.

Čez teden dni je odletel v dolino pod vasjo dobršen del proge. Garnizon nemške policije v sosednji vasi je bil v nekaj dneh dvakrat napaden. Tistikrat so slišali tudi Skrivnekovi. Boštjan je ponoči skočil pokonci in do jutra prebdel. Sredi januarja je medlo več dni zapored. Poti so bile

zasnežene do kolen in zjutraj so morali ljudje zmerom znova gaziti v celem. Nekega večera pa je sneg nenadoma prenehal. Od severa je mrzlo potegnilo, da so bile šipe, kot bi trenil, pokrite z ledenimi rožami. Tisto noč se je Boštjan kasno spravil v posteljo. Že zarana ga je zmotila v gozdu za hišo še sveža sled, ki se je vlekla med drevjem sem ter tja. Od domačih ni bilo nikogar tja gori, Nemci pa bi se gotovo oglasili v kateri izmed bližnjih hiš. Medtem ko je vlekel na uho, ob slehernem šumu zadržujoč vzburkano sapo, je z nočjo in tišino raslo tudi njegovo razočaranje. Nikogar ne bo. Proti jutru je zaspal.

Naslednjo noč pa so prišli, razločil je tihe, oprezne stolinje pred oknom, rezek udarec puškine cevi ob nizko strešno sleme in ropot podkovanega čevlja na hišnem pragu. Trije so bili. Bili so lačni in iznemogli. Dva sta sedla k peči, eden pa je ostal na kamnu pred vrati.

Boštjan ni zmogel niti besedice. Ko so pojedli, so se zahvalili in se po izhojeni poti izgubili v noč. Potlej jih dolgo ni bilo več.

Ob prvih pomladanskih dneh je Boštjan skrbno očistil senik na jasi, zamašil vse špranje in nanosil vanj nekaj hrane. Vsako jutro, ko je bilo sonce še za Jelovico, je odhajal tja po poti skozi hosto, v eni roki je nosil sekiro, v drugi pa je imel jerbas. Na oni strani položne vzpetine, koder se je širok travnat pas globoko zaril med mlado smrečje, je za minuto postal in se potuhnil za deblo. Nekoč je prežal tako na srnjaka, zdaj je iz gozdne tišine strmел po poti navzdol, v smer, kjer so bile hiše in ljudje. V seniku je izpraznil jerbas, izkopal v senu luknjo in varno zvrstil vanjo najprej velik lonec mleka, položil čezenj hlebec kruha in kos suhega mesa. Med potjo nazaj je nasekal sveženj suhih vej.

Nekaj dni je hodil brez materine vednosti. Potem jf je nekega dne dejal, naj gre z njim. Na poti do senika ji je povedal vse, o bunkerju, ki je nekje za Hribarico, o pisanju, ki so mu ga dajali, in o njih samih. Kmalu pojde z njimi tudi on, pa ne bo ostal tu, preko Save na Jelovico ga bodo dali. Tistikrat jim bo ona nosila hrano.

Nasmehnil se je, veselo in z odbleskom sreče v očeh. »Nekoč so ljudje govorili,« je dejal, »da Skrivneku ni zaupati, pa čeprav živino... rekli so, da bom tak kot oče, še slabši.« Utihnil je in se sklonil čej previs. Če je prisluhnil, je slišal žuborenje potoka, ki se je skrit med pomladno pobarvanim zelenjem spuščal po kamenju k reki. Nad dolino je ležala prosojna plast megle.

Ko je dvignil glavo, ga je sprejel božajoč materin pogled. »Zdaj je zopet vse dobro,« je rekla. »Fantje ti zaupajo in ti boš pokazal, da se niso zmotili.« Čez hip pa je še dodala: »Prav. Ko boš odšel, jim bom nosila sama.«

III.

Pred mrakom se je ulil dež. Gozd, ki je obdajal jaso, je oživel v šelestenju, zaškrebalo je po leseni strehi senika in topo udarjalo po izsušenih trdih tleh. Nemca sta skočila na noge in pobirajoč orožje stekla k seniku. Boštjan, ki ga

je strašno žejalo, je stegnil glavo in pustil, da mu je dež curkoma lil po laseh, čelu, očeh in preko ust čez brado. Dež je bil mrzel in njegovo telo tako oslabiljeno, da ga je začelo kmalu mraziti. Celjusti so mu zadrgetale in ko jih je stisnil, so se mu nasiloma razklenile. Kljub temu, da ga je bilo strah večera in teme, ko se bodo Nemci vrnili iz gozda, so se mu zdele popoldanske ure nezno dolge. Dokler je bilo jasno, je sledil sončni poti proti Triglavskemu pogorju, z dežjem pa je dan kakor obstal. Nemca sta dremala, jedla, pila in znova zadremala. Toda vsak šum, če je veter prebrnil vejo, ju je dvignil in segla sta po puški.

Ko je poskusil, da bi si zrahljal žico, s katero je bil privezan na senik, sta brez besede vstala in jo še tesneje pritegnila. Gledala sta ga s posmehom, potem ga je mlajši sunil s pestjo med oči, da mu je glava butnila ob steno. Udarec ni bil močan, toda fant je le z muko požrl solze. Po tem udarcu se je šele zavedel, da je slab, da ga bo premogla izčrpanost, če mu ne bo uspelo zatreči jo z naporom vseh sil, s sovraštvom in prezirrom do ljudi, ki mu bodo še to noč sodili.

Ne bodo ga prisilili, da bi govoril. Fantje so mu zaupali in on jih ne sme razočarati. Boštjan Skrivnek bo vzdržal.

Jed, kiso mu jo ponudili zjutraj, je bila še vedno pred njegovimi nogami. Čutil je bolečino, ki mu je vrtala po izlakotnem želodcu in če bi prosil, bi mu jo nemara dali. Kupiti bi ga hoteli z njo. Toda od njih nobene stvari več, ničesar več — misel, da je segel po ponudeni cigareti, da je prosil za njo, mu je obležala v zavesti kot neodpušljiv, težak greh.

Minila je še ena ura, stemnilo se je, toda dež je lil in v temi je potekla še ena ura. Potem se je nenadoma zganilo, v-štropot dežja se je pomešalo lomastenje čevljev, vzkliki, besede in malo nato hripavo, težko sopenje izmučenih, obteženih ljudi. Drug za drugim so se trgali iz teme, sključeni, mokri in bleedi. Poslednji so odložili v senik dva ranjenca. V njunem stoku je dež razbijal z manjšo močjo, besede so izgubile svojo ostrino, veter se je potuhnil in slišati je bilo samo njune zategle, pošastne glasove.

Ko ga je oficir vprašal, če bo govoril, se je Boštjan z zobmi zagrizel v ustnico. Če ne bi bilo nečloveških glasov iz senika, bi mu bilo laže. Čutil je, kako mu trgajo notranjost in slabe odpornost. Nemec je prebledel. Vprašal je še enkrat.

Fant je videl samo še njegove oči in slišal stokanje in ob misli, da so te oči tiste, od koder se širijo ti strašni glasovi, je s krikom odmaknil glavo ter treščil s telesom ob senik. Čez trenutek je začutil, da so ga odvezali. Dvoje rok ga je pahnilo od stene v temo.

Obstal je tik pred previsom. Bilo mu je, kakor da je čisto sam, da se je vse drugo pogreznilo nekam v temo in ta občutek velike, čudovite samote, je našel svoj odsev v nenadnem smehljaji njegovih razgrizenih, od dežja mokrih ustnicah. Sledeči sunek ga je vrgel preko previsa, preko skal in ga z razbito lobanjo položil med ruševje in šop cvetočega vresja.

VELIKI SEN

Ko je Mija prišla v Črenšovce za učiteljico, se ji niti sanjalo ni, da se bo njeno življenje tam tako zapletlo. Predvsem je nosila s seboj velike načrte, če že ne glede drugega, pa vsaj v ljubezni. Bila je sicer doma s Koroškega, toda razen, da je pogrkvavala r, ni imela na sebi ničesar, kar bi jo izdajalo, in tudi sama je že tako rekoč pozabila na svojo rodno deželo. Živela je v Ljubljani, tam je hodila v šole, tja je hodila na počitnice k svojim sorodnikom, uglednim ljudem, in če jo je kdo vprašal, od kod je doma, je rekla, da je Ljubljanka. Šele naknadno je dodala, če je že bilo treba: »Prav za prav sem s Koroškega. Ampak sicer živim v Ljubljani.« Naposled, lahko bi bila od koder koli doma, ljudi njene sorte je bilo v teh letih povsod mnogo. Bila je visoke, nekoliko močne postave, v obraz sicer ne grda, toda prikupna tudi ne posebno. Bila je pobožna, in čeprav željna strasne ljubezni, se je spočetka zgledno vedla, in se za vse na svetu ne bi spustila v ljubezen, ki se ne bi zaključila z zakonom. V Črensovcih in okolici take priložnosti ni bilo in Mija bi jo bila najrajši mahnila kam k Ljubljani, ali vsaj v bližino kakega mesta, kjer bi poizkusila s srečo. Toda njeni sorodniki v Ljubljani ji tedaj niso mogli spraviti premestitve kakor so lahko kasneje, in tako je Mija živela v Črensovcih nekaj let, dokler se ni zapletla z Dežijem Garšanovičem, štiridesetletnim človekom, sinom bivšega madžarskega notarijuša.

Stari Garšanovič je bil všemogočen notar v Črensovcih, ki je poznal samo dve pomembni stvari: madžarsko svetoštetfansko krono z vsemi pritisklinami od kralja, prek vlade, prek föišpánov in ališpánov, solgabiroyev do žandarjev, ki so mu bili dodeljeni v pomoč, ter na drugi strani kmečko ljudstvo, »marhanép« (živinsko pleme), katero je on molzel in to namolženo mleko v podobi denarja pošiljal redno v državno blagajno, dokler ni nazadnje tudi »živinsko pleme« pognal in nato štiri leta priganjal na fronto, da je umiralo za madžarsko sveto domovino. Ko je po končani vojni nastala v Prekmurju nekakšna revolucija, so kmečki ljudje navalili na njegovo hišo in so hoteli — sam bog si ga vedi, kaj so hoteli z njim; ti prekmurski revolucionarji si sami niso bili na jasnem, kaj bi napravili z njim. Gospod Garšanovič, ki mu niti na misel ni prišlo, da bi se tako »živinsko pleme« moglo spuntati, je v poslednjem trenutku, že v postelji, dognal, da je zunaj nevarnost. V brezupnem strahu, ki se je polastil tega junaka, ki je štiri leta mirno pošiljal ljudi na klanje in jim dokazoval, kako lepa je junaška smrt — »smehljati se je treba, kadar človek umira za tako velike stvari,« jim je govoril — jo je zdaj v spalni obleki, z ženo in sinom, ki sta bila prav tako oblečena, odkuril skozi okno na vrt, nato so bežali po črensovskih vrtovih na cesto in v hladni novembrski noči skoraj nagi do Beltinec. Za ves strah, sramoto, mraz, za razbito blagajno v notar-

ski pisarni, in sploh za vse razbijanje črensovskih in trnjarskih ljudi, je potem, ko je prišla vojska, dal obesiti Vuka iz Trnja. No, vse grenkobe nadaljnega razvoja, ki se je končal s prihodom Jugoslavije, so mu bile ohranjene: umrl je, ko je še prej zapretil vsemu »živinskemu plemenu« v Prekmurju: »Vam že pokažemo!«, in ko je ženi in sinu zapustil veliko oporoko: »Ohranita zvestobo kroni svetega Štefana!«

Stari Garšanovič je umrl, mati in sin pa sta morala izza zagrnenih oken gledati na belo cesto, po kateri je korakala ne krona svetega Štefana, temveč Jugoslavija in jima zagrenila življenje, a ne samo za nekaj dni ali morda kvečjemu za nekaj mesecev, kakor sta se tolažila, temveč za celih dvajset let!

Deži je bil takrat že skoraj tridesetleten možak, ki je bil vsa štiri leta vojak, a po očetovem posredovanju samo po pisarnah, kjer si je prirezoval nohte in tam nadomeščal tiste, ki so bili bolj potrebni za fronto. A čeprav vsa štiri leta ni nič delal in je bil največji saboter madžarskih vojaških podvigov, ne da bi se tega zavedal, je bilo to posedanje v pisarni njegovo prvo, največje, pa tudi edino delo v življenju. Ta skoraj že tridesetletni fant do tedaj namreč sploh ni nič delal, temveč se vrtel okrog svoje matere in v nekem pogledu ostal isti deček, kakršen je bil tedaj, ko so učitelji na meščanski šoli do kraja obupali nad njim in ga s samimi nezadostnimi poslali domov, kar je očeta hudo potrlo, mati pa ga je stisnila k sebi, ga pomilovala in zlivala golide srda in gnojnice na vse trapaste in domišljave učitelje, ki sami nič ne znajo. Deži pa zna več kakor oni. Odtlej se je mali Deži vrtel samo okrog svoje matere in se poleg tega še ukvarjal s kakim odvijanjem in privijanjem vijakov, igrač, česar koli, kar je kazalo na njegovo ljubezen do mehaniškega dela in bi v tem prav gotovo postal dober mojster, ako bi bil gosposki notarijuš mogel kaj takega dopustiti v svojem rodu! A ker mu tega niso dovolili, za drugo pa ni bil sposoben, je ostal samo navaden deček, ki se ni mogel nikdar odtrgati od materinega krila. A da je v bistvu še vedno deček kljub visokim letom, je vedela samo mati, ki se ji je zdelo, da se v tridesetih letih ni prav nič spremenil: kakor otrok, je bil tudi zdaj zaupljiv do nje, kakor tedaj, se je tudi zdaj vrtel neprestano okrog nje, in je ni prav nič motilo, da je telesno že dorasel, da je visok, slok, da nosi pristrizžene brke, da se mu že čelo guba, da so mu začeli lasje nekam zgodaj sijeti, in da se ozira skozi okno na šolski vrt, kjer se med otroki sprehaja visoka, močna in ne prenapačna učiteljica.

Življenje je bilo pusto kakor jesensko vreme. Zakaj Garšanovičeva, mati in sin, sta hranila v srcu svojo gosposkost in očetovo oporoko, ki jima je narekovala, oporoka namreč: da morata sovražiti to »živinsko pleme«, ki se je sicer imenovalo Prekmurci, in hraniti zvestobo kroni svetega

Stefana; gosposkost pa, da se ne smeta dotakniti nikakega dela. Očetova oporoka ju je gnala v sanje starih časov in v to, za kar sta kupila radio in se •pajala z madžarskimi ciganskimi in drugimi pesmimi, s propagando in z madžarskim duhom, gosposkost pa ju je gnala v bedo. Zakaj živeti je bilo treba, in Garšanovičeva sta hotela dobro živeti, tem bolj ker sta bila še vedno trdno prepričana, da se bo Madžarska vsak čas vrnila, nakar bosta rešena vseh skrbi. Pri tem sta morala prodajati vse zlate stvari, ki jih je imela stara, prav tako druge predmete, ki so bili količkaj vredni, dokler nista začela jemati denarja na posodo na hišo in vrt, ne da bi ju to spravljalo v prevelike skrbi: kaj bo nekoč. Nekoč — in to ne tako dolgo — se bo vrnila Madžarska in trplejnja bo konec. In to ni moglo biti drugače: živela sta docela ločeno od sveta v svoji hiši, kjer sta zagrinjala okna, da niti sonce ni posijalo v sobe, kjer sta ves dan samo govorčila, vmes pa poslušala madžarske pesmi in prerokovanja. Zunaj so šumele smreke ob deževnih jesenskih in vetrovnih zimskih dneh, smreke, ki jih je bil zasadil oče po svojem madžarskem in notarskem okusu, ki je poznal na poljih jagrede in akacije, ob cestah murve, okrog hiš pa smreke z dodatkom kake cipreše. In med šumenje smrek so se mešale otožne ciganske pesmi in s temi pesmimi so prihajale sanje in s sanjami vera? »Nem, nem soha...« (Ne, nikdar!) In sredi teh melodij se je vračala poveličana Madžarska z vsem svojim sijajem grofov, knezov, baronov in huzarjev, in ki je posadila na prestol črensovskega notariata nikogar drugega kakor gospoda Dežija Garšanoviča.

Poleg teh čudovitih prividov, poleg pretenj Prekmurcem, ki so hodili po cesti mimo njune hiše, se je Deži spomladi in v zgodnji jeseni oziral še na šolski vrt, kjer se je med odmorom sprehajala zajetna učiteljica Mija in se široko smejala, pogrkajavoč črko r. Dve leti se je ta že odrasli reček z brki pod nosom, z lasmi, ki so sivali, z gubami na obrazu, podoba odraslega možaka, tiho in sladostno oziral po Mijinem telesu, medtem ko je ona sanjala o fantih iz Ljubljane, in sploh o moških, ki so čedalje bolj brodirali po njenih mislih in ji dražili čustva.

Ko se je Deži tako že dve leti pasel na njej izza zavese, ko je vrgel po njej hrepeneč pogled, kadar sta se srečala, ko je ob neki priložnosti celo že spregovoril z njo naravnost, ji je nazadnje napisal dolgo, vroče pismo, v katerem je govoril v samih primerah in prilikah in natlačil na štiri strani mnogo čvekanja, je nazadnje naravnost in odkrito povedal, da bi se štel srečnega, ako... itd...

Mija takrat še ni prav nič obupala nad življenjem. Prepričana je bila, da se ji bo posrečilo priti k Ljubljani, ali kamor že na Kranjsko, kamor jo je vleklo, in kjer bo dobila sebi primernega moža, kakršnega si je pač ustvarila v svoji domišljiji. Zato na Dežijevo ponudbo sploh ni odgovorila, pač pa se na pošti v družbi poštarice Margitke in med učiteljstvom, pač kjer koli, posmehovala bednemu dečku Dežiju. No, Deži je še dalje sanjal o njej in jo spremljal z očmi sprehajajočo se po šolskem vrtu in jo vpijal vase, kadar je šla po

cesti mimo njegove hiše. Ni obupal, čakal je, kakor da se mu nikamor ne mudi.

Ne on, obupala je Mija nad življenjem in svojimi sanjami. Ko ni bilo od nikoder človeka, ki bi ji uresničil njene sanje in jo nazadnje — kar je bilo v skladu z njeno pobožnostjo — povedel pred oltar kot deviško nevesto, se je vrgla slepo v vrtinec življenja, kjer se je opletala celi dve leti. Ko se je zavedla, je spoznala, da je mimo nje šla vrsta moških, ki so jo jemali, niso pa iskali pri njej tistega, o čemer je ona sanjala. V nenadnem obupu, ki se je je lotil in v spoznanju svojih tri in tridesetih let, odcvetelega in popljuvanega devišstva, nekoliko zavaljenega visokega telesa, ki lahko dobi samo še mimobežne goste, se je nekoč nasmehnila Dežiju. In ko se je ostareli deček in sanjač spet opogumil in ji ponudil svoje srce, ga je sprejela, tem bolj ker je bila prepričana, da ima ta deček, če že ne drugega, pa vsaj hišo, kjer bo ona gospodarila.

Šele po poroki je odkrila, da sta mati in sin s piškami in drugimi dobrotami domala zajedla hišo, ki so jo morali kmalu nato prodati, pa se preseliti v Trnje, kjer so vzeli v najem celo kmečko hišo, ki je bila prazna, in za katero je najemnino plačevala Mija, kakor tudi je morala skrbeti za hrano in obleko vsem trem, poleg tega pa še za nekatere Dežijeve neumnosti. Kljub temu Mija spočetka ni bila preveč razočarana: po vseh burnih doživetjih, v katere jo je bilo zaneslo in po grenkem obupu nad življenjem, je zdaj le imela moža, ki jo je blazno ljubil, ki se ji je metal k nogam in ji v vsem ustregel, medtem ko jo je stara Garšanovičeva sprva sprejela kakor svojega otroka.

Nikjer ni nobene krivice, ki bi jo bila storila domovina ali država Miji in pravega vzroka, da bi smela biti užaljena, razen morda, ker je niso po njenih željah prestavili v Ljubljano, in morda ker je sploh iz Prekmurja niso prestavili, kar je postalo zanjo tako usodno, da je zabredla v vzdušje Garšanovičeve hiše. Vendar je kmalu po poroki Mija že obsodila Jugoslavijo, ker niso nikjer potrebovali Dežija, da bi ga nastavili v kako pisarno in dobro plačali:

»Lepa taka država, ki ne potrebuje pametnih in sposobnih ljudi!« Vsa resnica te njene poroke je namreč bila, da so potrebovali denarja, zakaj njena plača je bila premajhna za življenje, kakršno sta hotela živeti Garšanovičeva, in ki je tudi Miji prijalo. Zaradi tega je Mija kmalu v zakon namignila svojemu ljubčku, da bi vendarle morda bilo dobro, ako bi stopil v kako službo, nakar ji je pojasnil, da je že bil zaprosil za službo, a ga niso hoteli sprejeti, ker da, kakor je sprevidel, v Jugoslaviji cenijo samo bedake, za občinskega sla pa on vendar ne bo šel, ne? Resnica je bila, da je Deži nekoč že zaprosil za službo in so ga tudi sprejeli, da pa je začel s tem, da si je ves dan trebil in prirezoval nohte po načinu madžarskih uradnikov, delal nič, ali pa pokvaril vse, češar se je lotil, pa se ne poboljšal, naj so mu še tako dopovedovali. Vse, kar je napravil, je bilo, da se je tisočkrat podpisal in okrasil svoj podpis s čudovitimi vijugami, kakor da akti niso po-

membni, pomemben je edino njegov podpis in da bodo pri tem podpisu povsod strmeli in ga zaradi podpisa samega poklicali na boljše mesto! S tem v pisarni nikakor niso bili zadovoljni, nakar so ga odslovili.

Toda Deži je znal Miji tako lepo govoriti, ne samo resno, temveč tudi modro, da jo je o vsem globoko prepričal. Ista Mija, ki je pred nekaj leti, ko jo je Deži prvič zaprosil za roko, videla na njem samo smešne stvari, otročarije in neumnosti, je bila zdaj za vse tisto slepa: videla je na njem samo vrline in bila prepričana, da je pameten. Ko je zdaj pritiskalo pomanjkanje na dom, si za vse na svetu ne bi priznali, da jim je zgolj za denar, in da bi rekli: Deži potrebuje denarja, da bomo lahko živeli! Tudi niso rekli: Deži je poln sil, ki so doslej ostale neizrabljene, pa jih je treba izrabiti v korist narodu, pač pa so rekli po gosposki navadi, čemur se je že tudi Mija privadila: Spodobilo bi se, da Jugoslavija da Dežiju primerno službo, ko toliko nesposobnih ljudi in bedakov ter lizunov ima visoke službe, pameten človek pa ne more priti nikamor, najmanj pa tja, kamor spada!

»Nič ne de!« je nekoč vzkliknila Mija užaljeno in razočarana nad državo. »Bomo že kako živeli!« Pri čemer pa ni prav nič storila, da bi ga spravila kam v službo, kar bi po svojih zvezah lahko dosegla. Mija je tonila v vzdušju Garšanovičevskega življenja, poslušala iz dneva v dan madžarske ciganske pesmi in prerokbe po radiu in zraven Dežijeve politične razlage, kjer je možak govoril vedno samo o dveh stvareh: primerjal je Madžarsko in Jugoslavijo, pri čemer se je omejil vedno samo na napake ene in na vrline druge in vse natkal tako, da je tako pameten človek, kakršnen je živel, recimo, po naključju trenutno v Črensovcih pod imenom Deži Garšanovič, bil na Madžarskem najmanj notarij, v Jugoslaviji pa bi ga kvečjemu dali za pismonošo, ako bi se človek hotel tako globoko ponižati. Pa še pri tem bi si premislili! Mija, ki je še vedno kuhala jezo na vso Jugoslavijo zaradi tega, ker je niso pravočasno, »ko sem bila še mlada«, premestili če že ne v Ljubljano, pa vsaj kam v bližino večjega mesta, pri čemer bi gotovo ne bila tako klavrno zafučkala svojega življenja, kakor ga je zdaj, in ko bi gotovo ne bila v takih vednih denarnih težavah kot zdaj, ko je vlekla s seboj dva Garšanovičeva, je zdaj zapadala Dežijevim razlagam in je dolžila vso Jugoslavijo za neumnosti, ki jih je bila sama nasnovala v tem zavrženem Prekmurju... Pri tem sploh ni pomislila na to, da je imela vse možnosti, da bi spravila Dežija kam v službo: njeni ljudje so bili na vladi, od Črensovec mimo Lendave in Ljubljane vse do Beograda, in da ga marali niso edino v Črensovcih, kjer je ljudem še vedno živel v spominu njegov oče in so se vsem obračali želodci, ko je kdo iznesel: Dežija na občino! Pri čemer so Črensovarji takoj videli v mislih starega nasilnika Madžarske, gospoda Garšanoviča in njegove žandarje. Toda ostareli veliki deček Deži je mislil, da mora biti v Črensovcih in ni mogel razumeti, da zdaj ni bilo notariata, še manj, da bi bil kaj takega podedoval po svojem očetu. Deži ni hotel nikamor iz Črensovec in ko tu ni bilo

zanj nič primernega, je blatil vso državo. Toda v Črensovcih so bili vse storili, a se je tako klavrno izkazal, da so ga morali odpustiti, nakar je nekdo izjavil: »Saj pa drugega ni napravil, kakor da se je na vsak papir, ki ga je zagledal, stokrat podpisal, in da je pustil tam cel kup skalja (trsk) od svojih nohtov!« Tako so razsodili kmečki ljudje, on pa po svoje: Ta država ne potrebuje pametnih in poštenih ljudi, kar vse je potem zasolil s svojo pretmjo, predvsem ljudem iz Črensovec, ki so nekoč hlapčevali njegovemu očetu, njemu pa ne več: »Čakajte...!«

In tako se je v tem na videz idiličnem družinskem vzdušju v Trnju kovala velika zarota proti Jugoslaviji, zakaj dve leti po poroki je Mija vedno našla priložnost, da je zabavljala nad državo.

Nato pa se je za trenutek ustavila ta pesem: Garšanovičevi so bili preveč zaposleni s svojimi družinskimi stvarmi, ko so si nasnovali veliko, svojevrstno dramo, ki je bila zdaj polna tragičnosti, pa spet nadvse zabavna.

Ko je Mija prišla h Garšanovičem, jo je stara notarišica sprejela z vso ljubeznijo — čeprav je imela proti njenemu rodu predsodke: Parasztlány (kmečka deklina), je rekla, in še Slovenka. Toda starka se je znala podrediti želji svojega sina, ko je videla v tem njegovo srečo. Po poroki pa se je zgodilo, da sta si tega nedoraslega dečka lastili obe ženski: njegova mati in žena Mija. Nad štirideset let se je ta fantiček vrtel okrog svoje matere, se je tako rekoč držal za krilo, ji pripovedoval vse svoje skrivnosti. In v takih intimnostih niti nista opazila, kako leta bežijo in da sta ostarela, da je že tudi sin osivel. Za to intimnost je bila tuja žena docela odveč. Toda Mija se ni poročila zato, da bi ju samo vzdrževala, medtem ko bi si ona še naprej izkazovala nežnosti in tičala večno drug ob drugem. Mija je hotela Dežija zase, ne samo ponoči, temveč tudi podnevi, kadar je bila doma, in še celo, če je ni bilo doma. Deži je ljubil Mijo, o tem Mija sama ni nikdar dvomila, toda v tem boju, ko se mu starka ni mogla odpovedati, Mija pa ga je trgala zase, je prej ali slej moralo počiti. Tem bolj ker je Mija po nekaj letih spredvidela, da jo imajo pri hiši samo zato, ker ima denar, vsaj tako si je predstavljala. Povrhu pa si je Mija po nekaj letih zakona spet opomogla iz tistega brezupa, v katerega je bila padla ob svojem viharnem brodarjenju pred zakonom. In Mija je dognala, da ima že kar — štirideset let in da gre njeno življenje po zlu v tem strašnem Prekmurju. Tisto, kar je nekoč Mijo sililo, da bi bežala kam v mesto, kjer bi se lahko razživela, kar jo je kasneje metalo moškimi iz naročja v naročje, pa jo nato v brezupu vrglo še k Dežiju, jo je zdaj spet gnalo po svetu: za pustolovščinami, ki si jih Mija seveda za vse na svetu ne bi hotela priznati.

Naenkrat jo je začelo ubijati vse to okolje, ki je samo govtalo njeno učiteljsko plačo, zdaj v podobi piščancev, ki so jih jedli, zdaj v podobi vseh drugih stvari, ki si jih je izmišljala starka, ko se še vedno ni mogla sprijazniti z resničnostjo, zdaj spet z Dežijevimi norčijami, katerim je Mija spočetka tako velikodušno nasedla. Ta človek, ki je sanjal vedno samo o nekakem notarskem položaju,

kar je bil njegov oče, in kar je sinu nadvse ugajalo, ker je le s takega položaja lahko preganjal kmete, katere je nadvse sovražil, ta človek, ki je toliko obsodb izrekel nad Jugoslavijo, ker »pametnemu in poštenemu ter sposobnemu človeku ne da nikake službe«, ni bil prav nič sposoben za vse tisto, o čemer je sanjal sam in o čemer je sanjala Mija, temveč je bil sposoben edino za to, da bi brskal po kakih strojih, s čimer je tudi imel največje veselje. Star radio, ki jim je prinašal vso otožnost madžarskih pust in ciganskih pesmi, je bil vsak teden vsaj enkrat na popravilu, ko ga je Deži z največjo ljubeznijo vsega razmetal, nato pa spet sestavljal in prepričeval ljubo mamico in drago ženo, da zdaj mnogo lepše poje. Razmetaval je svoje in ženino kolo in spet sestavljal kar mu je dalo dela za vse dopoldne. Nato je prepričeval ženo, kako je dobro, če človek vse zna.

»Koliko bi taka popravila stala, ako bi moral s tem vselej leteti h kakemu mehaniku! Povrhu se mrcine na nič ne razumejo, razen da ti, kar je dobro v stvari pokradejo in nadomestijo s še slabšim!«

V tej vnemi mehniške obrti in štedenja je dognal in izračunal, kako bi se izplačalo, če bi kupil dva motorčka za kolo. »Navadna motorčka, ki nista draga, ki ju pritrđiš na kolo, pa ti ni treba priganjati in se mučiti po teh strašnih prekmurskih cestah. In koliko pridobiš na času!« — Zares je kupil motorja, in ko sta se z Mijo peljala po beli cesti proti Lendavi, je Miji taka vožnja nadvse ugajala. Toda uspeh te vožnje je bil ta, da je Mija domala uničila poletno svilen obleko, ki jo je imela na tej vožnji, ko jo je temeljito zaprašila in pomastila z oljem iz motorja. Povrhu sta motorja že na prvi vožnji nagajala, kar je dalo Dežiju nato skoraj dva dni dela.

»Dobro, da znam popraviti to stvar. Koliko bova prištedila s tem! Če to neseš mehanikom, ti zaračunajo, kakor se jim zdi; naj je še tako majhna napaka, jo oni napravijo za veliko!«

»Ampak moja obleka je uničena,« je menila Mija.

»To zato,« je odvrnil, »ker nisva vedela, pa sva se tako oblekla, kakor bi sedela v salonu. Za motor se moraš vedno primerno obleči. So posebne obleke — —,« je že začel.

»Ne,« je odvrnila Mija odločno. »Oblek pa nikar. Če že imaš obleko, potem moraš imeti tudi pravo motorno kolo. S tem se ne peljem več. Sram me je. Ljudje gledajo za menoj in se smejejo.«

»Si pričakovala kaj drugega od prekmurskih telet?« je dejal in se nasmehnil. »Jaz jih poznam že dolgo in dobro! Ali naj se pameten človek ozira na to, kaj bodo rekli taki tepci?«

Kljub tem tehtnim in pametnim dokazom Mija ni hotela kadar koli motorja. Rajši se je tako vozila, medtem ko je Deži še dalje plašil ljudi po prekmurskih cestah, ko je pogнал svoj motor, ki je tako strašno ropotal, da so se ljudje že vsaj dober kilometer prej začeli izogibati k jarku, misleč da kakšna posebna zver drvi po cesti, nato pa nestrpnost čakali, dokler ni privozil, a to dokaj mirno in počasi, Deži Garšanovič.

Tako je bilo to lepo idilično življenje.

Toda ko je v njihovo družino prišel tisti nesrečni razkol, so pozabili na motorje in na vse vsakdanjosti, tudi na Jugoslavijo so za čas pozabili, ki jih je še vedno zanemarjala. Živeli so v eni sami živčni napetosti, kjer je Deži ves obupan nihal med svojo materjo in Mijo, zdaj tolažil prvo, zdaj drugo, poljuboval obema zasoljene oči, ko sta jokali od jeze in v nesreči. Pri vsem tem si niso bili prav nič na jasnen, kako je prišlo do takega spora, do takega neznosnega vzdušja v hiši, ko so se sicer tako lepo razumeli. Pa tega tudi raziskovali niso, ker niso mislili na kaj takega in ker sprave trenutno niti potrebovali niso. Tako daleč so prignali vso stvar, da je mati vzkliknila:

»Ali boš pri meni ali pri njej, pri obeh ne moreš biti!« Nakar je Mija odgovorila:

»Moj mož si, če hočeš to ostati, potem se odloči. Ves svet ve, da se materi za kiko držiš, jaz pa sem vama samo dekla! Nočem tega! Odloči se!«

Deži bi najrajši imel tako, kot je bilo spočetka, ko je obe vezal v lepo celoto, kjer sta se božali kakor mucki, on pa je navijal svoj radio s sentimentalnimi madžarskimi pesmimi, nato pa ves zadovoljen in srečen šel popravljat kake stroje, kjer si je dal duška.

Toda te povezave zdaj ni bilo mogoče doseči, tudi znosnega razmerja ne. Ženi sta si segali v obraze, se temeljito zmerjali in ta stara plemenita madžarska gospa, kakor je mislila o sebi, je našla v svojem slovarju iz mladosti, ki ga je zdaj privlekla na dan, celo vrsto neverjetno otipljivih izrazov madžarskega izvora, ki jih je razgrinjala pred svojo snaho. Nakar je Mija poiskala nekaj slovenskih izrazitih pridevkov, nekaj jih pa sama skovala, ki so bili najbolj primerni za ta položaj. Za zaključek je stara vzkliknila:

»Nočem več živeti z njo pod isto streho. Deži, odloči ti! Ona ali jaz!

»Jaz pa z baburo ne!« je odvrnila Mija. »Zdaj pa se odloči: popoldne ob dveh gre vlak. Če si še moj mož, pojdi z menoj, če pa ti je ljubše, da se ji držiš za krilo, pa ostani!«

Nesrečni deček Deži je tako v svojem pet in štiridesetem letu nenadoma obležal na tnalu, po katerem sta mlatili obe ženi in ni videl zase nikake rešitve, pač pa prosil samo za usmiljenjem.

Za spravo je bilo prepozno: predaleč sta zašli obe ženski. Povrhu se je tisti trenutek Mije lotilo nekaj, čemur ni mogla ubežati: sita je bila tega življenja, zahotelo se ji je nekake svobode, nekega velikega izživetja, ki si ga je predstavljala zdaj še možnega; zahotelo se ji je, bog si ga vedi kako, nekakih pustolovščin. Napravila se je in s popoldanskim vlakom odpeljala, ko jo je Deži sicer spremil do vlaka, ves čas jokal, jo oboževal in ji govoril same čudovite besede, z njo pa vendarle ni šel.

Mija se je odpeljala — sama.

Po nekaj dneh je bil podpisan dekret, da je premeščena iz Trnja nekam k Škofji Loki. Vsa naglica z dekretom, ki ga je dosegla kljub temu, da je zapustila šolo, dokazuje, kako dobre zveze je imela v Ljubljani, vsaj že tista leta, in da je vse njeno kričanje in tožarjenje, kako država »poštenim in spodobnim ljudem« noče dati dela in

kruha, pri čemer je mislila na Dežija, in da je vse to bilo samo golo kričanje.

Srečne idile v Trnju v družini Garšanovič je bilo konec. Mija se je spet vrgla v življenje. Deži in mati sta se zaprla v hišo, ki so jo imeli v najemu; zagnila sta okna in čepela nesrečna drug ob drugem, ko sta sprevidela, da jima nečesa manjka. To ni bil zgolj denar, ki ga je prej prinašala Mija, da so lahko plačevali najemnino, ni bil samo denar, da so lahko kupovali piške in druge dobrote, bilo je poleg vsega še nekaj drugega, česar nista mogla doumeti. Še vedno so ob večerih — in zdaj še bolj — polnile sobo madžarske pesmi. In če kdaj, jima je zdaj vstajalo v prsih upanje, da bo kmalu vse drugače. O tem zdaj ni sta več dvomila. Politični položaj se je tako naglo razvijal po svetu, v Nemčiji je govoril Hitler skoraj dan na dan, tu je že bila priključitev Avstrije, tu je že bil München.

Medtem je Deži rečno pisal svoji dragi Miji in jo neprestano klical nazaj v Trnje, dopovedujoč ji, da matere nikakor ne more zapustiti, tem bolj ker je zdaj bolna, in da jo tudi mati kliče nazaj.

Mija je v pol leta dognala zase nič kaj veselo, pač pa hudo porazno resnico: ves njen sen o življenju, ki da bi ga zdaj še lahko ujela, je bil lažen. Že pred zakonom je Mija dognala, da jo moški sicer jemljejo, da pa je nihče ne potrebuje za ženo. Zdaj si je nihče tudi želel ni, niti mimo-bežno. Šla so leta in Mija je že zdavnaj odvetela. Zdaj so povsod cvetele druge rože, v bolj žarkih barvah in opojneje. In v tem brezupnem spoznanju, ko so jo z druge strani tako tožeče in gorko klicala Dežijeva pisma, je Mija odšla v Ljubljano in zaprosila za premostitev nazaj v Trnje. Medtem je namignila Dežiju, da bi se morda... itd...., ako bi se on... Deži je to razumel, pripeljal se je v Škofjo Loko, se ji vrgel pred noge in rotil, naj se vrne, ter obljubljal, da se kaj takega nikdar več ne zgodi.

Mija se je vrnila.

V hiši v Trnju, kjer so stanovali, je bil velik praznik: še večji, kakor tedaj, ko sta se poročila. Celo starka se je ponižala in se vrgla svoji snahi okrog vratu ter ji namestu nedavnih obkladkov madžarskih psov, zdaj natresla celo vrsto samih najljubeznivejših madžarskih izrazov. Spet je zapel radio otožne pesmi, spet so ob večerih posedali v sobi, kramljali in spet so začeli napadati Jugoslavijo, ki pozablja na tako poštene in dobre ter pametne ljudi, kakršen je Deži. Zdaj tem laže, ker niso bili več sami, ko je postajalo jasno: blizu je čas...

Od tistega, kar je nekoč Mija izrekla zaradi Dežija, in kar je potem tako rada ponavljala: »Lepa taka država, ki ne potrebuje pametnih in sposobnih ljudi!« ni bilo daleč do tistega, kar je izrekla ob razpadu države:

»Prav je, da taka država propade! Saj za mojega moža ni imela kruha!«

Vsa leta je Mija ponavljala, da »ta država nima dela za poštenega in sposobnega človeka«, zdaj pa je le izrekla, da ji je šlo za — kruh, kakor ji je nekoč bilo do tiste hiše prek ceste med smrekami, ko je vzela Garšanoviča. Vsa leta je Mija

napadala isto državo, ki je njej ustregla ob vsaki priložnosti: ko je zaprosila za Trnje, je uspela, ko je pobegnila iz Trnja, so ji v Ljubljani izdali dekret v nekaj dneh, ko se je vračala v Trnje, je dobila prav tako dekret v nekaj dneh. Toda Mija je to državo kljub temu sovražila. Šele ko države ni bilo več, je dognala: zato, ker ni dala kruha tistemu človeku, s katerim se je ona po svoji neumnosti zapletla in ki te države niti en sam trenutek v vseh dvajsetih letih ni prenehal psovati in zaničevati, in ki je vedno sanjal o oporoki svojega očeta: »Ohranita zvestobo madžarski kroni!«

Šlo je dvajset let, prva med pošumevajočimi smrekami kraj ceste v Črensovcih, med katere se je mešala otožna pesem madžarskih ciganskih gosli in cimbal, in med katero je neprestano udarjala madžarska propagandna pesem »Nem, nem soha...« In v to vzdušje madžarskih pesmi in v ta »Nem, nem soha...« je zabredla Mija na svoji shojeni življenjski poti, kjer ji je osiveli modri deček Deži pripovedoval o starih časih, o madžarskih pustah, o madžarskem življenju, ciganskih pesmih, konjih s kočijo, v kateri se pelješ po beli cesti in je ves svet tvoj. Lepo, bogato in srečno življenje, kjer pametni vladajo, ima vsak svojo, sebi primerno službo, in niso v skrbeh za vsak dinar. In Mija, ki je napravila pred zakonom nekaj neumnosti, pa jih je potem šla zakrivat s še večjo neumnostjo, ko se je vrgla v naročje človeku, ki si je v pisarni že prve dni samo prizoval nohte in se podpisoval do onemoglosti. Človeku, katerega je nekaj časa smešila še bolj, kakor je bil sam smešen, je potem tega človeka kot svojega moža hotela kronati vsemu svetu nakljub in ker se ji ni posrečilo, je zdvomila in obupala nad državo samo in nad vsem skupaj. In ko so se valile nemške horde po cesti mimo šole v Črensovcih, je Mija vsa navdušena krasila poslopje z rožami in zastavami s kljukastim križem, Deži pa je stal ob cesti in ves dan mahal z roko. (Starka je medtem na njuno srečo umrla, pa tako ni dočakala tega »velikega« dne!) In ko so Švabi odšli, pa prišli Madžari, je Mija zamenjala nemške zastave z madžarskimi in spet krasila s cvetjem.

Prišli so Madžari in so znali to, česar Jugoslavija ni znala: kronali so tepca Garšanoviča Dežija s tem, da so ga postavili v pisarno v Črensovcih. Veliki sen se je začel uresničevati. Deži je stopil v pisarno, iz katere so pred dvajsetimi leti Prekmurci pregnali njegovega očeta kot notarijuša, in v katero njegovega sina niso hoteli sprejeti. Zdaj je bil Deži v pisarni, stal je pri oknu in gledal na cesto, po kateri so hodili isti Prekmurci, katerim je dvajset let potihem pretel s svojim: »Čakajte...!« Zdaj je bil tu trenutek. In zdaj se je Deži lahko posmešnil »živinskemu plemenu« (marhanép).

»Čakajte! Zdaj se bomo pa le srečali!«

Sedel je Deži v pisarni, si prizoval nohte, kakor je to počel v prvi svetovni vojni v vojaški pisarni, in kakor je počel taisto na poskušnji v jugoslovanski pisarni, se nato podpisoval na akte s svojim čudovitim podpisom, in če je kdo vstopil v pisarno, se je zadril:

»Marš, vrni se pred vrata in lepo potrkaj!« In preplašeni Črensovčan se je vrnil pred vrata, kjer si je rajši premislil in jo odkuril domov ter preložil obisk v pisarni na »jutri«.

»Da mi boste pljuvali po tleh!« je zmerjal Prekmurce. »Ali pa se celo vsekovali! Madžarski govori, marha, nisi menda v štali! Vi, ki ste hoteli obesiti mojega očeta, mater in še mene! Vam bom jaz dal!« Prekmurcem so se krivili hrbti ob tem izbruhu in so trepetali pred tistim Dežijem, kateremu so se dvajset let posmehovali.

Mija pa je medtem zasedla šolo. In že prvo nedeljo po vsem tem je Deži najel konje in se s kočijo peljal po beli cesti, ob njem pa je sedela Mija in poslušala njegovo žlobudranje: Ko bi zdaj živela oče in mati! On je vedno sanjal o belih konjih! Ko bo vojne konec, je dejal, bomo imeli svoje konje. Vsako nedeljo se bomo peljali kam po svetu. Pa ni dočakal. In hvala bogu, da ni videl sramote, ki jo je doživela Madžarska. On tega ne bi prenesel. In saj ne vem, kako sem mogel prenesti jaz, ne, zares ne vem. In mamica zlata —, Mija, verjemi mi, imela je zlato srce! Vse življenje me je ljubila kakor otroka, in samo zato je prišlo do tistega nesrečnega spora, ker ni mogla razumeti, da jaz nisem več otrok, pa je mislila, da ji me boš ti ukradla za vedno! Ali drugače te je ljubila! Ti ne poznaš take ljubezni. Tako samo madžarske matere ljubijo. Tu Prekmurke? To je živalska ljubezen. In ne more biti drugačna...« Tako je sanjal Deži in opajal Mijo ob sebi. In potem ji je razlagal o tisti veliki Madžarski, o kateri je sanjal njegov »nédes apu«, o Madžarski tam od Bukovine do »adriai tengerja«, ki je bilo vedno »naše«, sanjala sta o njegovi notarski službi, ki mu bo donášala tako bogate dohodke. Nič več revščine, nič več trpljenja, vse bo poplačano. »Gii, konjički, letite po beli cesti!« Letite velike sanje v neznano daljavo. Izogibajte se ljudje s ceste. Stran, živinsko pleme, tu se pelje gospod notarijuš, odkrivajte se, priklanajte se, tu se pelje velika Madžarska in z njo ob strani Dežija se pelje Mija.

Kam, Deži? Kam ti, nekoč slovensko dekle, Mija? Kako si prišla na ta madžarski voz? Kaj počneš na njem?

Pustite, Mija se pelje naprej, daleč, proti svojim velikim sanjam. Minila je tista puščobna siva doba slovenske zapostavljene učiteljice, ki so jo vrgli v umazano Prekmurje, hoteč, da bi tam zgnila. Mija je našla pot, ki pelje iz te puščobe, Mija je stopila na veliko, široko pot, ki pelje k visokim in blestečim ciljem!

Peljala se je Mija in je na vse pozabila. Stari svet se je končal in na razvalinah tistega starega sveta, na razvalinah zanjo lažnive Jugoslavije je vstajal drugi, vse lepši vse večji svet. Mija noče več misliti na onega, tistega, ki za njenega Dežija ni imel koščka kruha, Mija se koplje v tem, ki je Dežija kronal za notarijuša v Črensovcih — vsaj kakor je mislila ona! — Mija se pelje daleč in se ne bo več vračala. Peljite konji, igrajte, cigani, razkošne pesmi, take, ki bodo zaglušile tiste stare slovenske, ki jih je nekoč prepevala mala Mija: »Sem slovenska deklica, Mija mi je ime...«

Ni več »slovenske deklice Mije«, »nagyságos asszony« se pelje po beli cesti z belimi konjički!

Peljala se je Mija na madžarski kočiji in bog sam vedi, kam bi se pripeljala ob svojem ostarelem dečku Dežiju, ki so ga Madžari kasneje postavili samo za navadnega pisarja, ko ni mogel biti to, o čemer je sanjal: notarijuš. Tokrat Mija ni psovala države zaradi »pamelnega in sposobnega človeka«, ki ga zapostavljajo. Pisar Deži Garšanovič je zdaj lahko mirno prirezoval svoje dolge nohte in »delal skalje iz njih«, kakor so rekli Prekmurci. In lahko se je po mili volji podpisoval in občudoval strašne vijuge pod svojim imenom ter v predsobi zmerjal »marhanép, prekmursko »živinsko pleme«. Peljala se je Mija brez konca in kraja in lepa se ji je zdela pot in vožnja na taki madžarski kočiji. Ni mislila na cilj, mislila je samo na vožnjo.

Toda vožnje je bilo nekega dne konec. Ta veliki sen je doživel klavrn konec: Deži je moral v bolnišnico. Od tod so ga poslali v Budimpešto. Nad Budimpešto so prileteli ruski avioni, zmetali bombe. In ena od teh je ubila tudi — Dežija.

Nič ni bolj klavrno kakor taka smrt za velikega človeka Dežijeve sorte. A klavrna je taka smrt, tudi za povest, ki bi se morala s tem nenadoma ustaviti. Zakaj beli konjički, s katerimi se je Mija peljala ob Dežijevi strani, so se nenadoma ustavili sredi poti, kakor bi njihov gospodar telebnil z voza, pa zdaj čakajo, da se pobere in spet nategne vajeti.

Toda Deži se ni več pobral iz jarka, kamor ga je vrgla vojna vihra. Veliki sen se je končal s klavrno smrtjo. Morebiti je bilo prav zanj, da ni videl »velike slave in vstajenja« Madžarske. Tiste Madžarske, ki mu jo je bil oče zapustil v oporoki, naj ji ostane vedno zvest, in da mu ni bilo treba doživeti, da bi isti Črensovčani, ki so pregnali njegovega očeta, zdaj spet njega vrgli iz pisarne na cesto.

»Nagyságos asszony« je občepela ob strani široke ceste, po kateri se je peljala madžarska država — v pogubo. In ko je ta madžarska država zdrknila v globok jarek, se je Mija predramila in se spomnila stare slovenske pesmice, ki jo je otrok tako rada prepevala: »Sem slovenska deklica, Mija mi je ime...« Ko so prišli ruski vojniki v Prekmurje, je Mija spet hitela krasiti šolo z rožami in — zdaj — s slovenskimi zastavami, dokler naposled ni — obsedela.

Kdo je kriv, ne vem. Mija se je naposled izmotala iz ječe. »Poštenih ljudi vendar ne smete zapirati!« je zatrjevala ves čas. Ta pojem »poštenosti«, s katerim je nekoč označevala svojega moža Dežija Garšanoviča in ki ga je zdaj tako raztegovala še nase, je izpričala najbolj potem, ko je pobegnila na Koroško, tam našla svoje stare znane iz štirih let vojne — gestapovce, sedla na novo kočijo, in se zdaj tam, spet kot učiteljica, a ne več ob Dežiju Garšanoviču, pač pa ob gestapovcih in izdajalcih pelje dalje po sicer ne široki cesti, a pelje se le. In Mija spet sanja svoj veliki sen, kakršnega sta nekoč sanjala z Dežijem in napoveduje propad današnje Jugoslavije — kakor je nekoč napovedovala propad stare.

POZDRAV KRASNOARMEJCEM

*Krasnoarmejci, brezmejci svetá,
spremljali pesem smo vaših korakov
v blisku in gromu kot vihro oblakov
od Leningrada čez Bug do Varšave
in čez Karpate v madžarske planjave:
zdaj na slovenska stopili ste tla.
Krasnoarmejci, brezmejci svetá,
ni več med nami prepadov in mej,
bakle gorijo nam svetlih idej.*

*Krasnoarmejci, brezmejci svetá,
vedri buditelji zor pomladanskih,
osvoboditelji bratov slovanskih,
sončni stvaritelji novega veka,
mosta graditelji k srcu človeka,
preporoditelji blodenj duhá:
Krasnoarmejci, brezmejci svetá,
v vas smo kalili si vero in moč,
vi nam prinašate véliko noč.*

*Krasnoarmejci, brezmejci svetá:
ko so na véliki petek pred leti
križali narod kroniki prekleti,
šli smo, da zarje prikličemo nove,
v hoste trnovske, kočevske gozdove,
v Póhorje, v Rog, čez Snežnik do morjá.
Krasnoarmejci, brezmejci svetá,
zdaj zakorakajmo strnjenih vrst
v Maribor, Celje, Gorico in Trst.*

*Krasnoarmejci, brezmejci svetá:
Vedri, sproščeni po trnovi poti
sončnemu gremo življenju naproti.
Mrto — slovenski so zemlji semena,
pota v bodočnost so njim posvečena,
blagoslovljena s krojô so nam tla.
Krasnoarmejci, brezmejci svetá,
z baklo, prižgano od svetlih idej,
z vami za bratstvo človeštva — naprej!*

Cene Vipotnik:

PREGNANCI

*Odprem mu vrata, ki pod noč še roma.
Vihar z žlebov ledene lomi sveče,
na bore plašču ivje se leskeče,
ko plaho gledam ga: »Od kod?« »Od doma!«*

*V kobalj se truden zruši na stolico,
zavre mu žena za skodelo čaja,
brezup pekoči mu ponos omaja,
ko trga si iz ust temno resnico.*

*V očeh spomin bolest pregrenko vname:
ni doma več, kjer so ljubezen stkali,
v temó in mraz so besni jih pognali,
na tujem skopljejo jim ozke jame.*

*O zemlja draga, topla prst dišeča,
ne najdeš v nedrih svojih več prostora,
da ležemo tam vanja od napora,
kjer je bilo trpeti mila sreča?*

*In hrepeneče vstaja slika kraja:
jutrnje sonce pleza na Gorico,
kot v sanjah pljuska Sava pod Grašico
po polju v Lavžu zrelo žito raja.*

*Strmijo vase. Dokler noč jim traja —
ko ogenj v peči zdavnaj že pojenja,
in mrzlo jutro se čez svet razpenja —
molk presunljivi vsem trem v dušo laja.*

Molk presunljivi vsem trem v dušo laja...

Pozimi 1941.

PARTIZANKA A. JE PADLA!

To je prišel povedat v štab brigade, ki je bil takrat na Trebelnem pri Klemenčiču, posebni četni kurir, se nato sesedel na klop pri peči in si zakril obraz. Vsi smo bili prepričani, da joka, zato ga nismo hoteli mučiti z vprašanji, čeprav so divjala v nas kot voda, ki močno drvi in ki jo je težko ustaviti. Kaj, kako, zakaj, saj to je vendar nemogoče, pred dobro uro je bila še v štabu in še smo ji naročali, naj se pazi in slične stvari so nam šle po glavah. Če bi nas takrat kdo fotografiral, bi vsak, kdor bi gledal fotografijo, moral priznati, da smo bili ali vsi bolni ali vsi popolnoma pijani, kajti držali smo se prav vsi zelo bedasto, kot se človek vselej tedaj, če hoče nekaj zvedeti pa nikakor ne more. Stara stenska ura, ki jo je prišel Klemenčič navijati vsak večer, je počasi nihala in še danes ne vem, zakaj sem vstal in jo ustavil. Dosegel pa sem s tem samo to, da je bila tišina še hujša in da je v sobi še bolj zadišalo po smrti. Zunaj pa je cvetela taka pomlad, kot je bila leta triinštiridesetega mogoča samo na Dolenjskem, ko se je kosalo samo sonce z ljubim slovanskim svetom in je svet s svojo lepoto zdaleka premagal sonce.

Doživeli smo torej ponovno smrt in se srečali z njo. Vse okoli nas je bila takrat smrt zelo bogata in zato ni skoparila s svojo neusmiljeno usmiljenostjo in je je bilo skorajda toliko, kot uši, srbečice, belogardističnih in italijanskih zased in bombardiranja iz zraka, Novega mesta, Trebnjega in celo iz Mokronoga. Čeprav je bilo smrti veliko, vendar se nihče ni hotel z njo sprijazniti, in nam še na misel ni hodilo, da bi si jo risali in njeno glavo devali na kape, kot so to tako radi počeli fašistični jurišni bataljoni ali slovenska legija smrti. Zato so jo tudi vsi dočakali in kar je še hujše, prav gotovo da ne sebi v korist.

Mrtvaških glav si torej nismo natikali, dobro smo pa vedeli in občutili, da se vsaka naša živa prav lahko in v najkrajšem času spremeni v njo in to nam pač ni bilo vseeno. V popolni tišini smo prav gotovo vsi mislili, da se bo lepa glava partizanke A. le morala vdati hudi partizanski usodi in dovoliti smrti, da ji bo populila lepe lase, ji izvotlila oči in mesto nosu pustila za nekaj časa nekaj smešnih in neznatnih koščic. Komisar Čort je potem vstal in spet pognal uro. Storil je pametno in morda je tudi to zdramilo kurirja, da si je odtrgal roke od obraza in se le zavedel svoje vojaške dolžnosti, stopiti v pozor in podati vsaj približno razumljiv in točen raport. Nihče pa ga k temu ni več silil, kajti smrt smo takrat že preboleli in bi nam, čeprav nam je bilo hudo, prav nič ne koristilo vzdihovati ali spraševati sto malenkosti, ki sicer spremenjajo prav vsako, ne samo partizansko smrt.

To, kar nam je kurir povedal, je bilo nekaj čisto običajnega. Ko je šla partizanka A. v patrolo, so jo belogardisti z zvonika onkraj reke ubili in partizanka A. je bila tako v štirih dneh naš že peti mrtič. Ker je bilo obvladati to dolino ob reki za

nas življenjskega pomena, smo nato še tisto noč po težkih bojih bele deloma pobili, deloma pregnali in zažgali zvonik. Vsa dolina se je takrat stresla in ljubljansko časopisje je pisalo o ponovnem božjem ropu in klicalo božjo kazen. Na to sicer nismo prav ničesar dali, vsem nam pa je bilo hudo lepega gotskega zvonika. Partizanko A. in še štiri tovariše smo morali pokopati in tudi zvonik se je moral zrušiti v plamenih, in žalostno so zropotali zvonovi in obležali v velikem ognju. Pazili smo, da se ogenj ni oprijel cerkve, to pa je bilo zelo težko in se je več partizanov opeklo, pogorel pa je dober del strehe in vsa opeka je popokala.

Ko je kurir odšel in ko je bilo vse urejeno za večerni premik in nočni napad, smo imeli še toliko časa, da smo dokaj slabe volje posedali za mizo, s katere so kurirji pospravili že vse papirje, zemljevide in pisalne stroje. Slabe volje smo bili redno vselej takrat, kadar so nam koga ubili na zvijačen, nevojaški način. Če je padel v borbi, sem smo šteli tudi resnično vojaško zasedo, se nam je zdelo vse popolnoma razumljivo, a če so nam koga ubili belogardisti, ki se tiste čase še zdavnaj niso upali spoprijeti se z nami v odprti borbi, pač pa so na nas prežali na razne roparske načine, nam je šlo na živce. Obenem pa smo takrat vsaj še malo upali, da se nam bo le kako še posrečilo spraviti te ljudi na pravo pot. Bili smo pač veliki idealisti in kaj malo nas je sram priznati to svojevrstno napako.

Tako so nam belogardisti ubili našo partizanko A., mlado kmečko dekle. Če bi ne bilo vojne, bi jo morda morilec, ki bi se z njo spoznal kje na Brezjah, veselici ali semnju, lahko celo zasnubil, poročil in ustvarila bi si družino. Po srečnem življenju, ko bi vzgojila toliko otrok, bi drug za drugim legla na farno pokopališče, otroci bi dajali za maše in jima o Vseh svetih okrasili grobove in prižgali luči. A vojna je morala priti, in to prav taka kakršna je bila, ki je dvignila slovenski narod na veliko višino in zato je morala partizanka A. leči v grob ob Krki v majhnem gozdičku, njen morilec pa je padel kot domobranec leto dni kasneje pod Vinkovim vrhom nad Žužemberkom. Neprimerna škoda in žalostno pa je to, da, čeprav sta bila doma iz sosednjih vasi, sta vendar oba umrla v nekem velikem sovraštvu. Partizanka v sovraštvu do njega, belogardističnega morilca, on pa v sovraštvu do partizanov. In to sovraštvo ni bilo nekaj neutemeljenega.

Med partizani in belimi se je razvijalo in razvilo veliko sovraštvo, tako veliko, da ni več vsebovalo samo nekega nerazpoloženja do drugega, temveč da je drugemu privoščilo tudi smrt. — Če so naši ujeli belega, ga je gotovo smrti rešila samo velika partizanska disciplina, nasprotno pa so beli že takrat mučili partizane, če so jim padli živji v roke in če se poprej sami niso mogli ubiti. To nam je cerkev zelo zamerila in je proglašala

partizane kot samomorilce, in je nešteto primerov, ko župniki partizanov niso hoteli cerkveno pokopati. Niti lansko jesen, ko je bilo toliko prekopavanj in prenosov. Sicer je to popolnoma postranskega pomena, cerkven pokop mislim, a če so starši to želeli, ne razumem ozkosrčnih župnikov in kaplanov, da so si kaj takega sploh upali storiti. Gotovo pa je, da bi vsak mrtvi partizan, če bi mogel govoriti, odločno prepovedal, da bi taka roka delala kakršne koli križe nad njegovim truplom. Ne iz sovraštva do križa, ker tega nihče ne sovraži zato, ker je križ in je spričo njega popolnoma ravnodušen, pač pa iz upravičenega sovraštva do osebe, ki ne pozna najosnovnejših pojmov prave ljubezni in pravega sočutja. Res je, sklicevali so se na stroga cerkvena določila, a kaj je več: živa ljubezen ali mrtva črka brez duha, skovana globoko enkrat v srednjem veku, takrat ko je pred takimi cerkvenimi kaznimi iz bojzani za golo življenje trepetalo še mlado in staro, izobraženo in neizobraženo? Popolnoma razumem partizana ali partizanko in važno je to, da to razume tudi poštenu in delovni slovenski narod, ki so si rajši vzeli življenje, kot da bi živi padli v roke okupatorju in domačim izdajalcem. Prav to jih je oboje tudi najbolj jezilo in več kot odveč je danes še vedno pripovedovati, kako so se znali maščevati nad njihovimi trupli. Zaradi tega okupatorja in belih seveda nobena cerkvena oblast ni nikdar prijemala, ne rimska in ne ljubljanska in več kot gotovo je, da jim »bolševiška nevarnost«, to se pravi, nova in srečnejša domovina še zdavnaj ni po volji in tudi nikdar ne bo. Verujejo namreč v hudiče in to smo partizani po njihovem bili in smo še vedno, hudič pa se nikakor ne more spreobrniti. Sicer pa je in ostane najsrამოtnejši madež na katoliški cerkvi, da je dopustila in ne prepovedala eno najstrahotnejših knjig, kar jih je kdaj izšlo na Slovenskem, brošuro »200?«. Kdor je to bral in kdor je potem še mogel verjeti »krščanstvu« uradne katoliške cerkve na Slovenskem, je moral nujno biti v vsem svojem bistvu pokvarjen in izprijen človek, torej tudi zmožen in sposoben oskruniti truplo mrtvega partizana ali mu odreči cerkveni pogreb.

Neštetokrat smo belogardiste svarili in jim razlagali, da so na napačni poti in da so tudi oni dolžni kot ljudje z vestjo in pametjo preiti iz okupatorjeve grešne službe v sveto službo domovine. Dosegli smo prav malo uspehov in zgodilo se je, da smo ujeli belogardista po dva, tri in celo petkrat. Vsakokrat je vsak obljubil, da se bo poboljšal, zdaj pa da mora iti domov, ker imajo doma veliko dela. Da je šel med belogardiste, je bil ali zapeljan ali prisilno mobiliziran. Tistega, ki smo ga ujeli petič in ker se je izkazalo, da je ubil dva naša politična delavca, smo potem ustrelili, čeprav je še pred smrtjo obljubljal, da se bo poboljšal. Imel sem takrat vtis, da je ta človek jemal vse, kakor je bilo žalostno in resno, kot da je pri spovedi, kjer je lahko gospodu vse obljubil, a ničesar držal. Tako mu pač nismo mogli odpustiti njegovih dveh zločinov, kajti zločinec kakor je bil, bi storil še peti ali deseti zločin in bi vsakikrat obljubil poboljšanje. Utrujena politična delavca je zvalil v hišo in ker

sta bila lačna, jima je tudi postregel, mlajšega brata pa je poslal skrivaj na Ambrus po bele. Kot plačilo za to ju je smel sam ustreliti, in sicer je enega najprej v glavo, z drugim pa se je nekako pošalil, oddal je nanj vseh devet streliv iz pištole in mu nazadnje s kolom razbil glavo.

Smrti smo videli in doživeli zelo veliko in bile so najrazličnejše. Najteže so umirali partizani, ko so spoznali, da se bo brigada morala umakniti z ozemlja, na katerem jih bomo pokopali. Takrat so nam vedno zabičavali in nas prosili, naj jih gotovo pokopljemo na tako skrivnem prostoru, da jih beli ne bodo dobili. To in da naj se borimo naprej, je bila njihova oporoka. Mlajši so še prosili, naj pozdravimo mamo in naj ji povemo, da so padli kot junaki. Marsikateri mami sem povedal natančno tako, kot je naročil njen sin ali hči, težko pa je katera le razumela in morda niti danes še ne, kako velikega junaka je rodila. Upravičeno se res dela neka razlika med starimi in kasnejšimi partizani, upravičenost pa je samo v tem in le takrat je razlikovanje pravilno, da so bili ti prvi partizani pač najboljši ljudje in da se danes še vse preobčutno pozna, ker so se ločili od nas. Zdavnaj prezgodaj.

Ne samo partizanke A., temveč sto in sto drugih so nam pobili belogardisti in njihovi nasledniki, domobranci. Vsi so imeli poleg svoje divjosti tudi nekaj, kar more človek zaslediti še pri lovskega psu, da so vohali in sledili partizane prav in samo po pasje, zvesti psi svojih pasjih gospodarjev. In ti njihovi pravi gospodarji so bili slovenski duhovniki s škofom na čelu in gonili so jih nad partizane z geslom, da gre za vero. Če je kdo danes dolžan dati odgovor za vse mrtve partizane in belogardiste, so pač ti duhovniki. Mnogi so sicer zbežali in skušajo zunaj škodovati svoji domovini, mnogi pa so ostali ali prišli tudi nazaj. Resnica je to, da so njihovi zločini različno veliki in da je preprost in neveden kaplan manj kriv kot generalni vikar ali škof, vsi kot stan, kot celota pa so enako krivi v tem, da so vpili v en glas, da je borba partizanov neupravičena, preuranjena in da vodi v brezbožnost. Rad bi poznal tistega duhovnika, ki je skozi vsa štiri vojna leta videl in spoznal v partizanih tiste ljudi, ki edini morejo prinesiti svobodo in srečo domovini in ki bi tudi današnje dni neomajno verjel in izprevidel, da more edini Tito in njegova Jugoslavija prinesiti resnično svobodo in spodobno življenje tudi cerkvi sami. Morda je kje, ne izključujem, da ga ni, a rad bi ga vendarle poznal in mu dopovedal samo to, naj vendar prileze na dan, na sonce in naj si opere roke, ki so se mu omadeževale samo s tem, da se ni dvignil pravočasno in se s tem iznebil krivde svojega celokupnega stanu. Kot so se pred štirimi leti pričeli časi, ki so zahtevali, da je mesto duhovnikovo samo med ljudstvom, ki se je uprlo in se začelo boriti za svobodo, tako je tudi še danes in vse dni mesto pravega duhovnika samo tam, kjer se gradi boljša in srečnejša domovina. Drugega mesta ni in še manj samo tam, kjer se oprezno čaka, češ ne maži si rok, saj bo itak še mnogo drugače.

Duhovniki, ki so danes ostali v domovini, popolnoma napačno mislijo, da jim ne bo treba en-

krat še dajati odgovor. Ne sicer pred sodišči kot obtoženci s preveč obremenjeno vestjo, temveč pred narodom samim in to v najrazličnejših oblikah, v različnih časih in različnih okoliščinah. Vsaka krivda mora biti poravnana in nikakor ne gre devati to, kar je slabega, v nove in čiste posode. Kaj zahteva slovensko ljudstvo od svoje duhovščine, je danes jasno, pa tudi, kaj bo zahtevalo jutri, čez leto in tako dalje. Nič več starega in tistega, kar je bilo, novo pa je prav v tem, kar hočejo in sprejemajo napredno misleče ljudske množice. Teh ne motijo prelepi in visoki mlaji, teh ne moti birma, teh niti najmanj nove maše ali procesije, pač pa upravičeno ves tisti stari duh, ki se drži vsega tega in ki je nasproten in sovražen tako in v tisti meri, kot se je izkazal v krvavih štirih letih. Stvar duhovščine same in uradne cerkve je potem, ali se spremeni in ali se hoče spremeniti. Ustava ji jamči vso svobodo tudi v tem.

Preveč najboljših ljudi je pomrlo, da bi se smeli spet povrniti stari, nesrečni časi. Pa ne samo to. Tudi preveč lepo nam je že danes, da bi si želeli naše nekdanje življenje, ki ni bilo né podobno ne vredno človeka. Danes sije spet sonce in spet je v naših krajih mlada pomlad, visoko poletje, plodna jesen in mrzla zima. Življenje se uravnava ne samo v pravo, temveč v boljšo in srečnejšo pot, kakršne nismo mogli niti poznati niti slutiti, omreženi in obdani od starih navad starega nazadnjaškega življenja. Vsaka stvar pa, ki hoče biti dobra in boljša, ima svoje sovražnike in nismo jih imeli samo partizani, temveč jih ima domovina tudi danes. Sovražnik sicer hoče, da bi živel in prejemal od našega, ki je lepo in dobro, a po drugi strani bi nam rad prav tako škodoval in nas uničil. Vemo, kako je včasih živel kmečki človek in predvsem, da ne zase, temveč za tistega, ki ga je izkoriščal in ga zato smatral za manjvrednega, za predmet, s katerim lahko počne, kar se mu zljubi. Agrarna reforma mu je dala njive, novo klet, novo lastnino in to zato, da bi živel boljše on sam, njegova družina in tisti, s katerimi živi v skupnostni državni obliki, novi domovini. Pa vsi dobro vemo, koliko je bilo nasprotovanj prav pri tem, ko je ljudska oblast delila zemljo bogatašev in upravičeno jemala zemljo tistih, ki je za svoje življenje nikakor ne potrebujejo toliko. Med temi sovražniki je bila ponovno duhovščina, ki je grozila celo z večnimi kaznimi. Le zakaj naj bi večne kazni doletele otroke, ki so ustvarjeni pač zato, da bi se jim godilo na tem svetu dobro in ne slabo, res ne vem?

Isto je duhovščina nastopila proti dejstvu, da mladina bolje in uspešneje uspeva pod Titovim

vodstvom kot pod njenim. Popolnoma pravilno se duhovniki zavedajo, da s tem izgubljajo svoje zadnje in najvažnejše postavke, iz katerih bi mogli enkrat ponovno zagospodovati nad slovenskim ljudstvom. Zato se tudi zaletavajo v udarniška dela in mladinske brigade, a kakšen je uspeh teh njihovih napadov? Ali ima prav mladina in njeni voditelji ali oni? Dejstvo je, da so imeli nad vzgojo slovenske mladine duhovniki velike predprave, tako v šolah, društvih in številnih organizacijah, vprašanje pa je, ali je bila takrat mladina boljša kot danes? To se pravi, ali je bila, ker je poslušala njihovo besedo, vseč staršem in v korist in ponos domovini? Če smo vsaj približno odkriti, moramo reči, da je današnja mladina zdaleka na boljši poti, čeprav ima še svoje napake, kot je bila včasih, in domovina lahko pričakuje, da bo iz mladega rodu zrasel rod mož in žena in ne, kot je bila včasih, rod, ki je služil vsakemu, pa naj ga je še tako izrabljaj, mu nikdar ne želel ničesar dobrega in ga ob najusodnejših dneh srámotno puščal na cedilu. V časih, ki so komaj minili, v časih, ki so bili najbolj krvavi, je imela slovenska duhovščina zelo veliko besedo, a je ni izrabila v prid in korist svojemu ljudstvu, posebno ne tistemu delu, ki se je boril za čast in svobodo celokupnega slovenskega naroda. Prav ta duhovščina je odločevala o življenju in smrti svojega ljudstva, o »svobodi« pod okupatorjem ali o internaciji, in ona je ščuvala zapeljani in neprebujeni del slovenskega naroda proti delovnemu ljudstvu in partizanom. To je dejstvo, ki je in bo ostalo zapisano v zgodovini in ki ga ne danes ne jutri ne more oprati nobeno olepšavanje ali celo trditev, da ni tako res.

Kadar in kjer koli smo pokopavali naše borce, ki so jih pobile izdajalčeve krogle, smo se spraševali, le kakšen bo končni obračun s tistimi, ki so jih pogнали v izdajalske vrste? Danes je stvar popolnoma jasna in jasnejša še tem bolj, ker ni na strani slovenske duhovščine še niti najmanjšega znaka priznanja svoje krivde, kaj šele obžalovanja. Poudarjanju upravičenosti svojega poslanstva, kakor ga duhovščina poudarja današnje dni, da je namreč poslana v korist svojem ljudstvu, je prazno besedičenje, kajti človeka ne moremo soditi samo po besedah, temveč tudi po dejanjih. In duhovniška dejanja je slovenski narod dobro občutil in jih občuti še danes. In prav teh dejanj noče več in jih obsoja. Če zaenkrat — in to je pravilno — obsoja samo dejanja, s tem pa prav gotovo še ni nikjer rečeno, da ne bo začel obsojati tudi nosilce in izvrševalce teh dejanj!

Državni grb Zveze sovjetskih socialističnih republik.

PRVO SREČANJE LENINA IN STALINA

Pred 41 leti, proti koncu decembra 1905, se je pričela v Tammerforsu vsruska konferenca Boljševiške partije. Na nji sta se prvič srečala Lenin in Stalin. Lenin in Stalin sta se sicer že zdavnaj poznala, toda osebno se do tistega dne še nista videla.

Tovariš Stalin je poznal Leninovo revolucionarno dejavnost s konca devetdesetih let. V Stalinovih očeh je bil Lenin »voditelj višjega tipa, planinski orel, ki v borbi ne pozna strahu in ki smelo vodi Partijo naprej po neznanih potih ruskega revolucionarnega gibanja. Ta podoba — je rekel tovariš Stalin 28. januarja 1924 v govoru o Leninu — se mi je vtisnila tako globoko v srce, da sem sklenil pisati o nji nekemu svojemu v emigraciji živečemu dobremu prijatelju in ga prositi, naj mi odgovori, kaj misli on o tem. Čez nekaj časa, ko sem bil že v izgnanstvu v Sibiriji — bilo je proti koncu leta 1903 — sem dobil navdušen odgovor svojega prijatelja in preprosto, toda po vsebini bogato pismo Lenina, ki mu je bil moj prijatelj pokazal moje pismo.«

Lenin je imenoval Stalina »ognjevit Kolhidec« in z velikim zanimanjem je sledil njegovi žilavi dejavnosti. V Tammerforsu — finskem mestu s precej močnim delavskim slojem, ki je bil takrat pod vplivom levih social-demokratov — izbranem za delo vsruske Boljševiške partije, sta se torej prvič srečala voditelja in graditelja Boljševiške partije.

Konferenca se je sestala v trenutku največjega razmaha revolucije leta 1905. Kakšno je bilo razpoloženje delegatov, ki so bili prispeli v Tammerfors iz vseh krajev Rusije, nam pove podrobno, o kateri je pisala N. K. Krupska v svojih spominih na Lenina: v odmorih med zasedanji so se učili delegati streljati.

Tammerforska konferenca je delala od 25. do 30. decembra. Prisostvovalo ji je 41 delegatov. Na nji

so se bili zbrali aktivni boljševiški prvaki, ugledni organizatorji ilegalnega dela in revolucionarne borbe delovnih množic. Imeli so bogate politične izkušnje. Revolucija je bila njihove izkušnje močno obogatila in postavila na dnevni red mnoga pereča vprašanja, ki jih je bilo treba na konferenci urediti. Velik del delegatov je takrat prvič videl Lenina. »Prvič« — pripoveduje delegat konference E. Jaroslavski — »so mnogi delegati videli tudi tovariša Stalina, ki je bil takrat že splošno znan v boljševiških krogih kot neizprosni, prekaljeni boljševik, strah in trepet kavkaških menjševikov, mladi teoretik Boljševiške partije. Ne glede na svoja mlada leta si je bil tovariš Stalin že takrat pridobil med boljševiki spoštovanje in avtoriteto.«

Stalin sam je najbolje opisal vtise prvega srečanja z Leninom. Poslušajmo, kaj je pripovedoval tovariš Stalin o tem v svojem govoru na večeru kremeljskih tečajnikov 28. januarja 1924:

»Prvič sem srečal Lenina v decembru 1905 na konferenci boljševikov v Tammerforsu (na Finskem). Upal sem, da bom zagledal planinskega orla naše Partije, velikega moža, velikega ne samo politično, temveč, če hočete, tudi fizično, kajti Lenina sem si zamišljal kot velikana, krepkega in dostojanstvenega. Lahko pa si mislite moje razočaranje, ko sem zagledal čisto navadnega moža nizke postave, ki se ni v ničemer, prav v ničemer razlikoval od navadnih smrtnikov...«

Navada je že taka, da mora priti »veliki mož« prepozno na zborovanje zato, da ga zborovalci napeto pričakujejo, kdaj se bo pojavil, in ko prihaja, se opozarjajo: »pst... tiše... je že tu«. Ta ceremonialnost se mi ni zdela odveč, ker imponira, vzbuja spoštovanje. Lahko pa si mislite moje razočaranje, ko sem zvedel, da je bil prišel Lenin na zborovanje pred delegati, da

V. I. Lenin.

J. V. Stalin.

se je zatekel nekam v kot, kjer je prav po domače, na najpreprostejši način kramljial z najpreprostejšimi delegati konference. Ne bom tajil, da se mi je zdelo to takrat nekakšna žalitev nekaterih neobhodnih pravil.

Šele pozneje sem spoznal, da je bila ta Leninova preprostost in skromnost, to prizadevanje ostati neopažen ali vsaj ne siliti v ospredje in ne poudarjati svojega visokega položaja — da je bila to ena najmočnejših strani Lenina kot novega voditelja novih množic, preprostih in navadnih množic najglobljih nižin' človeštva.

Lenin je imel na konferenci dva referata — o trenutnem položaju in o agrarnem vprašanju. Zal se zapisniki konference niso ohranili in tako tudi Leninovih referatov nimamo zapisanih. Pač pa imamo najdragocenejše spomine tovariša Stalina o izredno globokem vtisu, ki ga je napravil Leninov nastop na delegate konference.

»Bile so navdahnjene besede, ki so spravile v viharo navdušenje vso konferenco — pripoveduje tovariš Stalin. — Izredna prepričevalnost, preprostost in jasnost argumentacij, kratki in vsem razumljivi stavki, nobenih fraz, nobenih bombastičnih, na vtis preračunanih kretenj in zvenceh besed — vse to je delalo prijetno razliko med Leninovim govorom in govori navadnih 'parlamentarnih' govornikov.

Toda takrat me ni prevzela ta stran Leninovih besed. Prevzela me je tista nepremagljiva sila logike v Leninovih govorih, ki nekoliko suho, zato pa temeljito obvlada poslušalce, jih postopno elektrizira, potem pa do kraja prešine in prevzame. Spominjam se, kako so dejali takrat mnogi izmed delegatov: 'Logika v Leninovih govorih — to so nekakšne vsemogočne tipalke, ki te zgrabijo od vseh strani liki klešče, ki se iz njihovega objema ne moreš iztrgati: vdaj se ali pa se odloči za popoln poraz.'

Mislím, da je ta posebnost v Leninovih govorih najmočnejša stran njegove govorniške umetnosti.

V svoji brošuri o tammerforški konferenci citira Em. Jaroslavski to mesto iz spominov tovariša Stalina in piše:

»Tej sijajni karakteristiki, močni in točni karakteristiki Lenina, je treba dodati še globoko ljubezen do Lenina, ki jo je občutil vsak, kdor je prišel z njim v stik. Lenin je bil izredno preprost v občevanju z vsemi tovariši. Včasih slikajo umetniki nekakšno izredno okolje, da bi prikazali to ali ono srečanje z Leninom. Tega posebnega okolja ni bilo, okolje je bilo čisto navadno in zelo preprosto...

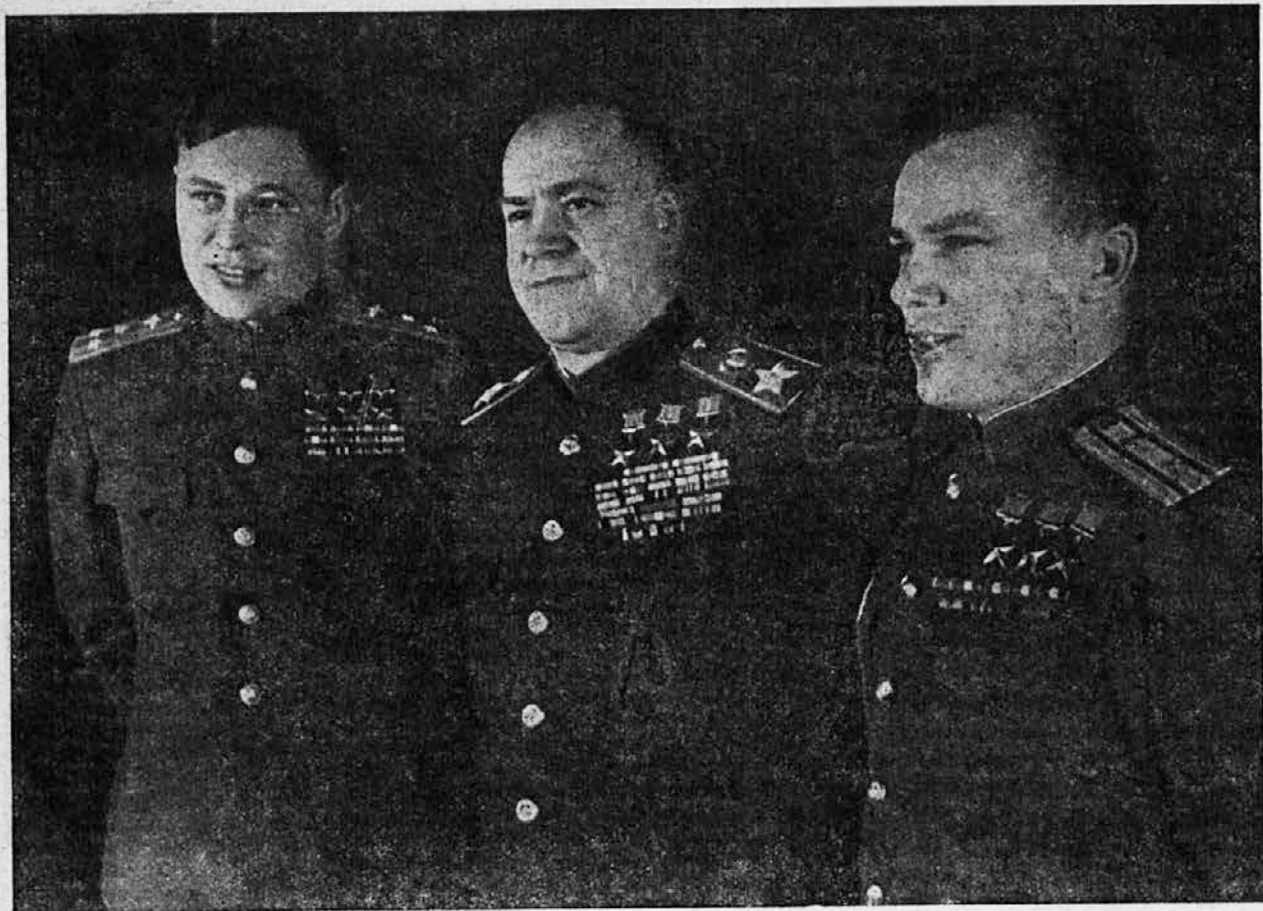
Treba je omeniti, da so bili vsi delegati, ki so na tej konferenci prvič videli tovariša Stalina, navdušeni nad silo logike njegovih govorov. Tudi v teh govorih ni bilo nobenih fraz, nobenih bombastičnih kretenj in zvenceh besed, preračunanih na učinek'. V vsem tiku mladega tovariša Stalina je bila ista preprostost in skromnost, ki odlikujeta tovariša Stalina tudi v poznejših dneh njegove velike borbe za zmago komunizma.

Posebno globok vtis je napravil na delegate, med drugimi tudi na Lenina, govor J. V. Stalina v zaščito bojkota Državne dume.

Tammerforška konferenca se je izrekla za aktivno bojkotiranje Državne dume. Resolucija konference je bila sprejeta po poročilu komisije, ki sta v nji roko v roki delala Lenin in Stalin.

Konferenca se je vršila istočasno z uporom delavcev v Moskvi, ki je razgibal Rusijo. Ko je dobil podrobna poročila o razvoju revolucionarne borbe v Moskvi in o uporih, ki so se bili pričeli po drugih mestih, je Lenin o tem poročal in predlagal, naj konferenca hitreje konča svoje delo, da se bodo lahko delegati čimprej vrnili na svoja mesta.

Obogateli s sklepi konference so se delegati razšli.

HEROJI SOVJETSKE ZVEZE.

Od leve na desno stoje: podpolkovnik A. I. Pokriškin, maršal G. K. Žukov, major I. N. Koželjev.

ZMAGOSLAVNA POT RDEČE ARMADE

Hitlerjevska Nemčija je 22. junija 1941 verolomno napadla Sovjetsko zvezo. Hitler, ki je skoraj brez izgub potolkel vse evropske vojske, je imel pod seboj skoraj vso Evropo. Za njegovo vojsko je delala skoraj vsa evropska industrija, mnoge fašistične države pa so mu pomagale tudi s številnimi divizijami. Sovjetska zveza se je znašla v težavnem položaju, ker je imela še premalo topov, tankov in letal, ker še ni izvedla popolne mobilizacije. Zato je bilo za Rdečo armado nujno, da pridobi na času, da mobilizira vso vojsko in jo primerno oboroži. Zaradi tega je morala zadrževati nemške divizije, morala se je umikati, zadajajoč sovražniku hude izgube. V sovjetskih tovarnah so na poziv maršala Stalina pohiteli z izdelavo najmodernejšega orožja. Po poldrugem letu so sovjetski delavci že postavili nasproti nemškim motoriziranim divizijam daleko močnejšo armado.

Kljub mnogim prednostim ni nemški roparski pohod na Sovjetsko zvezo uspeval tako, kot si je zamislil Hitler. Že tedaj, ko se je Rdeča armada izpopolnjevala z ljudmi in orožjem, so Nemci doživeli več močnih udarcev, ki so bistveno omajali njihovo moč. Hitlerjevci so pred Leningradom, Moskvo in Stalingradom naleteli na tako čvrsto fronto, da je niso mogli prebiti, čeprav so navalili z vso močjo. Tu je začela krvaveti izbrana sila nemške vojske. Samo pri Odesi so imeli Nemci mrtvih in ranjenih 160.000 vojakov, pri Sevastopolu pa 300.000.

Začelo se je drugačno vojskovanje, kot so ga bili takrat vajeni Nemci. Rdeča armada je zadržala njihov val in jih prisilila v pozicijsko vojskovanje.

Niti v najhujši zimi jih Rdeča armada ni pustila pri miru. V hudi zimi leta 1941-42 je nemška vojska doživela strašen udarec. Rdeča armada jo je na posameznih krajih potisnila za 400 km nazaj proti zapadu. Osvobodila je 177.000 km² ozemlja, pobila 450 tisoč Nemcev, uničila 4000 tankov, 7000 topov in 2000 letal.

Do jeseni leta 1942 so imeli Nemci na vzhodnem bojišču več milijonov izgub, ki so jih začeli mašiti s svojimi satelitskimi rezervami. Nemška vojska je začela omagovati. Rdeča armada se je medtem organizirala in najmoderneje oborožila.

Po vseh okupiranih predelih Sovjetske zveze se je na poziv maršala Stalina dvignilo sovjetsko ljudstvo v oborožen upor proti hitlerjevskim tolpom, ki so požigale sovjetske vasi, ropale, mučile in ubijale sovjetske državljane. Povsod so nastajali močni partizanski odredi, ki so napadali hitlerjevske prometne zveze in uničevali fašistične okupatorje. S tem so sovjetski partizani maščevali solze in kri sovjetskega ljudstva in mogočno pomagali svoji Rdeči armadi pri uničevanju nemških fašistov.

Rdeča armada je 19. novembra 1942 prešla v ofenzivo pri Stalingradu. Njena ofenziva se je polagoma razširila na vse bojišče od Kavkaza do Leningrada. Do 31. marca 1943 je napredovala na nekaterih mestih za 600-700 km proti zapadu, osvobodila 480 tisoč kvadratnih kilometrov sovjetskega ozemlja in samo pri Stalingradu pobila in ujela 850.000 hitlerjancev, 345.525 jih zajela in zaplenila ali uničila 9190 nemških tankov, 5090 letal in 20.360 topov.

Spomladi leta 1943 so zbrali Nemci velike tankovske in pehotne sile ter številno letalstvo. 5. julija so z 38 divizijami napadli na ozkem bojišču severno in južno od Kurska. Rdeča armada je jekleni naval vzdržala in po nekaj dneh sama prešla v protiofenzivo.

Bitka pri Kursku je začetek prve poletne ofenzive Rdeče armade. Mesec dni po nemškem napadu sta bila osvobojena Orel in Belgorod, 23. avgusta Harkov in 30. avgusta Taganrog. Od 5. julija do 20. avgusta je Rdeča armada izločila iz boja najmanj milijon Nemcev in uničila velikansko množino orožja ter ostalega nemškega vojnega materiala.

V septembru je bila v šestih dneh osvobojena vsa kotlina Dona. Rdeča armada je tedaj prešla v silovito ofenzivo od Nevela do Črnega morja in ob koncu septembra prišla do Dnjeptra. Niti 500—600 m široka reka, ki so jo Nemci močno utrdili, ni mogla zadržati navala sovjetskih vojakov. Po srditi tridnevni bitki je Rdeča armada 6. novembra osvobodila Kijev, pri katerem je razbila devet pehotnih, dve tankovski in eno motorizirano nemško divizijo.

Rdeča armada je brez odmora, čemur se je čudil ves svet, takoj prešla v svojo tretjo zimsko ofenzivo. Istočasno so začeli Nemci protiofenzivo pri Žitomiru, da bi zavrl silovito sovjetsko prodiranje. Ko je Rdeča armada odbijala to ofenzivo, se je njen napad razširil. Osvobodila je Rečico, Gomel, Znamenko, razbila Nemce severno in južno od Nevela, prodrla v pokrajine Sarma in v dvanajstdnevni bitki razbila nemško fronto pod Leningradom.

V teh bojih so utrpeli Nemci velikanske izgube. Med 14. in 25. januarjem so sovjetske čete na leningrajski fronti razbile deset nemških pehotnih divizij in eno brigado.

Rdeča armada je potisnila Nemce za 150—200 km od Leningrada. V enem mesecu je razbila glavno nemško 18. armade. Uničila je veliko nemško topniško fronto, ki je do tedaj s 350 topovi težkega kalibra od 150—460 mm obstreljevala Leningrad. Nemci so imeli 90.000 mrtvih in 7200 ujetih, uničenih pa je bilo 3814 nemških topov, med njimi 280 težkega kalibra, in mnogo drugega vojnega materiala.

Od junija leta 1941 do julija 1944 je Rdeča armada pobila in ujela 7.800.000 Nemcev, uničila ali zaplenila 70.000 tankov, 60.000 letal in več ko 90.000 topov.

23. junija 1944 je Rdeča armada prešla v ofenzivo na srednjem odseku bojišča, ki so ga Nemci najbolj utrdili. Zato so bili udarci Rdeče armade še hujši in zmage še večje. V enem samem mesecu je padlo 381.000 Nemcev, 158.480 jih je bilo ujetih, med njimi tudi 22 generalov. Uničenih je bilo 2735 nemških tankov, 8702 topa, 23.071 strojnic in 57.172 avtomobilov.

Med 20. avgustom in 3. septembrom so sovjetske čete uničile na področju Jassy-Kišenjeve 6. in 8. nemško armado. Pobitih je bilo 150.000 Nemcev, 106.000 pa ujetih.

Zaradi teh silovitih udarcev so morali kapitulirati Hitlerjevi vazali: Romunija, Finska in Bolgarija, ki jim je kmalu sledila še Madžarska.

Četrta zimska ofenziva je prekosila vse dotedanje ofenzive. Začela se je 12. januarja 1945. Že v prvih treh dneh se je zrušila nemška fronta od Vzhodnega morja do severnih Karpatov in 23. januarja je Rdeča armada prišla do Odre. Kmalu nato je bila osvobojena vsa Poljska in zasedenih večina nemških po-

krajin Vzhodne Prusije, Slezije in Pomorjanske. 12. marca je padla trdnjava Küstrin, ki leži 2100 km zapadno od Stalingrada.

Samo v prvih trinajstih dneh je Rdeča armada ubila 295.000 hitlerjevskih vojakov in oficirjev, 86.350 pa jih ujela. Zaplenila ali uničila je ogromno množino orožja in vojnega materiala. Nemška vojska je bila stisnjena v vrsto žepov, ki jih je Rdeča armada naglo uničila.

15. februarja 1945 je Rdeča armada po srditih bojih zasedla Budimpešto, kjer je padlo 49.000 Nemcev, 123.000 jih je bilo ujetih in Rdeča armada je zaplenila toliko orožja, kolikor zadošča za opremo četrtilijonske vojske. Bitka v vzhodni Prusiji je stala Nemce 270.000 mrtvih in ranjenih.

V marcu je Rdeča armada prodrla v Avstrijo in zasedla Dunaj ter ujela in polovila na desetisoče Nemcev. Da bi izzvali med združenimi zavezniki razdor, so se začeli Nemci v masah predajati angleškim in ameriškim četam, proti Rdeči armadi pa so se začeli boriti z blazno srditostjo.

Sredi aprila je Rdeča armada začela ofenzivo južno od Berlina in v kratkem času razbila najmodernije utrjeni obrambni pas okrog Hitlerjeve prestolnice. Nad 300.000 Nemcev je bilo ujetih, čez 100.000 pa jih je padlo. Rdeča armada se je 20. aprila sestala na Labi z vojsko zapadnih zaveznikov.

2. maja 1945 je maršal Stalin v svojem dnevnem povelju šte. 350 objavil, da je Rdeča armada po hudih bojih razobesila zastavo zmage nad brlogom nemškega imperializma — v Berlinu.

Slavna Rdeča armada je v težki in dolgotrajni domovinski vojni pobila in zajela okoli 12 milijonov nemških vojakov in oficirjev, zaplenila ali uničila pa 120.000 tankov, 100.000 letal 140.000 topov ter nepregledne množine ostalega vojnega materiala, s katerim je moči opremiti milijonske armade. To je najsjajnejši dokaz moči in veličine nepremagljive Rdeče armade.

Voditelji treh velikih držav: Sovjetske zveze, Združenih držav Amerike in Anglije so se sporazumeli, da bo dva do tri mesece po kapitulaciji Nemčije in zaključku vojne v Evropi Sovjetska zveza stopila v vojno proti Japonski na strani zaveznikov.

Sovjetska zveza je stopila v vojno proti Japonski točno na določeni dan po kapitulaciji Nemčije in zaključku vojaških operacij v Evropi. Komaj mesec dni po vstopu Sovjetske zveze v vojno na Daljnem vzhodu je bilo niponsko žarišče svetovnega fašizma in svetovnega napadalstva uničeno. Rdeča armada je pod vodstvom generalisima Stalina oprala čast, ki jo je omadeževal začasni poraz v letu 1904. Uveljavljene so bile pravice Sovjetske zveze glede Južnega Sahalina, Bermundskih otokov, Porta Daljni in Port Arturja. Rešeno je bilo vprašanje o skupnem izkoriščanju Čangčunske železniške proge (tako imenovane vzhodno-kitajske železnice).

Z brezpogojno kapitulacijo Japonske dne 25. avgusta 1945, ki je sprejela določila potsdamske deklaracije z dne 26. julija 1945, se je končala druga svetovna vojna. Po štirinajstih letih brezkončnih konfliktov, spopadov in vojn je zavladal na svetu mir, za katerega so svobodoljubni in demokratični narodi doprinesli toliko žrtev in prelili toliko krvi. Štirinajst dolgih let je bilo potrebnih, da je poginil japonski imperializem, da je bilo odstranjeno zadnje žarišče vojne.

Slavna Rdeča armada je rešila svet fašističnega suženjstva

O TOVARIŠU STALINU

Življenje in delo tovariša Stalina je neločljivo povezano z delom V. I. Lenina, z zgodovino naše junaške Boljševiške partije. V hudih letih ilegale, v borbi za zmago velike Oktobrske socialistične revolucije, med državljansko vojno, v borbi proti sovražnikom ljudstva, proti sovražnikom socializma, v borbi za zgraditev in utrditev socialistične družbe se je vidno uveljavila jeklena volja in revolucionarna energija tovariša Stalina.

J. V. Stalin je genialni voditelj in učitelj Partije, veliki strateg socialistične revolucije. Nepomirljivost proti sovražnikom socializma, najgloblja načelnost, združitev jasne revolucionarne perspektive v njegovem delu, jasnost in smotrnost z izredno trdnostjo in vztrajnostjo v stremljenju za smotrom, modrost in konkretnost vodstva, neločljiva povezanost z množicami — to so značilne poteze Stalinovega sloga pri delu. Še noben voditelj na svetu ni vodil tako velikih množic delavcev in kmetov kakor voditelj J. V. Stalin. J. V. Stalin zna bolje kakor kdor koli sploševati revolucionarne izkušnje množic, sprejemati in razvijati njihovo pobudo, se učiti od množic in učiti množice, jih voditi naprej k zmagi.

Vse Stalinovo delo nam nudi zgled združitev ogromne teoretične sile s praktičnimi izkušnjami revolucionarne borbe, izrednimi po svojem obsegu in razmahu.

S svojimi najbližjimi borci, tovariši Molotovom, Vorosilovom, Kaganovičem, Kalininom, Mjkojanom, Andrejevom, Ždanovom, Hruškovim, Berijem, Švernikovom in drugimi preizkušenimi leninisti, ki stojijo na čelu velike Partije boljševikov, Stalin vodi v zgodovini edinstveno večnarodnostno socialistično državo delavcev in kmetov. Na vseh področjih socialistične graditve pomenijo njegova navodila vodstvo za akcijo. Delo tovariša Stalina je izredno mnogostransko. Njegova energija je v resnici presenetljiva. Krog vprašanj, ki pritegujejo Stalinovo pozornost, je neizmeren: najbolj zamotana vprašanja teorije marksizma-leninizma in šolske knjige za otroke; vprašanja zunanje politike Sovjetske zveze in vsakdanja skrb za ureditev proletarske prestolnice. Ustvaritev velike severne pomorske poti in osuševanje močvirij Kolhide; vprašanja razvoja sovjetske književnosti in umetnosti ter redigiranje pravil za kolhoze.

Vsi poznajo nepremagljivo silo Stalinove logike, kristalno jasnost njegovega razuma, jekleno voljo, vdanost Partiji, ognjeno vero v ljudstvo in ljubezen do ljudstva. Vsem je znana njegova skromnost, preprostost, usmiljenje do ljudi in neusmiljenje do sovražnikov ljudstva. Vsem je znano, kako sovraži hrup, frazerje in blebetače, mile Jere in strahopetce. Stalin je moder, umerjen pri reševanju zamotanih političnih vprašanj, tam, kjer je treba vsestransko upoštevati sleherni plus in minus. Hkrati je Stalin tudi največji mojster pogumnih revolucionarnih rešitev in naglih preokretov.

Stalin — to je Lenin sedanosti. Ko je odgovarjal organizacijam in tovarišem, ki so mu l. 1929 čestitali k 50 letnici, je Stalin zapisal: »Vaše čestitke in pozdrave pripisujem veliki partiji delavskega razreda, ki me je rodila in vzgojila po svoji podobi. Prepričani ste lahko, tovariši, da bom tudi v prihodnosti pripravljen dati vse svoje sile, vse svoje sposobnosti in če bo treba svojo kri, kapljico za kapljico za stvar delavskega razreda, stvar proletarske revolucije in svetovnega komunizma.«

Narodi Sovjetske zveze vidijo v Stalinu posebljenje svojega junaštva, svoje ljubezni do domovine, svojega rodoljuba, »Za Stalina! Za domovino!« S tem geslom so borci slavne Rdeče armade potolkli sovražnika in zasadili sovjetsko zastavo na hribih pri jezeru Hasan.

V Stalinu vidijo narodi Sovjetske zveze posebljenje svojih upov in želja, posebljenje zmag, ki so jih izvojevali. »Za Stalina! Za stalinsko ustavo!« S temi vzkliki so šli junaki Rdeče armade v boj proti tistim, ki so prekršili naše meje na Daljnem vzhodu.

Stalinovo ime — to je jamstvo osvoboditve. »Za Stalina!« — s tem klicem je Rdeča armada v bliskovitem pohodu hitela, da osvobodi brate Beloruse in Ukrajince izpod jarma panske Poljske.

Stalinovo ime — to je simbol junaštva, simbol sovjetskega ljudstva, poziv na nova junaška dejanja v slavo sovjetskega ljudstva. S Stalinovim imenom so papani izvršili svoje zgodovinsko dejanje. Z mislijo na Stalina stahanovci in stahanovke nudijo zglede izredne storilnosti, kakršnih še ni bilo, ter pospešujejo prehod naše domovine k svetlim vrhovom komunizma. Z mislijo na Stalina neumorno delajo kolhozniki in kolhoznice ter se borijo za pravico, da bi se odlikovali na vsevezni kmetijski razstavi, ter polagajo temelje popolnega blagostanja, ki je začilno za komunistično družbo. S Stalinovim imenom letajo višje in višje in čedalje hitreje, vedno dalje piloti-junaki, ki jih je ljudstvo imenovalo Stalinove sokole.

Stalinovo ime nosijo v svojih srcih mladeniči in dekleta domovine socializma, pionirji in pionirke. Njihove največje sanje so, da bi postali takšni, kakršen je bil Lenin, kakršen je Stalin, da bi bili politični delavci leninsko-stalinskega tipa. Na poziv partije tovariša Stalina je sovjetska mladina gradila gigante socialistične industrije, zidala mesta v tajgi, gradila in gradi krasne ladje, osvaja Arktih, uvaja novo tehniko v industriji in kmetijstvu, krepi obrambo naše domovine in ustvarjalno dela v znanosti in umetnosti. — Komsomol, ki sta ga vzgojila Lenin in Stalin, je zvest pomočnik Boljševiške partije, zanesljiv naslednik starega pokolenja borcev za komunizem.

Narodi Sovjetske zveze pišejo v številnih jezikih pesmi o Stalinu. V teh pesmih se izraža silna ljubezen in brezmejna vdanost narodov Sovjetske zveze do svojega velikega voditelja, učitelja in prijatelja.

Stalinovo ime se zliva v ljudskem ustvarjanju z Leninovim imenom. »Gremo s Stalinom kakor z Leninom, govorimo s Stalinom kakor z Leninom. Pozna vsako našo misel in vse življenje skrbi za nas« — pravi neka lepa ruska pripovedka.

Stalinovo ime je simbol moralne in politične enotnosti sovjetske družbe.

»Imen! Lenina in Stalina budita svetle upe v vseh krajih sveta in odmevata kot poziv v borbi za mir in srečo ljudstva, v borbi za popolno osvoboditev od kapitalizma.« (Molotov.)

Socializem v ZSSR je zmagal in žanje nove zmage, ker vodi vse naše delo in borbo največji človek sedanosti, zvesti nadaljevalec Leninovega dela — Josip Visarionovič Stalin.

Enodušna misel, želja, ki prihaja iz globine src delovnega ljudstva naše države in vsega sveta, je:

Naj živi dolga leta naš ljubljani in veliki Stalin! Živela velika, nepremagljiva zastava Marxa-Engelsa-Lenina-Stalina!

(Iz biografije Josipa V. Stalina.)

LENINOVO TRUPLO BO OHRANJENO BODOČIM POKOLENJEM

Razgovor s herojem socialističnega dela profesorjem B. I. Zbarskim

V zgodovini svetovne znanosti ni primera, da bi bilo truplo balzamirano tako, kakor je Leninovo. Truplo V. I. Lenina je bilo balzamirano po metodi profesorja B. I. Zbarskega in zdaj že pokojnega akademika V. P. Vorobjeva. V pogovoru s sodelavcem znane sovjetske revije »Ogonek« L. Ognevim je povedal prof. Zbarski nekaj podrobnosti o tem edinstvenem balzimiranju.

»Misel, naj bi se Leninovo truplo ohranilo,« — je rekel prof. Zbarski, — »je prišla neposredno iz ljudstva samega. Takoj po Leninovi smrti so jela prihajati na sovjetsko vlado naslovljena pisma in brzojavke s prošnjo, naj se Leninovo truplo ne izroči zemlji, temveč naj bi vlada poskrbela, da bi se voditelj ljubljenej lik ohranil. Vlada je podprla to iniciativo. Na predlog tovariša Stalina je bilo sklicano posvetovanje uglednih sovjetskih učenjakov. Naloga učenjakov je bila formulirana takole: »Ohraniti truplo tako, da bo dostopno ogledu in da bi zunanja oblika telesa in obraza ohranila lik Vladimirja Iljiča tak, kakršen je bil prve dni po svoji smrti.«

Tako težke naloge svetovna znanost še ni poznala. Skozi tisočletja so si učenjaki prizadevali rešiti ta problem, toda še nikomur se to ni posrečilo. Mumifikacija, ki so jo poznali Egipčani in drugi stari narodi, je bila v glavnem omejena na izsušitev trupla; pri tem je bila zunanja podoba, posebno pa poteze obraza, spremenjena tako, da mrliča ni bilo mogoče spoznati. Naša naloga je bila odkriti čisto nov način balzimiranja. Novo metodo sva odkrila akademik V. P. Vorobjev in jaz in izkušnje so pokazale, da je bil njen uspeh sijajen.

Predlagana metoda balzimiranja je bila povsem nova, znanost je še ni poznala in ostala je pridobitev izključno sovjetske znanstvene misli, čeprav so si učenjaki zapada in Amerike zadnja leta na vse načine prizadevali izpolniti to nalogo. Sovjetska znanost je lahko ponosna na to, da je prva na svetu dosegla trajno ohranitev trupla v nespremenjeni obliki in tako našla odgovor na vprašanje, ki se je človeštvo zaman ukvarjalo z njim že od najstarejših časov.

Za uspeh znanosti je bilo zelo važno neposredno zanimanje, ki so ga bili deležni sovjetski učenjaki pri vladi, Centralnemu komitetu partije in osebo pri tovariših Stalinu, Molotovu, Beriji in Merkulovu. Oni so neposredno sledili našemu delu in nas vsestransko podpirali.

Tako se nam je posrečilo izpolniti voljo sovjetskega ljudstva ter odgovorno naročilo Partije in vlade. Truplo Vladimirja Iljiča Lenina je ohranjeno v nespremenjeni obliki. Skrbno in sistematično opazovanje trupla V. I. Lenina in dobro premišljena organizacija vsega dela, ki v njem sodelujeta tudi moja najbližja pomočnika prof. S. R. Mardašev in docent I. B. Zbarski, je omogočilo preprečiti skozi dva in dvajset let, kolikor jih je minilo od Lenineve smrti, posmrtno spremembe na truplu in ohraniti popolno podobnost.

Povejte, prosim, kako je bilo zagotovljeno nadzorstvo nad Leninovim truplom med vojno?

»Takoj prve dni vojne je bilo treba evakuirati truplo v kraj, varen pred letalskimi napadi, premisliti vse podrobnosti prevoza in organizacijo znanstvenega dela v pogledu ohranitve voditeljevega trupla v novem kraju. To je bila težka naloga. Sedemnajst let je počivalo Leninovo truplo na enem kraju, v določenih, strogo kontroliranih pogojih temperature, vlage, svetlobe. Peljati smo ga morali tisoče kilometrov daleč v različnih vremenskih prilikah, med prevozom se je treslo in temperatura se je spreminjala. Vendar pa smo se potrudili predvideti vse, kar smo mogli.

V juliju 1941 je bilo Leninovo truplo evakuirano. Skrben pregled je pokazal, da prevoz na srečo ni nič

vplival na ohranitev. Vzpodbujeni po tem smo se lotili nadaljnega dela, ki smo ga opravljali nepretrgano. Sovjetska metoda balzimiranja je prestala vse preizkušnje.

Uradni ogled Leninevega trupla ki je bil proti koncu leta 1944, je pokazal, da se truplo Vladimirja Iljiča Lenina v 20 letih ni spremenilo. Ohranilo je lik Vladimirja Iljiča, kakršen se je ohranil v spominu sovjetskega ljudstva. Na koncu je rečeno, da je bila na volji ljudstva osnovana naloga Partije in vlade, naloga tovariša Stalina ohraniti truplo Vladimirja Iljiča Lenina za dolgo dobo z ohranitvijo podobnosti in v obliki, dostopni ogledu, v polni meri izpolnjena.

V aprilu 1945, ko je bila sleherna nevarnost zračnega napada na Moskvo absolutno izključena, je bilo Leninovo truplo znova položeno v mavzolej in začele so se priprave za odkritje mavzoleja.

In 16. septembra, po nad štiritletnem presledku, so se vrata Leninevega mavzoleja znova odprla. Z veliko napetostjo smo čakali na ta dan. Ta leta so bila minila v največjem naporu sil vsega sovjetskega ljudstva, ki se je borilo proti fašističnim osvajalcem za svobodo in neodvisnost naše ljubljene domovine. Tovariš Stalin je vodil sovjetsko ljudstvo k zmagi pod Lenino zastavo. Zdaj lahko sovjetsko ljudstvo znova vidi svojega voditelja in učitelja V. I. Lenina.

Po soglasni sodbi vseh obiskovalcev se je truplo Vladimirja Iljiča sijajno ohranilo in napravi vtis spečega človeka. Govoril sem z ljudmi, ki so dobro poznali Vladimirja Iljiča in hodili prej v mavzolej. In pravili so mi o izredno močnem vtisu ob novem obisku mavzoleja.

Ali se je v mavzoleju kaj spremenilo?

»Leninovo truplo počiva zdaj v novem sarkofagu. Stari sarkofag je imel vrsto konstruktivnih pomanjkljivosti, ki so škodoval vrtisu ob ogledu. Zadnje čase je bilo opravljeno zelo veliko delo v pogledu izdelave novega sarkofaga. To delo so opravili delavci moskovske tovarne »Rdeči proletarec« po načrtu akademika arhitekture A. V. Ščuseva in profesorja kiparstva B. I. Jakovljeva. Težko svetlobno-tehnično nalogo v pogledu enakomerne osvetlitve Leninevega obraza in telesa je izpolnil inženir N. V. Gorbačev iz vsezveznega elektrotehničnega inštituta. Zaradi posrečene razdelitve svetlobe in dobro premišljene konstrukcije sarkofaga — njegove tanke stene se sploh ne vidijo — se zdi, da leži Lenin na postelji živ, da je pravkar zaspal.

Mavzolej V. I. Lenina je bil ljudstvu prvič dostopen 1. avgusta 1924. Do začetka vojne ga je obiskalo nad 20 milijonov ljudi. Zdaj prihajajo dan za dnem v mavzolej tisoči delovnih ljudi.

Koliko časa se bo ohranilo Leninovo truplo nespremenjeno?

Na to vprašanje je odgovoril učenjak z globokim prepričanjem:

»Dvaindvajsetletne izkušnje nam dajejo vso pravico domnevati, da bomo lahko ohranili truplo Vladimirja Iljiča v nespremenjeni obliki za nedoločeno dolgo dobo, morda tudi skozi stoletja. Tako sodijo najuglednejši učenjaki naše dežele, ki tudi smatrajo, da bo ohranjeno truplo velikega voditelja mnogim pokolenjem.«

Profesor je umolknil in stopil k oknu. Na Moskvo je legal mrak kratkega zimskega dne. Skozi široka okna se je odpiral pogled na Kreml, na zasneženi trg, kjer se gradi Palača Sovjetov; v mraku se je izgubljala neskončna dalja prestolnica. Nad pisalno mizo je visel milijonom znani portret Vladimirja Iljiča Lenina — z odkritim, negibnim pogledom, kakor da je uprt v stoletja.

SILA IN ŽIVLJENJSKA SPOSOBNOST KOLHOZNEGA REDA

Lenin in Stalin učita, da je vojna najtežja preizkušnja gmotnih in duhovnih sil slehernega naroda. Po svojem obsegu nevidena Velika domovinska vojna je zahtevala od sovjetskih ljudi velikanske napore in težke žrtve. Toda ti napori in žrtve niso bili zaman. Pod vodstvom Boljševiške partije in svojega genialnega voditelja tovariša Stalina je sovjetsko ljudstvo častno preneslo vojne preizkušnje in izvojevalo popolno zmago nad sovražnikom.

Ne glede na to, da je bila Sovjetska zveza v vojni skoraj štiri leta, se je njena socialistična ekonomika krepila in rasla. Gospodarstvo pokrajini, ki so bile osvobojene izpod nemškega jarma, se naglo obnavlja. »To« — je rekel tovariš Stalin — »je posledica herojskih naporov delavcev in kolhoznikov, sovjetske inteligence, žena in mladine naše dežele, ki jih navdihuje in vodi velika Boljševiška partija.«

Pod vodstvom Partije Lenina-Stalina si zdaj prizadeva naše ljudstvo čimprej zaceliti rane, ki jih je zadala deželi vojna, še bolj utrditi vojaško in gospodarsko moč svoje ljubljene domovine in dvigniti na višjo stopnjo gmotno blagostanje vsega delovnega ljudstva. Važno vlogo v izpolnitvi teh nalog bo moralo odigrati naše socialistično poljedelstvo. Ali moremo dvomiti o tem, da bodo kolhozni kmetje prav tako uspešno izpolnili svoje obveznosti mirnega časa, kakor so izpolnili svojo dolžnost med vojno!

Veliki podvig sovjetskih kmetov v obrambi domovine bo z zlatimi črkami zapisan v zgodovini narodov ZSSR. Sodobna vojna postavlja pred poljedelstvo velikanske naloge. Milijske armade potrebujejo velike množine hrane, potrebe industrije v pogledu vseh vrst poljedelskih surovin se silno povečajo. Istočasno pa izgubi vas znaten del delovne sile in vprežne živine, preskrba poljedelstva s stroji se pa skrči.

Kakor so pokazale izkušnje prve svetovne vojne, individualno kmetijstvo z njegovo nizko storilnostjo dela in skrajno omejenim prometom s pridelki, ne more biti kos takim težavam. Z individualnim kmetijstvom bi naša dežela ne bila mogla zmagati v taki vojni, kakor je bila vojna proti hitlerjevski Nemčiji. Brez velikih državnih zalog žita, kakor je rekel Lenin, ni mogoče niti postaviti velike armade in jo svobodno premikati, niti spraviti v tir obrambne industrije. Kolhozno poljedelstvo pa je ne glede na izgubo v poljedelskem pogledu tako važnih pokrajin kakor so Ukrajina, Don in Kuban, zagotovilo skozi vsa vojna leta nemoteno preskrbovanje Rdeče armade in dežele s hrano, industrije pa s surovinami. Pomoč v hrani, ki jo je dobivala ZSSR od zaveznikov, je sestavljala pri vsej njeni dragocenosti le nezaten del tistega, kar je dajala fronti naša kolhozna vas.

Vzporedno z našo mogočno socialistično industrijo je kolhozni red rešil našo domovino zasužnjenja in pogube.

Velika domovinska vojna je jasno pokazala, da je ustanovitev kolhoznega reda največja zgodovinska zasluga Boljševiške partije, uresničenje genialne zamisli njenih voditeljev Lenina in Stalina. Pod vodstvom Partije Lenina-Stalina so pokazali kolhozi med vojno nepremagljivo življenjsko silo.

Govoreč o izkušnjah iz prve svetovne vojne, je Lenin rekel, »da lahko pridemo samo s pomočjo skupnega, združnega, tovariškega dela iz tiste slepe ulice, kamor nas je pognala imperialistična vojna« (zvezek XXIV., str. 537). Razvijajoč Leninov nauk, je tovariš Stalin poudaril, da je za utrditev naše države in izgradnjo socialistične družbe »poleg industrializacije potreben še prehod od malega individualnega kmetijstva k velikemu kolektivnemu poljedelstvu, opremljenemu s traktorji in modernimi poljedelskimi stroji kot edini trdni osnovi sovjetske oblasti na vasi«.

V kolhozem redu je postalo naše poljedelstvo največje, najbolj mehanizirano na svetu, v velikanski meri je dvignilo proizvodjalnost kmečkega dela in povečalo pridelke s poljskimi pridelki. S tem je dobila naša industrija povsem novo poljedelsko bazo za svoj razvoj, kar je imelo zelo važno vlogo v utrditvi vojaške moči naše dežele.

Kolektivizacija poljedelstva je likvidirala najštevilnejši izkoriščevalski razred v naši deželi — zemljiško gospodo in postavila na pot družbenega socialističnega gospodarstva najštevilnejši delovni razred — razred kmetov, sovjetski oblasti je dala »socialistično bazo na najobširnejšem in življenjsko najbolj potrebnem, toda tudi najbolj zaostalem področju narodnega gospodarstva — v poljedelstvu« (»Kratek tečaj zgodovine VKP [b]« str. 292). S tem pa je odigrala kolektivizacija zelo važno vlogo v skovanju moralno politične enotnosti našega ljudstva. Kolhozni red je strnil naše mnogoštevilne kmete okrog Partije in vlade in napravil iz njih zveste branilce naših velikih revolucionarnih pridobitev. Prav zaradi tega so doživeli klaverni polom računski nemških fašistov na nesoglasje in spore med delavci in kmeti ZSSR. Kot mogočna sila so stopili kolhozni kmetje na branik domovine. Sovjetska vas je dala Rdeči armadi in vojni mornarici milijone odličnih borcev, herojev vojne, kakršne še ni bilo v zgodovini človeštva, heroje, ki so se proslavili z nesmrtnimi podvigmi.

Kolhozni red, ki je zagotovil v zadnjih desetih letih velikanski kulturni dvig vasi, je dal naši armadi odlično izpopolnitev v ljudeh, ki niso samo zvesti domovini, temveč tudi pismeni, sposobni v polni meri obvladati moderno vojno tehniko. Zadostuje, če omenimo, da so odigrali milijoni traktoristov in drugih mehanizatorjev poljedelstva velikansko vlogo v formiranju tankovskih in artiljerijskih enot Rdeče armade.

Kulturni dvig naše vasi je prispeval veliko silo tudi k partizanskemu gibanju v krajih, ki jih je bil sovražnik začasno zasedel. Znano je, da je bila številna v letih kolektivizacije vzgojena vaška inteligenca jedro partizanskih odredov. Kolhozni kmetje so se zavestno borili proti osvajalcem, za svojo rodno sovjetsko oblast, za kolhoze.

Vse to dokazuje, da kolhozni red ni samo najboljše sredstvo za gospodarski in kulturni dvig vasi v letih mirne izgradnje, temveč tudi najboljša oblika mobilizacije vseh njenih sil za borbo proti sovražniku. Na osnovi kolhoznega reda so pokazali sovjetski kmetje med vojno v zgodovini še nevideno visoko zavednost v pogledu občeljudskih interesov, socialistična oblika gospodarstva pa je zagotovila kolhoznikom izpolnitev težkih nalog, ki so se jih dobro zavedali.

Uspehi sovjetskih kmetov med vojno so svetovno zgodovinskega pomena. Ti uspehi z vso jasnostjo potrjujejo velike prednosti kolhoznega reda.

Vojna je postavila pred kolhoze v prvi vrsti nalogo nadomestiti pomanjkanje delovnih rok, ki ga je povzročila mobilizacija. Znano je, da je bila v prejšnji svetovni vojni posledica tega pomanjkanja delovne sile na vasi degradacija poljedelstva naše dežele do prave katastrofe na področju prehrane. Ker so bila zemelja in proizvodjalna sredstva v privatnih rokah, ker smo imeli nizko tehniko in na pol tlačansko organizacijo dela, ni bilo mogoče ohraniti poljedelske proizvodnje na višini, kakor jo zahteva vojna.

S tem, da so postala proizvodjalna sredstva last vsega ljudstva, da smo dobili visoko mehanizacijo dela in kolektivno organizacijo dela, je bila zagotovljena vključitev v kolhozno proizvodnjo vsega za delo sposobnega prebivalstva vasi. Ne glede na mobilizacijo moških v armado se je splošno število kolhoznikov in članov njihovih

družin, ki so sodelovali v skupnem gospodarstvu, od leta 1940 do 1943 zmanjšalo samo za 7%, v nekaterih pokrajinah pa se je celo povečalo. Obenem je naraslo število v istem času na enega odraslega, za delo sposobnega kolhoznika, odpadajočih delovnih dni od 262 na 346 v letu. To je omogočilo kolhozom, da so bili v glavnem kos vsemu poljedelskemu delu.

Posebno veliko vlogo so imele med vojno v kolhozni kmetijstvu žene. S svojim požrtvovalnim delom so kolhoznicke omogočile nemoteno preskrbo fronte s tem, da so prevzele nase osnovno težo dela. V nekaterih pokrajinah Povolžja, Urala in Zapadne Sibirije se je delež ženskega dela v kolhozih od leta 1939 do 1943 podvojil. Obenem je močno naraslo število žen na vodilnih mestih: predsednikov kolhozov od 0,6 na 5,6%, brigadirjev poljedelskih brigad od 3,5 na 8,5%, upraviteljev živinorejskih farm od 13 na 56%.

»Samo svobodno delo, samo kolhozno delo je lahko rodilo take herojke dela na vasi. Takih žen ni bilo in ni moglo biti v starih časih.« (Stalin.)

Veliko vlogo je imela v kolhozni proizvodnji med domovinsko vojno tudi naša herojska mladina. V skupnem številu kolhozni delovnih dni se je povečal delež na mladino odpadlega dela 1,5 do 2 krat.

Nadomestitev v Rdečo armado mobiliziranih moških je zahtevala tudi množično izšolanje novih kvalificiranih kadrov. Samo v prvih dveh letih in pol velike domovinske vojne je bilo izšolanih za delo v kolhozih 1.264.000 traktoristov, kombajnerjev in drugih strokovnjakov strojno traktorskih postaj, razne tečaje pa je dovršilo 2.610.000 kolhoznikov.

Vojna je postavila pred poljedelstvo tudi vprašanje vprežne živine in motornih vozil. Ker je bil del traktorjev in kamionov mobiliziran za armado, se je raven mehanizacije poljedelskega dela v kolhozih znižala. Občutno se je znižalo število konj. Toda kolhozi so v glavnem premagali to težavo z racionalnejšim izkoriščanjem konj, ki so jim bili ostali, z rejo vprežnih volov, pa tudi z uporabo krav za lažja dela.

Povečanje proizvodljivosti dela in blagovnega prometa je odločilnega pomena za preskrbo armade in dežele s hrano, industrije pa s surovinami. Tovariš Stalin uči, da »so se kmetje, ki so bili pri individualnem delu brez moči, spremenili v najvežje silo, ko so strnili svoje orodje in se združili v kolhoze«. Velika množina prosti prodaji namenjenih poljskih pridelkov je ena izmed glavne posebnosti kolhozne proizvodnje.

Ne glede na vojne težave so kolhozi že jeseni 1941 povečali površino z ozimino zasejanega polja za 1 milijon 600.000 ha. Leta 1944 je bilo v vsej deželi zasejanega skoraj za 7 milijonov ha več polja kakor leta 1943. Državni načrt, ki je določal za leto 1945 nadaljnje povečanje zasejane površine za 8.100.000 ha, pri tem v kolhozih za 5.900.000 ha, so izpolnili kolhozi in kmečka posestva za 100,1%, v pogledu posejanega žita pa celo za 102,8%.

Niž manj važne naloge so bile postavljene tudi na področju živinoreje in tudi te so bile izpolnjene. Leta 1941 se je povečalo število živine v pokrajinah v zaledju v primeri z letom 1940 takole: goveje živine za 1,3%, ovac in koz za 12,9%, prašičev pa za 2,3%. Leta 1942 so kolhozi znova povečali število goveje živine za 11%, ovac in koz tudi za 11%. Leta 1943 so mnogi kolhozi v zaledju na široko organizirali pomoč osvobojenim pokrajinam, kamor so pošiljali živino. V primeri z letom 1943 se je povečalo v teh pokrajinah število goveje živine leta 1944 za 9%, ovac in koz za 3%, prašičev pa za 8%. Medtem so mnogi kolhozi znatno prekoračili obvezne dajatve državi ter prispevali v fond Rdeče armade velike množine mesa in drugih živinorejskih proizvodov.

Med vojno so znali kolhozi organizirati nove baze pridelovanja žita in drugih poljedelskih pridelkov v Sibiriji, na Uralu, v Povolžju in srednjeazijskih republikah. Znatno so povečali pridelovanje krompirja in sočivja okrog mest in industrijskih centrov Urala in Kuzbasa, kjer se je povečala tudi reja malih živali.

Rast storilnosti dela v kolhozih med vojno se vidi posebno jasno iz povečanja zasejane površine, pa tudi iz povprečnega pridelka na enega, za delo sposobnega kol-

hoznika. Od skupne proizvodnje v letih 1941 do 1943 je odpadlo na enega za delo sposobnega kolhoznika v Zapadni Sibiriji 110%, v Povolžju 113%, na Uralu 143,6%, v pasu, kjer ni črne zemlje, pa 153,5% v primeri s proizvodnjo v letih 1938 do 1943.

Med vojno je razvila kolhozna vas nevideno socialistično tekmovanje okrožij, pokrajin in republik za dvig vse proizvodnje, za pravočasno izpolnitev in prekoračenje načrtov v pogledu oddaje pridelkov državi.

Med tekmovanjem so dobile vasi mnogo novih strokovnjakov socialističnega poljedelstva, ki so dosegli ne glede na vojne težave svetovne rekorde v letinah poljskih pridelkov, produktivnosti živinoreje in čim boljši uporabi traktorjev. Delovni podvigi Darje Garmaš, Koroleva, s stalinsko premijo nagrajene Ane Jutkine, Ljuškove, Tamare Krutove in mnogih, mnogih drugih kolhoznikov in kolhoznic bodo ostali v trajnem spominu našega ljudstva, kako globoko se zaveda sovjetsko ljudstvo občeljudskih interesov in kako močno je v njem čustvo sovjetskega patriotizma.

V svojih delovnih podvigih so se kolhozni kmetje opirali na stalno pomoč Partije in vlade, navdihoval jih je tovariš Stalin.

V nasprotju s prvo svetovno vojno, ko so bila kmečka gospodarstva prepuščena sama sebi, je država med domovinsko vojno kolhozom stalno in sistematično pomagala. Strojno traktorske postaje so tudi med vojno opravljale velik del poljedelskega dela, kar je bilo zelo važno za kolhozno proizvodnjo posebno zato, ker je primanjkovalo delovnih rok. Preskrba poljedelstva z benzinom, traktorji in drugimi stroji je bila sicer nekoliko manjša, vendar pa niti v najtežjih vojnih letih ni prenehala. Proti koncu vojne so bile zgrajene nove traktorske tovarne, obnavljajo se tovarne, ki so jih bili razdejali nemški osvajalci. Mnogi kolhozi osvobojenih pokrajin so dobili na posodo semensko žito.

Boljševiška partija je organizirala sistematično pomoč strojno traktorskim postajam po industrijskih podjetjih glede izdelovanja rezervnih delov in popravila traktorjev, prebivalstvo mest in industrijskih centrov je mobilizirala na borbo za letino v pomoč kolhozom.

Zgovoren dokaz, kako sta Partija in vlada med vojno skrbeli za kolhozne kmete, je obširen načrt obnove poljedelstva v osvobojenih pokrajinah. Dokaz temu so tudi nedavno storjeni sklepi SNK RSFSR in CK KP (b) Ukrajine ter SNK in CK KP (b) Belorusije o gradnji stanovanjskih hiš ter prosveti in kulturi namenjenih poslopij po vaseh in kolhozih.

Partija, ki je med vojno neprestano skrbela za kolhozne kmete, je posvečala veliko pozornost tudi nadaljnji organizacijski krepitvi kolhozov, kmete je pozivala k neumornemu delu za domovino. Boljševiki so navdihovali kolhoznike za delovne podvige delujoč kot organizatorji in voditelji socialističnega tekmovanja v kolhozni vasi in usmerjajoč njeno delo na pomoč fronti. S svojim vodstvom kolhoznega gibanja je Partija omogočila kolhozom, da so pravilno in v polni meri izkoristili velike prednosti socialističnega poljedelstva.

Tako so postali naši kolhozi še trdnjši, kar dokazuje uspešno zaključeno obdelovanje zemlje v letu 1945.

Vojna je zadala poljedelstvu hud udarec. V mnogih kolhozih, posebno v osvobojenih pokrajinah, se je število za delo sposobnih kolhoznikov in živine močno skrčilo, v obdelovanju zemlje so nastale motnje, polje je zanemarjeno. Fašistični izvržki so izropali in požgali na tisoče naselij, vasi in kolhozov. Pred kolhozi stoji težka naloga: odstraniti bo treba posledice vojne in še bolj razviti zadržano gospodarstvo.

Izkušnje, ki jih je prineslo delo kolhozov med veliko domovinsko vojno, uče naše kmete, da bodo samo kolhozi, samo kolhozni red zagotovili nadaljnji razcvet in dvig našega poljedelstva in živinoreje. Organizacijsko krepiti kolhoze, strogo držati se pravil kmetijskih zadrug, vestno izpolnjevati obveznosti do države — to je prva naloga kolhoznikov. S tem so obenem začrtane tudi naloge partijskih organizacij na vasi, ki so dolžne poglobiti politično delo med kolhozniki, neprestano pojasnjevati jim pomen kolhozne reda za našo zmago nad fašistično Nemčijo in za naglo zacelitev ran, ki jih je zadala vojna.

Kolhozni kmetje, ki jih je navdušila zmaga nad sovražnikom, delajo zdaj z velikanskim patriotičnim pletom na poljih in farmah. Množično socialistično tekmovanje, ki se je razmahnilo na vasi za uspešno obdelovanje zemlje in izpolnitev obveznosti do države, govori o tem, da bodo kolhozni kmetje pod vodstvom tovariša Stalina izpolnili svojo nalogo v pogledu obnove narod-

nega gospodarstva in pridelovanja obilice kmetijskih pridelkov prav tako častno, kakor so med vojno izpolnili svojo dolžnost do domovine.

Jamstvo za to so sila in življenjska sposobnost kolhoznega reda ter patriotizem naših kolhoznikov in kolhoznic.

Jamstvo za to je stalinska skrb za kolhozne kmete.

Vladimir Menjšagin:

ZAKON IN DRUŽINA V SOVJETSKI ZVEZI

Z ustavo zveze socialističnih republik je ugotovljeno, da žena v ZSSR uživa enake pravice kakor moški na vseh področjih gospodarskega državnega, kulturnega in družbenega življenja.

To načelo enakopravnosti prihaja do popolnega izraza tudi v zakonih o zakonu in družini v ZSSR.

Zakon v Sovjetski zvezi je svobodna zveza, ki sloni na popolni enakopravnosti zakonskih tovarišev. Gmotni odnosi se urejajo na istem načelu enakopravnosti obeh zakoncev.

Svoboda sklenitve zakona v ZSSR je zagotovljena ter zavarovana s posebnimi zakoni, ki določajo kazni za vsak pritisk na žensko, naj bi sklenila zakon ali naj bi nadaljevala zakonsko življenje proti svoji volji. Prav tako je prepovedano ovirati žensko, naj ne sklene zakona.

Kot svobodna zveza mora biti zakon po sovjetskem pravu tudi svobodno ločen. S tem, da sovjetska država dopušča ločitev, vendar ne odobrava lahkomišelnega pojmovanja ločitve, ki bi mogla zlasti neugodno vplivati na položaj nedoletnih otrok iz zakona. Zato je za ločitev predpisana vrsta posebnih pogojev.

Po sovjetskih zakonih o zakonu in družini je mogoča le sodna razporka v ZSSR. Ljudsko sodišče, ki sprejme prijavo za ločitev, pokliče na sodno razpravo oba zakonca, ugotovi razloge razporeke in stori ukrepe za spravo. Treba je naglasiti, da so v sodni praksi pogosti primeri, ko se ljudskim sodiščem posreči doseči spravo zakoncev. V primeru, ko ne pride do sprave, je treba prijavo o ločitvi izročiti višjemu sodišču. Ljudsko sodišče nima pravice sklepati o razporki. To pravico imajo v Sovjetski zvezi le mestna, oblastna, pokrajinska in republikanska sodišča.

Če je priznana potreba po razporki, mora sodišče določiti, pri katerem zakonceu ostanejo otroci in tudi kdo izmed zakoncev ter v kakšni meri prevzame stroške za vzdrževanje otrok. Ta način razporeke v ZSSR izključuje neupravičene ločitve in utrjuje družino, kar je ena naloga sovjetske države.

Skrb sovjetske države za utrditev družine se kaže tudi v zaščiti mater in otrok. Zaradi zaščite zdravja žena so v ZSSR prepovedani splavi. Splav je dovoljen izjemno v primerih, ko bi nadaljnja nosečnost ogrozila zdravje žene ali ko sta roditelja dedno obremenjena z dednimi boleznimi. Kdor bi silil ženo, naj bi splavila, bi bil kaznovan. Ko pa sovjetska država prepoveduje splave, omogoča povsem ženam vzrejo otrok ter posveča največjo skrb nosečim ženam in porodicam.

V ZSSR so določeni posebni plačani dopusti za noseče žene, ki delajo v ustanovah, podjetjih in kolhozih. Dopusti zaradi nosečnosti trajajo 77 dni (35 dni pred porodom in 42 dni po porodu). Od četrtega meseca nosečnosti je prepovedano od nosečih žena zahtevati, da delajo čezurno, od žena, ki imajo dojenčke, pa da delajo ponoči, dokler dojijo. Razen tega so za matere, ki dojijo otroke, v ustanovah in podjetjih določeni odmori med delom zaradi dojenja (ti odmori so vračunani v delovni čas).

Izpopolnitev omrežij porodnišnic, otroških klinik, jasli za dojenčke in domov, koticov za matere in otroke v ustanovah in podjetjih so tudi eden načinov pomoči nosečim ženam in materam.

O obsegu te pomoči dobimo sliko po tem, ko zvezmo, da je bilo v stari Rusiji le 6900 postelj za po-

rodnice, a le 12 porodnic izmed 100 je uživalo zdravniško pomoč, medtem ko je v Sovjetski zvezi bilo leta 1941 141.000 postelj za porodnice in 95% mater je rodilo pod potrebnimi zdravniškimi pogoji. Do konca leta 1941 je bilo v Sovjetski zvezi izročeno svojemu namenu nad 5800 otroških in ženskih klinik in imeli so 13.000 stalnih otroških jasli z 850.000 posteljicami.

Celo med vojno, ko je država dajala vsa sredstva in sile za potrebe bojišča, je povečala število postelj v otroških jaslih na 979.000.

Ko sovjetska država kaže skrb za utrditev družine, nudi tudi veliko gmotno podporo materam pri vzdrževanju in vzgoji otrok. Matere, ki imajo po dva otroka, prejema, ko rodijo tretjega otroka in vsakega nadaljnega otroka enkratno in mesečno podporo. Mesečno podporo dobivajo matere, dokler otrok ne izpolni 5 let. Matere s štirimi otroki dobijo ob rojstvu petega otroka enkratno podporo v znesku 1700 rubljev in prejema mesečno podporo po 120 rubljev. Matere s 7 otroki dobijo pri rojstvu osmega otroka enkratno podporo v znesku 2500 rubljev, mesečna podpora pa znaša 200 rubljev.

Samo v petih letih od 1936 do 1941 je bilo izplačano materam z več otroki nad 4 milijarde rubljev državne podpore, po letu 1943 pa je ta vsota narasla na 7 milijard rubljev.

Matere brez moža z več otroki prejema večjo državno podporo. Razen tega imajo pravico, da oddajo otroka v otroške jasli ali otroški dom v rejo na državne stroške. Mati pa lahko kadar koli zopet prevzame otroka.

Sovjetska država ne oprošča staršev njihove neposredne obveznosti, da redijo in gmotno preskrbijo svoje otroke. Roditelja morata skrbeti za otroke skupno. Ob razporki sodišče določi, kdo izmed zakoncev in v kakšni meri bo nosil stroške preskrbe otrok. Ko ljudska sodišča izrekajo razsodbe o plačevanju alimentov za vzdrževanje otrok, jih lahko določijo v višini od četrtrine do polovice zaslužka roditelja, ki je dolžan plačati alimente. V borbi proti lahkomišelnemu pojmovanju roditeljske dolžnosti preskrbe otrok je v Sovjetski zvezi uvedena zakonska odgovornost za tiste, ki bi se hoteli otresti plačevanja alimentov.

Gosto razpredena organizacija porodnišnic, posvetovalnic, klinik za dojenčke, jasli, domov za matere in otroke — vse to je pripomoglo, da je v ZSSR naglo začela upadati umrljivost otrok ter da so se zboljšale zdravstvene razmere. Hkrati so pogoji za rejo otrok vplivati, da se je znatno povečalo število rojstev. Tako je po podatkih iz leta 1928—1935 znašal naravni prirastek prebivalstva letno 3 milijone.

Z ukazom predsedstva Vrhovnega sovjeta ZSSR avgusta 1941 je bil uveden častni naslov »mati junakinja« in uvedeni so bili redovi: »Materinska slava« in »Mati junakinja« ter »Medalja za materinstvo«. Častni naslov »mati junakinja« dodeljujejo materam, ki so rodile in vzredile 9 ali več otrok. Prejmejo tudi red »mati junakinja« in posebno diplomu predsedstva Vrhovnega sovjeta. Red »materinska slava« prejmejo matere, ki so rodile in vzgojile od 7—9 otrok, medaljo pa matere, ki so rodile in vzgojile 5—6 otrok. Z odlikovanji, ki jih deli najvišji organ oblasti, predsedstvo Vrhovnega sovjeta, se dviga na najvišjo višino dostojanstvo matere, dostojanstvo družine.

PO SOVJETSKI ARKTIKI

Tisoče kilometrov daleč od zapada proti vzhodu se je razprostrela surova pustinja Arktike. Na obali Ledenege oceana so kraji, kamor še ni stopila noga pogumnega raziskovalca, znanstvenika, iskalca novih dežel in naravnih bogastev. So širine, kjer se zdaj ne najde ne Nenca, ne Zvenka, ne Jakuta. Tam ne raste mah, brez katerega ne more živeti rednik človeka — severni jelen. Tja ne zaide bela lisica — najdragocenejša polarna žival, ki daje lovcu življenjska sredstva.

Toda zdaj malone sploh ni otoka v Severnem Lednem oceanu in količkaj omembe vrednega kraja na njegovi obali, kjer bi ne stala hišica sovjetskih polarnikov. V obliki majhnih oaz življenja so raztresene po vseh obalah Arktike polarne postaje Glavne uprave Severne morske poti.

Obširen in pester je krog skrbi in težav, ki jih imajo prebivalci polarnih postaj, raztresenih od sovjetskih meja z Norveško tja do obale Aljaske. Od jutra do večera opazujejo v vseh letnih časih atmosfero, merijo zračni pritisk, temperaturo zraka in morske vode v raznih globinah, ugotavljajo značaj oblačnosti ter opazujejo ledene gore in morske toke. Vsak dan ob določenem času poročajo o svojih opazovanjih po radiu v Moskvo. Tam se vsi ti podatki skrbno proučujejo. Po njih sestavljajo izkušeni vremenoslovci vremenske napovedi, drugi služijo za izhodno gradivo pri obravnavanju znanstvenih problemov, ki so velikega praktičnega pomena.

* * *

Z rtiča Čeljuskina je odletelo naše letalo daleč tja nad Arktiko, da bi posadka pregledala ledena polja. Polarni letalec Mihail Titlov, mož izredne žilavosti in občudovanja vrednega samoobvladavanja, je spretno vodil letalo nad obalo Severne zemlje. Čisto vodno gladino so začele kmalu pokrivati ledene plošče in gore, potem pa se je spremenila v eno samo ledeno polje. Pod nami je bil Severni Ledeni ocean.

Čim dalje smo leteli proti severu, tem težji je bil polet. Pred seboj smo imeli v obliki debelega zastora nakopičene težke oblake. Na krilih našega letala se je začela nabirati ledena skorja; led je pritiskal letalo dol, v brezno. Titlov je moral napeti vse sile, da je dvigal letalo, prodiral z njim skozi oblake in se bližal meji stratosfere. Stiskalo je senca, dihanje je postajalo vedno težje; vdihavali smo kisik iz balonov. Morali smo se spustiti nižje. Tam pa se je jel znova nabirati led na krilih.

V coni magnetnih anomalij so odpovedali kompas. Mrak polarne noči je onemogočal orientacijo po nebesnih svetilih: sonca ni bilo več, zvezde pa še niso bile zamisljive... Rešila nas je spretnost Valentina Akkuratova. Izkušeni aeronavigator, ki je letel l. 1937 na severni tečaj, pred štirimi leti pa na tečaj nedostopnosti, je točno opredelil smer letala in ga privedel na določeni cilj.

V zraku smo bili okrog šestnajst ur in pozno ponoči smo se spustili na tla v Čokurdahu — naselbini na bregu reke Indigirke, sto petdeset kilometrov od njenega izliva v Vzhodnosibirsko morje. Tu, na severu Jakutije, se je ustanovila postaja Glavne uprave Severne morske poti. Njena glavna naloga je skrbeti s pomočjo radijske zveze in vremenskih poročil za varnost letal v zraku, preskrbovati jih z bencinom, kadar se ustavljajo tu ter nuditi posadkam in potnikom streho in hrano. Obenem opravlja kolektiv vse tisto znanstveno delo, ki ga mora opravljati vsaka polarna postaja.

Iz Čokurdaha smo se po poletu nad ledenimi ploščami in gorami v morju Laptevih preselili na polotok Kara-Tumus, na severozapadni rob Jakutije, ki sega

v obliki hruške v Hatangski zaliv. Tukajšnja postaja se imenuje po rtiču Kosistega, ki je na njem zgrajena, obdana od treh strani z vodo. Polarniki stanujejo v luži, ki spominja po svoji zunanosti na vaško bolnišnico. Pa tudi načelnik baze Vladimir Sergejevič Kazanski sam spominja z vso svojo zunanostjo, s svojim preprostim vedenjem in nekoliko mračnimi manirami bolj na vaškega zdravnika ali učitelja. Toda ta skromni mož je storil en dan pred našim prihodom dejanje resničnega herojstva.

Kosistomu se je bila približala prejšnji dan tovarna ladja, ki je pripeljala iz zaliva Koževnikova polarnikom hrano. Prav do obale ladja ni mogla zavoziti in Kazanski je poslal k nji čoln s Škleinom in Večerrikinom. Znosila sta živila v čoln, polarniki, ki so ostali na obali, so pa vlekli čoln z vrvjo k rtiču. Na tretji vožnji se je vrv pretrgala, čim se je čoln odmaknil od ladje.

Ta čas je bila nastala noč. Pritisnil je še hujši mraz in kmalu so se čez dan posamič plavajoče ledene plošče strnile v eno samo ledeno polje. V čolnu sedeča moža sta bila v smrtni nevarnosti.

Kazanski se je hitro odločil, vzel je dve deski, položil eno na led, legel na njo, stisnil drugo k sebi in se jel plaziti po ledu. Ko je prilezel do nasprotnega konca, je vrgel naprej desko, ki jo je vlekel za seboj in se splazil na njo. Tako je prestavljal deski in se plazil vedno naprej. Gugajoči se led se je pogrezal pod težo njegovega telesa, od spodaj prodirajoča ledeno mrzla voda je zalivala desko, včasih je pa zalila tudi njega vsega. Toda Kazanski se je plazil naprej in krepko držal v desnici rešilno vrv.

Končno je prehodil tri sto metrov, ki jih je še imel do čolna. Kazanski je vrgel tovarišema konec vrvi, sam pa je zlezal v čoln; bil je do kože premočen in ves izčrpan. Polarniki, ki so v strahu gledali to borbo enega samega človeka z elementom, so pripeljali traktor in potegnili s pomočjo vrvi čoln k obali. Oba moža in živila so bili rešeni.

* * *

Na otokih arktičnih morij so polarniki edini prebivalci. Pa tudi na obali celine so zgrajene polarne postaje navadno v takih krajih, kamor le redko pridejo stalni prebivalci tundre. Ena izmed redkih izjem je naselbina na obali Karskega zalivčka, kamor smo prispeli z rtiča Kosistega.

Naselbina je nekaj izrednega: med hišami ruskega sloga so pomešane konicaste nenške kolibe. Ruski otroci v belih kožuščkih in klobučevinastih škorenjčkih se sankajo skupaj z otroki Severa v škorenjčkih iz jelenje kože in kožuhih, segajočih do tal. Polarniki žive v velikem prijateljstvu z domačini, razkazujejo jim filme, čitajo časopise in prirejajo predavanja o najrazličnejših vprašanjih. Nenski otroci imajo v naselbini osnovno šolo z internatom. V naselbini je tudi ambulanta, kamor radi prihajajo Nenci, potrebni zdravniške pomoči.

Pa tudi Nenci polarnikom nikoli ne odklonijo pomoči. Če je treba, določijo ljudi za kidanje snega z letališča, polarnikom pomagajo nositi vodo in sekati drva. Gozdov tu več sto kilometrov daleč naokrog ni. S kurivom se zalagajo na račun naplavljenega lesa — hlodov, ki jih prinašajo reke Sibirije in Urala v Karsko morje. Z združenimi močmi zbirajo polarniki in domačini naplavljeni les v Karskem in Bajdaraškem zalivu, ga vežejo v splave in vlačijo z vlačilci v naselbino. To je zelo naporno delo, ki zahteva mnogo spretnosti in tveganja.

Načelnik polarne baze Moskovčan Aleksander Kuznecov, bivši delavec tovarne imena Aviahima, se je

napofil nedavno s šestimi Nenci in tremi polarniki v čolnu po drva na otok Torosovej, oddaljen 50 km od naselbine. Tam so povezali hlode v splave in jih pripravili za prevoz. Kar je prihrumela nevihta, vzhodni veter je potisnil vodo v drugo stran in čoln je obtičal na plitvini. Nekaj živil so imeli v čolnu, kruha pa je bilo samo za dva dni, a pomoči niso mogli pričakovati tako kmalu.

Kuznecov je takoj poslal radiotelegrafista Plešakova v naselbino s poročilom o nesreči, sam pa je odšel peš v nenško naselbino Jari v upanju, da bo tam dobil kruha. Med potjo ga je presenetil snežni metež. Napeti je moral vse sile, da je prehodil 35 km do naselbine. Že je videl nenske kolibe. Treba je bilo priti še z otoka na obalo, kjer stoji naselbina Jari. Toda kako in na čem?

Kuznecov je zažgal knjigo ki jo je imel s seboj in s to zasilno baklo je dajal znamenja. Toda na oni obali ni bilo videti žive duše. Tedaj je zažgal brisačo in ponovil znamenja. Toda v naselbini ni bilo nobenega znaka življenja. Pozneje se je izkazalo, da so se bili Nenci odpeljali v čolnih loviti ribe. V naselbini je bila ostala le slabotna starka, ki bi ne bila mogla po-

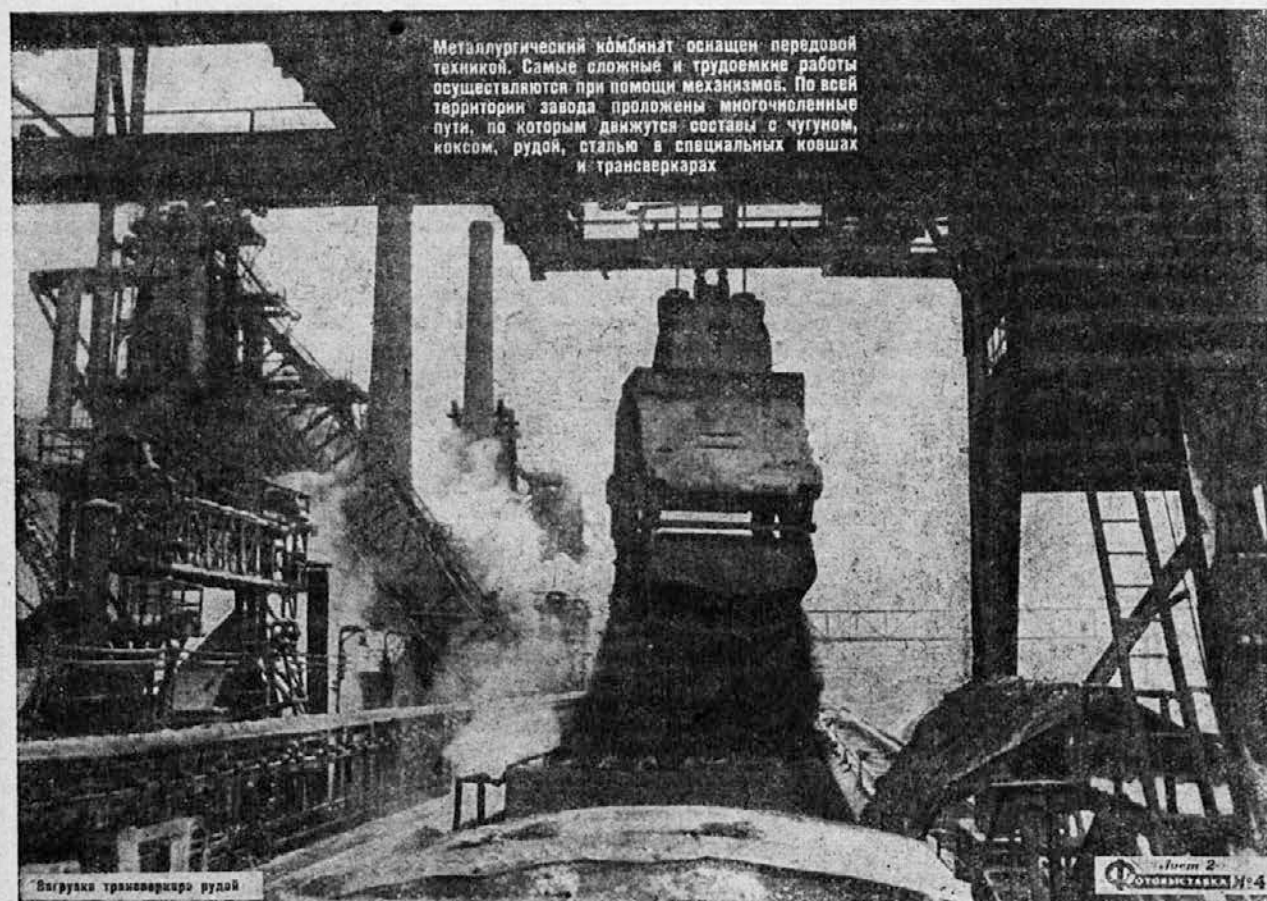
magati Kuznecovu, tudi če bi bila videla njegova znamenja.

Kuznecov je bil preveč izčrpan, da bi se bil mogel vrniti. Mokra obleka se je bila na mrzlem vetru spremenila v železen viteški oklep, vse telo je bilo otrpnilo. Bližala se je noč. Daleč naokrog pa ni bilo nobenega drevesa, nobene jame, kamor bi se bil lahko vsaj za silo umaknil ledeno mrzlemu vetru.

Kuznecov je še malo počakal, potem pa je slekel srajco, jo zažgal in začel zopet dajati znamenja. Tokrat so ga ribiči, ki so se bili ta čas vrnili, opazili in mu poslali čoln. Pogrel se je pri njih, si izprosil moke, sam spekel kruh, prenočil in se vračal s čolnom proti ladji.

Ta čas je bil prišel Plešakov do naselbine, kjer je po radiu obvestil o nesreči polarnega letalca Kruze. Ta je natovoril v letalo živil in jih vrget polarnikom na plitvini. Kmalu je zapihal zapadni veter. Voda se je dvignila, z njo pa tudi ladja in šli so iskat Kuznecova. Srečala sta se čoln in ladja v Bajdaraškem zalivu.

Tako se je srečno končala ta dogodivščina, ena izmed tistih, ki jih je polno težko in naporno življenje sovjetskih polarnikov.

Металлургический комбинат оснащен передовой техникой. Самые сложные и трудоемкие работы осуществляются при помощи механизмов. По всей территории завода проложены многочисленные пути, по которым движутся саранги с чугуном, коксом, рудой, сталью в специальных ковшах и трансверкарах

Возвратка трансверкара рудой

Лист 2
Фотомонтаж №4

Metalurški kombinat.

Inž. Cizej Dolfe:

NAČRTNOST V NAŠI ŽIVINOREJI

V nobeni drugi panogi kmetijstva ni Slovenija utrpela v pretekli štiritletni vojni zaradi divjanja okupatorjev in njihovih pomagačev toliko škode kakor prav v živinoreji. Saj je preračunana celokupna škoda na okrog 5½ milijarde dinarjev. Zato je bila po osvoboditvi prva naloga naše ljudske oblasti ponovno oživetiti živinorejo in omogočiti na ta način zdrav razvoj vsega našega kmetijstva. Saj vemo, da brez živine ni obdelanih polj in ni pridelkov na negnojnih njivah in travnikih. Mnogo nas je ovirala pri tem delu katastrofalna suša v dveh preteklih letih. Zmanjšala nam je stalež živine na ono najnižjo mero, ko že koleba ravnotežje kmetijstva in je toliko težji ponovni porast v normalno stanje.

Vendar pa smo se iz teh dveh »suhih let« tudi nekaj naučili. Videli smo, da so nam naši travniki zaradi preslabe pogojenosti in nikakršnega oskrbovanja popolnoma odpovedali, ker je pridelek ob slabih dveh košnjah dosegel komaj 15 q sena na ha. Na drugi strani smo pa vendar na umetnih travnikih in na njivah nakosili 60 do 100 q dobre krme. Pač zato, ker so bile tu posejane boljše trave in detelje in se je zimska vlaga ter skopi dež lahko zadrževal na humoznih tveah v zemlji.

Prav tako smo se prepričali, da še zmerom držimo preveč — po navadi — slabe živine v hlevu, ki nam požre le veliko krme, nimamo pa od nje nikakršne prireje in koristi. Po večini smo bili prisiljeni to slabšo živino odprodati in zadržati le najboljše in najpotrebnejše. Sedaj smo torej na tem, da vzgojimo iz tega materiala ob pravilni prehrani in negi zdrav in odporen plemenski naraščaj. Pričeti moramo prav za prav od kraja, kar velja za vse panoge živinoreje v enaki meri. Videli bomo, da nas čaka pri tem precejšnje delo.

GOVEDOREJA

Ker je Slovenija po svojih podnebnih in talnih razmerah najbolj primerna za rejo goveje živine, bomo tej posvetili največjo skrb. Glavne pogoje za takšno rejo imamo, saj izkazuje statistika pri nas 54% travnikov in pašnikov od celokupne površine naše dežele. Tu so všteti tudi oni planinski pašniki, ki se lahko izkoriščajo izključno le z ovčjo pašo. Vendar so ti travniki in pašniki tako zanemarjeni, da pridelamo, neupoštevajoč pašo, le po 5 kg sena na glavo odrasle živine, kar je seveda poleg slame in koreninskih rastlin odločno premalo. Zato je slabi kakovosti naše goveje živine poleg slabe vzreje v mladosti pač največ krivo slabo in nezadostno krmiljenje, posebno še z beljakovinsato hrano. Normalno bi bilo potrebno najmanj 12 kg sena na glavo živine.

Ali nam je to mogoče doseči? Pot smo nakazali že v uvodu. Sicer bomo travniško površino nekoliko povečali na račun njiv, vendar pa je edina pot urediti travnike tako, da bodo donasali več in boljše krme. Treba je torej izvesti drenažo vseh zamočvirjenih travnikov in pašnikov in pristopiti k regulaciji potokov. Da je naša ljudska oblast to spoznala, smo videli z začetnimi deli na potoku Pesnici, kjer bomo pridobili okrog 15.000 ha najboljših površin.

Z izboljševanjem in preoravanjem travnikov, s pravočasno košnjo v cvetu, z lucerno in ostalimi deteljami ter z njivskim pridelovanjem krme za silažo, bomo prav hitro dosegli zaželeni cilj. S tem bo tudi dovolj dobre beljakovinske krme, posebno za vzgojo mlade živine, ker pač ne moremo računati na dokupovanje večje količine močnih krmil.

K vprašanju ureditve gnojišč in gnojničnih jam bo treba pristopiti z vso resnostjo, prav tako pa tudi k postavitvi silosov, da bomo imeli vse leto enakomerno prehrano za živali.

S tem bo tudi proizvodnja mleka višja in stalnejša.

Slovenija bo po gospodarskem načrtu mnogo povečala svojo industrijo in s tem se bo tudi kader potrošnikov mleka zvišal. Po dosedanjih računih pride komaj pol litra mleka na dan — zraven domače porabe — na vsakega prebivalca pri nas. To je seveda občutno premalo. Saj tudi ne more biti drugače, ko pa računamo s povprečno molznostjo krav na 1300 litrov letno. Da je pa molznost mogoče zvišati, so nam pokazale že pred vojno selekcijske organizacije, kjer je bila povprečna molznost okrog 2100 litrov pri kravi. Za mlečno industrijo ne bo preostajalo mleka prej, dokler ne bomo dvignili mlečnosti na najmanj 2500 litrov letno. Da je to število možno doseči, naj navedem le en primer: Državno posestvo »Karavajev« v Sovjetski zvezi je doseglo v 10 letih povišanje mlečnosti pri svoji čredi 240 krav od začetnih 1900 litrov na 6300 litrov v letu 1940. Za ta uspeh je bilo posestvo nagrajeno s prvo Stalinsko nagrado. Te uspehe se da doseči le s smotnim delom na selekciji ali odbiri živine, ki ga bodo opravljale pri nas živinorejske zadruge. Temelj zboljšanja pa je edino in predvsem izboljšanje krmiljenja in pravilaa reja.

Veliko grešimo s tem, ko pripuščamo telice še pred dorastlostjo in spolno zrelostjo. Posebno se to občuti na Gorenjskem, kjer gre živina na pašo. Skupno z mladimi telicami pasejo tudi mlade bikce, ki še sami nerazviti zaskočijo teličke že pri 15 mesecih. Naravno, da iz take živali ne more zrasti dobra krava mlekarica.

Pri izključno hlevski reji in držji, kakor je ponekod pri nas še navada, pogreša živina svežega zraka in gibanja. Dokler si ne bomo zagotovili za vso živino dovolj pašnikov, je nujno potrebno, da ima vsaka kmetija svoj izpust in tekališče posebno za mlad naraščaj. S tem bomo v precejšnji meri odpravili vzgojne bolezni, t. j. tuberkulozo, jalovost in ostale bolezni. ki sedaj ovirajo pravi razvoju posebno v govedoreji.

Pospševalno delo nam je zelo otežkjeno zaradi prevelikega števila pasem, ki so razširjene v Sloveniji. Pet pasem v sedmih pasemskih okoliših je za našo malo deželo gotovo preveč. Načrtnost v govedoreji bo šla za tem, da čim bolj zmanjšamo to število in v glavnem obdržimo tri pasme in to: svetlolisasto, rdečecikasto in enobarvno slovensko govedo. — Seveda ne bomo tega cilja dosegli v nekaj letih, toda naše stremiljenje mora iti za tem, da dosežemo čim večjo izenačenost v pasemskem pogledu.

Vprašanje bikov je še vedno rak-rana v pospeševanju. Proizvodnja mladih bikcev se je doslej vršila nenačrtno in brez pravega reda. V živinorejskih zadrukah in državnih posestvih imamo jamstvo, da bomo v najkrajšem času lahko postavili povsod, kjer je potreba, bika z znanim poreklom. Ne moremo si pa predstavljati vzreje bikcev brez urejenih sočnih pašnikov, ki bodo služili izključno temu namenu. Prav tako je preče vprašanje bikorejcev. Z novim letom bo z uredbo urejeno vprašanje pavšalnega pobiranja skočnin, in krajevni LO bodo v svoji režiji ali pa preko živinorejskih organizacij in plemenilnih postaj prevzeli skrb za vzdrževanje bikov.

Vse to delo bo ob podpori vseh živinorejcev v najkrajšem času rodilo uspeh in tako našo najvažnejšo panogo živinoreje postavilo na ono mesto, ki ji v našem gospodarstvu gre.

Preskrba z mastjo in mesom bo še slej ko prej naša najnujnejša naloga. V svinjereji je mogoče zelo hiter razvoj, to smo videli najbolje preteklo leto, ko se je reja mladih prašičkov razširila tako, da ni bilo mogoče vsega materiala odkupiti. Vendar smo pa dosegli eno: številčno stanje svinj smo dvignili na predvojno višino in še čez. Naša naloga je sedaj, da iz tega materiala vzgojimo svinjo, ki bo odpadke v gospodinjstvu in gospodarstvu najbolje izkoriščala in bo hitro rastla.

Kakšen cilj zasledujemo v naši svinjereji? Gotovo je, da ne bomo mogli konkurirati ostalim predelom v Jugoslaviji v izreji mastnih svinj. Pitanje na mast je pri pomanjkanju koruze in ječmena za naše razmere predrago. Prav tako ni rentabilno pitanje s krompirjem, saj je potrebno 16 kg krompirja za proizvodnjo 1 kg prireje. V poštev prihajajo le prebran krompir in odpadki pri žitaricah. To nam nalaga nujnost, da ostanemo pri onih pasmah, katere nam dajo dovolj mesa za predelavo v trajne suhomesnate proizvode.

Kljub ljubimkanju z nekaterimi ranozrelimi pasmami z juga, bosta za naše razmere najbolj ustrezali požlahtnjena svinja z visečimi ušesi in žlahtna svinja s pokončnimi ušesi. Pasasti krškopoljski svinji v novomeškem okrožju in črnopasasti domači v kranjskem okraju bo treba še določiti njeno mesto, ker se zaradi premajhnega okoliša moramo varovati reje v sorodstvu in s tem združene degeneracije.

Med obema, t. j. požlahtnjeno in žlahtno pasmo, ni bistvene razlike in jim zato tudi ni potrebno določevati strogo ločenih pasemskih rajonov. Prva je nekoliko višja, daljša in težja in raste nekoliko bolj počasi, daje pa odlično meso za trajne mesne izdelke. Je tudi bolj odporna proti boleznim in kmečke gospodinjje jo cenijo, ker je glede krmljenja precej skromna. Žlahtna svinja je ranozrelejša in daje nekaj več masti, je pa krajša in lažja ter bolj podvržena boleznim. Gojila se bo še nadalje le v severovzhodnih predelih Slovenije, kjer je za krmo na razpolago več odpadnih žit za hitro rejo. Vendar pa bomo stremeli za tem, da izvedemo v svinjereji prepotrebno standardizacijo in to bomo lahko dosegli le z razširjanjem ene same pasme pri nas požlahtnjene.

Kako bomo kakovost v kratkem času izboljšali? Najhitreje pač z dobrimi merjasci. Teh pa danes še nimamo dovolj. Vendar je storjen že velik korak naprej. V pretekli jeseni smo pričeli izvajati odbiranje ali selekcijo tudi pri svinjah in to na vseh državnih posestvih, v nekaterih živinorejskih zadrugah in pri nekaj odličnih privatnih rejcih. V takih rejskih središčih je mogoče izvajati selekcijo tako po zunanjih znakih in izgledu, kakor tudi po notranji genetski vrednosti. Merjasec prinaša namreč svojstvo za dobro rodovitnost, izenačenost gnezda in hitro rastnost. Vse to je treba pri gnezdih ustanoviti, izločiti ono, kar ne ustreza vsem zahtevam. Tudi h kontroli izkoriščanja hrane in prirastka teže pri poedini živali bomo pristopili v najkrajšem času s pomočjo živinorejskega znanstvenega zavoda.

Pri sprejemanju svinj v rodovnik gledamo na to, da izvirajo svinje iz gnezd po najmanj 7 mladičev, da je izražen jasno spolni značaj živali: kajti znano je, da so merjasci z žensko glavo slabi oplojevalci. Število seskov pri obeh spolih mora biti najmanj 12 do 14, da zamore svinja odgojiti visoko število mladičev. Vsako svinjo tetoviramo in vpišemo v rodovniško knjigo, njena gnezda pa kontroliramo in določimo kot najvažnejšo mero 4 tedensko težo gnezda. Na tak način bomo že v enem letu prišli do merjasev, za katere bomo lahko dokazali dobra svojstva.

Uvedba licenciranja merjasev je nadaljnja mera za poboljšanje svinjereje. To licenciranje je bilo izvedeno v preteklem letu prvič, vendar še s precejšnjimi pomanjkljivostmi. Pri bodočem licenciranju pa bo treba gledati na to, da se pripustijo za splošni zaskok le oni merjasci, ki izvirajo iz gnezd svinj, ki redno prasijo in to v vsakem gnezdu povprečno po 8 živih mladičev, od katerih se jih redi vsaj 7.

Poprej opisana elitna selekcija pa bo morala imeti oporo tudi v masovni selekciji svinj, ki se bo izvajala v živinorejskih zadrugah preko svinjerejskih pododsekov. Skrbele bodo za nakup merjasev, uredile za nje potrebne ločene ute ali hleve in izpust po volji. Kontrolirale bodo rodovitnost svinj svojih združnikov, skrbele za najkoristnejšo in najcenejšo prehrano in postavitev primernih svinjakov s pripadajočimi izpusti in pašami.

Glavne napake, katere nam zavirajo zdrav razvoj v svinjereji, so predvsem predzadnja pripuščanja plemenskih svinj. Še nerazviti organizem rabi hrano za svoj razvoj in je seveda zarodu ne more nuditi, kakor tudi ne pripraviti dobro izločevanje mleka. Pred 10 do 12 meseci ne bi smeli pripuščati svinj. Velika razvada je tudi, da že po prvi oprasitvi postavimo svinjo v pitanje. Dokazano pa je, da šele pri tretji in četrti oprasitvi dobimo najboljše in proti boleznim najodpornije gnezdo. Saj so znani primeri po 9 let starih plemenskih svinj.

Tudi krmljenju bomo morali posvetiti več pažnje. Navadimo se že enkrat na zeleno krmljenje, le pozimi dodajamo tople vode kot napoj. Sploh dajemo svinjem prereditno hrano. Vsaka krma naj bo dana v suhem stanju zrezana in zdrobljena, vodo pa dajemo kot napoj pozneje. Tudi pašna za svinje pri nas še ni v navadi. Vendar so bili včasih poznani svinjski pastirji danes pa smo svinje zaprli in jim ne privoščimo niti tekališča, s tem gibanja in vsaj malo sonca, ki so ga zaradi večje odpornosti proti boleznim nujno potrebne. Tudi svinjaki morajo biti svetlejši in bolj zračni. Betonirane ječe so vse prej kakor zdrave. — Upoštevatvi moramo živinozdravniške odredbe in na ta način zagotoviti zdravje živali.

KONJEREJA

Po tej vojni je zopet nastalo vprašanje, ali bo stroj lahko izpodrinil konja v kmečkem gospodarstvu. Iz ikušenj že po prvi svetovni vojni smo videli, da je konj v gospodarstvu vendar potreben. Prepričani pa smo, da bo mehanizacija v poljedelstvu in ustvarjanje večjih skupnih obdelovalnih površin konja precej izrinilo iz naše proizvodnje. Seveda bo šlo to šele postopoma z vsem razvojem našega kmetijstva. Za nekatera dela bo pa konj slej ko prej nujen, prav tako tudi zaradi potreb obrambe države.

Ali lahko izhaja Slovenija samo z eno pasmo konja? Zaradi raznolikosti terena in različnih nalog bo to nemogoče. Zato bodo pri nas dopuščene v glavnem štiri pasme, in to največ srednjetežki in hladnokrvni norik in medjimurec, v manjših predelih pa toplokrvni lipicanec in v omejenem rejskem področju ameriškanski kasač. Seveda je potrebno našo konjerejo z odbiranjem najboljših živali in z vzrejo dobrih žrebet popraviti. Posebno proizvodnja žrebecv ni urejena in je potrebno nakupovati te žrebece izven Slovenije. Upamo pa, da bo z uvedbo selekcije, posebno pa z izgraditvijo Konjerejskega zavoda v Turnišču pri Ptujju, ki mu je priključena že pred vojno ustanovljena kobilarna Pragersko, mogoče tudi to stanje odpraviti. Žrebčarna v Ponovičah obstoja še nadalje in se obnavlja. Tudi konjske dirke v kolikor služijo ugotavljanju rejske sposobnosti, so važno sredstvo za pospeševanje konjereje. Konjerejsko združenstvo se sedaj reorganizira in se postavlja na sodobna zadružna načela.

PERUTNINARSTVO

Akcija za razširitev perutnine je uspela. S propagando med kokošjerejci, da naj nasadijo čim večje število kokeljev in preko umetnih valilnic, smo perutninarstvo številčno dvignili skoraj na predvojno višino. Zaradi različnih boleznih, posebno pa kokoške kuge, nam je mnogo dobre perutnine propadlo. Uničena so tudi stara rejska središča, od koder smo dobivali pred vojno valilna jajca, peteline in jarkice.

Zato je z načrtnim delom v perutninarstvu bilo potrebno začeti čim prej. Veliko dela je že opravljeno, čakajo nas pa še težke naloge. Naš rejski cilj

mora biti v kokošjereji izenačena, dobro nesna kokoš, od katere dobimo letno vsaj 150 jajc. To bomo dosegli na ta način, da bomo skrbeli za zdravje živali, za pravilno krmljenje, za primerno bivališče, v glavnem pa, da bomo selekcijo živali izvedli na čim širši osnovi.

O tem, katero pasmo bomo splošno razširjali, ni treba izgubljeni mnogo besed. Naša priznana štajerska kokoš se je uvedla že pred vojno v kmečkih obratih in zato bomo slej ko prej ostali pri tej pasmi. Seveda bomo morali vsaj nekoliko odstopiti od zahtev po enobarvni rjavi štajerki, ker so se tudi kokoši jerebičaste in bele barve enako dobro izkazale. Barvni odtenki pri vseh pasmah v živinoreji spadajo že vendar v preteklost. Posebno v predelih, kjer hočejo uvajati leghornko ali belo italijanko, bomo lahko razširjali vrednejšo in koristnejšo belo štajersko kokoš. Tudi glede teže štajerke so različna mnenja in kazalo bo zato gojiti to kokoš v dveh tipih in to v težjem mesnatem tipu in v lažjem nesnem tipu, pač kakor to zahtevajo gospodarske potrebe poedinih predelov.

Rejska središča za kokoši in ostalo perutnino bomo uredili predvsem na naših državnih posestvih, od koder se bodo lahko valilna jajca spomladi, in petlini in jarkice jeseni oddajali. Zaradi vse večjega razširjanja vzgojnih boleznih pri perutnini bomo morali biti z umetnim valjenjem precej previdni. Dobre in slabe izkušnje, ki smo jih imeli z umetno izvaljevanjem piščanci v preteklem letu, nam nalagajo to prepotrebno previdnost.

V upanju na izvoz naše dobre perutnine ne smemo zanemariti tudi kopunjenje, ki je prinašalo pred vojno in še prej lepe dohodke posebno našemu malemu kmetu. Če kje, potem velja posebno v kokošje reji načelo tipiziranega blaga. Pa naj bodo tu v vprašanju jajca, živa ali zaklana perutnina, perje ali puh. Uspeh v kokošjereji je odvisen pač od nas samih in od smotrnega dela v tej za izvoz zelo važni panogi gospodarstva.

OVCEREJA

Za razvoj naše tekstilne industrije je nujno potrebno razširiti v za to v poštev prihajajočih predelih Slovenije ovčarstvo. Saj je okupatorjevo divjanje zadalo najhujše udarce ravno tej panogi in treba bo ogromnega dela, da spravimo ovčerejo daleč preko predvojnega stanja.

Pri nas so dani vsi pogoji za uspešen razvoj, predvsem v območju Julijskih Alp, Karavank, Kamniških planin, na področju Uršlje gore, Pohorja in Kozjaka, po Dolenjskem in Kočevskem ter v Beli krajini. Mnogo je absolutnih ovčjih tal, ki so lahko izkoriščajo le z ovcami. Glavni proizvod pri ovčereji bo pri nas volna, v manjši meri pa meso. Bovška ovca za mleko prihaja zato manj v poštev. Tudi krzno in kožo ovac lahko koristno uporabimo. Prej navedeni proizvodnji ustreza predvsem jezersko-solčavska ovca. Od vseh jugoslovanskih pasem ima skoraj najfinejšo volno in tudi količina volne je zadostna. Odlikuje se posebno po dobri rodovitnosti. S smotrno selekcijo bo treba pri tej ovci ustaljiti izenačenost kakovosti volne in posebno enakomerno porastlost po vsem telesu. Na nekaterih večjih ovčerejskih obratih, ki jih bo mogoče ustanoviti, se bo selekcija v tej smeri izvajala širokopotezno in načrtno. Manjka nam dobrih ovnov, z nakupom najboljših živali in predstavljajo v kraje, kjer ne more priti do sorodstvene reje.

DROBNE ŽIVALI

Ker je proizvodnja mesa zaradi malega števila govedi in čuvanja za nadaljnji razvoj nujna, moramo tudi reji drobnih živali posvetiti vso skrb, posebno še zato, da zagotovimo malemu rejcu potreben dohodek.

Kozjereja ne bo imela večjega pomena pri nas, pač v kolikor se goji v okolici industrijskih središč in pa na nekaterih nepristopnih pašnikih za proizvodnjo mesa. Prevladuje domača rjava koza, razširja se pa tudi mlečna sanska koza. Kuncereja je važna zaradi proizvodnje mesa, krzna in volne. Vendar bo

treba posebno v kuncereji preiti na manjše število pasem in pri teh izvajati temeljito selekcijsko delo. Angorski kuncец naj se razširi, kajti volno rabi naša tekstilna industrija in tudi domača predelava. Iz tujine bo treba uvoziti nekaj družin dobrih kuncev, da bomo izboljšali našo domačo rejo.

Ribarstvo je pred vojno s svojimi okroglo 300.000 kilogrami proizvodnje rib predstavljalo važno postavko v prehrani. V vojni dobi je silno trpel in je zato potrebno zaščititi še ono malo rib, ki so ostale v vodi. Ribarstvo se je na novo organiziralo v duhu novega časa. Vsakemu ribiču mora biti v okviru zakonskih predpisov dana možnost loviti ribe. Jasno pa je, da se ribarstvo mora obnoviti in zato ribolov ne more biti brezplačen. Ustanovile so se ribarske zadruge, katerih član mora biti vsak ribič. Z nasajanjem ribjega naraščaja skrbijo te ribarske zadruge za obnovu opustošenih voda. Problem čistilnih naprav pri industrijskih podjetjih bo danes mnogo lažje reševati, kakor pa je to bilo mogoče pred vojno.

ŽIVINOREJSKO ZADRUŽNIŠTVO

S samimi ukrepi ljudske oblasti ne bo mogoče obnoviti naše živinoreje. Potrebno je sodelovanje vseh živinorejcev, da s skupnim delom čimprej pridemo do zaželenega cilja. V tej prehodni dobi razvoja našega gospodarstva in kmetijstva igrajo vprav živinorejske zadruge važno vlogo. Da so naše veliko razumevanje in odmev pri živinorejcih, vidimo iz števila doslej ustanovljenih zadrug, ki znaša okrog 125 v vsej Sloveniji. Razširile so število članstva posebno pri malih živinorejcih in razširile so tudi svoj delokrog. V starih selekcijskih organizacijah ni bilo pravega razmaha. Razcepljenost se je posebno v živinorejskem združništvu jasno zrcalila.

Novodobna živinorejska zadruga obsega zato pospeševanje vseh panog živinoreje, prodajo in nakup plemenske živine in ostalih živinorejskih potrebščin ter organizacijo mlekarstva. Nekatere zadruge so to delo pravilno zgrabile in so že doslej pokazale velike uspehe. Izključile so iz kupčije vse nepotrebne in škodljive mešetarje in prekupčevalce in tako postavile posebno trgovino z živino na pravilne temelje. Ena prvih nalog teh zadrug je skrb za plemenjake vseh vrst, in to za njihovo pravilno vzgojo, porazdelitev in držanje. S plemenilnimi postajami, katerih prednost je boljše izkoriščanje plemenjakov, lažje zdravstveno nadzorstvo, cenejša reja, odprava zakonitih plemenjakov in lažje nadzorstvo strokovnjakov, bodo to vprašanje ob podpori in sodelovanju z ljudskimi oblastmi najbolje rešile. Živinorejske zadruge so povezane v svojih okrožnih zvezah živinorejskih zadrug kot njihovih poslovnih centralah. Te se nahajajo v Mariboru, Celju, Novem mestu in Ljubljani.

ŽIVINOREJSKI ZNANSTVENI ZAVOD

V predaprilski Jugoslaviji takega zavoda nismo imeli. Zato je ostalo vse polno važnih znanstvenih vprašanj v živinoreji nerešenih. Niso bile preiskane niti različne goveje pasme, še manj pa smo se brigali za vprašanje koristnosti reje v svinjereji in ovčarstvu. Krškopoljska svinja čaka točnih raziskovanj. O naši štajerki, o kateri smo toliko govorili, nimamo prav nobenih podatkov in je še popolnoma neraziskana. Še ostalih vprašanj je polno, s katerimi se bo moral živinorejski znanstveni zavod, z najožjo naslonitvijo na veterinarski znanstveni zavod baviti in jih reševati. Celokupna selekcija živali bo spadala v njegovo delo in nadzorstvo.

Iz vsega poprej navedenega vidimo resno skrb naših ljudskih oblasti pri pospeševanju živinoreje, njeno načrtnost v delu, ki bo v teku let rodila uspehe. Slovenija mora ob podpori vseh živinorejcev in ostalih prizadetih postati v živinorejskem pogledu ona dežela, ki bo lahko zalagala ostale predele Jugoslavije z dobrim plemenskim materialom in tipiziranimi živinorejskimi produkti in izdelki. Na tak način bomo dvignili tudi naše celokupno gospodarstvo in Slovenijo bomo zgradili lepšo in bogatejšo, kakor je bila kdaj koli doslej.

ZAŠČITA ZDRAVJA NAŠIH DOMAČIH ŽIVALI

Temelj vsake živinoreje sta prehrana in zdravje živine. Zdravje je najvažnejše. Brez njega ni ničesar. To nam potrjuje tudi vzdihljaj bolnega človeka: »Samo, da bom zdrav, drugo bo vse šlo!«

Zdravje naših domačih živali je odvisno od mnogih činiteljev. Od njih naj bodo tu omenjeni in obravnavani samo nekateri. To so narava, konstitucija, živinorejci in veterinarstvo.

Naravni činitelji so zrak, voda in sonce. Vsega tega imajo dovolj živali, ki žive v svobodni naravi, kakor n. pr. divjačina. Zrak v svobodni naravi je brez bolezenskih klic in izparevanj, ki jih je lahko poln zrak v hlevih in nastambah sploh. Torej velja pravilo, da se naj živali mnogo gibljejo na svobodnem zraku. To dosežemo, kar je v prvi vrsti važno pri vzreji mlade živine, najbolje s pašo. Zato je pravilno, da se toliko priporočajo pašniki. Mi veterinarji smo zanje vneti iz našega higiensko-preventivnega stališča. Seveda pašniki ne smejo biti zanemarjeni glede na rast trave in v pogledu higiene. Oni zahtevajo mnogo skrbnega negovanja, da se izplačajo in da donošajo koristi, se pravi dobiček. Predvsem moramo paziti na to, da niso okuženi. Posebno nevarni so v tem pogledu oni, na katerih se je paslo in je poginjalo govedo, okuženo n. pr. z vrančnim ali šumečim prisadom, ali kopitarji s tetanusom. Ako so pašniki močvirni, so nevarni v pogledu metiljavosti. Z enakimi očmi moramo gledati tudi na one travnike, na katerih se pase živina samo v jeseni po pokošeni otavi, predvsem spet zaradi metiljavosti.

Metiljavosti imamo v Sloveji mnogo več, kakor pa se splošno govori in misli. To je bolezen, ki jo je treba zdraviti v naravi, na travnikih in pašnikih. Zato bo v bližnji bodočnosti ena prvih dolžnosti veterinarske higiene, da se točno ugotovijo vsi predeli, na katerih se drže poljiči kot posredovalci za razvoj metilja. Predvsem pa je potrebno ugotoviti mesta oz. vode, v katerih ti poljiči prezimujejo. Čim bo to ugotovljeno, bo treba pristopiti k načrtnemu uničevanju teh legel. Kot prvo uspešno delo ali priprava za ta raziskovanja pa bo potrebno, da nam klavniški veterinarji oz. veterinarji-mesoogledniki, pa tudi laiki-ogledniki, registrirajo točneje vse okužene preživalce in zlasti njihovo poreklo. To se more izvršiti samo s točnim pregledom pri klanju. Ko se bo vedelo, od kod prihaja najbolj okužena klavna živina, potem se bo dalo slediti izvoru paše in sena in bo mogoče ugotoviti okužene predele itd.

Sonce bo svojo dolžnost lahko izvršilo, ako se bodo živali dovolj gibale in živele na paši. O potrebi svetlobe za uspešen razvoj in napredek vsega živega na zemlji pač ni potrebno posebej govoriti, ker je to splošno znano dejstvo. Splošno poznano je dejstvo, da potrebuje živa gmota dražljajev ultravijoličastih žarkov sonca. Nam medicinarjem je spet dobro znano, da sonce, deloma s svojimi ultravijoličastimi in rdečimi žarki uničuje mnoge povzročitelje bolezni, in to samo s svojim neposrednim vplivom. Ali potrebno je skrbeti tudi za to, da je dovolj sonca, t. j. svetlobe v hlevih. Ali o tem več pozneje.

Voda je zelo važen naravni činitelj. Brez rednega napajanja ni pravičnega prebavljanja in presnavljanja. Pašniki, posebno še planinski pašniki, morajo biti obiskani z dobro pitno vodo. Na kakovost vode se mora polagati velika pažnja. Ne smemo pozabiti, da z nečisto vodo v raznih kalužah pije živina obenem tudi brezštevne klice raznih bolezni. Kakovost vode se mora ocenjevati tudi po vsebini potrebnih mineralnih snovi. Zato je dobro in potrebno, da se voda večkrat preiše v odgovarjajočih zavodih. Enako je potrebna tudi večkratna kemična preiskava hranil, sena, trave itd. Potrebno je to zato, da se vidi, ali vsebuje hrana razne potrebne soli. Izgleda, da pri nas mnogo bolchajo domače živali zaradi slabe hrane, sena, ki ne vsebuje več v zadostni meri posameznih mineralnih

snovi, v prvi vrsti apna oz. kalcija. Tudi v tem pogledu bodo potrebna načrtna raziskovanja.

Prašiči so pri nas kaj čislani. Njihovo držanje in nega sta se že tako stopnjevali, da je to v kvar ščetinarjev. Mislimo predvsem na dejstvo, da se jih hrani celo leto s kuhano hrano. In vendar je naravnejše, da jim pokladamo pridelke, posebno pa gomoljaste, v naravni, t. j. v nekuhani ali surovi obliki. V nekaterih krajih se že opaža, da so prešli na hranjenje s surovimi hranili. Seveda se pri tem lahko tudi greši, kar je često primer s pesnim perjem. Glavno pravilo pri pokladanju surovih poljskih pridelkov je to, da se daje sveža hrana, ne pa parjena in mogoče še vneta zaradi tega, ker je ležala dolgo na kupu. Prašič je precej občutljiv v tem pogledu, čeravno je »svinja«. Seveda bodo še tudi na tem področju potrebni mnogi poskusi in moralo se bo sestaviti primerne recepte.

Konstitucija je jako važen činitelj. Odpornost nasproti raznim boleznim je samo ena lastnost, ki kaže na kakovost konstitucije in ona nas tu v prvi vrsti zanima. Njo moramo analizirati, ali je endogena ali prirojena in podedovana ali je pridobljena na podlagi vpliva okolja. Dalje moramo vedeti, v kakšnem razmerju je ona s celo konstitucijo kakor posameznih živih bitij tako tudi posameznih pasem. Moramo se torej posvetiti študiju celokupne konstitucije in tu prvenstveno raziskati korelacijo ali razmerje med posameznimi lastnostmi, ki predstavljajo celokupno konstitucijo. Pri najnovejših preiskavah konstitucije, ki temeljijo na preiskavanju stanice, tkiva in organov, kar se tiče oblike in njihovega delovanja, se vse bolj sliši in uveljavlja potreba raziskovanja vprašanja, kako omenjene gmote odgovarjajo na vpliv raznih povzročiteljev bolezni in bolezni samih. Tako se mora n. pr. pri vodenju živinorejskih matičnih knjig, torej v praktičnih raziskovanjih konstitucije vse bolj upoštevati tudi patologija, t. j. nauk o abnormalnih ali bolnih stanjih dotične pisane domače živali. To seveda zahteva od voditeljev knjig, da so v tem pogledu dovolj prosvetljeni. Pri njihovi izobrazbi bodo morali vse bolj sodelovati tudi patologi oziroma veterinarji. Na ta način bo veterinarstvo lahko dobilo mnogo dragocenega materiala za proučevanje uspešnosti ali neuspešnosti posameznih metod svoje stroke.

Lastniki živali ali živinorejci so glavni motor živinoreje. To se razume sicer že samo po sebi. Oni imajo dolžnosti do živali ne samo zato, da imajo sami koristi, marveč da doprinašajo tudi napredku skupnosti. Ali že samo prva dolžnost je zadosti velika. Živinorejci so v neposredni bližini in v stalni dotiki z živalmi. Oni morajo prvi opaziti ali njihove živali napredujejo in kako, ali ne napredujejo. V prvi vrsti se morajo oni brigati za vse, kar smo do sedaj našli. Za to pa morajo biti seveda usposobljeni. Morda je nekaj bilo zadostno njihovo znanje, ki so si ga pridobili doma od staršev in starejših, ali dandanes to ne zadostuje več. Dandanes že morajo biti posebej usposobljeni, da so kos svojim nalogam. Sposobne navadno imenujemo napredne živinorejce. Kakšno je stanje v tem pogledu pri nas? — Imamo nekaj naprednih živinorejcev v vsakem kraju, ali večina živinorejcev ni napredna. Napredni pa niso zato, ker niso za to dovolj poučeni, ker imajo premalo znanja. Vsak živinorejec, ki hoče biti napreden, si mora neke nabrati potrebnega znanja.

Torej je eden prvih problemov, katerega se bomo morali lotiti ta, da poneseemo živinorejsko prosveto med najširše kroge živinorejcev. Tu mislimo v prvi vrsti na ono znanje, ki je potrebno za zaščito zdravja domačih živali. Potrebni bodo posebni tečajji in tiskana beseda. Bilo je že vsega precej, ali še vse premalo. Na poučne tečaje je potrebno pritegniti široke mase živinorejcev.

Predmet prosvetnih tečajev mora biti vse, kar se tiče spoznavanja bolezni, posebno pa kužnih bolezni.

Govoriti bo potrebno o koristnosti zakonskih odredb, ki so za to, da se zatre bolezen, da se ne širi, ali da se vsaj omeji, če se že ne bi mogla popolnoma zatreti. Široki krogi naroda se ne zavedajo v zadostni meri, koliko škode lahko povzroči zatajevanje in neprijavljanje posameznih kug. Posebna malomarnost vlada v tem pogledu, da navedem samo en primer, pri perutninskih kugah. In kaj je posledica tega? — To, da so celi predeli brez perutnine.

Živinorejci so dalje odgovorni v pogledu hlevov ali nastamb domačih živali. Če bi pregledali vse hleve v Sloveniji, bi našli najmanj polovico hlevov nezdravih, nepravilnih, v katerih živina ne more napredovati. Najboljši izhod iz tega položaja bi bil, če bi se izdelali v tem pogledu enotni predpisi na podlagi znanstvenih izsledkov in bi bili obvezni za vse, ki grade nove nastambe in hleve. To se bo moralo izvršiti, ker naše kulturne živali imajo vsak dan večje zahteve vzporedno z vse večjim omehkuženjem in degeneracijo, ki je posledica kulturnega držanja živali. To velja za vse vrste živali od kuncev in perutnine do goveda in konja.

Ako bi kratko posneli naloge delovanja strokovnjakov na živinorejskem polju v eno misel, bi rekli, da se morajo uvesti načrtni tečaji ali zimske šole, ki naj zajamejo vse živinorejske kroge, in na teh tečajih se morajo uvesti posebna poglavja iz nauka o življenju (biologiji) in boleznih (patologiji) domačih živali, ki so potrebna pri vsakdanjem živinorejskem delu.

Prvi problem zaščite zdravja domačih živali je v zadostnem ali nezadostnem številu veterinarjev. Naš problem se ne more lahko rešiti, ker strokovnjaki ne nastajajo naglo. Študij traja najmanj pet let in to le tedaj, če se kandidat posveti intenzivnemu učenju. Prisiljeni smo misliti na druge načine, ki so izvedljivi, da bo zdravje naše domače živine zavarovano. Za sedaj pridejo v poštev dosledna motorizacija veterinarjev, organiziranje in otvarjanje ambulanc in bolnišnic ter letече ekipe.

Z motorizacijo bomo dosegli, da si bo prihranil veterinar mnogo dragocenega časa, ki ga izgubi, če mora peščit, potovati s konjsko vprego, s kolesom ali z železnico. Ta čas bo lahko uporabil za vršenje svojega ožjega strokovnega dela. V poštev pride pri motorizaciji v prvi vrsti avtomobil, v drugi pa tudi motorno kolo, ki bo primerno za teren s slabšimi cestami, kjer je še mogoča uporaba kolesa. Motorizacija pa prinaša tudi našim živinorejcem velike prednosti, ne samo v tem pogledu, da mu bo veterinar nudil svojo pomoč prej in hitreje, temveč si bo sam prihranil svoj čas. Sedaj prihaja namreč on sam s svojo vprego po veterinarja in ga tudi pelje nazaj v njegov sedež. On ali njegov človek s konji izgubi s štirikratno vožnjo po istem poslu vsaj pol ali pa tudi ves dan, ki bi ga lahko bolj koristno uporabil za delo na svojem posestvu.

Organizacijo in otvarjanje veterinarskih ambulanc in bolnišnic ima veterinarska uprava v svojem programu. One so se začele otvarjati najprej v Bolgariji, najbrž zamišljene po ruskem primeru. Vsak večji kolhoz ali sovhoz v Rusiji ima svojo ambulanco ali bolnišnico. Zadnji posedujejo še posebno živinorejski kolhozi in sovhozi, ki goje po stotine in tisoče ene vrste živali, kakor n. pr. goved, ovac itd. Tam je nekaj takega samo po sebi razumljivo, ali tudi na Bolgarskem so se ambulance obnesle. Od tam je ideja prišla v naše kraje pred kakimi desetimi leti, ko je bila prva ambulanca otvorena na Hrvaškem. Zgrajena je bila v področju, ki je bilo jako oddaljeno od veterinarskih sedežev. Kmetje in drugi živinorejci sami so mnogo žrtvovali za postavitev te prve ambulance v delu in v gradbenem materialu. Ona se je jako dobro obnesla. In tako so se začele na Hrvaškem širiti ambulance. Po končani sedanji vojni je bila takoj tudi pri nas spoznana potreba in koristnost veterinarskih ambulanc, o čemer so se mnogi naši slovenski veterinarji prepričali tudi v osvobodilni vojni, kakor tudi narod sam v najprej osvobojenem delu naše domovine.

Prva prednost ambulance je ta, da veterinar mnogo lažje in uspešneje dela, če ima pri roki vse

potrebščine, predvsem dragocen in popoln instrumentarij, ki ga ne more jemati s seboj na pot. Druga prednost je ta, da veterinar na enem mestu delujoč ne zgublja časa za vožnjo k bolniku, marveč ga izrabi za zdravljenje in druge živinorejske posle. Seveda morajo živinorejci v tem primeru privedi svoje bolne živali v ambulanco. Pa tudi za nje pomeni to mnogo manjšo izgubo časa, če mora narediti isto pot samo dvakrat, katero bi moral voziti štirikrat, če bi sam prevažal veterinarja. Prednost in vrednost ambulance raste s padanjem ali zmanjševanjem razdalje, pa se razume samo po sebi, da bi bilo idealno, ako bi bilo toliko ambulanc, da bi bile z njihovimi ustrezajočimi primeri zajete vse površine, na katerih žive živinorejci. Ščasoma, vzporedno s porastom števila strokovnjakov se bo moglo to doseči. Za sedaj smemo in moramo imeti to samo v programu za bodočnost.

Bolnišnice bodo samo v večjih krajih in v krajih, kjer je živinoreja močnejše razvita. Dosedanji način zdravljenja težkih primerov je nezadosten in nezadovoljiv, kakor za živinorejca tako tudi za veterinarja. Poklican strokovnjak pregleda bolnika, ugotovi bolezen in odredi zdravljenje ter odide. Živinorejca pouči, kako naj nadaljuje zdravljenje in kaj mu naj poroča o poteku bolezni. Živinorejec izvršuje zdravnikova navodila večinoma slabo. Vzroki za to so različni: ali nespretnost ali pozabljivost ali skrbi za delo v gospodarstvu itd. A redno obveščevanje veterinarja še vedno občutno peša. Torej je naravno, da je najbolje, ako takšen težji bolnik pride v bolnišnico, kjer je pod stalnim strokovnim nadzorstvom, kar je boljše za pacienta in njegovo zdravljenje, a tudi živinorejec si spet prihrani čas za najnujnejše delo pri gospodarstvu. Pri vsem tem, kar smo ravno opisali, prihajajo v poštev še razni drugi činitelji, kakor n. pr. prednosti telefonske povezanosti posameznih krajev s sedežem veterinarja, z ambulanco in bolnišnico, prevozna sredstva za bolne živali itd.

Pri zdravljenju in zatiranju nalezljivih boleznih vidimo spet mnogo neuspehov zaradi nevarnosti ponovnih okuženj, ki je posledica nezadostne razkužbe živalskih nastamb. Razkužba ni tako preprosta stvar, kakor se mnogokrat dozdeva. Za razkužbo je najbolje, ako jo bodo izvrševali pomožni veterinarski organi dezinfektorji, ki bodo morali biti organizirani v posebnih ekipah ali vsaj motorizirani in to iz razlogov, ki smo jih že navedli. Že sedaj se njihova potreba vidi iz izjav mnogih naprednih živinorejcev samih, ki so pripravljene drage volje povrniti škodo ali dati nagrado onemu, ki bi jim bil pripravljen izvršiti razkužbo. Pa tudi za to delo je potrebno posebno znanje.

Najbolje bi se storilnost poklicnih razkuževalcev mogla nazorno prikazati z gariami. Tam, kjer posujejo celice za plinjenje, ozdravi konj z enim ali dvema plinjenjema. Posestnik prižene ozdravelega konja domu in ga postavi spet na isto mesto kjer je stal poprej, ker pač nima drugega mesta. Sicer je dobil natančna navodila za razkužbo in jo je tudi izvršil, kolikor je znal ali zadel, ali mu ni popolnoma uspela. Posledica tega je, da mora po daljšem ali krajšem času spet opaziti, kako se konj spet grebe, spet se je nalezil garij od omih pršic, ki so se izognile razkužbi. In procedura se začne spet iznova. — Ali ne bi bilo bolje, da se je s prvim plinjenjem z vzporedno istočasno po dezinfektorju uspešno izvršeni razkužbi odstranila vsaka nevarnost ponovne okužbe?

Uspešnost dela ekip nam je že pokazala ljubljanska ekipa za zatiranje neplodnosti krav. Odkrila nam je, kako zelo je jalovost razširjena in koliko škodo trpi živinoreja od nje. Do sedaj smo to nevarnost veterinarji slutili, občutili so jo posamezni živinorejci, ali prave predstave o njej nismo imeli niti eni niti drugi. Na podlagi dosedanjih ugotovitev znaša letna škoda zaradi neplodnosti plemenskih krav samo na teletih in mleku v vsej Sloveniji čez 200.000.000 din. V tej vsoti ni vračunana ostala gospodarska škoda. Na podlagi tega spoznanja si je sedaj postavilo naše veterinarstvo kot prvo najvažnejšo nalogo zatiranje jalovosti.

Način letečih ekip se bo še dalje organiziral in izgrajeval vzporedno z izgradnjo veterinarskega znan-

stvenega zavoda. Naloga zavoda bo v prvi vrsti ta, da bo vsako vprašanje, tiče se veterinarskih problemov, kakor obstoječih in na novo nastalih na terenu, t. j. zaščite zdravja domačih živali, preiskoval s strogo znanstvenimi metodami in svoje izsledke spet na drugi strani takoj uporabil za praktično delovanje veterinarjev in živinorejcev. Znanstvena raziskovanja potrebujejo mnogih dragocenih laboratorijev, dobro opremljenih z aparatami in s specializiranimi strokovnjaki. Ena glavnih njegovih ustanov bo centralna veterinarska bolnišnica, v kateri se bodo zdravile bolezni, ki jih ne morejo zdraviti praktični veterinarji, ker nimajo zadostne opreme, niti ne morejo imeti specialnega znanja. Bakteriološki oddelek bo postavil v večjih živinorejskih središčih svoje diagnostične podružnice, da bodo pri roki veterinarjem dotičnega področja. Centralni oddelek v Ljubljani bo reševal vprašanja nalezljivih bolezni, če bo potrebno tudi s produkcijo cepil za zaščitno zdravlilno in razpoznavno cepljenje.

Ing. Sadar Vinko:

DRŽAVNA POSESTVA IN POSPEŠEVANJE KMETIJSTVA

Agrarna reforma je pri kraju. Po načelu: Zemljo onemu, ki jo sam obdeluje, so se razdelila veleposestva in posestva nekmetov. S tem se je spremenila kmetijsko-gospodarska in socialna struktura naše domovine zares temeljito. Izgleda, da bomo v bodoče imeli pri nas pretežno le male in srednje kmetije. Največja skupna površina kmetije je 45 ha. Ali je s tem veleposestvo popolnoma izginilo? Da, veleposestvo v zasebnih rokah. Ustava točno pravi: velika zemljiška posestva ne morejo biti na noben način v zasebnih rokah. Iz tega zaključimo, da so dovoljena le v javni lastnini. Čemu to? Zakaj pa so veleposestva državi sploh potrebna? Zakaj se ne razdelijo prav vsa veleposestva agrarnim interesentom? Ali misli javna uprava, da bo ceneje pridelovala kot zasebnik? Celo to slišimo; ali naj plačujemo davke zato, da jih bo država trošila za veleposestva? Veleposestva so za državo luksus, ona jih ne rabi. Tako in podobno govorijo nekateri, bodisi iz strokovnega neznanja ali tudi namerno.

Oglejmo si vlogo veleposestev v kmetijskem gospodarstvu sploh, nato pa v rokah javne uprave.

Mali in srednji kmet prideluje in vzreja v glavnem le za kritje svojih lastnih potreb, da preživi sebe in svojo družino in da prehrani nekaj delovne in hasnovite živine. On premalo pridelava in premalo priredi za splošni trg. Veleposestvo nasproti prideluje in prireja za trg mnogo več. Trgovina zahteva bolj enotno blago, enotno žito, sadje, vino — tega mali in srednji kmet ne more vreči na trg. To lahko stori le veliko posestvo. Kratko, širši trg zalaga veliko posestvo, mali kmet pa krije le krajevne potrebe. Iz tega sledi za veliko posestvo nujnost, da prideluje takšne pridelke in prireja tako živino, ki z njimi doseže na trgu najboljše cene. Visok pridelek in kvalitetno blago, to je reševalo veleposestnike. Veleposestvo, ki tega ni zmoglo, je moralo gospodarsko propasti. Kvalitetno semensko blago in odlična plemenska živina je dvigalo rentabilnost velikih posestev. Dobro zagnojeno zemljo je koristno lahko izrabilo le dobro seme in krepka krmila je najbolje plačevala le dobra plemenska živina. Zato je bil veleposestnik prisiljen iskati nove, boljše, izbrane sorte in zlahtne pasme. Ker je bila postavka za delavce med izdatki najvišja, je kupoval kmetijske stroje, ki se tudi izplačajo le na večji površini zemlje. Čim bolj je stroj zaposlen, tem bolj se izplača. Tako se je veleposestvo prvo mehaniziralo in s tem moderniziralo. Stroj je prinesel tudi v kmetijsko proizvodnjo popoln preokret. Z izbranim semenom, s plemenito živino in z mehaniza-

Daljnja naloga znanstvenega zavoda bo tudi znanstveno raziskovanje živinorejskih problemov sploh in izpopolnjevanje veterinarjev na terenu v najnovejših izledkih veterinarske znanosti. Organiziral bo poleg podkavske šole še šole za ostalo veterinarsko pomožno osebje, kakor tudi za živino- in mesoglednike, dezinfektorje, bolničarje itd.

Poseben oddelek bo imel nalogo voditi veterinarsko in živinorejsko statistiko ter veterinarsko propagando in načrtno prosvetljevanje živinorejcev, kakor s tiskom knjig in brošur, tako tudi z izdajanjem poljudnih strokovnih listov. Splošna njegova naloga bo koordinacija ali vzporeditev dela vseh vej veterinarskega delovanja v harmonično uspešno enotno usmeritev za napredek in dvig naše celotne živinoreje in njenih pomožnih organov.

Čim bo izgrajena vsa veterinarska služba in delavnost v smislu iznešenih misli, bomo lahko mirni, ker bo zdravje naših domačih živali zaščiteno, kolikor je to v človeških močeh.

cijo je pa veleposestvo vplivalo na razvoj celotnega kmetijstva. Mali in srednji kmet je prišel na ta način do boljšega semena, dobri plemenjaki so prišli najprej z velikih posestev; ko je videl kmet, kako koristni so stroji, jih je tudi sam pričel uporabljati itd.

Ti s strokovnega stališča tako ugodni vplivi veleposestva na razvoj celotnega kmetijstva, ki se nikakor ne dajo zanikati, so bili tudi pretveza, da so v prvi agrarni reformi veleposestvom dovoljevali razne supermaksime, površine nad dovoljeno največjo površino. Bili so orožje v rokah reakcije, ki je delovala proti delitvi veleposestev. Govorili so, da bo kmetijska proizvodnja močno trpela, ako veleposestev ne bo več. Trdili so, da veleposestva morajo biti, da kmetijstvo brez veleposestev ne more izhajati.

Strokovno vzeto je čisto res, da nekaj veleposestev mora biti v vsaki pokrajini. Toda nikjer pa ni rečeno, da morajo biti v zasebnih rokah. To je tudi vzrok, da naš agrarni zakon predvideva, da si bo država zadržala toliko in takšna posestva, ki bodo strokovno služila v korist in za pospeševanje celotnega kmetijstva. So to lahko majhna, pa tudi velika posestva.

Poglejmo torej, kako naj služijo posestva v javni upravi splošnosti, celotnemu gospodarstvu, zlasti kmetijstvu.

Že posamezni kraji, vasi, naselja, bodo lahko koristno izrabili manjša posestva v skupni lastnini. Na tem posestvu bo krajevni ljudski odbor lahko uredil plemenilno postajo, rejško središče za perutnino, tja bi namestil inkubator, stroje za čiščenje in razkuževanje semen, veliko mlatilnico, skladišče kmetijskih strojev sploh, tam bo sezidal vaško sušilnico za sadje, tam bo imela zadruga svoje poslovne prostore, skladišča itd. To posestvo bo nekakšno kmetijsko središče, nekakšna kmetijska postaja v upravi ljudskega odbora v tistem kraju. To bo najnujnejša celica v organizaciji kmetijske službe, nekakšna terenska baza.

Posamezni okraji imajo lahko okrajno kmetijsko posestvo, ki bi služilo za sedež, za središče celotne kmetijske službe v okraju. Kmetijski strokovnjaki bi lahko tam uradovali, uredila bi se veterinarska ambulanta z bolnišnico za živino, tam bi se namestila okrajna strojna in traktorska postaja, tam bi se postavile vse kmetijske naprave, ki služijo celemu okraju. Tam bi se uredile drevesnice, trsnice, matišnjaki, po potrebi gozdne drevesnice itd. Po potrebi bi se tam osnovala zimske kmetijske šole, držali bi se razni daljši in krajši strokovni kmetijski in kmetijsko gospodinjski tečaji. Tam bi bila skladišča kme-

tijskih potrebščin za ves okraj. Tu bi se vršili razni kmetijski strokovni poskusi.

V kraju ali okraju, kjer je državno posestvo ali kmetijska šola, potreba po takem posestvu seveda odpade. Kajti državno posestvo mora služiti v vse zgoraj našteté namene, mora biti središče celotne kmetijske pospeševalne službe na terenu. Kjer pa takega državnega posestva ni, bi pa bilo zelo umestno, da si krajevni in okrajni ljudski odbori pri izvajanju agrarne reforme ohranijo primerna posestva za kmetijske postaje v zgoraj omenjenem smislu.

Izgleda, da je z izvedbo agrarne reforme skoraj četrtina kmetijske zemlje menjala lastnika. Padeč produkcije je neizbežen: skrbeti pa moramo, da ne bo katastrofalen. Začetnikom bo primanjkovalo vsega: dobrega semena, orodja, plemenske živine itd. Od kod dobiti vse to, kje pridelati seme, kje vzrediti plemensko živino? Edino na večjih posestvih v državnem sektorju.

Vse pospeševanje kmetijstva v bodoče mora biti posredno in univerzalno, ne pa neposredno in individualno kot prej. Le z dobavo žlahtnega semena, plemenske živine, pristaih in ustreznih sadnih sadik, trsja in s strokovnim poukom in široko združeno organizacijo bomo v bodoče dvigali kmetijsko proizvodnjo oziroma jo usmerjali na kvalitetno pridelovanje.

Državna posestva so pretežno namenjena strokovnemu kmetijskemu pouku. Vsa državna posestva v Sloveniji, večinoma kmetijske šole, so obsegala pred vojno 251 ha njiv, 678 ha obdelovalne zemlje, 1659 ha skupne površine. Sedaj se je njih površina povečala, tako da bodo lahko služila svojemu namenu. Predvidevamo nove kmetijske šole in kmetijsko gospodinjске šole.

Ena najvažnejših nalog državnih posestev, pa najsi se organizirajo kot šole ali ne, je pridelovanje semen. To je vedno naloga veleposestva. Kdor prideluje samo svoj živež, ta ne more pridelovati in prodajati semen. Naš mali in srednji kmet, ki bo v bodoče prevladoval, bo prideloval le živež in krmo. Pri njem ne bo mogoče organizirati pridelovanja kvalitetnih semen v večji meri. Kvečjemu krompir in fižol. Iz istih razlogov tudi združni sektor ne bo mogel veliko napraviti, dokler ne bo imel velikih površin zemlje na razpolago. Za požlahtnjevanje rastlin so potrebne velike površine, ki morajo posamezne rastline izolirati, t. j. sejati najmanj po 300 m narazen.

V državah, kjer je kmetijstvo na visoki stopnji, se stalni visoki pridelki rastlin — poleg pravičnega oskrbovanja in izdatnega gnojenja — vzdržujejo s stalnim izmenjavanjem semen. S tem — računajo — dosežejo do 50% povečanje pridelka.

Naši kmetovalci dobro poznajo prednosti menjave semen in semena tudi menjavajo, kolikor pač morejo. Tako zlasti menjavajo krompir. Vedno kupujejo semena iz klimatsko bolj ostrih krajev in višjih leg, ker dosegajo z njimi večje pridelke. Že pred vojno se je močno vpeljalo zamenjavanje umetno vzgojenega izbranega semena žit in krompirja, ki so ga proizvajala nekatera državna posestva oziroma, ki ga je izbrala pri posameznih posestnikih komisija za priznavanje semen z ogledom na mestu. Vse to je pa bilo izpeljano v malem obsegu in brez načrta, ker ni bilo dovolj objektov v ta namen na razpolago. Letos je bila ta akcija izvedena že v večjem obsegu kot kdaj koli, v bodoče se bo razvila do za naše pojme neverjetnega obsega.

Z agrarno reformo smo pridobili posestva, ki naj služijo kot matica za poplemenitev in izbiro semen. To izbrano, požlahtnjeno seme bo razmnoženo na drugih državnih posestvih in na posestvih združenarjev, ki bodo skupaj tvorili semenogojске zadruge. V poštev prihaja zboljšanje pšenice, ovs, ječmena, fižola, krompirja, hmelja, ajde, detelj in trav.

Kot matice za požlahtnjevanje rastlin nameravamo uporabiti posestva: Beltinci, Rakičan, št. Janž, Marenberg, Žovnek, Dob, Verd, Selo, Ormož, Dvor in Jablje. Letos smo že zastavili delo, ki se bo v prihodnjih letih razmahnilo kot še nikoli.

Celokupna njivska površina vseh prej navedenih posestev znaša okoli 600 ha. Razume se, da mora biti v namen semenogojstva izrabljen le del njive, kajti kolobar zahteva izkoriščanje zemlje z različnimi rastlinami. Isto zahteva gospodarstvo samo. V najboljšem primeru se bo v čisto semenogojске namene, za poskusne parcele, razmnoževališče elit, za sortne poskuse, vzgojo elit itd. lahko porabila kvečjemu petina površine.

Celokupna njivska površina vseh državnih posestev znaša okoli 2000 ha. Ker služijo posestva hkrati tudi za vzrejo plemenske živine, računamo, da bodo morali okoli tretjino njiv zasejati s krmilnimi rastlinami (z deteljo lucerno, deteljimi mešanici, koruzo za silos, krmilo peso, sojo), ostaneta za razmnoževanje (produkcijo) semen le dve tretjini njivske površine. Če od tega odštejemo še površino, potrebno za čisto znanstvene poskuse in znanstveno semenogojско delo, nadalje zemljo, potrebno za drevesnice (67 ha) in za matičnjake — trsnice 80 ha, nam ostane na razpolago za pridelovanje semen le skupna površina 800 ha. V letu 1946-47 bodo državna posestva sejala približno 55% žit, 22% okopavin (krompirja 20%), 17% krmnih rastlin, 2% industrijskih, 3% pa ostane za poskusna polja, trsnice, drevesnice, matičnjake, deputatno zemljo itd.

Že letos so državna posestva pridelala naslednje količine semenskega blaga:

pšenice 26 vagonov, semenskega krompirja 100, rži 92, ječmena 42, ovs 6 vagonov. V bodoče, ko bodo državna posestva docela organizirana, bodo torej lahko producirala okoli 40 vagonov žit, 200 vagonov krompirja in 7 vagonov ostalega semena, kar bo krilo komaj 10% potreb Slovenije po semenu in po semenskem krompirju.

Temelj bodočega pospešenega sadjarstva je dobro na strokovni osnovi urejeno drevesničarstvo. Dosedanje izkušnje so pokazale, da je privatno in deloma tudi državno drevesničarstvo temeljilo izključno na trgovski podlagi ter je bilo v veliko oviro za napredek sadjarstva. Da se to v bodoče za vsako ceno prepreči, je nujno urediti manjše število večjih državnih drevesnic, ki naj bodo v zaključenih sadjarskih okoliših. Le taki večji obrati bodo mogli imeti potrebno kvalificirano strokovno osebje in jih bo možno tehnično dobro opremiti. Na njih bo mogoče urediti potrebne matične nasade za vzgojo podlag in pridobivanje selekcioniranih cepičev, kontrola drevesnic se bo lahko izvajala in le na ta način bo mogoče izvajati načrtno obnovo sadjarstva. Za vse drevesnice rabimo okoli 70 ha njivske zemlje.

Drevesnice bodo razvrščene po sadnih okoliših. Dve bosta za visoke predele. Letna poraba sadik je najmanj 300.000, bomo jih pa rabili še več, da naše sadjarstvo dvignemo na stopnjo, ki mu gre; sedaj imamo v Sloveniji 5 milijonov dreves, gojili bi jih pa lahko 15—20 milijonov.

Da najširšim ljudskim množicam prikažemo praktično koristi umnega sadjarjenja, je nujno potrebno urediti v posameznih sadjarskih okoliših vzorne sadovnjake, v katerih se bodo izvajala vsa sadjarska opravila po najnovejših znanstvenih in praktičnih izkustvih. Na teh posestvih bomo uredili tudi intenzivne pritlikave sadne nasade, kateri imajo za bodoče pospeševanje sadjarstva prav gotovo veliko bodočnost. Le na ta način bomo kmetovalce prepričali o koristi pravičnega oskrbovanja sadnega drevja in prednosti intenzivnih pritlikavih nasadov.

Površina vinogradov v Sloveniji meri okoli 26 tisoč hektarjev. V prihodnjih 15 letih bo potrebno obnoviti dve tretjini vseh vinogradov. Letno bomo rabili najmanj 5 milijonov cepljenk za obnovo vinogradov. Letos smo proizveli komaj 500.000 sadik. Privatni sektor je v tem čisto odpovedal. Torej je vsa proizvodnja trsja vezana na državni sektor. Potrebujemo v ta namen 40 ha zemlje za matičnjake in 40 ha za trsnice: zaradi kolobarjenja je pa potrebno skupno okoli 160 ha zemlje.

Rabimo tudi nekaj državnih vinogradov za pouk in za pridobivanje cepičev z najboljših trsov najboljših sort. Velike škode bi nastale, ako bi bili ti trsi

oziroma vinogradi uničeni oziroma izbiranje trsov onemogočeno. Razume se, da so najboljši trsi v najboljših vinogradih. Te moramo uporabiti v korist vsega vinogradništva, za dvig kvalitete naših vin. Kajti tudi v bodoče bomo zmagovali na tržišču le s kvaliteto.

Vsa državna posestva z malimi izjemami bodo služila za vzrejo plemenskih živali. To bo potrebno zlasti zaradi tega, ker se predvidoma pri večjih posestnikih, ki so do sedaj v glavnem krili potrebo plemenskega blaga, ne bo našlo dovoljno razumevanja za plemensko rejo, a mali posestniki ne bodo imeli izdatne možnosti za selekcijo. Predvidoma se bo odbralo za pleme okrog 300 bikov. Ker bo potreba po plemenskih bikih letno okrog 1500, bo državni sektor prispeval 20%. Goveja živia na državnem sektorju bo pod stalno krmilno kontrolo, da se ugotovi gospodarska vrednost posameznih govejih pasem, ki se rede pri nas, na čemer se dosedaj še ni ničesar storilo. Poleg vzreje moškega plemenskega naraščaja se od državnega sektorja pričakuje, da bo oddal v zadržni sektor odnosno med male rejce čim več dobrega ženskega naraščaja. Važno bo to zlasti sedaj, ko je ostalo pri malih rejcih zelo malo vrednih plemenskih živali in se bo kakovost goveje živine zelo počasi dvignila na primerno višino, če ne bo močnega vpliva plemenskih živali iz državnega sektorja.

Še bolj kot govedoreja je na večje rejske centre navezana prašičjereja. Na državnih posestvih bi se lahko redilo okrog 500 plemenskih svinj, od katerih bi se odbralo 500 plemenskih merjascev. S tem bi se krilo 30% letnih potreb. Smotno odbiro, ki mora biti zvezana s kontrolnim krmiljenjem, je mogoče izvesti le v večjem hlevu, kjer je na razpolago zadostno število plemenskih živali. Kmet, ki pusti eno svinjo za pleme zaradi vzreje naraščaja, se ne more baviti z odbiranjem, je pa v veliki meri zainteresiran, da bo njegova plemenska žival ustrezala vsem gospodarskim zahtevam umnega rejca. Državno posestvo v okraju bo tisto rejsko središče, ki bo zalagalo okraj z najboljšim ženskim in moškim plemenskim naraščajem.

Posamezna posestva bodo imela v pogledu živinoreje še posebne naloge. Tako se bo nekaj posestev posvetilo vzreji delovnega hladnokrvnega konja, ki bo najbolj odgovarjal našim potrebam. Poleg tega bodo poedina posestva organizirala perutninarska središča za potrebe kmečkega kokošarstva, druga pa ovčerejske postaje in vzrejališča za druge gospodarske živali.

Ing. Ivo Zupanič:

NAŠE VINARSTVO PO KONCU VOJNE IN NAČRT POSPEŠEVANJA V BODOČE

Sedanje stanje vinarske panoge še vedno nosi viden pečat vojne dobe in sovražne okupacije.

Celokupno slovensko vinogradništvo je med minulo svetovno vojno relativno močno trpelo v obrobni predelih Slovenije, kjer je večina vinogradov zlasti tam, kjer so se vršile vojne operacije večjega ali manjšega obsega. Saj je sovražnik kopal strelske jarke čez mnoge vinograde, posekal trsje ter požgal viničarije in zidanice z inventarjem vred. V izseljeniškem pasu Posavja, v bivšem krškem in brežiškem okraju, je nacistični okupator l. 1941 nasilno izselil slovensko prebivalstvo, naselil pa Nemce iz Kočevja ter Besarabce. Ti priseljenci, katerim je bila vinska panoga popolnoma tuja, so nekatere vinograde enostavno izsekali, v drugih so pa obdelovanje opustili, tako da so mnogi vinogradi v teh štirih letih popolnoma propadli. Pa tudi v ostalem se za časa vojne, zlasti pa v letu 1945 vinogradi splošno niso obdelovali in gnojili kakor bi bilo treba zaradi pomanjkanja delovnih moči. Mnogi vinogradi sploh niso bili okopani. Zlasti vinogradi Nemcev, ki so prešli v last narodne imovine, so bili v prav zanemarjenem stanju.

Tako smo na kratko prikazali namen in pomen državnih posestev. Domače seme je najboljšo, prav tako le doma vzrejena plemenska živina. Doslej smo težke milijone izdajali za nakup plemenjakov iz inozemstva. V bodoče moramo stremeti za tem, da zadovoljimo lastno potrebo z domačo rejo, še več, pomisliti moramo tudi na to, da bomo plemensko živino lahko ostavali v ostale dele države. Naša dežela je in izstane živinorejska in v živinoreji pa je naša glavna naloga, vzrejati plemensko živino.

Naša dežela je krompirjeva dežela. S krompirjem smo glede kakovosti prav na koncu. Naš beli krompir je čisto izhiral, okupator nam je pa navozil razne tuje sorte, ki so slabe po okusu in ki tudi v pridelku niso stalne. Doslej je še vsak tuj uvoženi krompir v nekaj letih pri nas odpovedal. Tega se bojimo tudi sedaj. Če takoj ne pričnemo s strokovno odbiro, z ustvarjanjem novih sort, nas bo čas lahko prehitel in bomo uvažali slab semenski krompir od zunaj, namesto da mi izvažamo dober semenski krompir v druge pokrajine naše države, kjer podnebje krompirju ni tako prikladno.

Naša dežela je dežela sadja, dežela jabolk. Ni dobrega sadnega drevja brez dobrih sadnih sadih. Od kod bomo dobivali najbolj zanesljivo pristine in odlične sadike? Iz drevesnic, kjer je zasebni interes zaslужka izključen, kjer se gleda le na kakovost, ne pa na višino proizvodjalnih stroškov!

Zelenjadno seme, seme cvetic smo večinoma uvažali. Zakaj ga ne bi sami pridelovali? Mar nismo tega sposobni? Mar nimamo dovolj zemlje?

Naša detelja uživa svetovni sloves. Zakaj ne bi tega semena čim več izvažali? Naš fižol, naše zelje je znano na Primorskem. Ali ga bomo imeli dovolj za trg, ki se nam zopet odpira?

Vsega bo, ker imamo na razpolago zemljo za strokovno delo. Najboljši strokovnjak ne more ničesar storiti, ako nima zemlje. Ali kovač brez klešč in kladiva. Zasebnik, mali in srednji kmet nima niti dovolj zemlje niti sredstev niti znanja za tako delo. Zlasti zdaj v času obnove. Tu mora priskočiti na pomoč država, da vzdržuje kmetijsko znanstveno delo na lastni zemlji. S tem pa koristi skupnosti, celokupnemu gospodarstvu, posredno zlasti kmetijstvu. Zato torej so potrebna državna posestva. Potrebna in koristna skupnosti.

Po statističnih podatkih iz l. 1940 je v Sloveniji brez vinorodnih predelov, ki so pripadali do konca vojne fašistični Italiji — torej bivši dravski banovini — 25.269 ha vinogradov plemenitih sort na ameriških podlagah ter celih 1862 ha raznih samorodnic, predvsem šmarnice. Površina vinogradov Slovenskega Primorja še ni določena, ceni se pa na okoli 6—8000 ha.

Računa se, da je zaradi vojnih dogodkov uničenih okoli 1200 ha vinogradov, dobra četrtina vinogradov je močno opešanih. Ta obnova je nujna, je pa istočasno zelo draga. Le pri ustrežajočih primerno visokih vinskih cenah bo redna obnova mogoča.

Še eno dejstvo je treba poudariti pri opisu stanja vinogradništva tik po vojni, namreč to, da so bili uničeni oz. zelo zanemarjeni večinoma vsi matičnjaki; zaradi tega je bila proizvodnja trsja za obnovo vinogradov l. 1945 prav pičila, podobno je bilo v l. 1946, ker je bilo prejšnje leto obdelovanje matičnjakov zaradi pomanjkanja delovnih moči skoraj povsod opuščeno in je zelo primanjkovalo ključev za spomladansko suho cepljenje.

Če pa pogledamo danes naše vinograde po Sloveniji, moramo reči samo eno: vsi vinogradi s prav malenkostnimi izjemami so obdelani normalno.

Organizacijsko stanje vinarske panoge v novem času se glede proizvodnje deli na državni, združni in privatni sektor. V državnem sektorju se je z razlaščenimi veleposestvi vinogradniška površina povečala; ona znaša okoli 400 ha. Nanovo nastale vinogradniške proizvodilne zadruge posedujejo okoli 1400 hektarjev vinogradov, najmočnejši pa je ostal še vedno privatni sektor, ki poseduje okoli 24.000 ha.

Vinogradniške zadruge, katerih je 20, se nahajajo samo v mariborskem okrožju. Te vinogradniške zadruge bodo uspevale, če bo v njih združna in upravna organizacija dobro izvedena in jim bo za začetek dan dovoljni kredit za kritje tekočih stroškov.

V prometu z vinom nastopajo kot nakupovalec pri producentu vinarske zadruge, katerih je 12 in so zlasti v mariborskem okrožju dobro organizirane in dobro poslujejo, ter poldržavno trgovsko podjetje »Vino d. d.«, kateremu je poleg tega poverjena organizacija izvoza naših vin v inozemstvo.

Kot splošno nalogo v vinarski panogi na ozemlju Slovenije moramo označiti produkcijo kvalitetnih vin zlasti v kvalitetnih okoliših v glavnem le v mariborskem okrožju — predvsem za izvoz v inozemstvo, v ostalih predelih Slovenije, ki jih označujemo kot kvantitetne predele, pa moramo stremeti za tem, da se tudi v teh kakovost vinskega pridelka dvigne.

Načrt pospeševanja vinarstva — vinogradništva in kletarstva — v Sloveniji za bodoče bi bil naslednji:

I. Ugotovitev vinogradniške površine Slovenskega Primorja, ki bo priključena k federativni republiki Sloveniji. Površina vinogradov bivše dravske banovine je ugotovljena.

II. Razdelitev vinogradov v teh priključenih predelih na vinorodne okoliše (rajone) glede na več ali manj različne talne in klimatične razmere, na dosedanj sortiment, na svojstven način produkcije in temu odgovarjajoči značaj in kakovost vina ter glede na posebnosti kletarenja.

Bivša dravska banovina je iz navedenih vidikov razdeljena na 15 vinorodnih okolišev.

III. Določitev trsnega izbora plemenitih sort in ameriških podlag za posamezne okoliše priključenega ozemlja Slovenskega Primorja. Za 13 okolišev bivše dravske banovine je trsni izbor določen; potrebna bo pa revizija tudi tega izbora. Ko bo trsni izbor določen za priključeno ozemlje in izvedena revizija trsnega izbora za bivšo dravsko banovino, se bo izdala ampelografijska — popis vinskih sort in ameriških podlag po možnosti z barvnimi slikami.

IV. Zaradi racionalno pravičnega izkoriščanja produktivne zemlje se mora izvršiti pregled vseh vinogradov glede na prikladnost za gojenje vinske trte ter ugotoviti v vseh okoliših absolutne, t. j. izrazite vinogradne položaje, relativne, t. j. take, ki bi se dali dobro izkoriščati tudi z drugimi kulturami ter neprimerne vinogradne položaje. Poslednji se morajo sčasoma opustiti. Relativni položaji se dopuščajo, v kolikor stalno proizvajajo dobro kvaliteto vina.

V. Smotrna obnova vinogradov bo zaradi prej navedenih vidikov vezana na oblastno dovoljenje in se mora izvajati pod strokovnim nadzorstvom zaradi pravilne izbire sort in podlag, da se s tem ustvarijo enotni vinski tipi že v vinogradih samih.

VI. Obnovevitev in povečanje matičnjakov ter trsnic na državnih posestvih in ustanovah tako, da bo proizvodnja ključev za suho cepljenje zadostna in s tem zagotovljen zadostni trsni material za potrebno obnovo vinogradov.

VII. Določitev sortinarnih vinogradov širom po Sloveniji za dobavo cepičev javnim in privatnim trsnicam.

Privatno trsničarstvo, ki bo kontrolirano, se bo dovoljevalo samo onim, ki imajo za to oblastno dovoljenje, ki imajo lastne matičnjake in vzorne sortirne vinograde ali ki dobavljajo cepiče samo iz vinogradov, ki jih oblast določi.

VIII. Izvrševanje masovne selekcije v sortimentnih vinogradih prvenstveno glede rodovitnosti, a v nadaljnjem razvoju pa še selekcije iz raznih vidikov racionalnega vinogradništva.

IX. Za proučevanje najrazličnejših znanstvenih in praktičnih problemov racionalnega vinarstva (vinogradništva in kletarstva) je ustanovljen Vinarski zavod za Slovenijo v Mariboru.

Vsa vinogradniška posestva v upravi državnega sektorja širom po Sloveniji bodo sodelovala s praktičnimi poskusi z Vinarskim zavodom.

X. Proučevanje za naše razmere prikladnih novih namiznih sort vinske trte ter pospeševanje proizvodnje namiznega grozdja v primernih vinorodnih okoliših, zlasti v bližini večjih potrošnih središč.

XI. Zatiranje samorodnic vseh vrst, predvsem pa šmarnice v strnjenih nasadih s prepričevalnim poukom, s precepljevanjem, z zameno s cepljenimi trsi, sadnim drevjem ali drugimi kulturami.

XII. Racionalizacija obnove in obdelovanja vinogradov s propagiranjem metod moderne tehnike: rigoliranje z eksplozivni, vprežno oz. motorno obdelovanje zemlje, žična podpora namesto kolja, naprava skupnih cistern za zbiranje vode v vinogradih, smotrno zatiranje boleznih in škodljivcev z najboljšimi sredstvi na najizdatnejši in najcenejši način (kolektivni način z motornimi škropilkami), smotrno gnojenje in uporaba umetnih gnojil.

XIII. Racionalizacija kletarstva v državnem, združnem in privatnem sektorju z uvedbo sodobnih načinov kletarenja in sodobnih tehničnih pripomočkov.

XIV. Propagiranje vinarskega združništva povsod tam, kjer ni pravičnega kletarstva ali ga zaradi malih razmer biti ne more. Število in kapaciteta vinarskih združenj se naj toliko poveča, da bo šel v glavnem ves vinski pridelek preko združenj do konzumenta. S tem bo podano dovoljno jamstvo za pristnost vin, dana bo pa tudi možnost za ustvarjanje prirodnih vinskih tipov za konzum.

XV. Razdeljevanje vina za konzum se naj izvede v doglednem času v zaprtih steklenicah brez etiket za navadna vina, za kvaliteta sortna vina pa v etiketiranih steklenicah predpisne oblike.

XVI. Uvesti redno ocenjevanje vin vsakoletnega pridelka iz vseh vinorodnih okolišev po izkušenih strokovnjakov, s čimer se bo ugotovila kakovost vina pa tudi nedostatki v kletarstvu.

XVII. Uvesti in pospeševati obstoječo vinarsko industrijo iz domačih surovin. Sem spada izdelava grozdnih sokov, konzerviranje grozdja, izkoriščanje kletarskih odpadkov, tropin, drožja in vinskega kama, destilacija vina slabše kakovosti, izdelovanje vinskega kisa, penecih, aromatiziranih in medicinskih vin.

XVIII. Produkcijo in promet z vinom urediti z zakonom o pospeševanju vinogradništva ter z zakonom o vinu. Izvajanje teh zakonov, zlasti zakona o vinu, mora biti s kontrolnimi ukrepi čim bolj učinkovito.

XIX. Za uspešen razvoj celokupne vinarske panoge v smislu tega načrta je potreben sistematičen pouk najširših množic vinogradniškega prebivalstva s predavanji, večdnevnimi tečaji, z večmesečnimi tečaji na državnih vinogradniških, na vinarskih in kmetijskih šolah ter na višje organizirani vinarski in sadjarski ali kmetijski šoli. V kolikor je takih šol še premalo ali jih — kakor poslednje — še ni, se naj v doglednem času ustanovijo v korist vinarske stroke in prebivalstva federalne republike Slovenije.

VINO V STEKLENICE

S kolikim trudom, s kakšnimi ednarnimi stroški in s kakšno ljubeznijo prideluje naš vinogradnik svojo vinsko kapljico, ve poleg njega le oni, ki je bil rojen tako rekoč pod vinsko trto ali pa je vsaj od blizu opazoval s polnim razumevanjem njegovo delo v vinogradu. Tudi vzgoja vina v kleti ni čisto enostavna stvar. Tudi tu je treba precej natančnosti, strokovne razsodnosti in pravih odločitev.

Ako so vremenske prilike med letom ugodne, mu dober uspeh ne izostane. Vinogradnik pridelal dobro vino, ki ga je sam vesel in je prepričan, da ga tudi konzument ne bo odklonil. Čim se mu ponudi prilika, ga proda. Le redkokdaj doseže popolnoma zadovoljivo ceno, tako ceno, da niso poplačani sami izdatki, katerih naš vinogradnik nikdar vseh ne upošteva, ampak da najde v ceni tudi svoj malenkostni upravičeni zaslužek. Ta njegov zaslužek pa je bil v preteklosti v pretežni večini primerov mnogo manjši nego oblastno dovoljeni zaslužki posredovalcev vina med njim in konzumentu. Če ima vinogradnik priliko, da poskusi svoje vino v gostilni, pa doživi mnogokrat hudo razočaranje — svojega vina ne pozna več.

Kaj se je moglo zgoditi z njegovim vinom?

Res je, da vino ni mrtva stvar, temveč je živ organizem, ki je po prirodnih zakonih podvržen stalnim spremembam. Te spremembe pa v dobri vinski posodi in v dobri kleti ter v urejenem kletarstvu ne morejo biti negativne, t. j., da bi se vino poslabšalo, ampak se razvija vino v takšnih okoliščinah v svoji dobroti samo navzgor, da postane boljše. Šele po preteku več let doseže vino svoj kakovostni višek in šele potem se začne spreminjati kakovost navzdol; vino postane slabše in tudi manj vredno. V današnjih okoliščinah ta slednji primer pač ne pride v poštev, ker je skoraj vse vino popito, ko je še mlado. Žal sedaj skoraj ne poznamo starega vina.

Razočaranje, ki ga doživi vinogradnik pri svojem vinu v gostilni, ima svoje vzroke v nasprotnem od tega, kar je bilo omenjeno prej.

Vzroki za tako poslabšanje vina od producenta do konzumenta pa niso v vinu samem, temveč v zunanjih vplivih in v okoliščinah, v katerih se je vino v tem času nahajalo. Za te okoliščine in te vplive pa je odgovoren posredovalec.

Največkrat je kriva vinska posoda, ki za prevzem vina ni bila primerna, ker ni bila zdrava, ni imela dobrega vinskega duha zaradi plesnivosti, cika ali kake druge smrdljivosti. Vino se slabih lastnosti vinske posode kar hitro navzame in postane pokvarjeno, kakor je bil pokvarjen sod.

Za primer, da je bila vinska posoda pri prevzemu dobra, pa je prišlo vino v slabo klet, polno nereda in nesnage in se z vinom ni kletarilo kakor bi bilo treba; vino se v polnih sodih sploh ni zalivalo; pojavil se je kan, mogoče je vino začelo celo cikat, ali pa se je dalj časa zalivalo s slabšim vinom, mogoče celo s takim pokvarjenim vinom, ki ni bilo za prodajo, pa ga je gostilničar izkoristil na ta način, da je z njim zapolnjeval vina v sodih in ga tako spravil v promet. Tako postopanje mora kaj kmalu poslabšati vino.

Nadaljnja možnost poslabšanja vina v gostilničarjevi kleti je pomnoževanje vina z vodo, z brezvestnim, špekulativnim namenom, da se čim več zasluži. To se rado dela, zlasti pri takih polnih, ekstrahiranih vinih, pri katerih se previdno navodenje teže opazi. So to prvenstveno močna, polna in trpka črna vina; dela pa se enako brezvestno tudi pri belih vinih.

Končno se vino lahko poslabša, ko se toči iz nastavljenega sode, če traja to točenje po več tednov, da se sod izprazni. Za tako, dalj časa trajajoče odprto točenje, so posebno občutljiva boljše aromatična, sortna vina z izrazito cvetico. Izraziti sortni duh, cvetica ali buket hitro izhlapi v zračni prostor v nenapolnjenem sodu, ki je na pipi, tako da proti koncu vino popolnoma zgubi svoj sortni značaj in ni prav nič več podobno prejšnji dobri kakovosti v polnem sodu.

Razume se, da se isti primer poslabšanja vina lahko dogodi prav tako, če je bilo vino kupljeno v vinarški zadrugi ali pa pri vinskem trgovcu.

Z mirno vestjo smemo trditi, da naš vinogradnik v Sloveniji v splošnem prideluje in prodaja dobro in tudi prav dobro vino, po gostilnah pa takega mnogokrat ne najdeš. Vzroki za to so znani: nezadostna sposobnost in nezadostna realnost posrednikov. Manjka znanja, manjka zadostnega čuta do tega, kar se z vinom sme delati in kar ne, manjka spoštovanja do težko pridelanega vina, ki se ga pogostokrat tako grdo zmrevarjenega drzne postaviti pred gosta na mizo, pa tudi pohlep po hitrem in lahkem zaslužku na škodo vinogradnika-producenta in pivca.

Te ugotovitve nam jasno kažejo, da v prometu z vinom od producenta do konzumenta nekaj ni v redu. Kakor v podobnih primerih pri drugih panogah narodnega gospodarstva, se morajo iskati in poiskati tudi za vinsko gospodarstvo v tem pogledu boljše načini.

V veliki, če že ne popolni meri bi se izognili vsem slabim spremembam in nelepim manipulacijam z vinom na poti od producenta do konzumenta s tem, da se vino toči v nadrobni prodaji v zaprtih steklenicah. To bi bila pri nas samo uvedba tega, kar je že v drugih naprednih državah v navadi. S tem pa ni rečeno, da gre že za izrazita buteljčna vina v predpisani steklenici in okusni opremi z etiketo, paskom z letnico in s staniolno kapico, temveč za dobra konzurna vina v steklenicah brez opreme, pri katerih je velikost in oblika steklenice postranskega pomena. Glavno je, da je spravljeno vino za potrošnju sproti v steklenico, v kateri z vinom ni mogoče manipulirati, in se vino tudi ne more pokvariti, ako je bila steklenica čista, brez vsakega duha in zamašena z brezhibnim novim zamaškom ter je spravljena v hladnem prostoru. Načelno je prav vseeno, ali se polni vino v elegantne buteljke ali litrske, pollitrske, dvolitrske steklenice ali zelenke. V ta namen so brez dvoma najbolj praktične litrske steklenice že zaradi lažjega računanja.

Kdo naj polni vina v steklenice?

Prvenstveno so za to poklicane vinarske zadruge, ki so ali pa bodo opremljene za tako delo v večjem obsegu, enako pa tudi strokovno pravilno vodena in realna vinska trgovina ter drž. vinogradniška posestva.

Nabava steklenic in zabojev sicer nekoliko poveča investicije obrata, kar se pa že v kratkem času izplača.

Istotako polnitev vina v steklenice poveča prodajno ceno vina za malenkost, je pa zato podana garancija za dobro kakovost.

Konzument-navadni pivec in ljubitelj pa bo prišel na svoj račun, pil in užival bo res dobro, naravno, pristno vinsko kapljico raznih kakovosti in iz raznih krajev kot najlepšo pesem naših vinskih gor, naše vinsko gospodarstvo pa bo stopilo v novo obdobje, ki bo v dobrem skladu z duhom novega časa.

NAŠE SADJARSTVO IN MERE ZA GOSPODARSKI DVIG TE PANOGA

O važnosti, ki ga more zavzemati ta panoga pri našem kmetijskem gospodarstvu, je bilo napisanih že lepo število člankov. Toda, če pogledamo v kakšnem stanju so mnogi naši sadovnjaki in kolike so koristi od te panoge, moramo ugotoviti, da sadjarstvo še daleč ne predstavlja tiste gospodarske vrednosti, kot bi jo glede na ugodne naravne in gospodarske pogoje od te panoge mogli pričakovati.

Zaradi neurejene proizvodnje na eni strani, potrošnje, prodaje in predelave sadja na drugi strani, sadjarstvo pri nas še vedno ne predstavlja večjega pomena za naše narodno gospodarstvo. V dobrih sadnih letinah je bil sadjar zaradi neurejenih razmer vedno v skrbeh, kaj naj počne s pridelkom. Ta bojazen je bila največkrat tudi povsem upravičena, kajti skoraj redno se je dogajalo, da sadjarju v takih letinah ni bilo mogoče vnovčiti vsega pridelka. Zastoj v prodaji je bil običajno za poletna in jesenska jabolka. Ob tem času je trg v dobrih sadnih letinah prenapolnjen z vsakovrstnim sadjem, potrošnja jabolk malenkostna, cene sadju pa največkrat nizke. Ker kmet ni mogel vsega sadja prodati in predelati v sadjecev, kis in žganje, se je v bogatih sadnih letinah mnogo sadja tudi pokvarilo.

Za proizvodnjo kakovostnih jabolk so v Sloveniji prav povoljni vsi naravni pogoji, ki odločilno vplivajo na kakovost pridelka. Zato ni samo naključje, da je Slovenija izrazito »jabolčna« dežela. Po statističnih podatkih iz leta 1945 zavzemajo jabolane 63,50%, češplje in slive 13,6%, hruške 11,4%, češnje in višnje 3,5%, breskve in marelice 2,7%, oreh 4,1%, kostanj 2,8%, dočim odpade na ostala sadna plemena (kutine, oskoruš in nešplje) 0,4%. Iz navedenih podatkov je razvidno, da od celokupnega števila sadnega drevja odpade na jabolane nad polovico dreves, kar je povsem upravičeno, kajti zaradi izvrstnega okusa, ki je produkt povoljnih naravnih prilik, so bila naša namizna jabolka vedno iskana na inozemskih trgih in so tudi v času največje gospodarske krize dosegla znosne cene. Zaradi primitivnega sadjarjenja in prevelikega števila sort, smo pa žal pridelali razmeroma malo namiznega blaga in si zato nismo mogli prisvojiti stalnih tržišč. Krivda v tem pogledu leži na nas samih, ker nismo posevali proizvodnji kakovostnega namiznega blaga dovolj pažnje, del krivde pa je pripisati naši slabo urejeni sadni trgovini, ki ni upoštevala zahtev svetovnega trga. Glavno krivdo pa je pripisovati slabim splošnim gospodarskim prilikam, ki so vladale v stari Jugoslaviji. Medtem ko je v bogatih sadnih letinah kmetu sadje propadalo, so bile mnoge delavske in uradniške družine lačne sadja. Skromna delovna sredstva so jim jedva zadoščala za kritje najnujnejših življenjskih potrebščin in jim niso dovoljevala, da si nabavijo vsaj najpotrebnejše sadje.

Zaradi nerazvite sadne industrije odvišnega sadja ni bilo mogoče predelati v brezalkoholne izdelke. Tudi domača predelava je bila zelo malenkostna. Potrošnja sadnih izdelkov je bila le malo v navadi, ker so bili izdelki predragi. Iz navedenih razlogov je povsem razumljivo, zakaj se ta panoga ni mogla uspešno razvijati. Potrošnja na domačem trgu je bila malenkostna, preostalega sadja ni bilo mogoče v celoti izvoziti, in ker kmet ni mogel dobiti za svoj pridelek primernega izkupička, ni imel interesa, vlagati v to panogo večje investicijske in proizvodne zneske.

Povsem napačno je stališče nekaterih, ki menijo, da je uspeh našega sadjarstva odvisen izključno od izvoza sadja v ostale države. Ta domneva je bila dosedaj sicer upravičena, kar tudi potrjujejo zgoraj navedena dejstva. Toda s smotrni pospeševanjem sadne proizvodnje, ureditvijo sadne trgovine, predelave sadja ter s splošnim dvigom življenjskega nivoja osnovnih

ljudskih množic se bo lahko dvignila potrošnja sadja in sadnih izdelkov doma. V tem trenutku bo šele dobilo sadjarstvo svoj pravi pomen in vrednost za naše narodno gospodarstvo.

Da bo postalo sadjarstvo v bodoče važen člen v našem narodnem gospodarstvu, je treba pristopiti k smotrni proizvodnji, predelavi, prodaji ter potrošnji sadja in sadnik izdelkov.

Preden se odločimo za napravo novih sadovnjakov, je nujno urediti že obstoječe nasade. Iz njih je odstraniti vse, kar v nje ne spada: suha, na pol suha in prestara bolna drevesa, suhe in bolne veje itd. Krone je treba primerno razredčiti, z debelejših vej je treba postrgati mah, lišaj in odstopajočo skorjo, drevesa redno škropiti in gnojiti. Škropljenje je posebno važno v krajih, kjer je drevje okuženo od kaparja San Jose.

Zatiranje San Jose kaparja postaja za naše sadjarstvo silno pereč problem. Zaradi hitrega razmnoževanja in škodljivega delovanja je naše sadjarstvo od tega zajedavca resno ogroženo, kajti obramba sadnega drevja je težavna in draga. Da bodo zatiralni ukrepi uspešni, je potrebno ugotoviti njegovo razširjenost ter organizirati širokopotezne zatiralne akcije. Posekati bo treba vsa močno okužena sadna drevesa, starejša drevesa pomladiti, krone temeljito razredčiti, veje in debla dobro ostrgati, odpadke že takoj v sadovnjaku sežgati in drevje temeljito poškopiti. V zimskih mesecih škropimo s karbolinejskimi, v letnih pa s tobačnimi pripravki.

Temelj smotrnega pospeševanja sadjarstva je dobro urejeno načrtno drevesničarstvo, ki more v celoti upoštevati strokovne cilje te panoge. Drevesničarstvo ne sme biti samo sebi namen, temveč mora služiti skupnim koristim, kajti to je edina prava pot drevesničarstva, ki vodi k stvarnemu napredku našega sadjarstva. Vsako izrabljanje drevesničarjev v škodo skupnosti mora v bodoče za vsako ceno odpasti. Drevesničarji morajo vzgajati samo predpisane sorte na določenih podlagah, za kar bodo nosili tudi odgovornost.

Poenotenje in kakovostno zboljšanje sadnega pridelka je poglobitvena važnost. To bo mogoče v kratkem času doseči s splošnim načrtnim precepljevanjem sadnega drevja. V to svrhu je potrebno izdelati podrobne precepljalne načrte ki naj predvidevajo postopno izvajanje tega dela, tako da bi se moglo precepljevanje v celoti izvršiti v petih letih. Ako bi v enem ali dveh letih izvršili precepljevanje vsega drevja, bi kraji, kjer je velik odstotek manjvrednih sort, ostali nekaj let brez sadja. Za izdelavo takega načrta je potrebno zaznamovati vsa drevesa, ki sortno ne ustrezajo naravnim in gospodarskim zahtevam kraja. Šele na podlagi teh podatkov je določiti število dreves, ki bodo v posameznih letih precepljena. Precepiti je vse manjvredne, zlasti poletne in jesenske sorte jabolk, ker je teh razmeroma mnogo in njih pridelkov ni mogoče primerno vnovčiti. Precepiti je tudi manjvredne hruške z zlahtnimi sortami, ker teh silno primanjkuje. Pri izbiri sort je prvenstveno upoštevati zahteve trga. Cepiti je le majhno število sort, da bomo pridelali večje množine enotnega blaga. Pri jabolkah se je treba odločiti le za zimske sorte, ki so primerne tudi za shranjevanje čez zimo. Pozabiti pa ne smemo, da so mnoge sorte jabolk slabo plodne, zato je cepiti vsaj na vsakih 8—10 dreves tudi po eno sorto z dobro plodnim cvetnim prahom.

Isto kot za jabolane velja tudi za češnje. Divjih češenj je pri nas mnogo. Mlajša drevesa teh se splača precepiti, ker je pomanjkanje zlahtnih češenj pri nas precej občutno.

Ostala sadna plemena, zlasti starejša drevesa vseh vrst koščičarjev, ne prenašajo dobro močne rezi, zato jih ne kaže precepljevati.

Pomlajevanje je važno sadjarsko opravilo. Močno rodovitne sorte jablan in hrušk je treča od časa do časa pomladiti, ker s tem podaljšamo in povečamo rodovitnost dreves. Posebno važno pa bo izvajati sistematično pomlajevanje drevja v krajih, kjer je drevje okuženo od kaparja San Jose. Uspešno zatiranje tega zajedavca na močno razvitih drevesih z obsežno krono ni mogoče, zato bo potrebno takšna drevesa jablan in hrušk predhodno pomladiti; škropljenje bo uspešnejše in znatno cenejše. Močno razvitih starejših dreves ostalih plemen ne kaže pomlajevati, temveč, če so močno okužena, jih moramo posekati.

Uspešno čiščenje, pomlajevanje, precepljevanje in škropljenje sadnega drevja bodo mogle organizirati le sadjarske zadrage s sodelovanjem krajevnih ljudskih odborov. V krajih, kjer ni zadrug, naj te akcije organizirajo krajevni ljudski odbori sami. Ker je za načrtno izvajanje teh akcij potrebno pripraviti tozadevne načrte in izvršiti podrobno organizacijo dela, ki mora biti pod strokovnim vodstvom, naj bi zadrage oziroma KLO to delo poverili sadjarskim pomočnikom — sadjarjem praktikom —, ki bodo vodili vsa ta dela v svojih okoliših.

Z izvedbo precepljevanja manjvrednih sort, z rednim oskrbovanjem ter škropljenjem sadnega drevja, bomo znatno izboljšali kakovost sadnega pridelka in dvignili gospodarsko vrednost obstoječih sadovnjakov.

Naše sadjarstvo bo potrebno v bodoče znatno preusmeriti. To nam poleg gospodarskih razlogov nujno narekuje tudi kapar San Jose, katerega uspešno zatiranje je na visokodebelnem odraslem drevju nemogoče. Že iz tega razloga bomo morali preiti iz visokodebelne na nizko- in srednjedeblno vzgojo sadnega drevja.

Pri napravi novih sadovnjakov je treba upoštevati vse okolnosti, ki odločilno vplivajo na vrednost nasada.

Poleg jablane, ki bo tudi v bodoče v Sloveniji glavno sadno plemo, moramo posvetiti več pozornosti tudi ostalim sadnim plemenom — da bi tudi tega sadja pridelovali dovolj za kritje potreb domačega trga.

Nekatera sadna plemena zaradi svojevrstnih naravnih zahtev pri nas sicer ne uspevajo v vseh krajih, vendar so dane možnosti za njihovo razširitev. Z napravo sadovnjakov različnih sadnih plemen bodo izkoriščena tudi tista zemljišča, od katerih danes nimamo nobene, ali pa le majhne koristi. To velja zlasti za belokranjske stelnike, kočevske in kraške košenice ter relativna vinogradniška in gozdna zemljišča. Povečati je predvsem treba proizvodnjo žlahtnih breskev, marelic, hrušk, češenj, orehov, raznih sort sliv in češpelj, kostanja in lešnikov.

Soditi je treba različne sorte breskev, hrušk, sliv in češpelj, tako da bo s tem sadjem založen trg od poletja do pozne jeseni, z žlahtnimi hruškami pa tja do zgodnje pomladi.

Za nasade breskev, marelic in žlahtnih hrušk bodo zlasti primerna relativna vinogradniška zemljišča, na katerih rastejo še vedno zloglasne samorodnice. Na teh je treba napraviti predvsem prtljične sadovnjake. Ker zahtevajo prtljični sadovnjaki skrbno obdelovanje zemlje, temeljito škropljenje in strokovno obrezovanje sadnega drevja, bo umestno osnovati večje zadrugne nasade. Zadrage si bodo lahko tudi nabavile potrebne motorne okopalnice in škropilnice, kar bo znatno pocenilo proizvodnjo. Tudi strokovno vodstvo, ki je potrebno za vzdrževanje prtljičnih sadovnjakov, se bo izplačalo le za večje nasade. Posamezniki, ki nimajo potrebnega znanja, ne bi mogli pravilno oskrbovati takih sadovnjakov. Prtljični sadovnjaki hrušk in jabolk morajo biti tudi zavarovani pred zajcem. Ograjitev majhnih prostorov je sorazmerno znatno dražja in je tudi iz tega razloga priporočljivo, da se naprava prtljičnih nasadov izvaja na zadrugni osnovi. Vsa ta objektivna dejstva govorijo v prid velikih zadrugnih intenzivnih sadovnjakov.

Pri nas so dani vsi pogoji za proizvodnjo žlahtnih lešnikov. Mnoga kamenita, hribovita, za ostalo sadno drevje manj prikladna belokranjska, kočevska in kraška zemljišča, bi mogli s pridom izkoristiti za napravo lešnikovih nasadov. Ker so to večje površine, bi morale organizirane te nasadov prevzeti zadrage ali pa KLO. Na ta način bodo izkoriščena tudi ta zaenkrat neplodna zemljišča. Marsikatera tla bo mogoče zasačiti v krajih, kjer oreh, češnja in višnja dobro uspevajo tudi s temi plemeni.

Ako bomo pravilno izkoristili vsak košček zemlje in zasadili sadno drevje povsod, kjer so dani pogoji, vendar brez škode za ostale kmetijske rastline ter posvečali negi sadnega drevja vso pažnjo, bo postala Slovenija res »dežela sadja«.

Presno sadje mora postati vsakdanja hrana v sleherni družini. Če pomislimo, da je Slovenija »sadjarska dežela«, se nehote vprašamo, kako je bilo mogoče, da so pred vojno v pomladnih mesecih prodajali na naših trgih po visokih cenah ameriško in avstralsko sadje, katerega po okusu naša jabolka znatno prekašajo. To je dokaz, da prejšnje oblasti niso smatrale za potrebno, da bi tudi pri nas omogočile ureditev primernih shramb za zimsko shranjevanje sadja za pomladanski trg. Ureditev velikih sadnih skladišč bo pri nas nujno potrebna. Z napravo teh bo omogočeno sadjarju vnovčiti vse odvišno namizno sadje, potrošniku pa dana možnost, da si tudi spomladi nabavi prvovrstno sadje po zmernih cenah.

Vse večjo gospodarsko vrednost in pomen za naše narodno gospodarstvo pa pridobiva ta panoga z nastajanjem sadne industrije. Medtem ko v prejšnjih časih kmet ni mogel vnovčiti gospodarskega in industrijskega sadja, bo z razvojem sadne industrije tudi to odpadlo. Manjvredno sadje bo sadjar odprodal sadni industriji in na ta način vnovčil ves pridelek. Povečanje predelave sadja je velika gospodarska pridobitev za sadjarje in za splošno izboljšanje hrane prebivalstva. Brezalkoholni sadni izdelki imajo veliko hranilno in zdravilno vrednost. Za nas, ki smo glede prehrane pasivni, je to še posebnega pomena, ker bo povečana in cenena potrošnja sadja in sadnih izdelkov znatno olajšala našo prehrano.

Uspeh v sadjarstvu je v veliki meri odvisen od dobre prodaje pridelka. Ravno v sadni trgovini so se dogajale razne špekulacije v škodo proizvajalca in potrošnika. Zato je potrebno postaviti sadno trgovino na nove zdrave temelje. Iz nje je brezpogojno izločiti vse brezvestne prekupčevalce in sadne trgovce, ki bi hoteli na lahek način še naprej bogateti na račun delovnega ljudstva. Odkup sadja naj izvajajo zadrage in državno podjetje »Sadje«, ki naj bo tudi edina pooblaščenca tvrdka za izvoz sadja.

Vsa sadna trgovina mora biti organizirana po enotnih vidikih in se mora v celoti prilagoditi zahtevam svetovnega trga. Od obiranja, sortiranja, vkladanja, pa do same prodaje sadja, je treba strogo upoštevati vse predpise. Samo z zdravim, pravilno opremljenim sadjem, po enotnih predpisih in normah, si bo mogoče osvojiti za namizno in kabinetno sadje stalna tržišča.

Načrtno pospeševanje sadjarstva, tako glede proizvodnje, naprave novih sadovnjakov, smotrne prodaje, predelave ter potrošnje sadja in sadnih izdelkov, bo mogoče uspešno izvajati le na podlagi dobro pripravljenih načrtov in dobro izvedene organizacije na terenu. Pri tem delu bodo morale sodelovati predvsem sadjarske zadrage in KLO. Za tehnično izvajanje neshetih akcij pa je potrebno dobro strokovno vodstvo. Ker je veliko pomanjkanje strokovnega dobro izvežbanega kadra, bo treba omogočiti, da se na kmetijskih šolah in raznih strokovnih tečajih vzgoji zadostno število strokovnjakov, ki naj bi bili v pomoč pri izvajanju navedenih ukrepov KLO.

KOLORADSKI HROŠČ ALI KROMPIRJEVEC, NAJHUJŠI UNIČEVALEC KROMPIRJA

Odkar se je krompir razširil po Evropi, so prenehale prej tako pogoste lakote med evropskimi narodi in danes je krompir v mnogih deželah osnovna ljudska hrana. Tudi naša slovenska zemlja je znana po tem, da bogato rodi okusen krompir, ki ga njeni prebivalci nad vse pridno uživajo. Bil bi torej zelo težak udarec za nas, če bi nam iz kakršnega koli vzroka krompirja primanjkovalo.

Kakor je krompir priljubljena hrana ljudem in živalim, ravno tako vneto ga iščejo sebi za hrano številne majhne živalice in rastlinice, ki jih mora človek preganjati kot svoje sovražnike, ker mu kot bolezniki in zajedavci na krompirju odjedajo vsakdanjo hrano. Težko je namreč najti še kako drugo gojeno rastlino, ki bi jo napadalo toliko bolezniki in zajedavcev kakor ravno krompir. Med vsemi temi pa na krompirju najhuje pustoši koloradski hrošč ali krompirjavec, kjer koli se naseli. Ni čuda torej, da se je polastil vseh dežel skoraj paničen strah pred tem zajedavcem, čim so se v drugi polovici prejšnjega stoletja raznesle prve vesti, da koloradski hrošč v Ameriki nezadržno napreduje in uničuje na svoji poti vse krompirjeve nasade.

Kakor da ni bilo dovolj nesreč, ki jih je prizadejal naši deželi, je nemški okupator zanesel s svojim krompirjem k nam še tega hrošča. Čim je bilo to ugotovljeno, so bili storjeni vsi koraki, da se z vsemi možnimi sredstvi in razpoložljivimi delovnimi močmi v kali zaduši to gnezdišče koloradskega hrošča. Ker pa obstoji nevarnost, da je okupator zanesel zajedavca še v kak drug naš kraj, moramo postati vsi pozorni in zastaviti vse svoje moči, da ga odkrijemo in takoj uničimo.

Predvsem moramo hrošča spoznati prav vsi, ki obdelujemo polja in vrtove, in vsi, ki nas kakršno koli drugo delo veže z naravo. Vsak šolski otrok naj se nauči zgodbo o rokovnjaču krompirjevcu, ki je prihrumel v deželo, da nam požre priljubljene krompir, saj bodo morali ravno otroci pod izkušenim vodstvom sestaviti prve brigade za borbo proti hrošču. Naj torej letos ne bo človeka na slovenski zemlji, ki ima le količkaj prilike prispevati k najdbi hroščev, da se ne bi naučil spoznati koloradskega hrošča.

Ko smo si zapomnili značilnosti hrošča in njegovih razvojnih oblik (jajček, ličink, bub) in se poučili o tem, kakšna nevarnost preti naši deželi zaradi njega, se podamo na iskanje hroščev. Ves čas, odkar so krompirjeve rastline zelene, morajo biti vsaj enkrat na teden skrbno pregledani vsi krompirjevi nasadi. Neizmerne važnosti za našo krompirjevo deželo bo, če takoj najdemo prve hrošče, ki jih bomo mogli zanesljivo uničiti s še dovolj nizkimi stroški. Če pa bi prezrli pojav prvih hroščev in jim tako pustili časa, da se razmnožijo in razširijo na večje površine, tedaj jih ne bi mogli več iztrebiti in bi imeli neprestano velike stroške z zatiranjem zajedavca, če bi hoteli v deželi sploh še ohraniti krompir. Zatorej bodimo previdni in preudarni vnaprej, da nam ne bo treba tarnati, ko bo prepozno.

Kako bomo spoznali koloradskega hrošča

Koloradski hrošč ali krompirjavec (*Leptinotarsa decemlineata* ali *Doryphora decemlineata*) je približno 1 cm dolg, podolgovat, od zgoraj zbočen, spodaj pa ploščat. Samec je navadno nekoliko manjši kakor samica. Zelo značilna je pri hrošču barva prednjih kril in pokrovk, ki so svetlorumene in ima vsaka po dolgem pet črnih prog. Po trebuhu je hrošč rdečkastorumen. Ognasta zadnja krila so živo rožnatordeča, ki pa se v miru ne vidijo, ker jih pokriva pokrovke. Svetlordečkastorumen ovratnik ima 11 črnih lis, od katerih je srednja največja in ima obliko črke V.

Pomarančastorumena jajčka so 1,5 mm dolga, valjasto podolgovata, na koncih zaokrožena in so v kupčkih po 12 do 80 komadov, povprečno pa po kakih 50 tesno drug ob drugem pokončno prilepljena na spodnjo stran krompirjevega listja. Včasih jih samica odlaga na druge rastline in celo na zemljo.

Odrasla ličinka je približno 1,2 cm dolga, ima precej debel in navzgor izbočen ali grbast zadek, ki pa se proti koncu zoži. Mlada ličinka je rdeča, pozneje pa postaja vse bolj svetlorumena. Le glava, ovratnica, noge in dve vrsti bradavičastih pik ob straneh trupa so črni.

Buba je zamazanordeče barve, 1 cm dolga in jo najdemo v zemlji 3—30 cm globoko.

Hrošč je, kakor vidimo, tako značilen, da ga ne moremo zamenjati z drugimi hrošči, tudi ne s koristnimi polonicami ki jih pogosto najdemo na rastlinah, kjer se hranijo z listnimi ušmi. Pač pa marsikdo, ki še ne pozna koloradskega hrošča, rad zamenja njegovo ličinko z rumeno ali črnopikasto bubo polonice. Vendar pa obeh ne moremo zamenjati, če pomislimo, da poloničina buba miruje prilepljena na krompirjevo listje, ker je brez nog, dočim se ličinka koloradskega hrošča premika s tremi pari nog in objeda listje. Tudi živahne temnosive ličinke pikapolonice, ki še požrešneje kakor same pikapolonice žro listne uši, se po barvi in po obliki ločijo od ličink krompirjevca.

Kako živi in se razvija zajedavec

Hrošči prilezejo iz zemlje, kjer so prebili zimo 10 do 20 cm globoko, a nekateri tudi do 70 cm globoko. Prikažejo se na površini proti koncu aprila ali v začetku maja, takrat ko srednja dnevna toplota in toplota zemlje v globini 10 cm ne pade več pod 10 stopinj Celzija. Večina hroščev pa prileze iz zemlje, ko se dvigne srednja dnevna toplota na 14° C. Takrat je posajen krompir navadno že ozelenel in hrošči se takoj spravijo nanj, da mu objedajo prvo zelenje. Po 10 do 12 dneh prično odlagati samice jajčeca na spodnjo stran listov. Vsaka samica, ki v ostalem lahko živi 2 leti, odloži vsako leto povprečno 700 do 800 jajčec. Iz jajčec se v 3 do 12 dneh izležejo ličinke, ki še požrešneje kakor hrošči objedajo listje, in če jih pustimo v miru, objedo vse listje do golih reber. Včasih požro celo listna rebra, peclje in stebela, da ostane krompirjeva njiva sredi poletja docela prazna. O veliki požrešnosti krompirjevca poroča francosko kmetijsko ministrstvo v nekem svojem poročilu, da šteje potomstvo ene same samice v poldrugem letu 8 milijard, ki rabi za svojo prehrano 1500 ha krompirjevih nasadov. Ta številka nam dovolj zgovorno priča, da strah pred krompirjevcem ni prazen, zlasti če ne bi zoper njega ničesar podvzeli. Ličinke dorastejo v dveh do treh tednih, nakar se podajo v zemljo, kjer se zabubijo 3 do 30 cm globoko. Buba leži v zemlji približno 7 dni, ko se iz nje izvije hrošček. Ta ostane v zemlji približno en teden, nato pa se pojavi na površju zemlje in si poišče gostitelja, t. j. krompirjeve rastline. Jeseni, včasih že avgusta, se hrošči podajo prezimovat v zemljo. Tu ostanejo nekateri nepretrgoma 2 zimi. Večina hroščev pa po 7 do 8 mesečnem prezimovanju začuti prvo pomlad in zapusti zemljo.

Razvoj od jajčec do hroščev traja približno 5 do 6 tednov, v ugodnih razmerah pa še nekaj dni manj. V južnem delu USA razvije zajedavec letno do 3 rodove, v južni Franciji 2, v Nemčiji enega popolnega, od drugega rodu pa ličinke ne morejo več dorasti. Pri nas je pričakovati, vsaj v ugodnejših, t. j. toplejših letih 2 zaroda na leto. Saj so se letos zrasli hrošči pojavili že okrog 20. junija in se bo do avgusta lahko

razvil drugi rod. Hrošči, ki sicer neradi letajo, se od časa do časa dvignejo visoko v zrak in tedaj jih veter zanese zelo daleč. Na ta način se je hrošč v Ameriki in Franciji razširil vsako leto za 150 do 300 km. Na stoječih in tekočih vodah plavajoče hrošče lahko daleč zanese in tako tudi voda pomaga pri njegovem širjenju. Prav lahko pa se hrošč zanese tudi v zelo oddaljene kraje s tovori kmetijskih pridelkov. Tako tudi z drevesci in raznimi drugimi sadikami, ki so rastle v rahli zemlji v bližini okuženega krompirjevega polja, lahko prenesemo hrošče, ki so šli zimovat v te nasade. Kot slepi potniki na ladjah, vlakih in raznih drugih vozilih se hrošči zlahka prepeljejo na velike daljave in se tam razširijo. Tako je bil zajedavec večkrat z ladjami prepeljan iz Amerike v Evropo.

Koloradski hrošč ni bil vedno tako zasovražen kakor je danes. Še v prvi polovici prejšnjega stoletja je namreč živel kot nedolžna živalica na pobočjih gorovja Rocky in ob gornjem toku reke Missouri v Združenih državah Sverene Amerike na tamkajšnjih samoniklih, krompirju podobnih rastlinah. Ko pa so priseljenci sredi prejšnjega stoletja zanesli krompir v zahodne predele USA do reke Kolorado, je tudi hrošč pokusil krompir in ker mu je bil všeč, se je kar njega oprijel in ga od takrat več ne izpusti. Ob reki Kolorado so leta 1859. prvič opazili, da jim dela hrošč silno škodo in po tej reki je hrošč dobil svoje ime. Saj so ga skoraj vsi narodi krstili za koloradskega hrošča. Od tu se je hrošč nezadržno širil v vzhodne dele USA in je že leta 1874. dospel na vzhodu do obale Atlantskega oceana. Od takrat je bil večkrat z ladjami prepeljan v Evropo, a vsakokrat se je posrečilo zatreti ga, preden se je razširil. Toda leta 1922. so v Franciji v bližini Bordeauxa našli že tako veliko njegovo leglo, da ga niso mogli več zatreti. Okuženo je bilo že 250 hektarjev zemlje z njim. Domnevaljo, da so sem zanesli hrošče ameriški vojaki med prvo svetovno vojno, ali pa so prispeli s pošiljkami rastlin, ki jih je iz Kalifornije večkrat prejelo neko bližnje veleposestvo. Od tu se je hrošč hitro razširil po vsej Franciji in je leta 1935. že prodiral v Belgijo, leta 1936. v Nemčijo in Španijo, 1937. pa v Švico in Nizozemsko. Med zadnjo vojno je živel v Evropi v posebno ugodnih razmerah za njegovo širjenje in je, kakor se sliši, že prodel na vzhod in jug Evrope. 1944. leta ga je nemški okupator zanesel k nam.

V prvem času njegovega uživanja na krompirju je bila škoda od krompirjevca nepopravljiva. Ljudje so bili brez moči proti njemu. Morali so opuščati saditev krompirja, cene krompirju pa so hudo narasle. Ščasoma pa so le našli učinkovite načine borbe proti njemu, zlasti odkar se je uvedlo škropljenje z arzenikovimi pripravki. Od tedaj škoda zajedavca ni več tako strašna. Toda njegovo zatiranje je drago in je zato tudi krompir, ki je pridelan v okuženih krajih, mnogo dražji.

Koloradski hrošč in njegove ličinke napadajo poleg krompirja še nekatere druge s krompirjem sorodne rastline, ki jih gojimo ali pa rastejo samonikle. Te so: jajčevci, paradižnik, grenkosladki razhudnik ali grenkoslad, norica ali vočja češnja, črni zobnik ali blen, razne vrste lepoticnega tobaka ter pasje zelišče. Hrošči in starejše ličinke znajo celo napasti in objedati s krompirjem povsem nesorodne rastline, kakor dresen, razne lobode in osate, papeževo svečo, zelje, ribez in oves. Mlade ličinke pa se na vseh teh rastlinah le ne morejo razvijati.

Vršijo se vztrajni poskusi, da bi vzgojili krompir, ki ga krompirjevec ne bi maral. Upanje, da bo to prej ali slej uspelo, nam daje dejstvo, ker se na nekaterih divjih vrstah krompirja (na pr. *Solanum demissum* in *Solanum chacoense*), ki se dajo križati z gojenim krompirjem, ličinke krompirjevca ne razvijajo.

Koloradski hrošč ima tudi svoje naravne sovražnike, ki mu pa žal ne morejo toliko do živga, da bi vidno pripomogli k njegovemu uničenju. Tako nimamo baš velike koristi od ptičev kosa, vrabca, vrane, prepelice, jerebice, fazana in domače perutnine, nadalje od rovkve, ježev, krto, kuščaric in krastač, ki vsi le priložnostno žro hrošče in ličinke. Tudi razne žuželke, kakor neki hrošč brzec, dve vrsti stenic in dve

goseničarki, ki so bile prenešene iz hroščeve domovine, kjer zasledujejo koloradskega hrošča, se do sedaj pri zatiranju niso obnesle. Le tu in tam pogine precej hroščev pozimi v zemlji zaradi neke glivične bolezni. Ne moremo se torej zanesti na krompirjeve naravne sovražnike, ampak moramo sami storiti vse, da ga zatremo, kjer se pojavi.

Zatiranje zajedavca

Kakor je bilo v začetku omenjeno, je za popolnoma uspešno borbo proti zajedavcu neobhodno potrebno, da najdemo prve hrošče takoj, čim so se v kak kraj pritepli. Če smo to zamudili, tedaj navadno niso več izvedljive korenite mere pri zatiranju in zajedavca ni mogoče več iztrebiti. Z dragimi sredstvi ga lahko samo zadržujemo, da se ne more z običajno naglico množiti in ga oviramo, da se tako naglo ne širi. Da bi takoj odkrili njegova, morda kje obstoječa še neznaatna gnezda, moramo takoj začeti s pregledi vseh krompirjevih in paradižnikovih nasadov (tudi jajčevčevih, kjer jih imamo) Pri teh pregledih naj vneto sodelujejo zlasti mladina in množične organizacije. Stopite torej vsi nemudoma v stik z okrajnimi kmetijskimi referenti, ki organizirajo skupne preglede krompirjevih nasadov!

Pregledi se organizirajo na sledeči način: Okraj se razdeli na okoliše (sektorje). Vsak okoliš ima svojega vodjo, ki porazdeli okoliš posameznim skupinam (ekipam) in če je potrebno, še desetimam. Skupine in desetine imajo tudi svoje vodje, ki skrbje, da se delo pravilno izvaja. Vodja okoliša skliče vodje skupin, da jim določi delokrog in objasni način pregledov. Vodja skupine da najprej navodila vodjem desetini.

Pregled krompirjevih nasadov se vrši tako, da se iskalci razvrste med vsako drugo vrsto na krompirjevi njivi ter počasi vstric stopajoči pregledujejo rastlino za rastlino v obeh vrstah na levi in desni strani. Z roko odgrinjajo grmušlje in pazijo na hrošče, ličinke in jajčeca. Pozorno je treba pregledati zlasti objedene rastline. Vsak iskalec ima pri sebi pločevnasto škatlico ali steklenico, ki se dobro zapira, da vanjo spravlja vsako sumljivo najdbo. Če je najden sumljiv zajedavec, ga je treba ubiti, toda ne zmečkati, da ga pošlje vodja desetine v dobro zaprti pločevnasti škatli ali steklenici okrajnemu kmetijskemu referentu obenem s točno navedbo kraja, položaja in lastnika njive. Pozitivne in sumljive primere pošljejo kmetijski referenti v nadaljnjo ugotovitev in sicer iz ljubljanskega ter novomeškega okrožja Kmetijskemu raziskovalnemu zavodu v Ljubljani, iz mariborskega in celjskega okrožja pa Kmetijski poskusni in kontrolni postaji v Mariboru.

V okoliših, kjer ni bil pri prvem pregledu najden zajedavec, se iz previdnosti pregledujejo krompirjevi nasadi vsak teden enkrat. Saj bo po uredbi vsak lastnik krompirjevih, paradižnikovih in jajčevčevih nasadov pod kaznijo dolžan paziti na pojav in na takojšnjo prijavo najdenega koloradskega hrošča.

Če pa je bil hrošč na kakem mestu ugotovljen, je treba podvzeti sledeče preizkušene zatiralne ukrepe, ki jih je priporočil tudi mednarodni raziskovalni svet za zatiranje koloradskega hrošča leta 1939. v Wage-ningenu na Nizozemskem.

Najprej je treba oskrbeti dovolj delovnih sil, ki so v stanu opraviti vsa obsežna dela pod zanesljivim vodstvom. Ko imamo organizirane delovne moči, začnemo z delom po vrsti:

1. Skrbno preiščemo okuženo mesto in sosedna polja ter na rastlinah najdene hrošče, ličinke in jajčeca pobereemo in jih na mestu uničimo.

2. Nato porujemo vse rastline na okuženem prostoru, jih znesemo v sredo tega prostora, kjer skopljemo vsaj 2 m globoko jamo, vanjo zmečemo krompirjevko, ki jo polijemo s surovim bencolom. Jamo zagrebemo s 40 cm debelim slojem zemlje, ki jo po površini polijemo z razkužilno tekočino.

3. Tako izpraznjeno polje preorjemo, zemljo pa do 50 cm globoko presejemo skozi dve siti ter pri tem

iščemo in uničimo v zemlji skrite hrošče, bube in ličinke.

4. Zatem ves okuženi prostor polijemo s surovim bencolom ali petrolejem (5 litrov na vsak kvadratni meter), ali pa vzbrižamo v zemljo ogljikov žveplec (100 gr na vsak kvadratni meter).

5. Na okuženem polju pustimo rasti do pozne jeseni nekaj krompirjevih grmušljev, da se na njih zbirajo še preostali zajedavci. Te rastline skrbno vsak dan pregledamo in najdene zajedavce uničimo.

6. Vse bližnje krompirjeve nasade vsaj 500 m naokoli takoj poškopimo z arzenikovimi pripravki, t. j. s svinčnim ali apnenim arzeniatom v polodstotni vodni raztopini, ali pa s kakim drugim preizkušenim pripravkom. Škopimo večkrat, tako da so rastline vedno dovolj pokrite s strupenim škropivom.

7. Vsa krompirjeva polja v okolišju 5 km od okuženega mesta preiskujejo kolone iskalcev, ki jih lahko po večini sestavljajo otroci, vse do jeseni. V neposredni bližini prvotnega legla pregledujejo polja vsak dan,

v krogu do 2 km polmera vsake 4 dni in v krogu do 5 km polmera vsake 4—8 dni po oddaljenosti.

8. Iskati zajedavca in škropiti moramo še prihodnji 2 leti, ker je znano, da hrošči lahko ostanejo v zemlji živi do 18 mesecev.

9. Iz okuženega kraja in iz zaščitnega pasu 20 kilometrov naokoli se prepove odvažanje krompirja, krompirjevega, paradižnikovega in jajčevčevega listja, nadalje vseh sadik s koreninami, zemlje in gnoja za ves čas, dokler okužba traja.

Kjer se je koloradski hrošč že tako razširil, da ga po gornjem postopku ne bi mogli iztrebiti, je potrebno redno in pogosto iskati ter z roko uničevati zajedavce, vsa krompirjeva polja pa leto za letom ves čas rasti škropiti z arzenikovimi ali kakimi drugimi preizkušenimi pripravki tako pogosto, da je na rastlinah vedno dovolj strupa, ki uniči objedajoče zajedavce.

Stopimo le brž brez oklevanja v trdi boj z napredujočim sovražnikom — koloradskim hroščem, da si ohranimo krompir!

Inž. Marolt Anton:

MEHANIZACIJA KMETIJSTVA

Uvajanje strojev in vseh vrst orodja v kmetijska gospodarstva, njihova porazdelitev ter praktična uporaba z namenom, da se v čim večji meri zamenja ročna in vprežna delovna sila, vse to imenujemo »mehanizacijo kmetijstva«.

Pred vojno smo o mehanizaciji kmetijstva prav malo slišali. Vsi večji — za kmetijsko proizvodnjo važni stroji so bili dosegljivi veleposestnikom in zelo premožnim kmetom, dočim so se srednja in manjša kmetijska posestva teh strojev se redkokdaj posluževala. Da bi mogli uporabiti nove moderne kmetijske stroje vsi, tudi najmanjši kmetovalci, in da bi se mehanizacija kmetijstva izvajala po načrtu, so bile v letu 1945 ustanovljene kmetijske strojne postaje. S tem je bil postavljen temelj načrtni mehanizaciji in dane široke možnosti za povečanje kmetijske proizvodnje.

Da bi dobili osnovne vpoglede o nalogah kmetijskih strojnih postaj, navajamo njihov kratek delokrog. Med najvažnejše naloge spada brez dvoma to, da se ljudska delovna sila v čim večji meri zamenja s strojem, kar je posebno važno v krajih, kjer je njeno pomanjkanje. Dalje imajo strojne postaje nalogo, da s kmetijskimi stroji dvignejo proizvodnjo kvalitetno in kvantitetno, da proučujejo delo strojev po njihovi kvalitativni zmožnosti in ekonomičnosti, da ugotavljajo norme za delo s kmetijskimi stroji glede izvršenega dela v časovni enoti, potrošnji goriva in materiala, da proučujejo možnosti uporabe novih strojev glede na terenske prilike in produkcijske zmožnosti.

Vse zgoraj omenjene naloge vsebujejo osnovne pogoje za mehanizacijo našega kmetijstva in so z njim v tesni povezanosti.

Oglejmo si sedaj situacijsko stanje v luči terenskih, pedoloških, proizvodnih in klimatskih prilik v Sloveniji, ki so odločujoči faktorji pri uvajanju strojev in še v posebni vrsti pri uvajanju traktorjev v našem kmetijstvu. Slovenija je delno ravninska, pretežno gričevnata, delno hribovita. Od 520.000 ha njiv leži približno 60—70.000 ha v ravninskem predelu okrog 60.000 pa na blagonagnjenem terenu. Vsa ostala njivska površina se nahaja v gričevnatem ali hribovitem predelu. Iz navedenega moremo priti do zaključka, da se da pri nas obdelovati s traktorji brez večjih zaprek vsaj 70.000 ha, s traktorji-goseničarji pa se to število lahko poveča do 100.000 ha in celo več. Marsikdo bi brez gledanja na ta dejstva sklepal, da se v Sloveniji kot pretežno neravninski deželi traktor ne more z uspehom uporabljati, mi pa vidimo, da ni tako. Iz

prakse vemo, da se polovica njivske površine letno dvakrat preorje, to se pravi, da je pri nas mogoče letno orati s traktorjem vsaj 140.000 ha. Torej se nam glede zunanje podobe terena odpirajo široke možnosti uporabe traktorja in vsega priklopnega orodja kakor kultivatorjev, bran, sejalic, samovezalk, kosilnic itd.

Brez dvoma je za uspešen razvoj traktorizacije, ki predstavlja ožji pomen mehanizacije, važna velikost parcel. Po statističnih podatkih so pri nas v večini majhna posestva z zelo majhnimi, predvsem njivskimi parcelami. Obdelovanje takih njiv s traktorji je manj donosno, čeprav je še vedno cenejše kot pa obdelovanje z vprežno delovno silo. Pri teh okoliščinah se ob prehodu traktorja z ene majhne parcele na drugo izgubi veliko časa. Vse to se da odstraniti na ta način, da se uvedejo enotni setveni načrti, ki ne bi nudili samo možnosti uporabe traktorja, temveč tudi drugih strojev, kakor kosilnic, sejalic, samovezalk itd. Nekateri kmetje pa, ki so uvideli pomembnost uporabe strojev, so vprašanje majhnih parcel rešili na ta način, da so vstopili v obdelovalno zadrugo.

Poglejmo še, kaj nam nudi mehanizacija v širšem smislu. Zdi se mi potrebno, da pojasnim napačno mišljenje nekaterih, da je mehanizacija enak pojem kot traktorizacija. Kot že rečeno je uvajanje traktorjev ožji pojem, dočim je mehanizacija širši pojem in nam odpira obsežno polje dela v našem kmetijstvu, ker daje možnosti uporabe strojev tudi v drugih panogah kmetijstva in ne samo pri njivskih kulturah. Tako n. pr. je važen problem uvedbe pogonskih in obdelovalnih strojev v naše vinograde. Še posebno važno postaja to vprašanje sedaj, ko se bo v mnogih krajih morala izvesti njihova obnova. Z uspehom se dajo mnoga ročna dela pri vzgajanju vinogradov nadomestiti z motorno delovno silo. Jasno je, da je predpogoj za mehanizacijo vinogradov, da so trsi sajeni v vrste, ker le na ta način je mogoče iti z okopanim plugom med nje. Ročno delovno silo lahko zamenja motor, ki bi črpal vodo, gonil motorno škropilnico, vršil prvo, drugo in tretje okopavanje itd. Na ta način bi bilo mogoče znatno olajšati naporno delo v vinogradih.

Lahko bi navedli nešteto drugih kmetijskih del, ki bi jih izvrševal traktor ali motor s svojim priklopnim strojem.

Uvedba traktorjev in drugih pogonskih strojev v naše kmetijstvo je v tesni zvezi z njegovo proizvodnjo. Jedro kmetijske proizvodnje so bile pri nas okopavine (krompir, pesa itd.) in z njimi zvezana živinoreja,

dočim žitarstvo, čeprav se je gojilo v vseh krajih, ni zavzemalo prvorazrednega značaja. V tem pravcu bo kmetijska proizvodnja v bodoče še stopnjevana. Prav verjetno je, da se bo povečalo število krav-mlekaric na račun konj, kar pa bo zahtevalo povečanje proizvodnje okopavin (pese, korenja, krompirja) in čim manjšo uporabo živine za težka poljska dela, obenem pa bo zagotovljena dobava hlevskega gnoja, ki je nujno potreben za povečanje pridelka. Pri tem je treba poudariti, da ravno okopavine zahtevajo bolj intenzivno obdelavo, in da je za časa njihove rasti mogoče uporabljati stroje, kakor okopalnike, osipal-nike, izruvače itd. na traktorski pogon.

Inž. Sturm Rado:

KALIFORNIJSKI KAPAR OGRAŽA NAŠE SADJARSTVO

Pri pregledih vagonjskih pošilk sadja, namenjene za izvoz v inozemstvo pred vojno, sem večkrat ugotovil na plodovih izredno nevarnega škodljivca sadnega drevja, kaparja San Jose ali kalifornijskega kaparja. V takih primerih je moral kmet-sadjar že prodano sadje odpeljati nazaj domov, seveda godrnjaje, a kupec si je zapomnil kraj, od koder mu je bilo pripeljano okuženo sadje. Tako so bili nekateri kraji v Prekmurju in Medjimurju v sezoni 1939 sami od sebe izključeni od sadne trgovine.

Kako spoznamo kaparja San Jose?

Kapar San Jose je majhna, do 1,50 mm velika uš, ki živi pod voščeno sivorjavo kapico — od tod ime kapar — ali ščitkom — ščitasta uš. Skoraj vse svoje življenje je samica nepremična, z rilčkom prisrana na podlago. Le v svoji najznejši mladosti je kot ličinka gibljiva, dokler si ne poišče stalnega mesta. Živi na vseh delih drevesa: na deblu, vejah, mladikah, listju in plodovih. Tega nevarnega škodljivca najlaže opazimo poleti na plodovih, ko začne sadje zoreti. Naseli se najraje ob muhi in pečlu. Že od daleč opaziš na drevju rdečepikčaste plodove. Od blizu pa vidiš črnkaste ali sivorjave 0,50 do 2 mm velike kapice, obrobene z živordečimi kolobarčki. Ti barvasti kolobarčki se skoraj vedno pojavijo v lupini plodov, okuženih po kalifornijskem kaparju in so tako precej zanesljiv znak okužbe po tem škodljivcu. Če te kapice z iglo privzdignemo, opazimo pod njimi samo uš; samica je hruškaste oblike, brez nog, kot limona rumene barve. Na drevju se okužba posebno v začetku težko opazi, ker so kapice kaparja skoraj iste barve kot lub drevesa. Pri starejših okužbah živijo kaparji na deblu in vejah v ogromnih množinah, celo v več slojih, ki so videti kot neke kraste. Na mestih, kjer kaparja odstranimo ali oddrgnemo, se vidijo sivkaste pegice. Okužena skorja postane rdečkasta, a ako jo obrežemo z nožem, opazimo, da je tudi les tik pod lubjem mestoma več ali manj živo pordel zaradi strupov, ki jih kapar izloča v drevo.

Kako živi kalifornijska uš, kako se množi in širi?

Samica te uši leže konec majnika ali v začetku junija žive mladiče po 30—40 naenkrat, ki imajo tri pare nog, glavo in oči. Ena sama samica zarodi 400 do 600 mladičev, zaradi česar traja odlaganje dalj časa. Konec majnika najdemo že na deblu in vejah ličinke škodljivca, ki se nekaj ur svobodno gibljejo, nakar se pričvrstijo na drevesno skorjo, list ali plod ter dobijo bledorjav ščitek — kapico, ki nastane na ta način, da ličinka izloča iz posebnih žlez na zadku in hrbtu neko voskasto snov, ki se na zraku strdi. Ščitek postane čez 4—8 dni siv, pozneje pa črnosiv. Pod njim preživi ličinka čas preobrazbe v odraslo

Toda ne samo preusmeritev kmetijske proizvodnje, temveč tudi drugi razlogi govorijo v prid traktorju. To so razlogi čisto računskega značaja, značaja donosnosti. Da opravičimo to našo trditev, navajamo, da par konj preorje v enem dnevu (8 ur dela) 40 arov. V istem času preorje en traktor 250 arov zemlje. Torej velja 1 ha oranja s konji (2 dni) okrog 1500 din, dočim velja s traktorjem 480 za večje in 513 din za manjše parcele.

S tem smo podali le del bistvenih pogojev za uspeh mehanizacije, ki bo v bodoče nudila našemu kmetu cenejše in hitrejše delo ter ga razbremenila težkega napora.

uš samico ali pa krilatega samca, ki zapusti ščitek. Ta preobrazba traja približno 8 tednov. Ščitek se med tem časom precej poveča in postane sivorjav. Pod povečevalnim steklom vidimo, da sestoji iz treh plasti: zunanja je najširša in svetlejša, srednja je vrta in temnejša, notranji del pa je izbočen. Ščitek odrasle samice je okroglaste oblike, dočim je ščitek, pod katerim se razvije samec, podolgovat. Konec julija se že pojavijo ličinke drugega, a v septembru mladiči tretjega rodu. Če je oktobra zelo ugodno vreme, se novembra pojavi še četrti rod. Zimo preživi kapar pod ščitkom in mu najhujši mrzod —30 stopinj Celzija ne škoduje. Iz povedanega sledi, da ima uš najmanj tri rodove. Če pomislimo, da ena samica izleže do 600 živih mladičev, pa če je od teh le 200 mladičev ženskega spola, pomeni to, da ena samica zaplodi v četrti generaciji do 1 milijarde 600 milijonov potomcev. Škodljivec se torej silno naglo množi, zaradi česar je tako nevaren za naše sadjarstvo. Okuženo sadno drevje začne kmalu hirati, prinaša vedno manj plodov in se končno popolnoma posuši. Kaparji drevje tako rekoč izsesajo, mu izpijejo najboljše sokove, kri, a ga obenem zastrupljajo s strupi, ki jih izločajo skozi rilce pod lub.

Kot škodljivec je kalifornijska uš nevarna za vse drvenaste rastline. Po opazovanjih ta uš pri nas ne napada vseh drvenastih rastlin v enaki meri in jih delimo v tri skupine:

1. rastline, na katerih se vedno pojavlja;
2. rastline, na katerih se redko pojavlja;
3. rastline, na katerih se sploh ne pojavlja.

Kalifornijska uš najraje napada jablane, hruške in ribez. To so pa tudi rastline, na katerih se najlaže prenaša iz enega kraja v drugega oziroma iz ene države v drugo.

Kako zatirajmo škodljivca?

Zatiranje kalifornijske uši kot sploh ščitastih uši, se najzanesljiveje doseže pozimi. V primeru napada, a posebno če je lubje popolnoma pokrito s skladi uši, je treba najprej skorjo dobro očistiti s ščetkami za čiščenje skorje in šele nato opravimo škropljenje ob ugodnem vremenu preko vse zime: od časa ko listje odpade, pa do brstenja sadnega drevja.

V dobi rasti težko zatiramo uš, ker ne smemo uporabljati preparatov v jačji gostoti. V tem času se poslužimo le nikotinskih in piretinskih preparatov, a delno lahko preprečimo širjenje uši tudi s škropljenjem drevja s 3 odstotno kalifornijsko brozgo, kateri smo pridali morda še oljne emulzije. Toda v rastni dobi bomo težko dosegli sigurne rezultate.

Ako hočemo naše sadno drevje in tudi razne okrasne rastline obvarovati tega škodljivca, je potrebno:

1. Če najdemo v sadovnjaku ali vrtu kako poedino drevo ali rastlino, okuženo po tem zajedavcu, jo je treba brezpogojno izkupati in sežgati, ker je to najbolj zanesljiva mera za uničenje škodljivca. Razen tega je treba vse drevje poškropiti z karbolineji ali podobnimi preparati v zimi.

2. Z enim zimskim škropljenjem ne uničimo za lege zajedavca popolnoma, zaradi česar moramo pregledati drevje, kjer smo ugotovili škodljivca, večkrat. Škropljenje je potrebno vršiti nekaj let, da škodljivca popolnoma zatremo.

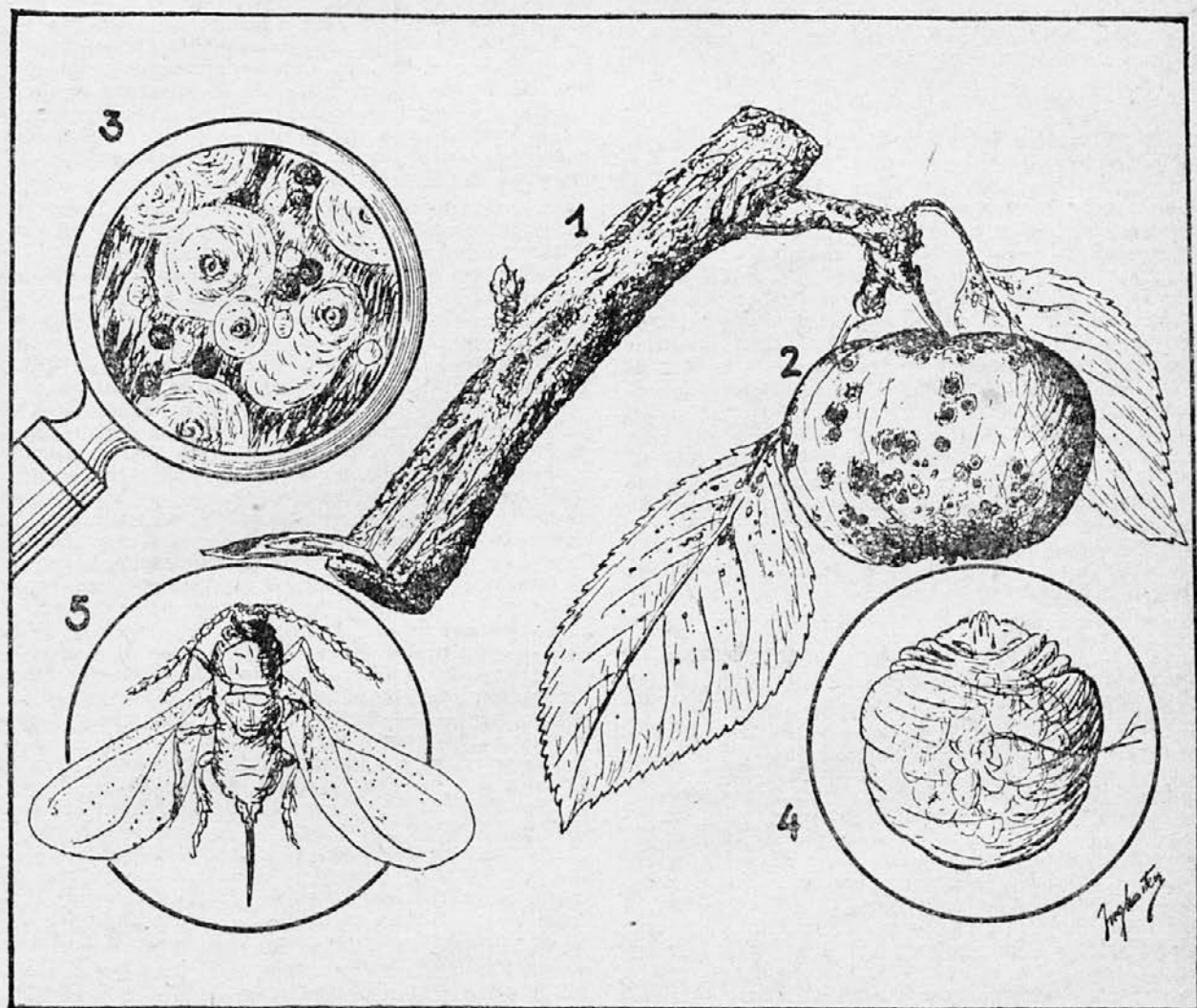
3. Če se je pojavil škodljivec na vrtu na okrasnih rastlinah ali ribezu, jih je najbolje izkupati in sežgati, ker so te rastline precej občutljive za sadne karbo-

lineje, a razen tega je zatiranje težko, ker so uši navadno pri zemlji.

4. Sadne sadike in okrasne rastline je treba naročiti iz drevesnic ali vrtnarij, ki so pod stalno fitopatološko kontrolo, odnosno ki imajo zdravstveno potrdilo o pregledu drevesnice ali vrtnarije, izdano za ono sezono, v kateri se nakup vrši.

5. Cepiče jemljemo le od zanesljivo neokuženih matičnih dreves.

6. Ker ni tako lahko ugotoviti, za katero vrsto ščitaste uši gre, ker je poleg kalifornijske uši še nekaj podobnih vrst ščitastih uši, je potrebno, da se vsak lastnik, ko opazi kaj sumljivega, obrne na državni kmetijski raziskovalni zavod v Ljubljani, ali na drž. kmetijsko poskusno in kontrolno postajo v Mariboru.

1 Po kaparju San Jose močno okužena veja; za lubom vijoličastordeče lise.

2 Okuženo jabolko; značilni so rdeči kolobarčki, ki se pojavljajo na jabolčni lupini zaradi oboda kaparjev. Okuženo listje.

3 Skupina kaparjev — pod močno povečevalno lečo; gibljive rumene ličinke; prve tvorbe ščitkov; temnosivi-črni ščitki mlajših kaparjev, starejši sivorjavi ščitki; veliki okrogli sivorjavi ščitki odraslih samic; podolgovat ščitek samca.

4 Odrasla samica — rumene barve (40 krat povečano) — brez ščitka. V njej so vidni zametki ličink.

5 Krilat samec (50 krat povečano).

NAJVAŽNEJŠI DOGODKI PO SVETU OD JANUARJA DO OKTOBRA 1946

Ze prvi meseci po končani drugi svetovni vojni so pokazali, kako se bo v bližnji bodočnosti razvijala mednarodna politika, t. j. kakšni bodo odnosi med državami in narodi, ko bo šlo za to, da se uredi življenje v miru in se popravi škoda, ki jo je napravila vojna velikemu delu človeštva. Se bolj jasno pa so se začrtali obrisi tega mednarodnega razvoja v l. 1946, zakaj v tem letu so se še otipljiveje pokazale razlike med interesi raznih držav in raznih družbenih skupin po vsem svetu. Dolga vrsta dogodkov nam kaže te razlike, hkrati pa tudi posledice, ki jih je rodila druga svetovna vojna in ki se izražajo v spremenjenem odnosu med najvažnejšimi socialnimi in političnimi silami.

I.

Vse človeštvo je tudi v l. 1946 z največjo napestostjo sledilo sodni razpravi v Nürnbergu proti glavnim nemškimi vojnimi zločincem. Prvič v zgodovini človeštva se je dogodilo, da so morali vladajoči krogi države, ki je napadla miroljubne sosede, odgovarjati za svoja zločinska dejanja pred mednarodnim sodiščem. Prav ta stran nürnberške sodne razprave je pritegovala nase vso pozornost človeštva, ki želi živeti po strahotah druge svetovne vojne dolgo dobo v miru in ustvarjalnem delu. Zastavljalo se je vprašanje: ali bo rabsodba v tem procesu v svarilen zgled vsem bodočim vojnimi hujskačem in napadalcem ali ne?

Potek same sodne razprave je bil vse prej kot trdilen odgovor na to vprašanje. Kljub neštetim nezgodnim dokazom za krivdo nemških nacional-socialističnih politikov, diplomatov, generalov, industrijskih in bančnih magnatov (Göring, Hess, von Papen, Keitel, Jodl, Dönitz, Speer, Schacht, Funk itd.), kljub temu, da milijonom zaslužjenih narodov ni bilo treba še posebej dokazovati te krivde nacional-socialističnih zveri, je mednarodno vojaško sodišče vendarle prinašalo dokument za dokumentom v dokaz za krivdo, zasliševalo je priče iz vseh koncev sveta, dopuščalo je obtožencem in njihovim zagovornikom dolge govore v obrambo, dovoljevalo je obtožencem celo razgovore z anglosaksonskimi novinarji in objavo teh razgovorov v časnikih, tako da se je sodna razprava vlekla kakor kurja čreva in je kazalo, kakor da je sploh nikoli ne bo konec. Deset dolgih mesecev je bila radovednost in potrpežljivost vsega naprednega človeštva na natezalnici, da so angleški in ameriški pravniki na tej razpravi lahko ostvarili svoje načelo o pravni nepristranosti, pretehtanosti in pravičnosti. Bodoči rodovi res ne bodo mogli očitati nürnberškemu sodnikom, da so se s svojo sodbo prenačili. Sovjetski državni tožilec Rudenko je v svojih sklepnih govorih razgrnil pred očmi vsega sveta strašno sliko nemške nacional-socialistične zarote in izvajanja te zarote tako v celoti kakor v posameznostih. Po njegovih govorih ni bilo nobenega dvoma več, da so obtoženci v težnji po gospodstvu nad vsem svetom izvršili tako vsi skupaj kakor vsak zase vrsto najhujših zločinov in da so ostvarjali te zločine preko raznih svojih zločinskih organizacij: nacional-socialistične stranke, vlade, generalštaba, SA, SS, gestapa itd. Zato je sovjetski državni tožilec zahteval za vse obtožence smrtno kazen, za njihove organizacije pa, da se razglase za zločinske. Rabsodba v nürnberškem procesu je presenetila tiste, ki žele zagotoviti človeštvu trajen, trden in pravičen mir. Bila je nov dokaz, da obstoje na svetu še vedno dovolj močne sile, ki onemogočajo dosledno borbo proti fašizmu in njegovo popolno iztrebljenje. Del nemških vojnih zločincev je prejel le milo kazen, trije od njih pa so se za sedaj vsaj izmuznili vsaki

kazni. Ni se mogoče otresti vtisa, da so te tri — diplomatskega lisjaka von Papena, bančnika Schachta in vodjo nacional-socialistične propagande Fritscha — rešili njihovi angloameriški prijatelji iz prav posebnih razlogov. Vsa napredna demokratična javnost je pritrdirala sovjetskemu sodniku, ko je protestiral proti tako mili rabsodbi, saj se je zavedala, da tako popuščanje daje lahko le novega poguma današnjim vojnimi hujskačem v podobi raznih Churchillov, Lippmannov itd.

Na nürnberški sodni razpravi sta se v vsem njenem poteku in v končnem rezultatu očitovali dve nasprotni stališči: stališče, da je treba fašizem popolnoma iztrebiti, in stališče, da je treba fašizmu še vedno popuščati. To sta tisti dve stališči, ki naletimo nanju v vseh mednarodnih dogodkih, kadar bi bilo treba resnično skupno izvajati demokratična in miroljubna načela, za katera se je v drugi svetovni vojni boril napredni del človeštva.

Povsem drugače pa je, kadar odločajo o vojnih zločincih ne samo na jeziku demokratični narodi. V tem primeru se sodne razprave ne vlečejo v nedogled in rabsodbe so pravične in stroge. Takih sodnih procesov, ki vzbujajo v človeštvu prepričanje, da si bodo morali marsikateri vladajoči krogi v bodočnosti temeljito premisliti, ali naj začno spet kako vojno pustolovščino ali ne, je bilo v l. 1946 mnogo. Čehi, Poljaki, Ogrji, Romuni, Bolgari, Finci itd. so obračunali s svojimi in tujimi vojnimi zločinci bolj ali manj trdo, kakor se je pač pri njih demokratizacija vsega javnega življenja izvršila bolj ali manj temeljito. Izrazito nasprotje nürnberškemu procesu pa je bil — kar se tiče naglice in pravičnosti — moskovski proces proti tako imenovanemu atamanu Semjonovu in sokrivcem. Samozvani general in ataman Semjonov je od l. 1917 dalje neprestano vodil boj proti sovjetski oblasti, dal je med državljansko in intervencijsko vojno v Sibiriji požigati vasi, ki so podpirale sovjetske partizane, iztrebljal je na najgrozovitejši način mirno prebivalstvo — starce, žene in otroke — organiziral je napade na sovjetske obmejne stražnike, uničeval sovjetske tovarne, kolhoze itd. Skoraj 30 let je bil ataman Semjonov v japonski špijonažni službi in je opravljal svoje zločinsko izdajalsko delo v korist japonskim in drugim imperialistom. Toda že drugega dne po vkorakanju v Mandžurijo so ga sovjetske čete zajele obenem z vsemi njegovimi zločinskimi pajdaši. Le sedem dni je trajala sodna razprava pred sovjetskim vojaškim sodiščem in vsi izdajalski izrodki so prejeli zaslužen kazen. Semjonov je bil obsojen na smrt na vešalih. Vse vojne zločince — majhne in velike — bodo torej narodi prej ali slej poklicali na odgovor, pa naj bo to že v Evropi ali Aziji ali kjer koli.

V kako ostrem nasprotju so mišljenja in stališča resnično demokratičnih in le na jeziku demokratičnih mednarodnih političnih krogov, so pokazali v l. 1946 še bolj očitno kakor sodni procesi proti vojnimi zločincem tudi drugi za ves svet važni dogodki. Ze na prvih sestankih Sveta zunanjih ministrov se je videlo, da ni več tistega složnega dela med zmagovitimi članicami protihitlerjevske koalicije, ki je dovedlo do vojaškega poraza fašizma tako v Evropi kakor v Aziji. Kljub vsem težavam in oviram pa je Svet zunanjih ministrov vendarle pripravil vse, kar je bilo potrebno za uspešen začetek mirovne konference v Parizu. To je bil velik uspeh miroljubnih, demokratičnih, naprednih sil, ker je mednarodna reakcija napenjala vse sile, da bi se začela mirovna konferenca v splošni zmedi in da bi se njeno delo prav tako kakor nürnberška sodna razprava vleklo v nedogled. Tako

pa so bile mirovni konferenci z delom Sveta zunanjih ministrov smernice začrtane in ni preostajalo reakcionarnim klikam, ki bi rade onemogočile vsako uspešno delo za sklenitev trajnega, trdnega in pravičnega miru, nič drugega kakor to, da ovržejo ali vsaj spremene sklepe, ki jih je bil sprejel Svet zunanjih ministrov. Zato se je takoj na prvih sejah mirovne konference vnel oster boj glede preprostega vprašanja, s kakšno večino naj se sprejemajo predlogi: ali s kvalificirano ali s preprosto večino. Sovjetska delegacija in delegacije drugih resnično demokratičnih držav — z jugoslovansko delegacijo na čelu — so predlagale, naj se sprejemajo predlogi s kvalificirano, t. j. dvetretjinsko večino, ker bi to bila tista nujno potrebna soglasnost, ki bi ustvarjala med državami prijateljsko ozračje in zavest, da so vse države med seboj enakopravne in da nihče ne vsiljuje svoje volje drugemu, ter bi dajala sprejetim sklepom zadosten ugled. Angleška in ameriška delegacija ter njuni sateliti pa so si hoteli vselej in povsod zagotoviti zanesljivo večino, da bi lahko narekovali svojim imperialističnim težnjam ustrezajoč mir, zato so vsilili mirovni konferenci glasovanje s preprosto večino. Tako danes lahko kaka zakotna državnica s svojim glasom prevpije velike in mogočne dežele, namesto avtoritativne soglasnosti si lahko stojita nasproti skupini 11 držav in 10 držav in prva skupina narekuje drugi — čeprav ta ni morda nič manjša od prve ali pa je lahko tudi večja — svojo voljo. Že prvi koraki so torej speljali pariško mirovno konferenco na spolzko pot preglasovanja in vsiljevanja svoje volje drugim. Sovjetski delegati tov. Molotov, Višinski, Manuilski in drugi ter jugoslovanski delegati tov. Kardelj, Baebler, Pijade itd. so se odločno in vztrajno borili za to, da krene mirovna konferenca po tisti poti, ki bi privedla človeštvo najbolj zanesljivo in najhitreje do trajnega in pravičnega miru. Njihovi globoko znanstveno utemeljeni in do zadnje besede jasni govori so razkrinkavali vzroke za tolikšno angloameriško trmo-glavost, opozarjali so napredno in miroljubno človeštvo, kako nevarno bi bilo pozabiti na načelo enakopravnosti med državami. Vest človeštva je zvenela v njihovih govorih, zato ni prav nič presenetljivo, da so se začeli oglašati glasovi, češ da je taka javna diplomacija škodljiva in da bi bilo bolje, če bi se mirovna konferenca sestajala za zaprtimi vrati, na skrivaj (kakor po prvi svetovni vojni), da ne bi javnost vedela, kaj se dogaja. Tudi to, da je ostal pogled v »delavnico« mirovne konference odprt, imamo lahko za precejšen uspeh demokratičnih, naprednih, miroljubnih sil.

Prvemu napačnemu koraku primerno je šlo seveda vse nadaljnje delo na pariški mirovni konferenci po napačni poti. Angloameriška skupina je dosledno ob vsakem — tudi najmanjšem — vprašanju, vsiljevala svojo voljo drugim državam. In ker je bila na dnevnem redu tudi mirovna pogodba z Italijo, se je vprašanje Trsta in našega Primorja razraslo v vprašanje prve stopnje. Prav ob tem vprašanju se je angloameriška diplomacija pokazala v vsej svoji malenkostnosti in v vsem svojem skrajnem nazadnjaštvu. Da ji ni prav nič za resnično demokracijo, je najotipljiveje — in reči moramo, da je tu prav zaradi svoje klavrnosti bilo početje anglosaške skupine skorajda smešno — dokazoval spor glede imena za tržaško ljudsko skupščino. Angleška in ameriška delegacija sta bili seveda opravičeno proti besedi »ljudska«, ker sta že od vsega začetka nameravali dati vso oblast v Trstu guvernerju in spremeniti tako Trst v pravo kolonijo. Angleški in ameriški delegaciji ni bilo niti malo v mislih, da bi ugodili upravičenim zahtevam jugoslovanskih narodov, njima je šlo za to, da ustvarita svojemu imperializmu ustrezajoč položaj na tem delu evropske celine. Zato sta se s tolikšno zagrizenostjo potegovali za to, da bi se teritorialna vprašanja v mirovni pogodbi z Italijo reševala čim bolj v škodo jugoslovanskim narodom. Jugoslovanska delegacija je ob skrajno požrtvovalni podpori sovjetske delegacije z dostojanstvenim mirom razkrivala brezobzirno surovost angloameriške skupine in je storila vse, da bi bilo delo mirovne konference čim bolj

B. Jakac: Dekle iz Borcev v Hercegovini. 1946.

uspešno. Storila je vse, kar je bilo v njeni moči, da bi se človeštvu zagotovila resnična demokracija in trajen, pravičen mir. Največji uspeh za našo mlado jugoslovansko republiko je bilo na pariški mirovni konferenci pač to, da je ves svet moral prisluhniiti besedam naših državnikov, da ni bilo mogoče odločiti o naši usodi brez nas — čeprav sicer res proti nam — in da nam je kljub vsemu ostala možnost, da s ponosom odklonimo svoj podpis na pogodbah, ki žalijo naš narodni ponos in se rogajo našim velikim žrtvam med drugo svetovno vojno. Anglosaksonci in njihovi sateliti pa so si na vso moč prizadevali, da bi čim bolj ponižali mlado Jugoslavijo in da bi ji prizadejali čim več tudi materialne škode. Zato so tudi glede reparacij sprejeli sklep, ki ga naša država ne more sprejeti, ker preveč bi je vsaki pameti v obraz. Toda vsi ti anglosaški »uspehi« bodo le kratkotrajni, moralnopolitična škoda, ki jo bo tako početje konec koncev rodilo angloameriškim imperialistom samim, pa bo nepopravljiva.

Pravi dvojniki tem dogodkom na mirovni konferenci so dogodki v Organizaciji združenih narodov in njenem Varnostnem svetu. Tudi v tej mednarodni organizaciji se tareta druga ob drugo dve struji. Vsak predlog, ki ga sprožijo predstavniki Sovjetske zveze, naleti na odpor pri predstavnikih Anglije in ZDA. Kljub temu, da se je prav v l. 1946 staro Društvo narodov nesrečnega imena tudi formalno razšlo, in kljub prizadevanju sovjetskih predstavnikov, da bi Organizacija združenih narodov bila močnejše sredstvo za zagotovitev miru in varnosti med narodi kakor nekdanje Društvo narodov, je vendarle tudi ta ob svojem rojstvu toliko upov vzbujajoča organizacija v marsičem posnemala metode Društva narodov. Delegacije Sovjetske zveze in ostalih resnično

B. Jakac: Sandi Majcen, 1944.

demokracijskih držav so se borile v Organizaciji združenih narodov za neodvisnost in svobodo vseh narodov na svetu. V Varnostnem svetu so sovjetski predstavniki odločno branili pravice indonezijskih ljudstev. Da bi odstranili tudi najmanjšo možnost kakega oboroženega spopada, so predstavniki resnično demokratičnih držav načeli vprašanja Grčije in Španije. Monarho-fašistična reakcija v Grčiji ogroža prav tako mir na Balkanu, kakor ogroža Francov fašistični režim v Španiji mir na vsem svetu. Namesto odločnih akcij proti fašističnim režimom se je Varnostni svet posluževal istih metod kakor staro Društvo narodov in je prepuščal rešitev vseh vprašanj raznim komisijam. Po dolgotrajnem obdelavanju in raziskavanju važnih vprašanj v komisijah in podkomisijah se je vračal obdelani material spet v Varnostni svet ali druge organe Organizacije združenih narodov in tu so potem dosledni nasprotniki hitrega in trajnega pomirjenja sveta onemogočali takojšnje sklepe in so odlagali reševanje nujnih vprašanj na poznejši čas. Tudi v tem mednarodnem forumu nasprotujejo predstavniki imperializmov z vsemi silami zahtevam demokratičnih in miroljubnih dežel. Jugoslovanski predstavniki so spravili na dnevni red vprašanje o vrnitvi jugoslovanske rečne mornarice, ki je v rokah angloameriških okupacijskih oblasti v Nemčiji. Kako nujno je treba rešiti čim hitreje to vprašanje, nam dokazuje dejstvo, da so ameriške okupacijske oblasti izročile rečno mornarico, pripadajočo Ogrski, nemški broderski družbi »Bavarski Lloyd«. Če pomislimo na to dejstvo, tedaj lahko pričakujemo, da se bo treba trdo boriti za vrnitev rečnega brodograja naši mladi državi. Pribiti pa je treba, da se ta brezobzirnost in odkrito kršenje demokratičnih in zavezniških načel ne omejuje le na majhne države vzhodne Evrope. Malokdaj se je doslej dogodilo, da bi kaka država še po končani vojni ohranjala svoje vojaške sile na ozemlju svojega zavez-

nika. Po drugi svetovni vojni pa vidimo, da so v celi vrsti držav (Francija, Egipt, Kitajska itd.) ostali močni zavezniški oddelki z vsemi vojnimi potrebščinami in da se vmešavajo v notranje razmere zavezniških držav. Popolnoma upravičeno in v skladu z načeli o neodvisnosti in suverenosti posameznih držav zahtevajo predstavniki Sovjetske zveze, da se to vprašanje razčisti v Organizaciji združenih narodov in da se odkličejo tuje čete iz zavezniških držav, ker niso tam nič več potrebne, odkar je minila vojna. Jasno je, da bodo države, ki se jih to vprašanje tiče, skušale preprečiti vsak odločen sklep, ker vedo, čemu so ohranile svoje čete v teh zavezniških državah.

Kakor vidimo, si demokratične in miroljubne sile v mednarodnem obsegu utirajo pot le v hudem boju proti zagrizenim nazadnjaškim poskusom, ohraniti kolikor mogoče nedotaknjene postojanke peščice imperialističnih mogotcev. Ni pa ta boj naprednih sil niti malo brezuspešen, čeprav je sila težaven. Nasprotno, leto 1946 mu je prineslo — kakor smo videli — celo vrsto pomembnih uspehov.

II.

Tudi v posameznih deželah se boj med demokratičnimi in protidemokratičnimi silami nadaljuje in zaostrojuje.

Na popolnoma nedotaknjeni fašizem v Španiji ni opozorila vsega človeštva samo deseta obletnica začetka intervencijske vojne proti narodom Španije v letu 1936, temveč so ga nanj opozorili tudi novi Francovi zločini nad naprednimi borci za boljšo bodočnost vseh narodov. Danes, ko gre za to, da se po vojaškem zlomu glavnih fašističnih stebrov iztrebijo vse korenine fašizma; danes, ko bi bilo treba uresničiti popolno demokratizacijo vsega javnega življenja, kakor so to svečano obljubljale razne konference med drugo svetovno vojno — danes ubija fašistični krvolok in vojni zločinec Franco še nadalje delavce, kmete in delovne inteligente, ki se bore za demokracijo in mir. Špansko ljudstvo nadaljuje svojo junaško borbo proti zverskemu fašizmu, partizansko gibanje v Španiji narašča. Vsa resnično demokratična svetovna javnost je podprla narode Španije v njihovem boju za svobodo in neodvisnost z demonstracijami in protesti proti Francovemu nasilju. Cela vrsta mladih demokratičnih držav je pretrgala diplomatske stike s Francovo Španijo in priznala Giralovo republikansko vlado. Pač pa podpirajo reakcionarni angleški in ameriški krogi generala Franca s tem, da mu pošiljajo avtomobile, bencin itd.

Podobno žalostno sliko kakor Španija kaže tudi ostali skrajni evropski jug. Tako v Italiji kakor v Grčiji je možna krepitev fašističnih sil predvsem zato, ker so v teh deželah še vedno tuje čete. V Italiji se je položaj za demokratične sile vsaj toliko izboljšal, da je bila s precejšno večino glasov odpravljena monarhija. Italijansko ljudstvo je s tem izreklo nezaupanje tisti dinastiji, ki se je po prvi svetovni vojni navezala na fašizem in potegnila Italijo v novo vojno na strani hitlerjevske Nemčije. Grčija pa je v l. 1946 zdrknula popolnoma v nov fašizem, v tako imenovani monarhofašizem. Vsi naporji grškega narodnoosvobodilnega gibanja, zagotoviti grškemu ljudstvu najosnovnejše demokratične svoboščine, so bili s pomočjo angleške armade za sedaj preprečeni. Pri sleparskih volitvah v marcu 1946 so monarhofašisti zmagali. Monarhofašistična reakcija je divjala čedalje huje, dokler ni dobila državnega krmila popolnoma v svoje roke. Vlade so se neprenehoma menjavale in vsaka je bila bolj desničarska od svoje predhodnice. Calderisova monarhofašistična vlada je v senci angleških bajonetov izvedla glasovanje glede kraljevega povratka v Grčijo in je seveda zmagala s svojim predlogom, naj se kralj vrne. Tako je Grčija v čudnem nasprotju s svojo bližnjo in daljno okolico — še celo z Italijo, Monarhofašistična vlada hodi dosledno fašistično pot in je začela zatirati predvsem delavsko gibanje. Prepovedala je celo delavske sindikate, ker vidi v njih silno ne-

varnost. Toda grško ljudstvo se ne dá upogniti v boju za svobodo in demokracijo, zato prijema spet za orožje in se dviga proti domačim in tujim reacionarjem. V Grčiji se razplamteva nov boj za resnično svobodo in nacionalno neodvisnost.

Medtem ko se v Grčiji pogloblja teror zaradi pogubnega fašističnega vpliva, pa se v Albaniji, Ogrski in Bolgariji vse napredne, demokratične sile spajajo čedalje tesneje. Posebno trdno postaja to združevanje, kakor hitro odpadejo zaostale, preživele državne oblike. Vse tri naše sosedbe so se v l. 1946 proglasile za republike. Ta dogodek je bil posebno važen za Bolgarijo, saj je tu tujerodna koburška dinastija vodila vedno tako politiko, da je to bilo v največjo škodo bolgarskim narodnim koristim. V obeh svetovnih vojnah je moral bolgarski narod proti svoji volji sodelovati na strani svojih najbolj zagrizenih sovražnikov in je v obeh vojnah doživel poraz. Združene demokratične sile uničujejo tako v složnem delu stare družbene sponke, z uničenjem teh zastarelih družbenih spon pa se s svoje strani pospešuje združevanje demokratičnih sil. Obenem s tem pa se v vseh teh sosednih demokratičnih državah temeljito spreminja družbeno-gospodarska zgradba. Z agrarno reformo dobiva delovni kmet zemljo, z nacionalizacijo industrije prehajajo glavna proizvodna sredstva v last vsega naroda.

Kako raste moč demokratičnih sil, nam dokazujejo tudi volitve v Češkoslovaški, Nizozemski, Švedski in Belgiji. Stevilo komunističnih glasov se je povsod silno povečalo. Češkoslovaška se je lotila izvajanja svojega demokratičnega načrta in preobrazbe svoje družbe v novo, naprednejšo družbo. V najvažnejših industrijskih panogah je nacionalizirala velika podjetja in tako storila precejšen korak dalje od starega družbenega reda. Zanimivo je primerjati nacionalizacije v majhnih evropskih demokratičnih državah z nacionalizacijo premogovnikov v Veliki Britaniji. Vladajoča labouristična stranka se baha, da je s to nacionalizacijo nastopila pot v socializem, trdovratno dejstva pa dokazujejo, da ta labouristični »socializem« ni nič drugega kakor državna podpora privatnim kapitalistom, ki so zašli zaradi posledic druge svetovne vojne v težaven položaj. Odkupnina, ki jo je država angleškim kapitalistom že dala ali jo bo še dala ob tej nacionalizaciji, ni nič manjša kakor njihovi poprejšnji dobički.

V demokratičnih, naprednih vrstah koraka tudi današnja Poljska, odkar se je s sovjetsko pomočjo otresla nemškega fašističnega jarma in svojih izdajalcev v Londonu. Njen glas se danes čuje vse drugače na mednarodnih konferencah kakor pa tiste dni, ko je bila le peto kolo na vozu imperialističnih velesil. Nekdanjim imperialističnim zaveznikom zaostale Poljske tak razvoj seveda ni popolnoma všeč, zato skušajo motiti in ovirati njen napredek z raznimi notami in z delom svojih političnih agentov, kakor je Mikolajčik, v Poljski sami. Mikolajčik se ni pridružil bloku demokratičnih strank, ker je menil, da bo s tem razbil enotnost poljskega ljudstva. Poljsko ljudstvo pa je z glasovanjem glede referenduma potrdilo, da se v veliki večini sklada s politiko dosedanje resnično demokratične poljske vlade. Zato lahko današnja Poljska prav tako dostojanstveno brani svojo suverenost, kadar se skušajo ZDA in Anglija vmešavati v njene notranje zadeve, kakor naša nova Jugoslavija.

Zelo zanimiv in za bodoči razvoj dogodkov v Evropi važen položaj je nastal v centralni in zahodni Evropi — v Nemčiji in Franciji. V različnih okupacijskih conah v Nemčiji so popolnoma različne razmere. Namen vsem konferencam med vojno je glede bodoče usode Nemčije bil, naj bi Nemčija vendarle ostala celota, le da bi se v njej izvršila popolna demokratizacija javnega življenja, t. j. iztrebila naj bi se nacionalsocializem in nemški militarizem. Določen je bil načrt, kako omejiti nemško industrijo, da bo služila le potrebam v miru, ne pa novim napadalnim in osvajalnim načrtom. Vse te in take določbe izpolnjujejo sovjetske oblasti v sovjetski okupacijski coni premišljeno in natančno. Nemškemu narodu je treba

B. Jakac: Fasenija Siniković iz Borcev. 1946.

pomagati, da se bo mogel prevzgojiti v demokratičnem duhu. To pa po dolgotrajni nacionalsocialistični vzgoji ni lahko. Sovjetske oblasti so se pri tem oprle na široke množice nemškega delovnega ljudstva in so žele lep uspeh posebno s tem, da se je na njihovem okupacijskem področju strnil nemški delavski razred v eno samo delavsko partijo — v enotno socialistično partijo Nemčije. Po dolgih letih razkola sta si nemški socialnodemokratični in komunistični delavec podala roke in začela ustvarjati temelj za novo demokratično, miroljubno Nemčijo. Prav tako so sovjetske oblasti omogočile v tem delu Nemčije razdelitev zemlje fevdalne zemljiške gospode, ki je stala vedno v prvih vrstah nacionalsocialistične stranke, med delovne kmete. Razna podjetja prehajajo v last občinskih uprav in postajajo tako družbena lastnina. V angleški, ameriški in francoski okupacijski coni pa se izpolnjujejo določbe o uničenju nemške vojne industrije, o iztrebljenju nacionalsocializma itd. zelo počasi in nepopolno. Zakaj je uničenje nemške vojne industrije za anglo-ameriške oblasti tako težavna stvar, nam postane razumljivo, če pomislimo, da je mnogo nemških podjetij le na videz nemških, v resnici pa so to ameriška in angleška podjetja, ker tiči v njih le ameriški in angleški kapital. Politično se naslanjajo angloameriške oblasti na najbolj reacionarne politične struje in se le nerade dotikajo nacionalsocialističnih organizacij. Delavskemu razredu preprečujejo združitev in podpirajo še nadalje razkol v njegovih vrstah s tem, da dajejo prednost najbolj okorelim plastem nemške socialne demokracije. V zapadni okupacijski coni so spet priplavala na površino zaprašena imena socialnih demokratov žalostnega spomina kakor Severing, Zörgiebel, Löbe, Noske itd. V angleški okupacijski coni se pojavljajo na raznih krajih separatistična gibanja, ki bi hotela majhne kose nemškega ozemlja spremeniti v angleške dominione. Najvažnejša nemška industrijska področja (Porurje, Rensko-westfalsko področje itd.) bi Angleži po Bevinovem načrtu radi ob-

držali tudi še potem, ko bo že potekel okupacijski rok. Tako se zvija angloameriška politika glede Nemčije v precepu: po tej plati bi želela napraviti iz Nemčije »varnostni pas« proti Sovjetski zvezi in bi ji zato bila potrebna združena Nemčija, po drugi strani pa se boji demokratičnih vplivov iz sovjetske okupacijske cone in ji je zato pri srečnem čim globlja ločitev zahodnega nemškega področja od sovjetskega področja. Nemško vprašanje zanima še prav posebno zahodno nemško sosedo — Francijo. Francozi niso bili nič kaj navdušeni, ko so slišali Byrnesov govor v Stuttgartu in Churchillov govor v Švici. Čeprav je bil glavni poudarek v obeh hujšakških govorih na tem, da je treba pomagati Nemčiji na noge zaradi nevarnosti z vzhoda, so Francoze bridke skušnje zadnjih let vendarle toliko spametovale, da vidijo v nazadnjaški, imperialistični Nemčiji, ki bi se lahko s podporo zahodnih držav obnovila, svojega najhujšega sovražnika. Žal je francoski narod še vedno tako razcepljen, da ne more reševati uspešno niti vprašanj svoje domače politike. Že ob prvih volitvah v lanskem letu se je ustvarilo tako nesrečno ravnotežje med tremi največjimi francoskimi političnimi strankami, da ni bila mogoča jasna, dosledna, trdna demokratična politika ne doma ne v mednarodnih odnosih. To se izraža tudi v francoski zunanji politiki, ki plove — kakor je vsakdo lahko opazil prav ob pariški mirovni konferenci — popolnoma v vodah angloameriških zaveznikov. Zmaga ljudskih in demokratičnih sil na volitvah 13. oktobra, ko se je večina francoskih volivcev odločila za novo ustavo, pa nedvomno pomeni korak naprej.

Na videz nezatno, v resnici pa sila važno je dejstvo, da je v l. 1946 mnogo evropskih držav moralo skrčiti obrok moke in kruha, ki ga daje svojemu ljudstvu. Nizozemska je začela svojemu prebivalstvu bolj po mačehovsko rezati tudi meso in dajati sladkor. Belgija je zmanjšala krušni obrok od 350 g dnevno na 300 g, monarhofašistična Grčija na 250 g, Italija pa je zdrknila pod pokroviteljstvo angloameriških okupacijskih čet na stopnjo nacionalsocialističnih koncentracijskih taborišč, t. j. na 150 g kruha dnevno. Tudi sam steber svetovnega imperializma — Anglija — si ni mogel kaj, da ne bi pod »močno« roko svojega preskrbovalnega ministra Johna Stracheya — najprej pristaša angleškega fašista Mosleya, potem labourista, nato nekaj časa »komunistar« in danes spet labourističnega ministra — uvedel karte za moko in kruh.

Okrepitvi demokratičnih gibanj z združevanjem demokratičnih sil, poglabitvi prizadevanj za ostvaritev trdnega, trajnega miru je mnogo pripomoglo to, da so v celi vrsti držav Komunistične partije na svojih kongresih jasno orisale položaj in si začrtale program za svoje bodoče delo. S temi kongresi je delavski razred v posameznih deželah še bolj strnil svoje vrste, zarisal si je perspektive in sklepi, sprejeti na kongresih, so dobili nujno potrebno potrdilo velike večine partijskih članov ter s tem ugled, kakršen jim po pravici gre. Tako se je zgodilo v Češkoslovaški, Belgiji, Norveški, Švici, Avstriji, Nemčiji.

V mnogo večjem obsegu in v še ostrejših oblikah se bije boj med demokratičnimi, naprednimi in protidemokratičnimi, nazadnjaškimi silami po drugih kontinentih, predvsem v Aziji. Vsi demokratični in ponekod narodnoosvobodilni boji stomilijonskih množic se združujejo v mogočno fronto protimperialistične borbe. V Turčiji nadaljujejo nazadnjaški vladajoči krogi svojo protidemokratično politiko, prepovedujejo demokratsko časopisje in obsojajo urednike naprednih listov na večletni zapor. Turški reacionarji nikakor niso voljni, da bi se na lep način sporazumeli s svojo veliko sosedo — Sovjetsko zvezo — glede morskih ožin, čeprav jim je vlada Sovjetske zveze odločno sporočila, da ji ni več mogoče trpeti v Dardanelah takega stanja, ki bi omogočalo sovražne napade na sovjetsko ozemlje, kakor se je to dogajalo med drugo svetovno vojno. Angleški imperializem poraja čedalje bolj srdit odpor proti svoji nasilni politiki tako v Egiptu, Palestini, Iranu kakor tudi v Indiji. V vseh teh deželah so neprestani nemiri, v demonstracijah proti angleškim imperialistom padajo mrtvi in ranjeni.

Kairo, Aleksandrija, Beirut, Port Said, Calcutta, Bombay itd. so mesta, ki iz njih dan za dnem prihajajo poročila o spopadih domačinov z angleškimi četami. Nobene komisije z angleškimi državniki na čelu ne morejo doseči, da bi se pogajanja s predstavniki kolonialnih ljudstev končala uspešno. Kolonije in na pol odvisne dežele zahtevajo čedalje glasneje popolno neodvisnost in svobodo. Zato se imperialistični nazadnjaki s tolikšno srditostjo trgajo za vsako ped zemlje tudi v Evropi. Plaši jih zavest, da se jim vsepovsod izpodmikajo tla pod nogami, posebno pa v tistih deželah, kjer so ljudstva pograbila za orožje, da bi si izbojevala ali ohranila svobodo in neodvisnost. Taki dve deželi sta predvsem tako imenovana Indonezija in demokratični del Kitajske. Ljudstva v Indoneziji (na Javi, Borneu, Sumatri itd.) še vedno nadaljujejo hud, toda odločen boj proti združenim angleškim in nizozemskim imperialistom. Angleži in Nizozemci izkrcavajo kljub protestom svojih in tujih demokratičnih krogov nove čete in nov vojaški material na indonezijskih otokih, uporabljajo v vedno večjem številu proti domačinom letala in tanke ter ne upoštevajo prav nič protestov indonezijske republikanske vlade proti temu, da uporabljajo angleški in ameriški imperialisti v svojem boju proti svobodoljubnim indonezijskim ljudstvom še vedno tudi japonske čete. Enako brezobzirno imperialistično politiko ostvarjajo na Kitajskem ameriške čete. Kitajske ljudske armade — 8. in 4. — iz tako imenovane »Posebne obrobne pokrajine«, t. j. iz severozahodnih provinc Sansi, Sensi, Ningša, Kansu in dela Sečuana so prizadevale v dolgi vojni kitajskega ljudstva proti japonskim imperialistom, posebno pa med drugo svetovno vojno, japonskim osvajalcem najhujše udarce. Medtem ko so se Cangkajškove čete neprenehoma umikale pred japonskimi napadalci in so jim prepuščale najbogatejše pokrajine v osrednji in južni Kitajski, pa se ljudske armade pod vodstvom slavnih kitajskih politikov in generalov Maoeduna, Couenlaja, Cudeja in drugih niso umaknile niti za korak, temveč so nasprotno osvobajale ogromne pokrajine na kitajskem severu — na polotoku Santungu, v pokrajini Cahar, Džehol itd. Po zlomu japonskega imperializma so bile le te kitajske ljudske armade sposobne, da zasedejo pokrajine, ki so bile doslej v lasti japonskih imperialistov. Ker pa ta demokratična Kitajska ni odvisna od imperialistov kakor Cangkajšek in ker se bori proti taki odvisnosti, zato so poslali ameriški imperialisti svoje čete, da bi omogočile kuomintanškim, t. j. Cangkajškovim četam zasesti pokrajine, ki so jih zapustili japonski roparji. Ameriški imperialistični krogi za lagajo Cangkajška za najmodernejšim orožjem — z letali, tanki, mornarico in drugim, da se lahko vojskuje proti tistim kitajskim domoljubnim silam, ki so se v zvezi s Cangkajškom najdosledneje borile proti japonskim imperialistom za neodvisnost kitajske resnično demokratične in enotne republike. Danes pa se zaradi zločinskega vmešavanja ameriških imperialistov v kitajske notranje razmere razvema na Kitajskem nova državljanska vojna še večjega obsega, kakor je bila državljanska vojna med Cangkajškom in kitajskimi ljudskimi armadami v l. 1930—1936. Čeprav so kitajske ljudske armade slabo oborožene in jih ne podpirajo tuje čete, so njihovi voditelji vendarle trdno prepričani, da bo končno zmagoval kitajsko delovno ljudstvo, ker je njegov boj svet boj za svobodo in neodvisnost Kitajske in za lepšo bodočnost velike večine kitajskega naroda. Tudi na Daljnem vzhodu bodo pogoreli nazadnjaški načrti imperialistov, kakor so med drugo svetovno vojno doživeli poraz najbolj nazadnjaški imperialistični načrti v Evropi in Aziji. Priznati pa je treba, da so imperialisti vseh narodnosti enako trdih butic in da jih noben svarilni zglede ne nauči ničesar. V tistem trenutku, ko sta šla na drobne kosce imperialistična programa, izražena v Hitlerjevi knjigi »Mein Kampf« in v tako imenovanem memorandumu barona Tanake, je ameriški časnikar Walter Lippmann izdal prav tako nazadnjaški program ameriškega imperializma pod naslovom »Zunanja politika ZDA in vojni cilji ZDA«. Iz vsega tega, kar se dogaja po kon-

čani drugi svetovni vojni, lahko sklepamo, da W. Lippmann ni izrazil v tej knjigi svojih osebnih mnenj, temveč da je v tej knjigi izblebetal uradni načrt ameriških imperialistov. Zato mu lahko prerokujemo, da bo usoda njegovega programa ista, kakršno sta doživela Hitlerjev imperialistični program in imperialistični program samurajskega barona Tanake. In tudi Lippmannovemu programu bo poleg drugih svobodoljubnih narodov izkopal jamo kitajsko napredno ljudstvo.

Imperialističnim silam ne bo nič pomagalo, da podpirajo tudi ob Tihem oceanu nazadnjaške kroge v obliki japonskih fašističnih ostankov. Japonski reakciji raste v japonskih demokratičnih silah njihov glavni grobar, japonski delavski razred stopa pod vodstvom svoje Komunistične partije znova v boj proti svojim zatiralcem in izkoriščevalcem.

Od skrajnega evropskega zahoda do skrajnega azijskega vzhoda tja do Tihega oceana se je v l. 1946 še bolj utrdila in okrepila mogočna demokratična, miroljubna fronta. In ob njej si bo polomil zobe nenasitni imperialistični pohlep.

III.

V vseh teh trendih in spopadih med dvema svetovoma — demokratičnim, miroljubnim, naprednim in nazadnjaškim, na vojno hujskajočim, osvajačnim — pa se dviga nad vsemi drugimi državami kakor mogočen svetilnik napredka, demokracije, miru in varnosti Sovjetska zveza. Druga svetovna vojna je pokazala vsemu človeštvu otipljivo jasno njeno ogromno gospodarsko, politično, kulturno in vojaško moč. Leto 1946 je še poglobilo ta vtis in podčrtalo, kolikšne so prednosti novega socialističnega družbenega reda pred starim kapitalističnim redom.

Ne da bi se obotavljali le za trenutek, so se narodi Sovjetske zveze takoj po končani vojni lotili mirnega dela. V letošnjem letu pa so si lahko že zgradili načrt za novo petletko, tako da prehaja sovjetsko gospodarstvo brez kakršnih koli motenj z vojnega tira na tir mirnega ustvarjanja. Po novem petletnem načrtu bo sovjetsko gospodarstvo izvršilo ta prehod že v letošnjem letu, čeprav je vojna prizadejala sovjetski deželi mnogo večjo škodo kakor kateri koli drugi državi na svetu. Do l. 1948 bo doseglo sovjetsko gospodarstvo v industriji že predvojno višino, v l. 1950 pa bo presegala industrijska proizvodnja za 48 % višino industrijske proizvodnje v l. 1940. Prav tako bo tudi z vsemi drugimi gospodarskimi panogami, tako da nadaljuje sovjetsko ljudstvo z novim petletnim načrtom tisto, kar je hotelo izpolniti že v tretji petletki 1938—1943 in česar zaradi nemškega napada na Sovjetsko zvezo ni moglo izvesti, t. j.: prehod od socializma h komunizmu. Z ostvaritvijo novega petletnega načrta se bo dvignil tudi materialni in kulturni nivo sovjetskega ljudstva v silni meri in še bolj se bo povečala obrambna sposobnost Sovjetske zveze. Kako naglo in s kakšnim navdušenjem prehaja sovjetsko ljudstvo od sprejetja načrta k ostvarjanju načrta, nam dokazuje dejstvo, da je v nekaj dneh bilo vplačano notranje posojilo v višini 20 milijard rubljev.

Z druge strani nam živahna diplomatska delavnost priča, kako silno je zrasel mednarodni ugled Sovjetske zveze. Države, ki so dolgo časa bile najbolj zagrizene nasprotnice Sovjetske zveze in niso hotele skleniti z njo diplomatskih zvez, so si sedaj na vso moč prizadevale, da bi se sklenile med njimi take zveze: Švica in Argentina sta nam zgled za to. Ni bilo skoraj dneva v l. 1946, da bi v Moskvo ne prispela trgovska, kulturna ali kaka druga delegacija. Vodilni državniki skoraj vseh držav na svetu so se oglasili v tem letu v Kremlju, da bi poglobili svoje stike z voditelji sovjetske države. Pogosto so prihajale v Sovjetsko zvezo tudi delavske delegacije, da bi se seznanile s položajem sovjetskega delovnega ljudstva. Sovjetskim vodilnim možem je bil pri teh nešteti obiskih iz tujine glavni namen ta, da se okrepe prijateljski odnosi med vsemi narodi in državami na

svetu. Okrepitev takih prijateljskih odnosov je eno najmočnejših orožij v boju za trajen in trden mir, trajen in trden mir pa je najbolj zanesljiv udarec po mednarodni reakciji. Zato je sklenila Sovjetska zveza z bližnjimi in daljnimi deželami v tem letu vrsto pogodb o prijateljstvu in medsebojni pomoči. Prav tako je silno utrdilo stvar miru in varnosti na svetu to, da je Sovjetska zveza olajšala Ogrski in Romuniji pogoje za plačevanje reparacij.

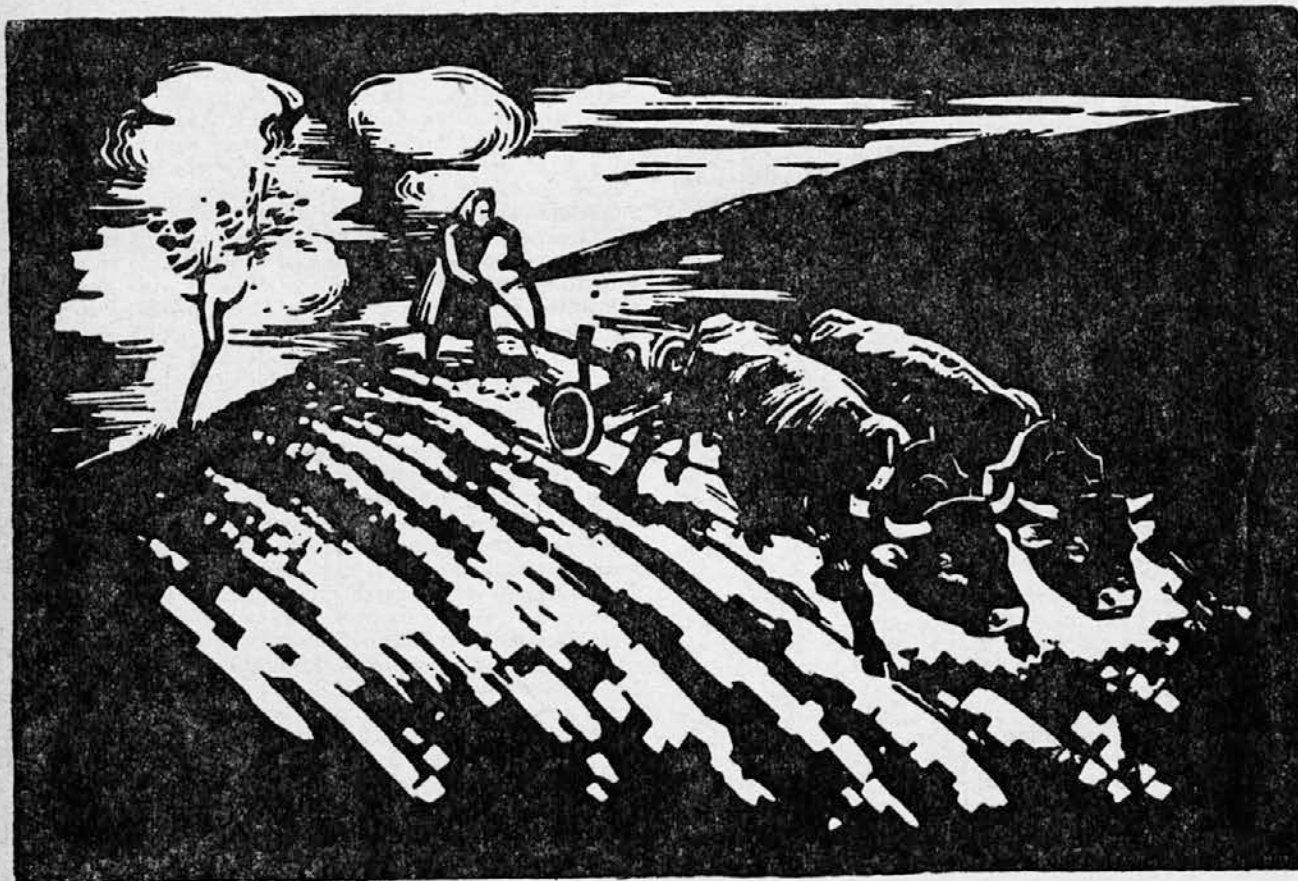
Še prav posebno pa pomirjajo vse človeštvo izjave sovjetskih vodilnih osebnosti, predvsem generalisima Stalina. Vse človeštvo — tako prijatelji kakor sovražniki Sovjetske zveze — se je navadilo videti v izjavah sovjetskih državnikov in politikov svečane obljube, ki se izpolnjujejo prav gotovo in natančno. Kdor je doslej te izjave podcenjeval ali jih imel za prazne izjave, kakor so to v mnogih primerih izjave buržoaznih državnikov in politikov, ta je svojo zmoto dostikrat bridko občutil na svoji koži. Klasičen primer za to so Hitler in japonski imperialisti. Zato odmeva danes beseda sovjetskih voditeljev po vsem svetu, pa naj jo ti izrečejo na mednarodnih sestankih ali doma. V trenutku, ko se je ob pariški mirovni konferenci dvignil vik in krik, ko so začeli imperialisti rožljati z orožjem in so pokale na bikinskem otočju atomske bombe, je zadonela mogočna Stalina beseda in ves nemir se je polegel. Vsem ljudem, ki so bili zaradi govorov vojnih hujskačev v skrbeh za svetovni mir, je tov. Stalin jasno in razločno povedal, kakšen je resnični namen takemu hujskanju na vojno. V sedanjem trenutku ima rožljanje z orožjem in grožnja z atomsko bombo predvsem namen, iztisniti s tem čim več iz tistega, s katerim sediš za zeleno mizo in se z njim pogajaš. To po tej plati. Poleg tega so pa še drugi vzroki, zakaj kriče prav angleški in ameriški nazadnjaški krogi toliko o novi vojni. Enega teh vzrokov se je tov. Stalin dotaknil z besedico »brezposelnost«. Za to besedico pa se skriva cel svet strahot. Medtem ko poteka prehod sovjetskega gospodarstva iz vojne v mirno obdobje sorazmerno brez večjih težav, je ta prehod za kapitalistične države silno težaven. Najtežavnejši pa je ravno za oba stebra svetovnega imperializma — za Anglijo in ZDA. Angleški in ameriški kapitalisti bodo morali zapreti celo vrsto podjetij, ki so doslej delala za vojne potrebe, metati bodo morali na cesto ogromne delavske množice, nove nezaposlene množice delavcev bodo nastajale iz demobilizirancev, začel se bo boj za zunanji trg, za izvoz kapitala. Te stvari niso pesem bodočnosti, to se danes že uresničuje. ZDA nam kažejo sliko popolne anarhije v kapitalističnem gospodarstvu. Monopolistični mogotci so napravili med vojno ob državni pomoči ogromne dobičke in njihovo število se je še bolj skrčilo. Svoje privilegirano mesto v družbi si hočejo zagotoviti pred delavstvom, zato skušajo odpraviti pridobitve socialne zakonodaje in sprejeti nove skrajno nazadnjaške zakone. Delavstvo stopa v boj proti kapitalističnim izkoriščevalcem in uporablja pri tem predvsem svoje staro, preizkušeno orožje — stavko. Stavke zajemajo danes vse panoge ameriškega gospodarstva in narašča število stavkujočih od dne do dne. Da bi zaustavili tak razvoj, skušajo ameriški kapitalisti spremeniti zakonodajo v škodo delavskemu gibanju, obenem pa ustvarjajo vojno psihozo, da bi s tem opravičili počasno demobilizacijo in trošenje finančnih sredstev za vojne namene. Ogromne množine kapitala, ki so se nakopičile med vojno v ameriških bankah, kriče po dobičkonosni naložbi, zato daje ameriška Izvožno-uvozna banka posojila vsakomur, kdor se le oglasi: Angliji, Franciji, Egiptu, Arabiji, pa tudi Češkoslovaški in Poljski, čeprav so angloameriški diplomati grozili Poljski še pred kratkim z gospodarskimi represalijami. Prav taka dejstva nam kažejo, v kako obupni zagati je kapitalistični gospodarski sistem, vemo pa tudi, da so to šele začetne težave in da bo najhujše šele prišlo. Imperialisti seveda ne bodo držali rok križem, skušali bodo najti izhod iz take zadrege, toda njihovi načini za reševanje kapitalističnega družbenega reda bodo stari, oguljeni in zato brezuspešni. Prepričanje o tem pre-

veva Stalinove odgovore angleškemu časnikaerju Werthu in to prepričanje preveva tudi ves napredni del človeštva. Zato se vse resnično demokratične, napredne sile zbirajo okrog Sovjetske zveze in iščejo v njej trdne opore.

Tako oporo je v Sovjetski zvezi našla predvsem naša nova Jugoslavija. Obisk maršala Tita v Moskvi je zagotovil Jugoslaviji sovjetsko pomoč v vsakem pogledu in v prvi vrsti v gospodarskem. Zato se nam ni treba bati groženj z gospodarskim pritiskom, ki nam ga obetajo imperialistični krogi ob vsaki priliki, kadar jim kak korak nove Jugoslavije ni povšeči. Tov. maršal Tito je v svojem govoru v Splitu jasno povedal, da ne bo Jugoslavija moledovala drugih, naj trgujejo z njo, temveč da bodo drugi zaradi svojih gospodarskih težav kaj radi trgovali z Jugoslavijo, če jim bo Jugoslavija le hotela ustreči pri tem. Poleg trdne zaslombe, ki jo ima Jugoslavija danes v Sovjetski zvezi, si je našla še zveste zaveznike v novi Poljski, Češkoslovaški in Albaniji, da ne govorimo tudi o bratski Bolgariji. Z vsemi novimi pogodbami si je

Jugoslavija pridobila tolikšen ugled in si je tako utrdila svoj mednarodni položaj, da po pravici lahko občuje tudi z največjimi državami na svetu kot enak z enakim. Ko so ameriški letalci s preletavanjem našega ozemlja skušali dokazati, da nova Jugoslavija ne more braniti svoje suverenosti, je prav obratno Jugoslavija s svojim odločnim ugovorom proti takemu kršenju mednarodnih pravil pokazala, da danes ni več mogoče ravnati z njo kot z državo drugega reda. To dejstvo je s svojim nastopom pribila pred očmi vsega sveta tudi naša delegacija na pariški mirovni konferenci. Danes ni v naših odnosih do drugih držav nič nejasnega, dvomljivega. Postavili smo se v prve vrste tistih držav, ki branijo svobodo, demokracijo in mir in smo zato bili med prvimi, ki so priznali Giralove špansko republikansko vlado. Taka in le taka vseskozi načelna, jasna in odločna politika tako doma kot v odnosih z zunanjim svetom pa je v sedanjem trenutku tista politika, ki je edina lahko uspešna. Zato zro jugoslovanski narodi tudi v tem pogledu kljub vsem začasnim težavam z vsem zaupanjem v lepšo bodočnost.

Dosegamo in dosegli bomo nagle uspehe pri ustvarjanju srečnejšega življenja zato, ker smo v naši državi ustvarili vez med ljudstvom in voditelji, ki je bila redkokdaj v zgodovini tako neposredna in tesna, kot je pri nas. M. Djilas.

Ive Šubic: Pomlad. Marec 1945. (Linorez.)

Dr. Lev Svetek, univ. docent:

NAŠA DEMOKRATIČNA ZAKONODAJA V RAZDOBJU OD USTAVODAJNE SKUPŠČINE FLRJ DO USTAVODAJNE SKUPŠČINE LRS

Doba, ki jo preživljamo, je v vsakem pogledu zgodovinska doba: je prelomnica med starim in novim, obračun s preteklostjo in izhodišče novi, lepši bodočnosti. Doba, ko se rušijo politični in družbeno-ekonomski temelji, na katerih je bil zgrajen stari kapitalistični sistem, in ko se na razvalinah starega sveta poraja nov, naprednejši družbeni red.

Mi vsi, ki smo priče in sooblikovalci tega zgodovinskega procesa, čutimo v sebi in okoli sebe tisti čudoviti zagon, tisto silno ustvarjalno silo, ki struji po vseh delcih kompliciranega stroja, ki mu pravimo družbeni organizem. To čutijo in v sebi občutijo vsi narodi nove, mlade Jugoslavije, ko z nevidnim poletom oblikujejo sebi in vsemu človeštvu boljšo prihodnost, lepši svet, prost zatiranja in izkoriščanja. Svet, v katerem vlada ljudstvo samo, v katerem samo ustvarja zakone, samo sodi in tudi samo uživa plodove svojega dela. In res je veselje pogledati v tem času obnove in izgradnje po naši domovini: vsepovsod živahno vrvenje, vsepovsod delovna mrzlica, povsod so na delu kipeče, zdrave ljudske sile — resnično, to je nova pomlad narodov, slična oni iz leta 1848, a vendar vsa drugačna. Kajti zmaga, ki so jo izvojevali naši narodi v svoji osvobodilni borbi, je popolna in trajna zmaga: nihče več jim ne bo mogel iztrgati njenih plodov, nihče več jih oropati njihovih dragocenih pridobitev. In nihče več ne bo mogel našemu ljudstvu odvzeti njegove oblasti, ki je porok izgraditve novega sveta po njegovi volji in njegovih težnjah.

Jasno je, da je spričo tolike ustvarjalne volje, spričo takšnega delovnega poleta in spričo strmo se dvigajoče ideološke izgradnje našega ljudstva ves naš politični, zlasti pa družbenoekonomski razvoj silno hiter. Iz dneva v dan se pojavljajo nove, naprednejše oblike v našem gospodarstvu; ustanavljajo se novi organizmi, ki naj usmerjajo določene sektorje dela — skratka, vse teče, vse se giblje, prav po starogrškem »panta rei« in po dognanjih velikih mislecev Marxa, Engelsa in ostalih. Opuščajo se stare oblike dela in privzemajo nove; množe se izkušnje na vseh proizvodnih področjih uveljavljajo se nove, naprednejše delovne metode. Tako se izpopolnjuje naš državni mehanizem, tako gre naša družba v višji, naprednejši družbeni sistem, ki se danes začrtuje pred nami v popolnoma jasni perspektivi: socializem.

V tem prehodnem razdobju naše rasti in našega razvoja imajo naši zakonodajni organi še posebno težko in odgovorno nalogo. Pravo ima namreč nalogo, urejati vse tiste pestre in zamotane strani človeškega sožitja, ki jih imenujemo odnose med ljudmi samimi ter med njimi in ljudsko skupnostjo. Pravo mora dati zakoniti okvir določenemu političnemu in družbenemu sistemu dane dobe, ono mora vestno registrirati vse spremembe, ki jih prineso s seboj novi zgodovinski tokovi, nova zgodovinska dogajanja in revolucionarni pretresi. Pravo mora ugotoviti dejansko stanje v določenih dobi, v določenem obdobju razvoja, ga sankcionirati z zakonitimi predpisi in postati s tem izhodišče za nadaljnji razvoj. Če uporabimo ta načela na našo današnjo stvarnost, se to pravi, da mora biti naša zakonodaja ogledalo vseh onih velikih pridobitev, ki so si jih priborili jugoslovanski narodi v svoji štiriletni borbi za svojo nacionalno in socialno osvoboditev, obenem pa izhodišče

za nadaljnje izgrajevanje našega novega sistema v že nakazani smeri in po jasno začrtani razvojni liniji.

Iz navedenega izhaja, da mora biti naša zakonodajna delavnost zelo intenzivna in naši zakonodajni organi silno budni, da ne zaostanejo za naglim razvojem, ki ga očitujejo zlasti nekateri sektorji naše delavnosti. Dovolj je, če navedemo gospodarski sektor, kjer je postalo protislovje med vsebino našega novega družbenoekonomskega stroja ter našimi dejanskimi organizacijskimi oblikami tako veliko, da je pričelo resno zavirati naš nadaljnji razvoj in je bilo potrebno z nujnimi ukrepi (zakon o državnih gospodarskih podjetjih itd.) privedi naše organizacijske prijeme zopet v sklad z vsebino in bistvom naše današnje družbenoekonomske stvarnosti. Podobno je bilo z zakonom o državnih uslužbencih, kjer stari predpisi bivše Jugoslavije že dolgo niso bili več v skladu z novim pojmovanjem in novimi nalogami državnega uslužbenca kot sodelavca predstavnških organov državne oblasti in ne več kot samostojnega nosilca oblasti, kar je bil do neke mere v prejšnji državni in družbeni ureditvi. Še bolj značilno se je to pokazalo pri socialnem zavarovanju, kjer je stari sistem, ki je slonel na nekaki »avtonomiji« socialnega zavarovanja, zašel v ostro, nepremostljivo nasprotje z našo novo družbeno strukturo, kjer imamo dosledno izvedeno ljudsko oblast in torej tudi avtonomijo od vrha do tal, tako da ne more biti poleg nje še neke druge »avtonomije«.

Vsi ti primeri nazorno kažejo, kakšno ogromno delo je opravila naša ljudska oblast na zakonodajnem polju s tem, da je spravila v sklad zakonske predpise s sedanjim stanjem našega razvoja. Leto 1946 je bilo v tem pogledu še posebno plodno, ker smo v začetku tega leta dobili temeljni zakon naše mlade države, demokratično ustavo FLRJ, na kateri se sedaj gradi naš novi pravni sistem. Zlasti bogata je zakonodajna delavnost na področju izgrajevanja ljudske oblasti in na gospodarskem področju, kjer so bile izvršene najbolj nujne in najbolj pereče zakonodajne naloge. Prav tako plodna je bila delavnost na socialnem področju, kjer je bilo izdanih več bistveno važnih zakonov, ki urejajo delovne odnose in socialno skrbstvo. Poleg tega sta zakonodajna odbora obeh zbornic zvezne Ljudske skupščine spravila v sklad z ustavo in našim nadaljnjim razvojem celo vrsto važnih zakonov iz dobe neposredno po osvoboditvi, ko je bilo treba na hitro roko urediti nekatera najbolj pereča vprašanja naše mlade države.

V našem članku se bomo seznanili v širokih črtah z našo demokratično zakonodajo v razdobju, ki ga označujeta dva za nas pomembna mejnika: prvi je proglasitev ustave Federativne ljudske republike Jugoslavije na zadnji seji Ustavodajne skupščine FLRJ dne 31. jan. 1946, ko se je Ustavodajna skupščina istčasno spremenila v Ljudsko skupščino FLRJ, drugi pa je izvolitev Ustavodajne skupščine Ljudske republike Slovenije, izvoljene na dan 27. oktobra 1946. Kakor pomeni prvi datum začetek izredno razgibane zakonodajnega dela v vsedravnem merilu — Ljudska skupščina FLRJ je n. pr. sprejela na svojem prvem rednem in dveh izrednih zasedanjih 52 važnih, temeljnih vsedravnih zakonov — pomeni v našem republiškem merilu izvolitev Ustavodajne skupščine Ljudske republike Slovenije izhodiščno točko za iz-

redno živahno zakonodajo v našem republiškem merilu, saj smo s tem trenutkom stopili v poslednje razdobje izgraditve slovenske državnosti, v razdobje tudi formalno brezhibnega slovenskega parlamentarizma. Zato je z omenjenima mejnikoma označena doba v sebi zaključena celota, ki ji dajejo glavno obeležje v širšem merilu navedena tri zasedanja Ljudske skupščine FLRJ, v ožjem, republiškem merilu pa zakonodajna delavnost Prezidija Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta samega, ki je s tem zasedanjem dovršil svoje zgodovinsko poslanstvo.

Iz tega izhaja povsem logično, da moramo obravnavati našo demokratično zakonodajo omenjenega razdobja ločeno po dveh skupinah: kot zakonodajo zveznih zakonodajnih organov, t. j. Ljudske skupščine FLRJ, njenega Prezidija in njenih zakonodajnih odborov, in kot našo republiško zakonodajo kot rezultat zakonodajnega dela Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta odnosno njegovega Prezidija. Pri tem ne bomo šli v podrobnosti, temveč se bomo v treh najvažnejših sektorjih naše demokratične zakonodaje — izgraditev ljudske oblasti, gospodarski in socialni sektor — omejili na one najvažnejše zakone, ki imajo glavni delež v izoblikovanju naše današnje politične in družbenoekonomske stvarnosti, kakor se nam kaže danes, v drugem letu po dokončni osvoboditvi naše domovine. Ni dvoma, da se bo naša struktura že v bližnji bodočnosti še nadalje spreminjala v skladu z občimi perspektivami našega razvoja; vendar pomeni leto 1946 — leto obnove in množičnega delovnega poleta — tako važno etapo naše poti, naše rasti in našega razvoja, da brez dvoma zasluži obdelave z vseh plati ljudskega udejstvovanja, torej tudi z zakonodajne plati. Kajti naša demokratična zakonodaja je zrcalo naše napredne stvarnosti, je slovesna posvetitev vseh onih velikih demokratičnih pridobitev, za katere je žrtvovalo ljudstvo stotisoče svojih najboljših sinov.

A) ZVEZNA ZAKONODAJA

Izgradnja ljudske oblasti

Dne 30. januarja 1946 sta zvezna skupščina in skupščina narodov Ustavodajne skupščine Federativne ljudske republike Jugoslavije med nepopisnim navdušenjem ljudstva z akklamacijo sprejeli dokončno besedilo ustave, temeljnega zakona naše mlade države. Na skupni seji obeh zbornic dne 31. januarja 1946 je bila ustava slovesno proglašena in je s tem tudi stopila v veljavo. S tem temeljnim zakonom so narodi Jugoslavije kronali svojo brezprimerno borbo za časa okupacije in svoj nevideni polet v dobi obnove in nadaljnje izgraditve svoje skupne domovine. Do skrajnosti demokratična po svoji vsebini, je ustava prav tako demokratična po svojem nastanku: na nešteti sestankih in posvetih širom naše države, pa tudi izven sedanjih meja, so ljudske množice razpravljale o načrtu ustave in z mnogimi predlogi tudi neposredno prispevale k izboljšanju načrta. Tako je naša ustava resnično obče-ljudsko delo; sodelovanje vsega ljudstva pa dokazuje poleg tega, v koliki meri izraza ustava težnje tega ljudstva, uresničuje njegova napredna stremeljenja in njegove pravadne demokratične ideale.

Naša ustava je, kratko rečeno, uzakonitev temeljnih demokratičnih pridobitev osvobodilne borbe jugoslovanskih narodov. Kako drugačna je ta ustava od obeh ustav stare Jugoslavije: od psevdodemokratične Vidovdanske ustave iz leta 1921 in še celo od oktroirane septembrske ustave iz leta 1931! Medtem ko je bila Vidovdanska ustava izglasovana zoper voljo večine ljudskih predstavnikov z glasovi podkupljenih poslancev in ko je bila tako zvana septembrska ustava iz leta 1931 vsiljena narodom Jugoslavije brez njihovega pristanka, je bila sprejeta naša nova ustava FLRJ soglasno, z vsemi glasovi pravih ljudskih predstavnikov, prekaljenih borcev iz veličastne narodnoosvobodilne borbe. Dan proglatve ustave je bil pravi praznik za vse ljudstvo, ki je videlo v novi ustavi jamstvo in zavarovanje vseh

onih pridobitev, za katere je štiri leta žrtvovalo svojo živo silo in prelivalo svojo kri.

O naši ustavi je bilo med vseljuskim proučevanjem njenih določb že toliko govora, da pač ni potrebno navajati vsega, kar uzakonjuje. Načeloma določa ustava federacijo kot novo obliko sožitja jugoslovanskih narodov. S tem je prišlo do izraza bratstvo in enotnost teh narodov, ki niso nikdar priznali razkosanja Jugoslavije in so s svojo zgodovinsko borbo potrdili, da hočejo živeti v skupni državi, vendar kot enakopravni, svobodni narodi. Tako glasi tudi sklep AVNOJ-a na zgodovinskem zasedanju v Jajcu, tako glase sklepi Začasne ljudske skupščine DFJ in to so končno potrdili jugoslovanski narodi sami dne 11. novembra 1945 na volitvah v Ustavodajno skupščino FLRJ na najbolj prepričevalni način. Resolucija o proglatvi Federativne ljudske republike Jugoslavije, ki jo je izdala Ustavodajna skupščina FLRJ na svoji zgodovinski seji 29. novembra 1945, je samo slovesna ponovitev že neštokrat izražene volje jugoslovanskih narodov in je zato povsem logično, da tudi naša ustava ugotavlja in potrjuje federativno obliko nove Jugoslavije.

Drugi temeljni kamen, na katerem počiva naša ustava in obenem vsa naša nova državna zgradba, je ljudska oblast. Ta oblast, ki izhaja iz ljudstva in zato tudi ljudstvu izključno pripada, je enotna; naša ustava ne priznava klasične trodelitve oblasti na zakonodajno, sodno in izvršno oblast, ki so jo proglašali Montesquieu in drugi teoretiki iz dobe francoske revolucije. Nosilec te enotne oblasti je torej ljudstvo, ki izvršuje oblast preko svojih ljudskih odborov, od najnižjega krajevnega odbora pa vse do Ljudske skupščine FLRJ. Ljudska oblast, ki pri nas ni papirnata demagoška fraza, temveč je dejansko oživljena in izvedena, je vsekakor ena od največjih pridobitev osvobodilne borbe jugoslovanskih narodov, ki jo bo ljudstvo tudi ljubosumno čuvalo in branilo z vsemi silami in sredstvi.

Tretji temelj, na katerem sloni naša ustava, je zakonitost. Vsi organi ljudske oblasti morajo izvrševati oblast na osnovi ustave, zakonov in ostalih zakonskih predpisov; vsi njihovi akti morajo temeljiti na zakonu. S tem je torej izrecno poudarjeno, da je nova Jugoslavija pravna država, da v njej ni in ne more biti mesta nikaki samovolji ali anarhiji, temveč vlada v njej zakonitost, ki je podlaga za izvajanje oblasti in izdajanje aktov vseh državnih organov.

Še eno temeljno določbo naše ustave je omeniti, to je novo porazdelitev proizvodnih sredstev v naši družbenoekonomski ureditvi, ki morejo biti ali obče-ljudska imovina ali zadružna ali zasebna imovina. Ta določba daje materialni temelj novi ljudski oblasti, omogoča nadalje splošni državni načrt in daje končno možnost postopnemu prehodu v socializem z močnim državnim sektorjem in s pomočjo razvijajočega se zadružnega sektorja, ki se na državni sektor tesno naslanja. Zasebna lastnina je sicer zajamčena, vendar je pod nadzorstvom države in se ne sme uporabljati v škodo skupnosti.

To so glavna načela naše ustave, ki določa politični in družbenoekonomski ustroj naše ljudske države.

Sprejetje ustave je pomenilo izhodišče za nadaljnjo zakonodajno delavnost Ljudske skupščine FLRJ. Na temeljih, ki jih postavlja ta temeljni zakon, je bilo treba nadaljevati s podrobnejšo izgraditvijo naše države, seveda v skladu z osnovnimi ustavnimi načeli. Predvsem se je pokazala potreba, zgraditi trden okvir naši ljudski oblasti, utrditi sistem ljudskih odborov in odrediti jim njihove naloge. To nalogo je Ljudska skupščina FLRJ izvršila dne 20. maja 1946, ko je sprejela splošni zakon o ljudskih odborih, ki je bil proglašen dne 24. maja 1946. Ta, za ustavo vsekakor najvažnejši zakon, predstavlja politično osnovo vse oblasti v državi in daje pravni okvir najvažnejši pridobitvi naše osvobodilne borbe, t. j. ljudski oblasti. Po tem zakonu so ljudski odbori organi državne oblasti, po katerih izvršuje ljudstvo svojo oblast, zajamčeno mu po ustavi. Na

svojem področju so ti odbori najvišji organi, ki samostojno urejajo vse zadeve, tičoč se njihovega področja in njegovih prebivalcev. Imamo torej samoupravo v pravem smislu besede in ne one samouprave slabega spomina iz stare Jugoslavije, katere oblast je bila omejena na neznatne zadeve lokalnega značaja in ki je bila v svojem bistvu gola farsa, dokler ni bila tudi kot taka ukinjena z nastopom diktature. Naši ljudski odbori pa vrše tudi obče-državne naloge na svojem področju in se morajo kot taki seveda ravnati po direktivah višjih organov oblasti. Takšen medsebojni odnos ljudskih odborov imenujemo demokratični centralizem.

Ljudski odbori so nosilci vseljudske oblasti: poleg zakonodajne izvršujejo tudi izvršno oblast po svojih izvršilnih odborih in drugih svojih organih; okrajni in višji ljudski odbori pa volijo tudi sodnike, tako da imamo uresničeno v ljudskih odborih načelo o enotnosti oblasti, ki je eno od osnovnih značilnosti našega novega družbenopolitičnega sistema.

Ljudski odbori so pravne osebe, ki pa nimajo svoje lastne imovine v starem pravnem smislu, ker je po ustavi tudi ono imetje, ki ga sami upravljajo, občeljudsko imetje. Že z ozirom na številne pravice in dolžnosti, ki izhajajo iz samoupravnega značaja ljudskih odborov, je potrebna neka pravna osnova, iz katere bodo ljudski odbori črpali te svoje pravice in dolžnosti. Ta pravni akt je statut, ki vsebuje podrobne določbe o notranjem ustroju, poslovanju in pristojnosti določenega ljudskega odbora.

Še pred uzakonitvijo zakona o ljudskih odborih je bil storjen v izgraditvi ljudske oblasti važen korak z zakonom o splošni državni kontroli z dne 1. aprila 1946. Ta zakon pomeni do neke meje nov element v izgraditvi naše ljudske oblasti, vendar je povsem v skladu z ustavnim načelom o nedeljivosti oblasti. Kajti čim zasleduje izvršilna oblast — ki jo izvajajo upravni organi — iste cilje kakor zakonodajna — ki jo izvajajo predstavniki organi — je jasno, da mora biti podvržena tudi kontroli teh predstavnikiških organov, če naj očuva svoje edinstvo z njo in se naj ne izrodi v neko samostojno oblast ali celo v orodje neke vladajoče klike, kot je to bilo v stari Jugoslaviji. Tudi tam smo namreč imeli neke vrste državno kontrolo, vendar je bila to le računska kontrola, ki je ostala na površini, ni pa šla v bistvo stvari in ni upoštevala potreb ljudstva, njegovih demokratičnih stremeljenj in socialnih teženj. Zato moramo gledati v naši novi državni kontroli povsem novo obliko nadzorstva nad delovanjem upravnega aparata, ki zavzema izredno važno mesto v nadaljnjem izgrajevanju naše države. Po kontrolnih organih raznih stopenj — od zvezne kontrolne komisije do okrožnih inspektoratov — stavlja zakon pod nadzorstvo vse poslovanje in delo organov državne uprave ter njim podrejenih ustanov in podjetij, kakor tudi vseh drugih ustanov in podjetij, nad katerimi vrši država kontrolo na podlagi zakona. S tem nudi splošna državna kontrola veliko pomoč zvezni in republiškim vladam v uvrščevanju upravnega aparata in v nadaljnji izgraditvi ljudske oblasti sploh.

Še en važen zakon je omeniti s področja izgraditve ljudske oblasti, t. j. zakon o javnem tožilstvu z dne 22. julija 1946. Javno tožilstvo je v državnem organizmu naše ljudske republike tisti organ, ki mu je poverjeno čuvanje zakonitosti. Kot tako je javno tožilstvo neodvisno od ostalih organov državne oblasti, temveč je neposredni organ zvezne ljudske skupščine po vsej svoji liniji od vrha do tal, t. j. od javnega tožilstva FLRJ preko javnih tožilstev posameznih republik vse do okrožnih in okrajnih javnih tožilstev. Naloge javnega tožilstva so v glavnem trojne: nadzorovanje zakonitega poslovanja državnih organov, posredovanje pri teh organih v obrambo zakonitosti in končno preganjanje kaznivih dejanj. Vse te tri naloge, ki so izredno obsežne in zahtevajo intenzivne budnosti javnega tožilstva na vsakem koraku in ob vsakem času, moremo strniti v en sam izraz: varstvo zakonitosti. One zakonitosti, po kateri so zaman stremeli naši narodi vso dobo stare Jugoslavije, ker je

ostala privilegij le malega števila privilegirancev: one zakonitosti, ki je temelj in podlaga vsej naši politični in družbenoekonomski ureditvi. To nalogo ima vršiti naše javno tožilstvo in vršilo jo bo kljub negodovanju peščice nezadovoljnejev, ki so v ljudski skupščini FLRJ ob priliki razpravljanja o tem zakonu dokazali svoj negativni odnos do zakonitosti in do pravnega reda sploh.

Gospodarski sektor

S širokim zamahom je pričela naša država uresničevati tudi gospodarske naloge, ki so v naši današnji stvarnosti še posebno važne, so pa tudi prav posebno občutljivega značaja. Naše gospodarstvo se nahaja namreč še sredi svojega razvoja, ki mu daje obeležje zlasti načrt in uresničevanje ostalih pogojev za prehod v socialistični družbeni in gospodarski sistem. Osnova za ta prehod je podana: t. j. zmaga in prevzem oblasti po delovnem ljudstvu, ustvaritev močnega državnega sektorja v gospodarstvu in oživljenje ljudskega zadruštva, ki se naslanja in tesno sodeluje z državnim sektorjem. Na tej podlagi je bilo možno pristopiti k nadaljnjemu obdobju razvoja, t. j. k načrtnemu gospodarstvu in k ustvaritvi enotnega vsedržavnega gospodarskega načrta, ki bo uresničen v letu 1947. O tem govori tudi naša ustava (čl. 15), ki proglašja splošni gospodarski načrt za sredstvo, ki štiti življenjske koristi ljudstva, dviga ljudsko blaginjo in pravilno izkorišča vse gospodarske sile in možnosti.

To načelo ustave je izvedeno z zakonom o splošnem vsedržavnem gospodarskem načrtu in državnih organih za načrtovanje z dne 25. maja 1946. S tem zakonom je predvidena sestava splošnega gospodarskega načrta in ustanovitev zvezne načrtno komisije kot najvišjega organa za načrtovanje; predpisane so naloge, ki jih ima ta komisija rešiti, in sredstva, ki ji stoji na razpolago. Dalje so predvideni ostali organi za načrtovanje, v merilu republik, avtonomnih pokrajin itd. Končno so določene podrobnosti glede sestave splošnega državnega dolgoročnega načrta in podrobnih (delnih) gospodarskih načrtov v vsedržavnem merilu ter v merilu nižjih upravnoteritorialnih enot. Vsedržavni načrt bo obsegal predvsem gospodarsko področje, pa tudi kulturno, prosvetno, znanstveno in socialno področje. Ni dvoma, da se nam z uvedbo načrtovanja odpirajo široke nove možnosti v razvoju našega gospodarstva, s tem pa tudi nov dvig materialnega in kulturnega blagostanja našega delovnega ljudstva.

Naša nova družbenoekonomska struktura je zahtevala nadalje, da se naše osnovne produkcijske celice — državna gospodarska podjetja — vključijo ustrezno v novi gospodarski sistem in v načrtno politiko, ki ta sistem uravnava. Stari predpisi o tej snovi so bili silno pestri: bili so pač plod popolnoma drugega političnega in gospodarskega sistema in so vnašali v poslovanje gospodarskih podjetij le zmedo in vedno bolj naraščajoči kaos. Novi osnovni zakon o državnih gospodarskih podjetjih z dne 24. julija 1946 je postavil enotne smernice glede organizacije, imovinskih odnosov in finančnega poslovanja državnih gospodarskih podjetij in omogočil s tem izvajanje enotne, načrtno gospodarske politike na tem najvažnejšem sektorju, t. j. na sektorju občeljudske imovine. Zakon zajema vsa gospodarska podjetja, ki so v izključni lastnini države, in ki tvorijo torej v skladu s trodelitvijo proizvajalnih sredstev, kot jo ustanavlja ustava, občeljudsko imetje. Po značaju in pomenu podjetij razlikuje zakon občedržavna, republikanska, pokrajinska in lokalna gospodarska podjetja: kriterij je važnost podjetja za narodno gospodarstvo in stopnja državnega organa, ki je podjetje ustanovil oziroma ga upravlja. Pripomniti je, da je za ustanavljanje podjetij občedržavnega pomena pristojna izključno le vlada FLRJ, dočim spada ustanavljanje ostalih državnih gospodarskih podjetij v republiško kompetenco (vlada republike ali ustreznih ljudskih odborov). Po zakonu so državna gospodarska podjetja pravne osebe, torej samostojne gospodarske

enote, ki so nosilci pravic in obveznosti in so spsobna stopati z drugimi pravnimi subjekti v imovinske odnose. Tu je treba podčrtati razliko nasproti pojmovanju pravne osebnosti v smislu prejšnjih meščanskih, iz kapitalističnega sistema vzraslih teorij: naša državna gospodarska podjetja ne morejo namreč — v skladu z našo novo družbenoekonomsko strukturo — biti lastnik imovine, ki jim je dana v upravljanje in v uporabo: vsa ta imovina je in ostane občeljudska imovina. Nasproti tretjim osebam pa podjetja vendarle odgovarja v obsegu dodeljene mu imovine, s čimer je ocvvana pravna sigurnost in postavljen okvir poslovanju podjetja. Seveda mora država zagotoviti podjetju tolikšno imovino, da bo odgovarjala gospodarski moči in zmogljivosti dotičnega podjetja.

Ukaz Prezidija Ljudske skupščine FLRJ o določitvi podjetij splošnega državnega pomena z dne 19. julija 1946 je že odredil, katerim podjetjem — ne samo državnim, temveč tudi združnim in zasebnim — gre splošni državni pomen. Med temi podjetji je navedenih tudi 57 podjetij s področja Ljudske republike Slovenije. S tem je dana podlaga za načrtno gospodarstvo na tem sektorju, ki bo glavna gibalna sila našega nadaljnjega gospodarskega razvoja.

Tudi splošni zakon o zadrugah z dne 18. julija 1946 spada v vrsto onih naših gospodarskih zakonov, s katerimi se postopoma odpravljajo protislovja v našem gospodarskem sistemu, t. j. v prvi vrsti protislovje med vsebino našega novega gospodarstva in med organizacijskimi oblikami, ki to gospodarstvo uravnavajo. Naše zadruge bodo posledično močna gospodarska opora države v izvajanju njene gospodarske politike, važno sredstvo za uresničevanje splošnega gospodarskega načrta ter most med delovnim ljudstvom mest in vasi. Novi zakon definira zadruge kot prostovoljne gospodarske organizacije delovnega ljudstva, ki zaradi razvoja narodnega gospodarstva povezujejo in pospešujejo s skupnim delom kmetijsko gospodarstvo in obrtno delavnost ter razvijajo pobudo najširših ljudskih množic na deželi in v mestu pri organiziranju proizvodnje, priskrbe in razdeljevanja blaga. K starim oblikam združnega udejstvovanja pristopa v novem zakonu še najbolj napredna oblika, t. j. kmečka delovna zadruga. Ta oblika ima predvsem dvojce bistvenih prednosti nasproti dosedanjemu sistemu kmetovanja, ki se je vršilo na individualni osnovi in v okviru malih zasebnih kmečkih gospodarstev: na eni strani neprimerno povečuje produktivnost dela, na drugi strani pa predstavlja na področju kmetijske proizvodnje najsigurnejšo oporo državnemu gospodarskemu načrtovanju, ki se mu mala kmečka gospodarstva le prerada izmikajo (v Jugoslaviji imamo blizu dva milijona malih kmečkih gospodarstev). Kakor so na državnem sektorju državna gospodarska podjetja oni glavni faktor, ki vodi v socializem, tako so na področju združništva kmečke zadruge tista oblika, ki bo privedla brez večjih pretresljev do kolektivnega kmetijskega gospodarjenja. S te perspektive moramo zreti v kmečkih obdelovalnih zadrugah zamelek najnaprednejše oblike kmečke gospodarske delovne enote — kolhoza. Tesna povezava ljudske združne organizacije z organi oblasti — ljudskimi odbori — je porok, da se naše novo združništvo ne bo več izrodilo v orodje ozke protiljudske klike, kot je to bilo v stari Jugoslaviji, temveč bo služilo edino in izključno koristim ljudstva. Poleg tega bo ljudska oblast skrbela, da se bo novo združništvo razvijalo skladno z našo celotno družbenoekonomsko perspektivo in da bodo vse njegove organizacijske oblike nudile čim večje možnosti gospodarskemu udejstvovanju našega delovnega ljudstva.

Socialni sektor

Tretje veliko področje, ki so mu posvetili naši zvezni zakonodajni organi posebno skrb, je področje tako zvane socialne zakonodaje. Spričo skrajno krivične socialne ureditve v stari Jugoslaviji, ki je

imela za posledico splošno izkoriščanje delovnih množic, je jasno, da je nova ljudska oblast posvetila temu področju posebno paznjo. V tesnem sodelovanju z enotnimi sindikati — to mogočno organizacijo našega delovnega ljudstva — je ljudska oblast uzakonila več važnih zakonov in drugih zakonskih predpisov s področja delovnega prava, ki temelje na ustavnem načelu, da je delo častna dolžnost vsakega državljana. Res je, da naše delovno pravo še ni povsem zaokroženo, vendar so že postavljeni glavni temelji, na katerih se gradi veličastna stavba našega novega, pravičnega socialnega reda.

Eden od najvažnejših temeljev te nove zgradbe je zakon o državnih uslužbencih z dne 23. julija 1946. Ta zakon je porušil pregrajo med državnimi uslužbenci — ki so tvorili v stari Jugoslaviji neko posebno kasto — ter ostalimi delavci in nameščenci, za katere je veljalo splošno delovno pravo. To izdvajanje državnih uslužbencev je imelo seveda v stari Jugoslaviji povsem določen namen: ustvariti umetno razliko med tema skupinama in razbiti s tem enotnost delovnega ljudstva. Tedanji režimi so ustvarili za državno uradništvo tudi specialno zakonodajo, ki se je bistveno razlikovala od one, ki je veljala za delavce in nameščence, ter s tem podčrtali oni posebni položaj, ki so ga zavzemali državni uradniki. Na ta način jim je res uspelo ustvariti iz državnih uradnikov poslužen aparat, s katerim so mogli izvajati svojo protiljudsko politiko. Novi zakon pa postavlja načelo, da morajo biti državni uslužbenci v novem redu pravi ljudski uslužbenci, sodelavci predstavniških organov državne oblasti in njim odgovornih organov: s tem je padla pregraja med državnimi uslužbenci in ostalimi delovnimi množicami. Vse delovno ljudstvo, ki živi od dela svojega uma in svojih rok, je danes ena sama celota, ena sama velika delovna skupnost, ki ustvarja disciplinirano in s polnim čutom odgovornosti v korist skupnosti, t. j. v blaginjo vsega ljudstva. Seveda niso državni uslužbenci danes oblastveni organ, kajti nosilec oblasti je ljudstvo samo, odnosno ljudski predstavniški organi, ki jih ljudstvo svobodno izvoli. Zato pa imajo državni uslužbenci danes kot vsi ostali delavci in nameščenci pravico združevanja v sindikate, pravico do splošnega socialnega zavarovanja in vse ostale pravice, ki si jih je priboril delavski razred s svojo neomajno borbo. Tudi za državne uslužbenke velja danes načelo, da se presoja njihovo delo in napredovanje izključno po količini in kakovosti opravljenega dela; predvidene so tudi zanje delovne norme, odpoved službenega razmerja in drugi elementi splošnega delovnega prava. Vse te določbe bodo pripomogle k nadaljnji učvrstitvi našega državnega aparata; zlasti bodo omogočile čim pravilnejšo izbiro in razporejanje kadrov ter s tem tudi njihovo pravilno nagrajevanje.

Drugi vелеvažni zakon iz socialnega področja je zakon o socialnem zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev z dne 26. julija 1946. Poznano je, da je tudi socialno zavarovanje v stari Jugoslaviji, kakor na splošno vse delavske ustanove, služilo vladajočim režimom kot orodje za izvajanje njihove razdvajalne politike nasproti delavskemu razredu. Nič manj kakor 14 različnih samostojnih nosilcev je izvajalo socialno zavarovanje delavcev in nameščencev v stari Jugoslaviji na podlagi posebnih statotov, posebnih načel in tudi različnih dajatev posameznim kategorijam zavarovancev! Avtonomija socialnega zavarovanja je bila v resnici le pesek v oči delavskemu razredu, češ da tudi on soodloča pri vodstvu te ustanove. Kako pa je to »soodločanje« dejansko izgledalo, vedo naši delavci in nameščenci prav dobro. Novi zakon usvaja načelo državnega socialnega zavarovanja, ki ga izvaja za vse državno področje en enotni nosilec: Državni zavod za socialno zavarovanje. Ta zavod je ustanova občje državnega pomena v smislu čl. 88 ustave in stoji pod neposrednim vodstvom in nadzorstvom ministra za delo; temu v pomoč pa je ustanovljen Svet socialnega zavarovanja FLRJ, sestavljen iz predstavnikov zvezne načrtno komisije, raznih ministrstev ter Enotnih sindikatov delavcev

in nameščencev Jugoslavije. Zavarovane so obvezno vse osebe, ki so zaposlene v meznem razmerju na področju FLRJ v državnih uradih, v državnih, združnih in zasebnih podjetjih, ustanovah, organizacijah in gospodarstvih ali so v službi zasebnikov. Zavarovanje je izvedeno za vse primere, ki jih predvideva že Leninski program iz leta 1912: bolezen, nosečnost in porod, nesreča pri delu, onemoglost, starost in smrt. Za dajatve iz socialnega zavarovanja jamči država s tem, da zagotovi potrebna sredstva v svojem proračunu. Prispevke pa plačujejo zaenkrat delodajalci in zavarovanci, vendar bodo zadnji prispevkov oproščeni, čim si bo naše gospodarstvo toliko opomoglo, da bo zmožno prevzeti naše celotno breme socialnega zavarovanja. S tem zakonom je socialno zavarovanje postalo spet resnično delavska ustanova, ki se je bo ves delavski razred oklenil z ljubeznijo in zaupanjem.

V skladu z novo vlogo in novim položajem delavskega razreda v ljudski državi — državi delovnega ljudstva — je bilo treba ukiniti še nekaj drugih delavskih ustanov, ki niso odgovarjale svojemu namenu. — Z uredbo vlade FLRJ o ukinitvi delavskih zbornic, osrednje uprave za posredovanje dela in javnih borz dela z dne 18. aprila 1946 je bilo odstranjeno stanje, ki ni bilo več v skladu z našo novo politično in družbeno stvarnostjo. Delavske zbornice, ki naj bi bile v stari Jugoslaviji nekaj posrednik med državo in delavskim razredom, pač nimajo danes več razloga za obstanek: saj je delavski razred danes z ostalimi delovnimi množicami nosilec demokratične oblasti in torej že pojmovno ne more biti posrednika med njim in državo. Poleg tega ima delavski razred svojo lastno organizacijo — Enotne sindikate — ki vršijo še mnogo obsežnejše posle, kot so bili namenjeni nekdanj delavskim zbornicam. Ukinitvev teh zbornic je torej logična posledica temeljne spremembe v razmerju naših družbenih sil. Prav tako so sindikati prevzeli nase posredovanje dela, ki so ga prej vršile z majhnim uspehom, a z velikanskimi stroški javne borze dela in njihova centrala, Osrednja uprava za posredovanje dela v Beogradu. Sindikati so organizirali službo posredovanja dela preko posebnih odsekov za posredovanje dela, ki so ustanovljeni pri Glavnem odboru Enotnih sindikatov Jugoslavije, pri federalnih odborih, pri Krajevnih medstrokovnih svetih oziroma krajevnih odborih, podružnicah in plačilnih mestih. Ni dvoma, da bodo sindikati z gosto razpredeno mrežo svojih organizacij uspešno opravljali to važno službo, ki je poleg svoje socialne plati tudi eden od temeljnih elementov gospodarskega načrtovanja.

Se eno veliko pridobitev delavskega razreda je omeniti, to je plačani dopust. Uredba vlade FLRJ z dne 4. julija 1946 o plačanem letnem dopustu delavcev, nameščencev in uslužbencev določa pravico na 14- do 30-dnevni plačani letni dopust vsem delavcem, nameščencem in uslužbencem, ki so zaposleni nepretrgoma vsaj 11 mesecev v istem podjetju, uradu, ustanovi, organizaciji ali pri zasebniku. Dovolj je tu omeniti, da je to prvič v naši zgodovini, da dobe delavci zakonsko pravico na plačan letni dopust; poleg tega je ta uredba nadaljnji kamen v izgraditvi enotnega sistema delovnega prava za vse delavce, nameščence in državne uslužbence in še en nadaljnji korak v utrjevanju enotnosti delavskega razreda.

Ljudska oblast je poskrbela tudi za naš delovni naraščaj, to je za vajuence, ki so bili v stari Jugoslaviji izpostavljeni najbolj grobim zlostavljanjem in izkoriščanju s strani svojih brezvestnih delodajalcev. Zakon o vajuencih z dne 1. aprila 1946 je zaščitil naš delavski naraščaj pred zlorabami, obenem pa je upošteval tudi potrebe našega gospodarstva, zlasti potrebo načrtne in brze zaposlitve vajuencev. Vajuencem je s tem zakonom zajamčena pravica na plačo, na plačani letni dopust itd. Zelo važne so tudi določbe zakona o ustanovitvi vajuenskih domov, strokovnih šol in tečajev, kjer se bodo mladi delavci strokovno, pa tudi kulturno izgrajevali in usposabljali. S tem zakonom je torej naša ljudska oblast izpolnila na-

ročilo, vsebovano v čl. 20 ustave, po katerem uživajo mladoletniki v delovnem odnosu posebno zaščito države.

Ostala zvezna zakonodaja

Tudi na ostalih sektorjih državne delavnosti so zakonodajni organi ljudske skupščine FLRJ opravili važno delo. Predvsem moramo omeniti vojaško zakonodajo, ki ureja odnos državljanov FLRJ do naše slavne Jugoslovanske armade. Za časa narodnoosvobodilne borbe je namreč vezal naše hrabre borce le nepisan zakon: zavest potrebe oboroženega odpora proti okupatorju in borbe za socialno osvoboditev ljudstva. Danes, ko imamo moderno, dobro oboroženo armado, so potrebni zakoni o organizaciji te armade in odnosu državljanov do nje. Na tem področju imamo predvsem trije osnovnih zakonov: zakon o vojaški obveznosti državljanov FLRJ z dne 3. aprila 1946, zakon o dopolnjevanju oborožene sile FLRJ z jezdno, vprežno in tovorno živino in s prenosnimi sredstvi z dne 25. maja 1946 in zakon o službi v Jugoslovanski armadi z dne 20. julija 1946. Medtem ko urejajeta prva dva od navedenih zakonov osebne in materialne obveznosti naših državljanov do oborožene sile FLRJ, postavlja tretji zakon osnovne temelje organizaciji Jugoslovanske armade, dolžnosti in pravice vojaških oseb, pa tudi civilnih oseb, ki so privzete v službo Jugoslovanske armade. S temi zakoni je postavljen trden temelj, na katerem se bo proslavljena Jugoslovanska armada razvijala naprej v ponos narodov Jugoslavije ter v strah in trepet naših notranjih in zunanjih sovražnikov.

V to skupino zakonov moremo šteti tudi zakon o vojaških vojnih invalidih z dne 25. maja 1946. Znano je, kako malomarna je bila v stari Jugoslaviji skrb države za vojne invalide in za invalide sploh. Invalidi so bili manjvredni ljudje, njih invalidnina miloščina, ki se je poleg tega izplačevala neredno; ogromno število invalidskih zadev je ostalo nerešenih vse do zloma stare Jugoslavije. Novi zakon postavlja invalidsko vprašanje na povsem novo osnovo: težišče postavlja na ponovno osposobljenje invalidov za delo oziroma na prekvalifikacijo, če za svoj prejšnji poklic niso več sposobni. S tem postanejo invalidi zopet polnovredni člani človeške družbe, kar ima dvojno dobro stran: na eni strani je to olajšanje za državo, na drugi strani pa tudi invalidi sami izgube občutek manjvrednosti in postanejo navdušeni sograditelji nove Jugoslavije. Še eno demokratično značilnost ima ta zakon: izenačuje namreč vse vojne invalide, tako iz narodnoosvobodilne borbe, kakor tudi iz ostalih naših vojn in končno tudi vse one, ki so postali invalidi v borbi proti fašizmu tuji izven meja naše države.

Druga skupina zakonov je zunanjepolitične narave in utrjuje odnose naše države z raznimi prijateljskimi državami v cilju bratskega sodelovanja in ohranitve miru. Pogodbi med FLRJ in Sovjetsko zvezo iz marca 1945 so se pridružile sedaj še pogodba z republiko Poljsko (zakon z dne 1. aprila 1946), z republiko Češkoslovaško (zakon z dne 21. maja 1946) in Ljudsko republiko Albanijo (zakon z dne 20. julija 1946), ki vse določajo prijateljstvo in vzajemno pomoč med državami podpisnicami. Poleg tega je naša država sklenila še konvencijo o kulturnem sodelovanju z republiko Poljsko, ki jo je Ljudska skupščina FLRJ ratificirala z zakonom z dne 25. maja 1946. S temi mednarodnimi pogodbami je naša država izkazala svojo privrženost k miru in prijateljskemu sodelovanju z vsemi državami po načelih Atlantske listine in v duhu Organizacije združenih narodov.

Najmanj obdelano je ostalo še področje civilnega, to je občega državljskega prava. To področje, ki ga bo treba urediti s trajnimi, dokončnimi zakoni, je izredno občutljivo, saj zadeva vsakega posameznika v njegovih tisočih intimnih odnosih do soljudi, do države in do najrazličnejših organizacij, ki jih je stvorila človeška družba. Verjetno bo preteklo še nekaj časa, preden bomo dobili nov državljanski zakonik, kajti naša družbena struktura še ni do-

končno utrjena in izoblikovana v vseh podrobnostih. Za sedaj je urejenih le nekaj najbolj perečih vprašanj v zvezi z novo organizacijo pravnega življenja pri nas. Zakon o matičnih knjigah z dne 1. aprila 1946 je predal vodstvo matičnih knjig v roke državnim organom, kar je v skladu z ustavnim načelom o ločitvi cerkve od države. Osnovni zakon o zakonski zvezi z dne 3. aprila 1946 pa je na podlagi istega načela uvedel obvezni civilni zakon na celotnem teritoriju naše države in s tem odpravil kaos, ki je vladal doslej na tem občutljivem sektorju državlanskega prava. S tem zakonom so uresničena načela enakopravnosti vseh državljanov, dalje enakopravnosti ženske z moškim, načelo ločitve cerkve od države, o svobodi vesti in končno o zaščiti, ki jo zagotavlja ustava rodbini in zakonu. Tretji zakon s področja civilnega prava je zakon o zaščiti avtorske pravice z dne 25. maja 1946. Ta zakon je uresničil sistem zaščite avtorskih pravic, ki odgovarja potrebam kulturnega življenja v naši ljudski republiki. Država ima po tem zakonu pravico, da v občem interesu prenese avtorske pravice na sebe, seveda proti pravični odškodnini avtorju. Prav tako določa zakon, da preide avtorska pravica po prenehanju zaščite avtorja in njegovih najozjih sorodnikov na državo. S tem postaja država vrhovna čuvarica kulturnih in znanstvenih dobrin, ki so plod ustvarjalne sile njenih državljanov. To je razvidno tudi iz določbe, da je država nosilec avtorske pravice na onih umetniških in znanstvenih delih, ki doslej niso bila zaščiteni. Iz teh dohodkov bo država podpirala književnike in umetnike in sploh skrbela za dvig našega kulturnega življenja.

To bi bil v kratkih črtah pregled naše zvezne zakonodaje, pričeni s sprejetjem ustave pa do ukaza o zaključitvi prvega rednega zasedanja Ljudske skupščine Federativne ljudske republike Jugoslavije z dne 20. julija 1946. V času med posameznimi zasedanji (poleg rednega smo imeli tudi dvoje izrednih zasedanj), zlasti pa po zaključitvi prvega rednega zasedanja, zakonodajna delavnost ni prenehala, kajti zakonodajna odbora obeh svetov naše zvezne skupščine sta po pooblastilu te skupščine ves ta čas delala na usklajevanju zakonov iz predstavnih dobe z besedilom in načeli ustave ter s splošnim razvojem naše politične, družbene in ekonomske stvarnosti. Tako smo dobili že vse važnejše zakone iz prve dobe po osvoboditvi v pregledanem in prečiščenem besedilu, tako da je slika naše demokratične zakonodaje iz dneva v dan bolj zaokrožena in izpopolnjena. Nova zasedanja Ljudske skupščine bodo seveda to sliko še nadalje izpopolnjevala v skladu z nadaljnjim razvojem naše ljudske demokracije.

B) NAŠA REPUBLIKA ZAKONODAJA

Izgradnja ljudske oblasti

V našem republiškem merilu daje dobi, ki jo obravnavamo, največji poudarek postopno izgrajevanje slovenske državnosti. Ta doba je stopila v svoje zadnje obdobje z izvolitvijo Ustavodajne skupščine Ljudske republike Slovenije na dan 27. oktobra 1946, poverjene z izdelavo in sprejetjem naše republiške ustave, prve ustave Ljudske republike Slovenije. V letu 1946 je namreč Slovenski narodnoosvobodilni svet, prvi slovenski parlament, dovršil svoje zgodovinsko poslanstvo, ki ga je vršil v najtežjih in najusodnejših dneh naše zgodovine. Ker določa ustava FLRJ kot vrhovni organ oblasti posameznih ljudskih republik njihove ljudske skupščine, izvoljene z neposrednim in tajnim glasovanjem, vseh državljanov dotične republike, je jasno, da je moral Slovenski narodnoosvobodilni svet odstopiti svoje mesto najprej Ustavodajni, nato pa redni Ljudski skupščini Ljudske republike Slovenije, izvoljeni po predpisih zvezne ustave in republiškega zakona o volitvah ljudskih poslancev. To svojo poslednjo nalogo je Slovenski narodnoosvobodilni svet izvršil na svojem drugem — obenem poslednjem — zasedanju v Ljubljani v

dneh 9. in 10. septembra 1946, ko je položil temelje za dokončno izoblikovanje slovenskega parlamentarizma z zakonom o Ustavodajni skupščini Ljudske republike Slovenije in zakonom o volitvah ljudskih poslancev v Ustavodajno skupščino Ljudske republike Slovenije, oba z dne 10. septembra 1946. Istočasno je Slovenski narodnoosvobodilni svet pooblastil svoj Prezidij, da ga razpusti, obenem pa sam nadaljuje svoje poslovanje do izvolitve Ustavodajne skupščine LRS. Prezidij Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta je z ukazom z dne 10. septembra 1946 res razpustil Slovenski narodnoosvobodilni svet, istega dne razpisal volitve za Ustavodajno skupščino Ljudske republike Slovenije in z ukazom z dne 12. septembra 1946 imenoval republiško volivno komisijo, poverjeno z izvedbo volitev ljudskih poslancev za Ustavodajno skupščino LRS. S tem so bili izvršeni vsi potrebni ukrepi za izvolitev novega, vsem formalnim zahtevam odgovarjajočega slovenskega parlamenta, s čimer je Slovenski parlamentarizem, kljub kratkotrajni dobi že bogat po svojih tradicijah, stopil v svoje zadnje, dokončno obdobje.

Zakonodajna delavnost naših zakonodajnih organov v obravnavanem razdobju ni bila posebno znatna, ker dominira v tem razdobju, kakor smo videli, v glavnem zvezna zakonodaja s temeljnimi zakoni vsedržavnega merila in pomena. Zakonodajna delavnost v naši republiki pa bo postala zelo intenzivna po sprejetju ustave Ljudske republike Slovenije kot podlage in izhodišča za redno zakonodajno delo v našem republiškem merilu.

Kljub temu je tudi dosedanje zakonodajno delo naših organov oblasti, predvsem Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in njegovega Prezidija, dovolj pomembno in je uredilo marsikatero pereče vprašanje, ki ga nikakor ni kazalo odlagati za Ljudsko skupščino. Na področju izgraditve ljudske oblasti je omeniti najprej zakon o nazivu Ljudske republike Slovenije ter organov državne uprave in državne oblasti v Ljudski republiki Sloveniji z dne 14. februarja 1946, ki je te nazive spravil v sklad s pravkar sprejeto zvezno ustavo. Dne 2. aprila 1946 je izšel zakon o upravnih razdelitvi Ljudske republike Slovenije, katerega izvedba pa je bila odložena z zakonom z dne 21. maja 1946. Slovenski narodnoosvobodilni svet je na svojem omenjenem zasedanju sprejel dne 10. septembra 1946 ta zakon v spremenjenem, dopolnjenem in prečiščenem besedilu, ki odgovarja medtem izdanemu splošnemu zakonu o ljudskih odborih, o katerem smo govorili pri zvezni zakonodaji. Naš zakon določa razdelitev Ljudske republike Slovenije v pet okrožij, 27 okrajev in 1119 krajev, tako da bo prišlo na en krajevni ljudski odbor približno 900 ljudi, kar odgovarja zahtevi po direktni udeležbi ljudstva pri izvrševanju oblasti. S tem je bila odklonjena nevarnost, da bi šli po poti nekdanjih velikih občin stare Jugoslavije — tej napaki je zapadel zakon v svoji prvotni redakciji iz aprila 1946 — na drugi strani pa je onemogočena razdrobitev in majhne, življenja nezmožne enote. Na podlagi tega zakona bo šlo življenje naših upravnoteritorialnih enot nemoteno svojo naravno pot, saj bodo kot gospodarsko zaokrožene celote mogle zaživeti polno in plodnosno življenje.

Gospodarski sektor

Na gospodarskem sektorju je omeniti najprej zakon o dopolnitvi in spremembah zakona o agrarni reformi in kolonizaciji v Sloveniji z dne 6. aprila 1946. S tem zakonom so bile odpravljene nekatere trdote in pomanjkljivosti prvotnega zakona o agrarni reformi in kolonizaciji, zlasti glede veleposestnikov in glede neketov, ki so opustili svoj prejšnji poklic in se posvetili kmetovanju. — Zakon o obvezni obdelavi kmetijskih zemljišč in začasni ureditvi zemljiškega zakupa z dne 26. aprila 1946 je poskrbel za pravočasno obdelavo vseh za kmetijsko proizvodnjo sposobnih zemljišč skladno z gospodarskim načrtom. Ona zemljišča, katerih lastniki ali uživalci sami niso obdelali, je dal zakon v zakup drugim osebam in od-

redil obvezno nadzorstvo krajevnih ljudskih odborov nad izvajanjem teh ukrepov. S tem zakonom je bilo doseženo, da je bilo v Ljudski republiki Sloveniji obdelano preko 90% celokupne obdelovalne ploskve, s čimer je bilo tudi rešeno vprašanje prehrane v republiki. Podobno gospodarsko vprašanje rešuje zakon o obvezni obnovitvi in dograditvi zgradb na ozemlju Ljudske republike Slovenije z dne 20. septembra 1946, ki je važen za obnovo naših porušenihih krajev. Po tem zakonu je dolžan lastnik v vojni porušene ali poškodovane stavbe, kakor tudi sicer nedovršene zgradbe, le-te obnoviti oziroma dozidati, sicer jih obnovi oziroma dogradi izvršilni odbor pristojnega okrajnega (mestnega) ljudskega odbora na lastnikov račun. Prostori, obnovljeni in dograjeni po tem zakonu, veljajo za nove gradnje in uživajo torej pomembne olajšave zlasti v davčnem pogledu.

Z dvema zakonoma, zakonom o ureditvi ribarstva v Sloveniji z dne 11. maja 1946 in zakonom o lovu z dne 23. julija 1946, sta bila postavljena na novo podlago lov in ribolov v Sloveniji. Po teh zakonih je divjad ljudska dobrina, ki jo sme po določbah teh zakonov vsakdo gojiti, loviti in si jo prisvajati. Po prvem zakonu razdeli ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo vse odprte vode na ribarske enote, ki omogočajo smotrno gojitev ribarstva. Za vsako ribarsko enoto se ustanovi po ena ribarska zadruga, ki ima v zakupu ribolov v dotični ribarski enoti; član zadruge je lahko vsak državljan, ki stalno biva v Sloveniji in ima politične in državljske pravice. Suhozemna lovišča pa so ali državna, ali državna rezervatna (vzorna) lovišča, ali zadruga, ali okrajna zakupna lovišča. Okrajna zakupna lovišča se oddajajo v zakup za dobo petih let, zakupniki pa morejo biti le lovske družine, ki so povezane po okrajnih lovskih svetih z lovskim svetom Slovenije v skladno celoto. Lovec, ki hoče loviti, mora biti član kake lovske družine, s čimer so izpodrezana tla divjemu lovu. Vsaka lovska družina in zadruga kot lovski upravičenec mora sestaviti za svoje lovišče petleten načrt o lovskem gospodarstvu v dotičnem lovišču; tako se je načrtnost uveljavila tudi na tem važnem področju narodnega gospodarstva.

Končno je v vrsti gospodarskih zakonov Ljudske republike Slovenije omeniti še ukaz o določitvi gospodarskih podjetij republiškega pomena z dne 5. septembra 1946, ki je izdan v zvezi z že omenjenim ukazom Prezidija Ljudske skupščine FLRJ, o določitvi gospodarskih podjetij splošnega državnega pomena. Naš ukaz določa po priloženem seznamu 406 podjetij na ozemlju Ljudske republike Slovenije za gospodarska podjetja republiškega pomena in jih izroča v upravo raznim republiškim organom. Vprašanje, katera od preostalih podjetij bodo upravljali okrožni in katera okrajni ter krajevni ljudski odbori, je ostalo s tem ukazom še nadalje odprto.

Socialni sektor

Iz področja socialne zakonodaje je omeniti predvsem zakon o stanovanjskih in poslovnih prostorih z dne 26. junija 1946. Zakon je bil izdan zaradi stanovanjske stiske, ki se je pojavila po osvoboditvi, zlasti v porušenihi ali sicer po vojni prizadetih krajih. S tem zakonom je omejeno zasebno razpolaganje s stanovanji in poverjeno posebnim stanovanjskim komisijam, ustanovljenim pri organih ljudske oblasti. Nihče ne sme imeti po tem zakonu dvoje ali več stanovanj, bodisi v istem bodisi v različnih krajih; pri dodeljevanju stanovanjskih ali poslovnih prostorov imajo prednost državni funkcionarji, kulturni in znanstveni delavci, vojni invalidi, ožje rodbine umrlih borcev, žrtve fašističnega terorja in njih ožje rodbine. V nezadostno zasedenih stanovanjih se more

odvzeti njih del in dodeliti drugi osebi kot sostanovalcu; v nujnih, izrednih primerih pa se more odvzeti tudi celo nezadostno izrabljeno stanovanje dosedanjemu uživalcu in nakazati številnejši družini, dosedanjemu stanovalcu pa nakazati drugo, njemu primerno stanovanje. Vse te določbe zasledujejo torej cilj socialne pravičnosti, čuvajoč interese socialno šibkejših nasproti imetnikom velikih, nezadostno izrabljenih stanovanj.

S področja delovnega prava je važna uredba vlade LRS z dne 27. avgusta 1946 o mezdah in plačah kmetijskim delavcem. Ta uredba ureja zelo važen sektor delovnih odnosov, kjer je vladala prej vedno največja zmeda in neurejenost. Uredba definira kot kmetijske delavce osebe, ki dajejo v najem svojo delovno silo za delo v kmetijstvu, in jih deli včasne delavce (dninarje), mesečne, sezonske in stalne (letne) delavce. Stalni kmetijski delavci so po uredbi oni, ki v namenu stalne zaposlitve dajejo delodajalcu svojo delovno moč v najem za opravljanje kmetijskih del za mesečno ali letno plačo in navadno stanujejo na posestvu, ki ga obdelujejo. Z ozirom na vrsto dela, ki ga ti stalni kmetijski delavci opravljajo, loči uredba navadne, priučene in kvalificirane delavce; po tej razdelitvi se ravnajo tudi mesečne plače za posamezne vrste teh delavcev. Pri določevanju plač in kvalificiranju kmetijskih del sodeluje sindikalna organizacija oziroma delavski zaupnik v sporazumu z delodajalcem, s čimer je onemogočeno izrabljanje kmetijskih delavcev, ki so mu bili izpostavljeni skozi vso dobo stare Jugoslavije. V primeru sporov odločajo delovna sodišča, ki so kot prva instanca ustanovljena pri okrajnih ljudskih sodiščih, kot druga stopnja pa pri okrožnih ljudskih sodiščih (glej zakon o reševanju delovnih sporov v prečiščenem besedilu z dne 11. julija 1946).

Kot začasen ukrep na področju delovnih odnosov moramo označiti odločbo Prezidija SNOS-a z dne 24. septembra 1946 o smiselni uporabi določb zakona o državnih uslužbencih za zvezne uslužbence tudi na vse državne uslužbence LRS. V prehodnih določbah zveznega zakona o državnih uslužbencih je namreč rečeno, da bodo na podlagi tega zakona in v okviru njegovih določb izdale posamezne ljudske republike svoje republiške zakone o državnih uslužbencih, urejajoče službena razmerja njihovih, to je republiških uslužbencev. Za prehodni čas, dokler ne bodo izdani ti republični zakoni, so pooblaščen Prezidiji ljudskih skupščin vseh ljudskih republik, da morejo odrediti smiselno uporabo predpisov zveznega zakona o zveznih uslužbencih tudi na državne uslužbence ljudskih republik (čl. 95 zvez. zakona). Tega pooblastila se je z navedeno odločbo poslužil tudi naš Prezidij in tako veljajo sedaj določbe II. dela zveznega zakona o državnih uslužbencih, ki govore o uslužbenskih razmerjih zveznih uslužbencev, tudi za delovne odnose uslužbencev Ljudske republike Slovenije.

*

Zgornja slika naše zakonodajne delavnosti, ki predstavlja v ostalem časovno dokaj omejen izrez iz naše demokratične zakonodaje, nudi zgovoren dokaz marljivega, neutrudnega, lahko rečemo mrzličnega dela naše ljudske oblasti na področju zakonodaje. S ponosom moremo ugotoviti — in to bo moral priznati vsak še tako okorel pravnik stare šole in stare miselnosti — da se razvija naša mlada država v polnem skladu in soglasju z načeli zakonitosti, ki je bila in bo osnovno gibalno vsake pravne, še posebno pa demokratične države, kakor je to naša mlada ljudska republika Jugoslavija.

(Razprava je bila zaključena 15. okt. 1946.)

SINDIKATI V NOVI JUGOSLAVIJI

V zgodovini delavskega razreda so sindikalne organizacije nastale v težki borbi za svoje osnovne demokratične, politične in ekonomske pravice. V kapitalističnih državah je borba delavskega razreda naperjena proti izkoriščevalcem, proti vladajočemu razredu, ker je ta lastnik proizvodnih sredstev. Kapitalisti so se ogromnega pomena sindikalnih organizacij in njihove borbenosti prav dobro zavedali, zato so na vse mogoče načine poizkušali, kako bi sindikalnim organizacijam, katerih nastanek pač niso mogli preprečiti, odvzeli njihovo revolucionarnost in borbenost. Hoteli so na vsak način napraviti sindikalne organizacije nepolitične, katere naj bi se bavile izključno z ekonomskimi problemi delavskega razreda. Po drugi strani pa so s pomočjo neznačajnih kompromisarjev in oportunistov ustanavljali svoje tako imenovane žolte organizacije, katerih namen je bil, razbijati enotnost delavskega razreda in slabiti revolucionarnost in borbenost naprednih strokovnih organizacij.

Komunistična partija je s svojo precizno in dosledno analizo družbeno-političnega položaja že dolgo pred izbruhom druge svetovne vojne opozarjala na nevarnost fašistične agresije in je s svojo avantgardno in organizatorno vlogo dajala pravilno smer delavskemu gibanju pred vojno. Vodila je dosledno politiko enotnosti delavskega razreda in vsega delovnega ljudstva. Pod njenim vodstvom je delavski razred Jugoslavije, katerega so bivši protiljudski politikanti skušali razcepljati v razne politične stranke in skupine, poleg tega pa še v razne malo pomembne strokovne organizacije, prav kmalu začel spoznavati, da je njegov boj uspešen le v močni, revolucionarni in politično pravilno opredeljeni skupnosti.

Z napadom fašističnih okupatorjev na našo deželo in s pričetkom osvobodilne borbe se je ta enotnost še bolj utrdila in poglobila. Delavski razred Jugoslavije je sledeč pozivu Komunistične partije, zagrabil za orožje, doprinesel častni delež v naši skupni borbi in si skupno z vsem delovnim ljudstvom in ob zavezanstvu ter pomoči bratskih sovjetskih narodov in vseh ostalih demokratičnih sil v svetu izvojeval svobodo.

Oborožen z mnogimi izkušnjami iz preteklosti, ko je na lastni koži preizkušal vsa izkoriščanja in preganjanja protiljudskih oblastnikov v bivši Jugoslaviji, se je delavski razred postavil na stališče, da se nikoli več ne smejo povrniti temni časi preteklosti. Že v času borbe je delavski razred skupno s kmeti in delovno inteligenco gradil in izgradil ljudsko oblast in ljudsko armado kot osnovno organizacijo za ocvunjanje vseh pridobitev narodno osvobodilne borbe.

Odnos sindikalnih organizacij do ljudske države

Dejstvo, da se je v času narodno osvobodilne borbe skovala ljudska oblast, je tudi v osnovi spremenilo odnos sindikalnih organizacij do države. S prehodom skoraj vse industrije in vseh važnejših gospodarskih podjetij v državno last, je delovno ljudstvo postalo lastnik proizvodnih sredstev. Prav na teh globoko ekonomsko-družbenih spremembah sloni novi odnos sindikatov do države. Sindikalne organizacije v naši novi republiki so postale najmočnejša opora ljudske oblasti — njena hrbenica. Sindikalne organizacije so postale važen faktor v vsem našem političnem, kulturnem in gospodarskem življenju. Njihova vloga je postala zelo važna predvsem v gospodarstvu, ki je v času okupacije pretrpelo ogromno škodo. Še pred popolno osvoboditvijo države, zlasti pa še po njeni dokončni osvoboditvi, je delavski razred, organiziran v enotnih sindikalnih organizacijah, z vso požrtvovalnostjo, prav takšno, kakor v času borbe, z nepopisnim navdušenjem in v mogočnem delovnem poletu pričel z obnovo domovine. Z dejanji in požrtvovalnostjo v času obnove je ponovno dokazal

svojo ljubezen do ljudske države, ki je bila s tako ogromnimi napori in žrtvami dosežena v borbi proti okupatorju in domačim izdajalcem.

Pridobitve delavskega razreda v Jugoslaviji

Zaradi teh osnovnih ekonomsko-družbenih sprememb so bili dani pogoji, da je delovno ljudstvo v novi državi že v kratkem času po osvoboditvi prišlo do ogromnih socialnih pridobitev.

Med važne pridobitve delavskega razreda v ljudski državi lahko prištevamo uredbo o plačanih dopustih, ki se v celi državi že izvaja. Ta uredba, ki daje delavcem in nameščencem že v prvem letu po osvoboditvi možnost oddiha, katerega se tudi v polni meri poslužujejo, nam dokazuje skrb ljudske oblasti za delovnega človeka in istočasno priznanje za njegov trud in požrtvovalnost, kajti neizpodbitno dejstvo je, da je prav delavski razred s svojim tekmovalnim poletom, z dvigom storilnosti in produkcije, ustvaril možnosti za to. Dokazuje nam pa tudi še eno važno stvar, in sicer, da bi si tega ne bilo mogoče zamišljati v kateri koli državi, v kateri ni ljudske oblasti. To nam jasno dokazuje, da gredo uspehi našega skupnega dela v skupno korist, ki se odraža v takih za delovne ljudi, tako važnih zakonih in uredbah.

Ljudska oblast pa je poleg tega pokazala svojo skrb za delavca in nameščenca tudi s tem, da je prepuščala sindikalnim organizacijam celo vrsto počitniških domov, okrevališč itd. Vrnjačka Banja, Banja Koviljača, Makarska, Kaštel Novi, Palič pri Subotici, Arandjelovac, Zlatibor, pri nas v Sloveniji počitniški dom »France Rozman« v Gozd-Martuljku in Derski grad pri Begunjah so samo nekateri primeri, kako so sindikalne organizacije dobile najlepše domove za odmor svojih članov. Poleg tega pa imajo še posamezne zveze in Krajevni medstrokovni sveti večje število raznih hotelov in drugih primernih stavb, ki jih v ta namen uporabljajo širom naše domovine.

Sindikalne organizacije so velikemu številu najboljših delavcev, ki so bili počitka najbolj potrebni, omogočile brezplačno okrevanje in odmor v naših sindikalnih domovih. Tako je šlo samo iz Slovenije v letošnjem letu preko 800 članov sindikatov na odmor v ta okrevališča na stroške sindikalne organizacije. V vseh državnih gostinskih podjetjih pa imajo člani sindikalnih organizacij in njihovi svojci popust.

Ker so v bistvu vsi zakoni, ki jih ljudska oblast izdaja, pridobitev delovnega ljudstva, velja na tem mestu poudariti enega od njih — to je zakon o socialnem zavarovanju, ki je za delavski razred zelo važen in pomemben.

Organizacijski sestav sindikatov

Z novo ureditvijo države, ki je revolucionarno pometla s staro protiljudsko oblastjo, ki je na ruševinah starega protiljudskega državnega aparata zgradila novo demokratično ljudsko oblast, je bilo potrebno tudi organizacijo sindikatov postaviti na popolnoma nove temelje.

Enotne strokovne zveze delavcev in nameščencev Jugoslavije, v katerih so po enakem principu organizirani ročni in umski delavci in v katerih se na ta način najlepše manifestira enotnost delavca in delovnega inteligenta, imajo za vso Jugoslavijo enotno organizacijsko strukturo. Delijo se na posamezne strokovne zveze, v katerih so vključeni delavci in nameščenci iste stroke. Po tovarnah in obratih ter ustanovah, v katerih je zaposlenih več kot 15 ljudi, obstajajo samostojne podružnice. Več podružnic iste stroke v enem kraju združuje Krajevni odbor zveze (KOZ). Industrijska in upravna središča imajo v svojih krajih Krajevne medstrokovne svete (KMS), ki

B. Jakac: Uničena vas Podstenice na Rogu.

zdrružujejo vse krajevne odbore in podružnice na svojem sektorju. V vseh republikah vodijo delo vseh sindikalnih organizacij na svojem ozemlju Federalni (zemaljski) odbori; poleg tega pa obstajajo v vsaki republici tajništva zvez, katerih podružnice se nahajajo na njihovem teritoriju. Najvišji organizacijski forum je Glavni odbor Enotnih strokovnih zvez delavcev in nameščencev Jugoslavije v Beogradu. Najvišji forumi posameznih zvez pa so Osrednji odbori, ki se nahajajo v različnih mestih Jugoslavije, in sicer tam, kjer je središče dotične stroke. Tako je v Ljubljani n. pr. Osrednji odbor kemičnih delavcev Jugoslavije, v Zagrebu Osrednji odbor tekstilcev in hišno-pomožnega osebja itd. Taka, za vso državo enotna organizacijska struktura sindikalnih organizacij je nujno potrebna, da morejo sindikalne organizacije uspešno izvrševati vse, težke in odgovorne naloge, ki se danes pred nje postavljajo.

Če govorimo, da so sindikalne organizacije v ljudski državi stebri in glavna opora ljudske oblasti in če pri tem upoštevamo, da je po zmagi najvažnejša naloga nove države obnova gospodarstva, in da je za dvig gospodarstva nujno potrebna industrializacija in povečanje, izboljšanje ter pocenitev produkcije, potem je popolnoma jasno, da je s tem delavski razred prevzel velike obveznosti do skupnosti. Da bi delavski razred skupno z delovno inteligenco mogel izvršiti to svojo važno nalogo, se v zvezi s tem postavljajo pred naše strokovne organizacije mnoge težke in odgovorne naloge, ki jih sindikalne organizacije morajo izvršiti, da bi svojo vlogo, ki jo imajo v ljudski državi lahko do popolnosti in uspešno izvršile.

Naloge naših sindikalnih organizacij

Najvažnejša naloga sindikalnih organizacij je skrb za svoje člane, skrb za njihovo vsestransko kulturno, politično in strokovno dviganje, kakor tudi skrb za čim boljše pogoje vsakodnevnega življenja ter dela delavcev in nameščencev.

Široko poprišče udejstvovanja strokovnih organizacij je kulturno-prosvetno delo. Politično-vzgojno delo, ki ga sindikalne organizacije vršijo na sestankih, v študijskih krožkih, s predavanji, z izdajanjem časopisov in brošur, z ustanavljanjem knjižnic, čitalnic in stenčesov, mora nuditi članstvu najpotrebnejšo politično vzgojo, mu širiti znanje, ga vsestransko prosvetiti. Oborožen z najmočnejšim orožjem, z znanjem in politično zavestjo, ki je danes vsakemu delovnemu človeku neobhodno potrebna, je delavski razred dobil možnosti pravilnega presojanja in razumevanja vseh mednarodnih političnih dogodkov, kakor tudi problemov, ki so v zvezi z notranjim političnim in gospodarskim razvojem. Sindikalne organizacije, ki morajo biti šola politike, kulture in gospodarstva, so neizčrpen vir novih političnih, gospodarskih in drugih kadrov, katere naša mlada država potrebuje. V sindikalnih šolah in tečajih se vzgajajo in spoznavajo kadri, pridobivajo se novi ljudje, ki se usposablajo za vse težke in odgovorne funkcije, katere opravljajo v političnem, gospodarskem in v javnem življenju.

Posebej je treba omeniti ogromno važnost sindikalnega tiska. Osrednje glasilo Enotnih sindikatov Jugoslavije »RAD«, ki izhaja v Beogradu in glasila federalnih odborov kot v Sloveniji »Delavska enotnost«, obravnavajo probleme delavskega življenja in sindikalnega gibanja ter so članom nepogrešljiv vodnik in spremljevalec. Brošure politične in strokovne vsebine, posebno pa brošure, ki obravnavajo specialne probleme in teorijo sindikalnega gibanja, služijo kot važen pripomoček v vsakdanjem delu in delovanju v sindikalnih organizacijah. Delavske knjižnice nudijo delovnemu človeku potrebno razvedrilo in ga hkrati vzgajajo, skratka, dajejo mu duševno hrano, ki je danes vsakemu članu naše skupnosti neobhodno potrebna.

Kultura naj postane last delovnega ljudstva. Tega pa si ne moremo zamišljati brez aktivnega sodelovanja delavcev in nameščencev v raznih kulturnih društvih. Za kulturni dvig delovnega človeka ni dovolj

samo študij, čitanje knjig, posečanje gledaliških in kino predstav, koncertov in drugih kulturnih prireditvev, temveč je potrebno širše in globlje kulturno-umetniško udejstvovanje, za katero imajo vse možno-sti prav v teh kulturno-prosvetnih društvih. Lepi uspehi, ki so jih člani sindikalnih organizacij na tem polju že dosegli v vsej Jugoslaviji, pa tudi v naši ožji domovini, uspešni nastopi raznih dramskih, pevskih, folklornih in drugih skupin nam dokazujejo, kaj more delovni človek ustvariti tudi na kulturnem polju, če ima za to podane močnosti. Razmeroma precejšnja denarna sredstva, ki so jih sindikalne organizacije dale v ta namen, so pripomogla k tem uspehom.

Važna panoga v občem kulturno-prosvetnem delovanju je fizikultura. Telesna vzgoja delovnih ljudi, skrb za dvig njihove telesne, obrambne in delovne sposobnosti je ena izmed važnih nalog v kulturno-prosvetnem delu. Delavska fizikurna društva na eni strani in fizikurni aktivni po tovarnah ter ustanovah po drugi strani, omogočajo kar najbolj množično in uspešno sodclovanje delavcev in nameščencev tudi v tej panogi, kjer so bili prav tako že doseženi precejšnji uspehi.

Delu med mladino posvečajo naše sindikalne organizacije veliko pozornost. Po večjih tovarnah in ustanovah obstajajo v okviru sindikalne organizacije mladinski odbori, v katerih se delavska mladina še posebej vzgaja in udejstvuje. Posebno vajencem se izkazuje pomoč pri učenju ter pri splošni izobrazbi poleg praktičnega dela tudi na raznih posebnih predavanjih in tečajih; sindikati jim pomagajo tudi pri izbiranju poklicev, usmerjajo jih na odgovarjajočo stroko z ozirom na duševne in telesne sposobnosti posameznika. V času, ko nam primanjkuje učnih moči in drugih sredstev za šolanje vajeniškega naraščaja, se je ta način vzgoje mladih delavcev izkazal kot zelo uspešen. Sindikalne organizacije v tovarnah in obratih skrbijo tudi za zaščito glede pravilne uporabe mlade delovne sile; borijo se še proti vsem ostankom izkoriščanja, ki je posledica starega kapitalističnega sistema.

Žene zavzemajo v obnovi in v produkciji častno mesto. S svojim požrtvovalnim delom in tekmovalnim poletom so dosegle zavidljive rezultate in stopajo prav s pomočjo sindikalnih organizacij po poti k dejanski enakopravnosti, k vsestranskemu uveljavljanju v vsem našem družbenem življenju. Dejanska enakopravnost žene, ki so si jo priborile s svojim trudom in požrtvovalnostjo, se ne kaže samo v tem, da danes žene v produkciji niso več zapostavljene, temveč tudi v tem, da zavzemajo važne in odgovorne funkcije v sindikalnih organizacijah in na neštetih odgovornih upravnih mestih. Skratka: žene imajo v Enotnih sindikatih močno oporo za uveljavljanje svojih pravic, za čim večji politični, kulturni in gospodarski napredek.

Posredovanje dela, ki so ga v bivši Jugoslaviji opravljale samostojne Borze dela, je prišlo s 1. junijem 1946 v sestav in kompetenco sindikalnih organizacij. Istočasno s tem so sindikalne organizacije dobile v last vse premoženje, ki so ga bivše Borze dela posedovale. S tem dejanjem je bila popravljena ogromna krivica, ki je bila prizadejana delavskemu razredu v preteklosti. Kakor je znano, so bile vse zgradbe Borz dela zgrajene z delavskim denarjem. Bivše uprave mestnih občin so si za zgradbo teh poposlopij najele posojila iz fonda za Borze dela, v katerih so se stekali prispevki delavcev v bivši Jugoslaviji. Čeprav je bil to delavski denar in čeprav so delavci sami s svojim delom zgradili te hiše, niso v njih nikoli imeli nobenih pravic. Uprave mestnih občin so s to imovino razpolagale absolutno samostojno. Šele ljudska oblast je bila v stanju izvršiti to ogromno spremembo, da je to imovino vrnila delavcem in nameščencem, katerim dejansko pripada. S prehodom posredovanja dela v pristojnost sindikalnih organizacij je ljudska oblast pokazala popolno razumevanje za to, da nameščanje izvršujejo delavci sami z za to postavljenimi organi. S tem je pokazala ogromno zaupanje, ki ga ima v delavski razred, ko mu je poverila to težko in odgovorno nalogo. Sindikalne orga-

nizacije brez dvoma najbolje poznajo vso problematiko nameščanja delovne sile, najbolje poznajo vse potrebe in težnje svojih članov in so prav zaradi tega v stanju, uspešno in zadovoljivo vršiti to službo.

Osnova vsega napredka in blagostanja v ljudski državi je gospodarski načrt. S tem, da sindikalne organizacije posredujejo nameščanje svojih članov same, pa morejo vključujoč se v vsesplošni gospodarski načrt zagotoviti državi vso potrebno delovno silo, katera je za vsa velika in važna javna dela potrebna. Vzgoja delavcev in nameščencev, pravilno prikazovanje načrtnega gospodarstva in usmerjanje delavcev in nameščencev na tista dela, ki imajo po svoji važnosti v izgradnji našega gospodarstva prednost, je važna in odgovorna naloga, ki je postavljena pred sindikalne organizacije. Potrebno je prepričati vsakega našega delovnega človeka, da je organizirani delavski razred močna in disciplinirana armada ljudske države, katera je sposobna izbojevati težko zmago v borbi na gospodarskem polju. Zavest, da vsakdo v tej naši skupnosti dela zase in da je za uspešno delo nujno potrebna disciplina, mora biti last vsakega delovnega človeka, ki želi razvoj in dobro svoji ljudski državi in s tem samemu sebi. Sindikalne organizacije omogočajo s svojim močnim vplivom, ki ga imajo v podjetjih in ustanovah pravilno razmeščanje delovne sile.

Gospodarski načrt ter v zvezi z njim načrtno razmeščanje delovne sile daje delavcem in nameščencem osnovno garancijo za stalno zaposlitev. Z uvajanjem načrtnega gospodarstva čedalje bolj izginja pojem sezonskega dela. Nikomur več ni treba skrbeti, da bo po dovršenem enem ali drugem poslu ostal na cesti, ker dobro ve, da je po načrtu že vnaprej pripravljeno drugo delo. Ta gotovost omogoča delovnemu človeku, da vse svoje sile posveti v to, da svoje delo čimprej dokonča. Odpira mu široke perspektive in mu kaže gospodarski procvit in izboljšanje življenjskih ter delovnih pogojev v bodočnosti. Prav gotovo je, da imajo sindikalne organizacije prav na tem sektorju dela ogromne naloge in najširše polje udejstvovanja.

Najtesneje povezano z naštetimi problemi je vprašanje delovnih odnosov. Semkaj spada tarifna politika, mezdni sporazumi, postavljanje norm itd. Naša tarifna politika, ki temelji na principu za enakovredno in enako dobro opravljeno delo enako plačilo, se je pokazala kot zelo uspešna. Pravilno določanje mezd v zvezi s pravilno postavljenimi, v praksi preizkušenimi normami, pravilno ocenjevanje vrednosti storjenega dela in storilnosti sploh, upoštevajoč vse delovne pogoje, je osnovna naloga tarifnih komisij v sindikalnih organizacijah. Prepričanje, da se s samim povišanjem plač ne da izboljšati življenje delovnega človeka, da je zato potrebno dvigniti, izboljšati in povenčiti produkcijo ter ogromni rezultati, ki so bili v tem pogledu doseženi, je postalo last vseh delavcev in nameščencev v ljudski državi. V urejevanje delovnih odnosov spada poleg vprašanja norm in tarif tudi vprašanje varnostnih naprav, higienskih in zdravstvenih prilik ter vseh ostalih delovnih pogojev po tovarnah, obratih, ustanovah in javnih delih. Važna naloga sindikalnih organizacij je ureditev menz, garderob, kopalnic itd. ter primernih higienskih barak po javnih delih, kar vse omogoča delavcem čim večjo možnost udobnega in higienskega življenja. Če primerjamo stanovanjske in prehranjevalne pogoje gradbenih delavcev v bivši Jugoslaviji z istimi pogoji na naših sedanjih gradbenih in javnih delih, potem vidimo, da so tudi v tem vprašanju sindikalne organizacije v sodelovanju z gradbenimi vodstvi in organi ljudske oblasti ter z njihovo pomočjo ogromno napravile za izboljšanje življenja teh delavcev. Semkaj spada tudi ustanavljanje otroških zavetišč v bližini tovarn in ustanov, v katerih lahko matere-delavke oddajajo v dnevno oskrbo svoje otroke ter se na ta način brez skrbi za varstvo otrok in njihovo vzgojo popolnoma posvetijo svojemu delu v gospodarskem življenju.

Pri vprašanju delovnih odnosov je potrebno omeniti še eno važno ustanovo, to so delavski zaupniki. Delavski zaupniki, ki so svobodno izvoljeni, so po zakonu zaščiteni, imajo velike pravice, prav tako pa

tudi odgovornosti ter so organ Ministrstva dela. Odgovorni so za pravilno delo in produkcijo, za delovno disciplino, za izvajanje vseh zakonov in uredb ter za reševanje vseh morebitnih sporov, ki bi nastali med upravo podjetja na eni in med delavci na drugi strani. Delavski zaupniki se morajo zanimati za pravilen razvoj podjetja, voditi pa morajo tudi vso brigo, da uvedejo vse potrebne mere za izboljšanje delovnih pogojev, varnostne in higienske naprave. Kadar smatrajo za pravilno in umestno, imajo v vsakem primeru pravico, da na merodajnih mestih zahtevajo izvedbo potrebnih ukrepov. Iz kratkega opisa najvažnejših nalog delavskih zaupnikov vidimo, kako pomembna je ta ustanova za delavski razred in kako dejansko predstavlja zanj ogromno pridobitev.

Delavski zaupniki najtesneje sodelujejo s sindikalnimi podružnicami. Podružnice jim morajo kot svojim članom vsestransko pomagati, jih neprestano vzgajati in jih tako usposabljači za čim uspešnejše izvrševanje njihovih dolžnosti.

Skrb za boljše pogoje vsakodnevnega življenja delovnega človeka je potrebna posebno v vprašanju preskrbe. Čeprav je osnovno vprašanje preskrbe za delavce in nameščence v glavnem rešeno z dodatnimi živilskimi in drugimi nakaznicami, je vendar še nešteto problemov, ki jih je v tej zvezi potrebno rešiti. Vprašanje distribucije, ki je pri nas precej komplicirana in kjer se pojavlja še marsikatera ovira, je vprašanje, kateremu morajo sindikalne organizacije posvečati dovolj pozornosti. Sindikalne organizacije so tudi v tem pogledu že precej napravile s tem, da so dajale svoje predloge za čim boljši način razdeljevanja racioniranega blaga. Poleg tega je bilo vloženega mnogo truda za izboljšanje preskrbe z odstranjevanjem tehničnih ovir, kakor tudi pomoč v odpravljanju birokracije. Izrednih dobav oblačil in obute, ki so jih prejeli delavci na javnih delih, kjer je bila največja potreba, se ne bi moglo pravilno razdeliti brez sodelovanja sindikalnih organizacij.

V produkciji je naše glavno geslo: čim bolje in čim ceneje proizvajati. Isto načelo mora veljati tudi v preskrbi. Naša trgovina ne sme biti več starokapitalistična, ki bi stremela po visokih dobičkih, temveč mora biti kar najhitrejši in najcenejši posrednik med proizvajalcem in potrošnikom. To nalogo lahko uspešno izvršijo samo zadruga. Sodelovanje članov sindikatov v zadrugah je neobhodno potrebno, če hočemo, da bodo res služile svojemu namenu. Zato ni dovolj samo članstvo v zadrugah, ampak je potrebno aktivno sodelovanje v upravnih odborih, v katere lahko delavci in nameščenci vnašajo zdravo miselnost ter na ta način dosežejo, da bodo zadruga res služile predvsem svojim članom. Od njihovega aktivnega sodelovanja v zadrugištvu v precejšnji meri zavisi uspeh in pravilen razvoj zadrug. Prav tako bo s tem odpadla marsikatera nepravilnost in kritika v poslovanju zadrug, ki se danes še pojavlja. Pri zadrugištvu zasluži posebno pozornost stanovanjske in kreditne zadruge, s pomočjo katerih bodo delavci lahko prišli do primernih stanovanj, v kreditnih zadrugah pa bodo imeli možnost manjših kreditov. Zadruga bodo postale šele takrat pravilno sredstvo za pocenitev in izboljšanje življenjskih potrebščin, kadar bo vsak član sindikalne organizacije imel zavest, da je tudi pri tem potrebno njegovo sodelovanje.

Iz vseh teh naštetih nalog, ki stojijo pred sindikalnimi organizacijami in pri katerih so sindikalne organizacije že dosegle lepe uspehe, je razvidno, kako ogromnega pomena za naše skupno gospodarstvo, za najširše množice delovnega ljudstva so prav enotne in močne strokovne organizacije.

Če smo si na jasnem, da si uspešne obnove in dviga gospodarstva ne moremo zamišljati brez gospodarskega načrta, če vemo, da je industrializacija predpogoj našega gospodarskega razvoja in blagostanja in če se zavedamo, da je za ustvarjanje tega ogromnega načrta potrebna močna in enotna armada delovnega ljudstva, ki je organizirana v naših Enotnih strokovnih zvezah delavcev in nameščencev, potem vidimo, kako je potrebna povezava delavcev in kmetov ter

delovne inteligence. Vidimo, kako je potrebno še poglobiti in utrditi to zavezništvo, ki je omogočilo nastanek ljudske države in ki danes omogoča njen mirni in gospodarski razvoj.

Ljudska država in ljudska oblast, ki se naslanja na najširše delovne množice, ima v svojih sindikalnih organizacijah najmočnejšo oporo. Delavci in nameščenci, organizirani v sindikalnih organizacijah, ki nosijo najtežje breme obnove našega gospodarstva, ne morejo ostati do svoje države ravnodušni. Ni jim vseeno, kako se upravlja ta država, ki je zgrajena s tolikimi žrtvami delovnega človeka. Uspešno se udeležujejo v organih ljudske oblasti in z njimi najtesneje sodelujejo. S še močnejšim sodelovanjem v organih ljudske oblasti bo delavski razred dokazal, da je prav tako, kakor je bil sposoben skupno z ostalimi delovnimi množicami osvoboditi našo zemljo in izgraditi novo državo, z njo tudi upravljati.

Enotni sindikati Jugoslavije, ki so s svojim sodelovanjem v borbi, prav tako kakor v obnovi dosegli visoko stopnjo razvoja, so si priborili častno mesto v naši ljudski državi. Poleg tega pa igrajo pomembno vlogo v Svetovni sindikalni federaciji. Svetovna sindikalna federacija s sovjetskimi sindikati na čelu, katera združuje preko 60 milijonov organiziranega delavstva vsega sveta, predstavlja važen faktor v vsem svetovnem mednarodno-političnem dogajanju. Odločni nastopi Svetovne sindikalne federacije, razkrinkavanje mednarodnih imperialistov in podpivalcev nove vojne, pomeni ogromno pomoč delavskemu razredu tistih držav, ki se morajo še danes z orožjem v roki boriti za svoje najosnovnejše politične in demokratske svoboščine. Borbeno enotnost delavskega razreda, izražena v Svetovni sindikalni federaciji in zavest skupnih interesov delavskega razreda vsega sveta, je važen faktor v utrjevanju miru in demokracije v svetu. Jugoslovanski sindikati kot del te velike svetovne skupnosti bodo lahko v bodoče ogromno prispevali k mirni izgradnji po težki vojni, k sodelovanju in bratstvu med narodi za napredek in dobrobit vsega svobodoljubnega človeštva.

B. Jakac: Rašica, prva slovenska požgana vas. 1945.

GOSPODARSKI USPEHI LETA 1946 OB PREHODU V LETO NAČRTNEGA GOSPODARSTVA

Če primerjamo sedanji gospodarski položaj naše države s stanjem ob osvoboditvi, spoznamo ogromen napredek v vseh panogah gospodarstva: v financah, v industriji, v gradbeni delavnosti, v trgovini in priskrbi ter v kmetijstvu. Če pa primerjamo naš gospodarski položaj s katero koli drugo državo, ki v tej vojni ni zamenjala nosilca svoje oblasti, ki je ostala pri staremu kapitalističnem gospodarskem redu, bomo spoznali še novo razliko: da so možni taki uspehi in tak napredek samo v državi, kjer ima delovno ljudstvo oblast trdno v svojih rokah in je zrušilo oblast finančnega kapitala. Jugoslavija je država, ki je pomedla s starim in si gradi novo življenje, kakršnega hočejo njeni narodi — delovno ljudstvo — ki s svojimi napori in požrtvovalnostjo ustvarja vsak dan nove uspehe.

Pri nas imamo trdno valuto, pri nas obnavljamo v silnem poletu in smo ponekod že dosegli stopnjo, kjer prehaja obnova v nadaljnjo izgradnjo, pri nas delajo vse tovarne in smo marsikje presegle predvojno produkcijo, pri nas ni pomanjkanja, ker imamo zagotovljeno redno in zadostno priskrbo, v organizaciji naše trgovine smo dosegli velik napredek z ustanavljanjem državnih trgovskih velepodjetij in z zboljšanjem mreže trgovine na drobno, naša ljudska oblast je ustvarila tudi kmetovske pogoje za napredno gospodarstvo. V Ameriki n. pr. vlada brezposelnost, v Franciji je pomanjkanje, na Madžarskem je inflacija in vrednost njihovega denarja stalno pada, marsikje industrija stoji, mesta so še zrušena, v coni A obnove ni. Velika je razlika med nami in drugimi, velika je razlika med nekoč in sedaj.

Ker smo se ob osvoboditvi znašli v ruševinah, je bila naša prva in največja dolžnost obnova. Res je, da smo se v začetku marsičesa lotili brez načrta in programa, da je prevladovala lokalna iniciativa, toda dosegli smo mnogo in si pridobili izkušnje, ki so služile v letošnjem letu, ko smo prenehali z breznačrtnostjo. Letošnja gradbena delavnost je pokazala obrise enotnega načrta, ki je določeval: obnoviti poškodovane in izgraditi nove objekte za transport, nove tovarne predmetov široke potrošnje in že tudi tovarne za produkcijske sredstva. To je način, ki postavlja trdne temelje naši gospodarski samostojnosti in s tem jamstvo našega delovnega ljudstva. Kajti s porušeni mostovi, z razdrtimi železnicami in slabimi cestami ni mogoče usposobiti industrije. Brez industrije pa ni strojev, ni oblek, ni obutve in ne vsakodnevnih potrebščin, skratka, ni blagostanja.

Stara Jugoslavija je bila industrijsko zaostala država in še to, kar je imela tovarn, so bili v njih zastareli stroji. Nazadnje nam je pa vojna še skoraj vse to uničila. Zato je bil prvi pogoj — obnova prometnih sredstev, da bo možno čimprej obnoviti industrijo in tako dvigniti proizvodnjo. Če pomislimo, da je bilo ob osvoboditvi samo v Sloveniji okrog pet tisoč kilometrov glavnih cest izrabljenih skoraj do tlaka, 3200 m stalnih mostov in 176 manjših mostov porušeni, preko 5000 m² podpornih in opornih zidov razbitih, potem vidimo, kakšno veliko delo nas je čakalo že za vzpostavitev prometa. Ljudstvo je prostovoljno začelo s popraviljem cestnih objektov, pristojne oblasti pa so že organizirale tudi večja dela. Na najvažnejših cestah so pričeli graditi stalne mostove: most čez Soro v Medvodah, železniški nadvoz v Kranju, most čez Savo v Kranju. Drugod pa so zgradili trdnečasne mostove. Tako je bilo ob koncu leta 1945 celotno cestno omrežje Slovenije usposobljeno za normalni promet. Letos pa je državna uprava poleg tega, da je nadaljevala z obnavljanjem in izboljševanjem cestnega omrežja, začela že tudi modernizirati najvažnejše in najbolj obremenjene ceste. Pri

modernizaciji ceste Maribor—Trst je v glavnem že dograjeno granitno cestišče na odseku Ljubljana—Ježica, gradi se pa betonsko cestišče v širini 7,5 m in najbolj potrebne rekonstrukcije na odseku Ljubljana—Vrhnika. Na cestah Maribor—Celje in Maribor—Ptuj—Ormož popravljajo in obnavljajo asfaltno cestišče. Poleg teh velikih in drugih manjših cestnih gradenj je letos v delu 11 velikih mostov, od katerih jih ima 7 razpetino preko 90 m. Največja sta most na Muri pri Petanjcih in železobetonski most čez Savo v Kranju, ki bo dograjen pred predvidenim rokom in bo že letos izročen prometu. Velika je bila pomoč našega ljudstva, ki je s prostovoljnimi delom sodelovalo pri vsem tem in samo v tednu za obnovo cest opravilo delo v vrednosti 12 milijonov dinarjev.

Vzporedno je šla tudi obnova industrije. Delavci so dvignili iz rusevin svoje tovarne in že v letu 1945 so obratovala vsa najvažnejša podjetja. Ko je bilo rešeno tudi vprašanje surovin, je v letošnjem letu prehoda v načrtno izgradnjo celotnega gospodarstva, dobila tudi industrija vrsto novih nalog. Predvsem je bilo treba dvigniti in zboljšati produkcijo. Delavci so se z vso požrtvovalnostjo lotili dela, s tekmovanjem in udarništvom, z novimi načini dela in z uvedbo norm so dosegli velike uspehe. V splošnem je naša industrijska proizvodnja že na predvojni višini, v nekaterih panogah pa je predvojna proizvodnja celo prekoračena.

V posameznih važnejših panogah industrije je v primerjavi z letom 1939 stanje produkcije naslednje: V tekstilni industriji smo leta 1945 dosegli 50% predvojne produkcije, letos pa 104%, torej smo za 4% presegle predvojno produkcijo. Produkcija premoaga je maja 1945 znašala le 18% predvojne, v septembru 1945 že 76%, letos pa 116%, torej izkopljejo naši rudarji zdaj 16% več premoaga kot so ga leta 1939. V splošnem pa smo v rudarstvu (poleg premogovnikov tudi ostali rudniki) za 4% presegle predvojno produkcijo. Železarne in kovinska industrija je dosegla zaenkrat 90% predvojne produkcije, kemična in papirna industrija 85%, usnjarska pa 75%. Lep porast je dosegla gradbena industrija, ki je dvignila produkcijo za 16% nad predvojno. Apna izdelujemo 50% več, cementa pa 25% več kot pred vojno. Lesna industrija, ki je v letu 1945 dosegla 45% predvojne, je letos za 5% prekoračila predvojno produkcijo. Tudi hranilna industrija proizvaja več kot pred vojno, in sicer za 10%. Od tega izdelujejo naše tovarne za 20% več testenin kot prej, 120% več kvasa, kisa 10% več, pšenice pa predelamo v moko za 30% več kot pred vojno.

Take uspehe so dosegli delavci v dviganju proizvodnje. Niso se pa zadovoljili samo s količinskim dviganjem proizvodnje, vso skrb so vložili tudi v zboljšanje kvalitete izdelkov. V tekstilni in čevljarški industriji je s tipizacijo poenostavljena produkcija, kvaliteta pa dosega predvojno stopnjo. Kvaliteta današnjega surovega železa, ki ga dobivamo iz jeseniških plavžev, je mnogo boljša od predvojne kvalitete. Podobno je tudi v drugih panogah industrije, le da ponekod pomanjkanje surovin še ne dopušča izdelave, kakršno bi radi dosegli.

Drug velik korak na poti zboljšanja položaja delovnega ljudstva je bila ureditev trgovine, ustanavljanje državnih trgovskih velepodjetij in zboljšana organizacija trgovine na drobno. Pri vsem tem je usmerjalo našo trgovinsko politiko načelo, da trgovina ne sme biti vir kopičenja kapitala. Preden je prišel izdelek v stari Jugoslaviji iz tovarne do potrošnika, je napravil dolgo pot skozi roke kapitalističnih veletrgovcev in vsak od teh si je koval dobiček in tako višal ceno izdelku. Tako so si veletrgovci v stari Jugoslaviji zaračunavali 5 do 15% marže (marža je v od-

stotkih izraženi bruto ali kosmati dobiček podjetja), v mnogih primerih pa tudi 50 do 100% marže. Takrat je bilo 388 veletrgovin.

Danes imamo 9 trgovskih velepodjetij. Podjetje »Navode« n. pr. nadomešča 109 nekdanjih grosistov. S tem, da so državna trgovska velepodjetja izločila številne nepotrebne posrednike med proizvodnjo in potrošnjo, so seveda tudi znatno vplivala na padec cen industrijskih izdelkov. Kajti sedanja trgovska podjetja delajo s 3 do 5% marže, to je toliko, da krijejo svoje stroške.

Takole se je znižal zaslužek državnih trgovskih podjetij: Pri predmetih, ki jih dobavlja »Navode«, so istovrstna podjetja pred vojno služila 10—15%, leta 1945 je znašal zaslužek 6%, zdaj pa 3,34%. S tem je potrošnikom prihranjenih 50.000.000 din. »Navode« pa je tudi znižal prevozne stroške od 25 par na 12 par pri kilogramu robe. Z usnjem in tekstilnimi predmeti, ki jih zdaj dobavlja »Usteks«, so predvojna podjetja služila 12 do 15 in tudi več odstotkov. »Usteks« pa je od marca 1946, ko je znašal zaslužek 8%, znižal na 3%. Na ta način prihrani »Usteks« potrošnikom letno okrog 50.000.000 din. Podjetje »Železnina« je znižalo od marca do zdaj maržo z 10% na 4%, istovrstna podjetja pred vojno pa so služila od 12 do 15%. Podobno je z drugimi podjetji (»Papirpromet« ima zaslužka 3,5%, pri večjih dobavah celo le 1%, medtem ko je imelo istovrstno predvojno podjetje 17% zaslužka, podjetje »Sadje«, ki zamenjuje danes 45 predvojnih podjetij, je znižalo maržo na 5%).

Pri organizaciji mreže trgovine na drobno ima najvidnejše mesto zadrudni sektor. »Naproze« so danes ponekod edine razdeljevalke živil, na splošno pa so povsod dobro rešile vprašanje hitre razdelitve živil in preskrbe naših krajev. Premalo pa so »Naproze« pokazale do zdaj iniciative za odkupovanje kmečkih presežkov. V Sloveniji posluje 114 »Naproze« s preko 700 poslovalnicami. Važen regulator cen, ki mu je že z ustanovitvijo uspelo znatno znižati cene, je zvezno trgovsko podjetje »Na-ma« s 3 poslovalnicami v Sloveniji. Za nadrobno prodajo se ustanovljajo mestna podjetja, okrožne, okrajne in krajevne trgovine. Trgovska podjetja državnega in zadrudnega sektorja ščitijo potrošnika pred špekulacijo in obenem uravnavajo cene z namenom stalnega zniževanja.

Uspehi v industriji in ukrepi naših oblasti v zvezi s trgovino so povoljno vplivali na odpravo nerazmerja med cenami industrijskih izdelkov in kmetijskih pridelkov. Škarje, ki so tako zelo tlačile kmeta v kapitalističnem gospodarskem redu, se vedno bolj zapirajo. Jasno je, da so škarje še občutne za kmeta in jih ni mogoče tako hitro odpraviti. Vzroki za to so v zaostalosti naše industrije in v zaostalosti našega kmetijstva. Toda cene industrijskih izdelkov se stalno nižajo. V zadnjem času so padle cene teh izdelkov v primeri z letom 1945 za 30%, pri poedinih predmetih pa celo za 50%. Znižane so cene kmetijskega orodja in strojev, umetnih gnojil in tekstilij, emajlirane posode in drugega. Lani je veljal plug okrog 4200 din, letos ga dobiš za 1800 do 2200 din. V tekstilni industriji so n. pr. od 1. januarja 1946 do 15. junija 1946 padle cene pletenin za 10%, volnenih in bombažnih tkanin ter konfekcije po 5%. Cene izdelkov čevljarke industrije so padle za 14%, izdelki lesnopredelovalne industrije (pohištvo, sodi itd.) za 20,5%. Zelo so se pocenili izdelki kemične industrije: modra galica za 31%, minij za 48%, kisik za 50%, pralni prašek za 23%, zobna krema za 38%.

Pri tem pa so cene kmečkih pridelkov ostale iste ali pa so se celo zvišale. Cena koruze se je z 2,20 zvišala na 2,50 din, zvišala se je cena prašičev, ovac in koz. Odkupne cene kmečkih pridelkov se bodo popravile tudi s tem, da bo kmet prodajal svobodne viške po višjih cenah.

Cene industrijskih izdelkov stalno padajo in se tako manjša sorazmerje do cen kmečkih pridelkov in se bo manjšalo, čim bolj se bo izpopolnjevala naša industrija in z njo proizvodnja, pa tudi čim bolj bo napredovalo naše kmečko gospodarstvo. To je tako drugo od drugega odvisno, kakor je odvisen kmet od industrijskega delavca in industrijski delavec od

kmeta. Ko smo pregledali uspehe v industriji, moramo pregledati tudi uspehe, dosežene v kmetijstvu, v kmečkem gospodarstvu in na splošno v življenju našega kmeta.

Z agrarno reformo, ki pomeni izpolnitev davne želje in največjo pridobitev za našega kmeta po osvoboditvi, je prišla v kmetovo last ena sedmina slovenske zemlje. Več kakor 27.000 agrarnih interesentov je dobilo potrebno zemljo, ki je doslej pripadala gosposdi. V veliko pomoč kmečkemu gospodarstvu so zglebna državna posestva, strojne postaje in druga podjetja, ki neposredno pomagajo graditi napredno gospodarstvo. Strojne postaje so pomagale kmetu pri obdelavi zemlje in letos je bilo s traktorji preoranih skoraj 10% naše orne zemlje. Koristnost podjetij kot so »Semenarna«, »Živinopromet« in »Mlekopromet« spoznavajo vedno bolj naši kmetje. »Semenarna« je letos zajela 114 vagonov semenskega žita, v promet pa je dala 16 vagonov koruze za pridelovanje zrnja. Podjetje »Mlekopromet« je omogočilo načrtno oddajo mleka in to tudi v krajih s slabimi prometnimi sredstvi. Podjetje »Živinopromet« je sprejelo, oskrbovalo, pregledalo in odpemilo v razne kraje države čez 24.000 glav živine, najpotrebnejšim kmetom pa je po nizkih cenah preskrbelo čez 1500 glav goveje živine in prav toliko prašičev.

Velik in uspešen razmah je dobilo pod ljudsko oblastjo kmečko zadrudništvo. Še oktobra 1945 smo imeli 11 različnih kmetijskih zadrug, danes jih je okrog 225. Krediti kmetijskih zadrug so 1. marca 1941 znašali 4.600.000 din s povprečnimi obrestmi 10%. Od 1. januarja 1946 do 31. avgusta 1946 pa je bilo kmetijskemu zadrudništvu odobrenih 108.700.000 din s povprečnimi obrestmi 2 do 3%. Kot posebno uspešne je treba omeniti kmetijske obdelovalne zadruge, ki jih imamo 30 in pride pri njih najbolj do izraza zadrudno načelo samopomoči gospodarsko šibkih poedincev.

S takimi pridobitvami je kmet dosegel uspehe, ki jih na kratko lahko takole označimo: V gospodarskem 1946/47 je obdelal in zasejal 99,2% vse orne površine (ostanek 0,8% odpade na račun opustošene Kočevske in minske polje), v setvi žita je prekoračil načrt za 1,37%, pri krmilnih rastlinah za 1%, pri stročnicah za 0,5%. Vidne uspehe je kmet dosegel tudi v sadjarstvu in vinogradništvu. Temu je mnogo pripomoglo povečanje državnih drevesnic, razni strokovni tečaji, zgraditev velikih sadnih sušilnic itd. Za dvig in obnovo živinoreje je služil kredit 20.000.000 din, tako da so si prizadeti kmetje lahko nabavili živino. Urejene so bile številne plemenilne postaje, za olajšanje prehrane živine pa je bilo razdeljenih okrog 2500 vagonov krepkih krmil.

Velike naloge čakajo še naše kmetijsko gospodarstvo, ki je že stopilo na pot napredka. Ena prvih nalog pa je — naprednejša obdelava zemlje, kar bo možno doseči z uporabo strojev za obdelovanje zemlje, strojev za najrazličnejša kmečka dela. Tako smo spet pri industriji in pri njenih nalogah, to je obenem pri nalogah celotne naše gospodarske politike. Zgraditi moramo moderno industrijo, našo industrijsko zaostalo državo moramo industrializirati. To je ključ do zakladnice, ki ji pravimo blagostanje delovnega ljudstva in gospodarska osamosvojitev naše države.

In že tudi te naloge smo se krepko lotili. V industriji danes že lahko rečemo, da smo dosegli stopnjo obnove do predvojne višine in da smo prešli v obdobje izpopolnitve in razširitve naše industrije. Temelj in predpogoj tega je elektrifikacija, ki je v letu 1946 močno napredovala. Pomislimo le, da je bilo v dvajsetih letih stare Jugoslavije vloženi v elektrifikacijo vsega skupaj 70.000.000 din, v enem samem letu po osvoboditvi pa je naša oblast investirala v elektrifikacijo 66.000.000 din v predvojni vrednosti. V enem letu le 4.000.000 manj od tega, kar prej v dvajsetih letih! Iz tega sledi tudi vse ostalo: v stari Jugoslaviji na novo zgrajene električne centrale so povečale skupni učinek vseh central za 7%, letos pa smo začeli graditi električne centrale, ki bodo kaj kmalu povečale skupni učinek vseh naših central za 35%. V letu 1938, to je v letu največjih investicij, je bilo zgrajenih 57 km daljnovidov, 149 km električnega omrežja in 16 trans-

formatorskih postaj. Letos pa je bilo zgrajenih 184 km daljnovodov, 361 km električnega omrežja in 44 transformatorskih postaj. Zato je pa odpadlo v letu 1938 na enega prebivalca Slovenije povprečno le 245 kwh, letos pa odpade povprečno 340 kwh. Tak je napredek v elektrifikaciji Slovenije, ki je prekoračil za 30% predvojno stanje.

Omogočeno je z večjim razmahom pričeti novo-gradnje. Za zdaj velja prva »krb« še produkcijskim napravam in stavbam produkcijskega značaja. Na Vrhniki so že l. 1945 pričeli graditi usnjarno, ki bo največja in najmodernejša v Jugoslaviji. Graditelji so prekoračili gradbeni načrt in že letos grade tisti del tovarne, ki je bil v načrtu za drugo leto. Tako bo usnjarna na Vrhniki večji del že letos pod streho. Nove tovarne grade še: v Ljubljani na prostoru prejšnje tekstilne tovarne »Sekotek« grade veliko livarno in tovarno strojev »Litostroj«, v Novem mestu tekstilno tovarno in tovarno za igrače, v Črnomlju tovarno za predelavo sadja »Belsade«, v Medvodah tovarno za izdelovanje vseh vrst tesnil in v Ljubljani tovarno za izdelavo tekstilnih utenzilij. Projektirane so tovarne za sode v Celju in tovarni za izdelovanje pohištva v Mariboru in Zbelovem.

Vrsta tovarn pa prizidava nove objekte, razširjuje in modernizira obrate. (Tekstilna tovarna »Inteksa« v Kranju gradi novo predilnico, tovarna usnja v Konjicah gradi prizidek k strojilnici, ki bo omogočil racionalnejšo razvrstitev strojev, opekarne Ormož in Pucanci gradijo nove zračne sušilnice za strešno opeko, »Splošna stavbna družba« v Mariboru gradi montažno dvorano, ki bo omogočila tudi pozimi v zaprtih prostorih sestavljati železne konstrukcije itd., itd.) Za zboljšanje življenja delavcev grade mnoge tovarne in podjetja nove stanovanjske bloke in hiše, v tovarnah samih pa zboljšujejo sanitarne in higienske naprave.

Razen omenjenih velikih gradenj pa je uvrstila vlada LRS med prvobitna vprašanja tudi obnovo našega podeželja. Od 120 milijonskega kredita za obnovo je vlada določila dve tretjini za obnovo porušeni in požganih kmečkih gospodarstev. Kredit je bil razdeljen 172 obnovitvenim zadrugam, ki imajo 18.022 članov. S sodelovanjem množičnih organizacij, ki so pomagale pri obnovi podeželja, so zadrugniki dosegli in po večini tudi presegle normo, ki je določevala z 1:4

razmerje med vrednostjo plačanega materiala in dela na eni ter vrednostjo neplačanega dela in lastne produkcije gradbenega materiala na drugi strani. Po dosedanjih podatkih so letos obnavljali preko 6000 domov in gospodarskih poslopij, od tega je uporabljivih že 1595 kmetijskih stanovanjskih in gospodarskih zgradb.

Velike vsote, kot 120 milijonov za obnovo podeželja, več sto milijonov za investicije velikih del, cest, tovarn, elektrocentral in drugega, smo letos financirali izven rednega proračuna iako naš proračun letos še ne vrši svoje naloge, še ni v skladu z načrtnim gospodarstvom, kjer predstavlja proračun celotni finančni načrt. Letošnji proračun predvideva 1.263.000.000 din izdatkov in 1.439.703.000 din dohodkov. Poleg rednega proračuna pa nam je bilo naknadno odobreno še 194 milijonov dinarjev. S tem, da smo od 1. januarja 1946 do 31. avgusta 1946 potrošili okrog 152 milijonov manj kot je bilo predvideno, se nam je posrečilo dejanske izdatke skoraj v celoti kriti z dohodi. Največ letošnjih dohodkov je naš federalni proračun črpal iz davkov. Naša nova država pa bo v bodoče črpala svoje dohodke predvsem iz produkcije. Iz prometnega davka, ki bo pri različnih izdelkih različen, se bodo stekali državi dohodki. Znatno število podjetij republiškega značaja je že letos krepilo naš federalni proračun, z ustanavljanjem novih podjetij pa bo republika črpala od njih vedno več dohodkov. Enako bo tudi z okrožnimi, okrajnimi in krajevnimi ljudskimi odbori, ki se bodo z ustanavljanjem svojih podjetij osamosvojili in se s svojimi proračuni vključili v federalni proračun, ta pa v zveznega. Tako bo naš proračun dobil svoj dejanski pomen in bo izražal gospodarsko povezanost države.

Ko smo v začetku primerjali naše gospodarstvo s stanjem ob osvoboditvi in s stanjem v drugih državah, lahko zdaj ugotovimo novo značilnost: preraščanje v načrtno gospodarstvo, ki nima nikake zveze s kaotičnim gospodarstvom stare Jugoslavije. Modri ukrepi naših oblasti in veliki uspehi delovnega ljudstva krepijo gospodarsko moč naše države, jo spreminjajo v gospodarsko napredno državo, ki si v povezanosti svojih narodov zagotavlja srečno bodočnost. Zato mora postati leto 1947, leto načrtnega gospodarstva, ker v tem je potrditev naših že dosedanjih in jamstvo za izpolnitev načrtanih uspehov.

Zupančič B.:

LJUDSKA MLADINA SLOVENIJE, OBNOVA IN GRADNJA NAŠE DOMOVINE V LETU 1946

Bliskovito kakor poplava se je na Titov novoletni poziv razširilo tekmovanje. Vzporedno s tekmovanjem delovnih množic je raslo tudi tekmovanje Ljudske mladine Jugoslavije in v njenem okviru Ljudske mladine Slovenije.

Tekmovanje je raslo in se krepilo vse do III. kongresa, tega največjega praznika Ljudske mladine Jugoslavije, ki je v svojem predkongresnem tekmovanju z rezultati dokazala, da postaja vedno večji in važnejši faktor, ne samo v političnem ali kulturnem, ampak tudi v gospodarskem življenju naše države.

III. kongres je pregledal in ocenil to veliko delo. Ocenil ga je s svojo prisotnostjo in s svojim priznanjem tudi maršal Tito. Najboljši okrožni organizaciji, organizaciji naše prestolnice, mladini mesta Beograda je kot znak priznanja poklonil III. kongres prehodno zastavico. To zastavico bo obdržala vse do leta 1947, ko jo bo prejela najboljša organizacija v razdobju od III. kongresa naprej.

Zastavica je bila nova pobuda za zdravo tekmovanje, za tovariško tekmo mladine jugoslovanskih narodov.

Ljudska mladina Slovenije je v tem velikem delu dala časten delež. 2.592.203 delovne ure ali čez

25.000.000 dinarjev vrednosti za obnovo domovine samo v predkongresnem tekmovanju — to je bilo njeno darilo III. kongresu, svojemu Titu in domovini.

Tekmovanje pa je po kongresu raslo naprej in se razvijalo z novimi pobudami, z novimi smernicami, ki jih je dal kongres. Uspehi v predkongresnem tekmovanju, nove naloge III. kongresa in priznanje maršala Tita, to je bil ogenj, ki je še bolj razvnel plamen tekmovanja: čez rojstni dan našega maršala, preko »Mladinskega tedna« v poletne mesece.

Mladinska proga

Bosna skriva v svojem zelenem naročju čuda bogastev. Banovići, Kreka, Zenica, Breza, Kakanj — rudniki premoga, Vareš — rudniki železa, Zavidovići — lesna industrija, sol, zeleni gozdovi in veliki slivovi nasadi — to so bogastva, ki jih je Bosna, odmaknjena in zakrita kakor muslimanka, skrivala in jih ni mogla zamenjati za ono, kar sama potrebuje. Ozkotirna železnica, ki veže Tuzlo s Sarajevom in Bosanskim Brodom, je slaba in preobremenjena. Nikakor ne more ustrezati vlogi, ki bi jo morala imeti v novi Jugoslaviji. Rudnik v Banovićih pa bi brez nove proge sploh ne mogel delati.

Načrte za to progo so delali že v Avstriji, v stari Jugoslaviji in v žalostno preminuli Paveličevi NDH. Leto dni po popolni osvoboditvi naše dežele, pa so se na progi že pričela dela. Komaj leto dni nato, ko smo obstali na ruševinah in prijeli za prvi kramp.

Ko se je sestal III. kongres Ljudske mladine Jugoslavije, so na progi že peli krampi in prvi med mladimi graditelji so poslali svojemu kongresu in maršalu Titu pozdravno pismo. III. kongres je razpravljala o »Mladinski progici« kot o največji delovni obvezi mladine Jugoslavije, ki si jo je zadala in ki jo bo tudi izvršila. Okoli 40.000 mladih ljudi je do sedaj že delalo na progi. In zdaj v tretji skupini, ki bo progo dogončno zgradila, jih je spet čez 16.000. Mladi ljudje iz Srema, s črnogorskih planin, iz krševite Like in porušenega Korduna, iz sončne Dalmacije in izpod Friglava so se razsuli po stokilometrski trasi. Mladinska proga je kovačnica bratstva in enotnosti mladine jugoslovanskih narodov — tako si lahko bral v vsakem taborišču na progi in proga sama bo največje potrdilo teh besed.

V tej kovačnici se je koval tudi lep del slovenske mladine. Skupno s temi, ki so odšli v III. izmeni, je dala Ljudska mladina Slovenije na progo 4810 mladincev in mladink in skupno z brati iz Julijske krajine, ki so s svojim delom na progi dan za dnem manifestirali svoje pravice in svojo voljo — 6209 mladincev in mladink.

Proga raste in vlak drsi že preko štiridesetega kilometra proge. Mostovi, predori, nasipi in vseki so rezultati ogromnih naporov, tisočernih žuljev mladih ljudi, ki grade progo v morju veselja in znoja. Vlak drsi po progi in dovaža nove tračnice, nove pragove, ki jih pred njim polagajo.

Ljudska mladina Slovenije je spremljala delo svojih brigad in jih z vso pomočjo oblasti in organizacij podpirala. Brigade so izvršile svojo veliko nalogo in vsi smo bili ponosni nanje, ko so se vrnile — pohvaljene, dvakrat pohvaljene, udarne. I. udarna brigada Ljubljanskega okrožja, udarna brigada »Janka Premrla-Vojka«, I. mestna ljubljanska udarna brigada! Kdo iz njihovih vrst ni bil ponosen na častni naslov, ki so si ga priborili s trdim, požrtvovalnim delom?

Ljudska mladina Jugoslavije je že in še bo do konca izpolnila nalogo, ki ji jo je postavil III. kongres — izvršila jo bo v nenehnem tekmovanju v večni borbi s preprekami in težkočami, a izvršila jo bo kot zmagovalka.

Še letos bo Mladinska proga zgrajena. Ob novem letu bodo že romali po njej dolgi vlaki, natovorjeni s premogom in železom in v obratni smeri z žitom.

Naše počitnice

S tem, da je dala Ljudska mladina Slovenije najboljše in najvrednejše na Mladinsko progo, še zdaleč ni izpolnila vseh svojih nalog. Delo doma ni smelo zaostati, ampak se je moralo še okrepiti. Delo je raslo, kakor po zakonu zdravega tekmovanja. Delo je mobiliziralo nove tisoče, ki so stopili v vrste delovne mladine, v vrste LMS.

Šole so zaključile svoje prvo leto v svobodi. Zaprla so se šolska vrata in po razredih je zavela tišina. Tisti, ki so tekom leta vnašali med te zidove toliko življenja in veselja, so odšli na počitnice. Pa ne kakor nekoč: bogati na morje ali kam drugam, revni delat, da bi si kaj prislužili.

Ljudska mladina Slovenije je vedela, kaj je sklenil III. kongres in kako so mnogi izmed naših mladih med štiriletno vojno oslabei. 5532 pionirjev in pionirk je našlo lepe počitnice v 28 pionirskih kolonijah, ki jih je organiziral Glavni odbor LMS s pomočjo ostalih organizacij in s pomočjo ljudstva.

Tako so dobili naši mali prijeten oddih, združen z dobro telesno in duhovno vzgojo.

Za ostale je organiziral Glavni odbor LMS vrsto delovnih akcij, po katerih so se zvrstile delovne brigade, ki so se snovale ena za drugo.

V te brigade se je vključila predvsem srednješolska mladina, ki je stopila v svoje počitnice. Odzvali pa so se jim tudi mladi delavci in mladinci in

mladinke s podeželja, kljub temu, da so imeli v tem času dovolj dela tudi doma.

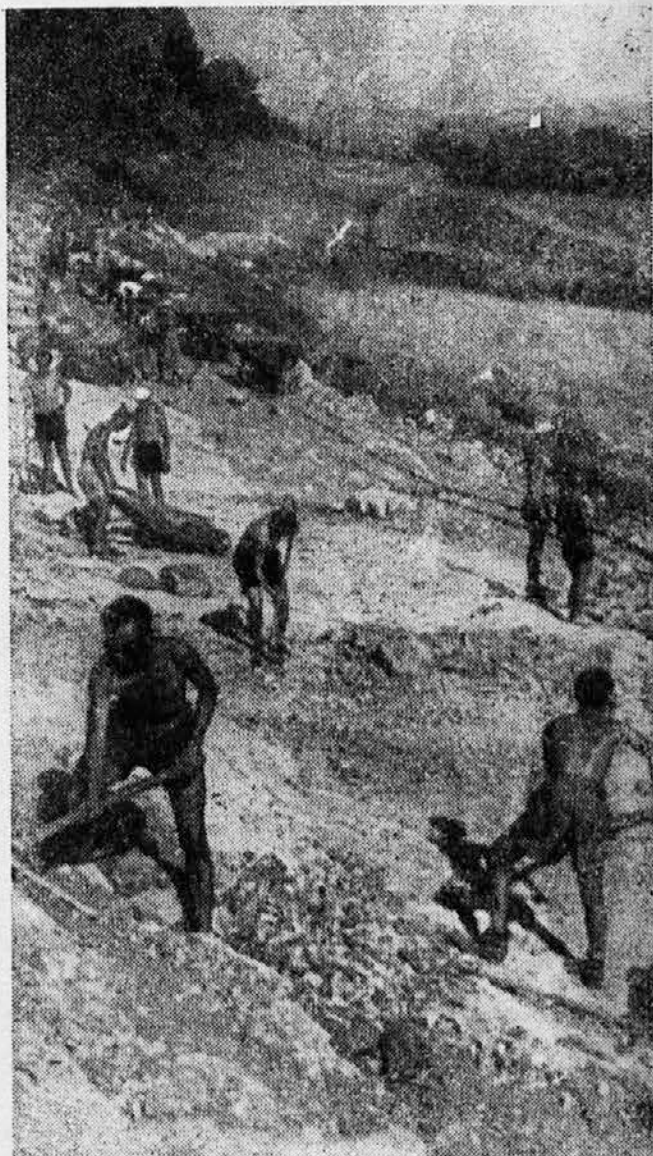
Kakor so naši pionirji najboljše in najbolj srečni izkoristili počitnice v kolonijah, tako so njihovi starejši tovariši prebili prijetne počitnice v brigadah, kjer so združili svoje sile za obnovo in gradnjo domovine, za svojo vzgojo in kulturni napredek.

Brigade so se porazdelile v šestih večjih akcijah:

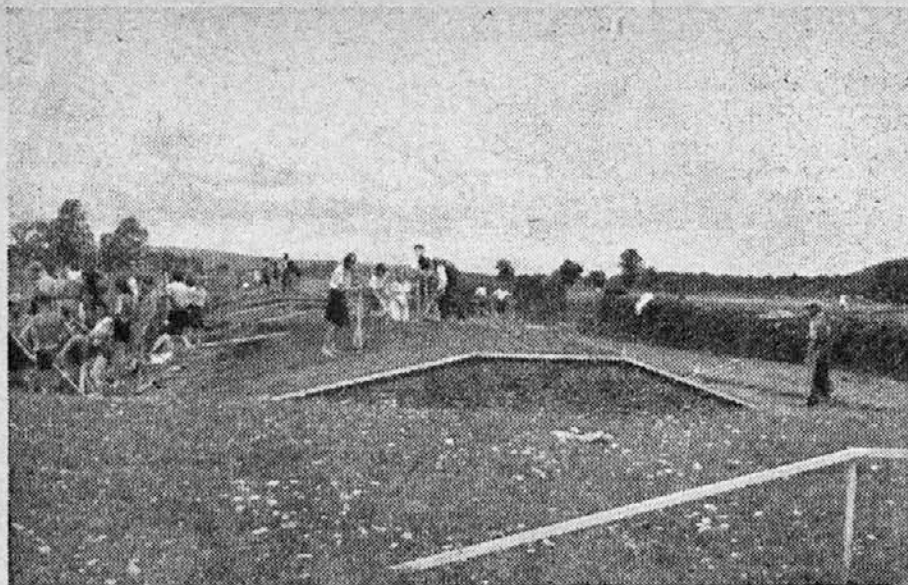
1. Regulacija reke Pesnice.
2. Gradnja proge Semič—Bubnjarci.
3. Gradnja proge Preserje—Borovnica.
4. Gradnja avtostrade Podsmreka—Vrhnika.
5. Gradnja ceste Ljubljana—Ježica.
6. Elektrifikacija Bloške planote.

Razen teh so manjše skupine delale pri različnih drugih obnovitvenih in graditvenih delih. (Cesta v Mariboru, cesta Negova—Benedikt itd.) Brigade so se razporedile po akcijah po potrebi. Število brigadirjev je bilo takole:

Regulacija Pesnice	1500
Semič—Bubnjarci	608
Preserje—Borovnica	610
Podsmreka—Vrhnika	720
Bloška planota	46
Skupno	3694 brigadirjev.

Skozi glino, lapor in kamenje si utira pot Mladinska proga.

Motiv s Pesnice.

To je število mladincev in mladink, ki so delali na akcijah v Sloveniji. Poglejmo še število onih, ki so gradili ali še grade Mladinsko progo.

Na Mladinsko progo je šlo:

v I. skupini	. 1080
v II. skupini	. 2350
v III. skupini	. 1380

Skupno . . . 4810 mladincev in mladink.

Iz Julijske krajine in Trsta pa je šlo na Mladinsko progo:

v I. skupini	293	(Udarne brigada Janka Premrla-Vojka)
v II. skupini	270	(Brigada Pina Tomažiča)
v III. skupini	560	(iz Julijske krajine)
in	276	(samo iz Trsta)

Skupno . . . 1399 mladincev in mladink.

Skupno je bilo v brigadah od maja 1946 do jeseni, všteti III. skupino, za Mladinsko progo:

iz Julijske krajine, Trsta	1399
Mladinska proga iz LRS	4810
akcije v Sloveniji	. . . 3694

Skupno . . . 9903 mladincev in mladink

Te številke nam povedo, koliko je bila in je delovna pripravljenost mladega pokolenja in ravno ta delovna pripravljenost je bila prvi pogoj, da je LMS lahko izvedla načrtane naloge. Dočim se je ta delovna pripravljenost razgubila v predkongresnem tekmovanju v vrsti manjših in malih akcij, je v brigadah na velikih delovnih akcijah prišla do jasnega izraza.

Ljudska mladina Slovenije je v času letošnjega poletja mobilizirala vse svoje sile, da je izvedla, uspešno izvedla vrsto delovnih akcij in tako vključila v to veliko vzgojno šolo skoraj 10.000 mladincev in mladink in da je preskrbela za počitniški oddih najbolj potrebnih 5532 pionirjev.

Regulacija Pesnice

Vsi vemo, koliko nam je pomenila agrarna reforma, ki je dala našim malim kmetom in brezdomcem 70.000 hektarov zemlje.

Stara protiljudska država gotovo ni podpirala našega kmetijstva in ni skrbelo za njegov razvoj. To nam je vsem jasno, če vemo, da ni poskrbelo za regulacijo rek, ki so vsako leto s poplavljanjem delale ogromno škodo.

Če bomo regulirali in spravili v pravi tek vse reke, ki nam doslej še delajo škodo, bomo dobili okoli 100.000 ha plodne zemlje. Primerjajmo te številke s številom hektarov, ki jih je dala kmetu agrarna reforma!

Prvi korak k izboljšanju našega gospodarstva s te strani je bil storjen. Julija smo pričeli z regulacijo reke Pesnice. Hudournna Pesnica izvira pod Kozjakom in teče med Slovenskimi goricami. S svojimi poplavami povzroča vsako leto milijonsko škodo in poplavlja in zamočvirja 13.000 ha zemlje.

Kakor za Mladinsko progo so tudi že za Pesnico delali načrte v Avstriji in stari Jugoslaviji. V Avstriji so celo nepravilno regulirali del struge.

Kakor dela Pesnica ob poplavih ogromno škodo, tako pa v suhih letih koristno namaka travnike in jih gnoji. Zato je treba upoštevati oba momenta in regulirati muhavo Pesnico tako, da bomo izrabili njeno vodo za namakanje in da bomo preprečili škodljivo poplavljanje.

K temu delu je pristopilo v letošnjem juliju ministrstvo za gradnje na pobudo mladine in s pomočjo njenih delovnih brigad.

Ob Pesnici se je zvrstilo 7 brigad, 1500 mladincev in mladink. Delali so od 11. julija do 30. avgusta. V tem času so brigade delale 219.750 delovnih ur in so:

izrezale ruše	34.750 m ²
izkopale prsti	39.596 m ³
naredile nasipa	12.192 m ³
zasipale prsti	23.041 m ³
položile ruše	2.236 m ²
zabile pilotov	73
zregulirale struge	1.500 m

Zanimiv je porast delovnega efekta brigad od prvih dni do zaključka akcije. V prvih dneh je znašala storilnost brigad 102% mladinske norme (mladinske norme so 33% manjše od delavskih). V zadnjem tednu pa se je dvignila storilnost na 302%. To se pravi, da je bila povprečna storilnost 184%.

Prva med brigadami je bila I. prekmurska udarna brigada »Stefana Kovačca«, ki je dobila prehodno zastavico Glavnega odbora LMS, kot najboljša delovna brigada v Sloveniji. Ta brigada je dosegla povprečno storilnost 224%. Takoj za njo je bila I. ptujška udarna brigada »Dušana Kvedra« z 221%. Za njo XI. ljubljanska udarna brigada z 201%.

Te rezultate bomo še toliko bolj razumeli in upoštevali, če vemo, da je bila povprečna starost brigadirjev od 15 do 16 let, ker so močnejši in bolj utrjeni odšli na Mladinsko progo.

Ko so mladi Prekmurci odhajali domov, so že mislili na regulacijo Ledave, Mure, Drave, Polskave, Dravinje...

Otovec—Bubnjarci

Proga Otovec—Bubnjarci je bila porušena v času osvobodilne borbe. Viadukti so bili porušeni, tračnice razdrte, pragovi razneseni. Direkcija državnih železnic

ni imela v svojem letošnjem načrtu obnove te zadnje neobnovljene proge v Sloveniji, ki je važna zaradi zveze z bratsko republiko Hrvaško in z morjem.

Na pobudo mladine je Direkcija državnih železnic vzela kredite z drugih področij in pričela z obnovitvenimi deli.

Bela Krajina je sprejela delovne brigade naših herojev (brigada Semiča-Dakija, Toneta Vidmarja-Luke in Franca Rozmana-Staneta) tako, kakor je nekoč sprejela brigade partizanskih borcev.

Dela so se pričela 3. julija in so se zaključila 8. septembra. Brigade (608 članov) so se že v pričetku del zavezale, da bodo obnovile vseh 20 km porušene proge.

To nalogo so častno izvršile, kljub temu, da jih je precej oviralo pomanjkanje železniških pragov, ki so prispeli šele zadnje dni avgusta v dovoljni količini. To je povzročilo veliko navdušenje in brigade niso odnehale, dokler ni bil položen 7. septembra zadnji prag in zadnji kilometer tirnic. 20 km proge so dovršili.

Rezultati dvomesečnega dela so bili lepi in Direkcija državnih železnic je dala vsem brigadam priznanje. Glavni odbor LMS je imenoval vse tri brigade s častnim naslovom »udarnac«.

Poglejmo na kratko rezultate njihovega dela:

Samo do 1. septembra so brigade delale 138.158 delovnih ur in izgotovile 16,5 km proge. Razen tega dela so zbirale in prenašale tračnice, pragove, čistile jarke, pomagale pri transportu. Direkcija je ocenila njihovo delo na: 1.596.186 dinarjev. Od tega je šlo nekaj za njihovo preskrbo, tako da so prihranili Direkciji 1.108.564 dinarjev.

Ko bo stekla železnica, bo odpadel strošek za prevoz s kamioni in drugimi motornimi sredstvi, ki je znašal letno 1.500.000 din. Prav tako bo odpadla škoda, ki jo je imela železnica zaradi postajanja lokomotiv in osebja v Selih, ki so prekladali tovore. Ta škoda je znašala letno 1.700.000 dinarjev.

To so v nekaj številkah povedani rezultati dela, ki ga sploh ni mogoče oceniti v denarju, posebno koristni, ki so jih imele brigade same.

Preserje—Borovnica

Viadukt pri Borovnici je bil že star skoraj 100 let. Tudi če bi ga ne bili med vojno podrli, ne bi mogel služiti svojemu namenu. Prav tako ne more služiti svojemu namenu tako imenovana »okupacijska proga«, ki so jo zgradili Nemci. Ima 30‰ vzpona, zaradi česar imamo dnevno okoli 250.000 dinarjev škode. Ta škoda bo odpadla, ko bo zgrajena nova proga Preserje—Borovnica, ki bo ustrezala vsem zahtevam naraščajočega prometa.

Na ta sektor je dala Ljudska mladina Slovenije 3 ljubljanske brigade, ki so štele 610 članov.

Teren, po katerem bo stekla proga, je ves skalnat, zaradi tega so imele razmeroma šibke brigade precej naporno delo, ki so ga pa junaško zmagovale in dosegle lepe rezultate. V vsem času so delale 14.704 delovne dni. Vrednost dela, ki so ga izvršile, računamo na 1.000.000 dinarjev.

Najboljša med tremi brigadami je bila udarna brigada Franceta Prešerna (IX. ljubljanska), ki je imela 5459 delovnih dni, v katerih je izkopala 1919 m³ materiala, 951 m³ težkega materiala, očistila in zložila 45.500 kosov opeke starega viadukta, odkrila s streh porušenih poslopij 20.200 kosov strešnikov in na novo prekrila 26.793 kosov strešnikov.

Podsmreka—Vrhnika

Naše ceste so do 50% dolžine veliko preobremenjene. Zato je pristopilo ministrstvo za gradnjo k modernizaciji vseh cest, ki imajo preko 800 ton dnevne obremenitve. Letos je pristopilo k delu na odseku Ljubljana—Ježica in na odseku ceste, ki nas veže s Trstom, Podsmreka—Vrhnika.

Na cesto, ki je vez Trsta z njegovim naravnim zaledjem, je prišla pomagat tudi IV. tržaška delovna brigada zraven V. in VI. ljubljanske brigade.

Tržaška brigada je delala na tem odseku od 12. julija do 22. avgusta. Prišla je pomagat graditi cesto, ki jih veže z nami, cesto, ki bi morala biti svobodna od Ljubljane do Trsta. Že prve dneve dela so pokazali mladi Tržačani, da vedo, zakaj delajo in kaj so njihove pravice. IV. tržaška brigada se je vrnila v Trst — udarna — najboljša brigada na tem odseku.

V času od 12. julija do 22. avgusta je delala 29.263 delovnih ur. V tem času je izkopala 15.263 m³ humusa v globini 30 cm, 3461 m³ drugega materiala, v figure zložila 2396 m³ materiala, splanirala 2976 m² terena, položila 274 m vodovodnih cevi in 250 m ozke proge.

Dnevne norme je brigada prekoračila pri odkrivanju ruše za 15%, pri izkopu za 10% in drugih delih za 20%. Povprečno je vsak član tržaške brigade dnevno prekoračil normo za 15%.

Ljubljana—Ježica

Cesta Ljubljana—Ježica bo tlakovana s kockami. Preden bodo tlakovali, je treba razbiti večasih 70 cm visoko, stlačeno cestišče, ki je trdo kakor beton. Brigada Vere Šlandrove, ki je delala na tem odseku, je pač imela trdo delo. Brigada je v času svojega dela izkopala, zasula, nasula itd. okoli 5000 m³ materiala. Izkopala je 1978 m dolg jarek v širino 65 in v globino 180 cm. 1195 m dolžine istega jarka pa je zasula.

Brigada je kljub svoji telesni šibkosti častno izvršila svojo nalogo, med njimi pa posebno tisti, ki so bili pohvaljeni (14) in proglašeni za udarnike (7).

Elektrifikacija bloške planote

Dela za elektrifikacijo bloške planote in dela Notranjske so se pričela že v predkongresnem tekmovanju, ko je Ljudska mladina Slovenije zbirala baker za žico in sekala kostanjeve drogove. Baker so predelali v žico mladinci tovarne bakra v Slovenski Bistrici, drogove je pa pripravila v glavnem mladina Notranjske in novomeškega okrožja.

To so bila pripravljana dela. 1. avgusta pa je odšla na Bloke četa 50 mladincev, študentov-elektrotehnikov iz Ljubljane. Ti so pričeli z delom. S pomočjo mladine iz vasi so skopali jame za drogove, nakar so drogove postavili in jih tudi kmalu armirali. V dobrih treh tednih so izkopali 300 jam za drogove, postavili preko 200 drogov in izvrtali čez 31 m lukenj za miniranje. Zemeljska dela so vsa gotova. Skupno so bile jame izkopane v dolžini 135 km.

Ko so končali elektrotehnik; svoja dela in so se vrnili, je šla na Bloke druga skupina, 30 vajencev DES-a in 10 mladincev, ki bodo dokončali dela in bo še letos zasvetila na Blokah električna luč.

Akcije so končane — Brigade so se vrnile

Ljudska mladina Slovenije je lepo izpopolnila poletne mesece, poletne počitnice. Storila je velik korak naprej v tekmovanju za zastavico, ki jo nosi ponosna beograjska mladina. Izpolnila je sklepe III. kongresa, odgovorila je besedam maršala Tita.

Govorili smo le o rezultatih dela, ki jih je mladina dosegla v svojem tekmovanju. Nismo pa govorili o veliki šoli dela, vzgoje, tovarištva, o veliki šoli življenja, ki jo je pričel vsak brigadir.

Naša organizacija ni imela, kakor organizacije bratskih republik, posebnih tradicij v delovnih brigadah. Brigade osnovane letos in lani so bile le velika pripravljalna šola za prihodnje leto, ko nas čaka še več dela: Gradili bomo avtostrado Beograd—Zagreb in nato do Ljubljane. Za to veliko gradnjo bomo rabili vse dragocene izkušnje, vse moči in vse znanje, ki smo si jih pridobili letos. Tudi Mladinska proga bo v prihodnjem letu znova zaživela. Maršal Tito je brigadirjem na progi jasno nakazal delo bodočega leta. Mladinska proga ne bo vezala samo Brčko z Banovići, ampak tudi s Sarajevom. Delegacija brigadirjev je prosila maršala, naj bi tudi to delo izvršila Ljudska mladina Jugoslavije.

Da je bilo delo v brigadah dragocena življenjska šola, to nam bo pritrnil sleherni brigadir, ki se je v brigadi vzgajal v skupnem, tovariškem življenju. Brigada je živela življenje kot strnjena celota, kot celota je delala, se učila in čustvovala. Ko so nekateri prišli iz brigad, so kakor izgubljeni tavalji in vsepovsod jim je bilo »dolgačas«. Navadili so se bili skupnega življenja, skupnih težav in radosti. Vsa ta skupnost je živela pestro, prosto in živo življenje, povezano z delom, učenjem, kulturno in politično izobrazbo. Nič čudnega ni, če so v brigadah nekateri dobili veselje do praktičnih poklicev. Brigade so odločilno vplivale pri izbiri njihovega bodočega poklica. V brigadah smo dobili tudi vrsto novih članov in aktivistov LMS, odkrili smo ljudi z organizacijskimi sposobnostmi, ljudi, ki so pokazali izredno zanimanje za kulturo in fizikulturo. Brigada in življenje v njej sta točno opredelila zmožnosti posameznika in zato je tudi vsak dobil ustrežajoče delo. V brigadah smo dobili to, česar našim organizacijam tako pogosto manjka: pestro, vsestransko živo življenje.

To življenje, ki je dalo vsakomur vse možnosti razvoja in razmaha, je tudi v delu samem rodilo bogate sadove. Mnogi v brigadah so dobili najčastnejši naslov — udarnika — in s svojo voljo in delavnostjo so ustvarjali naravnost čudeže.

Norma za vrtnanje lukenj v pragove je bila 40 lukenj dnevno.

Mladinka Majcen Silva jih je izvrtala 140.

Norma za prevažanje tolčenca v samokolnicah je bila 60 samokolnic dnevno.

Rijavec Mirjam jih je zvozila redno 110.

Norma za montiranje tračnic je bila 5 m v 6 urah.

Oražem Valentin jih je montiral 13—14 metrov.

To so samo nekateri izmed mnogih primerov z naših akcij v Sloveniji. O uspehih posameznikov na Mladinski progi ne bi niti govorili.

Lahko bi pa govorili še o veliki samozavesti in ponosu mladih graditeljev. V delu, kjer so dobili svoje naloge in so jih kot cela brigada tudi reševali, so postali mladi delavci samostojni. Samostojno so mi-

slili in odločali, postali so samozavestni in odločni, premišljeni in vztrajni.

Ob zaključku bi omenili še nekaj: Zapreke in težave, nerazumevanje in govornice naših sovražnikov, poizkusi razbiti delovno navdušenje mladega pokolenja.

Starši so v veliki večini razumeli in podpirali delovni polet svojih otrok, ki so odhajali z brigadami. In tisti, ki tega niso razumeli tedaj, so to doumeli po njihovem povratku. Ni pa šlo brez govoric in zlobnih podtikanj, ki so jih sovražniki uporabljali, da bi prestrašili starše. »Tunel Majeveca se je podr! Četniki so vse poklali! Tifus!« itd. itd., to so bile parole reakcije, ki so jim včasih nasledili tudi nekateri starši. No, vse to je šlo mimo. Brigade so se vrnile žive in zdrave.

Ko je bilo na ministrstvu za prosveto v oktobru mesecu posvetovanje šolskih inspektorjev in prosvetnih referentov Ljudskih odborov, so v glavnem vsi vedeli povedati o veliki disciplini tistih, ki so bili v brigadah. Nič čudnega ni to. Profesorji, ki so v brigadah pomagali z delom in učenjem tistih dijakov, ki so jih v jeseni čakali popravni izpiti, so se vživali v mladinsko življenje in mladi brigadirji so tu, v vsakdanjem stiku z njimi spoznali, da so dobri profesorji zlata vredni. Zato so to disciplino in spoštovanje do profesorjev prenesli tudi v šole.

V delu so bile tudi napake. A če se ozremo nazaj in kritično pregledamo vse delo od začetka do konca, se nam v tej vrsti uspehov izgublajo posamezne napake, ki jih nismo prezrli, ampak smo se ob njih učili, dvakrat učili. Ob trdni volji in delovnem poletu so se pa razbijale tudi vse vesti in podtikanja zlobnih ljudi, ki so nam hoteli škodovati.

Akcije v Sloveniji so se s pričetkom šolskega leta končale. Mladi ljudje so se vrnili iz brigade na domove, na delo in v šole. Novi tisoči so stopili v aktivno delo LMS, v času okrepitve in ureditve naše organizacije po statutu LMS. Letos bo končana tudi Mladinska proga Brčko—Banovići, dovršena bo elektrifikacija Blok. Tako bomo stopili v novo leto s trdno zavestjo, da smo s pomočjo vsega ljudstva in ljudske oblasti storili svojo dolžnost in z vedro pripravljenostjo na nove naloge.

Dušan Željcnov:

MLADINSKA PROGA

I.

Ko si meseca junija izstopil na majhni postaji Gunja pri Brčkem, ki leži na levem bregu Save, te je na vzpetini tik pred prehodom čez reko pozdravil velik slavolok z napisom: »Pozdravljeni, graditelji Mladinske proge.«

In že si stopal čez mogočen, 500 m dolg ponton, ki so ga zgradile mladinske brigade v štirih dneh pod vodstvom enega inženirja in nadzornika. Danes se je seveda v Brčkem že precej spremenilo, kakor se na Mladinski progi spreminja vsak dan: danes je nasip komaj zaznaven, jutri je že gotov, danes še niso položene tračnice, jutri že vozi vlak: veliki, 900 metrski železniški most, ki veže Gunjo z Brčkim, so Nemci pri umiku razstrelili, a je bil pred kratkim popravljen. In tako je ponton vsakomur, ki je prispel v Brčko, pričal o prvem podvigu mladinskih delovnih brigad.

Od Gunje se cepi poseben železniški tir, ki je že nedavno vezal preko pontona Gunjo z Brčkim. Tam, kjer se pri Gunji ta tir ocepí, se začneja Mladinska proga. Nato se Mladinska proga južno od Brčkega vpogiblje proti jugozapadu ter skoraj v ravni črti teče do Bijele, kjer se zopet lahko ukriví, ker zadene ob prve robove Majevice. To je prva sekcija, dolga 30 km in poteka v glavnem po ravnini. Danes teče tu že proga, vlak je že pred mesecem dni prvič pri-

peljal v Bijelo, ki leži na obronkih Majevice. To je bil eden izmed velikih praznikov vseh graditeljev Mladinske proge, bil pa je tudi velik dan za prebivalce ondodnih krajev, izmed katerih je marsikdo takrat videl vlak prvič v življenju.

Že takoj od Brčkega naletiš na progi na spomenike herojstva mladine Jugoslavije. Spomenik herojstva jugoslovanske mladine je že Mladinska proga sama, toda na vsej progi imaš nešteto mest, znanih in neznanih, kjer je dala mladina iz sebe vse, kjer je mladina ustvarjala naravnost čudeže.

Spomnimo se samo mostu Ličke brigade, ki leži nekaj kilometrov od Brčkega preko reke Brke. Bil sem na slavnostni otvoritvi tega mostu meseca junija. Miting so priredili Ličani kar na mostu, in ko je inženir sam prepeljal prvo lokomotivo preko mostu, so Ličanom stopile solze v oči. Pomislimo samo na to, da so Ličani zgradili most, ki je požrl na stotine kubikov betona in je dolg 40 m, v pičlih 15 dneh. Marsikateri mladinci — Ličani — so zvozili v 6 urah do 600 samokolnic. Toda taki niso samo Ličani. Taki so vsi mladinci, ki grade Mladinsko progo. Danes je na mostu Ličke brigade v srednji steber vklesana plošča z napisom: »Most Ličke brigadec.«

Spomnimo se Zagrebčanov, ki so v prvi zamenj gradili drugi most preko Brke. Tudi ta nosi napis: »Most brigade Zagrebačkog okruga.«

Spomnimo se samo najdaljšega mostu v prvi sekciji, ki ga je gradila I. udarna brigada Julijske krajine »Janka Premrla-Vojka«. 1000 kubičnih metrov betona je požrl 60 m dolgi most s 4 stebri preko Tinje. Treba pa je bilo izkopati prav tako 1000 kubičnih metrov zemlje za temelje. Toda brigada Julijske krajine je zgradila most 55 dni pred predvidenim rokom. Kajti vsak Slovenec in Italijan našega Primorja, ki sta bila v brigadi, sta se zavedala, da kramp, udarjen na Mladinski progi pomeni isto, kot borba primorskega in italijanskega ljudstva za Julijsko krajino in Trst. In njihova zmaga na Mladinski progi je zopet ponovna zmaga primorskega in italijanskega ljudstva v borbi za svoje pravice. To so veliki spomeniki brigad prve zamene. Toda tudi druge brigade kot I. udarna brigada ljubljanskega okrožja je dala iz sebe vse. Povprečni rezultat v doseženi kubaturi na posameznika je bil v teku dveh mesecev 2—2,4 kubika dnevno izkopane, prepeljane in nabite zemlje na nasip. Inženirji sprva niso mogli verjeti mladinskim podvigom, toda stalni uspehi, prekoračenje norme in mladinski polet jih je kmalu prepričal, da se je še njih prijel pri delu prav isti mladinski polet ter so tudi oni prav tako prepričani: 103 km dolga Mladinska proga preko težkega bosanskega terena bo gotova v šestih mesecih, namesto v treh letih, kot bi jo gradili brez tako silovitega mladinskega poleta.

S prihodom druge zamene pa se je pričela najtežja etapa Mladinske proge: II. in III. sekcija.

Od Bijele teče Mladinska proga nekaj časa ob robovih Majevice, nakar v ostrem ovinku zavije v dolino reke Tinje. Nato se prevrta skozi 389 m dolgi predor »Majeвица«, na 14. odseku II. sekcije, ter preide na III sekcijo v Mramor. Tam se skozi useke hribov in preko nasipov, ki so visoki do 14 m, prebije v 18. odseku skozi globok usek v Tuzlanski bazen ter pravokotno seka ozkotirno progo Tuzla—Doboj. Nato ostro zavije proti zapadu, poišče primereno dolinico ter v širokem loku obide hribovje na južni strani Tuzlanskega bazena ter se na Kiseljaku, v 19. odseku III. sekcije, spusti v dolino Spreče. Ves čas poteka skoraj proti vzhodu ter tik pred Živinicami prečka z velikim mostom reko Sprečo. Pri Živinicah, na 20. odseku III. sekcije se pričinja nova, IV. sekcija. Tam se proga zopet v lahнем ovinku krivi proti jugozapadu ter steče v ravni črti v banoviški bazen ter ob robovih Konjuh planine dospe do Banovičev, na km 105. Tudi v drugi zameni imamo nevidena herojstva naše mladine. Spomnimo se Orlovške soteske v II. sekciji. Že v prvi zameni se je kompresorska četa pod vodstvom čike Voja, starejšega vodnika in borca narodno osvobodilne borbe, sedaj borca za obnovo, zažrla v sotesko in čez nepolna dva meseca je 6000 kubičnih metrov kamenja pričalo, da je soteska, druga »Majeвица«, prebita. V drugi zameni pa so prišli Užičani in Hercegovci. Zagnali so se in postavili korito reke Tinje. Tam, kjer je tekla še pred mesecem dni Tinja, tam se danes dviga nasip in bo po njenem bivšem koritu v kratkem zdivil prvi vlak proti Banovičem. Spomnimo se samo strahotne nevihte v Orlovski soteski in Miče Djordjeviča, ki je z golimi rokami držal velik kamen, ki se je zaradi neurja zamajal v temeljih nasipa. Stari borec Užičkega partizanskega odreda ni hotel dopustiti, da bi se zrušil temelj. Toliko časa je držal z rokami in vzvodom veliko skalo, dokler je niso podprli z bruni. Nevihta pa je besnela dalje, toda ni mogla raznašati drugega kot drobno kamenje, deske in tramovje. Pet tisoč kubikov nasipa ni zamajala, ni premaknila — na njegovem braniku so se nahajali mladinci — inženjerji in Užičani.

Spomnimo se samo dvakrat udarne minerske brigade, brigade, ki je do danes pokazala na Mladinski progi največjo požrtvovalnost in največje samopremagovanje. Pred 76 dnevi marsikateri mladinec iz minerske brigade sploh ni vedel, kaj je kompresor. Danes dela z njim prav tako kot strokovnjak, še boljše kakor strokovnjak: mladinci minerske brigade so prebili zadnjih 14 m doljnega podkopa v 30 urah. Minerji-mladinci iz vse Jugoslavije so prebili predor

B. Jakac: Na Mladinski progi: Orlove stene. 1946.

Majeвица, ki je dolg 3899 m, pet dni pred potekom obveze, ki so jo dali maršalu Titu in 10 dni pred predvidenim rokom, dasi so se med delom pojavile nekatere težkoče in ovire, ki so zavrle delo. Sprva so delali brez naprav za ventilacijo, padali so zaradi slabega zraka v nezavest, toda vseeno so odhajali na delo v predor in delali, delali Kajti zavedajo se, da bo od dogotovitve predora odvisna otvoritev Mladinske proge. Rok, ki je predviden za otvoritev proge, je 29. november, naš državni praznik. Minerji pa so se zavezali, da bodo dogotovili predor do 7. novembra, do dneva obletnice Velike Oktobrske revolucije In vsa mladina, ki dela na Mladinski progi, in mi vsi smo prepričani, da bo predor gotov 7. novembra, saj so minerji s svojim delom že sami dokazali, da znajo ne samo delati, ampak tudi prekoračiti dane obveze. Predor Majeвица oziroma njegov daljni podkop je bil prebit 15. avgusta ob 20.14. Že nekaj dni pred prebitjem je vsa Mladinska proga spraševala, kdaj bo prebit predor. »15. zvečer!« so jim odgovarjali minerji. In tisti večer, 15. avgusta, so vsi mladinci pričakovali z radostjo in veseljem preboj predora. Točno ob 20.14 so strelji in velikanska grmada na Majevisi oznanili vsem graditeljem Mladinske proge: »Predor je prebit!« Velika zmaga minercev je tudi velika zmaga vseh graditeljev Mladinske proge, je velika zmaga vse mladine Jugoslavije. Za minerce in graditelje mladinske proge je bil preboj predora zopet velik praznik. Lahko pa rečemo, da je sleherni dan na Mladinski progi praznik za vse mlade graditelje, kajti od Brčkega do predora in od predora do Banovičev je še veliko velikih in težkih del, kot so nasipi, visoki do 14 m, velikanski useki, mostovi živa skala na IV. sekciji do Banovičev. To je le nekaj primerov herojstva mladih graditeljev, kajti vsi se zavedamo, da delamo na velikem delu.

Mladinska proga ni odjeknila samo v srcih mladine Jugoslavije, ampak tudi v srcih vse napredne mladine sveta. Kot govori danes vsa Jugoslavija o Mladinski proggi in njenih graditeljih, tako govori tudi vse progresivno človeštvo in progresivna mladina sveta. Toda pri napredni mladini sveta tudi ni ostalo samo pri besedah: bratske roke mladine Češkoslovaške, Poljske, Grčije, Albanije, Madžarske, Romunije, Bolgarije in slovenskih izseljencev v Franciji so nam prihitele na pomoč pri gradnji naše proge.

Mladinska proga ni torej samo kovačnica bratstva in ednosti mladine Jugoslavije, ona je kovačnica bratstva in enotnosti mladine vsega sveta.

»V skupnem delu, v skupnem sožitju, v kulturnem sodelovanju, v razgovorih in na mitingih,« tako izjavljajo mladinci inozemskih brigad, »se spoznavamo in utrjujemo bratstvo in enotnost med mladino Jugoslavije in naših narodov. Mladinska proga in delovni polet, organizacija mladine in vse, kar vidimo tu na proggi, vse to je za nas velika šola. Naša mladina se uči in se mora učiti od mladine Jugoslavije.«

Tudi za našo mladinsko organizacijo je mladinska proga velikega pomena. Za nas je kovačnica novih kadrov, kajti tu se kali in utrjuje značaj posameznega mladincea.

Mi smo mladi in polni življenja. Mladinska proga nam bo ostala vedno v srcih. V srca nam bodo vsajena tudi vsa druga dela, ki jih bo naša velika prihodnost že jutri postavila pred nas. Avtomobilska cesta Beograd—Zagreb, mesta, tovarne, ceste in proge bomo jutri gradili še z večjim elanom in še več nas bo — kajti zgled Mladinske proge je odjeknil in navdušil tudi velik del ostale mladine, ki je še do danes ostala mlačna in neodločna. Jutri bo z nami skupno zgrabila za krampe, saj smo na proggi in bomo povsod koristili največ samemu sebi: gradimo se, spoznavamo in utrjujemo dragoceno čustvo tovarištva in kolektiva, za nas že danes ni zaprek, ki jih ne bi premagali, krepimo si voljo, utrjujemo telo in ga s tem krepimo za nove fizične in duševne napore, ki bodo nujno potrebni pri nadaljnji izgradnji naše domovine.

Brigade druge zamene, 120 po številu, so uspešno zaključile meseca septembra dvomesečno delo na proggi. V glavnem je obstajalo delo brigad II. zamene v gradnji dolnjega ustroja, t. j. v zemeljskih delih na nasipih in betoniranju propustov, mostičev in drenaž. Zemeljska dela na prvi sekciji od km 0—30 so izvršile že brigade prve zamene. Po tem delu proge so že položene tračnice in vozi vlak. Težišče dela druge zamene je bila II. in III. sekcija, kjer so se zemeljska dela pričela prav za prav šele s prihodom druge zamene. Že v prvi zameni je delalo nekaj brigad na II. in III. sekciji, toda te so v glavnem čistile teren in na ta način pripravljale delovni prostor brigadam druge zamene.

Brigade druge zamene so dokončale v glavnem dolnji ustroj Mladinske proge. Ker pa je bil dolnji ustroj v I. sekciji končan že ob prihodu druge zamene, je druga zamena, ki so jo razmestili po I. sekciji, začela graditi že gornji ustroj železniške proge, t. j. dela na objektih kot so postaje in druge stavbe, ki so nujno potrebni pri vsaki železniški proggi.

Zemeljska dela na II. in III. sekciji, t. j. od kilometra 30—85, so se začela, kot smo že zgoraj omenili, s prihodom druge zamene. Zemeljska dela obenem z betonskimi dolnjega ustroja na II. sekciji so bila dovršena že 15. avgusta. Edino resno oviro je predstavljal na XIV. odseku II. sekcije v Tinji predor št. 2 »Majevica«. S skrajno požrtvovalnostjo dvakrat udarne minerske brigade, ki jo sestavljajo najboljši mladinci iz vse Jugoslavije, je bil predor »Majevica« dne 15. avgusta 1946 ob 20.14 po 76 dnevih in nočeh neprestanega dela — prebit.

Zemeljska dela na III. sekciji so tudi že končana. Posebno težak teren je na 15. in 16. odseku III. sekcije, kjer so na nekaterih mestih nasipi visoki do 14 m. Pomislimo samo, da je potrebno za zasutje dolinice, dolge le nekaj desetnih metrov, preko katere teče nasip, do 6000 kub. metrov zemlje in videli bomo, kako veliki so podvigi naše mladine. Z delom na IV. sekciji pa so pričeli šele 1. avgusta, takrat ko je bila sekcija ustanovljena in izmerjena. IV. sekcija se razteza od Živinice do Banovičev.

Brigade tretje zamene gradijo v glavnem gornji ustroj, to je postaje in druge objekte na I., II. in III. sekciji. Popravljajo in dokončujejo nasipe, ki se bodo verjetno nekoliko sesedli zaradi jesenskega deževja, gradijo pa tudi dolnji ustroj na zadnji, IV. sekciji do Banovičev. Brigadam tretje zamene je delo mnogo bolj olajšano kot brigadam prve in druge zamene. Brigade prve in druge zamene so si morale šele na proggi sami pridobivati izkustva v gradnji, poleg tega pa so se morale boriti še z mnogimi drugimi osnovnimi težavami: graditi so morale preko skoraj nedostopne Majevice ceste za avtomobile, da so jim kamioni lahko dovažali hrano in potreben material za gradnjo proge. Graditi so morale betonske vodnjake in loviti vsako kapljo vode, kajti vode v tistih krajih primanjkuje. Na nekatere sektorje morajo vodo dovažati s cisternami.

V prvi zameni je bilo 53 brigad s 14.000 mladinci, v drugi 120 brigad s 25.000 mladinci, v tretji pa je okoli 60 brigad s 16.000 mladinci. To so velike številke, ki pričajo, koliko naše mladine se je odzvalo prostovoljnemu delu na gradnji Mladinske proge, obenem pa potrjujejo, da bo naša Mladinska proga resnično zgrajena na naših žuljih in z našimi rokami v pričlem času 6 mesecev. September 1946.

Ive Šubic: Partizani.

JUGOSLOVANSKO LJUDSTVO JE OBSODILO NARODNEGA IZDAJALCA IN VOJNEGA ZLOČINCA DRAŽO MIHAILOVIČA

Komaj deset mesecev potem, ko je hrabra Jugoslovska armada pregnala iz naše domovine in uničila okupatorsko vojsko ter domače izdajalce, je v roke organov ljudske oblasti prišel tudi največji izdajalec jugoslovanskih narodov in vojni zločinec Draža Mihailović, ki so ga 13. marca 1946 na mojstrski način aretirali organi Uprave državne varnosti.

Po aretaciji Draže Mihailovića je minister za notranje zadeve Aleksander Ranković na drugem izrednem zasedanju Ljudske skupščine med drugim izjavil: »Z aretacijo tega izdajalca je propadla podla kampanja in politika reakcionarnega inozemskega tiska... Dovolj je razlogov, da številni njegovi pomagači in sodelavci pri strašnih zločinih — bodisi v inozemstvu, bodisi tisti, ki so se morda slučajno zatekli v našo državo — ne bodo mirno spali, ko bodo zvedeli, da je v roke ljudske pravice prišla najbolj dragocena živa priča vseh zahrbtnih načrtov proti naši državi in ljudstvu. Ni dvoma, da je Draža Mihailović bil zadnje upanje vseh reakcionarjev v državi in inozemstvu, reakcionarjev, ki odkrito ali prikrito delujejo proti FLRJ. A te nade so ostale samo glas vpijočega v puščavi, mi v državi pa smo enkrat za vselej napravili konec četniškemu razbojništvu!«

Narodi Jugoslavije so z velikim zadovoljstvom in navdušenjem sprejeli vest o Mihailovićeви aretaciji. Ljudstvo iz vseh krajev države je ministru za notranje zadeve Rankoviću začelo pošiljati na tisoče in tisoče pozdravnih in zahvalnih brzojavk. V njih je opisovalo svoje gorje in naštevalo najogabnejše zločine,

ki jih je bil nad njimi zakrivil Mihailović s svojimi krvoželjnimi četniškimi tolpmi. V teh brzojavkah in pismih je jugoslovska ljudstvo hkrati zahtevalo najstrožjo kazen za Mihailovića in izražalo svoje globoko prepričanje, da bo ljudsko sodišče nad krvnikom in izdajalcem Mihailovićem izreklo pravično sodbo. Nekaj teh pisem in brzojavk je Ljudska fronta Jugoslavije zbrala in izdala v knjigi z naslovom »Pričevanje ljudstva o izdaji in zločinih Draže Mihailovića«, ki bo poleg mnogih drugih dokumentov ostala v zgodovini zgovorna priča, kake muke in žrtve je moralo naše ljudstvo zaradi narodnih izdajalcev prenašati v svoji borbi za svobodo in resnično demokracijo.

Številne čestitke in zahvalne brzojavke je minister za notranje zadeve Ranković prejemal tudi iz inozemstva od naših rojakov in raznih demokratičnih organizacij. Veselju in zadovoljstvu jugoslovanskega ljudstva zaradi aretacije Draže Mihailovića so se pridružile demokratične množice sveta, ki se bore za popolno uničenje fašizma in njihovih korenin ter za utrditev svetovnega mira.

Na drugi strani pa se je tedaj močno razburila vsa mednarodna reakcija. Upravičeno se je namreč zbala, da bo Mihailović razkril njeno podlo in zločinsko delovanje proti narodom Jugoslavije, ki so procentualno prispevali največ žrtev za skupno zavezniško stvar, za zmago nad fašizmom. Ameriški reakcionarni krogi so v New Yorku sestavili tako imenovani »odbor za pravično sojenje Draži Mihailoviću«, vlada Združenih držav Amerike pa je vladi FLRJ poslala

Draža Mihailović (na levi) in Moljević (na desni) pred sodiščem.

dve noti zaradi sojenja izdajalcu Mihailoviću, s katerima se je skušala vmešavati v naše notranje zadeve. Naša vlada je na prvo noto odgovorila iz diplomatske in zavezniške vladnosti, na drugo pa ni dala nikakega odgovora, ker je bila nota nepravniška in nezavezniška. Ta ameriška akcija pa je bila samo nov dokaz, kako strupen sovražnik nove Jugoslavije je svetovna reakcija, kako močno njeno upanje in velika opora je bil ravno narodni izdajalec in vojni zločinec Draža Mihailović.

Narodi Jugoslavije, svobodni in suvereni, so vojnega zločinca Mihailovića in njegove zločinske pajdaše kljub raznim poizkusom vmešavanja v naše notranje zadeve 10. junija 1946 postavili pred ljudsko sodišče. Na zatočni klopi na Topčideru v Beogradu so se morali pred vojaškim senatom Vrhovnega sodišča FLRJ za svoje narodno izdajstvo in najstrašnejša zverstva poleg krvnika naših narodov Draže Mihailovića zagovarjati tudi naslednji njegovi zločinski pomagači:

dr. Moljević Stevan, član štaba četniške vrhovne komande in predsednik Mihailovićeve politične organizacije, tako imenovanega »ravnogorskega odbora«; Žujević Mladen, četniški komandant za Dalmacijo, zahodno Bosno in Liko; dr. Topalović Živko, agent gestapa in Dražin sodelavec; Vilović Džure, propagandist »ravnogorskega odbora«; Radić Rade, četniški komandant za Bosno; Vranješević Slavoljub, četniški komandant v zahodni Bosni; Glišić Miloš, komandant Nedićevih in Mihailovićevih četniških tolp; Jovanović Slobodan, predsednik kraljevske jugoslovanske vlade v inozemstvu; dr. Purić Božidar, predsednik kraljevske jugoslovanske vlade v inozemstvu; dr. Ninčić Momčilo, zunanji minister v emigrantskih vladah; Živković Peter, pomočnik vrhovnega komandanta »jugoslovanske vojske« in vojni minister v emigrantski vladi; Knežević Radoje, minister dvora v emigrantskih vladah; dr. Gavrilović Milan, minister emigrantskih vlad; Knežević Zivan, šef vojnega kabineta emigrantskih vlad; Fotić Konstantin, poslanik kraljevske emigrantske vlade v Washingtonu; Jovanović Dragoljub, Nedićev župan Beograda in izredni komisar; Dinić Tasij, Nedićev minister notranjih zadev; Jonić Velibor, Nedićev prosvetni minister; Dokić Džure, prometni minister v Nedićevo vladi; Mušicki Kosta, komandant Nedićevih četnikov; Pavlović Boško, pomočnik komandanta Srbske dobrovoljske straže; dr. Lazar Marković, minister v p. in dr. Kumanudi Kosta, minister v p.

Javno sodno razpravo je vodil predsednik vojaškega senata polkovnik Mihajlo Džordžević, obtožbo pa zastopal zastopnik vojnega tožilca Jugoslovanske armade polkovnik Miloš Minić. Zastopnik vojnega tožilca je ves prvi dan čital obširno in jasno, s številnimi dokazi podkrepljeno obtožnico. Sodišče in vsemu jugoslovanskemu ljudstvu je prikazal vse strahote narodnega izdajstva in vojnih zločinov, ki so jih obtoženi v najtesnejšem sodelovanju z okupatorji storili nad našimi narodi. Na koncu obtožbe je zahteval, naj sodišče izreče ostro in neusmiljeno kazen. S tem je tolmačil misli in čustva vseh jugoslovanskih narodov, ki so prav zaradi teh sodelavcev z okupatorji med osvobodilno vojno pretrpeli nepopisno gorje in toliko žrtev.

Velika dvorana letnega pešadijskega učilišča na Topčideru je bila nad mesec dni polna poslušalcev, ki so iz vseh krajev države prihajali na razpravo. Vsak dan so se menjavale deputacije ljudstva iz posameznih federalnih enot. Na ta način je zgodovinskemu procesu proti Mihailoviću moglo prisostvovati na tisoče naših delavcev, kmetov, delovnih inteligentov, žena, mladincev, invalidov, borcev in oficirjev JA. Ljudi, ki so bili očividci četniških grozodejstev, ali pa so morda sami na lastni koži občutili vse strahote Mihailovićevega narodnega izdajstva in zverstva kraljevih četnikov. Preko radia in časopisov pa je proces spremljalo vse jugoslovansko ljudstvo, ki je z zaupanjem v ljudsko sodišče zasledovalo potek razprave, hkrati pa z gnusom obsojalo početje reakcionarnih krogov v Ameriki in Angliji, ki so moralno in

materialno podpirali Mihailovićeve četniške tolpe v njihovi borbi proti Narodno osvobodilni vojski, kar je bilo s samim Mihailovićevim priznanjem in z mnogimi dokumenti razkrito in ugotovljeno na razpravi.

Proces je z največjo pozornostjo zasledovala tudi vsa mednarodna javnost. Demokratske množice v svetu so ga spremljale s simpatijami, mednarodni reakcionarji in imperialistični mešetarji pa z jezo nad svobodoljubnimi narodi Jugoslavije, ki so z vso odločnostjo in doslednostjo razkrivali njihovo protidemokratsko delovanje proti svobodi naših narodov. Svetovno javnost so o poteku razprave obveščali številni inozemski novinarji, dopisniki vseh večjih tujih časopisov, časopisnih agencij in radijskih družb. Naša vlada jim je omogočila, da so svoja poročila lahko brez vsake cenzure in radiotelegrafsko s same sodne dvorane sproti pošiljali svojim uredništvom. Mnogi novinarji so pisali objektivno in pošteno, žurnalisti reakcionarnega Hearstovega časopisnega trusta, ki so nekdanj po navodilih izdajalske kraljevske vlade v Londonu pogrevali bajko o »legendarnem gorskem carju«, pa so naše gostoljubje izkoristili za laži o procesu in klevete proti novi Jugoslaviji.

Po več kot enomesečni temeljiti sodni razpravi, ko je sodišče podrobno zaslišalo vse obtožence in številne priče, prečitalo nad tisoč originalnih pisanih dokumentov iz arhiva kraljeve jugoslovanske vlade v emigraciji in Mihailovićevega štaba, ko je vojaški senat čul jasne ugotovitve vojnega tožilca v njegovem zaključnem govoru, slišalo klavno in frazersko obrambo, in ko je ljudsko sodišče nazadnje čulo tudi zaključne besede vseh obtožencev, je vojaški senat Vrhovnega sodišča FLRJ izrekel ostro in pravično kazen. Draža Mihailović z desetimi soobtoženci je bil obsojen na smrt z ustrelitvijo, ostali obtoženci pa na prisilno delo z odvzemom svobode od enega leta in pol do dvajsetih let. Vsi na smrt obsojeni zločinci, ki so nekdanj hladnokrvno in sadistično ukazovali klanje nedolžnega ljudstva, so tedaj strahopetno zatrepetali za svoja življenja.

Po razglasitvi obsodbe so obtoženci vložili prošnje za pomilostitev. Prezidij Ljudske skupščine je naslednjega dne odklonil prošnje za pomilostitev in vse smrtne kazni so bile nato izvršene. S tem je bilo v veliki meri zadušeno junaškim narodom Jugoslavije, ki sedaj zahtevajo, da nam po določenih krimske konference izroče še ostale vojne zločince, predvsem pa krvnika Anteja Pavelića, da bodo na kraju svojih zločinov zanje prejeli pravično kazen!

Zgodovinska razprava proti Mihailoviću in soobtoženim je pokazala in dokazala, da je bila obtožba proti Mihailoviću tako v celoti kot tudi v posameznih točkah popolnoma utemeljena. Vsak odstavek obtožbe so potrjevale številne priče, podkreplevalo pa ga je tudi okrog tisoč pisanih originalnih dokumentov, ki so bili prečtani na razpravi. Zaradi tako popolnega dokaznega gradiva je bil Mihailović prisiljen, da je v svojem zaslišanju popolnoma ali pa vsaj delno priznaval vsa kazniva dejanja, katerih je bil obtožen.

Med več kot enomesečno razpravo se je jasno pokazalo, da je bila splošna linija vseh obtoženih izdajstvo naroda in podpiranje fašističnih okupatorjev pri vseh njihovih poskusih, da zaduše narodno osvobodilno gibanje. Za narode Jugoslavije je bila po okupaciji najbolj pereča naloga: borba proti fašističnim okupatorjem in za narodno osvoboditev. Široke ljudske množice so hotele in bile pripravljene, da se upro fašističnim osvajalcem, kar so tudi storile na poziv Komunistične partije Jugoslavije.

Proti osvobodilnemu gibanju narodov Jugoslavije pa so se poleg fašističnih okupatorjev začeli z vsemi sredstvi boriti tudi domači izdajalci vseh vrst, od Rupnika, Nedića, Pavelića in Mihailovića ter njim podobni domači hlapi in pomagači okupatorjev. S pomočjo fašističnih okupatorjev so za vsako ceno hoteli zadušiti vseljudski upor, da bi tako po končani vojni mogli v Jugoslaviji vzpostaviti režim diktature in nacionalnega zatiranja, v posameznih krajih Jugoslavije pa celo iztrebljenja posameznih narodov. Zanje ni bila

najbolj pereča naloga borba proti okupatorjem in za svobodo, ampak borba za uničenje osvobodilnega gibanja narodov Jugoslavije in vsakega posameznika, ki se je boril proti okupatorjem. Bali so se osvobodilne borbe jugoslovanskih narodov in mislili, da bodo s sodelovanjem z okupatorjem zavrli in uničili narodno osvobodilno gibanje ter s tem odstranili nevarnost, ki so jo v njem videli za svoje protiljudske koristi. Za vsako ceno in na vsak način so si hoteli zavarovati položaj, ki so ga dvajset let imeli v bivši Jugoslaviji na škodo vseh njenih narodov.

Vsi narodni izdajalci in vojni zločinci so pred ljudstvom in svetovno javnostjo opravičevali svoje delo z najpoddeljimi lažmi in izgovori, češ da se bore »proti komunizmu« in da »rešujejo narod«. Razprava proti Mihailoviću pa je z izredno jasnostjo pokazala, kako lažne so bile vse te njihove krilatice. Vsi izdajalci so vedeli, da so široke ljudske množice sodelovale v osvobodilnem gibanju, da niso vsi njegovi pristaši komunisti in da je glavni cilj narodno osvobodilne borbe narodno osvobodjenje izpod jarma fašističnih okupatorjev. Na razpravi se je jasno videlo, da so vsi narodni izdajalci širili te lažne krilatice v svet predvsem zato, da bi zavedli domače ljudstvo in svetovno javnost, češ da v Jugoslaviji ni narodno osvobodilna borba proti okupatorjem, ampak državljanska vojna. Računali so, da bodo na tej osnovi morda dobili pomoč v inozemstvu. Njihove lažne krilatice pa so najbolje razgalili njihovi vojni zločini.

Dokazano je bilo, da domači izdajalci niso pobijali samo komuniste, ampak vsakega, ki je sodeloval v borbi proti okupatorjem, ali to borbo na kateri koli način podpiral — Nadalje je bila do kraja razkrita gnusna laž okupatorjevih pomagačev, da so s svojo borbo proti narodno osvobodilnemu gibanju »reševali narod«. Resnica je prav nasprotna! Mihailović in njegove krvoločne četniške tolpe so klale in uničevale srbski narod ter druge narode Jugoslavije. V svojih zločinih so se posebno razbesneli prav nad srbskim narodom, ki se je prvi dvignil v borbo. Ko so Mihailovićeve četniki po vaseh klali srbsko ljudstvo, so sodelavci izdajalca Nedića skupno z Nemci samo v Jajincih pobili sedemdeset tisoč ljudi, na desetisoče Srbov, med njimi mnogo žena in otrok, pa po ostalih srbskih krajih. Tako je sedaj pred narodi Jugoslavije in pred vsem svetom do kraja razkrinkana ogabna parola »reševanja naroda«. Z obrazov okupatorjevih pomagačev je za vedno sneta krinka lažnega »nacionalizma« in »antikomunizma«. Proces je nadvse jasno potrdil da so le umazana tolpa narodnih izrodov, ki se je globoko pogreznila v blato narodnega izdajstva in oblila z nedolžno krvjo jugoslovanskih narodov.

Vsi naši narodni izdajalci so se znašli na skupni črti borbe proti narodno osvobodilnemu gibanju. Ko so podpirali okupatorje, so tudi med seboj najtesneje sodelovali. Mihailović se je bratil z Nedićem, Pavelićevimi ustaši, Rupnikovo in Rožmanovo belo gardo ter z ostalimi oboroženimi tolpmi narodnih izdajalcev. Nedić in Mihailović sta se za skupno borbo proti partizanom sporazumela že 1941. leta njune četniške tolpe pa so se skupno z Ljotićevimi fašisti na koncu 1941. leta združile pod poveljstvom »kraljevega vojnega ministra in vrhovnega komandanta jugoslovanske vojske v domovini«, vojnega zločince Draže Mihailovića.

Razprava je nadalje razkrila in potrdila, da se je jugoslovanska emigrantska vlada z bivšim kraljem Petrom na čelu krčevito oklenila krvnika naših narodov. Mihailoviću je dajala avtoriteto edinega zakonitega predstavnika v okupirani domovini in ga z vsemi sredstvi moralno, politično in materialno podpirala, čeprav se je v Jugoslaviji edino Narodno osvobodilna vojska borila proti okupatorjem. Na način je reakcionarna monarhistična klika hotela ohraniti zakonitost in kontinuiteto begunske vlade in monarhije. S tem je pred zavezniki hotela sebi in Mihailoviću za-

varovati vso podporo, čeprav je Mihailović s svojimi četniškimi tolpmi v borbi proti Narodno osvobodilni vojski najtesneje sodeloval s fašističnimi okupatorji.

Tudi velika večina reakcionarnih politikov iz vodstev bivših političnih strank je najtesneje sodelovala z Mihailovićem in njegovo »ravnogorsko organizacijo«. Na koncu 1943. in v začetku 1944. leta je prišlo do formalne združitve vodstev vseh starih protiljudskih strank in Mihailovićeve »ravnogorske organizacije«. Ta izdajalska organizacija se je na četniškem kongresu v vasi Ba nazvala »jugoslovanska demokratska narodna zajednica«, ki je bila z vednostjo in pomočjo okupatorjev osnovana za borbo proti narodno osvobodilnemu gibanju v Jugoslaviji. Iz Mihailovićevega priznanja in originalnih dokumentov je bilo ugotovljeno, da je dr. Maček z vodilnimi osebami svoje stranke vzdrževal zveze z Mihailovićem. Prav tako je neizpodbitno potrjeno, da so tudi slovenski reakcionarji, sodelavci z okupatorji, na liniji borbe proti Osvobodilni fronti najtesneje sodelovali z narodnim izdajalcem in vojnim zločincem Mihailovićem.

S svojim zločinskim delom so vsi narodni izdajalci slabili vojne napore Jugoslavije. S tem so neprecenljivo škodili ne samo Jugoslaviji, ampak tudi skupni zavezniški borbi proti fašističnim osvajalcem. Čeprav so nemško-italijanski okupatorji poleg pomoči, ki so jim jo dajali domači hlapci, morali proti NOV in POJ imeti okrog štirideset svojih in satelitskih divizij, je popolnoma jasno, da bi morali pripeljati v Jugoslavijo še več svojih divizij, če ne bi dobivali dragocene pomoči od svojih hlapcev in pomagačev v Jugoslaviji.

Mihailović pa se je v svoji borbi proti svobodoljubnemu jugoslovanskemu ljudstvu povezoval tudi z izdajalci in reakcionarji v Grčiji, Albaniji, Bolgariji, Rumuniji in Madžarski. Povezal se je z grškim fašistom Zervasom, albanskim izdajalcem Muharemom Barjaktanom, z bolgarskimi okupatorskimi komandanti kot z generaloma Štančevom in Marinovom, z bolgarskimi reakcionarji Gemetom, Veljčevom, Ginerškim, z romunskim fašistom Horijom Simom in reakcionarjem Maniuom, z generalom Ujsasijem in ministrom Kalajem v Madžarski. Vsa ta reakcionarno-fašistična klika je materialno podpirala Mihailovića, ki je hotel z njeno pomočjo zadušiti osvobodilni boj naših in drugih narodov ter na Balkanu ustvari blok profašističnih držav, naperjen proti Sovjetski zvezi.

Razprava je končno z Mihailovićeve priznanji in mnogimi originalnimi dokumenti razgalila in dokazala, da so angleški in ameriški vojaški predstavniki kot kapetan Hudson, polkovnik Bailey in drugi, ki so bili v Mihailovićeve štabu, podpirali in hujskali Mihailovića na borbo proti partizanom. S tem so prav za prav podpirali njegovo sodelovanje s fašističnimi okupatorji in borbo proti Narodno osvobodilni vojski Jugoslavije. Delovanje teh oficirjev je bilo izraz politike reakcionarnih krogov v inozemstvu, ki so hoteli političnemu razvoju na Balkanu dali smer, ki bi odgovarjala njihovim imperialističnim interesom, ne pa koristim balkanskih narodov. Popolnoma jasno je, da se Mihailović ne bi mogel tako dolgo obdržati, če ne bi dobival moralno, politično in materialno pomoč iz inozemstva, ki mu je olajševala, da je mogel pred ljudstvom prikrivati svoje sodelovanje z okupatorji. Posebno velike koristi je imel Mihailović zaradi prihoda ameriških oficirjev v njegov štab 1944. leta, ko so ga zapustili angleški oficirji. Tedaj so njegove četniške tolpe in on sam že odkrito in očitno sodelovali z okupatorji ter njihovimi hlapci. Ker so ti ameriški oficirji ostali v njegovem štabu vse do januarja 1945. leta, je to Mihailoviću omogočilo, da je mogel skoraj do popolnega razpada in uničenja svojih četniških tolpe zavajati nekatere ljudi, češ da ne sodeluje z okupatorji. Brez dvoma je, da bi Mihailovića in njegove četniške tolpe, če ne bi dobivale pomoči iz tujine, mogli mnogo prej in z manjšimi žrtvami uničiti.

OBSODBA LJUBLJANSKEGA ŠKOFA DR. ROŽMANA

V soboto, 21. septembra 1946, je pred okrožnim sodiščem v Novem mestu izjavil bivši župni upravitelj v Trebnjem Franc Fortuna naslednje: »Prvič sem tu zaradi stališča cerkvenih predstavnikov do Osvobodilne fronte... in tretjič zaradi svojega osebnega zlega delovanja... Če je imela cerkev kaj brezverskega obsoditi, naj bi to storila enkrat za vselej. Tisti, ki bi nam morali reči: „Duhovnik, miruj!“ so nas nagovarjali, naj vztrajamo pri svojem protinarodnem delu.«

Obtoženi Fortuna je s temi povedal bridko resnico in znova je poudaril žalostno dejstvo, da je sovražno zadržanje cerkvenih predstavnikov na Slovenskem, ki se ni izražalo le v enkratnem, temveč neprestanem, štiri leta trajajočem delovanju tako ljubljanskega škofa kot njegovih najožjih in širših sodelavcev-duhovnikov, vzrok, pobuda in celo ukazi za izdajalsko delovanje skoraj vse slovenske duhovščine brez izjeme. Pravilno pravi Fortuna, da bi morala tista višja duhovščina tako s škofom na čelu kot sedaj brez njega, ki ima oblast in zato tudi vso odgovornost ukazati slovenski duhovščini, naj vsaj miruje. A tega ni storila ne takrat in ne danes in je, sama protinarodna in hoteč z okupatorjevo pomočjo zatreti vsako, tudi najmanjšo svobodno misel in voljo, podrejeno duhovščino neprestano hujskala, bodrila in ji pomagala v protinarodnem in izdajalskem delu.

Od kod in zakaj to? Od kod to besno in nespravljivo sovraštvo slovenske višje in nižje duhovščine do Osvobodilne fronte, do slovenskega naroda samega, do prave in resnične sedanje in neuničljive svobode, do vsega tistega, kar je dejansko dobrega, lepega in naprednega na svetu, do prave in resnične demokracije? O tem bi se dale pisati debele knjige, vendar se mnogo tega da povedati tudi v skrajšani obliki in na poljudnejši način.

I.

Vsakemu sta znani dve besedi: fašizem in katoliška akcija. Dasi si je glede vsebine prve besede na jasnem prav vsak, pa vendar še marsikdo okleva glede druge, kajti nebroj truda in naporov si je dala katoliška cerkev s svojim središčem, Vatikanom na čelu, da bi zabrisala pravi pomen te edinstvene organizacije in končno le prepričala verne ljudi, da je to nekaj samo verskega in strogo cerkvenega. Pri rokah imam drobno knjižico, eno od tistih zloglasnih salezijanskih knjižic, ki je izšla leta 1935 in nosi naslov »Zavednost«. Knjižica razpravlja v poljudni obliki prav o katoliški akciji in na strani 4 in sl. takole pravi: »Vse države se danes oborožujejo. Vse vzgaja že nežno mladino v vojaštvo. Vsak državljan mora biti vojak. Polna militarizacija. Isto je danes potrebno v tem duhovnem kraljestvu, ki je Kristusova cerkev. Vsi moramo postati vojaško razpoloženi in navdahnjeni. Vsi izvežbani. Vsi pripravljani. Vsi odločno odločni. Zakaj? Ne varajmo se. Vojska je. Ni mir...« (To je bilo, poudarjam, zapisano že leta 1935, ko se preprostemu človeku še zdaleka ni sanjalo o kakšni vojni. Vendar, cerkev je pod krinko KA že klicala pod orožje, že v nemala v dušah svojih vernikov bojno razpoloženje. Kot Hitler in Mussolini!) Dalje govori knjižica, zakaj se je potreba oboroževati in pripravljati na vojno in pravi: »Ali ne izpodrivajo Gospoda na vsej črti? Iz duš, iz družin, iz šol, iz gledališč, iz vzgajališč, iz trgovine, iz uprav, iz držav?... Prvo, kar moraš dobro, kar moraš stalno vedeti je, da je vojska in ne mir. Da si vojak. In da imaš dolžnosti, ki jih ima vojak!«

Leta 1935 torej nikakor še ni bilo vojne, a Vatikan jo je enako kot Hitler in Mussolini že dobro čutil. In proti komu naj bi se oboroževali vojaki-verniki? Proti Hitlerju in Mussoliniju gotovo da ne, ker je slutila cerkev nevarnost prav tam kot oba ta dva največja razbojnika vse človeške zgodovine sploh, nevarnost v deželi, kjer vlada resnična svoboda, prava

demokracija, sreča in velika naprednost, v Sovjetski zvezi. Nič ni potem težko razumeti, da je tudi slovenska duhovščina, vodena od takih miselnosti in naukov, bila s svojim škofom na čelu takoj pripravljena prijeti za orožje, ko je začela pretiti »dejanska nevarnost«, ko se je dvignil na odpor za svobodo, boljše in srečnejšo bodočnost celokupen slovenski narod pod vodstvom svoje Osvobodilne fronte. Znani belogardistični in domobranski katekizem »200?« je jasno, kot bi to pisal sam Mojzes, zapisal, da je Osvobodilna fronta največji narodni sovražnik (vpr. 150) in da je vsakega vernega katoličana »prva dolžnost boriti se z vsemi dovoljenimi sredstvi proti zločinski Osvobodilni fronti« (153). Ta boj je vsekakor mogoč in tudi uspešen in zmagovit (154). »Dovoljena sredstva« v borbi proti OF so uporaba orožja (181).

Čeprav se je KA še tako skrivala pod vsemogočimi izgovori, da je nekaj povsem verskega in cerkvenega, vendar ni mogla skriti tega in predvsem tega ne, da je prav za prav dobro organizirana vojaška organizacija, ki se pripravlja že dobrih deset let, se uri in izpopolnjuje in samo čaka, kdaj lahko udari po sovražniku — po resnični svobodi, naprednosti in pravi demokraciji. Več kot jasno in razumljivo je, da člani KA zato niso izstrelili niti enega naboja nafašistične okupatorje in prav tako tudi ne na tisti del slovenskega naroda, ki je okupacijo zemlje odobral, to se pravi, odobral suženjstvo, nazadnjaški fašistični red in fašistično samovoljo. Pač pa so bili prav člani KA med prvimi, ki so začeli streljati na partizane in skušali z vsemi »dovoljenimi« sredstvi uničiti svobodoljuben, demokratičen in po boljšem življenju stremeči polet in borbo lastnega naroda.

Katoliška cerkev s političnim Vatikanom na čelu je že dalj časa v svoji reakcionarnosti pravilno spoznavala, da ji svobodoljubni svet, svobodoljubni ljudje, ljudje, ki jim je resnično za veliko storilnost, za velika dela, za zemsko srečo tako poedincev kot vse družbe, polagoma polze iz njenih reakcionarnih rok in objemov in da si preko njenih okostenelih cerkvenih predpisov in zahtev (ne rečem: verskih resnic!) iščejo in utirajo samostojno svojo pot in cilje svoje zemeljske sreče, svobode in napredka. Znano pa je, kako je cerkev v vseh časih in tudi v današnjih dneh nastopala proti vsakemu takemu človeku. Obsojala jih je kot krivoverce, čeprav to nikdar niso bili niti za trenutek, temveč samo ves čas njena živa in slaba vest, sežigala jih na grmadi, jih vplapljala v vodi, izročala rabljam v obešenje in obglavljenje in jih obsojala na stroge cerkvene kazni, ki naj bi človeka spremljale celo preko groba. Te in take »idealne« uspehe pa je katoliška cerkev mogla dosegati samo takrat, ko so jo svetne oblasti ubogale in ji taka »krivoverstva« pomagale zatirati. Večkrat se je za trenutek sicer primerilo, da se je tej ali oni državi posrečilo osamosvojiti se kvarnega cerkvenega vpliva in da je začela živeti svoje samostojno življenje, a nazadnjaška, kot je bila, je kmalu spoznala, da ji je sodelovanje s cerkvijo le v korist za dosego svojih nazadnjaških zahtev in ciljev in se je zato s cerkvijo kmalu sprijaznila. Prav lep zgled za to imamo v obeh velikih fašističnih državah novejšje dobe, v Nemčiji in Italiji. Prvotni državni program obeh držav je bil spočetka cerkvi zelo sovražen, a nazadnjaški fašizem, ki si je nadel kot eno glavnih nalog zatreti vsako svobodo delovnih množic in jih narediti za prave sužnje svojih kapitalističnih in gospodarskih teženj, je prav kmalu spoznal, da mu more cerkev pri tem nuditi dragoceno pomoč in obe državi sta s cerkvijo sklenili tako zvane konkordate ali prijateljske pogodbe in obljubili prijateljsko pomoč in sodelovanje.

Vsi trije, obe državi in cerkev, so kmalu spoznali, da se svobodoljubnega duha delovnih množic in njihove silne želje po napredku in sreči ne da tako eno-

stavno zatreti s sredstvi, ki so bila takrat znana in na razpolago. Vsi so zato skovali posebno orožje, vojsko in jo dobro opremili in izurili z neprestanim vežbanjem. Državi s tanki, topovi in avioni, cerkev pa z »močjo duha resnice«. Vsakemu je nadaljnji potek znan. Kamor je prišel državni in cerkveni fašizem, ta slednji skrbno skrit pod krinko KA, je v prvi vrsti začela trpeti svoboda, uničevale so se velike snovne in duhovne dobrine naprednih duhov in skušalo se je uvesti in izvesti resnično suženjstvo duha in telesa. Začeli so padati borci za svobodo, po ječah in internacijah je umirala svobodna misel in cerkev je vse to blagoslavljal in sodelovala pri izdajanju svobodoljubnih ljudi.

II.

Kako je bilo pri nas aprila 1941? Nemški fašizem je zaradi napačnih podatkov skrajja nastopil na Stajerskem, Gorenjskem in v Zasavju sovražno proti duhovščini. a je kasneje to napako popravil. italijanski fašizem pa se je, kot je znano, takoj odkrito povezal s predstavniki katoliške cerkve v tako zvani Ljubljanski pokrajini in s pomočjo članov slovenske KA začel iskati in vohuniti v prvi vrsti za svojimi največjimi in neizprosni sovražniki — predstavniki in člani edino demokratične in svobodoljubne stranke na Slovenskem, Komunistične partije.

Državni kot cerkveni fašizem je že dalj časa slutil in prepoznal kot edinega upoštevanja vrednega in nevarnega nasprotnika samo še v Komunistični partiji. Zakaj, ni težko uganiti. Samo Komunistična partija je bila in je tista, ki je dosledno, nenehoma in pripravljena prav na vse žrtve stopila v odprto borbo za narodno svobodo, katero je prav fašizem, kjer koli se je pojavil, hotel povsod uničiti z vsemi močmi in sredstvi. Samo Komunistična partija je bila in je tista, ki se povsod bori za resnično demokracijo, ker je sama v vsem svojem bistvu resnično demokratična, to se pravi, da dosledno in neomajno stremi za tem, da je izključni nosilec in izvrševalec vse oblasti v državah samo delovno ljudstvo. Jasno, da je temu nasprotoval in še nasprotuje prav fašizem, ki predaja v državah, v katerih je živel in še živi, oblast le v roke poedincev in to iz vrst kapitalističnih vladajočih razredov. Samo Komunistična partija je in je bila tista, ki se je povsod dosledno borila za pravice, dostojno in človeka vredno življenje delovnega ljudstva, dočim je fašizem nasprotno hotel delovno ljudstvo napraviti za razred sužnjev, izkoriščancev in popolnoma odvisnih in brezvoljnih robotov, in slednjič, samo Komunistična partija je bila in je tista, ki stremi po vsestranskem napredku, po zboljanju načina in oblik življenja, po večji izobrazbi, po pravicah šolanja in izobraževanja vseh ljudskih množic. Iz zopet temu se protivi fašizem, trdeč, da je neuko, nazadnjaško in v bednih razmerah živeče ljudstvo laže vladati in laže z njim ravnati kot z brezumno živino.

Razumljivo je torej, da so se dogodki na Slovenskem vršili tako kot so se. Ko se je aprila 1941 prav na pobudo, s pomočjo in izredno požrtvovalnostjo vodilnih članov Komunistične partije osnovala slovenska Osvobodilna fronta, v katero so stopili in še pozneje pristopali pošten in zavedni Slovenci, politično prej organizirani pa tudi neorganizirani, je padla takoj vsa besnost in sila državnega in cerkvenega fašističnega divjanja najprej in v najhujših oblikah prav na komuniste. Zakaj, kot je rečeno, sta oba fašizma prav v komunistih dobro čutila svoje najdoslednejše in najneizprosnejše sovražnike. Ali povedano še drugače: oba fašizma sta pravilno spoznala, da bi se slovenski narod nikdar ne uprl in nikdar ne začel borbe s fašizmom, če bi ga ne vodila moč, sila, poštenost in heroični idealizem članov Komunistične partije. Vsem tem velikim junakom je bila smrt malenkost, največja želja in ukaz pa srečna in svobodna slovenska zemlja.

Kar je potem sledilo, je znano. Oba fašizma sta organizirala ves svoj aparat za iskanje, preganjanje, odkrivanje in uničevanje najboljših in najidealnejših borcev Osvobodilne fronte. Da bi laže slepila še nerazgledane, počasi misleče, preproste in verne Slo-

vence, je ljubljanski škof kaj kmalu proglasil celotno Osvobodilno fronto kot organizacijo brezbožnega komunizma, katere edini cilj da je uničenje vere in slovenskega naroda, proglasil je dalje, da se vsak, kdor že samo sodeluje z Osvobodilno fronto, sam izobči iz cerkvenega občestva in slednjič je proglasil in ukazal, da se je proti Osvobodilni fronti dolžan boriti prav vsak, da celo pod kaznijo smrtnega greha.

III.

Iz vsega zadržanja ljubljanskega škofa v času narodno osvobodilne borbe in pod zgoraj omenjenimi vidiki je torej jasno razvidno dvojje: 1. ljubljanski škof se je kot verni sluga nazadnjaškega cerkvenega fašizma z vsemi njegovimi organizacijami in predvsem s KA vdinjal državnemu fašizmu in je 2. s tem zagrešil veliko narodno izdajstvo in prelivanje nedolžne slovenske krvi.

Da bi Rožman grešil iz nevednosti ali iz strahu pred iztrebljenjem vere na Slovenskem, je trditi nemišelnost in gola laž, kajti vsa sodna obravnava proti njemu je jasno dokazala, da je bil prav dobro in vsestransko poučen, da je edina in izključna naloga celotne Osvobodilne fronte samo neizprosni boj z okupatorjem-fašizmom, po dokončanem boju pa obnova porušene domovine in neizprosno in trdo delo za boljše in srečnejše čase. Da bo vera, vest, cerkev kot taka in v izvrševanju svojih cerkvenih opravil (torej ne političnih, kot danes še vedno mislijo nekateri slovenski duhovniki!) popolnoma prosta, svobodna in pri vsem tem delu popolnoma neodvisna, je škof Rožman dobro vedel, kajti prav glede tega mu je bilo izročeni naravnost v roke več uradnih izjav Osvobodilne fronte same in še posebej tudi Komunistične partije. In natančno isto svobodo imata danes cerkev in vera, isto v taki meri, kakršne Osvobodilna fronta ni samo obljubljala spoštovati in varovati z vsemi svojimi zakonitimi sredstvi, ampak jo je prav v borbi in v zmagi nad fašizmom tudi priborila in pridobila. Vse premalo se še marsikdo na Slovenskem, zlasti duhovščina, zaveda, da je resnična svoboda vere, vesti, cerkve in izvrševanja njene službe prav tako ena glavnih in neuničljivih pridobitev narodno osvobodilne borbe kot pridobitev glede svobode ali resnične demokracije. Popolnoma se strinjam z izvajanjem podpredsednika Izvršnega odbora Osvobodilne fronte tov. E. Kocbeka, ki pravi: »Zgodovina bo nekoč govorila to, kar se danes morda zdi ironično, da ni bilo nič čudnega v tem, če je morala mlada jugoslovska država pomagati s krepkimi sredstvi mnogo starejši katoliški cerkvi v Jugoslaviji do njenega lastnega bivanja, do njene lastne neodvisnosti in svobode, do njene lastne pozitivnosti« (Slov. Poročevalec, dne 24. IX. 1946.)

Česar torej ne višji predstavniki katoliške cerkve ne duhovščina sama nočejo, pa hoče to z vso iskrenostjo Titova država sama. Ker je to obljubila, ker je edno to in tako v skladu s pravo demokracijo in pravim naprednim razvojem, pa čeprav se je že, se in se še bo zliło nad njo veliko gnojnice in klevet, da je »nekrščanska« in da se v njej »preganja vera, cerkev in njeni služabniki, duhovniki«.

Še bodo rovarili sovražniki, še bodo govorili, da je škof Rožman nedolžen in poznam celo ljudi, ki mislijo o krvniku Hacinu, češ da je, kakor je svetniško živel, tudi svetniško umrl. Zakaj in odkod vse to? Lepo na vse to odgovarja predsednik vlade Ljudske republike Slovenije tov. Miha Marinko, ki pravi: »Spričo družbenega razvoja pri nas, spričo vloge, ki jo je v narodno osvobodilni borbi igrala mednarodna duhovščina, spričo izvedene agrarne reforme, izvedbe ločitve cerkve od države, s katero je cerkev izgubila svoje politične pozicije in spričo gospodarskih pridobitev delovnega ljudstva je razumljivo, da se reakcionarna cerkvena hierarhija ni mogla pomiriti z nastalim stanjem pri nas in da podpirana iz inozemstva naprej sodeluje z ustaši, križarji in podobnimi. To dokazuje cela vrsta procesov pri naših ljudskih sodiščih, na katerih je dokazano nadaljevanje istega zločinskega delovanja, kakršnega so vršili med narodno osvobodilno borbo.« (Slov. Poročevalec, 24. IX. 1946.)

ZEMELJSKI ZAKLADI SLOVENIJE

Že več let je tega, ko sem gledal v Parizu priprave za tedanje Svetovno razstavo. Znanec — kemik — me je nekoč peljal v svoj delovni prostor. Po hodnikih, kjer so stali delovni odri, ležalo zidarsko orodje, malta in drobci štukature, sva prišla skozi več sob in se po nekih lesenih, poliranih stopnicah prerila skozi gručo mladih, glasnih ljudi do velikih vrat. Vstopila sva. Nenadno naju je zajela zopet tišina. Dvorana z velikimi okni do stropa je imela prijetno ubrane barve. Za okni je bil eden od tistih pariških vrtov, ki stisnjeni med kamenito puščavo velenesta, komaj poznajo moč svobodnega vetra in ne morejo daleč razširiti svojih vej, kjer spoznate kmalu vsako vejo drevesa in opazite takoj vsako izpremembo na njej. Bilo pa je v vsem mirno, prijetno ozračje, tukaj v dvorani in na vrtu za njo.

Po mizah, policah, stolah in deloma kar po tleh so ležali v škatlah modeli živobarvnih, raznih kroglic. Moj drug mi je takoj privlekel risbe in diagrame: »Vidiš, te-le sive kroglice pomenijo kisikove atome, teh je tu največ. Tole je zopet silicij, tudi tega je mnogo. Potem imaš železo, aluminij, kalij, natrij. Drugih elementov pa je že kar malo in moraš vzeti za nje bolj pisane kroglice, da jih sploh vidiš. Zdaj pa poglej sem: Tule je narisana sestava zraka in spodaj teža vsakega elementa v njem v milijonih ton. Kaj, nisi pričakoval takih mas? Le čakaj, pri svetovnih morjih dobiš še vse večje številke! Ta, prav velika pahlača kaže, kako je sestavljena iz raznih elementov cela Zemlja; tu ima železo prvo besedo, ker je iz njega zemeljsko jedro. — Ono, po vsej vrsti miz tu zadaj, pa so diagrami o sestavi zemeljske skorje po raznih celinah, deželah in rudnih okrožjih. Te razlike so posebno zanimive, kar poglej!«

Gledal sem, gledal in rekel na koncu: »Saj tu je vse isto, saj tu nastopajo vendar vsi elementi skoraj vsepovsod!«

»Daa-aa, ali poglej procente...« —

»Potem bi se torej izpreminjalo le medsebojno razmerje elementov?«

»Seveda! In v tem so izredno zanimivi zakoni geokemije. Samo poglej —, tako je hitel moj kemik in oči so mu kar žarele.

»Počakaj, čakaj malo! Viš, jaz sem geolog in me bolj zanima tole dejstvo; vsi kemični elementi nastopajo skoraj vsepovsod. Temu pravite ubikviteta (vse-navzočnost) elementov, ali ne? Ali se da iz teh črtežev že samo po sebi dognati, katera dežela se naj vrže na železarstvo, katera na aluminij, katera na baker, katera na svinec ali cink? Razlike so tu, v teh črtežih, mnogo premajhne in kakor jaz vem —«

»Oho, tega posla pa ne boš sam obešal! Podrobnosti za vsako rudišče je treba preiskati posebej in posamezna rudišča so zato tako redko in posamezno sejana, ker se le malokje strne ali skoncentrira kaka kovina tako na gosto, da se jo izplača kopati. Vse to se pa pri kemični sestavi cele pokrajine le malo pozna.«

»Tole sem ravno hotel vedeti. Ves razpored teh pisanih kroglic je vendar tako enakomeren po vsej Zemlji; nekateri elementi se najbolj drže v ozračju drugi recimo najbolj v zemeljskem jedru. Posamezne snovi so se torej morale premikati, potovati v Zemlji, da se jih je nekje v zemeljski skorji nabralo dovolj za kakšno rudišče.«

»To brezdvomno. Geologija vendar uči, da se zemeljski skladi premikajo in da voda prenaša po njih in skozi nje razne snovi, jih nekje izplakuje ter raztaplja in jih drugod zopet odklada.«

»Elementi torej potujejo in se tako lahko nekje naberejo v večji množini; to je pa vendar posej geologije, ta pove, kje se je nabralo več te ali one snovi. Za spoznavanje rudišč je torej važna le geologija; tale igra s kroglicami, kot jo kaže geokemija, nam nič ne pove.«

»Kaj, nič ne pove!« je zrasel moj kemik. »Kaj, ali ti je vseeno, če imaš v premoğu preveč žvepla? Ali

če je v železni rudi fosfor? In je mar kar tako, če imaš v svinčeni rudi tudi srebro, ali pa v bakreni zlato? Geokemija je zato, da pove, kako se elementi vežejo med seboj! To pa, mislim, da rudarju ni vseeno, kaj se mu drobi pod rovnico. Kje se pa kaj nahaja in do kod se izplača kopati, to je seveda bolj geologova zadeva.«

»Torej, kaj si naj od geokemije najprej zapomnim? Da se posamezni elementi drže v ozračju, drugi v vodovju, tretjim je najljubša zemeljska skorja — kakšno železo, nikelj in morda še nekatere kovine se pa drže prav v zemeljskem jedru. Važno je za človekovo gospodarstvo, da se ponekod skoncentrirajo ob zemeljskem površju posamezne snovi posebno na gosto.«

»To, da; ne pozabi pa predvsem, kaj uči tvoja geologija o nastajanju in premikanju zemeljskih skladov.«

»To je seveda prvo, še važnejše kot geokemija.«

»O ti presneti geološki bahač!«

Tako se je končal ta najin pogovor o kemični zgradbi matere Zemlje. Pozneje sem videl te razne črteže in modele v svetlih razstavnih palačah v popolnoma drugem redu. Takoj sem se spomnil nekdanjega pogovora o razporedu kemičnih snovi na Zemlji. Tega pogovora sem se spomnil še večkrat pred razstavo, »L'Expo«, kot so jo imenovali Parižani na kratko.

Saj menda veste vse: prav najmanjše delce vsake snovi imenujemo atome. Atomov ni veliko različnih vrst: nekaj čez 90 različnih vzorcev bi jih bilo. Posamezni vzorci imajo včasih še posebne različke, ki so med seboj za malo lažji ali težji in te različke istih vzorcev imenujejo izotope. Toliko, kolikor je teh različnih atomskih vzorcev, toliko je tudi različnih kemičnih elementov: železo sestoji iz samih atomov železa, nikelj iz nikljevih atomov, žveplo iz žveplovih itd. Njihova množina pa je silno različna. Železa pridobivajo letno na milijone ton, radija le nekaj gramov, pri tem pa radij še niti ni najredkejši zemeljski (kemični) element. Atome ene vrste (enega elementa) včasih dobimo v prirodi čiste, vse čišče pa raznovrstne atome (kemične elemente) grupirane med seboj (spojine). Tehniku pa gre najčistše zato, da dobi elemente čiste — ali pa čiste vsaj gotove spojine. Plavži in fužine morajo zato izpremeniti surovo rudo v čisto kovino. Druge tovarne zopet predelujejo kovine naprej, v kovinske izdelke: vsa težka industrija pa temelji koncem koncev na rudarstvu.

Kako nastanejo rudišča, kakšnih vrst so?

Najprej imenujemo magmatska; magma (raztaljena zemeljska notranjost, tekoča žarja) je na kakšnem mestu tako nasičena kovin, da jo — strjeno na to seveda — naravnost lahko odkopavamo za rudo: takšnega postanka so magnetitna rudišča severne Švedske, nahajališča samorodnega železa na grenlandskem otoku Disko, ali pa nekatera uralska rudišča, nadalje nikljeva in magnetitna rudišča v Kanadi. V Sloveniji takih rudišč ni.

Naslednja skupina je skupina kontaktnih rudišč. Rudišče ni nastalo iz magme same, temveč iz sosednje kamnine, ki se je ob stiku (kontaktu) z magmo pretvorila in se pri tem nasitila z rudo. Ta kontaktna slojišča so včasih pnevmatolitska, pri katerih so iz magne izhlapevali vroči plini, nasičeni z lahko hlapljivimi rudnimi snovmi, ter izpreminjevali s tem okolišnje kamnino. Kontaktno je na primer železno rudišče na Elbi v Italiji.

Tretjo skupino tvorijo rudne žile in metasomatska rudišča. Lahko bi jih imenovali prepojnine, ker so v njih rudo odkladale vodne raztopine. Taka rudonosna voda je lahko krožila po razpokah in kamenini in so se tamkaj rude izkristalizirale iz nje: tako so nastale rudne žile. Zopet drugod pa je rudonosna voda prepojila celo kamnino, jo raztapljala in mesto nje odkladala rudno snov (pogosto je tako apnenec nadomestila železna ruda jeklenec). Od teh hidatogenskih rudišč (hidor — voda, ker jim je glavni stvaritelj voda, ki lahko

tudi izhaja iz ohlajajoče se magme); ločimo rimagmatska in apomagmatska rudišča. Taka rudišča so svinčeva in cinkova rudišča Južne Koroške in Litije ter živosrebrna pri nas (na pr. Idrija). Živosrebrna rudišča lahko štejemo v poseben pododdelek impregnacijskih rudišč.

Sloji in sipine so tvorbe, ki jih je nanesa skupaj na površju tekoča voda. Specialne sipine so mlade, še nesprijete usedline rek, kjer se naberejo na dnu najrajši drobci težkih žlahtnih kovin. Med sloje lahko štejemo tudi površinske preperine (podobne kot je naša kraška rdeča prst, kjer se je izlužil laže topljivi apnenec, ostale pa teže raztopne aluminijeve in druge spojine — slična je aluminijeva ruda boksit). Sem štejemo tudi solišča in nahajališča solitra, sode in borovih spojin pod puščavskim podnebjem. Skratka, vso to skupino bi lahko imenovali skupino površinskih ali ekso-genih slojišč.

Semkaj v to razpredelnico pa ne moremo šteti še cele vrste drugih zemeljskih zakladov: dragih in okrasnih kamnov, stavnega in tlakovalnega materiala, tehničnih rudnin (grafita, žvepla, azbesta, kremenice za steklarstvo itd.), premogov, nafte in solišč. Vse to si moramo razporediti še posebej.

Vse, kar smo naštevali in razporedili že zgoraj (pred dragimi kamni), so rudišča, iz katerih dobivamo kovine. Vse skupaj, kar pa izkopljemo iz zemlje, pa lahko imenujemo slojišča (ali pa nahajališča koristnih izkopenin) in od njih tvorijo rudišča samo en, dasi morda najvažnejši del.

Slojišča premogov (premogišča) so zopet poglavje zase; nastala so iz izpremenjenega rastlinstva in so tem bolj izpremenjena (višja pooglenitev) čimdalje so v zemlji. Po kurilni vrednosti zato ločimo enako kakor po starosti vrsto ntracit — črni premog — rjavi premog — šota. Ni pa pri tem važna samo starost; pooglenitev napreduje tudi z večjim pritiskom ali večjo toplino v zemeljski skorji (gubanje gorskih skladov — bližina vulkanov).

Tudi nafta je organskega izvora — nastala je iz tolšč nekdanjih živali in rastlinic (kremenastih alg). Tudi nafta rabj za postanek svoj čas in se po dolgih dobah kemično izpreminja (nekako »zori«). Nafta pa za razliko od premoga tudi potuje. Le redkeje oslane v kameninah, v katerih je bila nastala. Take kamenine z naftno primesjo imenujemo bituminozne (apnenci, škrljavci) in iz nekaterih se da nafta tudi destilirati. Po navadi pa nafta potuje, ker je zelo lahko tekoča, in se najraje nabira v peskih. Iskanje in vrtanje nafte je posebna zadeva, morda najzanimivejše poglavje praktične geologije.

Kjer nastaja nafta, so rada blizu solišča, saj oboje nastaja iz morij: nafta iz odmirajočih živih bitij, sol pa iz odmirajočih morij — vodovij, ki so se izsuševala pod puščavskim podnebjem. Tudi sol potuje v zemeljskih skladih, vendar drugače kot nafta: pod pritiskom postane sol plastična in se pri premikanju skladov vrine med trše gmote, na pr. apnene in dolo-mitne bloke — podobno kot glina ali lapor. Vse troje: premogišča, slojišča nafte in solišča pa mora biti zavarovano po nepropustnih skladih vsaj zgoraj, da ne preperi, izgubi plinov, se ne porazgubi in razteče ali pa da ne pride zraven voda podtalnica.

Mislimo si, da bi bila kresna noč in da bi nam bilo dano, da bi lahko prosto gledali v zemeljske globine. Prosto bi naj videli vse sklade in njihovo premikanje, kakor da bi bili iz raznobarnega stekla — nekako takole kakor kroglice iz muranskega stekla z živobarvastimi pasovi v notranjosti. Marsikje bi se združevali in zgoščevali ti pisani pasovi v nekake cvete in brste, to, kar bi rudar imenoval rudno blago. Kako je vsa ta snov pognala tjakaj, da se je nabralo toliko, kako da je vzklopela tako na neka gotova mesta?

Pa si mislimo, da nam je dana silna povečava in da vidimo, kako kroži vsak posamezni delec snovi. Alo, semkaj, geokemija! Najprej bi seveda videli, da se ločijo te kroglice po teži; najtežje bi se hotele sesesti na dno. (Geokemik bi si nataknil očala, da bi atome bolje videl, in bi zašel nič malo učeno govoriti o »diferenciaciji po specifični teži«, o »atomske težici« in slično, ter o Newtonovem zakonu privlačnosti. Toda ta

prozorni tok je živ in nemiren, neprestano kipi in vre in le nekateri vzorci atomov pridejo do miru in zraščanja. Geokemik bi poklical nato fizika in fizikalnega kemika na pomoč in v troje bi me napadli — z razlago o različni taljivosti in o topljivosti, z naukom o fazah in z zakonom učinkovanja mas. Na koncu bi jim celo verjel in se mi ne bi zdelo več tako čudno, da se je nabrala kje težja snov nad lažjo ali pa vmes med njo in da niso več snovi tako enakomerno pomešane kakor prej, da mora to čudno mešanje nekako biti. V bližnjem risu bi priklicali kemika; ta bi nam govoril o »kem čni sorodnosti elementov«, ki združuje atome pri skrepenevanju. Za konec bi še videli, da nekateri atomi ne morejo prav zrasti v ta ali oni kristalni vzorec; nekateri so premajhni, drugi preveliki. Atomski premer, vsevaja, je različen — in te izredne nature med atomi, premajhni in preveliki atomi, pridejo pri strjevanju zato poslednje na vrsto.

Toda komaj bi se tu neke atome zbrali v trdno skorjo, bi se začel novi nemir. Voda bi trgala atome iz njihove zveze in jih pomelala naprej, toda ne vseh; izbirala bi nekatere, ki jim pride s svojo mello laže do živega. Še više, prav na vrhu, pa bi se začelo čudno šelestenje; korenine in koreninice bi trgale atome — toda samo izbrane, samo nekatere! — in jih po svojih žilicah dvigale vase. Zopet druge atome bi vleklo rastlinice iz zraka in sonce bi gnalo s svojimi žarki ta prečudni motor. To je v bistvu življenje rastline... Vsak takšen oblok pa združuje kemične elemente po svoje.

V Pliberku lepo vidimo rudne kose, ki so lepo pasasto razvili: svinčni sijajnik, cinkova svellica, markazit, pirit, težec ali barit, fluorit, končno lepo kristalizirano apnenec — vse se je lepo po vrsti skristaliziralo, kakor se je izpremenila rudna toplica — vroča voda, ki je donášala rudno snov. Včasih pride tudi do »periskopskega pravila«. Periskop poznate: mislite si morskega junaka in razbojnika Williama Rayleigha, Angleža, pred toliko in toliko sto leti, na njegovi jadnici. Od daleč se mu zdi, da vidi špansko jadnico. Nastavi daljnogled na oko in ga raztegne. Posamezni periskopovi členi zlezajo narazen. Polagoma ugotovi, da ni jadnice, da so nekaki oblaki. In zopet stisne periskop skupaj. — Evo, tako je pri »periskopovem pravilu« včasih tudi z rudami: ne nastopajo vedno v strogem zaporedju, marveč naslednja rudna generacija se jame pojavljati, še preden se je skončala prejšnja. Rudne generacije (rodovi rud) se tedaj deloma krijejo — kakor členki v zloženem periskopu.

Hvaležni smo geokemiku za to razlago rudnega postanka in še kresni noči, da nam je to nastajanje vse nazorneje pokazala. Zdaj vemo za znanstveno delitev rudišč in tudi živo predstavo imamo. Geokemik pa bi nam hotel posebno rad prikazati tisto potovanje snovi, ki prevaja iz mrtve snovi v živo in iz žive zopet v mrtve kamnene sklade.

Pred nas postavi on silne, debele sklade premoga. Zamahne z roko in lepi bukovi gozdovi nad premogom se na mah pred nami izpremenijo tudi v premog. Toda koliko je tega novega premoga, ki se je ta hip izpremenil iz gozda? Tega ne bi bilo nič več, kakor meri v debelino majhen prst... Zraven pa še celo to: le mala parcela gozda se je izpremenila v premog, ona, ki je stala v močvirju; ves drugi gozd ni hribovitim pobočju je strohnel in ni zapustil nobenega sledu. Zdaj nam pa obratno pred očmi pričara vse te — skoraj neštete — generacije gozda, ki so dale oni ogromni sklad premoga. Mi sami ne vemo, koliko tisočletij življenja je v tem, kar mi požgemo v nekaj letih.

In to je veliki problem rudarstva: do kdaj bodo zadoščali tile zemeljski zakladi?

»Za rude same še ni najteže; predelati se dajo v plavžu tudi kovinski odpadki in tako kovina zopet pride v promet. Vse teže je s premogom in nafto, ki dogorita in pustita — poleg toplote seveda — le dim in pepel. Na to dvojje moramo misliti najprej.

Toda — opišimo najprej, kar imamo!

Geologija in rudarstvo sta tekoma zadnjih 150 let silno napredovali. Marsikatero rudo so pri tem spravili iz zemeljskih globin in jo lahko izrabljali, ki ji prej niso mogli do živega. Nasprotno pa so morali

opustiti nekatera rudišča — ravno tako zaradi napredka znanosti, kakor se to čudno sliši. Pa je vendar res: v prejšnjem stoletju je bilo po Kranjskem od Bohinja do Bele Krajine dosti majhnih plavžev in železnih rudnikov. Ti rudniki so nehali obratovati že vsi; ruda je bila sicer dobra, toda — bilo je rude premalo, da bi se razvili veleobrati, ki edini lahko obratujejo dovolj poceni, da vzdržijo konkurenco. Marsikje se je prebivalstvo moralo izseliti ali pa začeti z drugim poslom, z malo obrtjo, s čimer koli, ko se je zaprl rudnik.

Prvi pogoj za rudnik je torej kvaliteta rude, a drugi zadostna množina. Morajo biti pa še drugi pogoji uresničeni: prometna sredstva in življenjske prilike ter še marsikaj, predvsem vprašanje konzuma. Imeti je treba nadalje za plavže koks ali električno energijo. Dva vzgleda:

Brazilijska ima ogromno množino železne rude v itabiritni formaciji, toda — ne daleč ne blizu ni črnega premoga in antracita. Razen tega ti rudni skladi ne leže ob morju, temveč dalje proč od morja, v težkih prometnih prilikah in pod tropskim podnebjem. Res, da leže brazilski demanti in zlato v še bolj neugodnih prilikah, toda to je dragoceno rudno blago, ki ne zavzema veliko teže. Železna ruda pa je ceneno blago in se koplje v ogromnih množinah, tako da po vlakih na velike razdalje ne kaže tega prevažati.

Morje, to je vse idealnejše prometno sredstvo! nanj se je obrnila Argentina, ko je dovažala material za stavbarstvo in tlakovanje za Buenos Aires. Argentina bi imela sama odličan material v Andih, na svoji zapadni meji, manj kot 1000 km daleč. Toda iz And bi bilo treba prevažati kamen z železnico — in Argentinci so se raje odločili za kamenine iz Švedske in Finske, ki so šle z ladjo vzdolž čolega Atlantika.

Oglejmo si po vrsti zemeljska bogastva Slovenije!
Prvi naj bo premog.

Črnega premoga imamo pri nas ravno toliko, da je vredno besede. Morda je naš najstarejši črni premog oni v temnih karbonskih škrljavcih, ki stopajo na dan izpod mlajših apnencev in dolomitov, in sicer severno od Logaškega in Planinskega polja (Rovte). Vrtali so za njimi že v prejšnjem stoletju, toda izkazalo se je, da je premoga za rudniško obratovanje premalo, premogovne plasti včasih niso bile debelejšje od prsta. Tudi perm ni pri nas brez »vzorcev« premoga, n. pr. pri Potokih pri Slov. Javorniku.

Ravno tako niso ničesar obetala srednjetrojna (wengenska) nahajališča črnega premoga v idrijski okolici.

Več obljublja gornjetriajna (rabeljska) nahajališča, ki se raztezajo od vrhniške okolice mimo Ljubljane proti Velikim Laščam; dolina Podlipce, Lesno Brdo, Orle, Dole, Sv. Gregor v Slemenih. Nastopajo ta rudišča tam, kjer apneni krog gornje triade (n. pr. vrh Movnika) krije starejše glinaste škrljavce in peščenjake, take, kakor jih vidimo na Golovcu, Gradu in Rožniku. Tega premoga je malo in imajo zelo neenakomerno lego in debelino. Izgleda, da se je apnenasti krov nad njimi narinil na spodnje sklade in je pri tem premogovno plast stanjšal in razvaljal. Premog sam pri Orlah pa vendar ni tako premaknjen, ker je neposredno pod premogovni plast talnih glin, v kateri so ohranjeni ostanki korenin onega rastlinstva, ki je dalo premog. Izgleda, da ima nahajališče pri Orlah še najpravilnejšo in najenakomernejšo lego premoga med vsemi temi nahajališči. Ta premog sledimo še pri Dolah in blizu Sv. Gregorja na Slemenih; če greš od ortneške postaje proti razvalinam ortneškega gradu in proti Hudemu koncu, tedaj srečaš v ostro zarezanih klancih v jasno barvanih glinastih škrljavcih odtise izumrlih praproti in tudi tenke pole premoga. Posebno lego imajo tile premogi v rabeljskih skladih med Vrhniko in Brezovico. Premog sam je tam drobljiv in vmes so številne školjke, ki so — zanimivo — ravno med premogom najlepše in največje razvite, pa tudi največ jih je; v krovnih in talnih plasteh so školjke manjše in manj jih je kakor v premogovnem sloju. Ali je premog v teh slojih paraličen (namorski) in naplavljen? Na to bi kazalo dejstvo, da imajo ti premogi še precej rudniškega pepela (okoli 10%). Verjetno pa ne bo lega vseh

»rabeljskih« premogov enaka; verjetno tudi lahko pričakujemo še kaj teh premogišč v širši ljubljanski okolici. Kalorična vrednost teh premogov pa je zelo velika: pod 6500 kalorij ne gre nikjer, doseže in preseže pa pa po navadi 8000 kalorij.

K črnim premogom štejemo končno še »boghead« (smolasti premog) retijske starosti v zapadnih Julijskih Alpah, ki ga je pa tudi zelo malo.

Južno od Pohorja (v glavnem v konjiškem okraju) nastopa nekaj žil dobrega premoga v gosavskih skladih srednje grede. (Poleg te pole premoga pa nastopa še v istem okolišču mlajši, soteški premog.) Ta kredni premog je zelo dober, ga pa je težko slediti, ker so tukajšnji kredni skladi močno premaknjeni in nagubani.

Na meji črnega in rjavega premoga so premogi s Tržaškega Krasa in Istre: Vremski Britof, Divača (južeje tudi še Raša), ki spadajo v liburnijsko stopnjo, katera je pri nas vmesna stopnja med gornjo kredo in starim terciarjem. Tile skladi so sladkovodni in prehajajo v brakične (somorniške), so večinoma apnenasti in je premoga v njih le malo v tankih žilah. Velik obrat se je mogel razviti le v hrvaški Raši, pri nas so le začasno obratovali majhni premogovniki; premog sam pa je kvaliteto odličen.

Prava slovenska »premogovna formacija« so pa soteški skladi gornjeoligocenske starosti. Tile skladi so sladkovodne tvorbe iz dobe, ko se je že jasno dvignil zemeljski hrbet, razvodje med Panonijo in Jadranom, nekdanji predhodnik sedanjega Krasa (Dinarskega gorovja). Premog je kajpak nastajal iz obilnega rastlinstva, ki se je držalo najraje v močvirnih dolinah in vzdolž zalivov morij ter jezer. Liburnijski premogi so se na pr. držali ob zalivih, nizkih otokih in lagunah nekdanjega Jadrana, nasprotno pa so nastajali tile mlajši soteški premogi ob obalah mlajšega, Panonskega bazena (sedanje Panonske ali Ogrske nižine skupno z obrobniimi gričevjem).

Najzapadnejši soteški premogi so po Gorenjskem, toda premoga so tu povsod le majhne množine: Lepenje pri Jesenicah, Stara Fužina v Bohinju, Preska in Medvode, okolica Kamnika. Bogata so pa ozemlja med Bočem in Dolejskim Krasom, ozemlja nekdanjih terciarnih zalivov (na pr. Laškega zaliva) in jezer, ki so se pozneje nagubala s premogovnimi tvorbami vred v gube. Tu so znana nahajališča premoga: Moinik, Zagorje, Trbovlje, Hrastnik, Liboje, Pečovnik, Zabukovica, Huda Jama, Laško, Store, Rogatec in Klenovec, proti jugu pa Rajhenburg (Senovo) in spodnji sloj v Šentjanžu, medtem ko je zgornji šentjanški premogovni sloj veliko mlajši in slabši. Nahajališče premoga soteške starosti je pa še veliko med severno Dolenjsko in Bočem ter Rogaško goro.

Severnejše ozemlje soteškega premoga se pa nam odpre od Pohorja proti Kamniškim Alpam in Karavankam. Ta premog je povprečno bolj naguban kakor pa premog iz prejšnje skupine (iz ozemlja Savskih gub). Soteški skladi so tu ponekod naravnost zgubani in stlačeni med starejše sklade. Tu nikjer ne dobimo več tako obilnih slojev premoga kot n. pr. v Zagorju, Trbovljah ali Rajhenburgu. Zato pa ima to severnejše, bolj nagubano premogovno ozemlje povprečno boljše kvaliteto; straniški premog na pr. ima popolnoma značaj črnega premoga. Znana nahajališča so: Belunska dolina, Dobrna, Št. Florijan, Sv. Bric, Črešnja, Žička vas, Zbelovo, Zreče in Sv. Križ, Lubična, Studenice, Makole, Stoperce, Zetale, Stranice in še mnogo drugih. Posebna vrednost tega premoga je v tem, da se da koksati. Slediti ga pa ni lahko; da ne vrtimo v prazno, bo treba podrobno preiskati zgradbo ozemlja: kako leže gube, kje so prelomi in narivi.

(Velenjski lignit je seveda mlajši in slabši premog; toda o tem pozneje.)

Mlajši — že miocenski — pa je premog severno od Karavank in Podravskega Kozjaka (Kobanskega). Posebno znani so revirji z južnega roba Graške kotline: ivniški in travniški (Wies — Zeleni Travnik). Od vsega pa stoji na robu našega narodnostnega ozemlja le Ivnik — in nekaj manjših neizrabljenih nahajališč severno Kozjaka. Tudi ti premogi so nagubani ali premaknjeni.

Koroški premog je tudi miocenski, toda iz raznih miocenskih slopenj (vsaj treh), od katerih bi najstarejša

odgovarjala stopnji ivniškega premoga v Srednji Štajerski. Premogi Labodske doline so že onkraj naše narodnostne meje (Sv. Štefan, Dachberg itd.); v našem območju pa so nahajališča premoga: Sela, Stari Trg in Leša, Hom, Gornje Libuče, Lobnik, Sv. Štefan nad Velikovcem, Hodiše, Kamen ob Dravi in Rikarja vas, Bistrica, Globasnica, Klopice v Turiji, Bistrica v Rožu, okolica Blač in Bekštajn. Celo premogovno ozemlje se obeta v Turijskem gozdu.

(Starejši in boljši eocenski premogi so pa že onkraj naše narodnostne meje na Grobniškem polju.)

Še mlajši premogi so zopet na Kranjskem (Dolenjskem), ki so iz meje miocena in pliocena ter — verjetno — jezerske tvorbe: Kočevje, Bela Krajina (Kanižarica pri Crnomlju), Otočje pri Novem mestu in ostala premogovna nahajališča okoli srednjega toka Krke ter nadalje premogišča po Mirenski dolini (gornji sloji premoga v šentjanskem rudniku). Tu imamo mestoma že pravi lignit (premog ima izgled težkega lesa).

Srednjepliocenski je lignit nekdanje jezerske kotline, sedanje Šaleške kotline. Tale lignit ni več naguban kakor so okolišnji starejši skladi s soteškimi premogi vred. Šaleški lignit leži, le rahlo nagnjen, pod mlajšimi krovnimi plastmi Šaleške kotline. Kopljejo ga pri Velenju in ga rabijo najraje za tamošnjo kalorično centralo, ker se take vrste premoga ne izplača daleč prevažati.

Pliocenske lignite ima nadalje še vzhodna Štajerska (Prelekija) in Koroška. V Slovenskih goricah so na pr. znana nahajališča pri Zbigovcih, Presiki in Slamnjaku pri Ljutomeru, pri Svetinjah in Ključarovicah; v Prekmurju pa imamo ozke pole lignita ponekod na Goričkem. Vse to so sledovi usihajočega Panonskega morja z njegovim bujnim rastlinstvom na obrežju — ravno tako kakor koroški lignit izhaja iz močvirnih obrežij velikih jezer Koroške, še večjih kot so koroška jezera dandanes. Izrabljajo pa koroški lignit v Ziljski dolini (Bistrica za Zilji) in okoli Hodiš.

Naziv oddelkov (dob)		Razširjenost pri nas	Kamenine pri nas	Kakšne prilike so bile pri nas	
kenozoik	kvartar	aluvij	doline in pobočja	prodovje, grušč melišč, glina, šota	{ se bližajo današnjim
		diluvij	doline in terase	ledeniške groblje, puhlica	
	terciar	pliocen	Vzhodna Slovenija (porečje Donave)	glina, laporji, manj apnenci; peščenjaki in konglomerati; od eruptivov: andeziti, daciti, bazalti; lignit in rjavi premog	{ toplo podnebje; morja in jezera preko naših krajev; proti koncu terciarja čedalje hladneje in več kopnega; premikanje skladov (alpsko gubanje) in vulkanski izbruhi
		miocen			
oligocen					
	eocen	Zahodna Slovenija (v glavnem jadransko območje)	fliš, apnenci, peščenjaki, konglomerati; premog	{ največ toplo morje (Tethys); alpsko gubanje	
	paleocen				
mezozoik	kreda	Največ po Krasu (v naših Alpah le malo)		{ največ toplo morje (Tethys); neprimerno manj premikanj zem. skladov kot v terciarju; Alp in Krasa še ni bilo	
	jura	Kras; manj v Alpah			
	triada	retijska stopnja norijska stopnja rabeljski skladi školkoviti apnenci (del njega: wengen) werfen	večina našega apnenastega in dolomitnega gorovja v Alpah		
paleozoik	perm	v vzhodju triadnih skladov v Alpah, manj na Krasu	škriljavci, peščenjaki, konglomerati, brečije; črni premog; eruptiva	{ menja se toplo morje in (pol)puščavsko kopno; premikanje zemeljskih skladov (varistično gubanje) z vulkanskimi erupcijami	
	zgornji karbon (pensilvanij)				
	spodnji karbon (misisipij)				
	devon	v Karavankah in Karnijskih Alpah	škriljavci, drobe, apnenci in dolomiti; bazična eruptiva	{ v Južnih Alpah morje — morda tudi premikanje zem. skladov (kaledonsko gubanje)	
zgornji silur (gotlandij ali silur v ožjem pomenu)					
	spodnji silur (ordovicij)				
proterozoik (algonkij)	kambrij	verjetno v Centralnih Alpah; sicer pri nas neznano	velik del kristalinika v Centralnih Alpah; sicer prekrito z mlajšimi tvorbami ali pa uničeno	{ velika premikanja zem. skladov in velike erupcije. Kambrij nasprotno mirna doba z izravnavo zemeljskega površja	
azoik (arhajik)					

Za nas je lignit večjega pomena kot si mislimo. Največ ga je, več kot dobrega rjavega premoga, in z njim lahko kurimo v naših navadnih pečeh, pri industriji pa moramo nujno rabiti boljši premog. V redu je, da pustimo boljši premog, in ga ne izčrpavamo, temveč da računamo s svojimi zakladi na daljšo dobo.

Najmlajša iz te skupine je šota. Še pred prvo svetovno vojno so jo Barjani vozili v Ljubljano, pozneje so jo rezali še ponekod za lastno porabo. Šota je ponekod še po Pohorju in na Koroškem; če bi ugotovili dovolj velike zaloge in zadosten prirastek, bi jo mogli uporabiti za lokalne kalorične centrale in domačo kurjavo kakor v S. Z. Verjetno pa za naše prilike to ni, ker nimamo tako razsežnih močvirij.

Sedaj pa še nekaj o nafti!

Nafta je premogu odvzela že precej delokroga in je marsikje nenadomestna. Bituminoznih kamenin imamo več: rabeljski bituminozni ribji skrilljavci in pa v Tržaškem Krasu nekateri kredni skladi. Prav v pošteev pa pridejo le izviri nafte na skrajni vzhodni meji Slovenije, v Peteševcih in Bistrici pri Dolnji Lendavi. Za razliko od medžimurske nafte je dolnjelendavska laže tekoča, vsebuje manj asfaltne komponente in iz nje lahko pridobivamo več bencina in lahkih frakcij kakor pa pri medžimurski. Tik poleg naših izvirov so pa najbogatejša madžarska petrolejska polja.

Zaradi soli se nam ni v Sloveniji bati, ko se enkrat uredi primorsko vprašanje. V Kopru in Piranu so velike solarne, ki daleč presegaajo naše potrebe. Upravičeno pa slutimo, da imamo pri nas tudi še kameno sol. Pri Rucmanovcih v vzhodnih Slov. goricah so poznali že od nekdaj slani vrelec, ki ga pa je dal že stari avstrijski erar zazidati. Od Ptuja proti sv. Bar-

bari so navrtali v globinah 200 m do 300 m sledove soli. To nas ne sme čuditi, saj smo tu že blizu naftnega ozemlja, nafta in sol sta pa pogosto skupaj.

Podobnega postanka kakor sol je tudi sadra; tudi ona se je izkristalizirala iz usihajočih nekdanih morij pod puščavsko klimo enako kakor sol. Točneje povedano: sadra (in anhidrit) se je stvorila celo prej kakor sol in sadreni skladi tvorijo normalno podlago solišč. Pri nas imamo sadro na Gorenjskem (Jesenice, Dovje) in na Koroškem (Mače, Rož, Bajdiše) in sicer v wenskih skladih, najnižji triadi, ko je prodralo in se zopet umikalo morje čez tedanji rdeči permski kontinent.

Kaj pa izrazi werven, triada, oligocen itd., kaj te besede pomenijo? To so razdelki zemeljske zgodovine, ki zavzemajo po navadi vsak zase nekaj milijonov let (posebno dolgotrajne so bile starejše dobe). Geologija deli zemeljsko zgodovino takole: Glej tabelo!

Najnižji skladi v tej preglednici so najstarejši, najvišji najmlajši. Vse razdobje geološke zgodovine naše Zemlje šteje vsaj poldrugo do dve milijardi let. Od tega zavzemajo starejši oddelki največ (azoik polovico); aluvij pa šteje le nekaj desetstisoč let ali celo le tisočletij.

Kaj pa množina izkopanega blaga, rudarska statistika, zlasti če jo primerjamo s predvojno produkcijo? O tem pa raje podamo odgovor prihodnje leto, ko bo končano drugo delovno leto v svobodi.

Prihodnje leto opišem naša rudišča — torej soljišča, iz katerih pridobivamo kovine. Po celotnem opisu pa tudi lahko premislimo, kaj moramo posebno forsirati pri nas.

Boris Bačić:

O KOLIŠČARJIH

V lestvici raznih stopenj, ki so postavljene v razvoju človeka, zavzema zelo važno mesto tisti člen, ki ga nazivamo doba kolišč ali koliščarjev. Stoji v eneolitiku, to je v tisti dobi, ki zaključuje kameno človekovo dobo, in ki vodi v novo, naprednejšo dobo, ko so se pri izdelovanju orodja in orožja začeli namesto kamna posluževati kovine, in sicer bakra in kmalu nato bron.

Človek je svoja bivališča v jamah in pečinah zamenjal s stavbo, ki si jo je postavil ne na suhem, ampak na jezeru. Pri nas je tako jezero bilo na sedanjem Barju, vse od Krima do Ljubljanskega gradu in od Golovca do hribov, ki omejujejo barsko ravnino na zapadni strani. To jezero je vedno bolj plahnelo in se spreminjalo v močvirje; v dobi rimske okupacije naših dežel je bila ta plan že toliko suha, da so na njenih robovih že nastajale kolikor toliko trdne ceste. Zaradi nezadostnega odtoka vode iz barske pokrajine se je pozneje vsa ravan zopet zamočvirila in šele v zadnjih 100 letih je bilo z načrtnim izsuševanjem odstranjeno močvirje.

Prenesimo se nazaj za 4000 let! Na širnem jezeru, vendar blizu bregov so ljudje zabili v ilovnatu dno kole, do 15 cm debele, nanje počez so položili druge in si na tako dobljeno ploskev zgradili kočje. Taka bivališča so doslej dokazana na več krajih Barja 2 km od vasi Studenca na obeh straneh Izanske ceste, pri Notranjih goricah, pri Bevkah, v Ljubljani, na njeni južni strani, je moralo biti več takih kolišč, kajti najdbe predmetov koliščarske kulture izvirajo s 6 različnih krajev: s Kongresnega trga, Florijanske ulice, Rožne ulice, od Sv. Jakoba, od Sv. Florijana in iz bližine Botaničnega vrta na Izanski cesti. Deloma izkopana in preiskana so bila kolišča pri Studencu, ostala še čakajo na preiščljan, znanstven izkop.

In kaj vemo o življenju teh ljudi? Iz pisanih virov nič, pač pa dobimo precej jasno sliko po orodju in orožju — to je v najstarejših časih bilo istovetno — po keramiki, okrasnih predmetih in idolih, po ostankih kosti, žitnih zrn in drugega, kar je prišlo

na dan z arheologovo lopato in po naključnih najdbah domačinov.

Večji del svojega življenja so prebili ti koliščarski ljudje na lovu in ribolovu. Odkriti so bili čolni, stesani iz enega samega debla, najdeni trnki in obtelji za mreže. Orodje in orožje so izdelovali iz trdega kamna, iz roževine, iz kosti (iz tega gradiva so posebno številne igle in šila), pozneje iz bakra. Poleg gorjač, na katere so pritrtili sekiro iz kamna ali roževine, so imeli za lov na divjačino tudi strelno orožje, in sicer lok. V ljubljanskem muzeju je razstavljen ščitek, ki so si ga privezali na zapestje, da so si tako zavarovali roko pred udarcem tetive pri izstrelitvi. Med ostalim so bile najdene v kulturni plasti na dnu bivšega jezera kosti raznih živali; nekatere so bile že udomačene, druge pa so padle kot lovski plen.

Doba koliščarjev je doba, ko je človek prešel od čistega lovskega življenja že tudi k obdelovanju zemlje, kar je zelo važen mejnik v človekovem razvoju. S tem se je človek prilepil na grudo, ki jo je obdeloval, svojo kočjo si je gradil za dolgo dobo in čim udobnejšo, ker ni v njej več videl samo svojega prehodnega bivališča, ki ga bo zopet zapustil, če ga bodo življenjske prilike na to prisilile. Njegovemu duhovnemu življenju se je odprla nova pot, po kateri je usmerjal svoje misli. Treba je bilo dobiti prikladnejše orodje, treba je bilo z druge strani opazovati naravo, od katere ni bil več tako neusmiljeno odvisen kakor prej; druge sile so bile, ki so odslej odločevale o njegovih dobrobitih. Žena je pri tem igrala važno vlogo, v govornih pogledih celo važnejšo od moškega. Skoraj ni dvoma, da so bili ljudje tedaj povezani v zadrage, kar sledi že iz tega, da ne navajam ostalih razlogov, ki govore za to, ker si en sam človek s sredstvi, ki jih je imel na razpolago, ni mogel privoščiti, da bi si zgradil tako varen dom kot so bile stavbe na kolih.

Mnogo stotletij so se ljudje zadržali na teh svojih jezerskih bivališčih, potem pa iz vzrokov, ki še niso povsem jasni, te naselbine prenehajo. Sledove naslednjih človeških rodov iščemo po tem času na gradiščih.

STARINE GOVORE

Obiskovalec Narodnega muzeja v Ljubljani in tudi drugih manjših muzejev po Sloveniji si z zanimanjem ogleduje razstavljene izkopanine. Nekateri predmeti so tako dobro ohranjeni, kakor da so bili včeraj izdelani in kakor da ne bi pretekla tisočletja, kar so ležala v zemlji, kamor jih je nekoč položila človeška roka. Steklene omare so čiste in skozi visoka okna lije na zbirke svetla luč. Od nekdanjega življenja odtrgani predmeti se vrste po policah in podstavkih, lepo osnaženi in urejeni. Obiskovalec občuduje umetniško izdelavo, primerja tehnično izvedbo tedanjega časa z današnjo prakso in kritizira, pa tudi občuduje in se uči. Davna ljudstva — neznani rokodelci, kovači in lončarji, umetniki vsake vrste so ustvarili te prekrasne umetnine, ponos slovenskih muzejev.

Toda vsak obiskovalec ne ve, kakšna je pot teh lepih predmetov iz zemlje do muzejske razstavne omare. Niso mu znane razstavne težkoče, ki to pot ovirajo ali celo onemogočijo. Ne pozna problemov, ki se pojavljajo ob vsaki najdbi. Zato pogostokrat predmete v muzejskih zbirkah samo občuduje; ne zaveda pa se njihove pomembnosti v celoti kulturnega življenja in ne razume njihove edinstvene govornice, ki pripoveduje o preteklosti: v njih vidi samo lepotni predmet, ne vidi pa, da predstavlja dokument.

Malokatera dežela je z najdbami starin tako bogata, kakor ravno Slovenija. Pa to niti ni čudno! Iz sedanje naše borbe za Trst vemo, kako važno prehodno ozemlje tvori ravno slovenska dežela. Iz velike ogrske nižine, ki je povezana s poljsko in ukrajinsko ravnino, vodi najkrajša pot v Italijo in Sredozemlje sploh ravno skozi Slovenijo. Na naši zemlji se Alpe najbolj približajo morju; pri Postojni in Hrušici se svet prevesi iz Srednje in Vzhodne Evrope k Jadranu in južnemu soncu. Zato so v vseh časih šle skozi Slovenijo prometne zveze prvega reda. Najstarejša znana pot v Evropi gre skozi Slovenijo. To je tako imenovana »jantarska cesta«, pot od Severnega morja ob Visli preko Šlezije in Moravske, vzhodno od Dunaja in mimo Ptujja ter Ljubljane k morju. Naloga arheologa (starinoslovca) je, da sledi to pot po najdbah, ki kažejo njeno smer in postojanke. Jasno je, da ti predmeti v muzejski zbirki, n. pr. kamenita sekira iz dobe, ko še ni bila znana kovina, sekira, ki jo je v muzej prinesel kak ljubitelj starin, in o kateri sam ne ve natanko, kje je bila najdena in v kakšnih okoliščinah, pove o taki poti le malo ali nič. In vendar so okolnosti, v katerih se je najdba nahajala, tisto najvažnejše poročilo, ki je sedaj za vselej uničeno.

Nekaj tisočletij kasneje so se naselili v naših krajih Iliri, rod iz ozemlja sedanje južne Poljske, in se spojili s starimi prebivalci. Po vsej Sloveniji se pojavijo velike utrjene naselbine po gričih, tako imenovane »gradišča«, in velika pokopališča z »gomilami«. To je sedaj pravo polje za starinoslovca in tudi žal za starinarje vsake vrste! Kako izkoplješ »zaklad« iz take gomile? Največkrat boš kmalu opešal, izylekel iz zemlje nekaj črepič, ki jih boš pometal proč, in nekaj bronastega okrasa, ki se ti bo drobil med prsti: razjezil se boš, zaklel in pustil vse skupaj. Razkopana zemlja pa se bo spet podsula, zrastle bo trava — in kmalu se ne bo več poznalo, da je tod gospodarila starinarska vna in lakomnost. Seveda pa je možna tudi drugačna pot: muzej ali univerza ali kaka druga znanstvena ustanova sklene sistematično pregledati tako gomilo. Po skrbni znanstveni in organizacijski pripravi sledi srečni dan odhoda na teren. Potrebno je najprej orodje za izkop in odvoz zemlje, nato fino orodje, da izoliraš predmete, ki se pokažejo v globinah grobov, ovojni material, vsakovrstne obveze, lepila, če mogoče električni kabel in kuhalnik, da greješ parafin ali smolo, risarskega orodja in papirja vsake vrste, baraka za orodje, baraka za delavce in ponočna straža, baraka za znanstveni štab; instrument za me-

ritve višine, kakor ga rabijo zemljemerji; kompas, karte, majhna knjižnica nekaj sto strokovnih knjig; mikroskop za analize prsti, kovine, lesa, kosti in tako dalje...

Vse to je potrebno za resnično izkopavanje. Brez take opreme je bolje, da se izkopavanja ne lotiš, ker boš samo uničil dokument, ki leži v zemlji in ki ga moraš vestno prebirati. Potem pa so tu še delavci, recimo delovna četa študentov. Poskrbeti je treba za kuhinjo, za pitno vodo, za kopališče, za razvedrilo in za strokovni teoretični pouk. Komandant in politkomisar imata polne roke dela in tehnični vodja izkopavanja ter znanstveni vodje so prav tako zaposleni čez glavo — zdaj z organizacijo, zdaj z izkopavanjem samim, zdaj z obdelavo in diskusijo o dobljenem gradivu.

Čemu vse to? Edino na ta način bodo znane vse okolnosti, v katerih pride na dan najdeni predmet. Tako se vidi lega grobov okoli nekega glavnega groba, ki je na primer za spremembo ženski grob. Vidi se kamenita grobnica, ki ima spredaj iz kamnov zložene stebre. Vidi se kamenit venec okoli gomile v globini dveh, treh, štirih metrov. Vidijo se sledovi stare poti, kamenite steze, ki je vodila k vnožju gomile in po kateri so hodili obiskovat svoje mrtvece prebivalci bližnjega gradišča. Če ti gre za sam predmet, če narvaš v gomilo ozko luknjo in jo ropaš, vsega tega ne boš videl, ne moreš videti. S takim početjem nisi oropal samo gomile, ampak si oropal svojo napredno znanost dragocenega dokumenta, ki bi te učil zgodovine in spoznanja. Napravil si nepošteno dejanje proti svoji lastni družbi. Zakon o zaščiti kulturnih spomenikov ni nepotrebna kaprica, ampak je, kakor vsi drugi zakoni naše države, globoko ljudski in v interesu ljudske prosvete in napredka. Treba ga je spoštovati in poznati in se z njim ponasati. Kajti samo ljudska oblast lahko starine res varuje pred privatnim neredom in kupčijskim pohlepom.

Za Iliri in Kelti so napadli naše kraje Rimljani in jih po težkih bojih okupirali za štiri sto let. Stari prvotnoobčinski red in njegove prehodne oblike so se umaknile suženjskemu redu — za tiste čase nosile naprednih ekonomskih oblik in razvojnih možnosti. V novo osvojene rimske pokrajine se je stekala višja ekonomska izkušnja sredozemskih dežel in je prinesla višje oblike življenja, predvsem organizacijski napredek v upravljanju — čeprav izkoriščevalske — države, dalje pismenost in končno tehnizirano trgovino s cestami in mesti. Ker je rimska država obsegla skoraj pol Evrope, je prinesla bogato izmenjavo trgovskih produktov in tehničnih novosti. Na drugi strani pa vsi sistemi izžemanja, zatiranja in krivic niso mogli uničiti starega ilirsko-keltskega prebivalstva, ki se je žilavo branilo in ohranilo skoraj vso dolgo dobo okupacije.

Od kod vemo za vsa ta dejstva, za katera ni mogoče niti malo dvomiti, kako zelo so važna za spoznavanje naše najstarejše zgodovine? Edino iz najdb in izkopavanj! Pisani viri so za naše kraje v tej dobi zelo skromni. Najpomembnejši rimski zgodovinar Tacitus se zanima samo za dogodke v Rimu, upor na Vrhniki samo bežno omeni, pri bitkah, če jih navaja, navadno pove vse drugo, vse nepomembne postranske anekdote, ne pove pa kraja, kjer se je bitka vršila. Podobno je z ostalimi zgodovinarji tega časa. Tako smo navezani na najdbe: Kamen z Mirja v Ljubljani nam pove, da je Emona — prednica Ljubljane — dobila obzidje leta 14. S tem zvezo za ustanovno leto Ljubljane. Najdba skromne, odlomljene zaponke na Kongresnem trgu iz VI. stoletja pred našim štetjem pa nam dokaže, da je Emona bila že ilirska naselbina in da torej Rimljani niso ustanovili Ljubljane, ampak so jo samo zasedli in utrdili! Tak neznan predmet postane zgovoren v rokah strokovnjaka. Mislim,

da je s tem o važnosti natančnega izkopavanja dosti povedano.

Toda tudi rimska država, zgrajena na suženjskem družbenem sistemu največjih razrednih oblik in zatiranja, je razpadla. Na njeno ozemlje so v vedno večjem številu vdiral nova ljudstva z novimi oblikami življenja in ustanovila na ruševinah starega sveta novo evropsko družbo, ki jo imenujemo po njeni ekonomski obliki (vladar, graščak, tlačan, cehovski obrtnik) fevdalno. Prav do zadnjega časa je bil študij o nastanku in razvoju te fevdalne družbe prepuščen samo zgodovinarju, ki je proučeval pisane vire za to dobo (stare pisatelje, listine itd.). Ker pa so pisani viri za to dobo zelo maloštevilni, so bili tudi izsledki skromni. Največkrat so se izgubljali v neplodnih diskusijah. Zato smo tudi o najstarejši zgodovini Slovencev, ki so se po letu 567 priselili v sedanjo domovino, le malo vedeli. O osnovi vsega življenja, o materialni kulturi, o gospodarstvu, orodju, orožju, stanovanju, obleki, nam je bilo znanega le prav malo. Tu je morala priti na pomoč lopata arheologa. Tako so začela prihajati na dan grobišča starih Slovencev — na Gorenjskem, na Koroškem, na Štajerskem, na Dolenjskem, v Primorju. V muzeje je prišla cela vrsta predmetov iz teh grobov, deloma tudi človeška okostja.

Glavni odbor RK Slovenije:

RDEČI KRIŽ SLOVENIJE DELA ZA OBNOVO

Leto 1946 zaključuje Rdeči križ Slovenije z velikimi uspehi. Bilo je leto dela za obnovo domovine. Rdeči križ Slovenije je kot ljudska organizacija vključen v proces obnove prav tako kot vse druge naše organizacije, ki pomagajo ljudski oblasti pri izvajanju njenih načrtov. Delo RK ne zaznamuje direktnih učinkov obnove, n. pr. produkcije, toda njegove akcije so važen činitelj, ker lajšajo pogoje za hitro izvrševanje obnove.

Ves prispevek RKS za obnovo znaša okroglo 180 vagonov blaga v vrednosti preko 100 milijonov din. To je najrazličnejše blago od oblek in hrane do reševalnih avtomobilov. Blago se je delilo po terenih, v pretežni meri pa po ustanovah. Pri vsakem razdeljevanju so upoštevani invalidi, močne pomoči so zlasti deležni dečji in mladinski domovi, domovi za onemogle, internati in šolske kuhinje. Pomoč se deli najpotrebnejšim in tja, kjer se pričakuje največji uspeh prav z ozirom na prispevek k obnovi. Več ko en milijon kosov je bilo razdeljenih najrazličnejših oblačil, na tisoče parov čevljev, 25.000 paketov RK in na vagon hrane. Med hrano je omeniti tudi 89.900 kg sladkorja. Predaleč bi seglo prikazovanje in vrednotenje posameznih vrst blaga, ki jih RK deli brezplačno. Številna zahvalna pisma pričajo, da se ljudstvo zaveda velike pomoči, ki jo dobiva v roke od RK. Mnogo te pomoči pa uživa, ne da bi vedelo, da je to tudi prispevek naše organizacije. Naše bolnišnice so prejele v letošnjem letu od RK 4187 stekleničk penicilina v vrednosti 1.652.950 din in 5477 stekleničk insulina v vrednosti 275.850 din poleg drugega sanitetnega materiala in opreme. 21.700 litrov ribjega olja v vrednosti 813.500 din je bilo razdeljenega po večini po liniji Podmladka RKS. Dosti ribjega olja pa so prejeli tudi protituberkulozni dispanzerji. Šolski odbori Podmladka imajo na razpolago 1528 ročnih lekarn, katerih vsaka stane 700—800 din. Zdravstvenim ustanovam v Sloveniji je poslal RKS 1 rentgenski aparat, 3 reševalne avtomobile, 204 zaboje gaze, 30 zabojev vitaminov, 7 zabojev materiala za prvo pomoč, 16 zabojev kemikalij za laboratorije, 2 zaboja instrumentov itd. Za delovne brigade je bilo izdanega za 168.000 din sanitetnega materiala, za počitniške kolo-

Seveda so se te stvari takoj lotili Nemci in so z neznanstvenimi metodami rasne teorije pričeli dokazovati nemški značaj teh najdb. Toda najdbe so zgovorneje kakor teorije. Oblike teh predmetov so popolnoma podobne oblikam in umetnostni govoriči predmetov v Ukrajini, kjer je bila tedaj mogočna ruska kijevska država nosilec slovanstva. O slovanskem značaju predmetov ni možna nobena diskusija več. Lobanje okostnjakov pa kažejo prav take značilnosti in mere kakor lobanje »nemških« okostnjakov tistega časa. To se pravi: tudi bedasto govoričenje o nekaki rasni razliki med Germani in Slovani, o »manjvrednosti slovanskih kosti« doživlja polom na celi črti. Pogled na življenje naših prednikov, na njihovo družbeno ureditev, na njihove konflikte in spajanje s stariimi prebivalci Iliri in Kelti, pa postaja globlji in slika preteklosti bolj točna.

Kako je mogoče uveljaviti taka dejstva? Samo z natančnim arheološkim delom, samo z vestnim izkopavanjem. Tega pa ne more vršiti posameznik, temveč le velike znanstvene ustanove. Skrb za starine je, kakor vidimo, ena izmed velikih kulturnih nalog naše ljudske republike in torej naloga ter častna dolžnost vsega ljudstva. Naše geslo bodi: Muzeji iz ljudstva — muzeji za ljudstvo!

nije pa za 160.533 din. Poleg tega pa znaša protiračun pri »Zdravpromu« 1.846.074 din. Izključno RKS zalaga vso podeželsko saniteto z instrumentarijem in zdravili (kremenčeve luči, pneumotoraksi itd.). Vrednost izdanega sanitetnega materiala znaša blizu 9 milijonov din.

Večina pomoči je prispela iz inozemstva. Tudi vzajemna samopomoč, na kateri sloni organizacija RKS, je mnogo doprinesla. Iz lastnih sredstev in zahvaljujoč se naši domači proizvodnji je kupil RKS 2429 parov čevljev, 40.000 plenec, 580 otroških rjuh, 858 parov nogavic, kar vse je stalo 1.400.845 din. Kupil je nadalje 350 postelj in prav toliko stolov ter 20 kompletnih kuhinj, vsaka za 100 ljudi. Nudil je pomoč pogorelcem v Turjah, prizadetim po toči v novomeškem okrožju s prispevkom 400.000 din ter kolonijam pionirjev z 250.000 din. RKS je organiziral širokopoletno akcijo za počitniške kolonije 5000 otrok iz cone A v coni B. Z akcijo, pri kateri so sodelovali RK vseh federalnih republik, se je zbralo 11 vagonov živil in 1.170.437.50 din. Za te kolonije je prispeval RKS sam sanitetni material, 500 rjuh in 418 odevj. Članstvo RKS je zbralo 229.335 din za patronat. Ta znesek je bil oddan Zavetišču sv. Jožefa v Ljubljani, kjer so v oskrbi onemogli iz vse Slovenije.

Vse to delo je bilo možno izvršiti zaradi aktivnega sodelovanja širokih ljudskih množic v Sloveniji in pri nekaterih akcijah zaradi bratstva in enotnosti vseh narodov Jugoslavije. Organizacija RKS je danes razpredena po vsej Sloveniji. Zajema 306.561 članov, od katerih je samo članov Podmladka 117.324. Nadaljnji številčni dvig članstva, zlasti Podmladka, in delo članstva v smislu lika člana RKS dajeta dobre izgleda, da bodo izvršene naloge, ki si jih je zadal RKS za čas obnove in izgradnje. Od odborov RKS in od aktivnega sodelovanja članstva je v prvi vrsti odvisno, da se uresničijo načrti: otroška klinika, ambulante, potujoče klinike, počitniške kolonije itd. V vseh teh akcijah nas podpirajo tudi rojaki v inozemstvu, ki so ponosni, da so otroci tako junaške, napredne in zgledne domovine, kot je Federativna ljudska republika Jugoslavija. Zaradi tega je Rdeči križ Slovenije velik sodelavec ljudske oblasti.

Maks Krmelj:

RAZVOJ KMETIJSKEGA ZADRUŽNIŠTVA V LUČI LJUDSKE OBLASTI

Vsak pri svojem delu, delavec v tovarni, kmet na polju, oba se trudita za enim in istim ciljem: za obnovo in izgradnjo države. Zavedajoč se, da je treba celotno gospodarstvo Jugoslavije spraviti čimprej na tako stopnjo, ki odgovarja družbeno političnemu razvoju naše ljudske države. Hitra obnova naše države, pogon industrije in družbeno ekonomski razvoj zahtevata od našega kmeta novih in novih pridelkov za prehrano prebivalstva Jugoslavije. Prav tako pa zahtevajo tudi njegovi lastni interesi, da poveča donosnost svoje zemlje. Način produkcije dobrin, ki se ga danes kmet poslužuje, pa nikakor ne odgovarja vsem tem zahtevam. Zato je v tej obnovi države potrebna tudi reorganizacija našega kmetijstva po novih načelih in izkušnjah znanosti v zvezi s tehniko.

Tehnika je napravila ogromne skoke v svojem razvoju, samo kmet je ostal pri starem načinu dela, pri načinu, ki je prvotno služil fevdalcem, pozneje pa veleposestnikom in vaški kmečki buržoaziji, po sistemu kapitalističnega izkoriščanja. Male kmetije, drobno in težko delo, brez vsake mehanične priprave ali sile, mali in slabi pridelki, ki so komaj zadoščali za slabo preživljanje teh bajtarjev, so na drugi strani ustvarjali pogoje za nastajanje novih nekmetov. To so karakteristične poteze kmeta v bivši protiljudski Jugoslaviji.

Spričo tega se delovni kmet ni imel možnosti priklopiti do izobrazbe, ne udeleževati v političnem in kulturnem življenju. Cilj ljudske oblasti je, ustvariti delovnemu človeku človeka vredno življenje. Zato si naša oblast prizadeva, da tudi iz »hlapca Jernejca« napravi enkrat res svobodnega in kulturnega kmeta. Prvi korak za to je že storjen. Vprašanje agrarne reforme je rešeno, vprašanje zemlje, po kateri je kmet hrepenel sto- in stoletja, je sedaj za njega ugodno rešeno. Mali kmet, ki je bil vedno brezpravna kmečka para, zmerom odvisen za svoj obstoj od veleposestnikov in vaških magnetov, je postal v dobi ljudske demokracije lastnik zemlje in resnično samostojen kmet.

Kmetu je treba izobrazbe; treba ga je poslati v šole, da se bo oborožil z znanostjo, ki jo kot kmet v novi državi potrebuje.

Elektriko v vas! V kmečko hišo radio in knjigo na mizo, na polje pa kmeta s traktorjem, ki bo zarezal brazdo boljše bodočnosti. To je težnja in cilj delovnih kmetov, ki so se resnično borili za svobodo izpod tisočletne tiranije.

Ureditev načrtnega kmetijstva, zboljšanje in povečanje pridelkov, uporaba tehnike v kmetijstvu, borba proti kmečki zaostalosti in zvišanju življenjskega standarda kmeta, to so zahteve, ki terjajo novih načinov obdelovanja zemlje — novih združnih oblik gospodarstva.

Z združitvijo malih nerentabilnih kmetij v velika skupna združna posestva je danes prvič dana kmetu možnost, da likvidira vse tiste zaostale srednjeveške oblike kmečkega gospodarstva, ki so delovnega kmeta vse do sedaj poniževale na stopnjo modernega sužnja. To naši sovražniki in razni Dragoljubi Jovanoviči prav dobro vedo. Spričo tega so nastopili proti takim zadrugam, proti združnemu zakonu, ki daje možnost organizacije in razvoja takega ljudskega združništva pri nas.

Vsak začetek je težak. Kljub temu so se pojavili prvi primeri, da so se družine, ki so bile v težkih

položajih, začele organizirati v zadrugah za skupno obdelovanje zemlje, na bazi prostovoljne odločitve. Družine, ki so prišle do sklepa, da je možnost napredka večja v skupnosti, so se prostovoljno organizirale v zadrugi, ne pa prisilno kolektivizirale, kakor to reakcija kriči. Vstop v zadrugo je povsem prostovoljen. Prav tako je v gotovem času dana možnost izstopiti iz zadruge. Vsaka družina, ki je vstopila v zadrugo, je dala kot delež prostovoljno svojo zemljo v združno skupnost, razen zemlje od pol do največ enega ha površine okrog svoje hiše. To zemljo družina obdrži za pridelavo povrtine, za rejo prašičev, kokoši, za svojo privatno uporabo. Poleg zemlje dajejo kmetje pri vstopu v zadrugo tudi živino, stroje in razno orodje, ki se v takem gospodarskem obratu potrebuje. Ker je zemlja kot delež, ki ga zadržnik vlaga v zadrugo, se mora zemlja in vsa ostala imovina oceniti po dejanski vrednosti, tako da v primeru izstopa iz zadruge zopet prejme isto vrednost, kot jo je v zadrugo vložil.

To zahteva statut zadruge — pravila, ki so jih sprejeli združniki na ustavnem občnem zboru. Ta pravila so obvezna za vse, ki pristopijo v zadrugo.

Pravila in odobrenje za ustanovitev zadruge daje ministrstvo za kmetijstvo Ljudske republike Slovenije. Pripravljalni odbor za ustanovitev take zadruge morajo pred ustanovnim občnim zborom temeljito preštudirati predložena vzorna pravila, na podlagi katerih bodo potem ustanovili tako zadrugo. Ker je uspeh in razvoj zadruge povsem odvisen od predanosti in iskrenosti članov v skupnosti, je treba gledati na to, da ustanovljamo zadrugo samo iz takih interesentov, ki gredo v zadrugo zato, da bodo delali v skupnosti, eden za vse, vsi za enega. Dogajajo se primeri, ko špekulantski elementi skušajo to skupnost izrabiti v svoje osebne profitarne namene, namreč, da bi skupnost delala za njega. Takih elementov se je treba izogibati, najbolje jih je pravočasno odstraniti iz zadruge.

Občni zbor zadruge je za združnike njihov parlament, v katerem na demokratičen način postavljajo vodstvo zadruge, to je upravni in nadzorni odbor, ki je s tem pooblaščen, da med poslovnim letom vodi po sklepih skupščine celotno združno gospodarstvo. Skupščina sprejema v zadrugo nove člane. Na skupščini določajo višino zemlje, katero sme vsak združnik obdržati za svojo privatno uporabo. Prav tako razpravlja skupščina o predloženem gospodarskem načrtu za bodoče leto. Določa, kakšne panoge kmetijstva se bodo bolj razvijale in forsirale. Volijo se brigadirji, ki vodijo delo brigad po posameznih panogah kmetijstva. Tudi višino kreditov določa ta parlament, katero sme potem upravni odbor v primeru potrebe izčrpati. Vsi združniki so dolžni, da s svojo iniciativo pomagajo upravnemu odboru pri izvajanju sklepov, sprejetih na občnem zboru. Prav tako so dolžni dajati predloge upravnemu odboru za zboljšanje združnega gospodarstva, vendar pa morajo vsi ti predlogi prihajati na rešenje v skupščino. Vsi načrti, ki preusmerjajo delo zadruge, se morajo predhodno proučiti skupno s kmetijskimi strokovnjaki, ki bodo potem te načrte vskladili s produkcijo, ki jo predvideva gospodarski načrt naše države. Tako izdelani načrti se potem dajo v odobrenje skupščini, šele tedaj postanejo pravomočni in so za njihov uspeh odgovorni vsi združniki. Vsako samostojno delo je nedopustno in odgovarja za njega tisti, ki ga je izvršil.

Gotova gospodarska vprašanja, ki se pojavljajo med letom, ki pa včasih nastanejo nujna, se morajo prav tako rešiti na izrednem običnem zboru, če hočemo res obdržati demokratičen način poslovanja. Upoštevati je treba, da se tukaj odloča o gospodarstvu vsakega zadrudnika, da je lahko v primeru nepravilnosti materialno prizadet vsak zadrudnik, zato ima pravico in dolžnost, da pri tem tudi odloča. To je najbolj pereča točka, pri kateri moramo biti najbolj natančni, da se res pravilno izvaja poslovanje zadrude. V vodstvu zadrude je vsako nasilje od strani raznih vrinjencev in prenapetežev škodljivo in ga je treba takoj odstraniti. Zato moramo že pri ustanovitvi zadrude gledati na to, da bomo upravni odbor sestavili iz dobrih ljudi, za predsednika pa postavili najboljšega izmed najboljših.

Važno je tudi to, da dobi zadruga sposobnega strokovnjaka, ki bo vodil delo zadrude, zložil zemljišča skupaj in postavil pravilno razdelitev tega zemljišča za posamezne panoge kmetijstva.

Zadrudniki na ta način napravijo iz malih posestev velika zadrudna posestva, na katerih je možno uporabljati za obdelavo zemlje stroje in uvajanje načrtnega gospodarstva. Vsaka poljedelska zadruga izdela svoj gospodarski načrt, po katerem razvija zadrudno gospodarstvo v dotičnem kraju.

Take oblike gospodarstva v kapitalističnih objemih seveda niso bile mogoče. Povsem razumljivo pa je, da je v ljudsko urejeni državi, kakršna je naša nova Jugoslavija, to življenjska nujnost. Samo na ta način je mogoče odpraviti stare metode kmetijstva, dvigniti proizvodnjo in tako tudi življenjski nivo delovnemu ljudstvu. Da je ta način sprejemljiv tudi za našega kmeta, nam ni treba iskati papirnatih dokazov, ker to potrjujejo v praksi živa telesa, ki so jih organizirali naši delovni kmetje. Te zadrude se morajo boriti s težavami. S pomočjo ljudske obla-

sti, ki je pripravljena s ceneni krediti povsod podpreti iniciativo delovnega kmeta, organiziranega v zadrugi, te težave zadrudniki počasi premagujejo. Seveda to sovražniki izkoriščajo v svoje zahrbtne namene, razširjajo laži med zadrudnike, da na ta način hoče država podržaviti organizirane kmete v zadrugah. Razumljivo je, da tako te laži, kakor tudi nebroj drugih, med poštenim ljudstvom nimajo uspehov.

Sovražniki ljudstva se zelo trudijo prikazati nevarnost skupnega »piskra« za zadrudnike, kar pa gotovo za zadrudnike ni več problem, saj dokazuje praksa, da imamo v Ljudski republiki Sloveniji že 55 zadrug, kjer se vrši skupno delo, a vsaka družina živi z lastnim gospodinjstvom. Poleg tega pa se vršijo predpriprave za organizacijo več desetih novih zadrug, ki se bodo v letošnji zimi organizirale za skupno zadrudno gospodarstvo. Zmerom bolj prodira zavest med delovne kmete, da so samo velika zadrudna gospodarstva sposobna pravilno rešiti socialna vprašanja malih kmetov, kot je vprašanje zavarovanja preužitkarjev za starost in onemoglost. Teh vprašanj ni mogoče rešiti v privatni iniciativi — na mali kmetiji. Lahko pa se rešijo v oblikah zadrudnega gospodarstva. Zaradi tega vsebujejo pravila poleg rezervnega sklada za obnovo in slabe letine, še socialno-kulturni sklad, v katerega se prav tako vsako leto vlaga gotov odstotek dobička. V primeru potrebe, nesreče ali starosti pa se zadrudniku iz tega sklada daje primerna mesečna pomoč, seveda to samo takrat, kadar on ne more več izvrševati nobenih del na posestvu.

Zadrudno gospodarstvo z načrtnim kmetijstvom, z upeljavo delovnih norm in uporabo tehnike, s potrebnimi rezervnimi skladi — ustvarja pogoje za tesno zblizanje in trdno povezavo med delavcem in kmetom — nosilcema ljudske oblasti.

Revizijski oddelek IZOS-a:

ZADRUŽNIŠTVO PO OSVOBODITVI

»Državni in zadrudni sektor našega gospodarskega življenja sta glavna stebra, na katera se bo v gospodarstvu opirala naša ljudska oblast«, tako je izjavil tovariš Kardelj v svojem predavanju v beograjskem radiu 13. februarja 1945. To je bilo že takrat, ko smo v Sloveniji še bridko okuščali nasilje okupatorskega gospodarstva in njegovih pomočnikov. Osvobojeni Beograd je takoj začel ustvarjati temelje novemu zadrudništvu, ki naj po načelih Osvobodilne fronte postane gospodarska organizacija delovnih množic. Ni bila malenkost spraviti zadrude, ki so bile v stari Jugoslaviji cepljene po strankah in stanovih, in v katerih so vedrili in oblačili eksponenti protiljudskih režimov, v sklad z demokratičnimi načeli Osvobodilne fronte, ki temeljijo na priznanju ustvarjalni sili delovnega ljudstva. V naši ljudski državi mora biti konec izkoriščanja človeka po človeku. Ne bodo več posamezniki bogateli na račun širokih ljudskih množic, skupno bomo gradili našo novo ljudsko državo in ustvarjali lepšo bodočnost vsem, ki si služijo svoj kruh z delom. Ta načela morajo spremljati tudi delo našega novega zadrudništva. Ljudstvo je z navdušenjem sprejelo gospodarska prizadevanja in pridobitve osvobodilne borbe. Zadrug je dan na dan več.

Po osvoboditvi so nam bile naložene težke dolžnosti. Treba je bilo zaščititi vso zadrudno imovino pred morebitnim raznašanjem in nadaljnjim uničenjem, ugotoviti finančno stanje in inventar vseh slovenskih zadrug, izločiti nepoštene, korumpirane in politično kompromitirane ljudi iz zadrug in njihovih odborov, postaviti začasne uprave oziroma delegate v zadrude, kjer so odbori bodisi pobegli, bodisi bili nezanesljivi in pri zadrudnikih nepriljubljeni, in

združiti vse istovrstne strankarsko ali stanovsko ločene zadrude v enotne zadrude. Poleg vsega tega je bilo treba pridobivati za aktivno sodelovanje v zadrugah najširše ljudske množice.

Če lahko povemo, da je bilo po osvoboditvi izvršenih 259 likvidacij starih zadrug ter ustanovljenih in reorganiziranih 490 zadrug, lahko priznamo, da ni bilo storjeno malo. Zavedati se moramo poleg tega, da ni bilo na razpolago zadostnega res zavednega kadra.

Kaj čuda torej, če v poldrugem letu po osvoboditvi naše zadrudništvo še ni brezhibno, še ni v celoti res ljudsko. Vsem tistim, ki nam to zamerijo, navajamo v obrambo besede našega velikega Lenina v svojem spisu o zadrudništvu, kjer pravi med drugim sledeče:

»Z vidika »civiliziranega« (predvsem pa pismenega) Evropejca nam ni treba več dosti storiti, pa bomo dosegli, da bodo prav vsi sodelovali pri zadrudniških poslih. Prav za prav nam je preostalo »samo« še nekaj: napraviti moramo naše prebivalstvo toliko »civilizirano«, da bo razumelo vse ugodnosti, ki jih prinaša vsesplošna udeležba v zadrudništvu, in se po tem ravnalo. »Samo to«. Nobene druge modrosti nam zdaj za prehod v socializem niso potrebne. Če pa hočemo ta »samo« uresničiti, nam je potreben pravcati prevrat, pravcati val kulturnega razvoja vse ljudske množice. Zato mora biti naše pravilo: kar najmanj modrovanja in kar najmanj izgovarjanja. Nep (Nova ekonomska politika) v tem pogledu predstavlja napredek zato, ker se prilagaja ravni najnavadnejšega kmeta, ker od njega ne terja ničesar višjega. Če pa hočemo s pomočjo Nepa doseči, da bo sodelovalo prav vse prebivalstvo — tedaj je za to potrebno

celo zgodovinsko razdobje. V najboljšem primeru imamo lahko to razdobje v enem, dveh desetletjih za seboj. Vendar pa bo to posebno zgodovinsko razdobje in če tega zgodovinskega razdobja ne bo, če ne bo vsesplošne pismenosti, če ne bo zadostne razumnosti, če se prebivalstvo ne bo zadosti naučilo ceniti tisk, če ne bo vse to imelo materialne podlage, če prebivalstvo ne bo do neke mere zavarovano, recimo pred slabo letino, pred lakoto itd. — tedaj svojega smotra ne bomo dosegli. Vse je zdaj na tem, ali bomo znali združiti tisti revolucionarni razmah, tisto revolucionarno navdušenje, ki smo ga že pokazali v zadostnih količinah ter ga kronali z uspehom.

Ti stavki govorijo za cele knjige. Dokler naše ljudstvo ne bo sodelovalo v svoji zadrugi, toliko časa bo še lahko nezgrajeni nameščene ali pa protiljudski odbornik oviral razvoj zadruge, izkoriščal članstvo zadruge in kvaril ugled novega združništva. Toda to bo le toliko časa, dokler se ne bodo člani zavedali, da je njih dolžnost in pravica nadzirati delo nameščenec in funkcionarjev ne le v zadrugi, temveč tudi izven nje. Zaveden in pošten človek nima ničesar skrivati.

Če torej tudi v sedanjih zadrugah tu pa tam srečamo poslovodje ali predsednike ali druge odbornike, ki se hvalijo, da so dosegli več stotisočakov prebitka, dokazuje to nezgrajenost dotičnega nameščenca ali funkcionarja, ki ne pozna pravega smisla novega združništva. Naša dolžnost pa je, da storimo vse, da bo sleherni združni nameščene razumel določbe naše ustave, po katerih mora združništvo služiti izboljšanju gospodarskega položaja najširših ljudskih množic. Toda tudi to smo dolžni povedati, da je že več zadrug z doseženimi prebitki znižalo v naslednjih mesecih cene blagu celo pod maksimalno ceno racioniranega blaga (tako na primer NAPROZA v Zireh, v Marenbergu, v Celju in drugod).

Vsekakor bo ena najvažnejših naših nalog vzgajati nove kadre, in je v poldrugem letu že 450 obiskovalcev združnih tečajev večinoma nameščenih pa naših zadrugah. Z vzgajanjem združnih nameščenec, združnih funkcionarjev in članov bomo vztrajno nadaljevali in se pri tem posluževali tečajev, sestankov, konferenc in predvsem združnega tiska. Naš cilj je prepričati zadnjega kmeta, da bo dosegel boljše življenjske pogoje v skupnem delu, da bo dosegel pravične cene svojih pridelkov le v zadrugi, kjer bo nabavljal, kar potrebuje, in prodajal, kar ima odveč, ne da bi se mučil in sam nosil presežke svojih pridelkov v mesto naprodaj.

Nesporno je, da je našim novim zadrugam skladno z državnim sektorjem uspelo prepričati, da bi privatni sektor izkoriščal povojni položaj v preskrbi prebivalstva in da so baš zadruge podprle državni sektor v njegovem prizadevanju za utrditev našega dinarja.

Ko nam bo uspelo na vseh področjih doseči tisto skladno sodelovanje LO, sindikatov, AFŽ in LMS z zadrugami, ki ga določa program Osvobodilne fronte, bo združni sektor potrdil, da izpolnjuje svoje naloge in da končno s starih združništvo nimamo ničesar skupnega razen imena.

Nekaj podatkov o zadrugah v LRS po stanju z dne 30. junija 1946.

Ker je bilo v začetku najnujnejše organizirati pravilno in redno razdeljevanje življenjskih potrebščin najširšim množicam, je razumljivo, da se je največja važnost polagala ustanavljanju in razvoju nabavno-prodajnih zadrug. Dne 30. junija 1946 smo imeli v Ljudski republiki Sloveniji 110 Naproz, ki oskrbujejo v 688 poslovnih lokalih 531.156 potrošnikov. Skupno število onih, ki so prejeli v juniju 1946 osnovno živilsko nakaznico, je znašalo en milijon 160.011, tako so naše nabavno-prodajne zadruge zajele na dan 30. junija 1946 45,87% vseh prebivalcev Slovenije.

Naše Naproze so s 30. junijem 1946 razpolagale z 27.498.450 din lastnih sredstev in izrabljale 52.512.927 dinarjev kreditov. V prvem polletju 1946 so prodale

za 860.641.027 din raznega blaga, poljskih pridelkov za državni odkup so zbrale v istem času za 54.275.318 dinarjev. Ves ta promet je opravilo 3318 uslužbencev, med temi 609 uradnikov, 1826 strežnega in 885 pomožnega osebja (od teh 1420 žensk). Naproze vzdržujejo poleg navedenih špicerijskih poslovalnic še 76 raznih odsekov (mizarskih, mesarskih, čevljarških itd.) ter 57 gostinskih obratov. V 108 centralnih skladiščih so imele na dan 30. junija 1946 vskladiščenega raznega blaga za 236.445.551 din.

Med kmetijskimi produktivnimi zadrugami bi morali v prvi vrsti omeniti vinogradniške zadruge in kmetijsko-obdelovalne zadruge.

Vinogradniške zadruge so nastale iz agrarnih interesentov vinorodnih krajev, ki so združeni v 19 zadrugah in štejejo 2034 združnikov. Vključujejo 884 družin. Površina vinogradov znaša 1121 ha, sadovnjakov 656 ha, orne zemlje 477 ha, travnikov 645 ha, pašnikov 479 ha, gozda 368 ha in ostale zemlje 126 ha. V letošnji sezoni pričakujejo 300.000 hektolitrov vina. Posode imajo pripravljene za 400.000 hektolitrov.

Konec junija 1946 smo imeli tudi 8 kmetijsko-obdelovalnih zadrug, ki so nastale iz agrarnih interesentov, ki so se združili v zadruge za namenom, skupno obdelovati zemljo, posebno tam, kjer so se razdelile med nje posamezne gospodarske enote. V teh zadrugah (kakor tudi v vinogradniških) se združuje ves premožni in nepremični inventar, živina in vsa delovna sila. Zadruge preskrbujejo vse svoje člane z vsem potrebnim in vodijo lastno gospodarstvo za vse.

Zivinorejske zadruge. Dne 30. junija 1946 je bilo registriranih 135 takih zadrug v vsej Ljudski republiki Sloveniji, ki prihaja v poštev za živinorejo. Zaradi raznih razlogov, predvsem pa zaradi pomanjkanja živine, vse te zadruge še ne poslujejo. One obsegajo vse panoge živinorejskega udejstvovanja in gospodarske delavnosti, zajele pa so v svojo organizacijo tudi vseh 155 starih selekcijskih, pašniških in mlekarско-sirarskih zadrug. Medsebojno se povezujejo po okrožjih v Zveze živinorejskih zadrug. Od navedenega števila registriranih zadrug je na dan 30. junija 1946 redno poslovalo 86 teh zadrug, ki so združevale na tem področju 12.513 članov-kmetovalcev in razpolagale z 1.235.260 din lastnih sredstev. Od števila poslujočih zadrug imajo združniki 63 zadrug 5415 glav goveje živine, 386 konj, 1217 svinj in 724 ovac. Število plemenskih telic znaša 1156, kokoši jajčaric pa 5628. Plemenjakov je bilo na razpolago: 21 bikov, 20 žrebcev in 45 merjascev. Selekcija se vrši na vseh vrstah živine. Dnevno zberejo povprečno 10.060 litrov mleka s povprečno 3,5% maščobe.

Lesno-produktivne zadruge zajemajo kmečko gozdno posest v 29 zadrugah, v katerih je včlanjeno 3920 združnikov — gozdnih posestnikov, ki posedujejo 98.000 ha gozda od 460.000 ha gozdne kmečke posesti, ki jo ima Slovenija. Te zadruge posedujejo pet lastnih žagarskih obratov in se sočasno poslužujejo številnih tujih žag. Skupno zaposlujejo 408 uslužbencev. V prvem polletju 1946 so te zadruge pripravile 55.000 m³ hlodovine, 8900 m³ tesanih tramov, 30.000 m³ jamskega lesa, 17.500 m³ drv za kurjavo, 55.500 m³ celuloznega lesa, 600 m³ bukovega lesa, 16.800 m³ rezanega lesa in 198.500 kg smrekovega lubja. Skupno so v prvem polletju 1946 prodale za 20.764.545 din lesa, a vrednost njihovih zalog blaga konec junija 1946 je znašala 13.415.484 dinarjev. Organizacija teh zadrug se še nadaljuje, ker še ni zajela vseh gospodarskih okolišev s kmečko gozdno posestjo.

Vinarske zadruge imajo včlanjenih v osmih zadrugah 2673 združnikov in razpolagajo z 1.947.507 dinarjev lastnih sredstev. Prodale so za 21.618.484 din vina in imajo na zalogi za 12.330.911 din raznih vin. Vinarske zadruge v pretekli sezoni niso v zadostni meri mogle poseči v vketenje vina zaradi pomanj-

kanja posode in kletarskih naprav, ki so bile uničene ali poškodovane v štiriletni borbi.

Poleg teh najvidnejših vrst kmetijskih produktivnih zadrug imamo danes v LR Sloveniji še okrog 90 raznih drugih kmetijskih zadrug, med njimi zlasti kmetijsko-strojne, ribarske, zelenjadarske, sadjarske, čebelarke in hmeljarske, ki združujejo okrog 12.000 članov. Vse te zadruge so prodale v prvem polletju 1946 raznih pridelkov za 88.254.115 din.

Iz nujne potrebe, da bi v vojni porušeno podeželje moglo dobiti pomoč, so bile organizirane, kot popolnoma nova vrsta, obnovitvene zadruge. Le-te združujejo vojne oškodovance ene ali več vasi, ki so gospodarsko, prometno ali drugače povezane med seboj. Ti oškodovanci skupno sestavljajo program obnove, se posvetujejo, organizirajo delo in skrb za povezavo z zainteresiranimi ustanovami in oblastmi.

Obnovitvene zadruge skrbijo predvsem za to, da čimprej uredijo strehe ljudem in živini na podeželju, da se kmet čimprej vrne k produkciji in ustvari na podeželju znosne in zdrave razmere. Poleg tega osnovnega namena prevzemajo nekatere zadruge tudi širše naloge in ustanavljajo odseke za elektrifikacijo, napeljavo vodovodov itd. Pri mobilizaciji delovne sile je uspelo obnovitvenim zadrugam pritegniti k delu vse zadržnike, da skupno vodijo in izvršujejo obnovo. Zadržniki uporabljajo predvsem lastno delovno silo. V bodoči program pa si stavljajo tudi načrtno obnovo in regulacijo vasi, izboljšanje zemljišč, kanalizacijo itd. Ustanovljenih je bilo 174 obnovitvenih

zadrug, ki so povezane v 21 tehničnih bazah, ki jim nudijo strokovno-tehnično pomoč. V 140 obnovitvenih zadrugah je bilo obnovljenih do 30. junija 1946 586 stanovanjskih stavb in 1009 gospodarskih poslopij. Obnova se je vršila na 2705 stanovanjskih in 2995 gospodarskih poslopih. V 130 zadrugah je bilo opravljenih 222.873 udarniških ur in 6407 prevoznih dni, kar predstavlja vrednost 14.115.930 din brezplačne in prostovoljne storitve. Poleg tega so si obnovitvene zadruge pripravile ali obnovile 14 opekarn, 30 delavnic za strešnike, 20 mizarskih delavnic, 30 apnenic, 25 žag in nad 30 raznih obrtnih delavnic. 140 obnovitvenih zadrug združuje 1083 članov, ki razpolagajo z 2.832.366 din lastnih sredstev in kreditov za 95.000.000 dinarjev.

Poleg vodovodnih, stavbnih in raznih drugih zadrug, ki jih je poslovalo konec junija 1946 v Sloveniji 76, bi bilo posebej omeniti še 38 različnih obrtno-produktivnih zadrug, ki združujejo razne obrtnike, kakor: usnarje, čevljarje, krojače, mizarje, sodarje, lončarje, čipkarice itd. V teh zadrugah je včlanjenih 2730 obrtnikov-zadržnikov, ki razpolagajo z okoli 17.000.000 din lastnih sredstev.

V vsej LR Sloveniji je konec junija 1946 poslovalo 775 raznih vrst zadrug, od katerih je podalo zahtevana statistična poročila 618 zadrug. V teh 618 zadrugah je včlanjeno 250.699 zadržnikov, in sicer 186.156 moških in 64.543 žensk.

Taka je slika našega novega slovenskega združništva po stanju 30. junija 1946.

Dr. Emil Čeferin:

STANOVANJSKA ZADRUGA

Stanovanjska kriza, ki vlada v vseh naših mestih, industrijskih središčih in rudarskih bazenih, vpije po novogradnjah. Oviran je razvoj industrije, trpita delavec in nameščeneec, ki prihajata že izmučena od dolge poti na delo, trpi sindikalna organizacija, ki ju ne more zajeti, da bi ju politično in strokovno dvignila. Komur pa se vendarle posreči dobiti stanovanje v kraju, kjer dela, se mora zadovoljiti s prostori, ki mnogokrat ne odgovarjajo osnovnim zdravstvenim zahtevam.

Pri reševanju tega težkega vprašanja naj odločilno sodelujejo stanovanjske zadruge.

Stanovanjska zadruga združuje prvenstveno delavce in nameščence in se lahko ustanovi le v mestih, industrijskih središčih in rudarskih bazenih. Na deželi stanovanjskih zadrug ne bo, tam delujejo obnovitvene zadruge kot zadruge kmeta za obnovo podeželja.

Namen stanovanjske zadruge ni le preskrbeti svojim članom cenena in zdrava stanovanja, stanovanjsko opremo in pohištvo, temveč tudi skupno upravljati že zgrajene stanovanjske objekte ter skrbeti tudi za skupne zadržne naprave in ustanove. Zadruga povezuje svoje člane tudi še potem, ko jim je že preskrbela stanovanja in to ne samo zaradi utrjevanja zadržne skupnosti in medsebojne pomoči, temveč tudi zaradi stalnih novih potreb, ki jih bo taka skupnost zahtevala. Tako bo treba zgraditi otroška zavetišča, prostore za kulturno in družbeno udejstvovanje, državne oz. zadržne trgovine, športna igrišča, ustvariti dobre prometne zveze itd.

Pri dviganju stanovanjske kulture in splošne življenjske ravni bo izvrševala stanovanjska zadruga na ta način tudi zelo važno družbeno funkcijo. Še bolj kot ostale vrste zadrug bo morala zaradi tega tesno sodelovati z ljudskimi odbori in še posebej s strokovno organizacijo delavcev in nameščencev.

Notranji ustroj stanovanjske zadruge je podrobno urejen v vzornih pravilih, ki so v skladu z določbami splošnega zakona o zadrugah. Seveda bodo lahko ustanovni zbori zadržnikov pravila še dopolnili po

svojih lokalnih potrebah ali pa morda tudi spremenili nekatere določbe, vendar bo moral izvršni odbor pristojnega okrožnega LO vse take spremembe potrditi.

Član zadruge more po teh pravilih postati vsak državljan, ki je dopolnil 18. leto in ki uživa državljanске pravice, tako da podpiše pristopno izjavo ter vplača delež in pristopnino. Ker pa je stanovanjska zadruga zadruga delavcev in nameščencev, predpisujejo pravila, da sprejema delavce in nameščence upravni odbor kot pri večini drugih zadrug, o sprejemu drugih fizičnih oseb pa odloča zbor zadržnikov. Za čim uspešnejšo izvršitev nalog stanovanjskih zadrug predvidevajo pravila najtesnejše sodelovanje zadrug z ljudskimi odbori in sindikalnimi organizacijami ter državnimi podjetji.

V enem industrijskem središču ali rudarskem bazenu bo obstajala samo ena stanovanjska zadruga, člani bodo pa organizirani v manjše zadržne skupine, tako imenovane stanovanjske družine s svojimi poslovnimi odbori. V eno stanovanjsko družino se bodo vključili tisti člani, ki si nameravajo zgraditi skupno stanovanjsko zgradbo, stanovanjski blok ali stanovanjsko naselbino.

Ker preneha po splošnih zadržnih načelih članstvo v zadrugi s smrtjo zadržnika, je pa razumljivo, da ne bo nihče zidal stanovanja samo za sebe, temveč tudi za svojo družino in svoje potomce, za kar predvidevajo pravila posebne določbe. Vsak član ima pravico določiti svojega naslednika, na katerega preidejo vse njegove materialne pravice in obveznosti, ki so združene s članstvom. Da se pa ne bi zgodilo, da bi imeli stanovanja v okviru stanovanjske zadruge nečlani, bo moral vsak dedič pred potekom jamstvene dobe, torej v dveh letih po smrti zadržnika-zapustnika, zaprositi za članstvo pri zadrugi. Če je delavec ali nameščeneec, sklepa o njegovem sprejemu upravni odbor, sicer pa zbor zadržnikov. Če dedič ne bi postal član zadruge, se mu priznajo pravice, ki gredo izstopivšemu članu, to je izplača se mu poslovni delež po preteku jamstvene dobe, vplačani gradbeni delež se mu pa vrne takoj.

Posebej je tudi urejen primer preselitve člana iz okoliša zadruga. Tak član lahko ostane še vnaprej član zadruga in obdrži svoje pridobljene pravice, lahko pa tudi iz zadruga izstopi. Če obstaja v kraju, kamor se je član preselil, stanovanjska zadruga, se na njegovo zahtevo prenese na to zadrugo njegov poslovni in gradbeni delež. Če pa želi tak član obdržati svoje članstvo v zadrugi in svoje v njej pridobljene pravice kljub svoji preselitvi, potem odda svoje stanovanje v najem zadrugi ali pa kakemu drugemu članu. Če se z zadrugo ne bi sporazumel, mu zadruga vloženi gradbeni delež obrestuje, s stanovanjem pa razpolaga sama, vendar ga mora članu takoj vrniti, brž ko bi se kasneje vrnil.

Poleg poslovnega deleža vplača član stanovanjske zadruga tudi gradbeni delež, ki tvori osnovo obratnega kapitala. Višino gradbenega deleža določi zbor na podlagi gradbenega načrta, proračuna in obračuna, in sicer ločeno za posamezno stanovanje družine in za posamezne oblike stanovanj.

Pravila stanovanjske zadruga predvidevajo namreč tri oblike lastninskih odnosov glede stanovanjskih zgradb: vsak član si bo lahko prosto izbral ali združno lastnino v združnem stanovanjskem domu, ali lastnino na posameznem stanovanju, ali pa lastnino na posamezni enodružinski zgradbi. V prvem primeru je lastnik združnega stanovanjskega doma zadruga, član pa ima zajamčeno pravico stanovanja, v drugem primeru je član lastnik svojega stanovanja, v tretjem primeru pa je zadruga lastnik posamezne enostanovanjske zgradbe. Člani, ki se bodo odločili za istovrstni lastninski odnos, se bodo vključili v eno stanovanjsko družino.

Višina gradbenega deleža, ki ga člani odplačujejo v obrokih, kakor jih določi upravni odbor v sporazumu s članom, bo torej različna za posamezne stanovanjske družine. Najvišji bo gradbeni delež za tiste člane, ki se bodo odločili za enodružinske stanovanjske hiše, ker bodo gradbeni stroški za to vrsto gradnje najvišji.

Vsak ljudski odbor bo v okviru svojega proračuna letno prispeval k stroškom gradnje bodisi s stavbišči ali s gradbenim materialom, ali bo morda prevzel plačevanje obresti 5%-nega posojila, ki ga bo dobila zadruga od Državne investicijske banke itd. Člani bodo tudi državna industrijska podjetja, ki bodo prav tako s svoje strani prispevala k stroškom gradnje. Zlasti bo pa prav tu prišla do izraza aktivnost in iznajd-

ljivost združnih članov in sindikalnih organizacij. Posamezen član bo imel morda prihranke, morda zemljišče ali gradbeni material, lahko bo pa tudi z delom prispeval h gradbenemu deležu. Člani sindikalisti bodo lahko s udarniškim delom zelo znižali gradbene stroške, tako da bodo v tovarni v sporazumu z upravo izdelovali različne mizarske, kleparske ali druge predmete.

Vplačevanje gradbenega deleža se prične ali ob vstopu v zadrugo, vsekakor pa ob vselitvi člana v stanovanje. Član more vplačati tudi večje zneske naenkrat na račun gradbenega deleža. Ko pa je vplačal svoj gradbeni delež v celoti, plačuje odslej samo še na njegovo stanovanje odpadajoče vzdrževalne stroške.

Če članu na kakršen koli način preneha članstvo, preden se je vselil v stanovanje, se mu do tedaj vplačani gradbeni delež povrne po odbitku na njega odpadajočega dela upravnih stroškov. Če pa je stanovanje že dogotovljeno in postavljeno članu na razpolago ali pa če se je član že vselil v svoje stanovanje, je ob prenehanju članstva prav tako kakor tudi njegov dedič zavezan ponuditi stanovanje prvenstveno v nakup stanovanjski zadrugi, če pa ta odkloni, pa kakemu članu zadruga.

V upravnem odboru mora biti zastopana vsaka stanovanjska družina. Prvi upravni odbor šteje poleg predsednika, podpredsednika in tajnika še deset do dvajset članov. Funkcijska doba prvega upravnega odbora traja do prihodnjega rednega zbora, nadaljnjih upravnih odborov pa dve leti. Predviden je izvršni odbor, sestojec iz najmanj petih članov, katerega izvoli iz svoje srede upravni odbor in ki naj rešuje tekoče posle v odsekih.

Nadzorni odbor je sestavljen iz petih do sedmih članov. Poslovna doba je urejena na isti način kot pri upravnem odboru.

Zbor združnikov sklepa o vseh temeljnih vprašanjih zadruga, med drugim tudi o gradbenem proračunu. Če šteje zadruga preko tisoč članov, se vrši zbor po odposlancih, ki se volijo po posebnem pravilniku, tako da odpade na trideset članov vsake stanovanjske družine po en delegat.

Po teh glavnih načelih je organizirana stanovanjska zadruga, od katere pričakujemo, da bo po iniciativnosti svojih članov bistveno pripomogla k odpravi stanovanjske krize.

Milan Vičič:

REVIZORJI - UČITELJI ZADRUŽNIH KADROV

Naloga naših zadrug je, zajeti najširše ljudske množice, jim pokazati prednosti skupnega gospodarstva in skupno z državnim sektorjem ustvarjati boljše življenjske pogoje delovnemu ljudstvu po smernicah naše splošne državne politike. Taka miselnost mora prevevati naše združnike.

Razpoložljivi združni kader pa hitremu tempu razvoja in porastu zadrug tako v političnem in strokovnem pogledu v tem kratkem času še ni mogel doseči one višine, ki bi jo sicer od njega pričakovali. Ta ugotovitev velja zlasti za združne revizorje, ki so poklicani, da vršijo misijo učitelja naših združnih kadrov v politični in strokovni smeri. Združne revizorje je imelo tudi združništvo v predaprilski Jugoslaviji. Toda ti so vršili takrat le gospodarsko funkcijo s tem, da so pregledali poslovanje zadruga, kar se ekonomske strani tiče: vršili so knjigovodske in bilančne preglede, in še to večinoma le v dovoljenem obsegu ter pod vplivom in za gotove interese tistih, ki so vodili zadrugo. Jasno je, da niso take revizije imele stvarno vrednost. Svobodno je revizor vršil preglede zadrug navadno le v tistih primerih, če mu je ta ali oni politični vodja naročil, da z revizijo dotično zadrugo tudi uniči. Revizija bivšega po-

slovanja nekdanje ZZ je to dejstvo dokumentarčno potrdila; saj sem tozadevno ugotovil primer, ko je vodstvo bivše Zdruga zveze naročilo svojemu revizorju izrecno, naj se v revizijskih poročilih ne spušča v nerednosti, kadar jih izvrše kot funkcionarji zadrug duhovniki. Če pa je bil tak primer po nesreči odkrit, je dobil revizor nalogo, da opiše dotično goljufijo v revizijskem poročilu le na kratko in v latinskem jeziku, da bi ga ljudstvo ne razumelo.

Združna revizija v našem novem ljudskem združništvu ima vse drugačne naloge in cilje. Predsednik IZOS-a tovariš Maks Krmelj je že na prvi konferenci združnih revizorjev dne 29. maja 1945 jasno začrtal funkcijo bodočega revizorja, in sicer takole: »Revizorje čakajo nove naloge v bodočnosti, ki so v zvezi z vlogo, ki jo bo imelo slovensko združništvo v našem narodnem gospodarstvu, ki bo v službi naše nove ljudske države. Revizor v bodočnosti ne bo samo varuh poštenosti, inštruktor v knjigovodstveno-tehničnem in gospodarsko-poslovnem pogledu za združne funkcionarje in nameščence, on bo moral pri svojem delovanju zlasti paziti na to, da bo zadruga, da bodo njeni funkcionarji služili v resnici ljudskim interesom, interesom ljudske države

in da bodo varuhi nad tem, da zadrudne organizacije ne bodo mogli izrabljati niti reakcionarni, niti fašistični, niti špekulativni elementi. V službi zadrudne organizacije pa bo poleg tega naloga revizorjev, da bodo ob živi zadrudni vsakdanosti ljudski mentorji za pravilno in smotrno gospodarsko udejstvovanje posameznih zadrug, zadrudnih kadrov in zadrudnih nameščencev.

Zato torej naš zadrudni revizor ni niti policaj, niti pokorni sluga kogar koli, temveč zadrudnik, ki je pozvan učiti in vzgajati zadrudne kadre politično in strokovno z besedo in dejanjem, in v vsakem pogledu in povsod ščititi interese ljudskih množic, zadrudništva in ljudske oblasti. V strokovnem pogledu morajo revizije stremeti za tem, da ne le popravijo napravljene napake, temveč da jih čim več že vnaprej preprečijo. Zadrudni revizor mora povsod na terenu sam posegati v vse probleme v zvezi z razvojem zadrug, pomagati mora, kjer je treba, z nasvetom in dejanjem ter kot borec v prvih vrstah zadrudništva graditi lepšo in srečnejšo bodočnost našega delovnega ljudstva. Novi zadrudni revizor mora povsod aktivno posegati v pravilno vzgojo zadrudnih

kadrov in zadrudnih množic, kot predavatelj in govornik na zadrudnih sestankih in skupščinah. Njegovo delo na terenu mora biti najožje povezano z LO. Prikazovati mora povsod cilje novega zadrudništva, zlasti tudi povsod priporočati čim ožje sodelovanje z državnim sektorjem. Tam, kjer najde še ostanke stare miselnosti, mora zadrudnim funkcionarjem pravilno pojasniti, da se morajo naše nove zadrug povsod in v vsakem primeru zavedati svojih dolžnosti do ljudstva in države s stvarnim obračunavanjem doseženih presežkov in točnim prikazovanjem resničnega stanja. Novi zadrudni revizor mora budno registrirati vse pojave na terenu ter o svojih opažanjih s postavljanjem predlogov in nasvetov obveščati oblastva. Po potrebi in možnosti bo na kraju samem prirejal kratke strokovne sestanke s knjigovodji, poslovodji in drugimi zadrudnimi funkcionarji. Zadrudniki pa naj se tudi sami z vsem zaupanjem obračajo nanj za nasvete in navodila.

Lik novega zadrudnega revizorja je borec v prvih vrstah bojišča za lepšo gospodarsko bodočnost našega ljudstva.

Zamisel idealnih zadrugarjev, da bo razvoj zadrudnih organizacij pomagal odstraniti izkoriščanje človeka po človeku, je dobila realno obliko šele v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji z ljudsko oblastjo, ob vseljuskem, to je družbenem značaju našega državnega gospodarskega sektorja.

B. Kidrič.

Zadrudni kongres Bolgarije v Sofiji. Na sliki sovjetska in jugoslovanska delegacija med bolgarskimi zadrudniki.

SONCE

V polarnih krajih, kjer je sonce pol leta pod obzorjem, drugo polovico leta pa kroži nizko na obzorju, se ne more razvijati življenje. Sončne toplote primanjkuje. Čim bliže smo ekvatorju, tem bujnejše je življenje.

Svetloba, ki jo daje sonce, daje rast rastlinstvu in živalstvu. Rastline iščejo sonca ter se nekatere celo obračajo proti njemu. Kako se razveselimo sonca, ko po dolgih deževnih dneh zopet posije! Kako ugodno prija sončna toplota bolnemu in zdravemu telesu! Prežene nam otožnost in nas okrepi. Sonce nam ne daje svetlobe in gorkote za samo življenje, sonce nam daje tudi vsilo, ki je potrebna za delo. Naj navedemo samo nekoliko primerov!

V tisočletnih dobah se je nabirala sončna energija v premogovnih plasteh, ta se uporablja sedaj za pogonsko silo.

Sončna gorkota razhlapeva vode, iz nastalih oblakov pada v ogromnih množinah dež na zemljo, in vode se stekajo v reke in potoke, katerih sila goni razne industrijske naprave.

Zaradi neenakomernega ogrevanja zraka nastajajo toplotne razlike, ki povzročajo zračne tokove, veter, vihar. Tako nam sončna sila po vetru žene jadrnice, mline in drugo.

Sonce ni samo centralna sila za našo zemljo, ono je tudi gonilno središče za ves naš planetarni sestav. Okrog sonca se sučejo vsi planeti, planetoidi in kometi. Sonce s svojo ogromno privlačno silo sili našo zemljo in ostale planete, da se po elipsam podobnih poteh sučejo okrog njega. Sonce prisili tudi s svojo ogromno močjo, da naša zemlja in vsi planeti ter kometi krožijo okrog njega po točno določenih časovnih dobah.

Sonce je poglavar vseh planetov, kakor Merkurja, Venere, Zemlje, Marša, Jupitra, Saturna, Urana, Neptuna, Plutona, nadalje tisočev malih planetov, ki krožijo po večini v pasu med Martom in Jupitrom, ter brezštevlnih kometov.

Sonce je izvor vsega življenja na naši zemlji. Zato nekoliko pogledjmo, kakšno je sonce in kaj se dogaja na njem in v njem!

Ni zemljana, ki ne bi bil še pogledal proti nebu. Vsakdo lahko ugotovi s prostim očesom, da je sonce navidezno skoraj ravno tako veliko, kot je luna. Ako stegnemo roko, lahko s širino enega prsta pokrijemo sonce ali luno. Zaradi lomljenja žarkov vidimo sonce, kadar je nizko na obzorju, celo večje, kakor v opoldanskih urah, ko stoji visoko na nebu. Pogled skozi temno steklo nam pokaže sonce v pravi navidezni velikosti. Najboljša temna stekla so tako imenovana »nevtralna stekla«, ker nam pokažejo sonce v naravni, rumenkasto-beli barvi.

Naša zemlja obkroži sonce v teku enega leta. V mesecu januarju je zemlja najbližja na svoji krožni poti soncu, tedaj je navidezni premer sončne oble $32'34''$, v mesecu juliju, ko je zemlja najbolj oddaljena od sonca, je premer $31'30''$. Pravo velikost sončne oble pa dobimo le, ako nam je znana še oddaljenost sonca od zemlje.

Določitev točne razdalje med zemljo in soncem je zelo važna, ker šele na osnovi te pravilne razdalje moremo presoditi tudi druge razdalje v svetovnem prostoru. Za merjenje razdalje sonca od zemlje imamo več načinov. Najtočnejša metoda je z uporabo majhnih planetov (planetoidov). Ako pride na svoji krožni poti okrog sonca majhen planet prav blizu naši zemlji oziroma tudi soncu in se nahaja v tako imenovanem prisoščju (perihelu), zemlja pa v odsoščju (afelu), tedaj zmerijo astronomi točno, kje je ta planetoid med drugimi zvezdami. Za to merjenje je najprikladnejši planetoid Eros, ker je tako majhen, da je viden v daljnogledu kot točka, obenem pa pride naši zemlji najbližje. S pomočjo merjenja planetoidov in s pomočjo Keplerjevega zakona je danes točno določena sončna pa-

ralaksa $8,80''$. Kaj se to pravi? Ako bi bili na soncu, bi opazili, da je vidni kot pod katerim se vidi polumer na ekvatorju naše zemlje, pri srednji razdalji zemlje od sonca točno $8,80''$, ali da je zemlja vidna s sonca kot kroglica s premerom $17,6''$. Prav tako pa vidimo premer sonca z naše zemlje kot oblo z $1922''$, to je točno 109krat več kot meri naša zemlja. Nadaljnji račun pokažejo, da je srednja razdalja sonca od zemlje 149450000 km. V mesecu januarju se zemlja nahaja za $2,5$ milij. km bližje soncu, in v juliju za $2,5$ milij. km dalje od sonca, kakor je srednja razdalja. Kako velika je razdalja 149450000 km z drugimi primeri? Brzec, ki vozi s hitrostjo 200 km na uro, bi privozil do sonca, ako bi vozil nepretrgoma, $85,5$ let. Največja hitrost svetlobe je okroglo 300000 km v eni sekundi. Za razdaljo od sonca do zemlje pa potrebuje svetloba 500 sekund ali 8 minut 20 sekund.

Ko so astronomi izračunali oddaljenost sonca od zemlje, so lahko tudi točno zmerili pravo velikost sonca: premer sonca je 1391000 km. Ako zmanjšamo razdaljo in velikosti, bi bilo sonce kot krogla 14 cm, in v razdalji 15 m bi bila zemlja velika samo $1,27$ mm. Sonce je tako ogromno, da lahko postavimo našo zemljo v sredino sonca, okrog nje bi lahko krožila luna v naravni razdalji 384000 km od zemlje in bi preostala še ista razdalja, preden bi prišli do sončnega roba. Najskrajnejši planet našega sončnega sestava je Pluton, ki bi v istem merilu krožil kot majhna kroglica $\frac{1}{4}$ mm okrog sonca, velikega 14 cm, v razdalji 600 m. Dejansko pa je že premer zemlje na ekvatorju 12.756 km, premer lune pa 3476 km! In vendar bi lahko v dejansko sonce spravili na primer 1300000 zemeljskih obel!

Težnost na soncu je $27,5$ krat večja kot na zemlji. Ako bi tehtali na soncu (tehnična na pero) n. pr. $\frac{1}{2}$ kg mesa, bi pokazala tehtnica, da je meso $13\frac{3}{4}$ kg težko.

Astronomi opazujejo sončno površino z daljnogledi (refraktorji). Da se omili prevelika sončna svetloba in vročina, se uporabljajo na okularjih daljnogledov razna temna stekla. Najboljša so, kakor sem že omenil, tako imenovana »nevtralna stekla«. Boljše kot temna stekla za opazovanje so raznovrstne sončne prizme. Prizme teh okularjev odbijejo preveliko svetlobo in vročino tako, da se sonce lahko opazuje brez posledic za oko. S temi pripomočki opazujemo sončne pege, njih razvoj ter spremembe v njih, dalje granulacijo, pore, sončne bakle itd.

Ako pa hočemo opazovati, kakšne sestavine ima sonce, kakšni so izbruhi protuberanc na soncu, tedaj se pritrudi na okular še spektroskop.

Sčasoma so se izpopolnile te naprave tako, da uporabljajo večji observatoriji za podroben študij sonca spektroheliografe, spektrohelijskope, koronografe in koronoskope.

Sončna površina, ki jo vidimo z daljnogledom, se imenuje »fotosfera«. Fotosfera je belorumenkaste barve. Če z manjšo povečavo se opazi, da fotosfera ni povsem enakomerno svetla in ravna. Ob robu sonca je svetloba nekoliko temnejša, kar je pripisovati lomljenju žarkov, ker napravijo daljšo pot skozi fotosfero.

Pri natančnejšem opazovanju fotosfere vidimo, da je vsa površina posuta z majhnimi drobci, ki so svetle barve; zdi se, kakor da bi plavali na temnejši podlagi. Ta pojav se imenuje »granulacija« in te drobce imenujemo »granule«. Granulacija se vedno izpreminja. Posamezni granuli so veliki od $0,25''$ do $2''$, t. j. od 150 do 2000 km. So kakor majhni beli oblaki, katerih življenjska doba ni daljša kot nekaj minut. Vedno izpreminjajo svoj prostor in njih hitrost je 2 do 40 km na sekundo. Kakih 30° ob robu sončne plošče granulacija ni več vidna.

Ob času močne sončne aktivnosti se vidi, kakor da bi granulacija hotela povsem izginiti in kakor bi se hotela prikazati temnejša podlaga.

Zdaj pa zdaj se dogodi, da se granuli razmaknejo in da nastane med njimi zelo majhna temna točka, ki se imenuje »pora«.

Pore so navadno kratkotrajne. Ako jih je več v gručli skupaj, tedaj se razširijo ter nastanejo iz njih večje ali manjše pege. V nekaj dnevih se razvijejo v skupine peg, ki obstajajo iz dveh ali več večjih ali manjših peg, med katerimi je več pegic ali por. V dobi maksimalne sončne aktivnosti se pojavijo pege in skupine peg izredne velikosti. Posamezne skupine dosežejo razsežnost do 300000 km, tudi posamezne pege s 100000 km v premeru niso redke. Pega, ki meri 40" ali ca. 30000 km, se že lahko vidi s prostim očesom.

V fotosferi opazimo razen granulacije, por in peg še sončne bakle. Bakle so svetle proge in lise v fotosferi, nahajajo se predvsem v bližini peg in skupin in okrog njih. Zelo lahko jih je opaziti v bližini sončnega roba. V sredini sončne plošče jih moremo samo spektroheliografično zasledovati.

Bakle trajajo trikrat daljši čas kot pege, nahajajo se po vsej sončni obli v heligr. širinah do $\pm 70^\circ$. Bakle se pojavljajo, preden se pojavijo pege, in ko pege zginijo, ostanejo še bakle. Bakle so velike tvorbe, nekaki oblaki, ter je mogoče na robu sonca opaziti, da so nekeke vzbokline v fotosferi.

Spektroskopična raziskovanja so dognala, da v baklah žare kalcijevi plini. V baklah se opazijo večkrat silne erupcije.

Vsa fotosfera je v žarečem stanju, skoraj vse prvine, ki jih najdemo tudi na zemlji, so v soncu v plinastem stanju ter predvajajo silno vročino. Pač pa v fotosferi še niso ugotovljeni naslednji elementi: antimon, arzen, bizmut, bor, dušik, fosfor, zlato, živo srebro in žveplo.

Fotosfera izžareva vso sončno svetlobo; plast, ki izžareva svetlobo, je po najnovjših dognanjih velikih observatorijev debela samo 100 km.

Kako ogromna je moč, s katero obvladuje sonce ves svoj planetarni sestav, in kako ogromna je tudi sončna energija, ki jo sonce izžareva, vidimo v dejstvu, da zemlja prejme samo en 2740 milijonski del teh sil, ki jih sonce oddaja vsem planetom, planetoidom, kometom, ostanek pa gre v svetovni prostor z namenom, ki ga ne poznamo.

Nad fotosfero se dviga do višine 14000 km kromosfera. Pri popolnih sončnih mrkih, ko luna pokriva vso fotosfero, se opazi, da je okrog sonca ozek rožnat pas, iz katerega mole rdeči jeziki in plameni (protuberance). Ta rožnati pas se zaradi svoje barve imenuje kromosfera.

Spektralna analiza je dognala, da se v kromosferi nahajajo žareči plini, predvsem vodik, helij, kalcij in koronija.

Kromosfera je podobna ognjenemu morju samih rožnatih jezikov. Iz tega ozkega pasu se dvigajo kvišku rdeči plameni: protuberance. V kromosferi so ne- prestano silne erupcije žarečih vodikovih plinov, ki dosežejo neredko višino do 600.000 km, to je 1,5 kratno razdaljo od zemlje do lune. Kromosfero in protuberance lahko opazujemo vsak dan, toda samo z daljnogledi, ki imajo na okularju tudi spektroskop.

Vsa sončna atmosfera, ki se nahaja nad fotosfero, je po najnovjših dognanjih velikih observatorijev iz samega žarečega vodika. Atmosfera je visoka do 170000 km.

Med kromosfero in fotosfero pa je še ena 500 km ozka plast, ki jo morda najbolje imenujem »premembeno plast« (Flachspektrum). To plast je mogoče opazovati samo ob času popolnega sončnega mrka. Ako opazujemo, ko pokriva luna sonce, sonce s spektroskopom, se prikažejo za drobce sekunde namesto Fraunhoferjevih temnih črt v spektrumu zelo svetle črte. Ta plast je spodnji del kromosfere, iz katere se dvigajo predvsem — zaradi erupcij — protuberance kovinskih plinov.

Protuberance — erupcije žarečega vodika — se nahajajo po vsej sončni obli, največ jih je v bližini sončnega ekvatorja. Lepo se vidijo ob robu sonca ter dobe najrazličnejše oblike. Ob času maksima so erupcije protuberanc silne in visoke. Kakor smo že omenili, protuberance izhajajo iz kromosfere, predvsem iz njenega spodnjega dela.

Erupcije so sunkovite. V začetku erupcije se žareči vodikovi plini premikajo z manjšo hitrostjo, ca. 2 km na sekundo, v krajših nadaljnjih sunkih se pa hitrost povišuje na 20 km, 60 km, 100 km, 135 km, 200 km na sekundo. Največja do sedaj opazovana hitrost erupcij protuberanc je 800 km na sekundo.

Najvišja protuberanca, ki je bila doslej opazovana, je bila dne 20. 3. 1938 filmana na observatoriju Arosa. Dosegla je v treh urah višino 1600000 km, to je več kot štirikrat tako daleč, kakor je razdalja med zemljo in lunol

Kadar je popolni sončni mrk, tedaj opazimo še okrog sonca srebrnobelo svetlobo, ki jo imenujejo sončno korono (krono). Ta svetloba preide polagoma iz kromosfere v širokih snopih daleč izven sonca. Korona ima čudovite oblike, ki se vedno spreminjajo po vsakokratnem stanju sončne aktivitete. Ob času minima ima popolnoma drugačno obliko kakor ob času maksima. Najdaljši žarki korone segajo do 10000000 kilometrov daleč od sonca, to je 26 kratna razdalja: zemlja—luna!

Kakor se protuberance sunkovito dvigajo, enako sunkovito izžareva iz sonca materija korone. To izžarevanje-gibanje doseže končno hitrost 1000 km na sekundo. Korona sestaja predvsem iz žarečega plina koronija, ki ga na zemlji še ne poznamo. Tudi drugi plini so v koroni; kateri, to observatoriji še raziskujejo. V spektrumu korone sta predvsem samo dve izraziti črti, ena zelena, druga pa v rdečem delu spektra. Delno je v koroni tudi nežareča snov.

V prejšnjem stoletju je bilo mogoče protuberance in korono opazovati samo ob času popolnega sončnega mrka. To so bile le kratke minute, ki niso zadostovale, da bi se kaj podrobneje dognalo. Od leta 1868 dalje pa je mogoče kromosfero in protuberance vsak dan opazovati. Korono so opazovali samo ob mrkih.

Leta 1931 pa je astronom Lyot na observatoriju Pic du Midi sestavil poseben daljnogled, s katerim je možno vsakodnevno opazovanje korone in tudi kromosfere ter protuberanc brez pomoči spektroskopa. Ta aparat se imenuje koronograf. Sestavljen je na načelu izločitve vse direktne sončne svetlobe iz fotosfere, zaslonitve sončne plošče kot pri mrkih in izločitve atmosferne in druge svetlobe z različnimi zrcali. Koronograf pa je uporabljen samo na gorskih observatorijih, kakor Pic du Midi, ki ima nadmorsko višino 2890 metrov. V teh višinah je zrak čist in brez prahu, ki razpršuje svetlobo. Do danes se opazuje s koronografom samo na observatoriju Pic du Midi in na Arosi. S tem aparatom se sedaj delajo celo kinematografski posnetki protuberanc in korone. Aparat v zvezi s filmom in spektroskopom je že v nekaj letih odkril marsikatero tajnost sončne prirode. Sedaj se raziskuje celo, v kaki zvezi je korona z zodiakalno svetlobo.

V soncu se vrše nepretrgoma silne spremembe. Kromosfera je kot ognjeno morje žarečih plamenov, tu so — za naše pojme — vedno strašni viharji. Od tu švigajo v milijonske kilometrske višave silne protuberance žarečega vodikovega plina. Tudi mogočna korona izžareva iz kromosfernega morja daleč v svetovje.

Tako pošilja sonce svojo energijo v svetovje in v življenjski namen Zemlje. Kako ogromne so prostorske razmere kromosfernega žarečega morja, vidimo iz tega, da bi bila naša zemlja, taka in tolikšna, kakršna je, vržena v kromosferno morje, v istem razmerju, kakor če bi vrgli otroško žogico v ocean.

(Odlomek iz večjega dela.)

ZIMSKA HRANA IN OTROŠKE BOLEZNI

Spomnimo se najprej na nekatera splošno znana dejstva v zvezi s tako imenovanimi sezonskimi otroškimi boleznimi.

V poletju, zlasti v poznem poletju in v prvi jeseni, v notranjem prometu v ožjem dostavnem področju otroci veliko bolehalo za drisko. Pogosto so te driske podobne dizenteriji (grizi) ali pa celo prava dizenterija.

Pozimi, posebno še v drugi polovici zime, pridejo na vrsto nahod, kašelj, traheitis in bronhitis. Tem tako imenovanim gripoznim obolenjem se pri otrocih rada priključijo še pljučnica. Pa tudi tiste vrste pljučnice, ki pridejo same od sebe, brez zveze z gripo, so pogostejše pozimi kot pa poleti.

Za poletne in jesenske driske je v prejšnjih časih medicina napačno verjela, da večinoma prihajajo od sadja. Ljudstvo verjame to še dandanes. Medicina pa danes ve, da sta dva druga glavna vzroka za te driske. Eden je pokvarjena hrana, ki se v toplih mesecih mnogo laže kvari kot pa pozimi. Drugi vzrok so pa infekcije. Za črevesne infekcije so topli klimatski pogoji tudi mnogo povoljniji kot pa hladni.

Za zimska gripozna in njim slična obolenja so v prejšnjih časih napačno verjeli, da pridejo samo od prehlada. Mnogi to verjamejo še dandanes. Današnja medicina pa ve, da so njihovi vzroki kompleksni.

Ko se je medicina natančneje spoznala z bakterijami, je postavila tezo, da prehlada sploh ni, temveč da so vsa tako imenovana gripozna in njim slična obolenja posledica infekcije.

Mnogi dobri opazovalci med zdravniki pa vendar nikdar niso postali popolni pristaši te teze. Res je, včasih niti dolgotrajna ohladiitev telesa ali posameznih delov telesa nima prav nikakih posledic, kakor da »prehlajenja« sploh ne bi bilo. Drugič pa zopet večji ali manjši prepih, ali pa voda v čevljih, takoj prinese grd nahod, ali pa celo vse, kar spada h gripi: povečano temperaturo, kašelj, zbitost itd.

Medicina je to objasnila na ta način, da za ta obolenja ni zadostna samo infekcija, temveč da je potrebna še posebna predispozicija telesa. Takšno predispozicijo povzroči prehlajenje. Sam prehlad brez infekcije pa nikdar ne more imeti za posledico gripo ali pa njej sličnega. Tisti primeri, kjer ni bilo prav nobene možnosti, da bi se kjer koli inficirali, pa smo vendar zboleli, ko smo se prehladili, so objasnjeni, ko je bilo odkrito, da skoraj vedno nosimo s seboj dovolj bakterij v svojih ustih, v nosu in grlu. Dokler je telo odporno, nam te bakterije nič ne morejo. Ko pa telo zaradi prehlada postane manj odporno, takrat pa naše lastne, tako rekoč naše »domače« bakterije lahko zanetijo bolezen.

Vse to so bile lepe in pravilne razlage. Ostalo je pa še marsikaj nepojasnjenega.

Eno vprašanje: zakaj se nekateri človek ali nekateri otrok tako lahko in tako pogosto »prehladajo«, drugi pa nikdar ali skoraj nikdar? Znanost o konstituciji je dala na to odgovor. Otroci in odrasli nosimo v svoji konstituciji s seboj bolj ali manj prirojeno naklonjenost ali pa bolj ali manj prirojeno odpornost proti boleznim gripoznega značaja.

Drugo vprašanje: zakaj isti otrok kako zimo toliko boleha za gripo, drugo zimo pa nič ali skoraj nič, čeprav je živel pod istimi pogoji za infekcijo in za prehlajenje? Tudi to je znanost pojasnila. Prirojena odpornost se lahko umetno zmanjša, a zmanjšana zopet umetno poveča. Poveča se lahko s tako imenovanim utrjevanjem, t. j. s fizično kulturo in s tem da telo postopno privajamo na nagle in velike spremembe zunanje temperature.

Tretje in četrto vprašanje: ali je samo omenjeni način utrjevanja koristen, ali pa obstoji še kak drugi? In zakaj so obolenja tako imenovane gripe pogostejša pri kraju zime, ko so otroci vendar imeli že dovolj pri-

like, da se utrdijo, kot pa v prvi polovici zime, ko so otroci še najmanj navajeni na mraz?

Na ti dve vprašanji je dala jasen odgovor sodobna znanost o prehrani. Z napačno hrano se jako zmanjša odpornost proti tako imenovanim gripoznim obolenjem, s pravilno prehrano se pa prirojena ali pridobljena odpornost vzdržuje na normalni višini. To je danes neizpodbitna resnica. Isto tako neizpodbitna resnica je pa tudi, da poletna prehrana veliko pomaga, da se odpornost vzdržuje na normalni višini, dočim je posledica zimske prehrane znatno zmanjševanje odpornosti.

V čem je defektnost, pomanjkljivost zimske prehrane? Ali pa postavimo vprašanje narobe: kateri faktorji v poletni hrani vzdržujejo odpornost? — To so tako imenovani vitamini oziroma nekateri izmed njih. Med vitamini se v tem pogledu najbolj odlikuje vitamin C ali askorbinska kislina, kakor je njegovo kemično ime.

Še nekako pred 35 leti je znanost bila mišljenja, da so za prehrano potrebne samo sledeče sestavine: beljakovine, maščobe, ogljikovi hidrati, mineralne soli in voda. Šele tedaj so odkrili, da so neobhodne še neke skrivnostne substance, ki so dobile ime »vitamin«, čeprav so bile takrat še popolnoma neznane. Ni bilo potrebno mnogo let, pa se je videlo, da mora biti teh substanc večje število. In dobile so svoja posebna imena še prej, preden so bile natančneje poznane: vitamin A, vitamin B, vitamin C, vitamin D. Pozneje so se jim pridružili še vitamin E, vitamin K itd.

Vitamin C in njegovo kemično naravo je nekako pred desetimi leti odkril segedinski znanstvenik Szent-Györgyi, in sicer v papriki. Ze prej je bilo znano, po tem odkritju se je pa to le še precizneje utrdilo, da je tega vitamina veliko v svežih zelenjavi in sadju, da ga je posebno veliko v soku citron in pomaranč, da ga je manj v nekaterih drugih svežih živilih, kakor n. pr. v krompirju, kislem zelju, mesu in mleku, da ga pa ni prav nič ali skoraj nič v moki, kruhu, suhem fižolu in grahu, surovem maslu, svinjski masti in olju. Tudi je bilo že prej bolj ali manj znano, da se vsebina vitamina C v živilih zmanjšuje, če dolgo leže v skladišču, zlasti pa še, če se živila dolgo kuhajo ali če se konzervirajo.

Če vse to vemo in če se obenem spomnimo na to, kar smo pravkar rekli, da ima namreč pomanjkanje vitamina C v hrani za posledico zmanjšano odpornost organizma do gripoznih obolenj, tedaj nam bo takoj jasno, da zimska hrana na vsak način mnogo pomaga, da je pozimi več gripoznih ali »prehlajenih« otrok kot pa poleti.

Telo piščanca, psa in podgane ima sposobnost, da samo v sebi sintetizira vitamin C. Človeški organizem pa te sposobnosti nima. Za človeka je na isti način neobhodno, da svoj vitamin C dobiva od zunaj, kakor je neobhodno potrebno, da s hrano dobiva n. pr. beljakovine, železo ali kalcij. Človeški organizem tudi nima sposobnosti, da bi zadržal v sebi večje količine vitamina C. Samo neznatne rezerve lahko v sebi deponira, a kar sprejme preko tega, to takoj izločuje v seči.

Ko vse to vemo, nam je takoj razumljivo, da najpozneje proti koncu zime, če ne že prej, človeški organizem mora osiromašeti v vitaminu C, ker ga že več mesecev ni dobival v zadostni količini v svoji zimski hrani. Tako nam postaja vse jasnejše, zakaj je organizem proti koncu zime in v zgodnji spomladi najmanj odporen proti gripoznim obolenjem. Šele prva spomladanska sveža hrana mu zopet prinaša novih odpornih moči.

Otroški organizem potrebuje sorazmerno več vitamina C kot organizem odraslega človeka. Otroci tudi hitreje ubožajo v tej substanci kakor odrasli. Tako se vpliv zimske prehrane na otroku tudi hitreje in v večji meri pokaže kot pa na odraslem.

Razen zmanjšanja odporne moči proti tako imenovanim gripoznim obolenjem povzročuje pomanjkanje vitamina C še celo vrsto drugih zdravstvenih motenj: zbitost, lahko utrujanje, počasno celjenje ran pa tudi zmanjšano odpornost do drugih nalezljivih bolezní, ne samo do gripe, kakor n. pr. do difterije, dizenterije itd.

Kadar pa v hrani ni prav nič vitamina C, tedaj nastopa težka svojevrstna bolezen, ki ima ime skorbut. Skorbut je avitaminoza, t. j. bolezen, ki nastopa zaradi popolnega pomanjkanja vitamina C v hrani. Gori omenjena stanja so pa hipovitaminoze, t. j. zdravstvene motnje, ki nastopajo zavoljo nezadostnega dovajanja vitamina v organizem.

Avitaminoza, t. j. izrazit skorbut, je pri nas redka bolezen. Bilo ga je veliko samo v teku vojne, v taboriščih, med begunci in deportiranci, pod pritiskom težkih sovražnikovih ofenziv tudi v vojski, pa tudi med civilnim prebivalstvom v predelih, kjer je bila lakota.

Hipovitaminoz C je pa tudi pri nas zelo mnogo. Pozimi, zlasti proti kraju zime in v zgodnji pomladi, jih je največ. So tudi predeli, kjer jih je dosti ob vsakem letnem času; to so predeli, kjer se prebivalstvo tudi poleti hrani z nezadostnimi količinami sveže hrane. Ali tudi v takih krajih, kjer povprečno ni mnogo hipovitaminoz, se nahajajo otroci v posameznih družinah in v nekaterih plasteh prebivalstva vse leto v hipovitaminozi, ker niti pozimi niti poleti ne dobivajo dovolj sveže hrane, ne dobivajo dovolj zelenjave in sadja. Posebno so v nevarnosti hipovitaminoze C otroci v večjih kolektivih, ker nekatere uprave otroških domov in otroških dnevnih zavetišč ne vedo dovolj o važnosti vitamina C za otroški organizem ali pa, ker buđet uprave sili, da morajo zelo varčevati. Kajti sveža živila so vsa po vrsti znatno dražja kot pa tista, ki se dajo spraviti v skladišče; ta so pa jako siromašna z vitaminom C ali pa ga sploh nič nimajo.

Sovjetski narodi imajo na daljnem severu ogromna prostranstva z velikim bogastvom gozdov in rud. Zato v teh arktičnih pokrajinah rastejo nove in vedno večje naselbine. Prebivalstvo teh severnih pokrajin, posebno pa še njihovi otroci, so zavoljo dolge zime posebno v nevarnosti, da dobijo avitaminozo in hipovitaminozo C. Sovjetski znanstveni zavodi v severnih pokrajinah intenzivno študirajo te bolezni in metode množinske borbe proti njim. Rezultati njihovih znanstvenih študijev so poučni tudi za nas, zlasti za probleme naše zimske prehrane.

Tu bom navedel nekoliko podrobnosti iz članka prof. Matu s i s a in Ha e s a z Medinstituta (Medicinski fakultet) v Arhangelsku, ki je bil priobčen v 1. številki 1945. l. »Pedijatrije«, ruskega znanstvenega časopisa za otroško zdravstvo.

Predvsem je važna konstatacija, da ni res, da bi otroci v polarnih pokrajinah potrebovali več vitamina C kot pa v južnih in srednjih, kakor so nekateri trdili.

Zdravi dojenčki potrebujejo dnevno najmanj 3 mg na 1 kg telesne teže. Da bi to količino dobili v materinem mleku, je potrebno, da je v 100 g mleka 3,5 mg vitamina C. To se doseže šele takrat, če mati dobiva vsaj 100 mg vitamina C na dan. V običajni vsakodnevni zimski hrani teh pokrajin, ki je precej podobna naši zimski hrani, pa matere ne dobijo niti približno toliko vitamina. Zato je neobhodno potrebno, da dobijo vitaminske dodatke.

Umetno hranjeni dojenčki pozimi dobivajo še manj vitamina C, ker krave nimajo sveže hrane. Zato morajo umetno hranjeni dojenčki dobivati k mleku vitaminske dodatke.

Za otroke od 1 do 3 let je bilo dognano, da poleg minimalne količine 10 mg vitamina v vsakodnevni zimski hrani morajo dobivati vsaj 15 do 20 mg vitamina v posebnih dodatkih. Hrana, pri kateri so se vršile študije na otrocih otroškega dnevnega zavetišča (otroških jasilic) v Arhangelsku, je bila povprečno sestavljena takole:

kruha	200 g
zdroba	50 g
makaronov	7 g

krompirja	250 g
graha	5 g
biskvita	10 g
sladkorja, bonbonov	10 g
surovega masla	10 g
mleka	300 g
mesa	10 g
klobas	12 g
rib	6 g
moke	2 g
zelja	14 g
sadja (jagode, vkuhane za zimo)	100 g
jabolk	5 g
čebule	3 g
čaja	0,2 g
kave	1,6 g

Ta hrana ima obilno hranilno vrednost (1560 bruto-kalorij), vsebuje dovolj beljakovine (44,7 g) in maščobe (31,7 g), s kemično analizo je pa konstatirano, da vsebuje samo 10 mg vitamina C. Pri tej hrani so otroci hipovitaminozni. Šele z vsakodnevnim dodatkom 10 do 20 mg vitamina C se je organizem mogel zadostno nasiti z vitaminom, t. j. mogla je biti odstranjena hipovitaminoza.

Nosilci vitamina C v gori navedeni hrani so bili krompir, mleko, zelje in jabolka. V ostalih živilih je pa vsebina vitamina C praktično nič.

Ker tudi naši otroci v zimski hrani povprečno ne dobijo mnogo več ali pa nič več vitamina, lahko arhangelške rezultate izkoristimo tudi za naše zimske razmere.

Dodatek 15—20 mg vitamina C so v Arhangelsku dajali v obliki posebnega šipkovega koncentrata. Lahko bi ga seveda dajali tudi v obliki limonovega, oranžnega ali mandarinskega soka, ali pa v obliki lekarniških tablet vitamina C. V 100 g oranžnega soka je okoli 66 mg vitamina C, v 100 g limonovega soka okoli 55 mg, v 100 g mandarinke 40—50 mg, v eni lekarniški tableti (Redoxon, Cantan, Cebion, Proscorbin itd.) pa 50 mg vitamina C. — Potemtakem je dovolj, če otroku od 1—3 let zraven zimske hrane damo vsak dan približno 25—30 g soka oranže, ali pa 30—35 g soka citrone (dobri dve veliki žlici), ali pa 40—50 gr soka mandarinske (3 velike žlice), ali pa dobro tretjino tablete lekarniškega vitamina C.

Večjim otrokom moramo dati seveda malo večji dodatek vitamina. Šolski otroci se v tem približujejo odraslim, ki potrebujejo približno 50—60 mg vitamina C na dan (v hrani in dodatku). Z drugimi besedami: če bi bila hrana popolnoma brez vsakega vitamina, bi z eno tableto ali pa s 100 g limonovega soka bila pokrita celodnevna potreba. Praktično lahko računamo, da je približno $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{3}$ te količine potrebno in dovolj, da pokrijemo nedostatek vitamina C v vsakodnevni zimski hrani šolskega otroka.

Če je pa otrok že hipovitaminozen, je pa potrebno, da se mu nekoliko dni daje dvakratna ali trikratna količina. Po rezultatih iz Arhangelska je 4 do 7 dni za to dovolj. Bolni otrok pa večinoma potrebuje še več vitamina.

Nekoliko več soka moramo tudi dati, če citrone ali oranže niso več sveže, ker v teku več mesecev nekaj svojega vitamina C izgube.

Oranže in citrone rastejo v naši državi samo v južnem primorju. Zato je pa skoraj povsod precej razprostranjen šipek (plod divje rože), ki je veliko bogatejši v vitaminu C. 100 g tega divjega ploda ima 100 do 450 mg vitamina C (po B u k i n u in M o l j k o v u). Nedozorele ali preveč zrele šipkove jagode ga vsebujejo znatno manj kot normalno zrele. Tudi pri sušenju se precej vitamina izgubi. Vendar pa je čaj iz normalno zrelih šipkovih jagod še vedno bogat vitamina, če so bile počasi sušene. To posebno tedaj, če so jagode bile v vodi, v kateri se bodo kuhale za čaj, vsaj pol dneva prej, tako da je voda izvlekla iz njih čim več vitamina že pred kuhanjem, ki ne sme biti dolgotrajno (samo da dobro zavre). Tudi v šipkovi marmeladi je ostalo še nekaj vitamina C, a se v teku zime polagoma izgublja.

Interesantni so podatki Dumidonova z otroške klinike pediatrične fakultete medicinskega inštituta v Sverdlovsku v severnem Uralu. Da bi v teku jako dolge zime mogli dati otrokom v dnevnih zavetiščih (jaslicah in otroških vrtec) čim več vitamina C, gojijo tam neke zelenjave pozimi na poseben način kar v kurjenih sobah teh ustanov. V zabojčkih, napolnjenih z zemljo, zasade repo, rdečo peso in korenje, njihove zelene liste režejo, delajo iz njih solate ali pa jih se-sekljane dodajajo v juhe. — Razen tega Dumidonov priporoča, da se otrokom doda v hrani surov pasiran kaleči grah. Grah se razprostre v topli sobi na mokri gazi in se uporabi 5—7 dni potem, ko je pognal kalč.

Vendar pa seveda vse to ni dovolj. Morajo se dodajati na poseben način pripravljene koncentracije šipka ali drugih jagod, ki so tudi bogate z vitaminom (ribeželi, borovnice in podobno). Ali pa se morajo dajati vitaminske tablete.

Vsega tega, kar smo rekli o tem, da vitamin C vzdržuje normalno odpornost organizma proti infekcijam, pa ne smemo napačno razumeti. S prekomernimi količinami vitamina, čeprav to zdravju ne škoduje, ne moremo povečati odpornosti nad neko gotovo stopinjo. Odpornost se lahko poveča samo v toliko, v kolikor se je bila zmanjšala zaradi pomanjkanja vitamina.

Drugi vitamin, ki ga je v zimski hrani jako malo, je vitamin A. Tudi njegova prisotnost v hrani vzdržuje odpornost organizma proti raznim infekcijam, pa tudi proti gripoznim obolenjem. Dolgotrajnejša njegova odsotnost v hrani pa vodi do tako imenovane nočne slepote (hemeralopija). Zlasti pri dojenčkih ima za posledico razmeščanje očesne roženice (keratomalacia), zaradi česar otrok lahko za vedno izgubi vid.

Ta avitaminoza je pri nas jako redka, hipovitaminoznih stanj je pa brez dvoma veliko, posebno proti koncu zime. Zakaj jih mora biti veliko, nam bo takoj jasno, ko slišimo ali čitamo, v katerih živilih je dosti vitamina A. To so: jajca, surovo maslo, smetana, masten sir, mleko, korenje, špinata, por, ohrovt, solata, kislica, rajčica (paradižnik), lubenica, buča, marelica, šipek. Izmed teh živil samo korenje, mleko in mlečni proizvodi pozimi varujejo pred avitaminozo A, redkokdaj oziroma nezadostno pa obenem varujejo pred hipovitaminozo.

Izredno mnogo vitamina A je v ribjem olju. Zato je ribje olje pozimi eno najvažnejših živil za otroke, posebno še proti koncu zime. Rekel sem: ži-

vilo, nisem rekel: zdravilo. Kajti ribje olje bi zares moralo postati reden dodatek k zimski hrani vsakega zdravega otroka, ne pa da se mu začne dajati šele takrat, ko je že ves bled in slaboten ali pa celo bolan. 2—3 žličke za kavo na dan bo dovolj za zdravega. Lahko se pa da tudi več, kajti tolšča ribjega olja je enako redilna kot tolšča vsakega olja. In sorazmerno ni niti predraga.

Seveda se dobijo tudi lekarniški preparati vitamina A. Taki preparati so n. pr. Amunin, Vogan itd. Danes jih je težko dobiti, skoraj da jih niti ni. Pa tudi niso mnogo potrebni, kjer je ribje olje na razpolago.

Tretji vitamin, ki ga je malo v zimski hrani, je vitamin D. Tudi ta je v mleku, surovem maslu, smetani, jajcih pa tudi v nekaterih zelenjavah. Ali v vseh teh živilih ga niti pozimi niti poleti ni toliko, da bi s samo hrano mogli popolnoma obvarovati otroke pred hipovitaminozo in avitaminozo D, ki se imenuje rahitis ali angleška bolezen.

Na srečo je človeški organizem sposoben, da sam v sebi izdeluje vitamin D. Če tega ne bi bilo, bi bili vsi otroci že v prvem letu življenja rahitični, koslj bi se jim bolj ali manj omeščale in skrivile in ves človeški rod bi imel krive noge ali bi pa bil celo grbast.

Vitamin D se v človeškem organizmu, odraslem in otroškem, izdeluje pod vplivom sončne svetlobe in sicer pod vplivom nevidnih kratkovalovnih, tako imenovanih ultraviolečnih sončnih žarkov. Kadar pa ti žarki nimajo možnosti, da bi prodrli do gole kože otroka, takrat ne morejo delovati in organizem je brez možnosti, da bi sam v sebi izdeloval svoj vitamin D. Ker mu ga tudi s hrano ne moremo dajati v zadostni količini, moramo pozimi, ko ni nikake možnosti za sončenje, dajati otroku lekarniški vitamin D, ki se dobi pod imenom Vigantol, Irrasterine, Radiostol, Halsterin itd. To je potrebno posebno za otroke od kakih 4—5 mesecev pa do konca 2. leta, ko je posebno izpostavljen rahitisu. Ali mu pa moramo dajati ribje olje, tjer je poleg že omenjenega vitamina A tudi vitamin D. Tako lahko otroka spravimo brez rahitisa skozi zimo. Ko bo pa zopet toplo, bo otrok zopet sam v sebi lahko izdeloval svoj vitamin D, če bomo namreč dovolj pametni, da sončnim žarkom dovolimo, da pridejo do njegove gole kože.

Ali podrobnosti o tej stvari ne spadajo v okvir tega članka. Čeprav je rahitis zimska bolezen, niti približno toliko ne moremo zanjo obtožiti zimsko prehrano kot pa pomanjkanje možnosti za zimske sončne kopeli.

ZA NAŠE GOSPODINJE

Doma kuhano milo.

Milo spada zaenkrat še med racionirane predmete, kar pa nam gospodinjam zdaj ne dela več tako velikih preglavic kakor med vojno, saj zdaj dobimo v prosti prodaji različne prav dobre pralne praške, ki nam nadomestijo milo. Kljub temu pa menda ne bo odveč, če navedemo nekaj preizkušenih receptov, kako si gospodinje same doma skuhajo dobro milo, seveda če si lahko nabavijo za to potrebne surovine.

1. 6 kg stopljenega loja ali druge maščobe, 150 kg lužnega kamna in 12 litrov mrzle vode, najbolje deževnice, ter 6 žlic luga v prahu kuhamo v velikem loncu 2 uri in med kuhanjem dobro mešamo. V drugem loncu imamo pripravljene 3 l vrele vode, v katero posnamemo z vrha vse pene iz lonca, kjer kuhamo milo. Nato pripravimo primerne lesene zabojčke ali stare pekače, ki jih znotraj obložimo z mokrimi ožetimi krpami. V te zabojčke in pekače zlijemo kuhano zmes ter med vlivanjem še vedno mešamo. To potem pustimo v zabojčkih in na pekačah en dan in eno noč, da se milo strdi. Nato pa ga s krpami vred dvignemo ven in položimo na desko. Če je e premeklo, ga pustimo, da se še malo osuši, končno pa ga s tanko žico zrežemo na primerne kose.

2. 12 litrov deževnice ali druge mehke vode zavremo, dodamo 2 kg lužnega kamna in 6 kg stopljenega loja ali druge tolšče. Kuhamo 3 do 5 in pol ure ter dobro mešamo. Ko se zmes zgosti, dodamo 2 pesti

soli ter še nekaj časa kuhamo, nato poskusimo, če je milo dovolj kuhano, tako da vlijemo nekaj milne tekočine na žlico vode. Če se milo strdi v kopico, je dovolj kuhano in ga lahko odstavimo ter pustimo, da stoji četrto ure, da se ohladi. Nato ga vlijemo v zabojčke ali druge primerne posode, kakor smo opisali pri prvem receptu, ter pustimo, da se strdi.

3. Tudi brez kuhanja si lahko pripravimo dobro in izdatno milo, in sicer tako, da 10 kg stopljenega loja ali druge tolšče zmešamo s 5kg 38% sodinega luga. Ta lug najprej nekoliko segrejemo v večjem loncu, ne prestando mešamo in mu polagoma dodajamo stopljeni loj. Ko se zgosti v testo, ga vlijemo v zabojčke in pustimo na hladnem, da se strdi v milo.

Da ohranimo v živilih vso hranilno vrednost, peremo zelenjavo, sadje, meso, ribe, še preden smo jih razrezale. Živila ne smejo ležati v vodi, ker voda izluži velik del hranilnih snovi. Najbolje je, da živila peremo pod tekočo vodo. Zelenjavo osnažimo skrbno in previdno, da pride čim manj v odpadke. Vnanje liste in storže lahko s pridom porabimo za okusno zelenjavno juho ali kot dodatek k prikuhi. Krompir, jabolka itd. lupimo zelo tanko, ker je tik pod olupki največ hranil. Namesto da bi kuhale, jedi rajje parimo in dušimo, da ne ostane preveč hranil v vodi. Porabimo pa vselej tudi zelenjavno vodo za juhe ali omake.

KAKO IZRAČUNAVAM OBRESTI IN PROSTORNINO OKROGLEGA LESA

Kako izračunam obresti?

Ker je tekžo v tabelah prikazati obresti prav za vsak primer, navajamo v naslednjem način izračunavanja obresti za to dobo. Hramnica nam obrestuje naloženi denar po 21 1/2 %.

Obresti izračunamo tako, če pomnožimo glavnico v dinarjih s številom dni, za katere hočemo obresti izračunati in tako dobljeno številko potem delimo s posebnim številom, ki se imenuje delitelj.

$$\text{Obresti (din)} = \frac{G. (\text{glavnica}) \text{ v din} \times \text{številko dni}}{D. (\text{delitelj})}$$

Vzemimo primer: Glavnico din 10.000 — imamo naloženih 100 dni. Hočemo izvedeti, koliko znašajo obresti za to dobo. Hramnica nam obrestuje naloženi denar po 4 %.

Iz tabele obrestnih deliteljev najdemo, da je delitelj za 4 % številka 9000.

Obresti so torej:

$$\text{Obresti} = \frac{10.000 (\text{din}) \times 100 (\text{dni})}{9000 (\text{delitelj})} = 111,11 \text{ din.}$$

Odgovor: Obresti po 4 % od glavnice din 10.000 znašajo za dobo 100 dni din 111,11.

Tabela obrestnih deliteljev

Obresti %	D delitelj	Obresti %	D delitelj
1/4	144000	5 1/2	6546
1/2	72000	5 3/4	6261
3/4	48000	6	6000
1	39000	6 1/4	5760
1 1/4	28800	6 1/2	5538
1 1/2	24000	6 3/4	5333
1 3/4	20571	7	5143
2	18000	7 1/4	4966
2 1/4	16000	7 1/2	4800
2 1/2	14400	7 3/4	4645
2 3/4	13091	8	4500
3	12000	8 1/2	4235
3 1/4	11077	9	4000
3 1/2	10286	9 1/2	3789
3 3/4	9600	10	3600
4	9000	10 1/2	3429
4 1/4	8471	11	3273
4 1/2	8000	11 1/2	3130
4 3/4	7579	12	3000
5	7200	12 1/2	2880
5 1/4	6857		

Kako izračunam prostornino (kubaturo) okroglega lesa

Debelino okroglega debla izmerimo v sredini njegove dolžine, in sicer v centimetrih — to se pravi, da dobimo premer debla v cm. — Ta premer zaznamujemo s črko P.

V dolnji tabeli dobimo poleg vsakega premera P še drugo številko, ki jo lahko imenujemo množitelj in jo zato zaznamujemo z M.

Dolžino debla zmerimo v metrih in jo zaznamujemo z D.

Prostornino (kubaturo), ki jo zaznamujemo z V, dobimo v m³ (kubičnih metrih)

$$V \text{ m}^3 = \frac{D \times M}{10.000}$$

to se pravi, da pomnožimo dolžino (D) debla v metrih z onim množiteljem M, ki ustreza debelini (premeru) debla v cm. in dobljeni znesek delimo z 10.000. Vzemimo primer: Deblo je dolgo 4 m, debelo je, oziroma njegov premer je 50 cm (P). V tabeli dobimo za P = 50 cm, množitelj M = 1964.

Prostornina (kubatura) debla je torej:

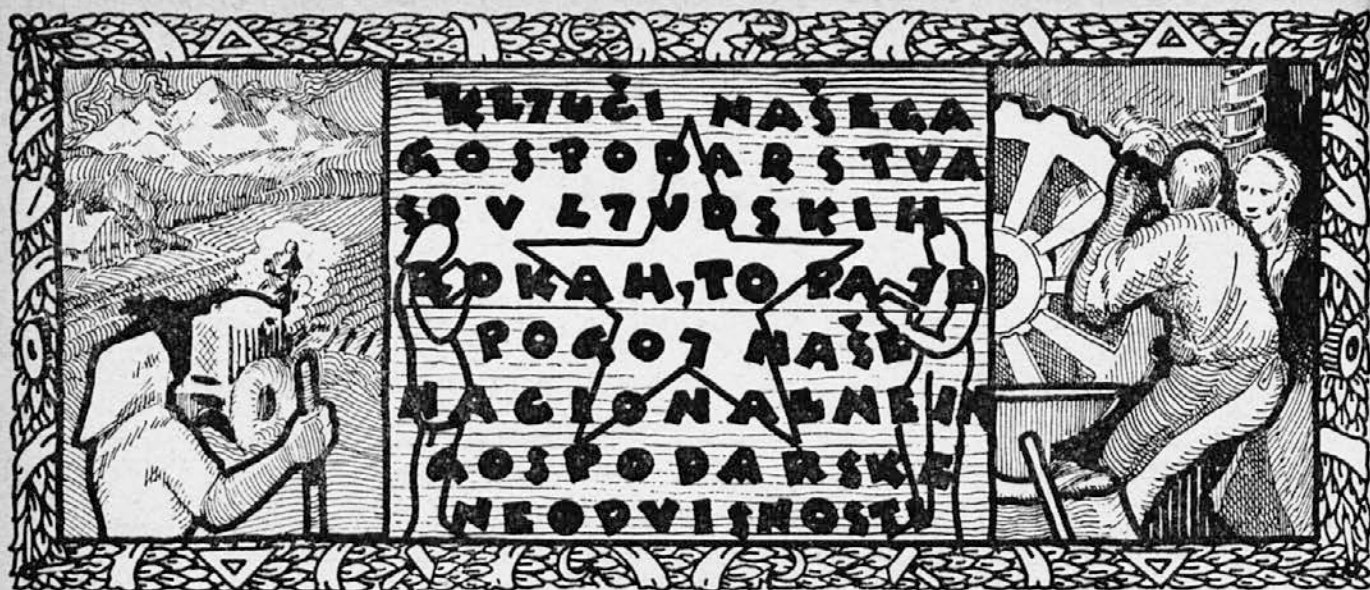
$$V = \frac{4 \times 1964}{10.000} = 7856 : 10.000 = 0,7856 \text{ m}^3.$$

(P = premer v cm, M = množitelj)

P	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
M	23	33	50	64	78	95	113	133	154	177	201	227
P	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
M	254	284	314	346	380	415	452	491	531	573	616	661
P	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41
M	707	755	804	855	908	962	1018	1075	1134	1195	1257	1320
P	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53
M	1385	1452	1521	1590	1662	1735	1810	1886	1964	2043	2174	2206
P	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65
M	2290	2376	2463	2552	2642	2734	2827	2923	3019	3117	3217	3318
P	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77
M	3421	3526	3632	3739	3849	3959	4072	4185	4301	4418	4537	4657
P	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89
M	4778	4902	5027	5153	5281	5411	5542	5675	5809	5945	6085	6221
P	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101
M	6362	6504	6648	6793	6940	7088	7238	7390	7543	7698	7854	8012

VSEBINA

	Stran		Stran
Navadno leto 1947	3	Fran I. Zavrnik: Zaščita zdravja naših domačih živali	128
Slika maršala Tita	4	Vinko Sadar: Državna posestva in pospeševanje kmetijstva	130
Slika predsednika vlade LRS	5	Ivo Zupanič: Naše vinarstvo po koncu vojne in načrt pospeševanja v bodoče	132
Koledar	od 6—29	Ivo Zupanič: Vино v steklenice	134
Beleške	od 30—35	Stane Zorčič: Naše sadjarstvo in mere za gospodarski dvig te panoge	135
Oton Zupančič: Kolednica mladinskih brigad	36	Franjo Janežič: Koloradski hrošč ali krompirjevec, najhujši uničevalec krompirja	137
Josip Broz-Tito: Ljudski odbori so osnovna pridobitev narodno osvobodilne borbe	37	Anton Marolt: Mehanizacija kmetijstva	139
Edvard Kardelj: Naši narodi ne morejo pristati na vsiljen mir	40	Rado Šturm: Kalifornijski kapar ogroža naše sadjarstvo	140
Boris Kidrič: O tradicijah Slovenskega narodno osvobodilnega sveta	43	Mirko Košir: Najvažnejši dogodki po svetu od januarja do oktobra 1946	142
Milovan Djilas: Naša armada — kovačnica novih ljudi	45	Lev Svetek: Naša demokratična zakonodaja	149
Dušan Pirjevec: Vojni napor koroških Slovencev v drugi svetovni vojni	46	Janko Rudolf: Sindikati v novi Jugoslaviji	156
Bojan Štih: Nekaj dejstev iz zgodovine Trsta in Julijske krajine	56	Džuro Šmicerger: Gospodarski uspehi leta 1946	160
Anton Melik: O novi Jugoslaviji	63	B. Zupančič: Ljudska mladina Slovenije, obnova in gradnja	162
Janko Jarc: Partizanske kronike	67	Dušan Zeljeznov: Mladinska proga	166
Prežihov Voranc: Kristina	73	Franc Saje: Jugoslovansko ljudstvo je obsodilo izdajalca Dražo Mihailovića	169
Bogomir Magajna: Sonjin povratek	82	Metod Mikuž: Obsodba ljubljanskega škofa Rožmana	172
Karel Grabeljšek-Gaber: Stari mlin	87	Ciril Šlebinger: Zemeljski zakladi Slovenije	174
Cene Vipotnik: Noč v taborišču, Pesem Simna Sirotnika	91	Boris Bačič: O koliščarjih	178
Anton Ingolič: Dva borca	92	Jože Kastelic: Starine govore	179
Valentin Katajev: Oče naš	95	Glavni odbor RKS: Rdeči križ Slovenije dela za obnovo	180
Igo Gruden: Bazoviškimi žrtvam in Prvi maj	99	Maks Krmelj: Razvoj kmetijskega združništva v luči ljudske oblasti	181
Milan Šega: Previs	100	Revizijski odd. IZOS-a: Združništvo po osvoboditvi	182
Miško Kranjec: Veliki sen	104	Emil Čeferin: Stanovanjska zadruga	184
Igo Gruden: Pozdrav krasnoarmejcem	110	Milan Vičič: Revizorji — učitelji združnih kadrov	185
Cene Vipotnik: Pregnanci	110	Ivan Tomec: Sonce	187
Metod Mikuž: Partizanka A. je padla	111	Matija Ambrožič: Zimska hrana in otroške bolezni	189
Prvo srečanje Lenina in Stalina	114	Za naše gospodinje	191
Zmagoslavna pot Rdeče armade	116	Kako izračunavam obresti in prostornino okroglega lesa	195
O tovarišu Stalinu	118		
Leninovo truplo bo ohranjeno bodočim pokolenjem	119		
A. Bolgov: Sila in življenjska sposobnost kolhoznega reda	120		
Vladimir Menjšagin: Zakon in družina v Sovjetski zvezi	122		
S. Bessudnov: Po sovjetski arktiki	125		
Gizej Dolfe: Načrtnost v naši živinoreji	125		

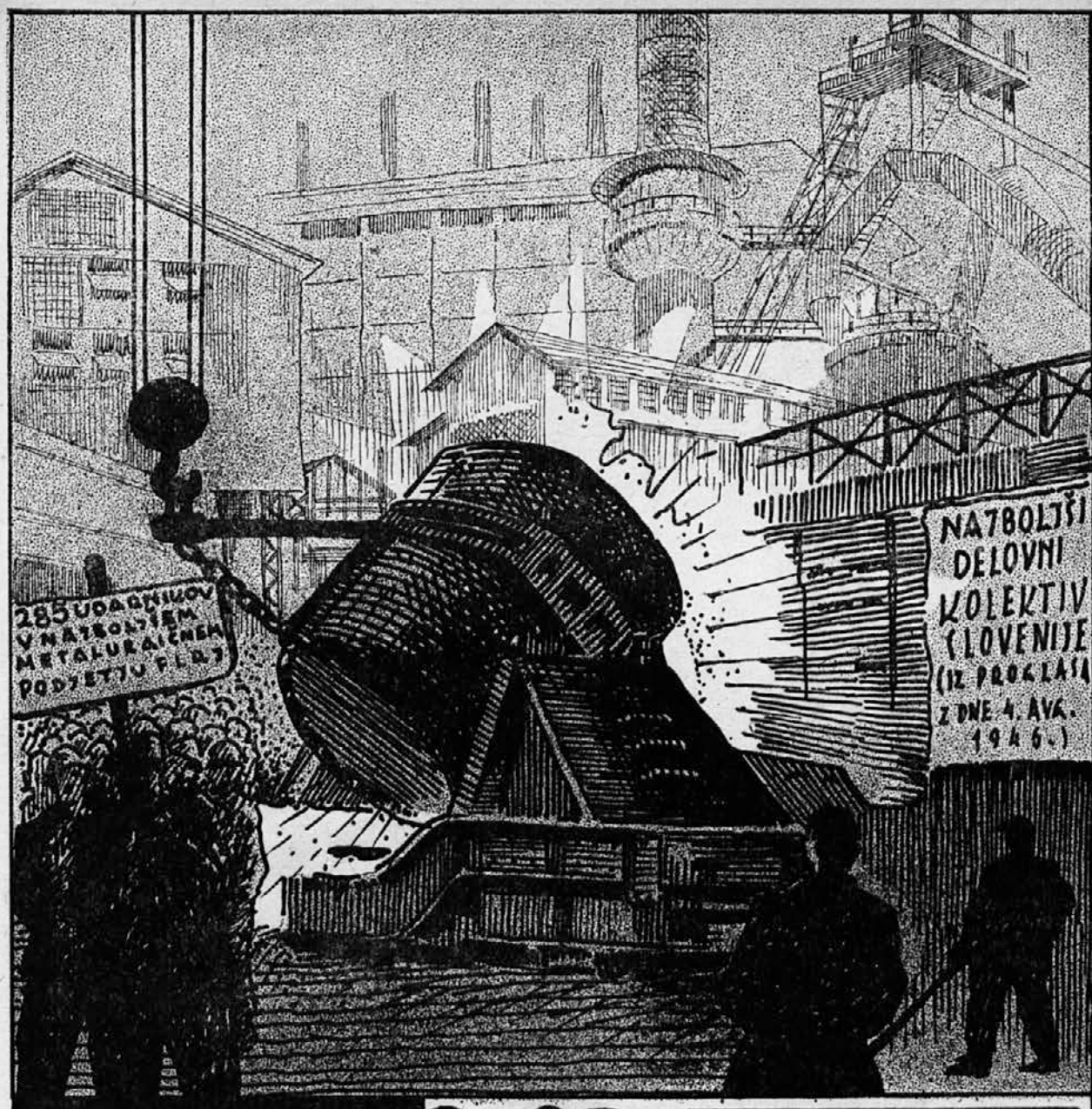
Maršal Tito v spremstvu ministra Aleksandra Rankovića, predsednika vlade LRS Marinka, ministra Leskoška i. dr. je obiskal delavce v tovarni „Jugobruna“ v Kranju

V spremstvu zveznega ministra Aleksandra Rankovića, predsednika vlade LRS Mihe Marinka, ministra za industrijo Franca Leskoška, ministra za notranje zadeve Borisa Kraigherja, generalmajorja JA Ljubodraga Đuriča in drugih si je maršal Tito pri svojem obisku kranjskim delavcem v avgustu 1946 ogledal najprej tovarno „Jugobruno“, kjer ga je pozdravil v imenu delavstva predsednik sindikata tov. Laharnar. V obratnih prostorih so vodili tov. maršala tov. dr. Nagy, delavski zaupnik Brezar in drugi predstavniki delavskih organizacij. Po ogledu tvorničnih prostorov se je maršal Tito ustavil v dvorani za kulturne prireditve, kjer mu je izročila krasen šopek cvetja v imenu vsega delavstva delavka Bajželj Ivanka, delavec Polde Tepina pa je izročil maršalu sliko tovarne iz njenih prvih početkov, tov. Kalan Tončka pa mu je izročila lično skrinjico z vzorci blaga, ki ga izdelujejo v tovarni s pripombo, koliko vsakega blaga je delavstvo že produciralo od osvoboditve dalje.

Pred izhodom tovarne se je zgrnila množica delovnih ljudi, ki so pozdravljali maršala.

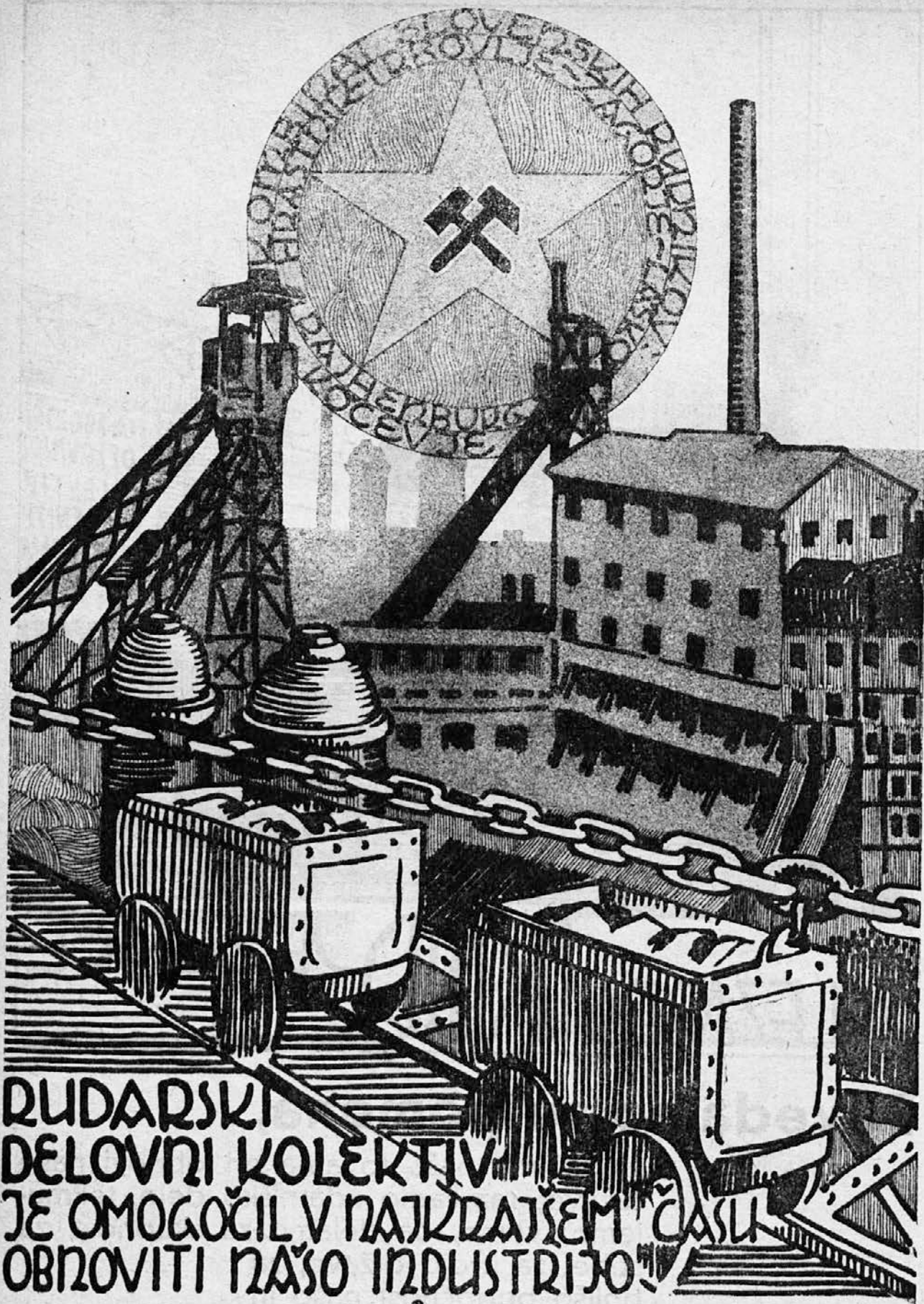
Tu jim je na njihovo vročo željo spregovoril maršal Tito in se jim zahvalil za dosedanje napore pri obnovi dežele ter jih opozoril na izredno pomembnost udarniškega in požrtvovalnega dela. Maršal Tito je bil zelo zadovoljen, ker si je mogel ogledati to tovarno, ki je moderno urejena in ki predstavlja važen člen v verigi proizvodnje in sestavni del ljudskega gospodarstva.

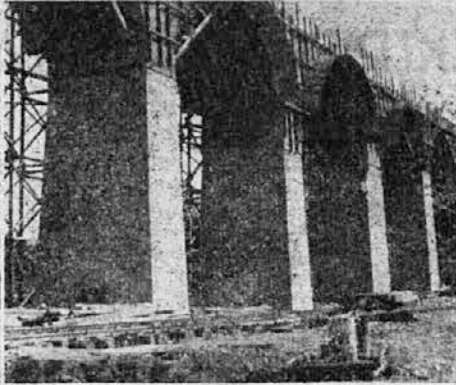
ŽELEZARNA KID JESENICE

Zavedamo se pomena,

ki ga ima naša tovarna pri obnovi naše države; razvijamo udarniško delo, tekmujeemo; vemo, da delamo za skupnost, za sebe, za svojo državo, za boljšo bodočnost našo in naših bodočih pokolenj.

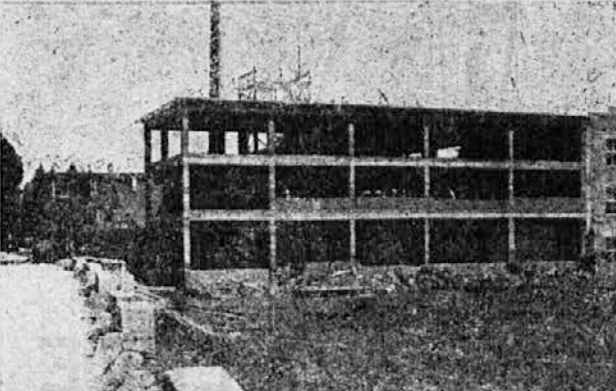
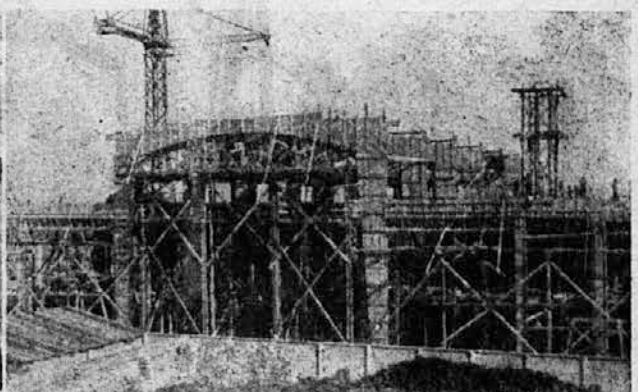
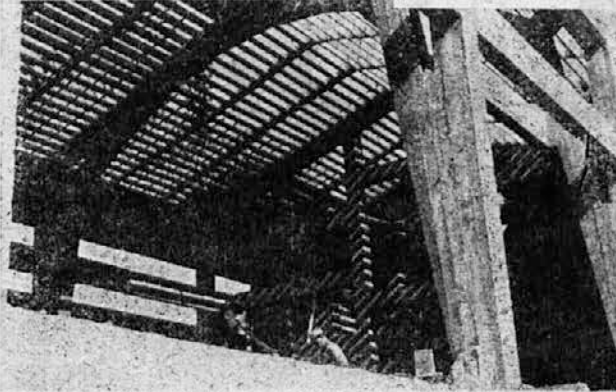

RUDARSKI
DELOVNI KOLEKTIV
JE OMOGOČIL V NAJKRATŠEM ČASU
OBNOVITI NAŠO INDUSTRIJO!

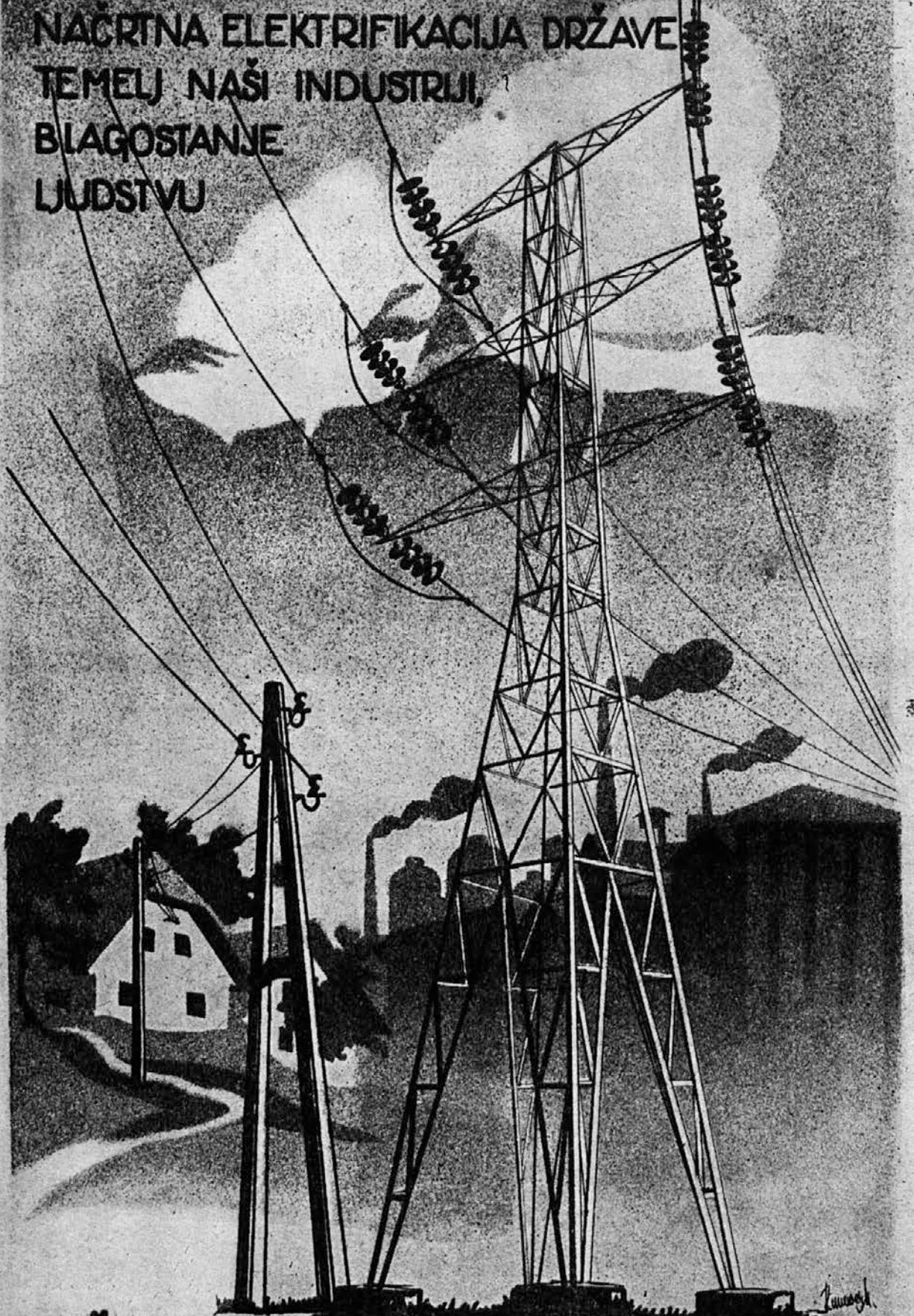

»GRADIS«

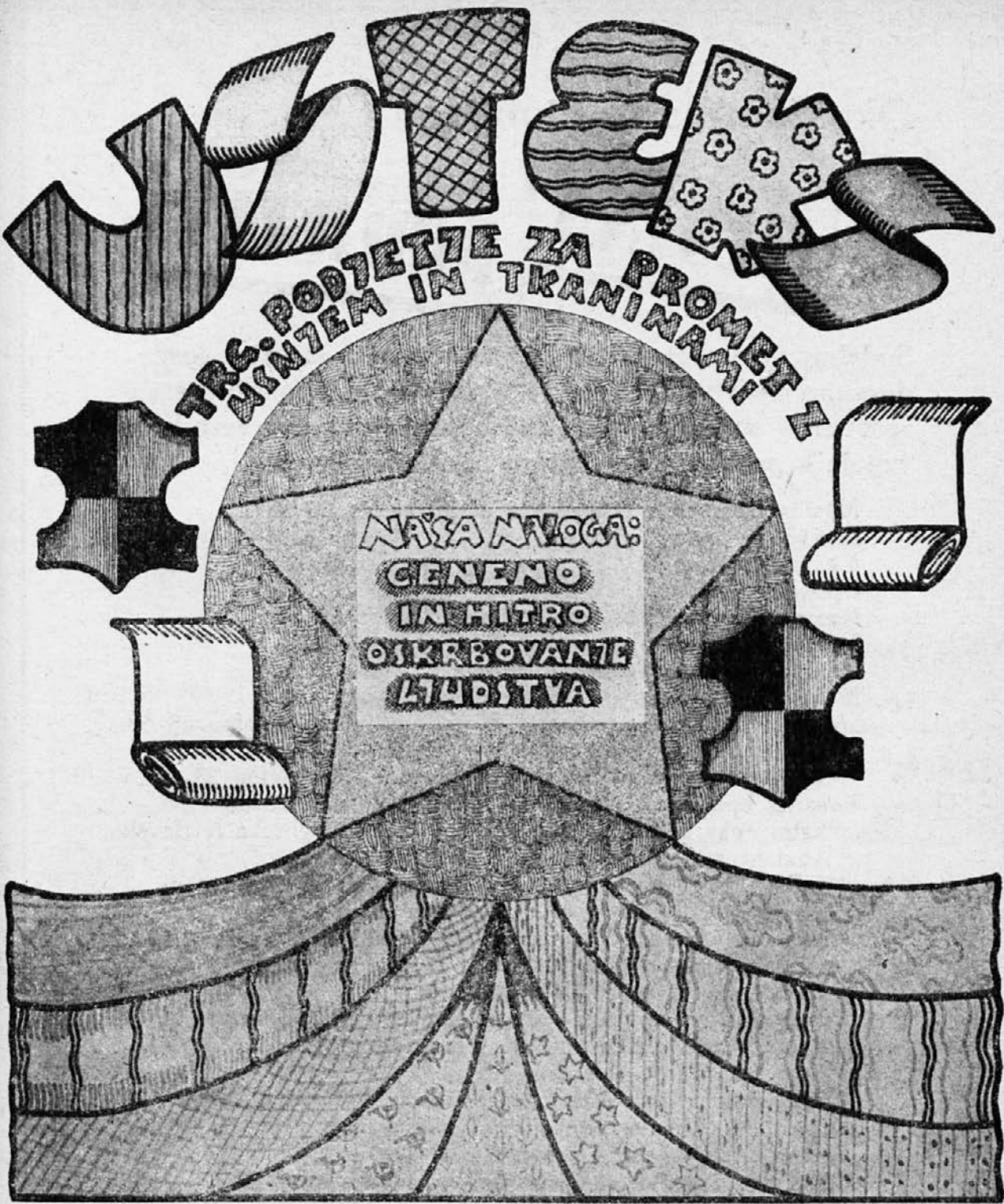
*gradbeno in industrijsko
podjetje Slovenije*

**NACRTNA ELEKTRIFIKACIJA DRŽAVE
TEMELJ NAŠI INDUSTRIJI,
BLAGOSTANJE
LJUDSTVU**

DRŽAVNE ELEKTRARNE SLOVENIJE

LJUBLJANA-CELJE-MARIBOR

Okrožno mesto Ljubljana

MESTNA PODJETJA

Sodelujemo v narodnem gospodarstvu z lastnim gospodarskim načrtom. To pa je pogoj večje sposobnosti v reševanju socialno - političnih, kulturnih, prosvetnih in vzgojnih problemov v okviru lokalnih potreb.

Mestna hranilnica, Prešernova ul. 3, telefon 20-16

Električna cestna železnica

Mestna kisarna Vič

Opekarna Vič

Mestna plinarna, Resljeva cesta 28, telefon 25-55

Mestni vodovod, Krekov trg 10, telefon 41-21

Mestna klavnica, Poljanska cesta

Mestni pogrebni zavod, Žale, telefon 39-61

„Megrad“, gradbeno podjetje, Kotnikova ul. 16, telefon 48-50

„Projektivni biro“, Lingarjeva ul., telefon 41-21

„Meprom“, prevozno podjetje, Tyrševa c. 36, telefon 28-23

Tovarna bonbonov „Šumi“, Gradišče 9, telefon 23-38

„Mestna pekarna“, Poljanska 19, Pred škofijo, Jegličeva, Karlovska

„Manufaktura“, Lingarjeva ul. 6, Sv. Petra cesta 1

„MODA“, Pred škofijo 19, Gosposvetska c., Prešernova ul.

„Galanterija“, Sv. Petra c. 2, Sv. Petra nasip 7

„Mestna čevljarna“, Pogačarjev trg, Gradišče 2, Tyrševa 15

„Kroj“, mestna šivalnica, Poljanska c. 15, Tyrševa c.

„Čepica“, uniforme, Miklošičeva c. 4

„Potoprema“, potovalna oprema, Tyrševa c., Prešernova ul.

„Odeja“, izdelovalnica odej, Komenskega ul. 1

„Mestni bife Rio“, Šelenburgova ul. 4

„Cvet“, mestna vrtnarija in cvetličarna, Wolfova ul. 10

„Železo“, trgovina z železnino, Wolfova ul. 9

„Ščetka“, izdelovalnica krtač, Resljeva c. 3

Klep-rsko in instalatersko podjetje, Slomškova ul. 4

„Karton“, konfekcija papirja, kuverte, koledarji, Wolfova ul. 12

Mestno stavbeno in pohištveno mizarstvo

MESTNE MENZE

MESTNI KINEMATOGRAFI

PREŠERNOVA KNJIŽNICA

Je najcenejša ljudska zbirka s Koledarjem Osvobodilne fronte ter izbranimi in izvirnimi knjižnimi deli

Priglasite se pri svojem sedanjem poverjeniku ali pa v

SLOVENSKEM KNJIŽNEM ZAVODU V LJUBLJANI

Pred škofijo št. 5 ali pa v njegovih podružnicah

Gojimo najtesnejšo povezavo delavca, kmeta in delovne inteligence v ljudskem zadrugištvu za korist delovnega človeka!

POSLOVALNICE:

Črnomelj I.	Griblje	Dragatuš
Črnomelj II.	Adlešiči	Vinica
Črnomelj III.	Tribučje	Sinji vrh
Gradac	Preloka	Stari trg ob Kolpi

NABAVNA IN PRODAJNA ZADRUGA V ČRNOMLJU

**Litografija
Čemažar
Ljubljana**

KARTONAŽA
KNJIGOVEZNICA
USNJENO GALANTERIJSKI
IZDELKI
TOVARNA KOLEDARJEV
SAMOZALOŽBA
BELEŽNIH KOLEDARJEV
ZA LR SLOVENIJO

KOLINSKA TOVARNA
HRANIL D. D.
priporoča

PROJA

**KAVIN
NADOMESTEK**

★ Slovenski poročevalac

GLASILO OSVOBODILNE FRONTE SLOVENCE

izhaja vsak dan razen ponedeljka in prinaša politične, gospodarske, kulturne vesti in članke ter v prilogi Organizacijski vestnik Osvobodilne fronte navodila, razprave, tolmačenja zakonov in uredb.

Uprava Slovenskega poročevalca, Ljubljana, Knafljeva ulica 5

Delavcem, kmetom in inteligentom, vsem, ki ste potrebni razvedrila in bi radi bili poučeni o vseh sodobnih vprašanjih, je namenjen **obilo Ilustrirani tednik**

tovariš

ki prikazuje teden za tednom dogodke iz **vseh krajev sveta** z obilo ilustriranimi članki in sestavki naših znanstvenikov in umetnikov, politikov, novinarjev in gospodarstvenikov pa tudi tujih strokovnjakov. Njegove zanimive, strokovno pisane reportaže z doma in iz tujine, njegove fotoreportaže so ti zvesti pripovedovalci, kako živijo naši in tuji narodi, kaj in kako delamo mi in tuja ljudstva.

tovariš

prinaša reportaže iz gledališča, reportaže ljudskih odrov, o obnovi in izgraditvi naše države, pripoveduje ti o domačih in tujih filmih, o filmski umetnosti in filmski industriji. V vsaki številki »TOVARIŠA« imajo poljudnoznanstvene razprave s področja politike, gospodarstva, kulture, tehnike.

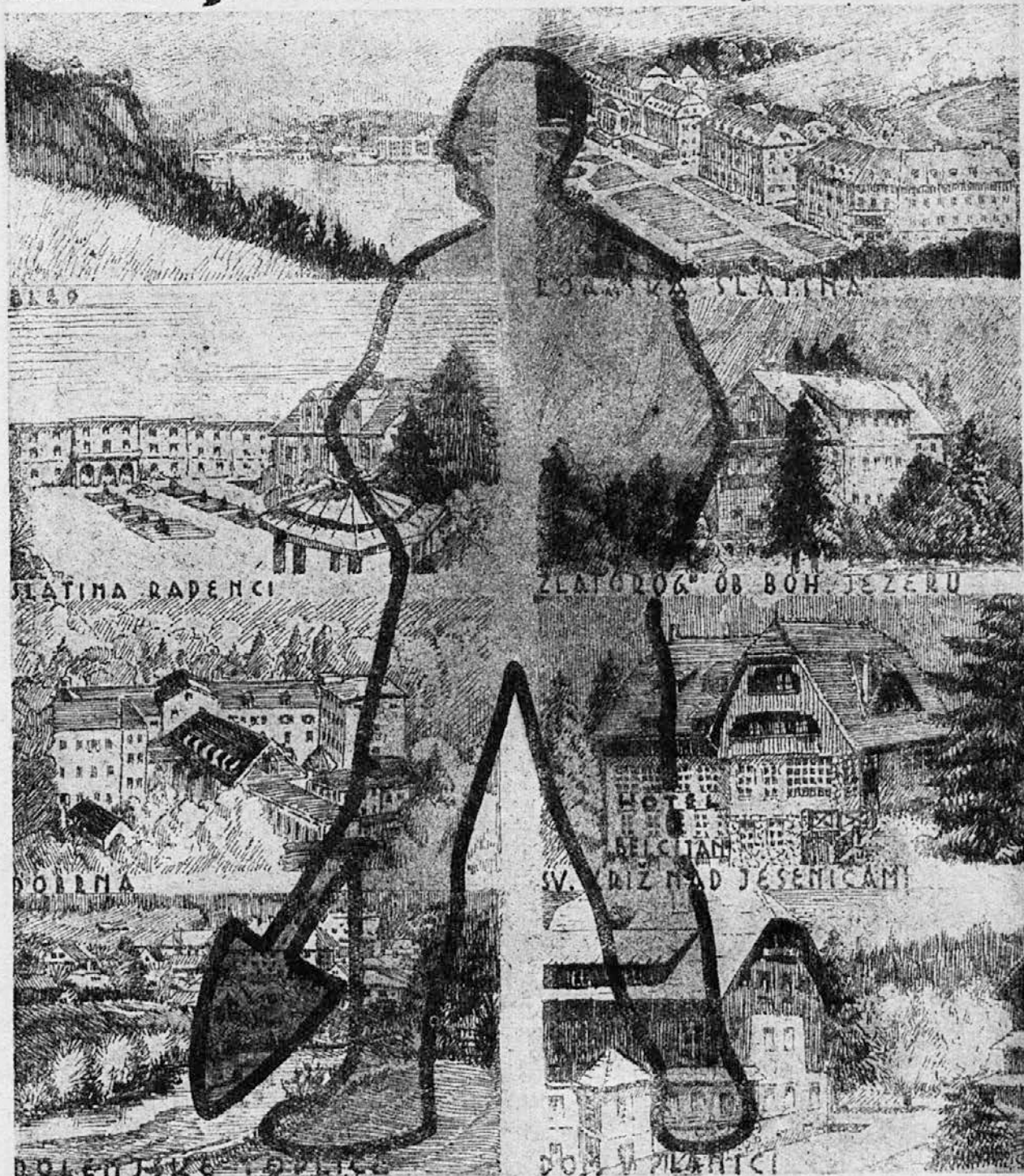
tovariš

ti je veliko dopolnilo v prizadevanju, da si čim bolj razširiš obzorje. V vsaki številki imaš črtice in novele in povesti sodobnih pisateljev, in roman. Na strani, ki je posvečena šahu, križankam, ugankam, rebusom in humorju, pa najdeš dovolj lahkega razvedrila.

Vsaka številka ima **26 strani** in je **5 dinarjev**. Naročnina mesečno 20 dinarjev, polletno 110 dinarjev, letno 200 dinarjev.

Naroči: »TOVARIŠ«, Ljubljana, Knafljeva ulica št. 5

Zdravje delovnemu ljudstvu!

ČATEŠKE TOPLICE • RIMSKE TOPLICE • SMARJESKE TOPLICE

Manjša letovišča na Štajerskem: SLOVENJGRADec, DRAVOGRAD, MARENBERG, ORMOŽ, LJUTOMER, GORNJA RADGONA, POLJČANE, KONJICE i. t. d. upravlja

»TURIST-HOTEL« - LJUBLJANA

Zahtevajte prospekti — Vse informacije: Uprave zdravilišč in hotelov, »Turist-hotel«, Ljubljana — njegove podružnice na Bledu, v Mariboru, Celju in vse pisarne Putnika

**Delamo s prijetno zavestjo,
da gredo plodovi našega
dela v korist skupnosti!**

VUNATEKS

INDUSTRIJA VOLNENIH TKANIN

MAJŠPERK

IZDELUJEMO: Zensko in moško blago za obleke in plašče
Čisto volneno blago za moške obleke v najboljši kakovosti ●

Zaposlujemo vedno več delavcev!

V teku šestih mesecev se je
število delavcev zvišalo za **242,1 %**

Izdelamo vedno več blaga!

V istem času se je dvignila
proizvodnja za **481,38 %**

„NAPROZA“

Ljudska množična zadržna
organizacija okrožnega mesta

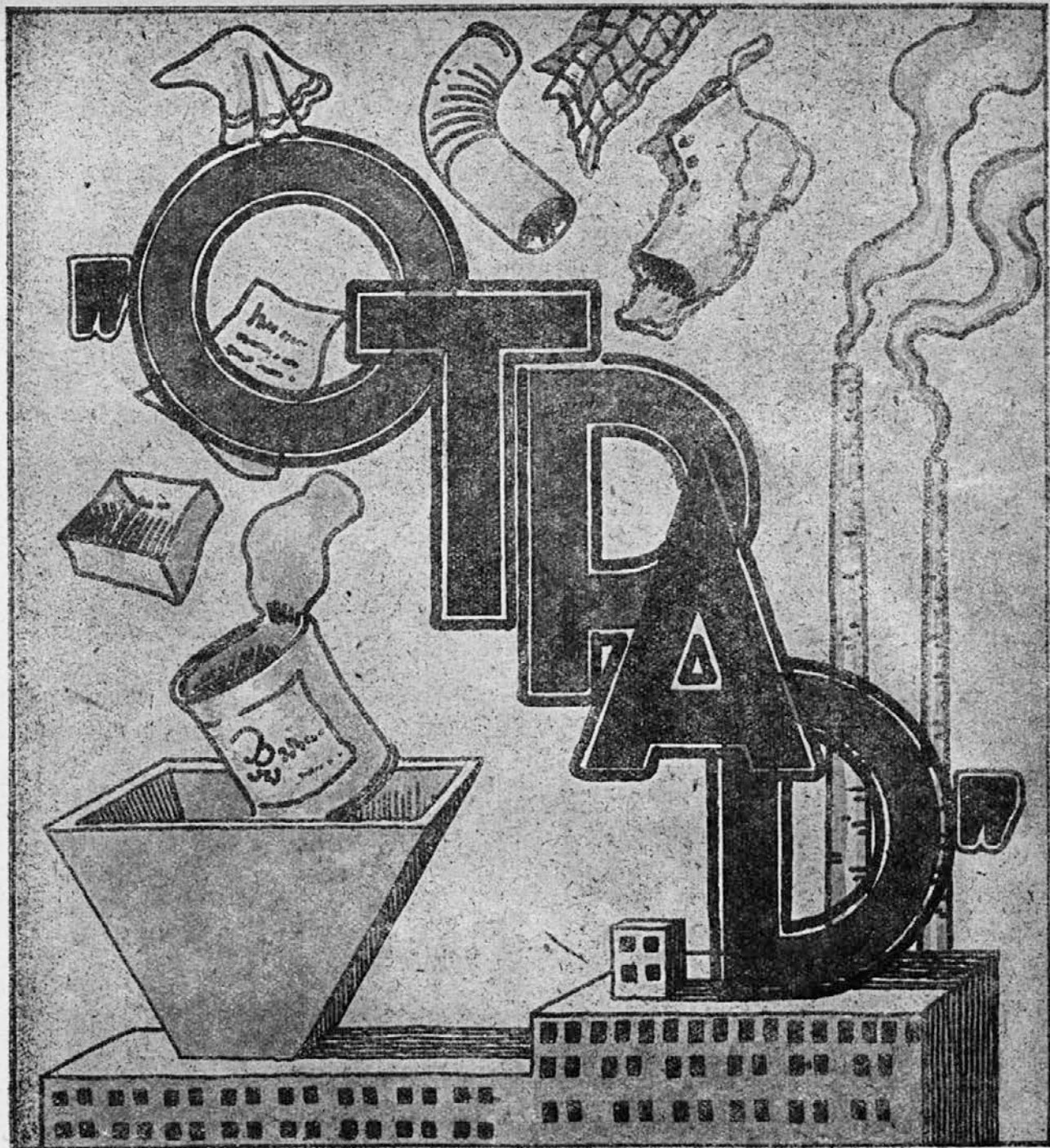
LJUBLJANA

Masarykova 15

Specialne poslovalnice za manu-
fakturo, galanterijo, porcelan in
steklo ter čevlje. — Pristopajte k
največji enotni nabavni in pro-
dajni zadrugi v Jugoslaviji!

NAŠE POSLOVALNICE:

Blelvelsova c. 35, Vodnikov trg 5, Prečna ul. 2,
Tržaška c. 46, Šmartinska c. 2, St. Vid št. 24, Dravl e,
Vodnikova 159, Zelena jama, Bezenškova ul. 22,
Zalog šte. 39, Medvedova c. 38, Viška c. 29,
Cerkvena ul. 12, Kongresni trg 4, Sv. Petra c. 78,
Zaloška 26, Tyrševa 38, Tržaška 79, Sv. Jakoba
trg 7, Vnanje gorice 32, Zaloška c. 15, Celovška
c. 34, Vodnikova c. 87, Rožna dolina, C. III, št. 2,
Polje 46, Vrhovci 16, En gros, Malstrova ul. 10,
Manufaktura, Kongresni trg 2, Skladišče, Masa-
rykova 15, Sklad. manufakture, Masaryk. 15, Glavna
klet, Celovška 84, Laverca, Daljna vas 8, Kozarje,
Tržaška 95, Bežigrad, Tyrševa 84, Zg. Kašelj 101,
Večna pot 26, Kolezija, Gerblčeva 3, Stožice 37,
Ježica 97, Celovška 266, Karlovska 19, Moste,
Zaloška 86, Notr. gorice 27, Brezovica 16, Brdo 15,
Hrušica-Fužine 40, Zg. Zadobrova 192, Rudnik 109,
Nove Jarše, Šmartinska c. 136, Dobrova 18, Pre-
šernova 19, Vevče, Rakovnik, Dolenjska 58, Cer-
netova 26, Dolnice 11, Albanska 20, Tyrševa 37 a,
Slomškova 13, Savlje 11, Frančiškanska 8, Wolfova
ul. steklo, 4, Gradišče 4, Komenskega 26, Židovska
ul. 1, Poljanska 32, Wolfova, čevlji, 6, Bazar, Vod-
nikov trg 5, Črnuče 33, Sneberje, Šumil kurivo, Do-
lenjska c., Sivalnica, Blelvelsova 35, Gostilna I,
Šiška, Gostilna II, Vodnikov trg, Gostilna III, Kon-
gresni trg, Gostilna IV, Ze-dom.

Tudi z zbiranjem odpadkov obnavljamo domovino!

Prijavljajte svoj prispevek starega železa, papirja, kosti, stekla, črepinj, porcelana, aluminija, medenice in ostalih kovin, cinka, gume, žice in usnjenih odpadkov na „OPAD“, državno podjetje za promet z odpadki, LJUBLJANA, Vošnjakova ulica 22/b, telefon št. 46-64; na vse njene podružnice MARIBOR, Orožnova 6, tel. 21-17; CELJE, Sp. Hudinja 46, tel. 296; NOVO MESTO, Kolodvorska 2, tel. 63, in na vse naše odkupne ter zbiralne postaje. Na naših skladiščih razpolagamo z velikimi količinami izbranega (issortiranega) materiala, na kar opozarjamo vse obrtnike, mehanične delavnice in vsa kmečka gospodarstva.

*Ljudska zadruga je množična
na gospodarska organizacija!*

„NAPROZA“ Novo mesto

ima 2 špecerijski poslovalnici v
Novem mestu z železninskim, manu-
fakturnim in čevljariskim oddelkom.

Poslovalnice:

v Bršljinu
Št. Petru
Šmarjeti
Beli cerkvi

Gaberju
Brusnicah
Uršnih sellh
Šmihelu

»Čevljarna Žiri«

Naši specialni izdelki:

**prvovrstne gojzerice
in smučarski čevlji**

Vsi naši izdelki nosijo
znak »Čevljarna Žiri«.

»Čevljarna Žiri«, zadruga z o. j. v Žireh

Samo skupnost pri delu
prinaša blagostanje
Zueza delavca in kmeta
je garancija gospodar-
skega napredka

Lovarna KOS

Kelner in sin
Slovenjgradec

[Ustanovljeno leta 1773]

TISKARNA

DRUŽBE SV. MOHORJA

V CELJU

Tiskovna in produktivna zadruga z o. j.

Tiskarna, knjigoveznica,
izdelovalnica štampiljk,
knjigarna, zadruga za-
ložba knjig in trgovina
s papirjem

NABAVNO - PRODAJNA ZADRUGA Z O. J. V ZAGORJU OB SAVI

oskrbuje nad tri četrtine vsega zagorskega in
okoliškega prebivalstva v svojih poslovalnicah:
v Zagorju, Toplicah, na Lokah, Izlakah, Mlinšah,
v Čemšeniku, Kotredežu in Sklendrovcu. Kmetijske
potrebščine nabavlja in kmetijske proizvode pro-
daja posebna kmetijska poslovalnica. Za svoje
člane ima specialno krojaško-šiviljsko delavnico
in čevljariski delavnici na Lokah in v Toplicah.

*Telemujemo, da bo več opeke,
boljši temelji, lepši dom!*

Združene opekarne d. d.

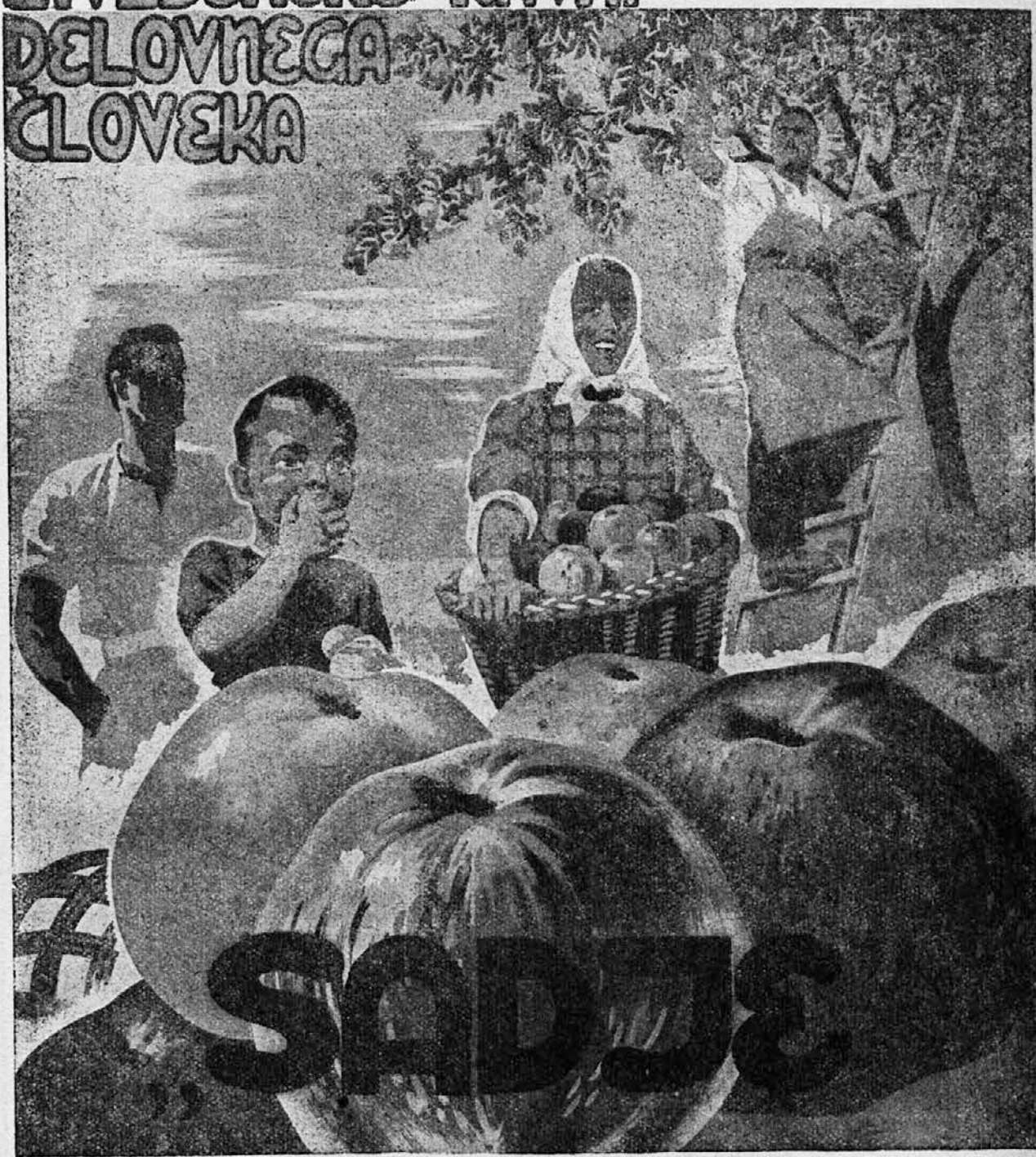
LJUBLJANA

Dalmatinova 11 • Tel. 26-33

Opekarni Vič in Brdo (Tel. 26 33)

Izdelujemo zidakе, votlake, luk-
njake, eno- in dvozarezne streš-
nike, žlebake, porolli, stropnjake,
tlakovce in drenažne cevi v
prvovrstni izdelavi.

VEČJA POTROŠNJA DOMAČEGA
SADJA POMENI ZVIŠANJE
ŽIVLJENSKE RAVNI
DELOVNEGA
ČLOVEKA

LJUBLJANA
CELJE - MARIBOR

Naproza

Trbovlje

*Gojimo najtesnejšo zvezo delavca in
kmeta v korist naših združnikov!*

Poslovalnice:

1. Loke 87
2. Loke 287
3. Loke 17
4. Trbovlje — trg
5. Retje 136
6. Bevsko 44
7. Trbovlje

Produktivni odseki:

- Čevljarski odsek:** Loke 253
Loke 414
- Krojaški odsek:** Loke 503
Loke 276
- Šiviljski odsek:** Loke 73

*Prinašamo svoj prispevek k izboljšanju
življenjske ravni delovnega človeka!*

lovarna usnja Slov. Konjice

Izdelujemo: Telečji in goveji boks, dulboks, konjski in svinjski boks, veget, krom strojene jermenske krupone in vse vrste podplatnega usnja.

POSEBEN ODDELEK TOVARNE

Jermenarna,

ki izdeluje vse vrste pogonskega
jermenja največjih dimenzij

Saturnus d. d.

za industrijo pločevinastih izdelkov

Ljubljana - Moste

Telefon 25-26

*Tovarna vseh vrst pločevinastih ambalaž za industrijo konzerv,
kemikalij, barv, lakov, za farmacijo, kozmetiko, gospodinjstvo itd.*

*litografiranih, lakiranih in nelakiranih,
otroških igračk in drugih galanterijskih izdelkov.*

Pločevinasti plakati.

*Boljši življenjski pogoji omogočajo delovnemu
človeku tudi potovanje;
če potuje, spoznava domovino in težnje ljudstva,
se pri tem uči, zbližuje
in z novimi dognanji koristi skupnosti!*

**Najstarejše
železarsko podjetje
Slovenije**

JEKLARNA NA RAVNAH

Guštanj

redno izdeluje:

vse vrste SM-jekla in železa — krogle za industrijske mline — kovane predmete ponaročilu — enotne vozne osi vseh vrst — konjske podkve vseh vrst — jeklene odlitke in odlitke iz manganskega jekla — kolesne stavke za vagonete — nože za papirno, lesno, tobačno in metalno industrijo — valje iz legiranega jekla, kretnice, odkovke za avtoindustrijo, rezervne dele za pnevmatična kladiva in druge izdelke mehaničnih delavnic

Izdelujemo: stavbne okovje in ključavnice, pohištveno okovje in ključavnice, kuhinjske stroje in tehtnice, fitinge, razne odlitke po naročilu iz sive in mehke (temper) litine

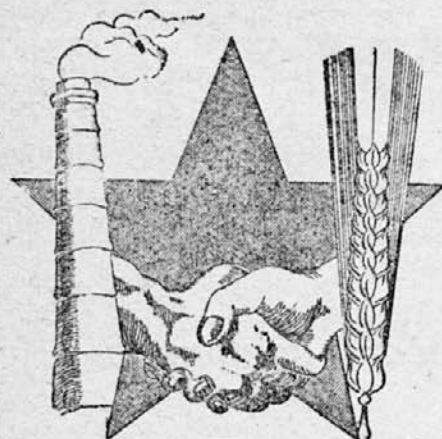
tovarna kovinskih izdelkov in Ilvarna

KAMNIK

Brzovaj: TITAN Kamnik • Telefon št. 3

Nabavna in prodajna zadruga za Mežiško dolino centrala Prevalje

Poslovalnice:

1. Centralna pisarna in skladišče, Prevalje 43
2. Prevalje I.
3. Kmetijski oddelek, Prevalje
4. Knjigarna in šolske potrebščine, Prevalje
5. Guštanj
6. Mesarija, Guštanj
7. Pekarna I. in II., Guštanj
8. Leše
9. Zadruga gostilna, Leše
10. Mežica I.
11. Mežica II.
12. Mežica III.
13. Žerjav
14. Pekarna, Žerjav
15. Črna I.
16. Črna II.
17. Sv. Helena

Oskrbujeemo nad 12.000 ljudi z živili, tekstilnim, galanterijskim blagom in kurivom. Kmetu nudimo umetna gnojila in kmetijske stroje.

Naša zadruga nudi svojim članom najcenejše in najboljše blago

Keramična
industrija -
razni servisi in posoda.

Liboje pri Celju

**ČEVLJARSKA
PRODUKTIVNA
ZADRUGA Z O. J.
KRANJ (Tel. 296)**

Združeni v borbi za ob-
novo in izgradnjo države

Izdolujemo:

moške in ženske čevlje, ortopedične čevlje, po-
pravila čevljev. — Naša dobra izdelava, solidno
blago in nizke cene so delovnemu človeku v korist

»Činitelj za dviganje blagostanja
delovnega ljudstva«

**Nabavna in prodajna
zadruga z o. j. v Stični**

Poslovalnice:

Ivančna gorica A, Ivančna gorica B,
Višnja gora, Radohova vas, Krka,
Zagradec, Ambrus, Stična, Št. Vid
pri Stični, Temenica.

**OKRASNE TKANINE:
DEKORAC. BLAGO
ZAVESE
PREPROGE
VEZENINE
BLAGO ZA POHIŠTVO**

„STORA“

CELOVŠKA CESTA 280.

LJUBLJANA

Nabavna in prodajna zadruga v Marenbergu

Vam nudi v svojih prodajalnah vse po najnižjih dnevni cenah.

Za manufakturno specialno opremljena prodajna Marenberg 1

Vnovčuje za Vas poljske in sadne pridelke, po naročilu nabavlja tudi razne kmetijske stroje in orodje kakor tudi vseh vrst gradbeni material.

Zadružna gostilna v Vuhredu nudi vsem potnikom in turistom dnevno toplu in mrzla jedila kakor tudi dobro vinsko kapljico.

NABAVNA IN PRODAJNA ZADRUGA z.o.j. SKOFJA LOKA

s kmetijskim, konzumnim, pekovskim in mesarskim odsekom ter 12 poslovalnicami.

Nabavlja članom vse življenjske potrebščine: živila, obutev, oblačila, cement, kurivo, gnojila, krmila, poljedelske stroje, mesarske izdelke itd.

Odkupuje vse vrste poljskih in vrtnih pridelkov: gozdne sadeže in zamenjuje oljarice za olje itd.

Poslužujte se svoje ljudske ustanove!

TEKSTILNA TOVARNA

Tkalnica, barvarna, apretura.

Brumen & Thaler

Zašč. znak

d. z o. z.

SKOFJA LOKA JUGOSLAVIJA - SLOVENIJA

Kvalitetni izdelki:
flanela - barhent,
oksford - turing,
flanel rjuhe, velveton.

Čebelarstva zadruga za Slovenijo z o. j. v Ljubljani

Tyrševa cesta 21 • Ček. rač. 11066 • Telefon 35-45

Daje svojim članom brezplačno strokovne informacije • Izdaja svoje glasilo »Slovenski Čebelar« • Največja zaloga čebelarstvih potrebščin v Sloveniji.

Kupuje vosek in med po najvišjih dnevni cenah.

Prodaja svojim članom vse čebelarstve potrebščine najboljši kakovosti, občinstvu pa pridelke po nizkih in solidni cenah.

Čebelarji, podpirajte z naročili lastno podjetje!

Ko dneva nam ugasne luč
in stan nam in stezo noč temna pokrije . . .
Do dnevne svetlobe Vam v žep dajo ključ
trpežne odlične

ZMAJ baterije

Temeljna naloga trgovine v ljudski državi je ne samo pravilno, hitro in smotrno razdeljevanje blaga, nego predvsem tudi omejevanje dobičkarstva. To pa dosežemo le z izločitvijo vseh nepotrebnih posrednikov ter odpravo vseh nepotrebnih stroškov.

LJUBLJANA - CELJE - MARIBOR

Tovarna vlgodne in volnene-mikano preje, krojaške in odejne vate, bombažn. blaga, hlačevine, volnena blaga, keper trakov in stenjev

Naša tovarna je bila ustanovljena pred vojno in njeno produktivnost so kapitalistični lastniki izsiljevali z najbolj izkoriščevalskimi ukrepi in metodami. Postavili so jo v bivšo konjeniško kasarno, tkalnice pa so namestili v slabo preurejene hleve, kar niti malo ni odgovarjalo delovnim in higienskim pogojem. Posamezne oddelke so razmetali po raznih zasilnih zgradbah, ki so jih prizidavali, čim se je pokazala potreba. Skoraj vsi stroji so bili nabavljeni stari in že izrabljeni. In od tedaj delujejo že preko 15 let. Taki stari, izrabljeni, nemoderni stroji zahtevajo od delavca dvojno storilnost, da dosežejo dostopni učinek. Mimo tega je bila tovarna Erlih še pred okupacijo, posebno seveda še med njo, stebel nemštva. Skoraj ves kader je po osvoboditvi pobegnil. Ostalo pa je bilo treba sčistiti z nastopom naših ljudskih organov...

Tako smo morali začeti za obnovo z najskromnejšimi sredstvi.

Toda, smo uspeli. Bilo je treba več truda, več pobude in delovne volje. Danes gre krivulja naših izdelkov v pogledu kakovosti in množine strmo navzgor. Zdravite so se naše delovne množice in doumale klic novega časa, ki nas vodi v novo, svetlejšo bodočnost!

Akcijska družba za kemično industrijo

Tovarna za klej

Ljubljana, Šmartinska cesta 50

Izdeluje: vse vrste kostnega in kožnega Kleja, Jermenski klej, želatino, kostno mast, umetna gnojila in krmila

Sladkogorska tovarna lepenke in papirja d. z o. z.

Sladki voh

p. št. 11j v Slovenskih goricah

Izdeluje:

- ovojni papir vseh vrst (superlor, Šrenc, patent-pak)
- natron papir za cementne vreče
- surovi strešni karton
- izolacijski karton
- strojni karton — rjav in siv
- ročni karton — rjav
- lesovino — rjavo in belo

Savinjska tovarna barv in lesnih izdelkov

ALOJZ GORIČAR IN DRUG - Mozirje

priporoča svoje barvne in lesne izdelke.

Barve: zemeljske in nalepšane.

Specialiteta: **Fasadne barve.**

Lesni izdelki: samokolnice, pralnice, obešalniki itd.

Zahtevajte prospekte!

INDUSTRIJA PLATNENIH IZDELKOV D. D. JARŠE, POŠTA DOMŽALE

Izdeluje vse tehnične tkanine iz lanu, konoplje ter iz bombaža za industrijske svrhe, impregnirano platno, filtersko platno, podlogo, salonsko jadrovino, damastgrašel, gasilske cevi in mlinske trakove

KLETNE SODE IN CISTERNE, BUKOVE
IN TRANSPORTNE SODE TER INDU-
STRIJSKE KADI IZDELUJE:

Sadarska zadruga Tacen

Pošta Št. Vid — Ljubljana ♦ Telefon
štev.: 7-51, 47-22 ♦ Ustanovljena
leta 1909 ♦ Odlikovane: Beograd—
Ljubljana — Celje

Naprava Dolnja Lendava

POSLOVALNICE:

Manufaktura št. 2, Dolnja Lendava, Železnina št. 3, Dolnja Lendava, Špecerija št. 4, Dolnja Lendava, mešane stroke: Dolina št. 5, Turnišče št. 6, Mostje št. 7, Filovci št. 8, Gornja Bistrica št. 9, Kobilje št. 10, Motvarjevci št. 11, Dobrovnik št. 12, Zadruga gostilna št. 1, Dolnja Lendava, Zadruga gostilna št. 2, Srednja Bistrica, Zadruga pekarna Dolnja Lendava.

Skupno število uslužbencev 39.
Mesečni brutto promet za vsakega uslužbenca
znaša 69.419.— Din.

Naprava !! SLOVENSKE KONJICE !!

Nudi svojim članom v 15 po-
slovalnicah po znižanih cenah

špecerijo, manufakturo, železnino,
galanterijo, usnje, čevlje, steklo,
porcelan.

Mesarija, pekarna Kmetijski odsek kupuje vse
vrste polj. pridelkov. Zastopstvo „Jugopetrola“

Sodelujemo v
tekmovanju za
gospodarsko
okrepitev
države!

RUŠKA TEKSTILNA INDUSTRIJA

F. VLACH

RUŠE PRI
MARIBORU

Mehanična tkalnica, bar-
varna in apretura. Izde-
lovanje blaga za telesno
perilo in ženske obleke.

JUGOAUTO

podjetje za nakup in pro-
dajo motornih vozil ter
gasilskih potrebščin

DIREKCIJA ZA SLOVENIJO

Ljubljana, Tavčarjeva ul. 7

PRODAJALNICE:

Ljubljana, Tavčarjeva ul. 7
telefon 26-87

Maribor, Partizanska ul. 7
telefon 31-51

*Izvrša naloge ljudske trgovine, da
hitro, paceni in pravilno razdeljuje
blago.*

Sodelujemo v tekmovanju za gospodarsko okrepitev države;
stremimo v okviru splošnega progresivnega programa, da za-
davaljimo potrebe širokih ljudskih množic.

TOVARNA ZA PAPIR

IN LEPENKO

I. BONAČ SIN • Kaličevo, pošta Domžale

**PRODUKTIVNA ZADRUGA
LJUBLJANSKIH MIZARJEV
Z O. J. LJUBLJANA — VIČ**

Najstarejša delavska proizvajalna
zadruga, nastala iz samopomoči
delavcev proti kapitalističnemu

izkoriščanju ♦ Z vsemi silami sodeluje pri obnovi ♦
Sprejema stavbna in pohištvena mizarska dela ♦
Delavnica v Ljubljani, Glince ♦ Telefon štev. 24-10

ZADRUGA KI JE PREMOSTILA NAJVEČJE TEŽAVE
JE DOBILA V LJUDSKEM ZADRUŽNISTVU POLET IN
V SO MOŽNOST NAJUSPEŠNEJŠEGA RAZVOJA

PLAMEN
KOVINARSKA ZADRUGA
KROPA
VIZAKI — ŽEBLJI
SMUČARSKO OKOVJE
UMETNO KOVANI IZDELKI
ITD. ITD.

1947 1894

TOVARNA KEM.-
TEHN. IZDELKOV

»UNIO«

MARIBOR
TRSTENJAKOVA 23

JOSIP BAUMAN

veležanjarna
ŠT. ILJ PRI MARIBORU

Izdelovalnica likerjev, ruma, konjaka, sadnih sokov, vermut vina in vinska trgovina

Odlilkovana na svetovni razstavi v Parizu l. 1939
z »Grand prix avec medaille d'or«

*Naš delovni kolektiv služi
obnavi in izgradnji domavine!*

★

TOVARNA LESOVINE IN LEPENKE

E. POGAČNIK

P O D V E L K A

PUTNIK

VOZOVNICE • SINDIK. SKUPINSKA POTOVANJA • INFORMACIJE

**Močna domača industrija je jamstvo
za naše neodvisnosti in pot k blagostanju!**

★

Državno gospodarsko podjetje:

**Ceršaška tovarna
lesovine in lepenke
Ceršak**

pošta Št. Ilj v Slovenskih goricah
(ustanovljena leta 1888)

izdeluje priznano prvovrstno
rjavo, sivo in kovčeg-lepenko

Prosta prodaja vseh izdelkov

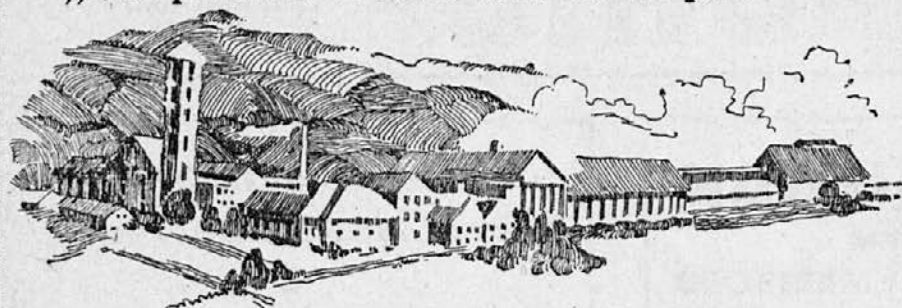
*Močna domača industrija -
pot k blagostanju!*

TRIO

TRŽIŠKA INDUSTRIJA OBUTVE
DRUŽBA Z. O. Z.

TRIO

„Novi proizvodi in nizke cene so naš ponos“

TVORNICA DUŠIKA RUŠE

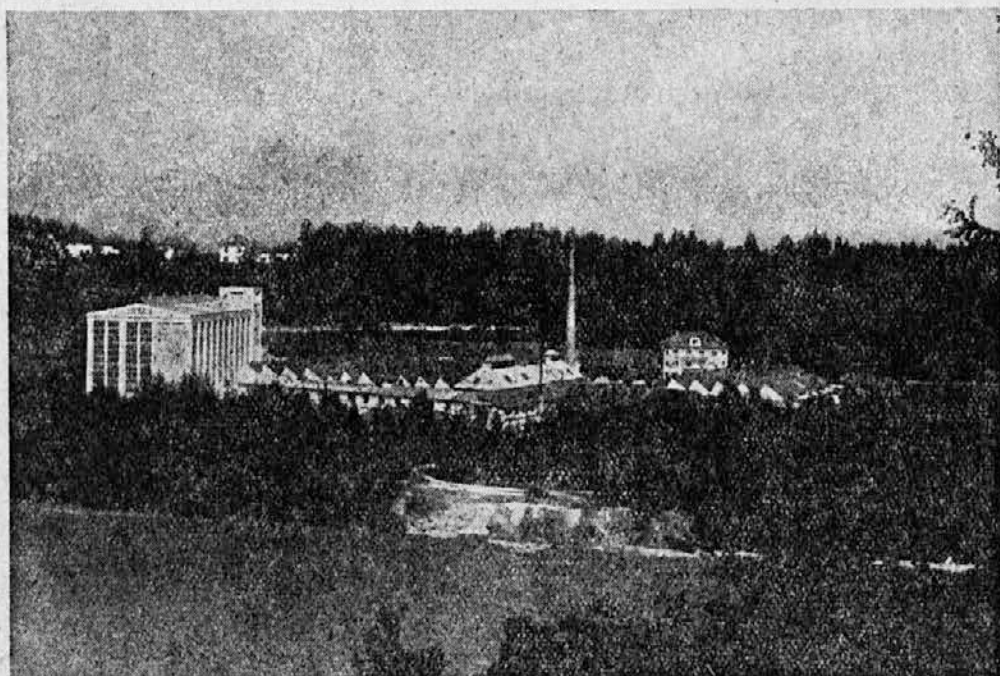
Naročila naslovite na naslov:

TVORNICA DUŠIKA RUŠE, RUŠE PRI MARIBORU

Telefon: Maribor 22-48; brzojavi: AZOT MARIBOR

PROIZVAJA
karbid
apneni dušik
nitrofoskal
amonijak
amonijačno vodico
amonsulfat
kisik
dissous-plin
ogljikovo kislino
žveplasto kislino
ferokrom
feromangan
suhi led
stisnjeni zrak
KROMOV
čistilni prašek
žgano apno
iz Apnenika Celje-Zagrad

PREDILNICA
TKALNICA
BARVARNA
APRETURA
TISKARNA
ŠIVALNICA

INTERS

IZDELKI: bombažna in vigogne preja
ter vsakovrstne bombažne tkanine

tekstilna tovarna • KRANJ

*Kdor želi ljudstvu in sebi boljšo bodočnost,
se ne straši dela, ta ne stoji ob strani!*

**Emajlirana
Pocinkana
Pocinjena
Brušena
POSODA**

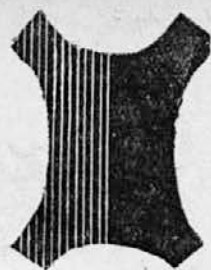
**Kotli
za centralno in
etažno kurjavo**

**Radiatorji
jekleni**

**Kopalne kadi
Bojlerji**

**Tovarna emajlirane,
pocinkane in brušene posode
v Celju**

Vse surove svinjske kože v industrijsko predelavo!

V Sloveniji predelujejo že od nekdaj surove svinjske kože v usnje, katero služi za izdelavo obutve, konjske opreme in za oblazinjenje raznih predmetov. Iz te stare obrti se je postopoma razvila velika industrija za predelovanje svinjskih kož. Ta je že pred prvo svetovno vojno izdelovala kvalitetno svinjsko usnje za usnjeno galanterijo, oblazinjenje, sedla in podobno. Svoje izdelke je prodajala v tujino.

Pogoj, da se je ta industrija pri nas tako razvila in dosegla tako visoko stopnjo kvalitete izdelkov, je predvsem odlična kakovost kože domačih prašičev, kajti mi redimo svinje v hlevih posamično, to pa je vzrok, da koža na licu ni poškodovana, medtem ko je koža prosto vzraslih svinj na licu opraskana, ogrizena in podobno poškodovana. Taka koža pa seveda ni primerna za izdelavo galanterijskega usnja.

Razen surovine pa je naši usnjarski industriji na razpolago tudi strokovno izvežbano delavstvo, ki ima v pogledu obdelave že svojo tradicijo. Dovolj imamo na razpolago tudi vodne sile za pogon, kakor tudi razna domača strojila, torej vse pogoje, ki omogočajo ugoden razvoj industrije.

»Koteks«, državno podjetje za promet s kožami in tekstilijami, direkcija v Ljubljani, je nabralo lani v Sloveniji okrog 40% surovih svinjskih kož. Ta odstotek je seveda z ozirom na količino kož pred vojno razmeroma nizek. Po statističnih podatkih pa ni bilo število prašičev v lanskem letu nič manjše od števila prašičev v letu 1940. Če bi se naše ljudstvo zavedalo pomena izvoza galanterijskega usnja za naše gospodarstvo, bi posve-

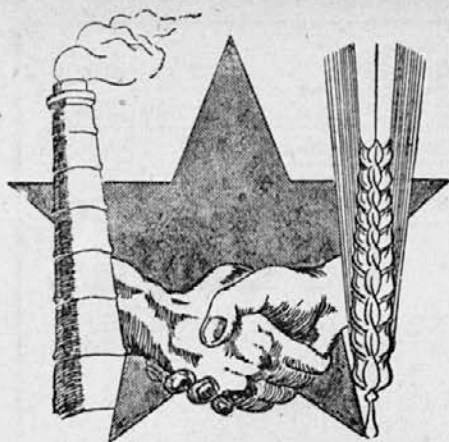
tilo zbiranju in oddaji surovih svinjskih kož večjo pozornost. Glavni vzrok, da je bil odstotek zbranih kož tako nizek, je bil v tem, da so ljudje surove kože raje predelavali v hranila in pa ker je bila cena surovih kož sorazmerno nizka.

Letošnje leto se je prehranbeni položaj že tako izboljšal, da prvi vzrok že lahko povsem odpade. S pomočjo naših ljudskih oblasti, upamo, nam bo mogoče doseči, če že ne preseči pred vojno zbrano število surovih svinjskih kož. Na ta način bomo lahko svinjsko usnje izvažali v tujino, kjer je veliko povpraševanje po njem in v zameno dobili surovine, katere potrebujemo za obnovo in izgradnjo naše domovine.

Za izvoz pa pridejo v poštev le prvovrstne svinjske kože, to je tiste kože, ki pri dretju niso zrezane, oziroma, katerih lice ni poškodovano in ki nimajo tudi nobenih drugih napak. Pred vojno so rejci prašičev pazili na to, da je bila koža prvovrstna, ker so na ta način zanjo več izkupili. Lani pa so ljudje gledali le na to, da kože oddajo, kakor je bilo predpisano, ne glede na kakovost. Tako postopanje seveda ni pravilno.

Zaveden državljan bo v vsakem primeru, pa tudi tu pazil, da dá državi, ki je vendar naša skupna last, najboljše, kajti za državo — to je za nas — je le najboljše dobro.

Rejci oddajajo pravilno odrte in zdrave kože podjetju »Koteks«, direkcija v Ljubljani, Pred škofijo 1, zbiralnici kož v Ljubljani, Poljanska c. 71, ekspozituram v Celju, Mariboru, Ptujju, Novem mestu, Ljutomeru, Murski Soboti in pooblaščenim zbiralcem kož v vseh večjih krajih.

Nabavna in prodajna zadruga Litija

Naša ljudska zadruga je najmočnejše
gospodarsko orožje proti špekulaciji,
potvarjanju in izkoriščanju.

Imamo poslovalnice:

LITIJA I, LITIJA II, SAVA

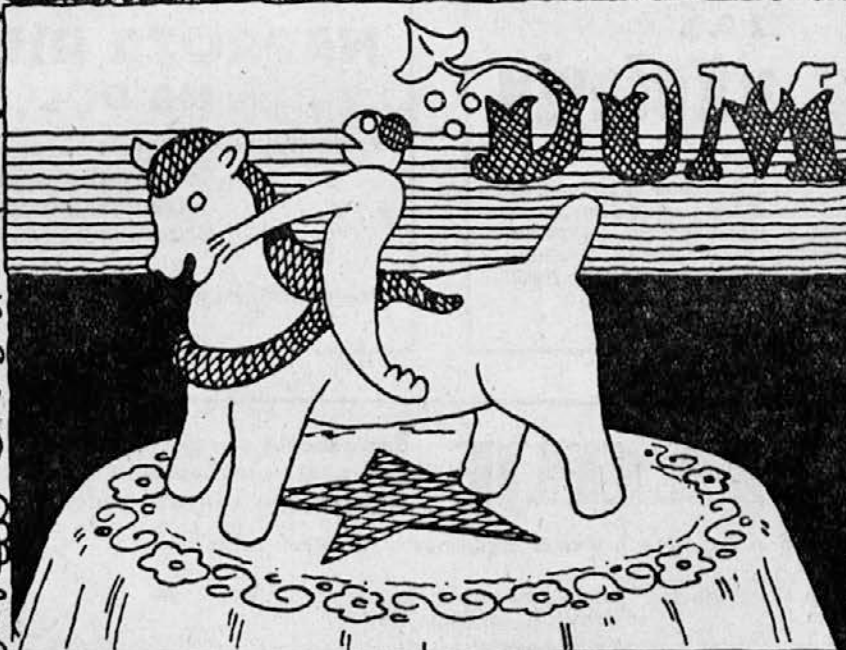
Polzela

Tovarna nogavic

Polzela pri Celju

IZDELUJE
VSE VRSTE NOGAVIC

DRŽ. PRODAJNI ZAVOD ZA
DOMAČO IN UMETNO OBRT.

Prava, resnična umetnost je
uznikla iz ljudstva. Z obrtje
je zrasla do višine, ki jo
zavzema danes.

Zadruga ni samo last
zadružnikov, zadruga
predstavlja predvsem
MOČ
delovnega ljudstva!

Nabavna in prodajna zadruga

Naproza Mokronog

s poslovalnico v Trebelnem

Ljudsko združništvo je orožje delovnega
človeka proti špekulaciji in izkoriščanju!
Postanite člani naše zadruge!

NABAVNA IN PRODAJNA ZADRUGA LOGATEC

POSLOVALNICE: Dol. Logatec Hotedršica
Čevica Laze pri Planini
Gor. Logatec

O D D E L K I : Špecerija in manufaktura

V korist ljudstva so solidni
izdelki in nizke cene!

Žimnata dna za sita
Žima za žimnice
Morska trava za tapeciranje

Sitarska in žimarska zadruga z o. z. **Stražišče pri Kranju**

telefon: Kranj 142, brzojav: Sitarska
žel. postaja: Kranj

NABAVNA IN PRO- DAJNA ZADRUGA GROSUPLJE

Poslovalnice:

Grosuplje
Šmarje
St. Jurij
Grosuplje (lesni odsek)

**»Iz ljudstva -
za ljudstvo!«**

Mesečni promet na 1 uslužbenca 100.000 din

Nabavna in prodajna zadruga z o. j.

v Kočevju

Ima 12 poslovalnic.
V teh poslovalnicah nu-
dimo svojim članom vse
potrebščine. — Odkupu-
jemo poljske pridelke,
gozdne sadeže, zdravil-
na zelišča i. t. d.

Ljudska zadruga je
gospodarska pri-
dobitev narodno-
osvobodilne borbe

Vse moči za obnovo!

NAPROZA RIBNICA NA DOLENJSKEM

Poslovalnice v Ribnici:

Špecerija in galanterija
Železnina, steklo, porcelan
Gozdni odsek
Čevlji in usnje - Manufaktura

Poslovalnica z mešanim blagom: Dolenja vas

NAPROZA CELJE

**Najtesnejša povezava delavca in kmeta na
zadružni osnovi pomeni izboljšanje življenj-
skih pogojev za vsakega delovnega človeka!**

V 17 poslovalnicah in 7 odsekih v vseh delih mesta se celjski zadružniki
preskrbujejo s

svežim pecivom (dvakrat dnevno) Miklavžev hrib 1, Zidanškova ulica, Tom-
šičev trg, Spodnja Hudinja
manufakturo Prešernova 1
špecerijo Tomšičev trg 3, Prešernova 10, Stanetova 14,
Prešernova 7, Mariborska 52, Mariborska 61
galanterijo Tomšičev trg 2

Oskrbujemo članstvo v restavraciji »Beli vol«, »Branibor« in »Pohorje«, kjer to-
čimo domačo kapljico »Vinogradske zadruge Kerenčič«, Sv. Miklavž pri Ormožu

NABAVNA IN PRODAJNA ZADRUGA Z O.J.

BREŽICE

Največja gospodarska organizacija delavca, kmeta in delovnega inteligenta v okraju

24 poslovalnic, 102 nameščenca ●

Zadruga kupuje in prodaja špecerijo, usnje, železnino, porcelan, steklenino, tekstilno in manufakturno blago, konfekcijo, kurivo, deželne pridelke, gradbeni material, umetna gnojila, semena itd.

POSLOVALNICE:

Brežice I.	Sv. Peter pod
Brežice II.	Sv. Gorani
Brežice III.	Sv. Lenart
Artiče	Sv. Križ pri
Bizeljsko	Kostanjevici
Cerklje	Stara vas pri
Dobova	Bizeljskem
Trebež	Sromlje
Globoko	Vrhje
Krška vas	Velika Dolina
Kapele	Zasapri Cerkljah
Orešje	Zdole
Pišce	Zupelevec

KMETIJSKA poslovalnica, Brežina
PEKOVSKI odsek v Brežicah

Največja hranilnica v Sloveniji! Pupilarno varna!

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

Prešernova ulica št. 3

Sodnodepozitni oddelek, vloge na hranilne knjižice in tekoči račun, domači hranilniki. Vse vloge se izplačujejo neomejeno!

Daje posojila za gospodarsko obnovo na vknjižbo in menice ter delavcem in nameščencem v Ljubljani in okolici

- *Izkušnje, ki so si jih pridobili naši*
- *zadružniki v najtežjih časih, bodo v*
- *zanasnem paletu združništva obradile*
- *največjo korist za delavnega človeka,*
- *za združništvo in narodno skupnost!*

NAPROZA - TREBNJE

Na enega uslužbenca dosežemo skoraj 120.000 dinarjev mesečnega prometa

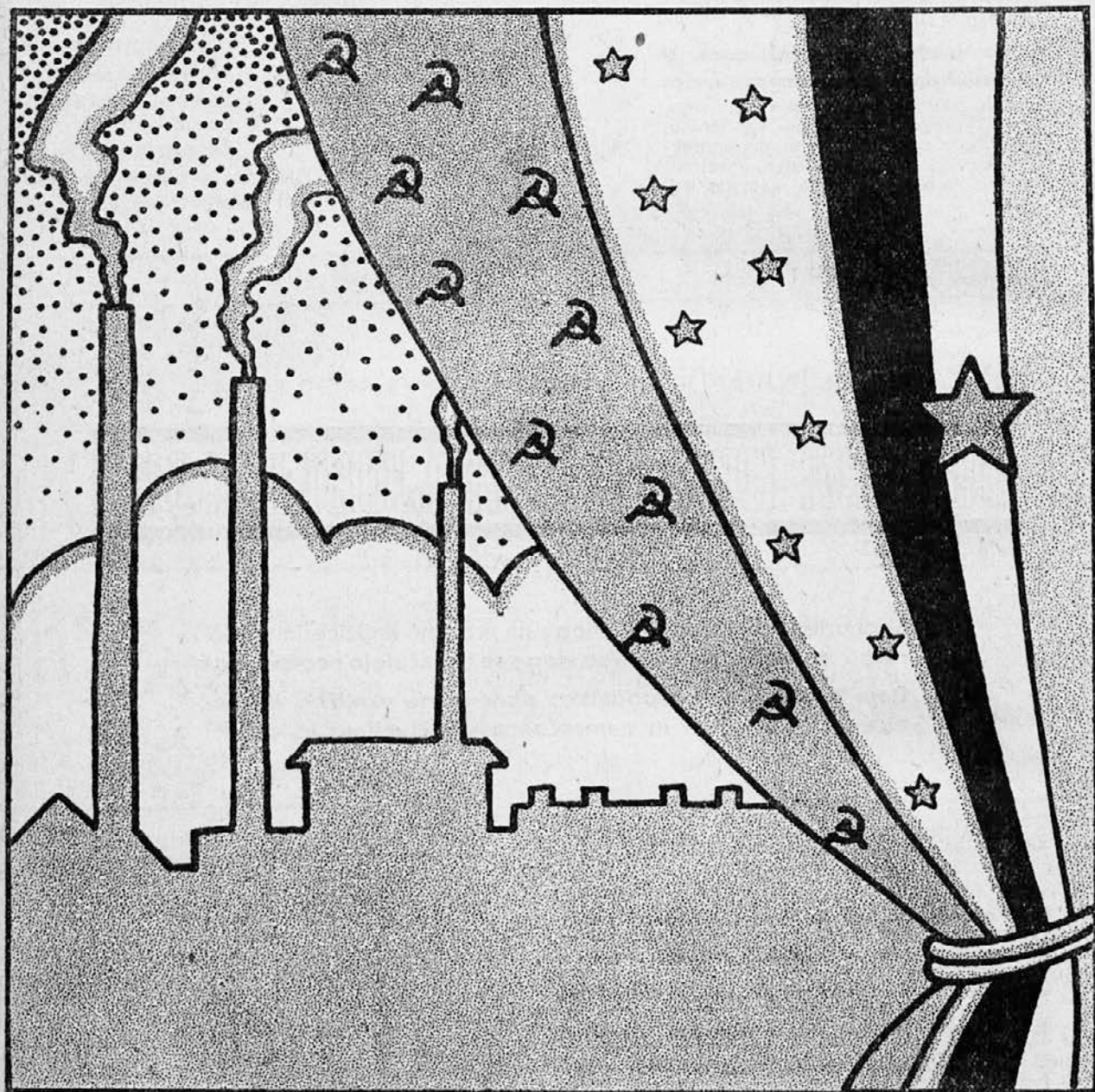
Trebnje, Mirna, Št. Lovrenc, Sv. Križ, Dobernič, Veliki Gaber

V osnovanju: Št. Janž, Št. Rupert, Velika Loka ter čevljarska in krojaška delavnica ter Zadruga gostilna

Jugoslovanske tekstilne tovarne

MAUTNER d. d.

Sv. Pavel pri Preboldu

*Neumorno sodelovanje delavcev, kmetov in delovne
inteligence pomeni znižanje proizvodnih stroškov in
s tem pocenitev tekstilnega blaga*

tovarne za elektrotehniko
in fino mehaniko

KRANJ

Iz fabričarskega programa:
Električni števcil, radioaparati, nizko-
frekvenčni ojačevalci, električni in-
strumenti in merilni transformatorji,
ročni in električni vrtalni stroji, in-
stalacijski material, mali električni
motorji, kinoprojektorji, stenske ure,
risalne mize, risalno orodje i. dr.

„Usnjeni“ izdelki

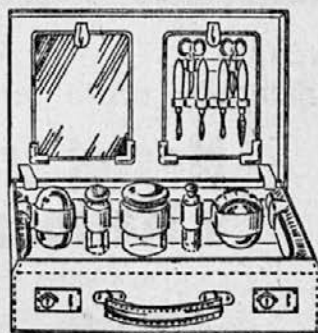
produktivna in
prodajna z. z o. j.

LJUBLJANA

CELOVŠKA CESTA ŠT. 14

Telefon 31-10

Izdelujemo vse usnjeno-galan-
terijske in torbarske izdelke

PRODAJA SAMO NA DEBELO

DOZ

DRŽAVNI ZAVAROVALNI ZAVOD FLRJ

Vsa državna imovina mora biti zavarovana pri DOZ-u, ki je ob-
nem največja zavarovalnica privatne imovine v naši državi

DOZ

**Je že v prvem letu obnove znižal elementarne,
zlasti pa požarne premije do 50%.**

DOZ

goji vse vrste elementarnih in življenjskih zavarovanj.
S 1. januarjem 1947 je odprl oddelek za zavarovanja proti
škodam, ki jih povzroča toča.

PODRUŽNICE: LJUBLJANA, Miklošičeva 19 telef. 37-76, 37-77
MARIBOR, Partizanska 47 „ 21-34
CELJE, Kolenčeva 2 „ 22
NOVO MESTO, Ljubljanska 17 „ 50
AJDOVŠČINA, Gregorčičeva 32
KARITAS, Ljubljana, Miklošičeva 19 „ 29-67

DOZ

RAVNATELJSTVO ZA LR SLOVENIJO

LJUBLJANA, MIKLOŠIČEVA CESTA 19 ● TELEFON 37-76, 37-77

KEMIČNA TOVARNA MOSTE

Izdelujemo:
aluminijev oksid
aluminijev sulfat
17/18 %
kalijev galun
natrijev bikromat
Glauberjevo sol

LJUBLJANA-MOSTE TELEF. 23-51

Varčujte
in nalagajte svoje prihranke pri

Mestni hranilnici v Mariboru

Orožnova ulica 2

Telefon 20-03 Poštni predal 29

Za vse obveznosti hranilnice jamči država

Z dobrimi
in ceneni izdelki
oskrbuje in dviga
življenjski standard
državljanov FLRJ

TOVARNA PLETENIN
DRAGOTIN HRIBAR
LJUBLJANA, ZALOŠKA CESTA 14

VODILNA ČEVLJARSKA INDUSTRIJA

Peko

NUDI V SVOJIH
LASTNIH TOVARNI-
ŠKIH PODRUŽNICAH
SVOJO PRVOVRSTNO
OBUTEV VSEH VRST
POTROŠNIKU PO
TOVARNISKIH CENAH

TVORNICA KISIKA
IN ŽELEZNIH VIJAKOV
TVORNICA KVASA

Vojnović & Cie.

LJUBLJANA-VIČ

» **IKA** «
DRUŽBA Z O. Z.

MEHANIČNA TOVARNA PLETENIN,
NOGAVIC IN TRIKOTAŽE

KRANJ

Tel. 224

Skrbimo za obutev ljudstva!

DRŽAVNO
PODJETJE

JELENC

Celje, Prešernova ulica 19

Usnje, čevljarske, sedlarske, tapetniške in torbarske potrebščine

Zadružniki

**NAPROZA
BOROVNICA**

poslužite se
poslovalnic:

BOROVNICA I.
BOROVNICA II.
PODPEČ-JEZERO III.
KAMNIK-PRESERJE IV.
RAKITNA V.
BREG-PAKO VI.
BREZOVICA VII.

Povečajmo naše delo z udarništvom
v korist skupnosti!

preskrbuje vse delavce pri gradnji proge Preserje-Borovnica

**Nabavna in
prodajna
zadruga z o.j.**

**NAPROZA
HRASTNIK**

**Najtesnejša zveza delavcev in kmetov
v zadrुžni organizaciji jamstvo za dvig
živiljenjske ravni delovnega človeka.**

**Zadruga je najboljši posredovalec
od producenta do konzumenta!**

Poslovalnica **RUDARJEV**
Poslovalnica **STEKLARJEV**
Poslovalnica **KEMIČNIH**

Poslovalnica Zasavje
Poslovalnica Log
Poslovalnica Dol
Poslovalnica Sv. Jedert

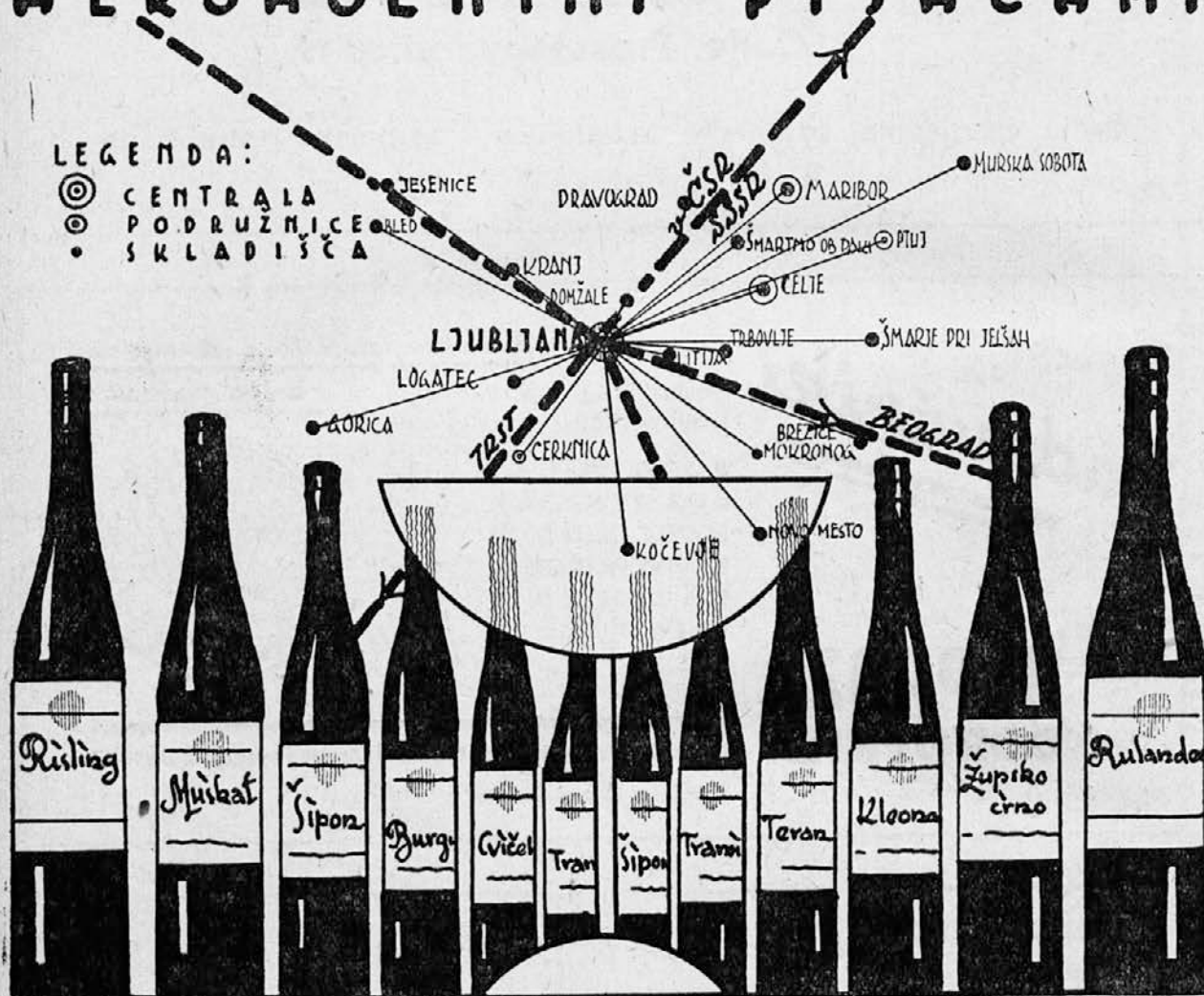
Zadružna parna pekarna
Zadružna gostilna Hrastnik
Zadružna gostilna Brnica

PODJETJE Z VINOM IN ALKOHOLNIMI PIJAČAMI

LEGENDA:

- ⊙ CENTRALA
- ⊙ PODRUŽNICE
- SKLADIŠČA

**Za okrepljeno delovnega ljudstva
točimo najboljšo, pristno in zdravo vino!**

PODRUŽNICE: Celje, Maribor, Ptuj

SKLADIŠČA: Domžale, Dravograd, Jesenice, Kočevje,
Kranj, Litija, Logatec, Mokronog, Murska So-
bota, Novo mesto, Smartno ob Paki, Trbovlje

ODKUPNE POSTAJE: Beograd, Trstenik na morju

Vinogradniki, združite se!

Najboljše jamstvo za strokovno
nego in pravilno plasiranje vaše-
ga vinskega pridelka vam nudijo
VINARSKE ZADRUGE

Konzumenti, zahtevajte vino iz zadrुžnih klet!
V slogi in medsebojni povezanosti je moč!

VINARSKA ZADRUGA MARIBOR

z. z. o. j., Trg Svobode 3

NAPROZA APAČE

s poslovalnicami:

Zepovci, Stogovci, Vratji
vrh, Lokavci
Zadružne gostilne Apače
Zadružna mesarija Apače
Zadružna pekarna Apače

Kupujemo deželne pridelke, sadje, jajca in
perutnino ter jih nudimo po najnižjih cenah ●

Nabavna in prodajna zadruga z o. j. Krško

Telefon št. 3 ● Žel. postaja Videm-Krško

Skladišče centrale: Krško

Poslovalnice:

Krško: špecerljski oddelek

Krško: papirnica

Krško: manufaktura - usnje

Videm-Stara vas

Starl grad

Leskovec

Studenc

Vel. Podlog

Raka

Bučka

Skopice

Nakup in prodaja vseh vrst poljedelskih
pridelkov, gob in gozdnih sadežev —
Nabavlja članom vse vrste poljedelskih
strojev, orodja in umetnih gnojil

*Moderno rudarjenje - temelj
gospodarskega napredka države!*

Srednjeevropski

rudniki d. d., Mežica

Proizvodi:

svinec ● šibre
svinčena pločevina
molibdenov koncentrat
cinkov koncentrat

V korist ljudstva –
kvalitetno blago!

H RIBERNIK & COMP.

tekstilna industrijska družba z o. z.

ŠT. VID NAD LJUBLJANO

TKALNICA
HLAČEVINE

PAPIRNA IN
KARTONAŽNA
INDUSTRIJA

I. Bonač sin
Ljubljana - Čopova ulica 16

Telefon:
23-07, 34-81

Vsakovrstna kartonaža,
papirna in kartonska em-
balaža, papirne serviete,
toaletni papirji, registra-
torji, mape, parafinirane
čaše za med in slično,
tekstilne stročnice itd. itd.

Proizvodi Cinkarne d. d.:

Surovi cink v blokih
Rafinirani cink v blokih
Finl cink v blokih 99,7%
Cinkov prah
Cinkova pločevina vseh
dimenzij
Autotipijske plošče,
polirane
Cinkove plošče za
offset tisk
Cinkove plošče za furnir
Cink. plošče za usnjarne
Plošče za kotle
(protektorji)
Cinkovi poli za galvan.
elemente
Svinčena pločevina
Svinčene ribarske plošče
Cinkovo belilo »Briljant«
Žveplena kislina

CINKARNA IN METALNA D. D. V CELJU

Proizvodi Metalne a. d.:

Litopon »Titanik«
Svinčeni minij »Rubin«
Svinčena glajenka
Ultramarin »Jadran«
Modra galica »Sonce«
Kromov galun (stipsa)
Natrijev sulfid
Natrijev hidrosulfit
Metallit
Glauberjeva sol
Aluminijev sulfat
Cinkov sulfat

Nabavna in prodajna zadruga centrala Jesenice in podružnice

POSLOVALNICE:

1. Jesenice, Delavska 10
2. Jesenice, Gosposvet-ska 12
3. Jesenice, Titova ul. 27
4. Jesenice, Prešernova ulica 31
5. Koroška Bela
6. Blejska Dobrava
7. Hrušica
8. Javornik
9. Mojstrana
10. Gozd-Martuljek
11. Kranjska gora
12. Podkoren
13. Rateče-Planica

ZADRUŽNE GOSTILNE:

Jesenice, Delavska ul. 11
Javornik, „Konjič“
Koroška Bela

Nabavna in prodajna zadruga Radeče

Poslovalnice:

1. Radeče — špecerija
2. Radeče — manufaktura
3. Zidani most — špecerija
4. Loka — špecerija
5. Razbor — špecerija
6. Zidani most — pekovski odsek

Povprečni promet na 1 uslužbenca 80.000 dinarjev

Savinjska posojilnica

v Žalcu zadruga z omej. jamstvom

Ustanovljeno l. 1881 Račun pri Pošt. hran. Ljubljana št. 10.994 • Telefon št. 2

Kmetje - hmeljarji, delavci, obrtniki!

S štednjo pomagajte k obnovi naše porušene domovine. Nalagajte denar in poslužujte se nakazilnega prometa pri Vaši kreditni zadrugi, kjer je varno naložen.

Tekstilna tovarna

F. Eifler

Ljubljana, Tyrševa 75

Telefon št. 27-15 • Poštni predal 87

i z deluje

vse vrste plišev, okrasne tkanine
in blago za prevleko avtomobilskih
in železniških sedežev.

Vse za obnovo domovine!

Naproza Maribor

Uprava:

Slomškovo trg št. 6

Telefon št. 21-35, 21-36

6.808 zadrugnikov —

25.470 potrošnikov

Špecerija	23	poslovalnic
Delikatesa	1	«
Manufaktura	2	«
Železnina	1	«
Steklo — porcelan	1	«
Čevlji	1	«
Čevljarska delavnica	1	«
Steklarska delavnica	1	«
Pekarna	1	«
Gostilna	8	«

Telefon št. 2

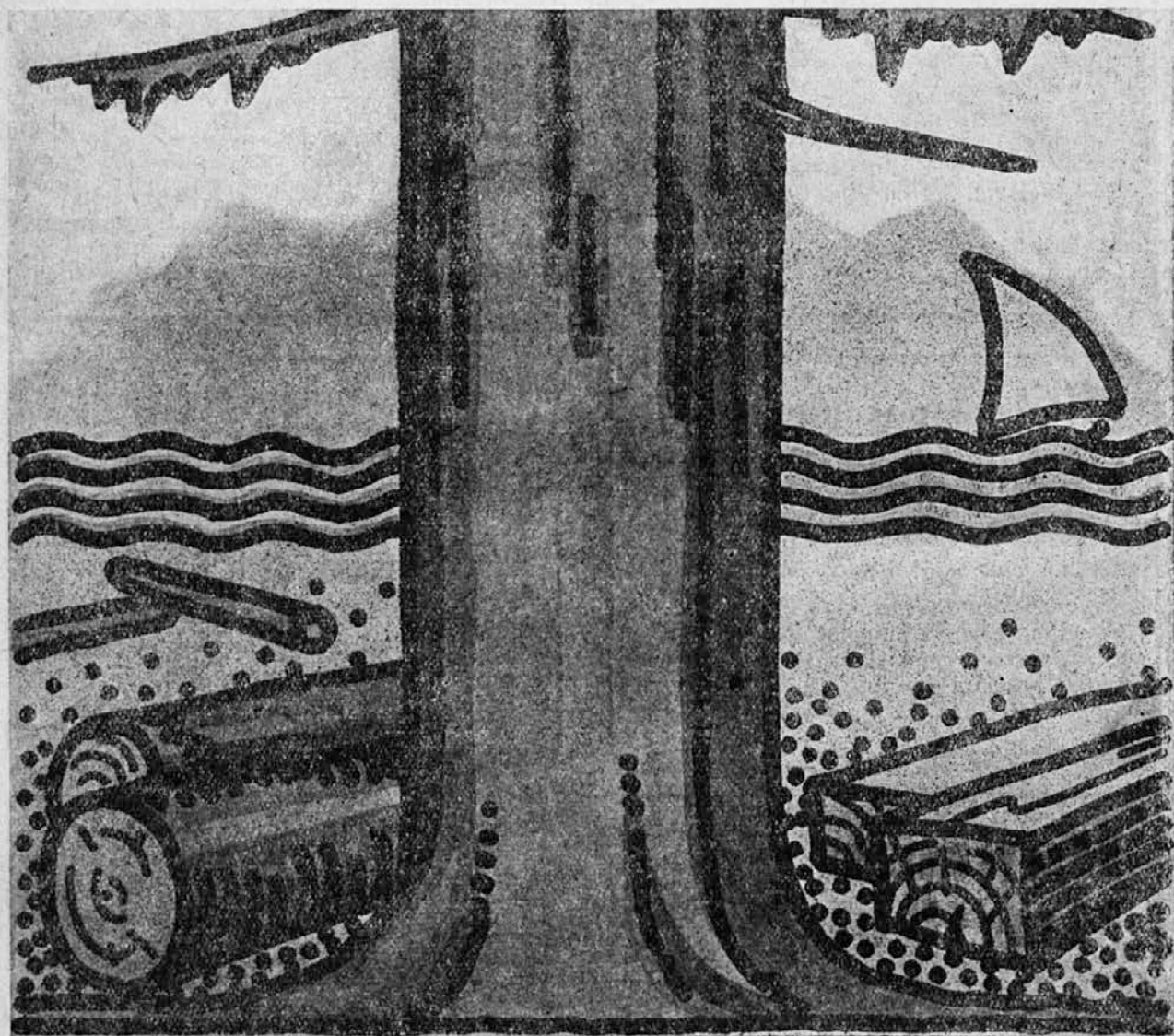
Brzjavni:

Kemična Hrastnik

*Gradimo, tekmuje in ustvarjamo
boljšo bodočnost!*

**Tovarna
kemičnih izdelkov
v Hrastniku d. d.**

NAŠ LES POZNA SVET ŽE STOLETJA

ZVEZA LESNIH ZADRUG

Z A D R U G E :

LJUBLJANA :

Begunje pri Cerknici, Bohinjska Bistrica, Borovnica, Belca, Bled, Cerknica, Češnjica, Gorenja vas, Ig, Jezersko, Lancovo, Logatec, Loški potok, Kamnik, Polhov Gradec, Preserje, Preddvor, Sodražica, Stari trg, Št. Jošt, Velike Lašče, Verd, Trzič, Žiri.

MARIBOR :

Prevalje, Podvelka, Slovenj Gradec, Sv. Lovrenc, Šmartno na Pohorju, Vuhred.

CELJE : Gornji grad, Loče, Oplotnica, Sopota, Šoštani, Trojane, Žreče.

SLOV. PRIMORJE : Črni vrh, Ilirska Bistrica.

Oglasni del uredil Franjo Aleš

210)

★ TISKARNA SLOVENSKEGA POROČEVALCA - TISKARNA SLOVENSKEGA ★

★ POROČEVALCA - TISKARNA SLOVENSKEGA POROČEVALCA - TISKARNA SLOVENSKEGA POROČEVALCA

★ POROČEVALCA - TISKARNA SLOVENSKEGA POROČEVALCA - TISKARNA SLOVENSKEGA POROČEVALCA

TISKARNA SLOVENSKEGA POROČEVALCA

LJUBLJANA
KNAFLJEVA 5

TEL. 31-22 DO 31-26

KNJIGOTISK
KLIŠARNA

★ TISKARNA SLOVENSKEGA POROČEVALCA - TISKARNA SLOVENSKEGA ★

